

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 23

Sayı: 2

Aralık 2021

TRAKYA UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE

Volume: 23

Issue: 2

December 2021

ISSN 1305-7766

e-ISSN 2587-2451

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 23   Sayı: 2   Aralık 2021

TRAKYA UNIVERSITY
Journal of Social Science

Volume: 23   Issue: 2   December 2021

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Dergisi
Cilt:23 Sayı:2 Aralık 2021

TRAKYA UNIVERSTİY
Journal of Social Science
Volume:23 Issue:2 December 2021

Sahibi / Owner

Trakya Üniversitesi Rektörlüğü
Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Dr. Öğr. Üyesi Levent DOĞAN

Baş Editör / Editor-in Chief

Doç. Dr. Gökhan ILGAZ

Editör / Editor

Dr. Öğr. Üyesi Sedef ZEYREKLİ YAŞ

Yardımcı Editör/ Assistant Editors

Öğr. Gör. Müge ATAKAN

Alan Editörleri/ Field Editors

Dil Editörleri- Prof. Dr. Handan KÖKSAL Öğr. Gör. Dr. Kutay UZUN
Dil, Tarih, Edebiyat - Dr. Öğr. Üyesi Levent DOĞAN
Eğitim Bilimleri ve Psikoloji- Doç. Dr. Gökhan ILGAZ
Etik Editörü- Prof. Dr. Mukadder SEYHAN YÜCEL
Güzel Sanatlar- Prof. Ahmet Hamdi ZAFER
Sosyal, Beşeri, İktisadi, İdari Bilimler- Dr. Öğr. Üyesi Ebru Z. BOYACIOĞLU

Dergi Yayın Kurulu / Editorial Board

Başkan / Chairman

Dr. Öğr. Üyesi Levent DOĞAN

Üyeler / Members

Prof.Dr. Adil OĞUZHAN
Prof. Ahmet Hamdi ZAFER
Doç. Dr. Gökhan ILGAZ
Dr. Öğr. Üyesi Sedef ZEYREKLİ YAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Şükrü Öner DİNÇ

Dizgi Mizanpaj/ Page Layout

Gonca GÜLVODİNA

Kapak Dizayn / Cover Design

Duygu YÜREK

İletişim Adresi/Address

T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Balkan Yerleşkesi - Edirne / TÜRKİYE

Tel.-Faks: 0284 235 63 00-01
e-mail: trakyasobedergi@trakya.edu.tr

Baskı / Publishing

Trakya Üniversitesi Matbaası-Edirne Teknik Bilimler MYO-
Sarayıç Yerleşkesi/EDİRNE

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Uluslararası Hakemli Bir Dergidir.
Trakya University Journal of Social Science is International Peer-Reviewed Journal.

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin Tarandığı İndeksler:
Trakya University Journal of Social Science is Indexed by:

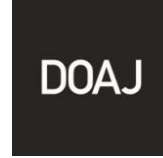
TÜBİTAK/ULAKBİM TR Akademik Dizin
Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı

EBSCO Publishing Inc.

SOBIAD

Directory of Open Access Journals

İSAM

Türk Eğitim İndeksi

Uluslararası Danışma Kurulu/International Advisory Board

(Unvan ve soyisim alfabetik sırasına göre verilmiştir.)

Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN
Trakya Üniversitesi

Prof. Ahmet Hamdi ZAFER
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet YARAŞ
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Ayhan GENÇLER
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Aslı YÜKSEL MERMÖD
Webster University Geneva

Dr. Öğr. Üyesi Sevgi ÖZTÜRK
Trakya Üniversitesi

Prof. Barry RIDER
Cambridge University

Prof. Dr. Bedriye SARAÇOĞLU
Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Belma TUĞRUL
Uluslararası Fındık Üniversitesi

Prof. Dr. Burak SALTOĞLU
Boğaziçi Üniversitesi

Prof. Dr. Bünyamin ÖZGÜLTEKİN
Altınbaş Üniversitesi

Prof. Dr. Derman KÜÇÜKALTAN
İstanbul Arel Üniversitesi

Prof. Dr. Dinçay KÖKSAL
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. Dragi GJORGIEV
Ss. Cyril and Methodius Uni. of Skopje

Prof. Dr. Ebru GÜNLÜ
Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Elliot Y. NEAMAN
University of San Francisco

Prof. Ezendu ARIWA
University of Bedfordshire

Prof. Dr. Fadil HOCA
Uluslararası Vizyon Üniversitesi

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN
Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan ARSLAN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. Hikmet ASUTAY
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Hülya GÜVENÇ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. Işıl AKGÜL
Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Kerima FİLAN
University of Sarajevo

Prof. Dr. Marieta PETROVA
Ss. Cyril and Methodius Uni. of Skopje

Prof. Dr. Mehmet ALPARGU
Sakarya Üniversitesi (Emekli Öğr. Üyesi)

Prof. Melihat TÜZÜN
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÖNER
Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Münevver TURANLI
İstanbul Ticaret Üniversitesi

Prof. Dr. Necdet ÖZÇAKAR
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ
University of Prishtina

Prof. Philip T. HOFFMAN
California Institute of Technology

Prof. Robert MELVILLE
City University London

Prof. Dr. Salih OKUMUŞ
University of Prishtina

Prof. Dr. Sibel TURAN
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR
Bandırma Üniversitesi

Prof. Dr. Şerif Ali BOZKAPLAN
Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Tuncer BÜLBÜL
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Vahit TÜRK
İstanbul Kültür Üniversitesi

Prof. Assoc. Amir DURANOVIĆ
University of Sarajevo

Prof. Assoc. Hristo SALDZHIEV
Trakia University

Doç.Dr. Nurten ÇETİN
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Nadir ÖCAL
Çankaya Üniversitesi

Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN
Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr. Ovidiu STOICA
"Alexandra Ioan Cuza" University of Iaşi

Prof. Dr. Rıdvan CANIM
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Sadi UZUNOĞLU
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Selahattin GÜRİŞ
Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Sudi APAK
Esenyurt Üniversitesi

Prof. Dr. Şahamet BÜLBÜL
İstanbul Ayyansaray Üniversitesi

Prof. Tunay TUNCA
University of Maryland

Prof. Dr. Ülker AKKUTAY
Gazi Üniversitesi

Prof. Assoc. Dr. Afrim HOTI
University "Hasan Prishtina"

Assoc. Prof. Dr. Berkay ÖZCAN
London School of Eco. and Political Science

Assoc. Prof. Dr. Mirzana PAŠIĆ KODRIĆ
University of Sarajevo

Prof. Assoc. Sypros GİKONTİS
Ionian University

Prof. Assoc. Dr. Teodor SEDLARSKI
Sofia University

Doç. Dr. Seda TAŞ
Trakya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ersan SARIKAHYA
Trakya Üniversitesi

Bu sayının hakemleri/ Reviewers of The Issue
(Unvan ve soyisim alfabetik sırasına göre verilmiştir.)

Unvan, Ad ve Soyad	Kurum
Prof. Dr. Aslı ALBAYRAK	İstanbul Gelişim Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Mete ÇİLİNGİRTÜRK	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Ali HEPŞEN	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Rıza FİRUZAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Aslı AFŞAR	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Aslı TÜREL	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ayhan AYTAÇ	Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Ayten KAPLAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Dilek ALTAŞ	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Enver BOZDEMİR	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Erhan DEMİRELİ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Gürbüz GÖKÇEN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Harun TANRIVERMİŞ	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Mert URAL	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Murat ÇETİN	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi.
Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Songül KAKİLLİ	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Şirin AKBULUT DEMİRCİ	Bursa Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Vesile ŐENOL	Kapadokya Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki NACAĞCI	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç. Aslıhan ERUZUN ÖZEL	Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Emre ATEŞ	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Asude MALKOÇ	Medipol Üniversitesi
Doç. Dr. Ayten Pınar BAL	Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr. Ceyda YERDELEN KAYGIN	Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Fırat SARSAR	Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Gültekin Kamil BİRLİK	Atılım Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan YAŞ	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan Tahsin SÜMBÜLLÜ	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Havvanur Feyza KAYA	Samsun Üniversitesi
Doç. Dr. Hülya ERCAN	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç. Dr. Kemal EYÜBOğLU	Tarsus Üniversitesi
Doç. Dr. Melis YEŐİLPINIR UYAR	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa ŐİT	Harran Üniversitesi
Doç. Dr. Osman Yılmaz KARTAL	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Savaş Selahattin ATEŞ	Eskişehir Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Selda UCA	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Süleyman KALE	Kırklareli Üniversitesi
Doç. Dr. Taner AKPINAR	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Taylan ALTINTAŐ	İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Tülin ŞENER KILINÇ	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Vahibe Türkan DOĞRUÖZ	Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Beril CEYLAN	Ege Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Filiz İlknur CUMA	Selçuk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gül Nihan GÜVEN YEŞİLDAĞ	Beykent Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hurşit Cem SALAR	Pamukkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nevzat BAKIR	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nilüfer VATANSEVER TOYLAN	Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Serol KAYALAR	Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şule YILMAZ ÖZDEN	Sakarya Üniversitesi

İçindekiler/Contents

Araştırma Makaleleri/Research Articles

Şaban KIZILARSLAN, Duygu USTA (533-550)
Easterlin Paradoksunun Alternatif Bir Yaklaşımla İncelenmesi: Panel Kesirli Polinomial Modeller
An Alternative Approach of the Easterlin Paradox: Panel Fractional Polynomial Models

Esmâ UZUNHISARLIKCI, Erhan KAVUNCUOĞLU, Hanife AKGÜL (551-570)
Prediction of Computer Game Addiction in Children Using Developed Artificial Neural Networks (ANN) and Multiple Linear Regression (MLR) Models
Geliştirilmiş Yapay Sinir Ağları (ANN) ve Çoklu Doğrusal Regresyon (MLR) Modelleriyle Çocuklarda Bilgisayar Oyun Bağımlılığının Tahmin Edilmesi

İlknur ESKİN (571-592)
Covid-19 Salgını Sürecinde Kobi'lerin Finansal Görünümünün Değerlendirilmesi: Denizli Tekstil İşletmeleri Örneği
An Evaluation of the Financial Outlook of Smes during the Covid-19 Outbreak: The Case of Denizli Textile Businesses

Zergün DEMİREĞEN, Tülin ŞENER (593-618)
Ergenlik Dönemindeki Öğrencilerin Duygu Düzenleme Becerileri ile Akademik Güdülenmeleri Arasındaki İlişki
The Relationship between the Emotional Regulation Skills and Academic Motivation of Adolescents

Tarık SARIOĞLU (619-640)
İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Edirne Yapılanması ve Faaliyetleri
Edirne Structuring and Activities of the Committee of Union and Progress

Nazire Burçin HAMUTOĞLU, Gözde SEZEN-GÜLTEKİN, Mübin KIYICI(641-664)
Bilişim Teknolojileri Öğretmenlerinin Rollerini: Eğitim Yönetimi Açısından Okul Yöneticilerinin Görüşleri
Roles of Information Technology Teachers: The Views of School Administrators In Terms of Educational Management

Simge ENGIN, Hakan YAŞ (665-686)

Edirne İl Sağlık Müdürlüğüne Bağlı Yataklı Tedavi Kurumlarında Yatan Hasta Beklenti ve Algıları Üzerine Bir İnceleme

An Investigation on Expectations and Perceptions of In-Patients in Treatment Institutions Affiliated to Edirne Provincial Health Directorate

Pelin YANTUR, Kemal DEDELİ (687-705)

Türkiye - ABD Karşılıklı Bağımlılık İlişkilerinin Sektörel Analizi

Political Economy Analysis of Turkey of Foreign Trade Relations with Balkan Countries in Interdependence Theory Perspective

Muammer RENÇBER, Agah ÜNSAR, Adil OĞUZHAN (707-734)

Lisans ve Ön Lisans Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimi ve Etik Değerlere Bakış Açısı: Trakya Üniversitesi Örneği

The Entrepreneurial Tendency of the Undergraduate and Associate Degree Students and Their Perspective on Ethical Values: Trakya University Example

Kushtrim AHMETİ (735-746)

Genealogy and Its Relation to Power in the Postmodern Philosophy of Michel Foucault

Soy Ağacı ve Michael Foucault'un Postmodern Felsefesindeki Soy Ağacının Hakimiyet'le İlişkisi

Tolga ERDOĞAN, Peyami ÇARIKÇIOĞLU (747-763)

IAASB Denetim Raporu Projesi ve Yeni Denetim Raporu: Borsa İstanbul'da İşlem Gören Şirketlerin Denetim Raporları Üzerine Bir Araştırma

IAASB Audit Report Project and New Audit Report: A Research on Audit Reports of Companies Traded on Borsa İstanbul

Muharrem TURP (765-788)

İsmet İnönü'nün Ziyareti (8-9 Aralık 1934) Nedeniyle Hazırlanan Rapora Göre Edirne

Edirne According To the Report Prepared Because Of İsmet İnönü's Visit (8 And 9 December 1934)

Deniz Mertkan GEZGİN (789-806)
Lise Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Davranışları İle Okuma Alışkanlıkları Üzerine Bir İnceleme
An Investigation on Social Media Use Behaviors and Reading Habits of High School Students

Yekta ERDOĞAN, Selçuk ETİ (807-840)
Mobil Bankacılık Kullanım Niyetlerinin İncelenmesi (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Örneği)
A Research of Mobile Banking Usage Intention (A Case of Tekirdağ Namık Kemal University)

Erdem DEMİRÖZ (841-868)
Investigation of Procedural Relationship between Academic Achievement and Psychosocial Factors in Algebra Courses
Algebra Dersi Akademik Başarısı ile Psikososyal Değişkenler Arasındaki Yordamsal İlişkilerin İncelenmesi

Bilal DIZDAR (869-888)
Görece Kemeçe Kültürü ve Günümüz İcracıları
Kemeçe Culture and Today's Performers of This Culture in Görece

Yıldırım TUĞLU, Nurullah GÖKER (889-910)
Türkiye'ki Alman Dili Eğitimi Lisans Programlarında Yer Alan 'Alan İçi Seçmeli Dersler'in Belirlenmesine Yönelik İçerik Analizi
A Content Analysis on the Determination of "Field Elective Courses" Offered By German Language Education Programs in Turkey

Serdar ALPİNAK, Sudi APAK (911-928)
Covid 19'un Türk Havalimanlarının Verimliliğine Tahmini Etkisi: Malmquist Toplam Faktör Verimlilik Endeksi Uygulaması
The Estimated Effect of Covid 19 on the Efficiency of Turkey's Airports: Application of the Malmquist Total Factor Productivity Index

Serkan Yılmaz KANDIR, Gözde ELBİR MERMER (929-940)
Konut Kredisi Faiz İndirimi Duyurusunun Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarının Pay Getirileri Üzerindeki Etkisinin Araştırılması
Investigating the Impact of Mortgage Credit Interest Rate Discount Disclosure on Stock Returns of Real Estates Investment Trusts

Orkun AKMAN, Emel GÖNENÇ GÜLER (941-962)
Edirne Kırmızısı'nın Edirne İline Kent Kimliği Kazandırmasındaki Rolü
The Role of Edirne Red in Attracting a Urban Identity to Edirne Province

Ömür KAYA, Murat AKBALIK (963-986)
Gayrimenkul Yatırım Fonları ve Gelişimlerine Yönelik Öneriler
Real Estate Investment Funds and Suggestions for Development: A Survey Research

Ahmet Tuğberk ÇİTİLCİ (987-1002)
S&P 500 Endeksinde Takvim Anomalisi: Mark Twain (Ekim) Etkisi Üzerine Bir İnceleme
The Calendar Anomaly in the S&P 500 Index: A Study on the Mark Twain (October) Effect

İlhami KAYA (1003-1027)
Anadolu Halk Ezgilerinin Karar Ve Perde Derecelerinin Öneminden Hareketle Sınıflandırılması
Classification of Anatolian Folk Tunes Based On the Importance of Decision and Pitch Degrees

**EASTERLIN PARADOKSUNUN ALTERNATİF BİR YAKLAŞIMLA
İNCELENMESİ: PANEL KESİRLİ POLİNOMİYAL MODELLER**

*AN ALTERNATIVE APPROACH OF THE EASTERLIN PARADOX: PANEL
FRACTIONAL POLYNOMIAL MODELS*

Şaban KIZILARSLAN*, Duygu USTA**

*Geliş Tarihi: 11.09.2020
(Received)*

*Kabul Tarihi: 22.11.2021
(Accepted)*

ÖZ: Easterlin Paradoksu, gelir ile yaşam memnuniyeti arasında doğrusal – logaritmik bir ilişkinin olduğunu ifade etmektedir. Buna göre, gelir düzeyindeki artış, bireylerin yaşam memnuniyeti düzeyini başlangıçta arttırmakta ancak bir noktadan sonra bu etki sabitlenmektedir. Bu çalışmada Easterlin Paradoksu makro düzeyde ele alınmıştır. Bu amaçla geniş bir ülke grubundan oluşan heterojen bir veri setinden faydalanılmıştır. Paradoksta yer alan ilişki için en uygun fonksiyonel şekli belirlemek amacıyla, literatürde yer alan çalışmalardan farklı olarak özgün bir yöntem kullanılmıştır. Kesirli polinomiyal modeller olarak ifade edilen bu yöntem, fonksiyonel ilişkilerin yapısını belirlemek için, değişkenlerin tamsayı olmayan kuvvetlerinden faydalanmaktadır. Bu yöntem, geniş çaplı bir model kümesinden en uygun olanı belirleme avantajına sahiptir. Bu çalışmada kesirli polinomiyal modeller ile panel veri modelleri entegre edilerek kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, yaşam memnuniyeti ile ekonomik büyüme arasında sigmoid yapıda, kübik – logaritmik bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre, düşük ekonomik büyümeye sahip ülkelerde, gelirin yaşam memnuniyetine etkisi üssel olarak artarken, yüksek büyümeye sahip ülkelerde bu etki logaritmik yapıya benzer şekilde önce artış göstermekte, daha sonra bu artış etkisini kaybetmekte ancak sabit bir hale gelmemektedir. Dolayısıyla yüksek gelirli ülkelerde Easterlin Paradoksunun geçerli olması daha muhtemel olmakla birlikte, yine de tam olarak geçerli olduğu söylenemez. Klasik yöntemlerle elde edilen daha genel bulgulara karşılık, kesirli polinomiyal modellerin kullanımı, paradoksun geçerliliğine dair daha detaylı sonuçlar elde edilmesine olanak sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kesirli Polinomiyal Modeller, Easterlin Paradoksu, Yaşam Memnuniyeti

ABSTRACT: Easterlin Paradox states that there is a linear-logarithmic relationship between income and life satisfaction. Accordingly, the increase in income level increases the life satisfaction level of individuals at the beginning, but after a point this effect becomes stable. In this study, the Easterlin Paradox is discussed at the macro level. For this purpose, a heterogeneous data set consisting of a large group of countries was used. In order to determine the most appropriate functional form for the relationship in the paradox, a unique method was used, unlike the studies in the literature. Expressed as fractional

*Arş. Gör., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, saban.kizilarслан@marmara.edu.tr, ORCID:0000-0003-1545-9597.

**Arş. Gör., Marmara Üniversitesi, duygu.usta@marmara.edu.tr, ORCID:0000-0002-7113-4570.

polynomial models, this method uses non-integer powers of variables to determine the structure of functional relationships. This method has the advantage of determining the best fit from a large set of models. In the study, fractional polynomial models were used by integrating panel data models. According to the results, there is a sigmoid, cubic-logarithmic relationship between life satisfaction and economic growth. Accordingly, in countries with low economic growth, while the effect of income on life satisfaction increases exponentially, in countries with high growth, this effect first increases similar to the logarithmic structure, then this increase loses its effect but does not become stable. So although the Easterlin Paradox is more likely to prevail in high-income countries, it cannot be said to be exactly valid. In contrast to the more general findings obtained by classical methods, the use of fractional polynomial models enabled more detailed results regarding the validity of the paradox.

Key Words: Fractional Polynomial Models, Easterlin Paradox, Life Satisfaction

EXTENDED ABSTRACT

The aim of this study is to examine the validity of the Easterlin Paradox, which reveals the relationship between income and life satisfaction, at a macro level, with a unique method. Life satisfaction is a comprehensive concept that includes happiness. Individuals' happiness levels and life satisfaction are affected by many different factors. One of the most basic of these factors is the economy. Income level of individuals has both a direct and indirect effect on life satisfaction. Because basic needs such as shelter, security, etc., which determine life satisfaction, are directly related to income. Other concepts such as hobbies are also indirectly related to income in the process of self-completion.

Although the existence of the effect of income on life satisfaction is undeniable, whether this effect is permanent is the subject of research. In his pioneering work on this subject, Easterlin (1974) argued that this relationship is logarithmic. In other words, it is stated that income has an increasing effect on happiness up to a certain point, but after this point, this effect is fixed and income will not continue to increase happiness continuously. This situation is defined as Easterlin Paradox in the literature. In order to analyze whether the Easterlin Paradox is valid in different countries, many studies have been carried out at the micro and macro level. While some studies have proven the validity of the paradox, there are also studies that reach opposite conclusions.

In this study, Easterlin Paradox was examined in terms of functional structure. There are various implications regarding the functional structure of the relationship between income and life satisfaction. In previous studies, results were obtained that the relationship examined was linear and non-linear. For this reason, in order to determine the real functional structure of the relationship, a unique method was preferred, different from the methods used before. The mentioned method is fractional polynomial models. In polynomial models, nonlinear relationships are captured by adding the high-order powers of the independent variable or variables to the model. However, taking these powers only as integers has several disadvantages. To get rid of these disadvantages and to obtain more detailed models, fractional polynomial models have been proposed. These models are a more general version of the polynomial models, in which some non-integer powers of the variables are used along with the integer powers of the variables. In simulation studies, it

was determined that using the $S = \{-2, -1, -0.5, 0, 0.5, 1, 2, 3\}$ powers of the variables would be sufficient to capture the relationship structure. Here, the zero power actually refers to taking the natural logarithm of the variable. Thus, relationships with logarithmic structure are also captured. Although it is possible to add higher powers, it is stated that these powers do not contribute so much to the model and increase the estimation cost. When making a fractional polynomial transformation to a variable, it is decided which powers to use and which order model to use. A combination of repetitive powers is possible for a variable, and in this case the repetitive power is represented by the corresponding power of the variable, multiplied by the natural logarithm of the variable. After determining which degree a model will be used, model estimation is performed using the Maximum Likelihood method.

Panel data models were used together with fractional polynomial models in the study. Panel data are two-dimensional data that allow modeling of changes in units with respect to time. These data, which allow to examine both the differences between units and the variation with time, also have the advantage of using a higher number of observations. In panel data models, unit and/or time effects can be added to the model as fixed or random. By integrating both methods, it is ensured that the advantages of the two methods are used together.

In this study, Easterlin Paradox is discussed in macro scale. To examine the largest possible dataset, a large and heterogeneous country group of 100 countries is considered. In order to prevent the macroeconomic fluctuations caused by the 2008 crisis from causing deviations in estimating the relationship structure, the ten-year period between 2009 and 2018 after the crisis was examined. There are 924 observations in total in the unbalanced panel data set. The Life Ladder variable in the World Happiness Report was used to represent life satisfaction as the dependent variable in the study. This variable is collected through annual surveys to measure the happiness of individuals in many countries, and then country averages are calculated. As the main independent variable, the annual growth rate of GDP per capita representing the income level was taken and the model was supported with various control variables.

When the results of the study were examined, it was determined that the relationship between economic growth and life satisfaction was not linear. It was determined that the relationship examined was a cubic-logarithmic relationship in a sigmoid structure. Mathematically, the quadratic fractional polynomial model with the iterative third power of economic growth was found to be the most suitable model. Accordingly, it can be said that economic growth has an exponential effect on life satisfaction in low- and middle-income countries. In high-income countries, the acceleration of this effect is decreasing, but it is not stabilized and the increasing effect, albeit low, continues. In this case, it can be said that the Easterlin Paradox is more likely to be valid for countries with positive economic growth. However, when examined in detail, it has been determined that the relationship is not fully logarithmic, that is, the increasing effect of income on happiness starts to lose momentum after a point, but it is not fixed.

1. GİRİŞ

Yaşam memnuniyeti en genel anlamıyla kişilerin hayatları hakkında hissettikleri mutluluk veya öznel iyi oluş olarak tanımlanabilir. Öznel kelimesinden kasıt kişinin tamamen kendi hayat tecrübelerine dayanması, iyi oluş ise kişinin olumlu hisler hissetmesi anlamına gelmektedir (Diener, 1984). Bu kavram bazı durumlarda mutluluk ile eş anlamda kullanılmakta, diğer durumlarda ise mutluluğu da kapsayan daha geniş bir kavram olarak ele alınmaktadır. Bireylerin mutluluklarını ve dolayısıyla yaşamlarından memnuniyet düzeylerini belirleyen pek çok etmen bulunmaktadır. Ekonomik açıdan ele alındığında, yaşam memnuniyetinin temel belirleyicisi gelirdir. Bireylerin gelir düzeyi yükseldikçe, temel ihtiyaçlarına ve isteklerine ulaşmaları kolaylaşmaktadır. Maslow'un (1943) İhtiyaçlar Hiyerarşisinde ilk basamaklarda yer alan güvenlik, barınma ve beslenme gibi temel ihtiyaçların karşılanmasında gelir anahtar bir role sahiptir. Hiyerarşinin daha üst basamaklarına doğru çıktıkça gelirin daha dolaylı bir role büründüğü söylenebilir. Bu nedenle gelir düzeyinin yaşam memnuniyeti üzerinde doğrudan veya dolaylı olarak önemli bir etkisi bulunmaktadır.

Gelirin yaşam memnuniyet düzeyini belirlemedeki rolü yadsınamaz olmakla birlikte, bu etkinin sürekliliği tartışma konusudur. Çünkü bireylerin gelir düzeyindeki sürekli artışın, mutluluk düzeylerinde sürekli bir artışa neden olacağı varsayımının her zaman geçerli olduğunu söylemek zordur. Bu tartışma Easterlin (1974) tarafından yapılan öncü çalışma ile dikkat çekmiş ve pek çok çalışmaya konu olmuştur. Easterlin, ekonomik büyümenin mutluluk üzerindeki arttırıcı etkisinin sürekli olmadığını ortaya koymuştur. Buna göre bireylerin gelir düzeyi arttıkça mutluluk düzeyleri de buna bağlı olarak bir noktaya kadar artmakta, ancak daha sonra sabit kalmaktadır. Bu durum literatürde Easterlin Paradoksu olarak adlandırılmaktadır. Bu paradoks matematiksel olarak ele alındığında, gelir ile mutluluk ve dolayısıyla yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkinin logaritmik bir yapıda olduğunu ifade etmektedir.

Bu çalışmada, Easterlin Paradoksunun makro düzeyde geçerli olup olmadığını belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla ülkelerin ekonomik büyüme oranları ve yaşam memnuniyeti düzeyleri ele alınmıştır. Çalışmada, farklı gelişmişlik düzeylerinde olan geniş bir ülke grubunun yıllık verilerinden elde edilen bir panel veri seti kullanılmaktadır. Paradoksun geçerliliğini sınamak amacıyla, önceki çalışmalarda yer alan klasik regresyon teknikleri yerine özgün bir yöntem kullanılmıştır. Kesirli polinomial modeller olarak adlandırılan bu yöntem, değişkenlerin tamsayı olmayan üstlerinden faydalanmakta ve hem doğrusal hem de eğrisel olması muhtemel ilişkiler için en uygun fonksiyonel şekli belirlemeye imkan vermektedir. Yöntemin bu özelliği, Easterlin Paradoksunda yer alan doğrusal – logaritmik ilişki varsayımının geçerliliğini test etmek için diğer yöntemlere göre avantaj sağlamaktadır. Ayrıca çalışmada kesirli polinomial

modeller, panel veri modellerinin içine entegre edilerek kullanılmıştır. Böylece panel veri modellerinin geniş veri kullanımı, birimlere ait özelliklerin zamana göre değişimlerinin incelenmesi gibi avantajları kesirli polinomial modellerin matematiksel avantajları ile bir araya getirilmiştir. Sonuçta yakın geçmişteki dönem için, neredeyse küresel anlamda Easterlin Paradoksunun geçerliliğinin sınanması mümkün hale gelmiştir. Kullanılan yöntem, paradoksun farklı gelir düzeyleri için farklı etkileri ifade eden iki hipotezinin de aynı anda incelenmesine olanak tanımaktadır. Diğer bir deyişle, gelirin mutluluk üzerindeki etkisinin düşük gelir düzeyinde arttırıcı olurken, yüksek düzeyde sabit kalacağını ifade eden iki hipotez de bir arada incelenmiş ve geçerli olup olmadıkları ayrı ayrı yorumlanmıştır. Bu avantaj, önerilen özgün yöntemin paradoks literatürüne katkısını güçlendirmektedir. Ayrıca önerilen yöntem, bu çalışmada makro düzeyde ele alınan paradoksun, herhangi bir ülkenin bireyleri açısından geçerliliğini incelemek amacıyla yapılacak mikro ölçekteki çalışmalarda da kullanılmaya uygundur.

Çalışmanın devamında mutluluk ve yaşam memnuniyetinin gelir ile ilişkisine dair literatür taramasına yer verilmektedir. Ardından metodoloji bölümünde bu çalışmanın özgünlüğünü oluşturan kesirli polinomial modellerin ve panel veri modellerinin detaylarına yer verilmiştir. Daha sonra çalışmada kullanılan veri seti ve değişkenler açıklanmış ve son olarak çalışmadan elde edilen bulgu ve sonuçlar paylaşılmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Yaşam memnuniyeti ile ilgili çalışmalar başlangıçta psikoloji ve felsefe alanında yapılmış olsa da, 20 yüzyıldan itibaren ekonomi alanında da bu kavramla ilgili çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Easterlin (1974), mutluluk ve gelir arasındaki ilişkiyi açıkladığı çalışması ile oldukça ses getirmiş ve bu çalışma sonrasında benzer çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Zamanla araştırmacılar farklı ülkeler ve farklı zamanlar için mutluluğun ekonomik faktörler ile ilişkisini araştırmışlardır (Frey & Stutzer, 2002). Gelir ve mutluluk arasındaki korelasyon, ulusal gelir ve mutluluk puanları ortalamalarını kullanan kesitsel çalışmalarda veya böyle bir ilişkinin gücünü azaltabilecek eğitim, işsizlik ve diğer ılımlı faktörleri kontrol eden çalışmalarda genellikle zayıftır (Caporale, vd., 2009). Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde, yaşam memnuniyetinin çoğunlukla sosyal ve demografik özelliklerle ilişkisinin ele alındığı çalışmaların olduğu, ekonomik göstergelerin olduğu çalışmalarda ise çoğunlukla gelir değişkeninin yaşam memnuniyeti ile ilişkisinin incelendiği görülmektedir. Easterlin (1974), yaptığı çalışmada Amerika'da genelde zengin kesimlerin fakir kesimlerden daha mutlu olduğunu, gelir ve mutluluk arasında pozitif bir ilişki olduğunu bu ilişkinin kısa dönemde daha kuvvetli uzun dönemde ise daha zayıf olduğunu, artan ekonomik büyüme ile memnuniyet düzeyinin belirli bir seviyeye kadar arttığını fakat daha

sonra herhangi bir artış olmadığını ortaya koymuştur. Bu ilişkiye Easterlin Paradoksu adını vermiştir. Bu paradoks özellikle uzun dönem çalışmaları için geçerlidir. Oldukça ses getiren bu kavramdan sonra, başka ülkeler için de bu paradoksun geçerli olup olmadığını anlamak amacıyla pek çok ülke için farklı zamanlarda çalışmalar yapılmıştır. Blanchflower ve Oswald (2004) yaptıkları çalışmada sadece ABD’de değil aynı zamanda Büyük Britanya, Belçika ve Japonya’da, 1970’lerin başından 1990’ların sonlarına kadar geçen dönemde, giderek artan bir yaşam standardına rağmen, ortalama mutluluğun artmadığını hatta azaldığını göstermişler ve Easterlin paradoksunu teyit etmişlerdir. Frey ve Stutzer (2002), Dünya Mutluluk Veritabanından ve ABD Nüfus Sayımı Bürosu’ndan elde ettiği verileri kullanarak geniş bir ülke örneğinde benzer sonuçları elde etmiştir.

Stevenson ve Wolfers (2008), çalışmalarında Easterlin Paradoksunu tekrardan incelemiş, pek çok ülke ve bu ülkelere ait son verileri kullanarak kişi başına düşen GSYİH ile kişi başı ortalama öznel iyi oluş yani ortalama memnuniyet düzeyi arasında anlamlı pozitif bir ilişki olduğunu, kişi başına düşen GSYİH artmasının memnuniyet düzeyini arttırdığını ve Easterlin Paradoksunda bahsedildiği gibi herhangi bir doyum noktasından sonra değişmeyeceğinin kanıtlanamayacağını ortaya koymuşlardır. Analizlerinde okuyucunun uygun fonksiyonel formları görsel olarak değerlendirmesini sağlamak için iki değişkenli saçılma noktalarından ve parametrik olmayan regresyon tekniklerinden faydalanmışlar ve sıralı probit regresyon ile en küçük kareler yöntemlerini kullanmışlardır. Yorumlamaya yardımcı olması amacıyla normal en küçük kareler regresyon doğrusunu ve mutluluk dağılımının merkezi bir bölümünü gösteren kesitsel standart sapmayı kullanmışlardır. Bununla birlikte memnuniyet düzeyi için sıralı probit endeksi oluşturmuşlardır. Probit endeksi, ülke içi varyasyona göre ülkelerdeki ortalama mutluluk seviyelerindeki farklılıkları ölçmede oldukça yararlıdır. Ham verilerden farklı olarak, sıralı probit, kesitsel standart sapmaya göre refahta oldukça büyük farklılıklar olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, mutlak gelir yerine logaritmik gelirin kullanılması doğrusal-logaritmik ilişkisini vurgular.

Easterlin ve Angelescu (2009), Stevenson ve Wolfers (2008) çalışmasına cevap olarak, kişi başına düşen GSYİH ile yaşam memnuniyeti arasındaki pozitif anlamlı ilişkinin sadece kısa vadeli olduğu durumlarda ortaya çıktığını, ülkenin gelir ve mutluluk eğilimi eğim katsayılarının daha uzun sürelerde hesaplanması durumunda paradoksun yeniden ortaya çıktığını ve kişi başına gelir ile yine anlamlı olmadığını yazmışlardır. Mutluluktaki gelişme ile kişi başına GSYH’nin uzun vadeli büyüme oranı arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Bu durum, çalışmalarında ele alınan 17 gelişmiş, 9 gelişen ve 11 geçiş ülkesinden oluşan ülke grubu için geçerlidir. Olumlu bir ilişkiyi bildiren zaman serisi çalışmaları, makroekonomik koşullardaki dalgalanmalardan kaynaklanan mutluluğun ve gelirin artması ile kısa vadeli pozitif bir ilişkiyi göstermektedir. Veenhoven ve Dumludağ (2015)

yaptıkları çalışmada mutluluğun zaman içindeki gelişimi, iktisatçıların mutlulukla ilgili çalışmalara yönelişi ve bu çalışmalarla ilgili kısıtlar üzerinde durmuşlardır. Köksal ve Şahin (2015) çalışmasında bireylerin mutlulukları üzerinde gelirin ve gelir karşılaştırmasının tek tek etkisi ve birlikte etkisinin belirlenmesi amacıyla hiyerarşik regresyon analizi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, bireylerin başkalarına göre kendi refah düzeyi algısı yükseldikçe, gelirin mutluluk üzerindeki etkisi zayıflamaktadır. Bu bulgular, yüksek refah düzeyi algısı durumunda bile bireylerin mutlu olamadıklarını ortaya koyması açısından önemlidir. Çirkin ve Göksel (2016), çalışmalarında mutluluk ve yaşam doyumunun gelir başta olmak üzere çeşitli ekonomik sosyal ve demografik değişkenlerden nasıl etkilendiğini incelemişlerdir. Çalışma anket yöntemiyle elde edilen 2014 yılına ait verilerle yürütülmüş ve analizde sıralı probit yöntemi kullanılmıştır. Gelir seviyesinde meydana gelen artış kişinin mutlu olma olasılığı üzerinde istatistiki olarak anlamlı değilken kişinin daha yüksek bir yaşam doyumu seviyesine sahip olma olasılığı üzerinde istatistiki olarak anlamlıdır.

3. METODOLOJİ

Bu çalışmada yaşam memnuniyeti ile gelir ilişkisinin fonksiyonel yapısını tespit etmek amacıyla kesirli polinomial regresyon modellerinden faydalanılmıştır. Makro düzeyde yapılan çalışma için panel veri seti oluşturulmuş ve kesirli polinomial modeller panel veri modellerinin içine entegre edilerek kullanılmıştır. Kesirli polinomial modellerin teorik yapısı aşağıda açıklanmış, ardından panel veri modellerine değinilmiştir.

3.1. Kesirli Polinomial Modeller

Polinomial modeller, bir veya daha fazla açıklayıcı değişkenin modelde yüksek tamsayı kuvvetleriyle yer aldığı regresyon modelleridir. Örneğin iki değişken arasındaki ilişkinin karesel olduğu bilindiğinde, açıklayıcı değişkenin karesi de modele eklenir. Tek açıklayıcı değişkenli, k. dereceden bir regresyon modeli aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$$y_i = \beta_0 + \beta_1 x_i + \beta_2 x_i^2 + \dots + \beta_k x_i^k + \varepsilon_i$$

İki açıklayıcı değişkene sahip ve tüm değişkenlerin karesel formda olduğu tam polinomial model ise aşağıdaki gibidir:

$$y_i = \beta_0 + \beta_1 x_{1i} + \beta_2 x_{2i} + \beta_{11} x_{1i}^2 + \beta_{22} x_{2i}^2 + \beta_{12} x_{1i} x_{2i} + \varepsilon_i$$

Daha yüksek dereceden modeller için gösterim benzer şekilde genellenebilir. Polinomial modeller, klasik regresyon modellerinin çoğunda yer alan doğrusallık kısıtlamasını kaldırma avantajına sahiptir. Ancak doğrusal modellere göre avantajlı olmalarına rağmen, polinomial modellerin bazı dezavantajları bulunmaktadır. Örneğin yarı logaritmik modellerde ilişkinin şekli tam U veya ters U olmaya zorlanmaktadır. Ayrıca yüksek dereceli polinomial modellerde yapay

dalgalanmalar ve regresyon eğrisinin uçlarında son etkileri ortaya çıkmaktadır. Yine değişkenler arasındaki ilişkinin yapısında asimptotların var olması durumunda polinomial modeller başarılı sonuçlar vermemektedir (Royston & Altman, 1995).

Polinomial modellerde yer alan dezavantajları ortadan kaldırmak amacıyla kesirli polinomial modeller önerilmiştir. Bu modeller, polinomial modellerin daha genelleştirilmiş bir halidir ve değişkenlerin tamsayı olmayan bazı kuvvetlerini de içermektedir. Modelin genel gösteriminden önce, bir değişken için kesirli polinomial dönüşümü tanımlamak gerekir. Sürekli ve pozitif değerli bir değişken için kesirli polinomial dönüşüm aşağıdaki gibi tanımlanır:

$$X^{(p)} = \begin{cases} X^p & p \neq 0 \\ \ln X & p = 0 \end{cases} ; \quad p \in S = \{-2, -1, -0.5, 0, 0.5, 1, 2, 3\}$$

Burada p değeri değişken için kuvveti tanımlar, ancak $p=0$ olması durumunda değişkenin doğal logaritması alınır. Tanımlanan bu dönüşüm yardımıyla, birinci dereceden kesirli polinomial model (FP1) aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$y_i = \beta_0 + \beta_1 x_i^{(p)}$$

Genelliği bozmadan, bir değişken için m . dereceden kesirli polinomial dönüşüm; $p_1 \leq p_2 \leq \dots \leq p_m$; $p_j \in S = \{-2, -1, -0.5, 0, 0.5, 1, 2, 3\}$; $j = 1, 2, \dots, m$ olmak üzere,

$$X^{(p_j)} = \begin{cases} X^{p_j} & p_j \neq 0 \\ \ln X & p_j = 0 \end{cases}$$

olarak tanımlanır. Bu dönüşüm yardımıyla, m . dereceden, tek değişkenli bir kesirli polinomial modelin (FPm) genel gösterimi aşağıdaki gibi yapılabilir:

$p_0 = 0$ ve $H_0(X) = 1$ olmak üzere;

$$H_j(X) = \begin{cases} X^{(p_j)}, & p_j \neq p_{j-1} \\ H_{j-1}(X) \ln X, & p_j = p_{j-1} \end{cases}$$

olarak tanımlanır ve

$$FPm(X, p) = \sum_{j=0}^m \beta_j H_j(X) , \quad p = (p_1, p_2, \dots, p_m)$$

olarak gösterilir. Örneğin, tek değişkenli, üçüncü dereceden bir kesirli polinomiyal model için kuvvetler $p = (-0.5, 3, 3)$ olarak belirlenmişse, bu modelin açık hali aşağıdaki gibidir:

$$y_i = \beta_0 + \beta_1 x_i^{-0.5} + \beta_2 x_i^3 + \beta_3 x_i^3 \ln x + \varepsilon_i$$

Tanımlanan S kuvvet kümesine göre, bir değişken için birinci dereceden toplamda 8 adet kuvvet, yani dönüşüm dönüşüm mevcuttur. Genel dönüşüm formülüne göre ikinci dereceden bir kesirli polinomiyal dönüşümde, tekrar eden kuvvetlerle birlikte değişken için toplam 36 kuvvet bulunmaktadır. S kuvvet kümesi kübik en fazla kübik modelleri içerecek şekilde kısıtlanmıştır. Kuvvet kümesinin daha yüksek kuvvetlere genişletilmesi mümkündür ancak yapılan çalışmalarda, istisnai durumlar dışında daha geniş bir kuvvet kümesine gerek olmadığı tespit edilmiştir (Royston & Altman, 1994; Royston & Sauerbrei, 2008). Kesirli polinomiyal modellerin tahmini En Çok Olabilirlik Yöntemi kullanılarak yapılmaktadır. Model seçimi yapılırken, önce her bir derece için en iyi model tespit edilir. Burada “en iyi” ifadesi, en yüksek logaritmik olabilirlik oranına sahip modeli veya denk olarak;

$$D = -2 * \log_{olabilirlik}$$

şeklinde hesaplanan sapma değeri en düşük olan modeli göstermektedir (Royston & Altman, 1994). Daha sonra her derecenin en iyi modelleri kendi arasında kıyaslanır. Bu noktada, düşük dereceden modelin, yüksek dereceden modeller içerisinde yuvalanmış olduğu dikkate alınarak, model seçiminde yuvalanmış modeller için F Testi prosedürü uygulanır. Böylece, önce değişkenin etkisinin anlamlılığı, ardından ilişkinin doğrusallığı, son aşamada ise ilişkinin karmaşıklık düzeyi test edilmiş olur. Benzer süreç daha yüksek dereceden modeller için de uygulanabilir (Ambler & Royston, 2001). Negatif değerli değişkenlerde logaritmik dönüşüm uygulanmadığından, bu değişkenler için kesirli polinomiyal model tahmin edilmeden önce bir orijin kaydırma işlemi yapılmaktadır:

$$x_i^* = x_i - x_{\min} + \delta$$

Burada $x_{\min}$, değişkenin aldığı en düşük değeri, δ ise pozitif bir yuvarlama değeridir. Bu değer, değişkenin ardışık değerleri arasındaki en düşük fark olarak seçilebilir. Değişken bir sayma veri ise, bu değer 1 olarak alınabilir (Royston & Sauerbrei, 2008).

Kesirli polinomiyal modeller, birden fazla bağımsız değişken içerebilir. Bu durumda, değişkenlerin en uygun kesirli polinomiyal dönüşümlerinin sırayla elde edildiği, model seçimi ise geriye doğru eleme yönteminin kullanıldığı yinelemeli bir algoritma önerilmiştir (Sauerbrei & Royston, 1999).

3.2. Panel Veri Modelleri

Panel veri, çeşitli birimlerin belirli bir zaman dönemi içerisinde bir arada ele alındığı veri biçimidir. Panel veri analizi, incelenen birimlere ait değişkenlerin ve bu değişkenler arasındaki ilişkilerin zamana göre değişimini incelemeye imkan tanır. Bu veri türü, birimler için ortak bir çıkarım yapılması ve daha fazla veriyle çalışılması gibi avantajlara sahiptir. Ele alınan her birim için aynı dönem olması koşuluyla, eşit sayıda zaman döneminin olması durumunda bu veri dengeli panel olarak adlandırılırken, birimlere ait zaman dönemi sayısının farklı olması durumunda veri dengesiz panel olarak adlandırılır. N birim ve T zaman dönemi içeren bir panel veri için, k açıklayıcı değişkene sahip panel regresyon modelinin genel gösterimi

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \sum_{j=1}^k \beta_j X_{jit} + u_{it}; \quad i = 1, 2, \dots, N; \quad t = 1, 2, \dots, T$$

şeklinde yapılabilir. Burada i birimleri, t ise zaman dönemini ifade etmektedir. Panel veri modellerinde, klasik regresyon modellerinden farklı olarak, birimler arasındaki farklılıklar ve/veya zamana göre değişimin etkisi modele dahil edilmektedir. Bu etkilerin modele dahil edilme biçimine göre iki farklı panel veri modeli bulunmaktadır. Birim etkisi üzerinden ifade edilecek olursa, birimlerden kaynaklı farklılıkların sabit olarak düşünüldüğü sabit etkili modelde, birim etkisi modelin sabit terimi içerisine dahil edilmektedir:

$$\alpha_{it} = \alpha + \mu_i$$

Birimler arası farklılıkların tesadüfi bir değişken olarak ele alındığı tesadüfi etkili modelde ise birim etkisi, hata teriminin bir bileşeni olarak ele alınmaktadır:

$$u_{it} = \mu_i + \varepsilon_{it}$$

Burada μ_i birim etkisini ifade etmektedir. Sabit etkili modeller, birimlerin zamana göre ortalamalarından farklarının kullanıldığı Grup İçi Tahmin yöntemiyle tahmin edilirken, tesadüfi etkili modeller ise Genelleştirilmiş En Küçük Kareler veya En Çok Olabilirlik yöntemiyle tahmin edilebilir (Güriş & Kızıllarslan, 2018).

Çalışmada fonksiyonel ilişkinin yapısını belirlemek amacıyla, gelir değişkeni sabit ve tesadüfi panel veri modellerine kesirli polinomial dönüşümle dahil edilmiştir. Tek açıklayıcı değişkenin kesirli polinomial yapıda yer aldığı panel veri modeli aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$$Y_{it} = \alpha_{it} + FPM(X_{1it}, p) + \sum_{j=2}^k \beta_j X_{jit} + u_{it}$$

Model tahmininde ve model seçiminde kesirli polinomial modellerin tahmin ve seçim süreci kullanılmıştır. Model seçimi logaritmik olabilirlik oranına dayalı olduğundan, tesadüfi etkili panel veri modelinin tahmininde bu oranın elde edilebildiği En Çok Olabilirlik yöntemi kullanılmıştır.

4. VERİ SETİ VE DEĞİŞKENLER

Bu çalışmada yaşam memnuniyetinin gelirle olan ilişkisinin yapısı makro düzeyde ele alınmıştır. Bu amaçla mümkün olan en geniş veri seti elde edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada toplamda 100 ülke yer almaktadır. Zaman dönemi olarak 2009 – 2018 yıllarını içeren 10 yıllık dönem belirlenmiştir. 2008 küresel krizinden kaynaklı olarak, makro değişkenlerde ve özellikle ülkelerin ekonomik büyüme oranlarında bir yapısal kırılma gerçekleşmiştir. Bu yapısal kırılmanın tahmin edilen ilişki grafiğini etkilememesi için kırılma sonrası dönem ele alınmış ve verilere ulaşılabilen en son yılı içeren dönem analize dahil edilmiştir. Elde edilen veri seti dengesiz bir paneldir ve 924 gözlemden oluşmaktadır.

Bağımlı değişken olarak yaşam memnuniyetini temsilen Dünya Mutluluk Raporu'nda yer alan “Yaşam Merdiveni (Life Ladder)” ölçüsü kullanılmıştır. Dünya Mutluluk Raporu, Gallup World Poll tarafından yıllık olarak yayınlanan bir rapordur ve 150'den fazla ülkede yapılan bir dizi anketin sonuçlarını içermektedir. Aynı içeriğe sahip olan bu anketler genellikle her ülkede binden fazla kişiye uygulanmaktadır. Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği tarafından görevlendirilen Sürdürülebilir Kalkınma Çözümleri Ağı, Dünya Mutluluk Raporu'nu küresel mutluluk düzeyinin temel anketi olarak kullanmaktadır. Yapılan anketlerde bireylere mutluluk düzeyini belirlemek için aşağıdaki soru sorulmaktadır:

“En alt basamağı 0, en üst basamağı 10 olarak numaralandırılmış bir merdiven hayal edin. Bu merdivenin en alt basamağı sizin için olabilecek en kötü yaşam düzeyini, en üst basamağı ise olabilecek en iyi yaşam düzeyini temsil etsin. Kendi yaşamınıza baktığınızda, kişisel olarak kendinizi merdivenin hangi basamağında hissediyorsunuz?”

Her ülke için soruya alınan cevapların ortalaması, o ülkenin ortalama mutluluk algı skoru olarak alınmaktadır. Böylece ilgili yıl için her ülkede yaşayan bireylerin ortalama mutluluk algı düzeyi elde edilmiş olmaktadır (World Happiness Report, 2019).

Çalışmada özellikle ilgilenen bağımsız değişken gelir değişkeni ve bu değişkenin fonksiyonel yapısıdır. Gelir değişkeni olarak kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYH) yıllık büyüme oranı kullanılmıştır. Ayrıca yaşam memnuniyeti literatüründe yer alan ve bu değişkeni etkilemesi muhtemel makro değişkenler modele bağımsız değişken olarak eklenmiştir. Bu kontrol değişkenleri devlet harcamaları, işsizlik ve cari işlemler dengesidir (CİD). Bunlar dışında yine literatürde yer alan İnsani Gelişmişlik Endeksi, ortalama yaşam süresi, ortalama okullaşma yılı, eğitim süresi ve enflasyon gibi değişkenler de analize dahil

edilmiştir. Ancak birim sayısının yüksek olmasından kaynaklı olarak panel veri seti heterojen bir yapıdadır. Bu nedenle, bu değişkenlerin incelenen dönemde tüm birimler için ortak ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığı tespit edilmiş ve modelden çıkartılmışlardır. Bahsi geçen tüm bağımsız değişkenler Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir. Tahmin edilen nihai model aşağıdaki gibidir:

$$Memnuniyet_{it} = \alpha_{it} + FPM(GDP_{it,p}) + \beta_1 Devlet\_Harc_{it} + \beta_2 İşsizlik_{it} + \beta_3 CID_{it}$$

Çalışmanın bulguları bir sonraki bölümde sunulmuştur.

5. BULGULAR

Bu çalışmada yaşam memnuniyeti ile gelir arasındaki ilişkinin yapısı incelenmiştir. Çalışma makro düzeyde yapıldığından, gelir düzeyini temsilen ülkelerin ekonomik büyüme oranları kullanılmıştır. İlişkinin yapısını belirlemek amacıyla, bu değişkenin kesirli polinomial yapıda eklendiği sabit ve tesadüfi panel veri modelleri tahmin edilmiştir. Ardından modeller arasında seçim yapıldıktan sonra, uygun model için incelenen ilişkinin yapısı grafik üzerinden yorumlanmıştır. Sabit etkili kesirli polinomial panel veri modelinin sonuçları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Sabit Etkili Kesirli Polinomial Panel Veri Modeli

Bağımlı Değişken: Memnuniyet		F (5,819) = 22.33		
Gözlem Sayısı: 924		Prob > F = 0.000		
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t	P > t
Sabit	5.483	0.152	35.98	0.000
GDP^3	0.040	0.016	2.51	0.012
(GDP^3)*lnGDP	-0.024	0.014	-1.77	0.078
Devlet Harc.	0.037	0.010	3.82	0.000
İşsizlik	-0.066	0.007	-9.28	0.000
CiD	0.006	0.003	2.18	0.030
F Testi $\mu_i = 0;$	F (99, 819) = 81.12		Prob > F = 0.000	

Tablo 1 incelendiğinde, ilk satırda verilen F Testi sonucuna göre elde edilen modelin genel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Son satırda verilen F Testi ise modelde birim etkinin anlamlı olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Test sonucunda anlamlı birim etkisi olmadığını ifade eden sıfır hipotezi reddedilmiş ve modelde birim etkilerin anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Modelde yer alan kontrol değişkenleri incelendiğinde, ele alınan üç değişkenin de istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Buna göre devlet harcamaları ve cari işlemler dengesi, ülkelerin ortalama yaşam memnuniyeti üzerinde pozitif bir etkiye sahipken, işsizlik ise negatif bir etkiye sahiptir. Bu sonuçlar literatürde yer alan sonuçlarla uyumludur.

Çalışmanın temel bağımsız değişken olan ekonomik büyüme değişkenine ait sonuçlar incelenecek olursa, ekonomik büyüme ile yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığı görülmektedir. Elde edilen en uygun kesirli polinomiyal model FP2(GDP,3,3) modelidir. Buna göre ekonomik büyüme ile yaşam memnuniyeti arasındaki ilişki kübik – logaritmik bir yapıdadır ve matematiksel olarak aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$Yaşam\ Memnuniyeti = 0.040GDP^3 - 0.024GDP^3 * \ln GDP$$

Bu ilişkinin yapısı grafiksel olarak daha net anlaşılacağından Şekil 1’de verilen grafik üzerinden yorumlanacaktır. Grafik yorumu yapılmadan önce, tesadüfi etkili kesirli polinomiyal panel veri modelinin tahmin sonuçları ve model seçim sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Tesadüfi Etkili Kesirli Polinomiyal Panel Veri Modeli

Değişken	Katsayı	Std. Hata	z	P> z
Sabit	5.225	0.176	29.60	0.000
GDP^3	0.043	0.016	2.68	0.007
(GDP^3)*lnGDP	-0.025	0.013	-1.89	0.059
Devlet Harc.	0.050	0.009	5.51	0.000
İşsizlik	-0.063	0.007	-9.31	0.000
CİD	0.009	0.003	3.16	0.002
LR Testi $\sigma_\mu = 0$;	chi2(01) = 1624.98		Prob > chi2 = 0.000	

Tesadüfi etkili modelin sonuçları incelendiğinde, ilk satırda verilen LR Testi sonucuna göre elde edilen modelin genel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Son satırda verilen LR Testi ise yine birim etkinin anlamlılığını test etmek amacıyla uygulanmıştır. Test sonucunda birim etkisine ait standart sapmanın olmadığını ifade eden sıfır hipotezi reddedilmiş ve modelde birim etkilerin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Sabit etkili modelin sonuçlarına benzer olarak, kontrol değişkenlerinden devlet harcamaları ile cari işlemler dengesi yaşam memnuniyeti üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahipken, işsizlik ise anlamlı ve negatif bir etkiye sahiptir.

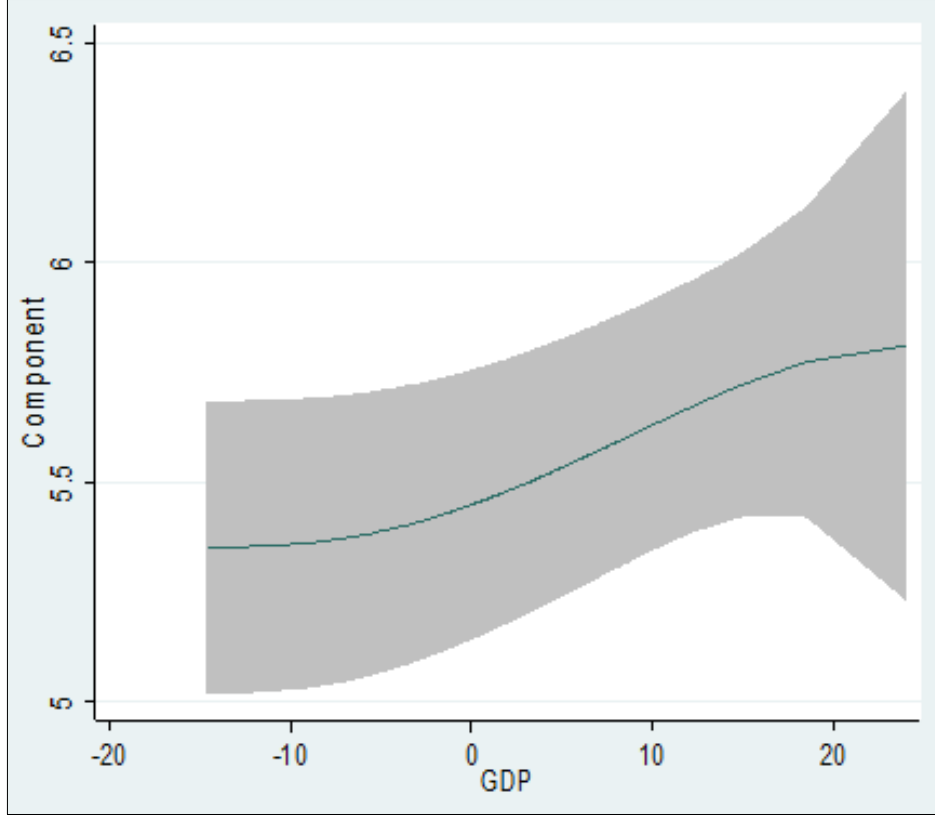
Ekonomik büyüme oranı değişkeni incelendiğinde, elde edilen sonuçların sabit etkili model sonuçlarına benzer olduğu görülmektedir. Buna göre en uygun kesirli polinomial model, sabit etkili modelde olduğu gibi yine FP2(GDP,3,3) modelidir ve dolayısıyla ekonomik büyüme ile yaşam memnuniyeti arasındaki ilişki kübik – logaritmik bir yapıdadır.

Hem sabit hem de tesadüfi etkili modelde aynı kesirli polinomial yapı elde edilmiştir. Dolayısıyla ekonomik büyüme ile yaşam memnuniyeti ilişkisinin bu yapıda olduğu netleşmiştir. Ancak hangi modelin daha uygun olduğunu tespit etmek amacıyla daha önce açıklanan model seçim prosedürü uygulanmıştır. Model seçiminde, klasik panel veri modellerinde seçim için kullanılan Hausman Testi yerine bu prosedürün uygulanmasının nedeni, kesirli polinomial yapıyı dikkate almaktır. En uygun modele karar vermek için, her iki modelin logaritmik olabilirlik oranı alınarak sapma miktarları hesaplanmış ve Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. Model Seçim Sonuçları

Sapma: $D = -2 * \log\_olabilirlik$	
D_sabit	$= -2 * (-166.01582) = 332.03164$
$D\_tesadiifi$	$= -2 * (-453.10947) = 906.21894$

Tabloda yer alan sonuçlara göre, sabit etkili modelin sapma değeri daha düşük olduğundan en uygun model sabit etkili kesirli polinomial panel veri modelidir ve bu model sonuçları yorumlanacaktır. Sabit etkili model sonuçlarına göre, belirlenmek istenen ilişkinin grafiği Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Ekonomik Büyüme – Yaşam Memnuniyeti İlişkisi

Grafik incelendiğinde, öncelikle ekonomik büyüme ile yaşam memnuniyeti arasında makro düzeyde doğrusal olmayan bir ilişkinin var olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle ülkelerin ekonomik büyüme oranı ve dolayısıyla bireylerin gelir düzeyi arttıkça, ortalama yaşam memnuniyeti doğrusal olarak artmamaktadır. Easterlin Paradoksu bu ilişkinin logaritmik olduğunu varsaymaktadır. Yani ekonomik büyüme arttıkça yaşam memnuniyetinin önce artarken daha sonra bu artış hızının yavaşlayarak sabit hale geleceği düşünülmektedir. Elde edilen grafiğe göre, incelenen ilişki sigmoid bit yapıdadır. İlişkiyi düşük ve yüksek büyüme oranları için parça parça yorumlamak daha uygun olacaktır. Buna göre düşük ve orta büyüme düzeylerinde ilişki logaritmik olmaktan ziyade üssel yapıdadır. Düşük ve negatif büyüme oranına sahip ülkelerde, büyüme oranı bir noktaya kadar yaşam memnuniyetini daha az etkilerken, özellikle pozitif büyüme oranına geçtikten sonra, büyümenin yaşam memnuniyeti üzerinde hızlı bir artırıcı etki gösterdiği görülmektedir. Büyüme oranı artarken, yaşam memnuniyeti düzeyi de bir yere kadar üssel olarak hızla artmaktadır. Ancak yüksek büyüme oranlarına

gelindiğinde, bu artışın ivme kaybetmeye başladığı görülmektedir. Ortalama % 10 büyüme oranından sonra ilişkinin logaritmik yapıya benzemeye başladığı söylenebilir. Bir başka deyişle yüksek ekonomik büyüme oranına sahip ülkelerde, kişi başına düşen gelirin artması bir noktadan sonra bireylerin yaşam memnuniyetini daha az arttırmaktadır. Bu durumda yüksek büyüme oranına sahip ülkelerde Easterlin Paradoksunun geçerli olmasının daha muhtemel olduğu söylenebilir. Ancak, çok yüksek büyüme oranlarında eğrinin eğimi azalmasına rağmen sabit hale gelmediği görülmektedir. Buna göre, paradoksta varsayılanın aksine büyümenin yaşam memnuniyeti üzerindeki etkisi yavaş bir artış göstermesine rağmen bir düzeyde sabitlenmez.

Grafiği genel olarak yorumlamak gerekirse, özellikle sadece pozitif büyüme oranına sahip ülkeler ele alındığında, kabaca bir yorumla ilişkinin logaritmik bir yapıya benzediği düşünülebilir. Dolayısıyla klasik regresyon yaklaşımları ile bu ilişki için elde edilebilecek en yakın form logaritmik form olduğundan, daha kaba analizlerle yapının logaritmik olduğu ve Easterlin Paradoksunun geçerli olduğu düşünülebilir. Ancak bu noktada kesirli polinomiyal modellerin kullanımı, daha detaylı bir yapı elde etme imkanı vermiş ve logaritmik yapıya benzeyen bu ilişkinin tam anlamıyla logaritmik olmadığına anlaşılmasını sağlamıştır. Burada negatif büyüme oranına sahip ülkelerin analize dahil edilmesi de etkili olmuştur. Sonuç olarak düşük büyüme oranlarında ilişki üssel bir yapıdadır ve Easterlin Paradoksu geçerli değildir. Yani kişi başına gelir düzeyi düşük olan ülkeler büyümelerini arttırdıkça, vatandaşlarının yaşam memnuniyeti hızla artacaktır. Yüksek büyüme oranına sahip ülkelerde ise ilişki Easterlin Paradoksuna yakın bir yapı göstermektedir. Yani ülkelerin büyüme oranı çok yükselmeye başladığında bireylerin yaşam memnuniyeti önce hızlı bir şekilde artmaya başlarken bir noktadan sonra yavaşlamaya başlayacak ve kişi başına gelirin artışı yaşam memnuniyetini eskisi kadar arttırmayacaktır.

6. SONUÇ

Yaşam memnuniyetinin en temel belirleyicilerinden biri gelirdir. Bireylerin gelir düzeyi arttıkça, zorunlu temel ihtiyaçlarına ve diğer bireysel isteklerine ulaşma imkanı artacağından, yaşamlarından daha fazla memnun olacakları düşünülmüştür. Ancak Easterlin Paradoksu, bu varsayımın her zaman geçerli olmadığını ortaya koymaktadır. Gelir düzeyinin artışı bir noktaya kadar yaşam memnuniyetini arttırsa da, bir noktadan sonra bu etki azalacak ve gelir artmaya devam etse bile yaşam memnuniyeti düzeyi artık değişmemeye başlayacaktır. Bireylerin öncelikli istek ve ihtiyaçları genel olarak yüksek gelirle ulaşılabilecek talepler olsa da, bir noktadan sonra Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinin üst basamaklarına doğru gelindiğinde, artık ulaşılmak istenen hedefler doğrudan gelire bağımlı olmayacaktır.

Gelir ile yaşam memnuniyeti ilişkisi makro düzeyde ele alınmak istendiğinde, gelir yerine ülkeler için kişi başına milli gelirdeki artışın, yani ekonomik büyüme oranının kullanılması uygun olacaktır. Yaşam memnuniyeti için ise ülkenin ortalama yaşam memnuniyeti düzeyi uygun bir göstergedir. Bu çalışmada Easterlin Paradoksunun makro düzeyde geçerli olup olmadığı araştırılmıştır. Bu amaçla panel verilerden yararlanılmış, böylece hem oldukça geniş bir ülke grubu ele alınırken, hem de zamana göre değişimin dikkate alınması mümkün olmuştur. Literatürde yer alan çalışmalardan farklı olarak, ilişkinin yalnızca logaritmik olup olmadığını incelemek yerine, logaritmik yapıyı da içeren geniş bir aileden en uygun yapıyı elde etme imkanı sağlayan kesirli polinomial modellerden faydalanılmıştır. Bu yöntem, ilişkiyi doğrudan doğrusal veya logaritmik kabul etmek yerine, bu yapıları ve kesirli kuvvetleri de içeren en azından 36 farklı parametrik ilişki yapısını test etmekte ve en uygun yapıyı bulmayı mümkün kılmaktadır. Bu çalışmada kesirli polinomial modeller aynı zamanda özgün bir şekilde panel veri modellerinin içine entegre edilmiştir. Böylece hem panel verilerin hem de kesirli polinomial modellerin avantajları bir araya getirilmiştir. Bundan faydalanılarak, Easterlin Paradoksunun geçerliliği çok geniş bir ülke grubu için, zamana göre değişim de dikkate alınarak, en uygun fonksiyonel şeklin belirlenmesiyle test edilmiştir.

Çalışmanın sonuçları incelendiğinde, incelenen dönemde ele alınan ülkeler için ekonomik büyüme ile yaşam memnuniyeti arasında kübik – logaritmik bir ilişkinin var olduğu, yani ilişkinin sigmoid bir yapıda olduğu tespit edilmiştir. Buna göre düşük ve orta büyüme oranına sahip ülkelerde ilişki üssel bir yapıdayken, yüksek büyüme oranına sahip ülkelerde ilişki logaritmik yapıya benzemeye başlamaktadır. Bir başka deyişle ekonomik büyüme oranı düşük olan ülkelerde, kişi başına düşen gelir düzeyi arttıkça ortalama yaşam memnuniyeti bir noktaya kadar hızla artmaktadır. Ancak ekonomik büyüme düzeyi belli bir noktaya ulaştıktan sonra bireylerin gelirlerindeki artış yaşam memnuniyetini daha az etkilemeye başlamaktadır. Kaba bir yaklaşımla, pozitif büyüme oranına sahip ülkelerde paradoksun geçerli olduğu çıkarımı yapılabilir olmasına rağmen, kesirli polinomial modellerin kullanımı, paradoksun en azından makro düzeyde tam olarak geçerli olmadığını, gelirin memnuniyet düzeyini bir noktaya kadar hızla arttırdığını, daha sonra etkisini kaybetmeye başlasa da sabitlenmediğini ortaya koymuştur. Çalışmada önerilen kesirli polinomial modeller yöntemi, paradoksun mikro ölçekte geçerli olup olmadığını, yani bir ülkenin bireyleri için gelir – mutluluk ilişkisini incelemek amacıyla da kullanılabilir.

KAYNAKÇA

- Ambler, G., & Royston, P. (2001). "Fractional Polynomial Model Selection Procedures: Investigation of Type I Error Rate". *Journal of Statistical Computation and Simulation*, 89-108.
- Blanchflower, D. G., & Oswald, A. J. (2004). "Well-Being over Time in Britain and the USA". *Journal of Public Economics*. 88. 1359-1386.
- Caporale, G.M., Georgellis, Y., Tsitsianis, N. & Yin, Y.P. (2009). "Income and Happiness Across Europe: Do Reference Values Matter?". *Journal of Economic Psychology*. 30. 42-51.
- Çirkin, Z., & Göksel, T. (2016). "Mutluluk ve Gelir". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 71:2. 375-400.
- Diener, E. (1984). "Subjective Well-Being". *Psychological Bulletin*. 95:3. 542-575.
- Easterlin, R.A. (1974). "Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence". *Nations and Households in Economic Growth, Essays in Honor of Moses Abramovitz*. 89-125.
- Easterlin, R.A. & Angelescu, L. (2009). "Happiness and Growth the World Over: Time Series Evidence on the Happiness-Income Paradox". *IZA Discussion Paper* (4060). 1 – 29.
- Frey, B.S., & Stutzer A. (2002). "What Can Economists Learn from Happiness Research". *Journal of Economic Literature*. 40. 402-435.
- Güriş, S., & Kızılarlan, Ş. (2018). "Dengesiz Panel Veri Modelleri". içinde S. Güriş (Ed.), *Uygulamalı Panel Veri Ekonometrisi* (s. 415-432). İstanbul: Der Yayınları.
- Köksal, O., & Şahin F. (2015). "Gelir ve Mutluluk: Gelir Karşılaştırmasının Etkisi". *Sosyoekonomi*. 23:26. 45-59.
- Maslow, A. H. (1943). "A Theory of Human Motivation". *Psychological Review*. 50:4. 370-96.
- Royston, P., & Altman D. G. (1994). "Regression Using Fractional Polynomials of Continuous Covariates: Parsimonious Parametric Modelling". *Applied Statistics*. 43. 429-467.
- Royston, P., & Altman, D. G. (1995). "Using Fractional Polynomials to Model Curved Regression Relationships". *Stata Technical Bulletin*. 4: 21, 11 – 23.
- Royston, P., & Sauerbrei, W. (2008). *Multivariable Model-Building: A Pragmatic Approach to Regression Analysis Based on Fractional Polynomials for Modelling Continuous Variables*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Sauerbrei, W., & Royston, P. (1999). "Building Multivariable Prognostic and Diagnostic Models: Transformation of the Predictors by Using Fractional Polynomials". *Journal of the Royal Statistical Society. Series A*. 71 – 94.
- Stevenson, B., & Wolfers, J. (2008). "Economic Growth and Subjective Well-Being: Reassessing the Easterlin Paradox". *Brookings Papers on Economic Activity, Economic Studies Program, The Brookings Institution*. 39:1. 1-102.
- Veenhoven, R. & Dumludağ, D. (2015). "İktisat ve Mutluluk". *İktisat ve Toplum Dergisi*. 58. 46-51.
- World Happiness Report (2019). <https://worldhappiness.report/ed/2019/> (Erişim Tarihi: 30.10.2019).

**PREDICTION OF COMPUTER GAME ADDICTION IN CHILDREN
USING DEVELOPED ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS (ANN) AND
MULTIPLE LINEAR REGRESSION (MLR) MODELS**

*GELİŞTİRİLMİŞ YAPAY SİNİR AĞLARI (ANN) VE ÇOKLU DOGRUSAL
REGRESYON (MLR) MODELLERİYLE ÇOCUKLARDA BİLGİSAYAR OYUN
BAĞIMLILIĞININ TAHMİN EDİLMESİ*

Esmâ UZUNHİSARLIKCI*, Erhan KAVUNCUOĞLU
Hanife AKGÜL*****

*Geliş Tarihi: 21.09.2020
(Received)*

*Kabul Tarihi: 22.11.2021
(Accepted)*

ABSTRACT: Game addiction in children plays a major role in the mental and physical development of the child. Therefore, various scales are used to examine computer game addiction of children and various input parameters (age, gender, daily play time, etc.) are utilized in scales. The purpose of this study is to project a system that estimates whether the child is addicted to the game when looking at the input parameters. Artificial Neural Networks (ANN) and Multiple Linear Regression (MLR) techniques were used to design this system. In order to measure the predictive performance of the developed models, the Root Mean Squared Error (RMSE), and Correlation Coefficient (R) criteria were examined respectively and it was observed that the model developed by ANN predicted CGA with high accuracy.

Key Words: Artificial Neural Network, Multiple Linear Regression, Prediction of Computer Game Addiction, Expert System.

ÖZ: Çocuklarda oyun bağımlılığı, çocuğun zihinsel ve fiziksel gelişiminde büyük rol oynar. Bu nedenle çocukların bilgisayar oyun bağımlılığını incelemek için ölçek ve ölçeklerde çeşitli parametreler (yaş, cinsiyet, günlük oyun süresi vb.) kullanılmıştır. Bu çalışmanın amacı, girdi parametrelerine bakıldığında çocuğun oyuna bağımlı olup olmadığını tahmin eden bir uzman sistemi tasarlamaktır. Bu sistemin tasarlanması amacıyla iki model kullanılmıştır. Bu modellerden biri Yapay Sinir Ağları (YSA) diğeri ise Çoklu Doğrusal Regresyon (ÇDR)'dur. Modellerin performansı, Kök Ortalama Kare Hatası (KOKH) ve Korelasyon Katsayısı (R) kriterleri kullanılarak değerlendirilmiştir. Bu kriterler analiz edildiğinde, YSA yüksek tahmin performansı gösterirken, MLR düşük tahmin performansı göstermiştir. Sonuç olarak, YSA ile geliştirilen sisteme farklı girdi değerleri verildiğinde, çocuklardaki oyun bağımlılığı ile ilgili en doğru tahminlerin elde edildiği görülmüştür

* Assoc.Prof. Dr., Kayseri University, uzunhise@kayseri.edu.tr, ORCID:0000-0003-2821-4177.

** Lecturer, Cumhuriyet University, ekavuncuoglu@cumhuriyet.edu.tr, ORCID:0000-0001-6862-2891

*** Assoc. Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University, hanifeakgul@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8543-9343.

Anahtar Kelimeler: Yapay Sinir Ağları, Çoklu Doğrusal Regresyon, Bilgisayar Oyunu Bağımlılığının Tahmini, Uzman Sistem.

1. INTRODUCTION

The developments in the information and communication technologies in the age we are living make themselves felt in every area of life. Especially computer and internet technologies have become indispensable for people in different areas from education to business life. In addition to facilitating life in many ways, these technologies can also cause negative conditions like addiction. Addiction is the fact that a person continues to use any harmful stimulus against her will despite its all harms, cannot give up, and tends to reuse even if the person abandons this stimulus by experiencing the symptoms of the deprivation. (Akçakaya, 2013). Addiction, is explained as “being addictive, dependence” by Turkish Language Association (TDK, 2016), has been diversified together with the developing and changing world conditions. In recent years, many changes have been observed in the habits of people in many ways such as eating, spending money, shopping, using mobile phones and computers. The use of the internet in every area and addressing people of all ages has led to an increase in the quality of the web and people have begun to believe that there will be no life without internet and computer. Together with an unlimited, unsupervised and non-restricted computer and internet usage, accessing all kinds of information and individuals has become very easy, and the people have gradually broken from social life. Social networks are used for various purposes such as communicating, acquiring a social environment and playing games by entering into all areas of life. People have begun to take the internet as a centre of their lives making it as a purpose rather than a tool and started to be an addiction (Yalçın, 2006; Karaman and Kurtoğlu, 2009; Çakır, Horzum and Ayas, 2013; Fidan, Pekşen Akça and Akgül, 2016). Thus, many different kinds of addictions such as technology addiction, internet addiction, computer game addiction, social media addiction, phone addiction have entered into our lives. Computer game addiction among these different types of addictions has been the one affecting the children and adolescents most. The concept of game which is a natural tool that allows children to develop social and mental skills by affecting their social relationships confronts us today as a digital game by changing its shape (Şahin and Tuğrul, 2012). In the past, games were played interactively in places that are not closed mostly, such as playgrounds and streets. Today, however, they have begun to play with people in closed and virtual environments together with technology, computers and the internet (Horzum, Ayas and Balta, 2008). Digital games are the games played through hardware (computer, mobile phone, game console, tablet, etc.) (Kaya, 2013). Digital games are categorized as action, adventure, combat, puzzle, role-playing, simulation, sports and strategy games (Rapeepisarn, Wong, Fung and Khine, 2008). Computer games are very effective for children to acquire

computer literacy, provide hand-eye coordination, develop spatial skills such as imagining, explaining the causes of shapes, and visualising objects related to chemistry and physics, and providing integration of the shapes in space (Cesarone, 1994; cited by Horzum, 2011). These digital games cause children and adolescents to have computer game addiction over time., Considered as innocent and harmless at first, computer game addiction has become a condition that requires intervention or even treatment. This is because the individuals who are addicted to computer games affect the lives of both themselves and their families negatively. Computer game addiction is a part of behavioural addictions like internet addiction and pathological gambling (Horzum, Ayas and Balta, 2008). Since particularly children and adolescents spend hours in front of the game, this affects their academic performance, lessons, social lives, physical health and mental health considerably. It also affects children's mental abilities such as attention and concentration. The causes of computer game addiction are evaluated in three categories as social, physical and psychological. When it is assessed from the social aspect, children and adolescents are now able to easily access computer and internet in internet cafes, at home, at school, in short, wherever they want. With this easy-to-access technology, children can play digital games comfortably whenever and whenever they want. When it is physically evaluated, playing computer games is a pleasant activity. Symbolic awards such as points, bitcoin, gold, weapons, characters in games based on punishment and reward system are attractive. In the brain of the individuals who win these awards, constantly dopamine hormone which causes people to enjoy is released. When it is assessed psychologically, addiction is a person's effort to fill his/her spiritual gap. In virtual games, people who have self-confidence problems, have difficulty in expressing themselves and establishing social relations and who see themselves worthless find an environment disconnected from the reality but in which they can feel safe and happy for filling their spiritual gaps. These three reasons come together and cause computer games addiction (Akçakaya, 2013).

1.1. Purpose of the Research

The main goal of this study is to design a system of experts that predicts whether a child is addicted to the game. In order to prevent computer game addiction, which affects children and adolescents today, it is necessary to first examine the variables that push children into this addiction. For this purpose, in this study, input parameters affecting the computer game dependency levels of Primary School students will be examined and an expert system will be designed to predict whether the child is dependent on the game when looking at input parameters. As described above, it is evaluated that this study is significant in terms of eliminating deficiencies in field writing.

2. MATERIAL AND METHODS

2.1. Flowchart of Developed Model

The aim of this study is to develop a model to predict whether children are addicted to computer games. As shown in Fig. 1 the Model was developed in 4 stages, respectively. (1) Data collection (2) Pre-processing of data (3) Separation of training and test data, training of models developed with ANN and MLR with training data, examination of test data and performance (4) Statistical analysis of results and the highest accuracy model determination. In the first stage, primary school students who are studying in Kayseri in 2015-2016 academic year were administered the Computer Game Addiction Scale developed by Horzum, Ayas and Balta (2008) In the second stage, the most appropriate attributes were determined. Since many techniques performed better with normalized data, normalization was applied and the data was spread over the 0-1 range. In the third stage, model architectures created by ANN and MLR techniques were designed. In the fourth stage, the developed models were applied to the test data and the highest accuracy model was determined.

2.2. Study Group and Selected Variables

The population of the study in the survey model consisted of 4th and 5th-grade primary students studying in Kayseri in 2015-2016 academic year. Survey models, In general, survey arrangements made by the whole population or on a group, case, or sample taken from the population to have a general judgment about a population of many elements (Karasar, 1995).

There were a total of 306 students including 152 girls and 154 boys in the sample group. 241 of the students were 4th graders and 65 were 5th graders. While 240 students had a personal computer or tablet, 66 did not. 179 students had internet connection in their houses. 66 students had no internet connection at their homes. When durations of the computer games within a day were examined, it was seen that 236 students played games for 0-1 hour, 50 students played games for 2 - 3 hours, 14 students played games for 4 hours, and 6 students played games for 5 hours and more. When the time spent by the students on the computer per day was examined, 157 students spent 0 - 1 hour, 56 students spent 2-3 hours, 37 students spent 4 - 5 hours, and 27 students spent 5 hours and more on the computer. While 61 students' mothers were employed, 241 students' mothers were unemployed. While 293 students' fathers were employed, 13 fathers were unemployed. When mothers' occupation was examined, 243 students' mothers were a housewife, 4 students' mothers were workers, 4 were accountants, 5 were cleaning staff, 17 were teachers, 4 were secretaries, and 29 students' mothers worked in other jobs. When the students' father's occupations were examined, 18 were self-employed, 4 were electrician, 14 were drivers, 29 were workers, 10 were police, 4 were cooks, 19 were builders, 25 were tradesman, 15 were civil servant, 4 were cleaning staff, 11

were furniture seller, 22 were teachers, 5 were farmers, 8 were factory owners, 10 were industrialists and other jobs. In the study, ten attributes were selected as independent variables. These:

- 1) Gender of the child (G)
- 2) The child's grade (CG)
- 3) Status of the child to have a personal computer and tablet (C/T)
- 4) Status of having internet connection at home (SHICH)
- 5) Duration of playing game on the computer per day (DPG)
- 6) The time spent in a day on a computer (TS)
- 7) Mothers' employment status (MES)
- 8) Fathers' employment status (FES)
- 9) Mothers' occupation (MO)
- 10) Fathers' occupation (FO)

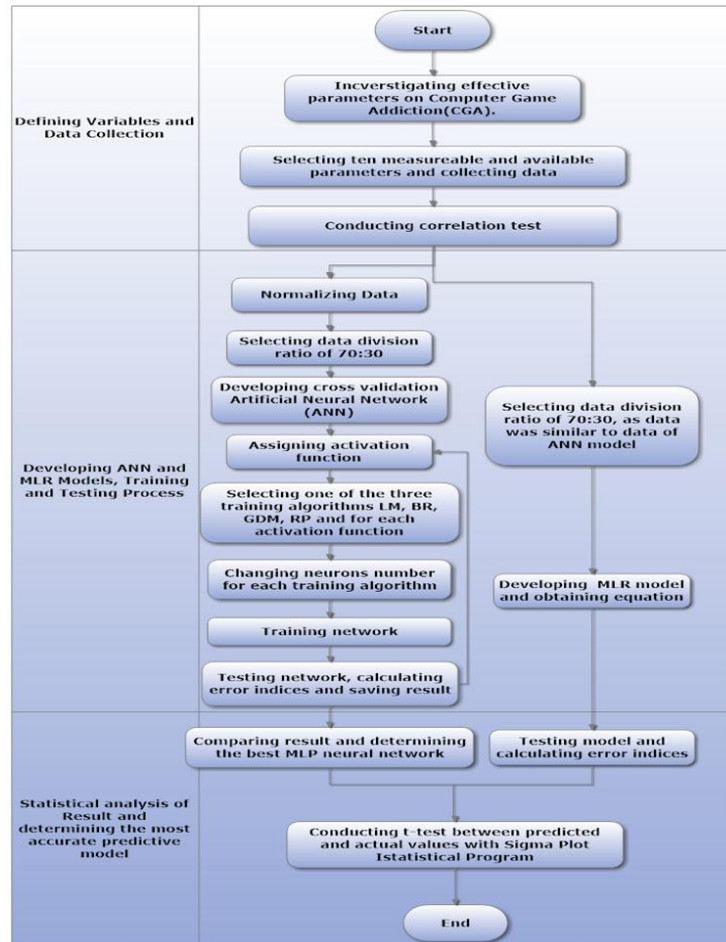
Personal information of the students participating in the study is presented in Table 1.

Table 1: Personal Information of the Students

Variables		Number of students
Gender	Female	152
	Male	154
Grade	4	241
	5	65
	Yes	240
Owning PC/Tablet	No	66
	<hr/>	
Having internet connection at home	Yes	179
	No	127
<hr/>		
Duration of playing game on the computer per day	0-1 hour	236
	2-3 hours	50
	4-5 hours	14
	Over 5 hours	6
<hr/>		
The daily time spent on the computer	0-1 hour	157
	2-3 hours	56
	4-5 hours	37
	Over 5 hours	27
<hr/>		
Mother's employment status	Employed	61
	Unemployed	241
<hr/>		
Father's employment status	Employed	293
	Unemployed	13

Mother's Occupation	Housewife	243
	Worker	4
	Accountant	4
	Cleaning staff	5
	Teacher	17
	Medical secretary	4
	Other	29
Father's Occupation	Self-employment	18
	Electrician	4
	Driver	14
	Worker	29
	Police	10
	Cook	4
	Constructor Tradesman	19
	Civil servant	25
	Cleaning staff	15
	Furniture seller	4
	Teacher	11
	Farmer	22
	Factory owner	5
	Industrialist	8
Other	10	
TOTAL	108	
	306	

In this study, it was aimed to investigate the variables leading the children to computer addiction. These variables are gender, grade, status of the child to have a personal computer or a tablet, having internet connection at home, daily time spent while playing computer games play duration on the computer of each child, time spent by the child on the computer per day, mothers' employment status, fathers' employment status, mother's occupation, and father's occupation. These independent variables were thought to affect the situation of children to play the game on the computer. For example, in the variable of gender, the interests and needs of girls and boys are different from each other. Boys are more interested in technology than girls. Children are more likely to prefer playing games as a result of the period they are in (Horzum, 2011; Chumbley and Griffiths, 2006).

Figure 1. Flow process determined to predict Computer Game Addiction

Source: (Azadi S., Karimi-Jashni A., 2016. Verifying the performance of artificial neural network and multiple linear regression in predicting the mean seasonal municipal solid waste generation rate: A case study of Fars province, Iran. *Waste Management* 48, 14–23.)

The answer to the question whether this preference differs regarding ages or not was sought. When it was examined regarding the duration of the computer games in a day, the time spent on the internet is not enough alone to determine the computer addicts, the purpose of the expenses this time is also significant (Günüç and Kayri, 2010). The negative and active causes of computer use are related to the reasons and purposes of computer usage (Bayraktutan, 2005). It is thought that one of the important concepts believed to be linked to the computer game addiction is the time spent by a child on the computer in a day. Internet addiction is expressed as spending a long time on the internet and not being able to control the internet

usage (Günüç and Kayri, 2010; Leung, L. 2004). In other words, it can be asserted that the biggest symptom and factor in expressing and describing internet usage as addiction is the excessive time spent by the individual on the internet. In particular, computers make daily life easier and are used as an important means of providing continuity and maintaining order at home, industry, banking, entertainment and education. Because of all these facilities provided by computers, it is seen that in recent years they have intensively entered and adopted into every aspect of social life. Almost everything in daily life depends on technological tools, which has reduced the relations among people. Instead, human-machine relations have increased. Today, individuals are surrounded with technological communication (Bayraktutan, 2005; Erkan, 1997). Employment status of the parents and their profession are thought to affect the child's computer game addiction status. The family is the most fundamental element that teaches children responsibilities and duties which make children to gain various behaviours and habits. It causes an individual to gain some forms of behaviours, values, customs and habits. In this regard, the age between 0-12 is the most critical period of human life. In this critical period, the child is affected mostly by his/her family (Bayraktutan, 2005; Doğan, 2000; Nurin, 1994).

Ten relevant variables as input and 306 research data set are used for this study. The descriptive statistics of the data are indicated in Table 2 - 3 and shows Correlation between ten independent attributes and CGA.

Table 2: Descriptive Statistics of All Research Data.

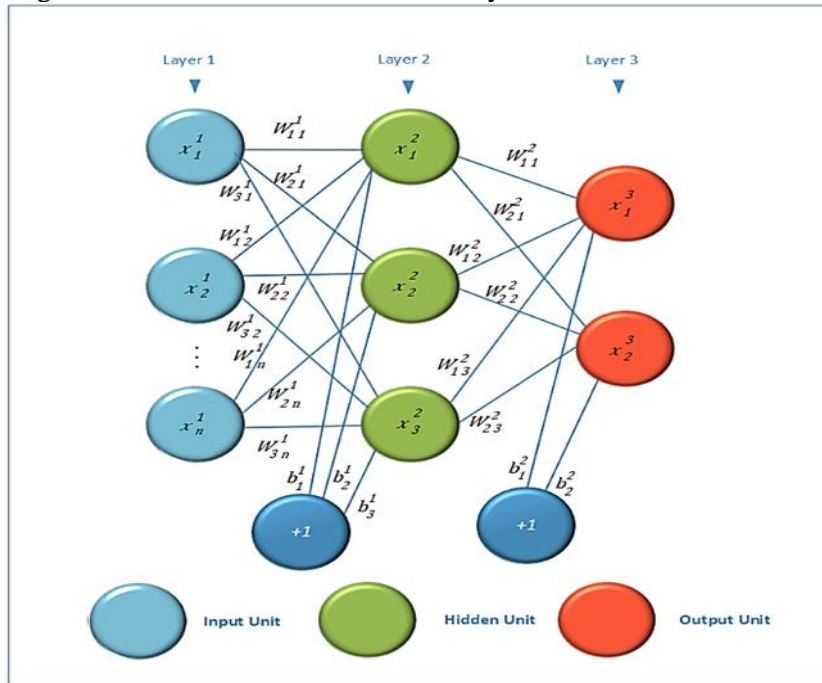
Variables	Mean	SD	Minimum	Maximum
G	1,529	0,5	1	2
CG	3,618	1,517	1	9
C/T	1,291	0,455	1	2
SHICH	1,389	0,488	1	2
DPG	2,195	1,466	1	5
TS	1,591	1,199	1	5
MES	1,801	0,4	1	2
FES	1,042	0,202	1	2
MO	7,405	14,903	1	81
FO	30,458	22,753	2	84
CGA	1,526	0,842	1	3

Table 3: Calculated Correlation Coefficients Between CGA and ten Independent Variables.

CGA	G	CG	C/T	SHICH	DPG
	0,0239	0,0358	-0,309	-0,267	0,623
	TS	MES	FES	MO	FO
0,301	-0,0225	0,0518	0,00608	-0,0294	

2.3. Model of ANN

A particular structure of ANNs is Feed-Forward Neural Network (FFNN) has a wide range of applications in ANN (Wang et al., 2015; Azadi and Sepaskhah, 2011). Fig. 2 illustrates FFNN with a hidden layered architecture.

Figure 2. A typical FFNN.

ANN is basically composed of three layers. The input layer is the layer in which the attributes specified as input are accepted to the network (Azadi and Sepaskhah, 2011). The input layer contains as many nodes as the number of input attributes. The hidden layer is the layer in which the data is made meaningful for estimation and the training of the network is performed accordingly. Each node in the input layer connects to the nodes in the hidden layer. In ANN, each connection has a certain weight. The data from each node in the input layer is multiplied by these weights and the net input is obtained by adding the function to the nodes in the hidden layer. The net input obtained from the total function is converted to a

nonlinear form with the activation function and output from the hidden layer. In this way, ANN tries to establish a connection between inputs and outputs (Zhang et al., 1998; Wang et al., 2015). Eq. (1) shows output y_j of each knot j (Kocadağlı, 2015).

$$y_j = f \left(\sum_{i=1}^m W_{ji} X_i + b_j \right) \quad (1)$$

X_i is the output of the node of the previous layer. W_{ji} is the weight of the connections between the two nodes. b_j is the input value that is considered a node threshold. This operation performed at each node in the hidden layer and then the values obtained from the activation function are multiplied by weights and sent to each node from the output layer. The data processed by a linear activation function in the output layer is presented as output. The number of output layers is related to the research topic. (Zhang et al., 1998; Wang et al., 2015; Beale et al., 2010).

In this study, ten variables G, CG, C / T, SHICH, DPG, TS, MES, FES, MO, FO were defined as input and CGA was defined as the output attribute. The model was developed with 306 datasets and after many preliminary studies, the highest accuracy estimation was obtained with two hidden layers and the number of neurons in these hidden layers.

When the literature is reviewed, many activation functions are used in the studies. However, the basic activation functions are logsig, tansig and purelin functions (Wang et al., 2015; Zhang et al., 1998). In the study, the activation functions were used in the hidden layers and output layers in different variations and the best performance was provided by the tansig function in the hidden layer and purelin and tansig functions in the output layer.

During ANN training, network weights are randomly determined in the range of -1, 1. The optimization algorithms are used as changing the weights to minimize the error value between the estimated values and the actual values. However, no optimization algorithm guarantees the global minimum. This is a major problem for optimization algorithms, but these algorithms can be fitted to the local minimum (Zhang et al., 1998; Kocadağlı, 2015). ANN uses the backpropagation method to adjust the weights to find the global minimum (Fukuoka et al., 1998). In the study, the network is trained 500 and 1000 times, but with each new training process, the network starts with new weights and thus shows the best predictive performance without being caught on the local minimum.

In this study, 4 optimization algorithms are used. These algorithms are Resilient back Propagation (RP), Bayesian Regulation (BR), Levenberg-Marquardt (LM) and Gradient Descent with Momentum (GDM). The algorithms used in the study were compared by looking at the estimation errors.

Many algorithms produce more accurate estimates with normalized data. One of the reasons is that the high peak values in the data are compressed to a certain range. For this reason, normalization is carried out before starting the training of the network (Wang et al., 2015). Here, for data normalisation, was used as Eq. 2

$$x_n = 0.8 x \left[\frac{x - x_{min}}{x_{max} - x_{min}} \right] + 0.1 \quad (2)$$

Here, x represents the actual value, while xn represents the normalized value. xmin and xmax represent the real min and max values for each attribute.

Another major problem of ANN is that the network over-fitting the data. With the over-fitting of the network, estimation error can be increased to a high level with data not seen before. In such a case, the technique of stopping is used during the training of the network (Kocadag 1, 2015, Sama Azadi et al., 2015).

In order to apply the early stop technique, the data is divided into 3 sections. These sections are identified as training, validation and testing. While the training set is used to train the network, the validation set is used to stop training before memorizing the data of the network. In this study, the minimum number of iterations used to train the network was determined as 500 and maximum 1000. When the validation error value is 6 iterations, the training process is stopped. In the study, 306 data sets were divided into 70% (training), 15% (verification) and 15% (test). In order to avoid close relationship and preliminary help in the data, all sections are assigned randomly, not sequentially. Then, the developed network was trained with 4 learning algorithms and the estimation capabilities of these algorithms were measured with test data.

2.4. Model of MLR

MLR is a model that is formed by calculating the relationship between the dependent variable and one or several independent variables. Although MLR is a statistical method, it was introduced into the literature by Francis Falton in the 19th century (Jahandideh et al., 2009, Shu and Lam, 2011.).

In equation 3, n gives the number of observations for MLR.

$$y_i = \beta_0 + \beta_1 x_{i1} + \beta_2 x_{i2} + \dots + \beta_p x_{ip} + \varepsilon \text{ for } i = 1, 2, \dots, n. \quad (3)$$

y_i = dependent variable

y_i = dependent variable

y_i = dependent variable x_i = independent variable

β_p = slope coefficients for independent variable

β_0 = constant term

ε = residuals (error term)

In this study, 10 input attributes (G, CG, C / T, SHICH, DPG, TS, MES, FES, MO, FO) were determined in 306 data sets. Then, 70% (214 data) of the data

was used to construct the model, while the remaining 30% (92 data) was used to measure the predictive ability of the model.

2.5. The Method Used To Evaluate The Prediction Performance

There are many different techniques to measure the estimation ability of the developed model. In this study, Root Mean Absolute Error (RMSE) was calculated in order to examine the error difference between the estimated values and the actual values. When the RMSE value approaches zero, the model has a high predictive ability.

$$RMSE = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (P_{sim}^i - P_{obs}^i)^2}{n}} \quad (4)$$

3. RESULTS AND DISCUSSION

3.1. Evaluate Correlation Coefficient

In this study, firstly, linear relationship between independent variables and dependent variable is examined. Correlation Coefficients (R) were calculated to measure the linear relationship between the variables. As a result, the effect of independent variables on the dependent variable was investigated. Table-3 shows that the correlation coefficients are positive and negative. The positive values in this table indicate that the increase or decrease in the independent variable affects a change in the same direction in the dependent variable. Negative values indicate that there is an inverse effect between dependent and independent variables, i.e. one increases and the other decreases. When Table 3 is examined, it is seen that the lowest correlation value is between MO and CGA attributes and the highest correlation value is between DPG and CGA.

Linear relations between dependent and independent attributes were examined and then MLR and ANN models were developed and prediction capabilities were compared.

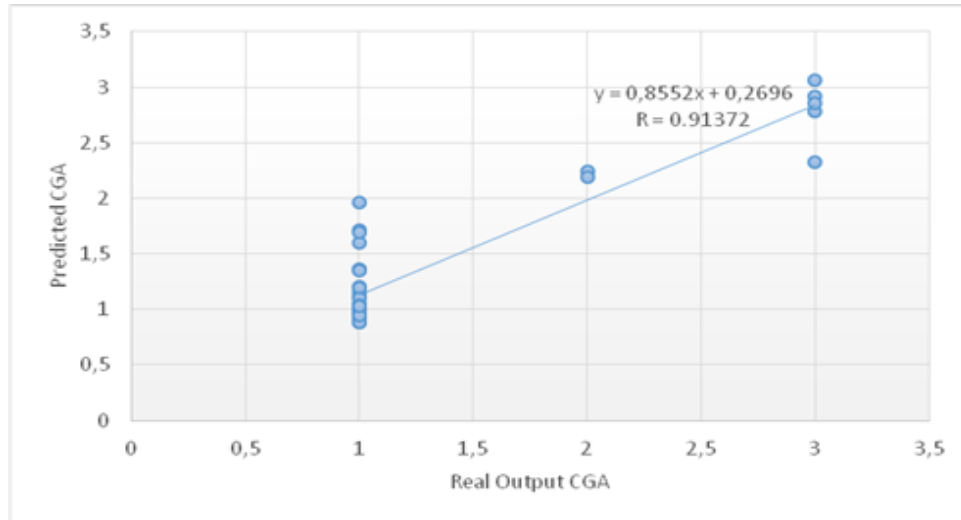
3.2. Investigation of ANN's ability to predict CGA

In order to estimate CGA with the lowest error, four layer network architecture is proposed. In the developed architecture, different neuron numbers are determined for each hidden layer and the network consists of an input layer, an output layer and two hidden layers.

Table 4: Performance of ANN Models in Training and Testing Situations

Training Algorithms	Layers and Number of Neurons	Training Correlation Coefficient (R)	Testing Correlation Coefficient (R)	RMSE (Root Mean Squared Error)	Epoch	Activation Function
Resilient back Propagation (RP) (trainrp)	10-4-40-1	0.75292	0.83656	0.278029	1000	Tansig-Tansig-Purelin
Levenberg-Marquardt (LM) (trainlm)	10-4-40-1	0.70781	0.91372	0.274591	500	Tansig-Tansig-Purelin
Gradient Descent with Momentum (GDM) (trainGDM)	10-2-20-1	0.63373	0.70271	0.288271	1000	Tansig-Tansig-Tansig
Bayesian Regulation (BR) (trainBR)	10-4-16-1	0.85171	0.62329	0.303809	1000	Tansig-Tansig-Tansig

In the developed network architecture, four types of optimization algorithms have been determined to compare two types of activation functions and performance in different layers. The RMSE value was calculated to measure the network's ability to predict. When Table 4 is examined, the architecture with the highest estimation ability is tansig as the activation function, LM as the optimization algorithm and 4 and 40 (10-4-40-1) as the number of neurons in the hidden layers.

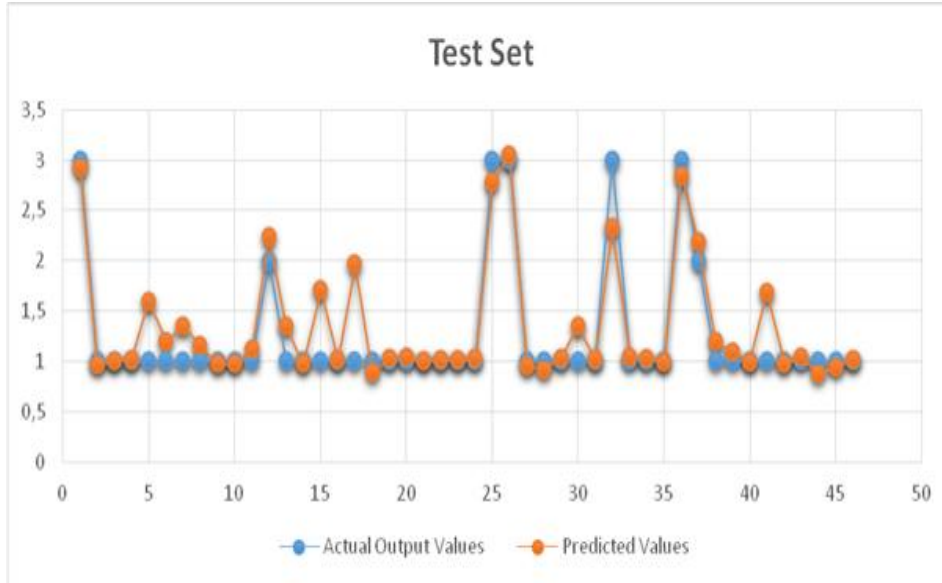
Figure 3. Distribution of the estimated and actual CGA values obtained by ANN model

Table 5: Statistical t-test Showing the Relationship Between Real and Estimated CGA Values for ANN

	N	Missing	Mean	Std Dev	SEM	P Value
Predicted CGA Values	46	0	1,348	0,606	0,0894	0,508
Real CGA Values	46	0	1,261	0,648	0,0955	

One of the most effective tools to show the choroalitive relationship between variables is the distribution graphs (Flott, 2012). If the overall distribution of the data in the graph is in the form of a straight line and the correlation coefficient is close to the upper limits of 1 and -1, there is a close relationship between the values that make up the distribution. As shown in Fig. 3, the correlation between the estimated CGA values obtained with the ANN model and the actual CGA values is quite high. In addition to this distribution, when the Table 5 is examined, the results of the statistical t test between the estimated and actual CGA values are seen. According to these results, P value is greater than 0.05. This shows that there is no significant difference between the actual CGA value and the estimated CGA value.

When the graphical distribution in Fig. 4 is considered, there is a significant relationship between the actual CGA values and the exact CGA values. As a result, graphical and statistical results show us that ANN has high predictive ability. Looking at the overall, ANN can predict CGA sufficiently, and this field can be considered as an expert system.

Figure 4. Graphical Representation of the Distribution Between Estimated and Actual CGA Values LM Algorithm in ANN.

3.3. Investigation of MLR's Ability to Predict CGA

As in the process of developing the ANN model, the data was divided into 70% and 30% in order to form an estimation process using the MLR model. Using the data within 70% (dependent and independent variables), the coefficients of the equation constituting the MLR model were calculated as shown in the formula below.

$$CGA = 0,267 - (0,00405 * G) - (0,239 * CG) - (0,0994 * C/T) + (0,0342 * SHICH) + (0,758 * DPG) - (0,0842 * TS) - (0,0442 * MES) - (0,0390 * FES) - (0,0113 * MO) - (0,00912 * FO)$$

The data within the 30% slice were presented as input to the developed MLR model and estimated output values were obtained. The error (RMSE) and correlation coefficients (R) between estimated and actual values are 0.380202 and 0.4188, respectively.

As shown in Table 6, statistical t-test was applied between estimated CGA values and actual CGA values and P value was higher than 0.05. This shows us that there is no statistically significant difference between the estimated values and the actual values.

Table 6: Statistical T-Test Showing the Relationship Between Real and Estimated CGA Values for MLR

	N	Missing	Mean	Std Dev	SEM	P Value
Predicted CGA Values	46	0	1,304	0,695	0,102	0,111
Real CGA Values	46	0	1,518	0,572	0,0843	

Figure 5 shows the relational distribution between the estimated and actual CGA values.

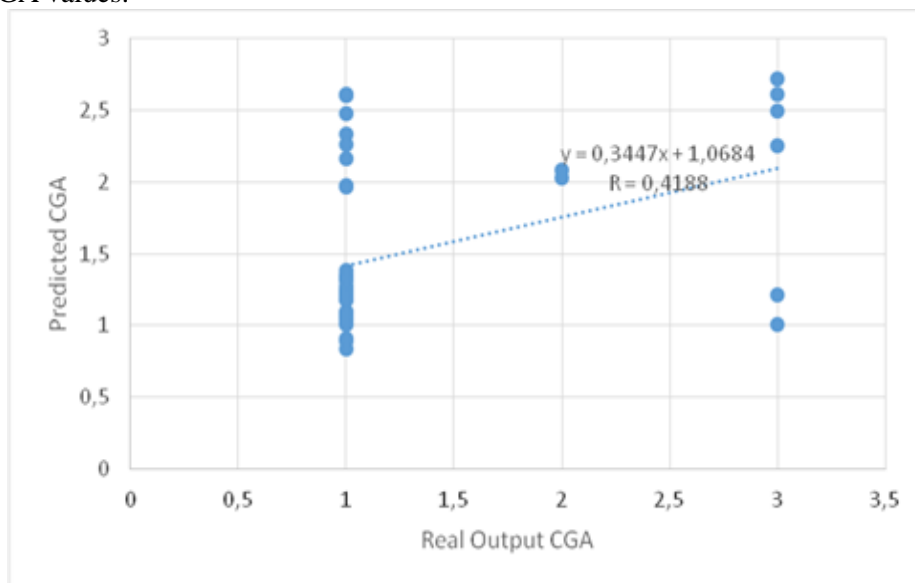
Figure 5. Distribution of the estimated and actual CGA values obtained by MLR model.

Figure 6 shows the comparative graphical distribution between the estimated and actual CGA values. Although there is no significant difference between the estimated and actual values in Table 6, it is seen that the ability of MLR model to estimate CGA is not sufficient when Fig. 5 - 6 is examined.

Figure 6. Graphical representation of the distribution between estimated and actual CGA values for MLR.

3.4. Evaluation of Prediction Capabilities of Models Developed With MLR and ANN

Comparative error and correlation coefficients for ANN and MLR models developed in Table 7 are examined. According to the results, the RMSE values for ANN were 0.274591 and 0.380202 and the correlation coefficients were 0.91372 and 0.4188, respectively. These results show that ANN has better predictive ability than MLR.

Table 7: Comparison of Prediction Capabilities of Developed MLR and ANN Models for CGA

Models	RMSE	R
ANN	0.274591	0.91372
MLR	0.380202	0.4188

4. CONCLUSIONS

Artificial intelligence (AI) studies are being carried forward to the next day. This shows that instead of manual human interventions, artificial intelligence-supported machines that can make decisions like human beings, but produce faster, more efficient and accurate results are increasingly being replaced.

Therefore, the aim of this study is to develop a system that can accurately predict game dependence (CGA) in children when new input value is reached by using statistical - MLR and artificial intelligence - ANN models. These models were compared from many different angles and their predictive capabilities were measured. As a result, it was seen that the model developed with ANN can predict CGA at a higher rate than the model developed with MLR.

REFERENCES

- Akçakaya, Ü. (2013). The hidden hazard of our era “Computer Game Addiction”. Retrieved April 15, 2016 from <http://blog.milliyet.com.tr/cagimizin-gizli-tehlikesi---bilgisayar-oyunu-bagimlilik/Blog/?BlogNo=396377> (Date of access: 15.03.2017)
- Azadi, S., Sepaskhah, A.R., (2011). Annual precipitation forecast for west, southwest, and south provinces of Iran using artificial neural networks. *Theor. Appl. Climatol*
- Azadi S., Karimi-Jashni A., (2016). Verifying the performance of artificial neural network and multiple linear regression in predicting the mean seasonal municipal solid waste generation rate: A case study of Fars province, Iran. *Waste Management* 48 (2016) 14–23
- Bayraktutan, F. (2005). The internet use in terms of family relations. Unpublished postgraduate thesis, Istanbul University, Institute of Social Sciences, Department of Social Structure– Social Change, Istanbul.
- Beale, M.H., Hagan, M.T., Demuth, M.H., (2010). *Neural Network Toolbox™ 7 User’s Guide*. MathWorks Inc, Natick, MA
- Chumbley, J., & Griffiths, M. (2006). Affect and the computer game player: The effect of gender, personality, and game reinforcement structure on affective responses to computer gameplay. *Cyberpsychology & Behavior*, 9(3), 308–316. <http://online.liebertpub.com/doi/pdf/10.1089/cpb.2006.9.308> (Date of Access: 17.03.2017)
- Çakır, Ö., Horzum, M.B. and Ayas, T. (2013). Definition and History of Internet Addiction. In M. Kalkan & C. Kaygusuz (Ed.), *Internet addiction-related problems and solutions* (pp. 1-16). Ankara: Anı Publishing.
- Doğan, İ. (2000). *Concepts and Problems of Sociology* (3rd Edition). Istanbul: Sistem Publishing.
- Erkan, H. (1997). *Information Society and Economic Development* (3rd Edition), Istanbul, İş Bankası Kültür Yayınları.

Fidan, E.K, Pekşen Akça, R. and Akgül, H. (2016). Opinions of Adolescents on Candy Crush Saga Game: A Qualitative Study. *Journal of Academic Sight*, 55, 700-715.

Flott, L.W., (2012). Using the scatter diagram tool to compare data, show relationship. *Met. Finish.* 110, 33–35

Fukuoka, Y., Matsuki, H., Minamitani, H., Ishida, A., 1998. A modified backpropagation method to avoid false local minima. *Neural Netw.* 11, 1059–1072.

Günüç, S. And Kayri M. (2010). “The Profile of Internet Addiction in Turkey and Development of Internet Addiction Scale: Validity- Reliability Study”, H. U. *Journal of Education*, 39, 220-232. file:///C:/Users/akg%C3%BCI/Desktop/internet-bagimlilik-olcegitoad%202. Pdf (Date of Access: 02.01.2017)

Horzum, M.B. (2011). Examination of computer game addition levels of primary school students in terms of various variables. *Education and Science*, 36(159),56-68.

Horzum, M.B., Ayas, T. and Balta, Ö.Ç. (2008). The scale of computer game addition for children. *Turkish PDR (Psychological Counseling and Guidance) Journal*, 3(30), 76-88. https://en.wikipedia.org/wiki/Linear_regression (Date of Access: 05.03.2016)

Jahandideh, S., Jahandideh, S., Asadabadi, E., Askarian, M., Movahedi, M.M., Hosseini, S., Jahandideh, M., (2009). The use of artificial neural networks and multiple linear regression to predict rate of medical waste generation. *J. Waste Manage.* 29, 2874–2879.

Karaman, M.K. and Kurtoğlu, M. (2009) *Opinions of preservice teacher on internet addiction*, Academic Information’09 - XI. Academic Information conference, 11-13 February, Harran University, Şanlıurfa.

Karasar, N. (1995). *Scientific research method- concepts, principles, techniques: 7th Edition*. Ankara: 3A

Kaya, A.B. (2013). *Development of Online game addiction scale: validity and reliability study*. (Unpublished postgraduate thesis). Gaziosmanpaşa University/Institute of Educational Sciences, Tokat.

Kocadağlı, O., (2015). A novel hybrid learning algorithm for full Bayesian approach of artificial neural networks. *Appl. Soft Comput.* 35, 52–65.

Leung, L. (2004). Net-Generation Attributes and Seductive Properties of the Internet as Predictors of Online Activities and Internet Addiction. *Cyberpsychology & Behavior*, 7(3).

Makridakis, S., Hibon, M., (1995). Evaluating accuracy (or error) measures. Printed at INSEAD, Fontainebleau, France.

Nirun, N. (1994). Family and Culture in terms of systematic Sociology, Ankara: Publication of Atatürk Cultural Center.

Rapeepisarn, K., Wong, K. W., Fung, C.C., & Khine, M. S. (2008). The relationship between game genres, learning techniques and learning styles in educational computer games. *LNCS*, 5093, 497–508.

Shu, Y., Lam, N.S.N., (2011). Spatial disaggregation of carbon dioxide emissions from road traffic based on multiple linear regression model. *Atmos. Environ.* 45, 634–640.

Şahin, C and Tuğrul, V.M.(2012). Examination of computer game addiction levels of primary school students. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 4(3), 115-130.

TDK, (2016). Current Turkish Dictionary. Retrieved April 15, 2016 from <http://www.tdk.gov.tr/> (Date of Access: 01.05.2017)

Tina, G.M., De Fiore, S., Ventura, C., (2012). Analysis of forecast errors for irradiance on the horizontal plane. *Energy Convers. Manage.* 64, 533–540.

Wang, Y., Li, J., Gu, J., Zhou, Z., Wang, Z., (2015). Artificial neural networks for infectious diarrhea prediction using meteorological factors in Shanghai (China). *Appl. Soft Comput.* 35, 280–290

Yalçın., N. (2006). *Do We Use Internet Properly? Are you Internet Addict? Are our Children and Adolescents at Risk?*, 9 - 11 February Pamukkale University Congress of Information Technologies IV Academic Information Proceedings Book, 85-588, Denizli.

Zhang, G., Patuwo, B.E., Hu, M.Y., (1998). Forecasting with artificial neural networks: the state of the art. *Int. J. Forecast.* 14, 35–62.

Zhao, X., Wang, sh., Li, T., (2011). Review of evaluation criteria and main methods of wind power forecasting. *Energy Proc.* 12, 761–769.

**COVID-19 SALGINI SÜRECİNDE KOBİ'LERİN FİNANSAL
GÖRÜNÜMÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ: DENİZLİ TEKSTİL
İŞLETMELERİ ÖRNEĞİ¹**

*AN EVALUATION OF THE FINANCIAL OUTLOOK OF SMEs DURING THE
COVID-19 OUTBREAK: THE CASE OF DENİZLİ TEXTILE BUSİNESSES*

İlknur ESKİN*

*Geliş Tarihi: 22.09.2020
(Received)*

*Kabul Tarihi: 22.11.2021
(Accepted)*

ÖZ: Küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler), girişimcilik faaliyetleriyle ülkelerin sosyo-ekonomik kalkınmasında önemli bir rol oynamaktadırlar. Ancak KOBİ'ler, krizlerin küresel finansal piyasaların üzerinde yarattığı ani ve şiddetli etkileri nedeniyle çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu anlamda Covid-19 pandemisi, iş dünyasını ve ekonomiyi etkileyen yeni bir tehdittir. Küresel boyutta devam etmekte olduğu için, yarattığı etkilerin boyutları henüz tam olarak ortaya konulamamıştır. Çalışmanın amacı, Covid-19 sürecinde KOBİ'lerin finansal görünümünü ortaya koyabilmektir. Bu amaç doğrultusunda Denizli İl'inde tekstil sektöründe faaliyet gösteren KOBİ yöneticileriyle görüşme yöntemi kullanılarak veri toplanmıştır. Sonuç olarak, Covid-19'un tekstil sektöründeki işletmelere etkisinin işletmenin faaliyet konusuna ve iş modeline göre farklılık gösterdiği, sipariş üzerine üretim yapan bazı tekstil işletmelerinin siparişlerinin pandemi sürecinde askıya alındığı veya iptal edildiği tespit edilmiştir. Bu durumun işletmelerin finansal görünümünde nakit, stoklar, ticari alacaklar, gelirler, borç / öz kaynak yapısı, gider ve maliyet kalemlerinin öne çıkmasına neden olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, KOBİ, Finansal Görünüm

ABSTRACT: With their entrepreneurial activities, small and medium sized-enterprises (SMEs) play an important role in a country's socio-economic development. However, SMEs are faced with a variety of problems due to sudden and severe the impact of crises on global financial markets. The Covid-19 pandemic is a new threat affecting the business world and the economy. Since this pandemic continues global, the extent of the threat posed by Covid-19 has not yet been fully understood. The aim of this study is to reveal the financial outlook of SMEs during the Covid-19 crisis. For this purpose, data were collected by using the interview method with SME managers operating in the textile sector in Denizli province, Turkey. As a result, it has been determined that the effect of Covid-19 on businesses in the textile sector differs according to the field of activity and business model of the enterprise. The orders of some businesses producing textiles to order were suspended or canceled during the pandemic. It was determined that this situation has caused cash,

¹Çalışma için Trakya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu tarafından 09.09.2020 tarihinde 06/16 karar numarası ile etik kurul onayı verilmiştir.

*Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, ilknureskin@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-2306-7315.

stocks, trade receivables, revenues, the debt / equity structure, expenses and cost items to stand out in terms of the financial outlook of the enterprises.

Key Words: COVID-19, SMEs, Financial Outlook

EXTENDED ABSTRACT

SMEs generate the basis of economic and social stability in Turkey as well as in the world. Although SMEs have such an important role, they may be affected more by crises due to their weak financial structures compared to large-scale enterprises. The Covid-19 pandemic is a new threat affecting all sectors of the economy. Although the extent of COVID impacts is not fully revealed, it is predicted to have devastating consequences for SMEs. In this context, the aim of the research is to reveal the financial outlook of SMEs during the Covid-19 crisis.

Interview technique was chosen as the data collection method in the research. Online interviews were held with nine SME managers operating in the textile sector in Denizli Province. The reason for choosing Denizli Province in the research is the high concentration of small, medium and large scale enterprises in the textile sector. Managers were asked about the effects of Covid-19 on the operations of businesses and how it affects the financial outlook of businesses. Afterwards, the data obtained from the interview method were transformed into a written text and the procedure of coding, creating a theme, summarizing and interpreting was followed to include meaningful results (Turner, 2010: 759).

As a result of the findings obtained in the first part of the research; although the degree of exposure of the businesses from the crisis varies according to the activity of the businesses in the sector, it can be said that the first effect of the pandemic is on the orders of the businesses. While the pandemic did not adversely affect the technical textile, home textile and knitters group in the textile sector, it negatively affected the outerwear fabric manufacturers. As the demand for outerwear fabric manufacturers stopped, it caused the postponement and cancellation of both old and new orders. On the other hand, the business model that the enterprise uses to improve its activities has been effective in managing the crisis. It was determined that businesses that attach importance to e-commerce sales and start to produce antibacterial medical textile products and masks & medical overalls turn the pandemic process into an opportunity. Also, although business managers have voiced the negative effects of the pandemic, few businesses have scientifically conducted a SWOT analysis.

In the second part of the research, it has been determined that the financial outlook of businesses changes according to their ability to manage the Covid-19 pandemic. The businesses that selling through e-commerce, producing antibacterial medical textile products, beginning produce masks and medical materials in the pandemic don't have financial problems. On the other hand, the global lockdown due to the pandemic has deeply affected many businesses. During the pandemic,

the businesses do not have enough working capital because of the extension of the collection period of the receivables, the cancellation of the orders, the inability to make sales, the delay of the delivery of the customers and stock turnover problems. In order to solve this problem, businesses have obtained funds by obtaining loans from public banks and discounting checks and bills in their portfolio. As the working capital cycle was disrupted, the debt burden of the enterprises increased, thus the debt / equity ratio and this increased the financing costs. On the other hand, during this period the decrease in revenues and the increase in production costs arising from energy expenses led to the operating profit to melt. This will adversely affect the cash flow from the business's operations and cause the working capital problem to fall into a vicious circle. In this process, SMEs make strict budget controls by focusing on expense and cost items, and review the management of their commercial receivables in order to ensure their sustainability. Except for a few businesses, it has been determined that the pandemic does not cause changes in their business models. The most common action in this process is to continue marketing activities in the digital environment. In addition, it has been determined that the pandemic experience does not cause businesses to innovate, invest in digital, and review their supply chains. The results of the study confirm the results of the studies conducted on this subject (Lu et al., 2020; Cowling and Brown, 2020; Shafi, Liu and Ren 2020; Qamruzzaman; 2020; Thorgren and Williams, 2020; Omar et al., 2020).

As the dimensions of the Covid-19 pandemic change, the effects on businesses will also be different. Therefore, SMEs need guidance in order to be able to manage the global crisis and to be integrated into the process. At this point, it is important that the sector boards under the Chambers of Commerce and Industry work with the sector to reduce the effects of the global epidemic on business activities and to solve the problems encountered in financial management.

1. GİRİŞ

Günümüzde, KOBİ'lerin ülke ekonomilerinde sahip olduğu oransal büyüklük bir yana, toplam istihdam, katma değer, yatırım, vergi, ihracat ve krediler içindeki paylarının da önemli boyutlara ulaştığı görülmektedir. Türkiye'de KOBİ'ler toplam girişimlerin %99,8'ini, istihdamın %76'sını, katma değer %54'ünü, yatırımların %50'sini, üretimin %56'sını, ihracatın %60'ını gerçekleştirmektedir (TÜİK, 2015). Tekstil sektörü yan sanayi ve uluslararası tedarik zinciri ile birlikte çok sayıda işletmeyi birbirine bağlamaktadır. Tekstil sektörü, Türkiye'nin imalat sanayi üretim değeri toplamının %8,8'ini ve imalat sanayinde yaratılan katma değer %9,9'unu sağlamaktadır (Uyanık ve Çeliker, 2019:33-35).

Ekonomide önemli rolleri olan KOBİ'ler kırılğan finansal yapıları nedeniyle Covid-19 krizinin tehdidi altındadır (Thorgren ve Williams, 2020:2). İşyerlerinin

kapanması veya tedarikte yaşanan sıkıntılar büyük işletmelere oranla KOBİ'ler üzerinde daha büyük bir baskı oluşturmaktadır (Eğri ve Doğaner, 2020, s.129). Bu baskı finansal yapıları üzerinde önemli etkilere neden olmaktadır. İşletmeler; döviz kurundan kaynaklanan kayıplar yaşamakta, sermayeleri küçülmekte, stokları artmakta, tahsilat güçlüklerine bağlı olarak ticari alacakları şüpheli ve değersiz hale gelmekte, işçi çıkarımına bağlı olarak ödenen tazminatları artmakta ve ciddi zarar rakamlarıyla karşı karşıya kalmaktadır (Tuğay, Dalğar ve Tekşen 2014: 3).

Bu çalışmanın amacı, Covid-19 krizinde tekstil sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'lerin finansal görünümünü belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda Denizli İl'inde tekstil sektöründe yer alan KOBİ'lerin yöneticileriyle görüşme yöntemi kullanılarak veri toplanmıştır. Literatürde, Covid-19'un KOBİ'lere etkisini belirlemek amacıyla yapılan çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmada ise, Covid-19'un tekstil sektörüne, işletmelere, operasyonlara etkisinin finansal görünümünü nasıl etkilediğine odaklanılmıştır. Çalışmanın diğer bölümlerinde sırasıyla literatür incelemesi, Covid-19'un Türkiye ekonomisine ve KOBİ'ler üzerine etkileri, araştırmanın metodolojisi, araştırmanın bulguları açıklanmıştır. Sonuç bölümünde ise araştırmadan elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

2. LİTERATÜR

Krizlerin KOBİ'ler üzerindeki etkilerini araştıran birçok çalışma bulunmaktadır. Eggers'e (2020) göre, KOBİ'lerin kriz döneminde finansal yönlerini inceleyen çalışmalar literatürün %50,7'sini oluşturmaktadır. KOBİ'lerin istihdam yaratma, yenilikçilik ve ekonomik büyümedeki önemi göz önüne alındığında, birçok araştırmaya konu olmaları normaldir.

Apak, Erol ve Atmaca (2012), Türkiye'deki KOBİ'lerin kriz dönemlerinde maliyet tasarrufu sağlayan, nakit akışını hızlandıran tedbir ve savunma stratejilerine önem verdiklerini belirlemişlerdir. Proença, Laureano ve Laureano (2014), Portekiz'deki KOBİ'lerin 2007-2010 dönemini inceledikleri çalışmada, finansal kriz sırasında dış finansman maliyetinin yüksek olması nedeniyle işletmelerin borç oranının düştüğünü belirlemişlerdir. He ve Ausloss (2017), Çin'deki KOBİ'lerin % 20'den fazlasının kriz döneminde iflas ettiğini ve geri kalan işletmelerin ise ciddi sermaye sıkıntısı yaşadığını tespit etmişlerdir.

Yazdanfar ve Öhman (2019), İsveç'teki KOBİ'lerin 2008-2015 dönemlerini incelemişler, işletmelerin finansal sıkıntılarının küresel finansal kriz gibi makroekonomik koşullardan ve özellikle işletmeye özgü unsurlardan (önceki dönem performans, finansal kaldıraç ve finansal sorunlar) kaynaklandığını belirlemişlerdir. Zubair, Kabir ve Huang (2020), Hollanda'daki KOBİ'lerin kriz dönemini (2008-2009) ve kriz sonrası dönemini (2010-2012) inceledikleri çalışmada, işletmelerin her iki dönemde de yatırımlarının azaldığını, kriz döneminde işletme yatırımlarında banka finansmanının kritik rol oynadığını, kriz

sonrası dönemde ise yatırımlarda hem iç hem de dış finansmanın etkili olduğunu tespit etmişlerdir.

Covid-19'un 2020 yılında küresel bir salgın haline gelmesi ile birlikte literatürde Covid-19'un işletmelere etkisini ortaya koyan çalışmalar yoğunlaşmıştır. Kottika vd.,(2020), ekonomik krizde işletmelerin dış pazar imkânlarını keşfetme fırsatına sahip olmalarına rağmen, Covid-19 döneminde uluslararası pazar bulma imkânlarının çok zor olacağını belirtmişlerdir. Çalışmada, pazar odaklı ve girişimcilik oryantasyonu yaklaşımlarının KOBİ'lerin Covid-19 krizinde etkili bir şekilde rekabet edebilmelerinde önemli olacağı ve bunların işletmelerin performanslarını arttıracığı vurgulanmıştır.

Lu vd., (2020), pandemi döneminde Çin'deki KOBİ'lerin ücret, kira, vergi gibi sabit giderleri üstlenmek zorunda kaldıkları için nakit akışında sorun yaşadıklarını, yeni sipariş alamadıklarını, mal ve hizmet satışı yapamadıkları için gelir kaybettiklerini belirlemişlerdir.

Cowling ve Brown (2020), Covid-19 pandemisinde İngiltere'deki KOBİ'lerin sadece % 39'unun nakit dengelerini güçlendirdiğini ve bu durumda işletmelerin % 61'inin nakit sıkıntısı yaşayabileceğini, özellikle mikro işletmelerin risk altında olduğunu tespit etmişlerdir.

Shafi, Liu ve Ren (2020), Pakistan'daki KOBİ'lerin pandemi sürecinde tedarik zincirinde aksama, satışların düşmesi ve kârların azalması gibi sorunlarla karşılaştığını tespit etmişlerdir. Çalışmada işletmelerin bu sorunlarla başa çıkmak için bankalardan kredi alma, işletmeyi kısmen veya tamamen kapatma ve maliyetleri düşürme gibi stratejiler benimsediği belirtilmiştir.

Omar, Ishak ve Jusoh (2020),Covid-19'un Malezya'daki KOBİ'lerde operasyonel (üretimin durması, tedarik zincirinin bozulması) ve finansal (nakit akışı sorunu, iflas riski) sorunları ortaya çıkardığını ve işletmelerin sürdürülebilirliğini sağlamada finans & pazarlama stratejilerinin etkili olduğunu belirtmişlerdir. Diğer ifadeyle, pandeminin yarattığı krizin etkisinin, işletmenin finansal kaynaklarının gücü ve yeni iş fırsatları yaratma yeteneği ile ilişkili olduğu vurgulanmıştır.

Juergensen, Guimon ve Narula (2020), Avrupa'daki birçok KOBİ'nin pandemi nedeniyle kısa vadede talebin durmasının yanı sıra lojistik zorluklarla karşı karşıya kaldığını belirtmişlerdir. Bu süreçte KOBİ'lerin maliyetlerini düşürmeleri, verimliliklerini artırmak için üretim süreçlerini iyileştirmeleri ve dijital altyapılarını oluşturarak çevrimiçi satış uygulamalarına başlamaları önerilmiştir. Kraus vd., (2020) Covid-19'un oluşturduğu krizin işletmelerin iş modellerinde stratejik değişikliklere ittiğini ve dijital araçların operasyonlarda kullanımının zorunlu hale geldiğini belirtmişlerdir.

Zimon ve Dankiewicz (2020) Covid-19 sürecinde Polonya'daki KOBİ'lerin hammadde tedarik sıkıntısından korktukları için yüksek düzeyde stoklama

yaptıklarını, alacaklarını sıkı bir şekilde kontrol ettiklerini ve mümkün olduğunca peşin satış yaptıklarını, uzun vadeli satışların oldukça sınırlı olduğunu, sadece stratejik müşterilerine aynı pozisyonda ticari kredi imkânları tanıdıklarını belirlemişlerdir. Qamruzzaman (2020) Bangladeş'teki KOBİ'ler üzerine yaptığı araştırmada, işletmelerin pandemi nedeniyle satış yapamadıklarını ve bu nedenle yüksek stoklamanın getirdiği ek maliyete katlanmak zorunda kaldığını, işçi ücretlerini düşürdüklerini veya işçi çıkardıklarını, vadesi gelen kredi taksitlerini ödemekte zorlandıklarını tespit etmiştir. İsveç'teki KOBİ'ler üzerine bu konuda yapılan bir başka çalışmada (Thorgren ve Williams 2020), pandemi sürecinde KOBİ'lerin yatırımlarını erteleme, işçi çıkarma, işgücü maliyetlerini ve giderlerini düşürme, banka ve firmalarla görüşerek ödeme koşullarını gevşetme, stoklarını azaltma gibi bir dizi acil eylem planını hayata geçirdikleri belirlenmiştir. Çalışmada, bu eylem planlarının odak noktasının negatif nakit akışını azaltmaya ve maliyetleri düşürmeye yönelik adımlar olduğu belirtilmiştir.

3. COVID-19'UN TÜRKİYE EKONOMİSİNE VE KOBİ'LER ÜZERİNE ETKİLERİ

Küresel bir sağlık krizi olan Covid-19 salgını, 1930'lardaki Büyük Burhan'dan bu yana en derin ekonomik durgunluğu yarattı. 2020 yılında küresel ekonomik faaliyetlerde % 6, gayri safi yurtiçi hasılda % 20'den fazla düşüş yaşandı, OECD'de işsizlik düzeyi % 9,2'ye yükseldi (OECD a, 2020). McKinsey Global Enstitü tarafından yapılan araştırmada, küresel ticaret talebinin 2020'nin ikinci ve üçüncü çeyreğinde yüzde 13 ile 22 arasında düşeceği tahmin edilmektedir. 2008 yılında yaşanan küresel finansal krizde ticaret hacimlerindeki en büyük üç aylık düşüş ise yüzde 5 civarındaydı. Bu oran ile kıyaslandığında Covid-19 pandemisinin yarattığı belirsizlik 2008-2009 krizinin etkilerinden daha derin olacağı tahmin edilmektedir. Salgının yayılmasını yavaşlatmak için getirilen hareket ve fiziksel mesafe kısıtlamaları, işgücü arzını, ulaşımı ve seyahati doğrudan etkilemiş olup oteller, restoranlar, zaruri olmayan perakende ticaret, turizm ve önemli üretim alanları dâhil olmak üzere tüm sektörlerde üretim durmuştur. Çin'de ortaya çıkan salgının yayılmasını kontrol altına almak amacıyla büyük üretim merkezleri kapatılmıştır. Çin'in bir üretim üssü olması nedeniyle ilaçtan otomobile kadar tüm sektörleri etkileyen küresel tedarik zinciri işleyişinin durması, üretim yapan dünya ekonomilerinde yavaşlamaya neden olmuştur (WTO, 2020).

Dünya ekonomileri küçülürken Türkiye ekonomisinin küçülmesi kaçınılmaz görülmektedir. Pandemi döneminde üretim azalmış, yatırım kararları ertelenmiş ve bu gelişmeler sonucunda talep düşmüştür. Üretimin azalması beraberinde işsizlik sorunu, harcanabilir gelir düşüklüğü ve talebin azalması gibi sorunları getirmiştir. İşletme tasarruflarının etkilenmesiyle birlikte Covid-19'un ekonomik etkisinin çok daha derin olacağı tahmin edilmektedir (TÜRMOB, 2020: 44). Pandeminin ülke ekonomisine etkilerini dış ticaret verileri ortaya koymaktadır. Bu verilere göre;

ihracat 2020 yılı Ocak-Haziran döneminde bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla %15,1 azalarak 75 milyar 21 milyon dolar olup ithalat ise %3,2 azalarak 98 milyar 895 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2020).

Finansal sektörde ise, güven ortamının azalması, ödeme akışlarının bozulması ve firmaların nakit tercihlerinin artması söz konusudur. Devletlerin likidite sorunu ile karşılaşmamak için uyguladıkları para politikaları olsa da, özellikle KOBİ'lerin kredi kanallarına erişim sorunları onları krize karşı daha duyarlı hale getirmektedir (Eğri ve Doğaner, 2020:133). Ayrıca, Covid-19'un KOBİ'lerin faaliyetlerine olumsuz etkisi nedeniyle işletmeler, faaliyetlerini durdurma, işçi çıkarma, personel sayısını azaltma ve kapasite düşürme gibi hayati zorluklarla karşı karşıyadır. Ancak bu zorluklar, işletmelerin bulunduğu sektöre göre farklılık göstermektedir (Omar, Ishak ve Jusoh, 2020:141).

Türkiye'de KOBİ'lere yönelik gerçekleştirilen "COVID-19 Krizinin İşletmeler Üzerindeki Etkileri" araştırması yukarıdaki açıklamaları doğrulamaktadır (TÜRKONFED, 2020). Ankete katılan 780 işletmenin % 78'i pandemi krizinden etkilendiklerini belirtmiştir. Krizden en yoğun etkilenen işletmeler % 69 ile mikro işletmeler, % 49 ile küçük ölçekli işletmeler, %38 ile orta büyüklükte işletmelerdir. Araştırma; işletmelerin cirolarının azaldığını, tedarik zincirinde sıkıntı yaşadıklarını, borçlarını ödemekte zorlandıklarını, personel sayısını azaltma kararı aldıklarını göstermektedir. Ayrıca, araştırmada, işletmelerin % 59'unun ikinci dalga Covid-19 salgınına hazır olmadığı görülmektedir. Öte yandan son araştırmalara göre KOBİ'lerin Covid-19'a duyarlılığı Mayıs ayına göre biraz daha iyimser hale gelmiştir. Bunun en önemli nedeni işletmelerin kontrollü normalleşme sürecinde faaliyetlerine devam etmeleridir. Örneğin ABD'de küçük işletmelerin çoğunluğu (%82) Covid-19'un etkisinden endişe duymaktadır. Ancak, Mayıs ayında %53 olan "çok endişeli" işletmelerin payı Haziran ayında % 43'e düşmektedir. Bu dönemde işletmelerin % 56'sı nakit akışı durumlarıyla ilgili olarak kendilerini rahat hissettiğini ifade etmiştir (OECD b,2020).

4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Çalışmanın bu bölümünde yapılan araştırmanın amacı, yöntemi, evren ve örneklem bilgisi açıklanmıştır.

4.1.Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, Covid-19 sürecinde KOBİ'lerin finansal görünümünü ortaya koyabilmektir. Bunun için, etkilerin neler olduğunu ve işletmeleri nasıl etkilediğini bilmek önemlidir. Bu nedenle araştırmanın ilk bölümünde Covid-19'un tekstil sektöründe faaliyet gösteren işletmelere ve bunların operasyonlarına etkisi incelenmiştir. İkinci bölümde ise, işletmenin finansal görünümü etkileyen unsurlar incelenmiştir.

4.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın amacı doğrultusunda veri toplamak için nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniği seçilmiştir. Görüşme yöntemi, bireylerin görüş, deneyim ve duygularını ortaya çıkarması açısından oldukça güçlü bir veri toplama yöntemidir. Görüşme yönteminde güvenilir veri toplanması için, görüşme formunun hazırlanması, test edilmesi, görüşmelerin ayarlanması, hazırlıkların yapılması ve görüşmelerin gerçekleştirilmesi gerekir (Yıldırım ve Şimşek, 2016:136).

Araştırmada, görüşme yönteminde belirlenen adımlar dikkate alınmıştır. Öncelikle görüşme formundaki sorular literatür dikkate alınarak hazırlanmış, ardından bu soruların eksiklik, sınırlama ve zayıflıkların olup olmadığını belirlemek için bir KOBİ uzmanı (Yeminli Mali Müşavir) üzerinde pilot test yapılmıştır. Bu soruların araştırmanın amacına uygun olduğu anlaşıldıktan sonra görüşme formu netleşmiştir.

Görüşme Soruları Ek 1’de sunulmuştur.

4.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın çeşitli sınırlılıkları nedeniyle Denizli İl’inde faaliyet gösteren KOBİ kapsamındaki tekstil işletmeleri seçilmiştir. Araştırmada Denizli İl’inin seçilmesinin nedeni tekstil sektöründe küçük, orta ve büyük ölçekli işletmelerin yoğunlukta olmasıdır. Örneklem sayısının belirlenmesinde ise, ulaşılabilecek bilgilerin veri tarafından tekrarlanmaya başlamasına dikkat edilmiştir. Belirlenen kriterlerde seçilen örneklem ile yapılan görüşmelerde sekizinci görüşmeden itibaren verinin tekrarlandığı gözlemlendiği için, dokuzuncu görüşmede örneklem sayısı tamamlanmıştır. Covid-19 bulaş riski nedeniyle 20 Ağustos - 31 Ağustos 2020 tarihleri arasında Denizli’de 9 yönetici ile online görüşme yapılmıştır. Görüşmelerin her biri yaklaşık 50 dakika sürmüştür.

4.4. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizi için katılımcıların izni alınarak görüşmelerin kaydı alınmıştır. Görüşme yönteminden elde edilen veriler yazılı metne dönüştürülmüş ve anlamlı sonuçlar içermesi için kodlama, temalandırma, özetleme ve yorumlama prosedürü izlenmiştir (Turner,2010: 759).

5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Çalışmanın bu bölümde araştırma verilerinden elde edilen bulgular açıklanmıştır.

5.1. Genel Bilgiler

Görüşme yapılan kişilerin ve işletmelerin bilgileri Tablo 2’de yer almaktadır. Görüşme yapılan yöneticilerin ismi etik kurallar gereği örtüldüğü için, yöneticiler “G1”, “G2” vb. gibi kodlanmıştır.

Tablo 1: Görüşmecilerin ve İşletmelerin Bilgileri

Görüşmeci	Unvan	İş Deneyimi	Eğitimi	Şirketin Ünvanı	Faaliyet Konusu	İşçi Sayısı
G 1	Şirket müdürü	30 yıl	Lisans	Limited Şirket	Dokuma	13
G2	Genel Müdür	15 yıl	Lisans	Limited Şirket	Giyim üretimi	100
G3	Yönetim Kurulu Başkanı	30 yıl	Lisans	Limited Şirket	Kumaş üretimi	150
G4	Şirket Müdürü	24 yıl	Lisans	Limited Şirket	Ev tekstili	20
G5	Şirket Müdürü	15 yıl	Yüksek Lisans	Anonim Şirket	İplik ve kumaş üretimi	200
G6	Şirket Müdürü	23 yıl	Lisans	Limited Şirket	Otel Tekstil üretimi	157
G7	Genel Müdür	15 yıl	Lisans	Limited Şirket	Kumaş üretimi	80
G8	Şirket Müdürü	25 yıl	Lisans	Limited Şirket	Dış giyim kumaş üretimi	25
G9	Yönetim Kurulu Başkanı	50 yıl	Lisans	Anonim Şirket	Dış giyim kumaş üretimi	125

Tablo-1 incelendiğinde; görüşülen kişilerin beşi şirket müdürü, ikisi genel müdür ve ikisi yönetim kurulu başkanıdır. Görüşmecilerin iş deneyimi 15 ila 50 yıl arasındadır ve eğitim düzeyi ağırlıklı olarak lisans düzeyindedir. İşletmelerin hukuki yapısını incelediğimizde ağırlıklı olarak limited şirket oldukları görülmektedir. İşletmelerin faaliyet alanı, tekstil sektörünün alt sektörleri olan iplik, dokuma, kumaş, giyim, ev ve otel tekstil ürünlerinin üretimidir. İşletmelerde çalışan personel sayısı 13 ile 200 arasında değişmektedir.

5.2.Covid-19 Pandemisinin Tekstil Sektörüne, İşletmelere ve Operasyonlara Etkisine İlişkin Bulgular

Sektöre ve İşletmeye Etkileri

Görüşülen kişilerin çoğu yoğunluklu olarak Avrupa pazarına mal sattıklarını ifade etmişlerdir. Çin'de Covid-19 vakalarının görüldüğü dönemde Avrupalı müşterilerinin uzak doğu pazarından Türkiye pazarına kaydığını, Ocak- Şubat aylarında hem Avrupa pazarına hem de iç pazara çalıştıklarını belirtmişlerdir. Mart ayında Türkiye'de Covid-19 vakalarının görülmesi, Avrupa'da salgının artması nedeniyle yerli ve yabancı müşterilerin üretimini kısmen ve tamamen durdurduğunu ve Mart-Nisan aylarında siparişlerin askıya alındığını veya iptal edildiğini eklemişlerdir. Ayrıca, tekstil sektöründe yer alan teknik tekstil grubu (medikal, hijyen, filtre vb. üretimi), ev tekstili grubu (havlu, bornoz, çarşaf vb.

üretimi) ile örmeciler grubunun (tişört, eşofman gibi ev giyimi üretimi) pandemi döneminde olumsuz etkilenmediklerini, hatta bu dönemde üretimlerini arttırdıklarını belirtmişlerdir. Görüşmeci 3 şu yorumu yaptı:

“Avrupalı müşterilerimiz Covid-19 vakalarının başladığı dönemde uzak doğu pazarından Türkiye’ye kaydı. Dolayısıyla Mart ayına kadar sektörde sıkıntı yaşanmadı. Pandemi sorunu ülkemizde de başlamasıyla ev tekstili, teknik tekstil ve örmeciler üreticileri dışında kalan işletmeler talebin durması nedeniyle sorunlar yaşadılar. Biz hem dış giyim hem de ev tekstil grubuna çalıştığımız için riski dağıttuk.”

Görüşmeci 8 ve 9 şu açıklamaları yaptı:

“Covid-19 vakalarının Uzakdoğu’da görüldüğü dönemde Türk tekstil işletmeleri hem iç piyasaya hem de dış piyasaya çalışıyordu. Özellikle Avrupalı müşterilerimiz bizi tercih ediyordu. Ancak Mart ayında ülkemizde de pandemi krizinin başlaması sektörde faaliyetlerin durmasına neden oldu. Satışlarımızın büyük bölümü yurtdışı pazar olmasından dolayı işletme faaliyetlerimizi 2 ay durdurduk. Halâ tam kapasiteyle çalışmıyoruz, aylık %50 üretim kaybımız var.”

“Pandemi döneminde tekstil grubunda yer alan teknik, ev tekstili ve örmeciler grubu olumsuz etkilenmedi, ancak bizim işletmemiz gibi dış giyim kumaş üretimi yapan işletmeler bu süreçten olumsuz etkilendi. İşletmemizin üretim kapasitesi % 60 oranında azaldı ve buna bağlı olarak mali sorunlar yaşadık”.

Görüşülen kişilerin çoğu pandeminin ilk etkisinin siparişler üzerinde olduğunu, siparişlerin askıya alınması ve iptali nedeniyle Mart ayında yarı kapasitede çalıştıklarını, Nisan ayında üretimi durdurmak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Mayıs ayında üretime devam ettiklerini, ancak siparişlerin istenilen seviyeye gelmemesi nedeniyle kapasite kullanım oranlarının ortalama % 40-50 düzeyinde olduğunu eklemişlerdir. Görüşmeci 6 şu yorumu yaptı:

“İşletmemizin müşteri portföyünü ağırlıklı olarak otel ve restoran işletmeleri oluşturduğu için, üretimimiz otel tekstil ürünlerine yöneliktir (havlu, bornoz ürünleri). Pandemi döneminde özellikle Nisan, Mayıs aylarında hizmet verdiğimiz sektördeki işletmelerin kapanması nedeniyle siparişlerimizin tamamı iptal edildi. Üretim kapasitemizin % 70 oranında düştü.”

Ancak, ev tekstil ürünleri üreten şirket yetkilisi (Görüşmeci 4) pandemi döneminden önce e-ticarete başladıkları için pandemi döneminde ürünlerine olan talebin arttığını ve bu sürecin işletmenin faaliyetlerini olumsuz etkilemediğini belirtmiştir.

İşletme Operasyonlarına Etkileri

Görüşülen kişilerin çoğu pazarlama faaliyetlerini pandemi döneminde dijital ortamda yapmaya başladıklarını ve bunu dijital dönüşümün başlangıç adımı olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Görüşmeci 4 ve 8 bu konuda şunları ifade etmiştir:

“Uluslararası kumaş fuarlarının iptal edilmesi nedeniyle birçok müşterimizle buluşamadık, bu nedenle koleksiyonumuzu online fuar sistemi, elektronik katalog ve diğer dijital operasyonlarla sunmaya başladık”.

“Yakın zamanda satış operasyonlarını dijital ortamda yürütmeyi planlıyoruz.”

Görüşmeci 1, pandemi döneminde likidite sorunu yaşadıkları için çalışma sermayesinin yönetimi konusunda önemli kararlar aldıklarını belirtmiştir. Özellikle stokların, alacakların ve borçların yönetiminde disiplinli davranmaya başladıklarını eklemiştir. Görüşmeci 6 ise, pandemi nedeniyle yatırım planlarını durdurduklarını, makine yenileme projelerini iptal ettiklerini ifade etmiştir.

SWOT Analizi

İşletmeler kriz öncesi ve sonrasında SWOT analizi ile güçlü yönlerini, zayıf yönlerini, fırsat ve tehditlerini değerlendirebilir (Apak vd., 2012) ve analiz sonucunda stratejiler geliştirebilir. Görüşmeci 1,5,6 ve 7 bu süreçte genel olarak işletmelerinin değerlendirilmesini yaptıklarını, ancak SWOT analizi yapmadıklarını belirtmiştir.

Görüşmecilerden bazıları bu süreçte sadece fırsatları değerlendirdiklerini belirtmişlerdir. Görüşmeci 3, bu süreçte ar-ge faaliyetlerine odaklandıklarını, anti bakteriyel medikal tekstil ürünleri geliştirdiklerini ve üretime başladıklarını ifade etmiştir. Görüşmeci 4, pandemi öncesi dijital yatırımlarının yapılması sonucunda e-ticaret satışlarına ağırlık verdiklerini belirtmiştir. Görüşmeci 2 ise, bu konudaki düşüncesini şöyle ifade etti:

“İşletmemiz yurtdışı pazara yönelik gömleklik kumaş üretimi yapmaktadır. Pandemi döneminde işletmemizin ayakta kalabilmesi için birçok alternatif düşündük ve maske, tıbbi tulum üretmeye karar verdik. Daha önce çalışmadığımız pazara girmek zorunda kaldık.”

Görüşmeci 8 ve 9 işletmelerinin güçlü ve zayıf yönlerinin yanı sıra fırsatları ve tehditleri değerlendiklerini ifade etmiştir. Görüşmeci 9 şu yorumu yaptı:

“Kaliteli kumaşlar üretmemiz ve Avrupa pazarını bilmemiz bizim güçlü yönlerimizdir. Bu süreçte dijital pazarlamanın getirdiği maliyet avantajından yararlanarak fırsatları yakalamayı hedefliyoruz. Ancak enerji, işçilik giderlerinin yüksek olması, döviz kurlarının artışından kaynaklanan hammadde maliyetlerinin artması sonucu üretim maliyetlerimizin artması bizim uluslararası pazarlarda fiyat avantajından yararlanmamızı engelliyor.”

5.3.Finansal Görünüme İlişkin Bulgular

Stoklar

Görüştüğümüz kişiler, işletmelerinin sipariş üzerine üretim yaptığını belirtmişlerdir. Ev tekstil üreticisi Görüşmeci 4, pandemi döneminde depolarında yeterli hammadde stokları olduğu için üretime devam ettiklerini ve ürettikleri ürünleri e-ticaret kanalıyla satış yaptıklarını belirtmiştir. Görüşmeci 2, müşterilerinin fabrikalarını kapatmalarından dolayı sipariş üzerine ürettikleri

kumaş stoklarını teslim edemediklerini, ancak maske ve tıbbi tulumların stok devir hızında bir sorun yaşamadıklarını belirtmiştir. Bazı görüşmeciler ise, sipariş üzerine ürettikleri ürünleri müşterilere teslim edemediklerinden dolayı depolama maliyetlerine katlanmak zorunda kaldıklarını ifade etmiştir. Görüşmeci 5 ve 7 bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

“Müşterilerimize teslimat için ek süreler vermek zorunda kaldık, ek depo alanları ve atıl alanları kullanılabilir depolara dönüştürdük ve sipariş üzerine üretilen malları buralarda muhafaza ettik. Mayıs ayında mal sevkiyatına başladık, ancak Temmuz ayında bile siparişlerini teslim almak istemeyen işletmeler vardı. Bu durum stok maliyetine (depolama) katlanmamıza neden oluyor.”

“Avrupa’da ve ülkemizde sokağa çıkma yasaklarının başlamasıyla birlikte talep aniden durdu. Önceki aylarda aldığımız siparişleri de teslim edemedik, müşterilere teslimat için ek süre vermek zorunda kaldık.”

Alacaklar

Görüşmecilerin çoğu mallarını hem yurtiçi pazara hem de yurtdışı pazara sattıklarını, pandemi döneminde ihracat yaptıkları malların alacaklarını tahsil etmekte genel olarak herhangi bir sorun yaşamadıklarını, riskli alacaklarını Türk Eximbank’ın alacak sigortası uygulamasını kullandıkları için tahsil edebildiklerini belirtmiştir. Ancak yurtiçi ticarete yoğun olarak kullandıkları vadeli çek ve senet alacaklarını vade tarihinde tahsil edemediklerini, müşterilerinin vade uzatma konusunda uzlaşma taleplerini karşılamak zorunda kaldıklarını ve bu durumun likidite sorunu yarattığını ifade etmişlerdir. Bunlara ek olarak, yurtiçinde alacaklarını tahsil edememe risklerinin devam ettiğini ve bu sorunlar nedeniyle stratejik müşteriler dışındaki müşterilerle nakit veya kısa vadeli olarak çalışma kararı aldıklarını belirtmişlerdir. Görüşmeci 7 şöyle yorum yapmıştır:

“Yurt dışı alacaklarımız için, Türk Eximbank’ın kredi sigortası uygulamasını kullandığımız için bu alacaklarla ilgili herhangi bir sorun yaşamadık. Ancak, yurtiçi müşterilerimize tahsilat için ek süre vermek zorunda kaldık. Bu süreç bize stratejik müşteriler dışında kalan müşterilerle kısa vadeli veya nakit olarak çalışmamız gerektiğini öğretti.”

Yukarıdaki açıklamalara ek olarak Görüşmeci 4, e-ticaret kanalıyla da satış yaptığını ve bu satışların tahsilatında sorun yaşamadığını belirtmiştir. Görüşmesi 5 ise, pandeminin yarattığı belirsizliğin işletme alacaklarına etkisini şu şekilde açıklamıştır:

“Yurtiçi müşterilerimizin talepleri doğrultusunda ek süre vermek zorunda kaldık, pandeminin yarattığı belirsizlik ticari hayatı olumsuz etkilemesinden dolayı alacaklarımızı tahsil etme sorunu yaşıyoruz.”

Görüşmeci 1 ve 6 sadece yurtiçi pazara mallarını sattıkları için, bu süreçte alacaklarını tahsil etme riski yaşadıklarını ve bu durumun sabit giderlerini ödemedeki sıkıntılar yarattığını belirtmiştir. Görüşmeci 1, bu konudaki görüşlerini şöyle açıklamıştır:

“İşletmemiz küçük bir işletme olduğu için, ticari faaliyetlerimizi çek ve senetle yürütüyoruz. Pandemi döneminde müşteri firmalarımız işletmelerini kapattılar ve ciddi finansal sorunlar yaşadılar. Bu durumda bize olan borçlarını vadesinde ödeyemedikleri için vade tarihini uzatmak zorunda kaldık. Bu defa biz sabit giderlerimizi ödemede zorluk yaşadık ve bankalardan kredi aldığımız için biz borçlandık.”

Borçlar

Görüşmeci 2,3,8 kısa vadeli ticari ve mali borçlarını ödeyebilmek için pandemi sürecinde KOBİ'lere özel hazırlanan destek paketlerinden yararlandıklarını, uzun vadeli borçlarını yapılandırmak amacıyla bir girişimlerinin olmadığını belirtmiştir. Görüşmeci 2 şu yorumu yapmıştır:

“Önceliğimiz kısa vadeli borçların ödenmesi olduğu için, kamu ve özel bankaların KOBİ destek paketlerinde yer alan işletme kredilerinden yararlandık. Uzun vadeli borçlarımız için bir şey yapmadık.”

Diğer görüşmeciler (1,4,5,6,7,9), öncelikle bankalara olan borçlarını ödediklerini, ticari borçları için tedarikçi işletmelerden yeniden yapılandırma talep ettiklerini ve bu borçların vadelerinin 2-3 ay uzatıldığını ifade etmişlerdir. Görüşmeci 7 şu yorumu yaptı:

“Eğer pandemi sürecinde bankaya olan borcumuzu ödeyemeseydik, ileriki bir dönemde ticari krediye ihtiyaç duyduğumuzda bunu almamız çok zor olacaktı. Bu nedenle öncelikle bankalara olan borçlarımızı ödedik, tedarikçi firmalarla iletişim kurarak ödeme için ek süre talep ettik. Bu dönemde borçlarımızı ödemek için işletmeye kayıtlı bazı gayrimenkulleri satmak zorunda kaldık.”

Finansman Sorunları

Türkiye’de KOBİ’lerin sorunları konusunda yapılan uygulamalı çalışmalarda, finansman sorunu genel olarak sorunlar listesinin ilk sıralarında yer almaktadır. Bu çalışmalarda KOBİ’lerin finansal sorunlarının kaynağı olarak kredi maliyetlerinin yüksek olması, işletme sermayesinin ve özkaynak sermayesinin yetersizliği, sermaye piyasasında fon elde etmede yaşadığı sorunlar vurgulanmıştır (Demir, Aydın ve Sezgin, 2019:227). Yöneticilerle yapılan görüşmelerde görülmektedir ki, işletme sermayesinin yetersizliği finansman sorunlarının ana kaynağıdır. Bu dönemdeki finansman sorunları kamu bankalarından alınan kredilerle çözülmüştür. Görüşmeci 1, bu konudaki yorumumuzu kanıtlamıştır:

“Nakit dönüş sürelerin uzaması nedeniyle finansman sorunları yaşadık. Bu sorunumuzu şirket ortaklarından borç alarak, portföyümüzdeki çek ve senetleri vadesinden önce tahsil etmek amacıyla bankaya iskonto işlemi yaptırarak ve bankadan kredi alarak aşmaya çalıştık.”

Görüşmeci 3,4,8 ve 9 ise, bu süreçte ciddi boyutta finansal sorunlar yaşamadıklarını, acil fon kaynağına ihtiyaç duyduklarında banka kredisi kullandıklarını belirtmiştir.

Çalışma Sermayesi

Çalışma sermaye yönetimi; işletmelerin üretimini kesintisiz biçimde devam ettirmeleri, borçlarını zamanında ödemeleri, kriz dönemlerinde yaşanan dalgalanmalardan etkilenmeden faaliyetlerini sürdürmeleri, hedeflerine başarılı şekilde ulaşmaları gibi işlevleri yerine getirmelerinde kritik rol oynamaktadır (Atmaca, 2016: 636). Görüşmelerimiz, pandemi döneminde işletmelerin çalışma sermayesi bileşenlerinden kaynaklanan sorunlar nedeniyle çalışma sermayesi yönetiminde zorluklar yaşadıklarını gösterdi. Bu sorunlar; alacakların tahsilat süresinin uzaması, siparişlerin iptali nedeniyle üretimin durması ve buna bağlı olarak satış yapılamaması, müşterilerinin teslimatı iptal veya ötelemelerinden dolayı mamul stoklarının ellerinden çıkaramamaları ve kısa vadeli borçların ödenmesinde yaşanan sorunlardır. Görüşmecisi 6, bu konudaki yorumumuzu kanıtlamıştır:

“Müşterileri portföyümüzün %95’ini otel ve restoranlar oluşturmaktadır. Pandemi döneminde müşterilerimiz işletmelerini kapattı, siparişlerini iptal ettiler veya ertelediler. Üretime 2 ay ara vermek zorunda kaldık, bu süreçte alacaklarımızı tahsil edemediğimiz için kısa vadeli borçlarımızı ödemekte zorlandık.”

Ek olarak görüşmecisi 8 şunları ilave etmiştir:

“Yurtiçi müşterilerimizden olan alacaklarımızın vadelerini 2-3 ay uzatmak zorunda kaldık, siparişlerde bekletme ve iptaller oldu. Nisan ve Mayıs aylarında üretimimizi durdurduk. Bu süreçte sadece yurtdışı müşterilerimizden alacaklarımızı tahsil etmemiz likidite sorunumuzu çözmedi. Şirketimizin güçlü finansal yapısı olmasına rağmen, pandemi ekonomik daralmaya neden oldu. Temmuz ayında bile yarı kapasiteyle çalışıyoruz.”

Görüşmecisi 4, yukarıdaki görüşmecilerin aksine, pandemi döneminde e-ticaret yoluyla satış yaptığı için çalışma sermayesi bileşenlerinden kaynaklanan herhangi bir sorun yaşamadığını belirtmiştir. Şu yorumu yapmıştır:

“Pandemi döneminde e-ticaret kanalıyla satış yaptığım için, alacakların tahsilatında, stokların devir hızında ve kısa vadeli borçlarımı ödemedede sorun yaşamadım.”

İşletmenin Esas Faaliyet Gelirleri

Görüşülen kişilerin çoğu Nisan ve Mayıs aylarında dünya ticaretinin durma noktasına gelmesi nedeniyle faaliyet gelirlerinin önemli ölçüde düştüğünü belirtmiştir. Mart ayında yarı kapasitede çalıştıklarını, Nisan ayında üretimi durdurmak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Mayıs ayında üretime tekrar başladıklarını, ancak siparişlerin istenilen düzeyde olmadığını ifade etmişlerdir. Görüşmecisi 1 ve Görüşmecisi 5 şu yorumu yapmıştır:

“İşletmemizin geliri pandemi nedeniyle önemli ölçüde düştü. Belirsizliğin devam etmesi nedeniyle bu yıl geçen yılki seviyeye ulaşmamız mümkün değil.”

“Siparişlerin teslimat sürelerinin uzaması ve üretime ara vermek zorunda kalmamız, işletmemizin önemli ölçüde gelir kaybına neden oldu. Pandeminin

yarattığı ekonomik belirsizlik tüm ülkeleri etkilediği için alternatif bir pazar bulamıyoruz.”

Görüşmeci 2,3 ve 4, yukarıdaki görüşmecilerden farklı yorumlar yapmışlardır.

“Pazarda maske ve tıbbi tulum alanında ciddi bir rekabet olmasına rağmen, bu ürünlerin satışını yaparak gelir elde ettik ve işletmemizin sabit giderlerini karşılayabildik.”

“Pandemi döneminde anti bakteriyel medikal tekstil ürünlerine yoğunlaştık, ancak bu ürünlerden istenilen düzeyde gelir elde etmemiz için pazarda bilinirliğe ihtiyacımız var.”

“Pandemi döneminde ev tekstili grubunun toptan satışlarından gelir elde edemedik, ancak bu ürünleri e-ticaret kanalıyla satarak gelir elde ettik.”

İşletmenin Giderleri ve Maliyetleri

İşletme yöneticileri tekstil üretim maliyetinde en önemli gider kalemlerinin enerji, hammadde ve işçilik olduğunu belirtti. Nisan ayında işletmelerin kapalı olmasına veya atıl kapasite ile çalışmasına rağmen, pandeminin getirdiği kısıtlamalar nedeniyle enerji sayaçlarının okunmadığını, ancak yine de yüksek bedellerle elektrik giderlerine katlanmak zorunda kaldıklarını ifade ettiler. Bu bilgilere, Görüşmeci 1, işletmenin kapalı olduğu dönemde kira giderlerine de katlanmak zorunda kaldıklarını eklemiştir.

Görüşmecilerin çoğu, pandemi döneminde normal kapasite ile çalışmadıkları için, kısa çalışma ödeneğinden yararlandıklarını ve işçilerin ücret & sigorta giderlerinin devlet tarafından karşılandığını belirtmiştir. Görüşmeci 2 enerji ve elektrik giderleri hakkında şu yorumu yapmıştır:

“Üretimi durdurduğumuz dönemde bile enerji faturalarına yüksek bedel ödedik. İşçi ücretleri ve sigortaları için kısa çalışma ödeneğinden faydalandığımızdan bu giderler devlet tarafından karşılandı.”

Görüşmeci 4, pandemi döneminde e-ticaret kanalıyla satış yaptıklarından normal kapasite ile üretime devam ettiklerini ve bu nedenle kısa çalışma ödeneğinden yararlanmadıklarını belirtmiştir. Görüşmecilerden sadece 5, pandemi döneminde çalışanların motivasyonlarını artırmak amacıyla personeline nakdi destek verdiklerini ifade etmiştir.

Görüştüğümüz kişiler, Türkiye’de pandemi döneminde döviz kurlarındaki artışın hammadde maliyetlerini yükselttiğini belirtmişlerdir. Görüşmeci 7 şu yorumu yaptı:

“Döviz kurunda artışa bağlı olarak hammadde fiyatlarımız artıyor, bu durum maliyetlerin yükselmesine neden oluyor.”

Görüştüğümüz kişiler, sipariş üzerine üretim yaptıkları için ağırlıklı olarak kişisel pazarlama tekniğini kullandıklarını ve bu nedenle pazarlama giderlerinin yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Pandemi döneminde ise, bulaş riskine karşı önlem

almak ve pazarlama giderlerini düşürmek için online toplantı ve görüşmelerin yapıldığını ifade etmişlerdir.

Yukarıdaki bilgilere ek olarak Görüşmeci 4 ve Görüşmeci 3 şunları ilave etmiştir.

“Pandemi döneminde e-ticaret kanalıyla satışlarımızı arttırmak amacıyla dijital görünürlüğümüzü artırıcı yatırım giderlerine katlandık. Ayrıca, kendi markamızı oluşturmak amacıyla yatırım maliyetine katlandık.”

Görüşmeci 3 bu durumu şöyle açıkladı: *“Pandemi döneminde anti bakteriyel medikal tekstil ürünleri geliştirmek için ar-ge giderlerine katlandık.”*

İşletme Bütçeleri

Görüşmecilerin çoğu, pandemi döneminde gelirlerindeki düşüşle başa çıkmak, maliyetlerini ve giderlerini düşürmek, nakit yaratmak için sıkı bütçe kontrolleri yaptıklarını belirtmiştir. Görüşmeci 8, bu konuda şöyle yorum yaptı:

“2020 bütçe hedeflerine ulaşmamız mümkün değil. Pandemi nedeniyle işletme operasyonlarında aksaklık finansal bütçemizi etkiledi. Bu süreçte alacaklarımıza odaklandık, yıllardır satış yaptığımız işletmelere kısa vadeli satış yapıyoruz, yeni müşterilerimizle olabildiğince nakit çalışmaya çalışıyoruz. Ayrıca bu süreçte giderlerimize odaklanarak, hangi kalemleri düşüreceğimizi araştırıyoruz.”

Görüşmeci 5, pandemi döneminde işletme bütçesindeki sapmaları şöyle açıklamıştır:

“Pandemi döneminde katlandığımız maliyetlere Covid-19’un önlenmesi için kullandığımız maske, koruyucu, dezenfektan gibi hijyen kalemleri eklendi. Ayrıca, personelin yemeklerini tek kullanımlık kaplarda yemesini sağlamak amacıyla tek kullanımlık gıda kapları satın aldık. Üretim ve satışların istediğimiz düzeye gelmesi çok zor iken, gider ve maliyet kalemlerimiz artmaktadır. 2020 yılı için belirlediğimiz performans hedeflerine kaç yıl sonra ulaşabiliriz bilmiyorum.”

Görüşmeci 2 şu yorumu ekledi:

“Bu süreçte amacımız satış kaybımızın önüne geçmek, yani gelirlerimizin düşmesini önlemektir. Bunun için mevcut müşterilerimizin devamlılığını sağlamak amacıyla fiyatlarımızı revize ederek, hizmet anlayışımızı yeniden belirledik. Öte yandan, işletme maliyetlerini azaltmanın yollarını arıyoruz.”

Görüşmeci 4, yukarıdaki açıklamaların aksine, bu süreçte işletme bütçelerinin önemli ölçüde etkilenmediğini, ancak pandeminin yarattığı belirsizlikten kaçınmak için tasarruf tedbirleri aldıklarını belirtmiştir.

İşletmenin Sürdürülebilirliği

Görüşmecilerin çoğu, işletmelerinin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla stok, alacak, borç ve maliyet yönetimi ilgili yeni kararlar aldıklarını ve bunları hayata geçirdiklerini ifade etmiştir. Görüşmeci 5, pandemi döneminde işletmenin sürdürülebilirliğinde maliyet kontrolünün rolünü vurgulamış ve alınan kararların bu dönemde yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Görüşmeci 6, bu

süreçte güçlü mali yapının önemini vurgulamıştır. Bu konudaki görüşünü şöyle ifade etmiştir:

“Pandemi bize her zaman zor zamanların gelebileceğini ve bunun için güçlü mali yapının olması gerektiğini akılda tutmamızı öğretti. Öncelikle alternatif pazarların önemini anladık. Alacakların kısa vadeli olması gerektiğini, borçlanmanın döviz bazlı değil TL bazlı olması gerektiğini gördük. Bu konuları dikkate alarak çalışmalarımızı sürdüreceğiz.”

Yukarıdaki görüşmecilerden farklı olarak, Görüşmeci 3, inovasyona dayalı yeni nesil tekstil ürünleri ile varlıklarını sürdüreceklerini belirtmiştir. Görüşmeci 4, ürünlerini e-ticaret kanalıyla satışlarını arttırmayı planladıklarını ve markanın yaratılması konusunda önemli adımlar attıklarını ifade etmiştir. Görüşmeci 2, pandemi döneminde zorunlu olarak ürün grubunu değiştirdiklerini, ancak bu durumun işletmeye pazarın ihtiyaçları doğrultusunda üretim yapma esnekliği sağladığını belirtmiştir.

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada, Covid-19 sürecinde KOBİ'lerin finansal görünümü araştırılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde elde edilen bulgular sonucunda; işletmelerin krizden etkilenme derecesi, sektördeki işletmelerin faaliyet konusuna göre değişmekle birlikte, pandeminin ilk etkisinin işletmelerin siparişleri üzerinde olduğu söylenebilir. Pandemi tekstil sektöründe yer alan teknik tekstil, ev tekstili ve örmeciler grubunu olumsuz etkilemezken, dış giyim kumaş üreticilerini olumsuz etkilemiştir. Dış giyim kumaş üreticilerine olan talebin durması hem eski hem yeni siparişlerin ertelenmesine ve iptaline neden olmuştur. Diğer taraftan, işletmenin faaliyetlerini iyileştirmek için kullandığı iş modeli krizin yönetilmesinde etkili olmuştur. Görüşmeci 4'ün işletmesi pandemi öncesi dijital yatırımlar yapması sonucunda e-ticaret kanalıyla satışlarına ve dolayısıyla üretime devam etmiştir. Aynı şekilde, Görüşmeci 3'ün işletmesi dış giyim ve ev tekstilinin yanı sıra anti bakteriyel medikal tekstil ürünü ürettiği için süreci fırsata çevirmiştir. Görüşmeci 2, pandemi iş modelini değiştirmiştir. Pandemi öncesi yurtdışı pazara yönelik gömlek kumaşı üreten işletme, bu dönemde sabit giderlerini karşılayabilmek için, maske, tıbbi tulum üretmeye başlamıştır. Ayrıca, işletme yöneticileri pandeminin olumsuz etkilerini dile getirmiş olsalar da, çok az işletme bilimsel olarak SWOT analizi yapmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde elde ettiğimiz bulgular şunlardır; görüşmecilerin çoğu, sipariş üzerine üretim yaptıkları için yüksek miktarda hammadde stoku bulundurmadıklarını, ancak pandemi döneminde siparişlerin iptali ve teslimat sürelerinin uzamasına bağlı olarak mamul stoklarını depoda bekletmek zorunda kaldıklarını belirtmiştir.

Görüşmecilerin çoğu, Türk Eximbank'ın alacak sigortası uygulamasını kullandıkları için yurtdışı alacaklarından doğan riskli alacaklarından tahsilat sorunu

yaşamadıklarını, ancak yurtiçi müşterilerine tahsilat için ek süre vermek zorunda kaldıklarını belirtmiştir. Görüşmeciler, pandemi döneminde önce bankaya olan borçlarını ödediklerini, daha sonra ticari borçlarını yeniden yapılandırdıklarını belirtmişlerdir.

Görüşmecilerin çoğu, nakit dönüş süresinin uzaması nedeniyle finansman sorunları yaşadıklarını ifade etmiştir. Görüşmecilerden bir kısmı şirket ortaklarından borç alarak, portföyündeki çek ve senetleri iskonto ettirerek, bankadan kredi alarak finansman sorununu aşmaya çalıştıklarını belirtirken, diğer kısmı bu sorunu bankadan kredi alarak çözmeye çalıştıklarını belirtmiştir.

Çalışma sermayesi yönetiminde karşılaşılan sorularla ilgili olarak görüşmecilerin çoğu; alacakların tahsil süresinin uzadığını, siparişlerin ertelenmesi ve iptali nedeniyle üretimin durduğunu, teslimat sürelerinin uzadığını ve bu durumun kısa vadeli borçların ödenmesini zorlaştırdığını belirtmiştir.

Görüşmecilerin çoğu, Covid-19'un işletmelerinde ciddi gelir kayıplarına neden olduğunu belirtmiş, pandemi döneminde tüketmedikleri elektrik ödemeleri ve döviz kurundaki yükselişin bir sonucu olan hammadde giderlerindeki artıştan kaynaklanan sorunları vurgulamıştır.

Görüşmecilerin çoğu, pandemide işletme faaliyetlerinin aksadığını ve bunun işletme bütçesini olumsuz etkilediğini, giderleri düşürmek ve nakit yaratmak için alacaklarına odaklandıklarını ifade etmiştir. Görüşmecilerin çoğu, işletmelerinin sürdürülebilirliğini sağlamak için alacaklarının ve borçlarının vadelerini gözden geçirdiklerini ve sadece stratejik müşterilerine vadeli satış yapmayı planladıklarını belirtmiştir.

Sonuç olarak, Covid-19 salgın sürecinde işletmelerin finansal görünümü pandemiye yönetebilme becerilerine göre değişiklik göstermektedir. Pandemi sürecinde e-ticaret kanalıyla satış yapan, anti bakteriyel medikal tekstil ürünleri üreten, maske, tıbbi tulum üretmeye başlayan işletmelerin finansal yapıları değişmemiştir. Diğer taraftan pandemiye bağlı küresel kilitlenme çoğu işletmeyi derinden etkilemiştir. Pandemi döneminde alacakların tahsilat süresinin uzaması, siparişlerin iptal edilmesi ve bunun sonucunda satış yapılamaması, müşterilerinin teslimatı ötelemesi çalışma sermayesi sorunu yaratmıştır. İşletmeler, bu sorunu ya kamu bankalarından aldıkları kredilerle ya da portföylerindeki çek ve senetleri vadesinden önce tahsil etmek amacıyla bankaya iskonto işlemi yaptırarak çözmeye çalışmışlardır. Çalışma sermayesi döngüsünün bozulması sonucunda işletmelerin borç yükü arttığı için, borç/özkaynak oranını artmış ve bu da finansman giderlerini arttırmıştır. Diğer taraftan, bu süreçte gelirlerdeki düşüş hammadde giderleri ile enerji giderlerinden kaynaklanan üretim maliyetlerindeki artış, faaliyet kârının erimesine neden olmuştur. Bu ise, işletmenin esas faaliyetlerinden nakit yaratma kabiliyetini olumsuz etkileyecek ve çalışma sermayesi sorununun kısır döngüye girmesine neden olacaktır. Bu süreçte KOBİ'ler sürdürülebilirliklerini sağlamak

için, gider ve maliyet kalemlerine odaklanarak sıkı bütçe kontrolleri yapmakta, ticari alacaklarının yönetimini gözden geçirmektedir. Birkaç işletme dışında, pandeminin iş modellerinde değişikliğe neden olmadığı belirlenmiştir. Bu süreçte en yaygın eylem pazarlama faaliyetlerinin dijital ortamda devam ettirilmesidir. Ayrıca, pandemi deneyiminin işletmelerin inovasyona ve dijital yatırım yapmasına, tedarik zincirlerini tekrar gözden geçirmesine neden olmadığı belirlenmiştir. Çalışmanın sonuçları, bu konuda yapılan çalışmaların sonuçlarını doğrulamaktadır (Lu vd., 2020 ; Cowling ve Brown., 2020; Shafi, Liu ve Ren 2020; Qamruzzaman; 2020; Thorgren ve Williams, 2020; Omar vd., 2020).

Covid-19'un pandemisinin boyutları değiştikçe işletmelere etkileri de farklı olacaktır. Bu nedenle, KOBİ'lerin küresel krizi yönetebilmeleri, sürece entegre olabilmeleri için rehberliğe ihtiyaçları vardır. Bu noktada, Ticaret ve Sanayi Odaları bünyesinde yer alan sektör kurullarının küresel salgının işletme faaliyetlerine yönelik etkilerinin azaltılması ve finansal yönetimde karşılaşılan sorunların çözülmesi için sektör ile çalışmalar yapması önem arz etmektedir.

Araştırmanın sağladığı katkıların yanı sıra bazı kısıtları bulunmaktadır. Araştırmanın Denizli İl'inde tekstil sektöründe faaliyet gösteren dokuz KOBİ yöneticisi ile yapılan görüşme yönteminde elde edilen verilere dayandırılması önemli bir kısıt olarak değerlendirilmelidir. Gelecek araştırmalarda, Covid-19'un farklı sektörlerde yer alan KOBİ'lerin finansal yapısını nasıl etkilediği, nitel ve nicel araştırma teknikleri birleştirilerek incelenebilir.

KAYNAKÇA

Apak, S., Erol, M., ve Atmaca, M. (2012). Accounting Measures to be taken for The Enterprises in Difficulty during Times of Economic Crisis: A Study on Small and Medium- Sized Enterprises, *African Journal of Business Management*, 6 (23): 6832-6844.

Atmaca, M. (2016). Finansal Oranlar Aracılığıyla Çalışma Sermayesi Bileşenlerinin Kârlılığa Etkisi: Borsa İstanbul'da İşlem Gören Kimya, Plastik ve Kauçuk Şirketlerinde Bir Araştırma, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14 (28):636.

Cowling, M., ve Brown, R. (2020). Did You Save Some Cash for a Rainy Covid-19 day? The Crisis and SMEs, *International Small Business Journal Researching Entrepreneurship*, 1-12.

Demir, Ö., Aydın, D., ve Sezgin, E. (2019). KOBİ'lerin Finansal Sorunlarının İncelenmesinde Dış Kaynağın Rolü: Diyarbakır İli Örneği, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2),227.

Eggers, F. (2020). Masters of Disasters? Challenges and Opportunities for SME's in Times of Crisis, *Journal of Business Research*, 116,199-208.

Eğri, T., ve Doğaner, A. (2020). COVID-19 ve Ekonomik Kriz: KOBİler Özelinde Bir Değerlendirme ve Politika Önerileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (37), 129-133.

He, S., ve Ausloss, M. (2017). The Impact of the Global Crisis on SME Internal vs. External Financing in China, *Banking and Finance Review*, 9 (1), 1-17.

Juergensen, J, Guimon, J. ve Narula, R. (2020).European SMEs Amidst the COVID-19 Crisis: Assessing Impact and Policy Responses, *Journal of Industrial and Business Economics*, 47, 499-510.

Kraus, S., Clauss, M., Gast, J., Zardini, A. ve Tiberius, V. (2020). The Economics of COVID- 19:Initial Empirical Evidence on How Family Firms in five European Countries Cope with the Corona Crisis, *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 26 (5),1067-1092.

Kottika, E., Özsoyer, A., Ryden, P. ve Theodorakis, I. (2020). We Survived this! What Managers Could Learn from SMEs who Successfully Navigated the Greek Economic Crisis, *Industrial Marketing Management*, 88, 352-365.

Lu, Y, Wu, J, Peng J., ve Lu, L. (2020). The Perceived Impact of the Covid-19 Epidemic: Evidence from a Sample of 4807 SMEs in Sichuan Province, China, *Environmental Hazards*, 19(4), 323-340.

McKinsey Global Institute, Global freight flows after COVID-19: What's next?, July 2020

<https://www.mckinsey.com/~/media/McKinsey/Industries> (10.08.2020)

OECD a (2020), <https://www.oecd.org/economic-outlook/june-2020/> (17.09.2020)

OECD b (2020),

<http://www.oecd.org/coronavirus/policyresponses/coronavirus-covid-19-SMEs-policy-responses>, (17.09.2020)

Omar, A., Ishak, S. ve Jusoh, A. (2020). The Impact of Covid-19 Movement Control Order SMEs' Business and Survival Strategies, *Malaysian Journal of Society and Space*, 16 (2), 139-150.

Proença, P., Laureano, R., ve Laureano, L. (2014). Determinants of Capital Structure and 2008 Financial Crisis: Evidence from Portuguese SMEs, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 150, 182-191.

Shafi, M., Liu, J., ve Ren, W. (2020). Impact of Covid-19 Pandemic on Micro, Small and Medium- Sized Enterprises Operating in Pakistan, *Research Globalization*,2,1-4.

Thorgren, S. and Williams, T. (2020). Staying Alive During an Unfolding Crisis: How SMEs Ward off Impending Disaster, *Journal of Business Venturing Insights*, 14, 1-11.

Tuğay, O., Dalğar, H., ve Tekşen, Ö. (2014). Ekonomik Kriz Dönemlerinde İşletmelerin Muhasebeye Karşı Tutumlarındaki Değişiklerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Ocak, 3.

Turner, D. W. (2010). Qualitative Interview Design: A Practical Guide for Novice Investigators. *The Qualitative Report*, 15(3), 757-759.

TÜİK (2015) Küçük ve Orta Büyüklükteki Girişim İstatistikleri, TÜİK Haber Bülteni, Sayı: 21864.

TÜİK (2020). Dış Ticaret İstatistikleri Haziran, TÜİK Haber Bülteni, Sayı: 33854

TÜRKONFED (2020),

[https://www.business4goals.org/wp-content/uploads/2020/04/COVID-19-Isletme Etki ve İhtiyaç-Anketi.pdf](https://www.business4goals.org/wp-content/uploads/2020/04/COVID-19-Isletme-Etki-ve-Ihtiyaç-Anketi.pdf),(25.08.2020)

TÜRMOB – Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (2020), “Korona Salgınının Türkiye Ekonomisine Etkisi Değerlendirmeler Raporu”, [https://www.turmob.org.tr/haberler/f599274f-c33d-48ff-bfb8-koronasalgininin-turkiye-ekonomisine-etkisi--değerlendirmeler-ve öneri-raporu](https://www.turmob.org.tr/haberler/f599274f-c33d-48ff-bfb8-koronasalgininin-turkiye-ekonomisine-etkisi--değerlendirmeler-ve-öneri-raporu) (25.09.2020)

Uyanık, S., ve Çeliker, D. (2019). Türk Tekstil Endüstrisi Genel Durumu, *Teknik Bilimleri Dergisi*, 9(1), 33-35.

WTO (2020), https://www.wto.org/english/news_e/pres20_e/pr855_e.htm (29.08.2020).

Yazdanfar, D. ve Öhman, P. (2017). Financial Distress Determinants among SMEs: Empirical Evidence from Sweden, *Journal of Economic Studies*, 47(3), 547- 559.

Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayınevi.

Zubair, S, Kabir, R. ve Huang, X. (2020). Does the Financial Crisis Change the Effect of Financing on Investment? Evidence from Private SMEs, *Journal of Business Research*, 110,456-463.

Zimon, G., ve Dankiewicz, R. (2020). Trade Credit Management Strategies in SMES and the Covid-19 Pandemic-A Case of Poland, *Sustainability*, 12 (5),1-16.

Qamruzzaman, M.,(2020). COVID-19 Impact on SMEs in Bangladesh: An Investigation of What They Are Experiencing and How They Are Managing?

<http://ssrn.com/a654126> (07.08.2020)

EKLER**EK 1: Görüşme Soruları**

<p>Genel Bilgiler Pozisyonunuz: Eğitim Durumuz: Sektörde Deneyiminiz: İşletmenizde çalışana personel sayısı:</p>
<p>Covid-19 Pandemisinin İşletmeye Etkileri S1: Pandemi bulunduğunuz sektörü ve işletmenizi nasıl etkiledi? Açıklar mısınız? S2: Pandemi işletme operasyonlarınızı nasıl etkiledi? Açıklar mısınız? S3: Pandemi döneminde işletmenizin SWOT analizinizi yaptınız mı? Eğer bu analizi yaptıysanız belirlediğiniz konular nelerdi?</p>
<p>Pandemi Sürecinde Finansal Görünüm S4: Pandemi işletmenizin stok yapısını nasıl etkiledi? Açıklar mısınız? S5: Pandemi işletmenizin alacaklarını nasıl etkiledi? Açıklar mısınız? S6: Pandemi işletmenizin borç yapısını nasıl etkiledi? Açıklar mısınız? S7: Pandemi döneminde finansal sorun yaşadınız mı? Bu sorunu nasıl çözdünüz? S8: Pandemi işletmenizin çalışma sermayesini nasıl etkiledi? Açıklar mısınız? S9: Pandemi işletmenizin esas faaliyet gelirlerini nasıl etkiledi? Açıklar mısınız? S10: Pandemi işletmenizin gider ve maliyet kalemlerini nasıl etkiledi? Açıklar mısınız? S11: Pandemi sürecinde işletme bütçeniz nasıl etkilendi? Açıklar mısınız? S12: İşletmenizin ekonomik sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla uyguladığınız finansal stratejiler hakkında bilgi verebilir misiniz?</p>

**ERGENLİK DÖNEMİNDEKİ ÖĞRENCİLERİN DUYGU DÜZENLEME
BECERİLERİ İLE AKADEMİK GÜDÜLENMELERİ ARASINDAKİ
İLİŞKİ**

*THE RELATIONSHIP BETWEEN THE EMOTIONAL REGULATION SKILLS
AND ACADEMIC MOTIVATION OF ADOLESCENTS*

Zergün DEMİREĞEN* , Tülin ŞENER**

*Geliş Tarihi: 23.09.2020
(Received)*

*Kabul Tarihi:22.11.2021
(Accepted)*

ÖZ: Bu araştırmanın amacı ergenlerde duygu düzenleme becerileri ve akademik güdülenme arasında ilişki olup olmadığını ortaya koymaktır. Araştırmanın evrenini 2017-2018 eğitim öğretim yılında Ankara'nın Kalecik ilçesinde yer alan çeşitli ortaöğretim kurumlarında eğitimine devam eden 969 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında veriler, Kişisel Bilgi Formu, Duygu Düzenleme Ölçeği ve Akademik Güdülenme Ölçeği aracılığıyla toplanmıştır. Hipotezlerin testinde SPSS 24.0 ve AMOS 24 programları kullanılarak Yapısal Eşitlik Modellemesi, Bağımsız Örneklem T-Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi yapılmıştır. Sonuç olarak ergenlik dönemindeki öğrencilerin duygu düzenleme becerileri ile akademik güdülenmeleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca akademik güdülenmenin okul türüne göre farklılaştığı, bu farklılaşmanın da fen lisesindeki öğrencilerde sağlık meslek lisesindeki öğrencilere göre yüksek olduğu, imam hatip lisesindeki öğrencilerde ise hem anadolu lisesinde ve hem sağlık meslek lisesindeki öğrencilere göre yüksek olduğu görülmüştür. Duygu düzenleme becerileri ise hem cinsiyete hem de sınıf düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre, 12.sınıf öğrencilerinin de 10.sınıf öğrencilerine göre duygu düzenleme becerilerinin yüksek olduğu saptanmıştır. Çalışmanın bulguları ilgili alanyazın sonuçları ışığında tartışılmıştır. Bu konu ile ilgili yapılacak araştırmalarda ergenlerin ebeveyn ilişkilerinin, akran ilişkilerinin ve sosyo-ekonomik düzeylerinin de incelenmesi farklı sonuçlar doğuracaktır.

Anahtar kelimeler: Ergenlik, Öğrenciler, Duygu, Duygu Düzenleme Becerileri, Akademik Güdülenme.

ABSTRACT: The purpose of this research is to show whether there is a relationship between emotional regulation skills and academic motivation in adolescents. The study's universe consists of 969 students studying at various secondary education institutions located in the Kalecik district of Ankara in the academic year of 2017-2018. Data were collected through Personal Information Form, Emotion Regulation Scale and Academic Motivation Scale and analyzed by Structural Equation Modeling, Independent Samples T-Test and One-Way ANOVA using SPSS 24.0 and AMOS 24 programs. As a result, a significant positive correlation between emotional regulation skills and academic

* Psikolojik Danışman ve Rehber Öğretmen, MEB, zergunpdr@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3111-5073.

** Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, tsener@ankara.edu.tr, ORCID:0000-0002-6190-5423.

motivations of adolescent students was found. In addition, it was seen that the academic motivation varied according to the type of school, and this differentiation was higher in the science high school compared to the vocational high school of health, and imam hatip high school was higher than the Anatolian high school and the type of vocational high school of health. Emotional regulation skills differ significantly from both sexes and class levels. According to the students of male students, 12th grade students were found to have higher emotion regulation skills than 10th grade students. For the future research which will be done on this subject, examining of adolescents' parental relations, peer relations and socio-economic levels will have different results.

Key words: Adolescence, Students, Emotion, Emotion Regulation Skills, Academic Motivation.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Individuals pass from different developmental periods throughout their lives. Adolescence is the most important stage in life as it is defined by major physical, cognitive and emotional rapid changes. Peer relationship become more important, interest towards opposite sex increases, emotional break with the family begins and behavioral autonomy occurs. Being aware of these changes experienced by the individuals enables them to recognize their emotions and acquire appropriate identities for themselves (Southam-Gerow, 2014: 13). Emotional regulation consists of active attempts to manage and control the emotional state of individuals and covers the regulation of all emotional states, including mood, stress-management, and positive or negative effects (Koole, 2009: 6). Motivation is thought to be related to emotions and emotion regulation as it is defined as the state of intrinsic arousal that pushes the individual into action and directs the action, or in other words, the conscious or unconscious grounds for the behaviors that directs the person's energy to a certain target (Budak, 2000: 346). Through the adolescence school life might be hectic and thus students need to set their academic goals professionally. The purpose of this research is to show whether there is a relationship between emotional regulation skills and academic motivation in adolescents. Although the studies (e.g. Kwon, Hanrahan & Kupzyk, 2017: 75-88; Graziano, Reavis, Keane & Calkins, 2007: 3-19, Fried, 2011: 1-11; Eisenberg, Sadovsky & Spinrad, 2005: 109-118; Hafiz, 2015: 81-92, Tamir, Bigman, Rhodes, Salerno & Schreier, 2015: 90-103; Eisenberg, Cumberland & Spinrad, 1998: 241-273) show that it is important to regulate emotions for academic motivation, more research is needed to help increasing adolescents' motivation levels and emotion regulation skills.

Method

This study is a quantitative study that examines the relationship between emotion regulation skills and academic motivation of students in adolescence. The study group consists of all students attending in public high schools in Kalecik

district of Ankara during 2017-2018 academic year. Demographic information of the students including gender, grade level and school type were gathered by Personal Information Form and the Academic Motivation Scale (Bozanoğlu, 2004) and the Emotion Regulation Scale (Ulaşan-Özgüle, 2011) were used to measure academic motivation and emotion regulation. 7 hypotheses were tested using Structural Equation Modeling (SEM), Independent Sample T-Tests and One Way Variance Analysis. Exploratory Factor Analysis, Validity and Reliability Tests and Path Analysis were carried out as the stages of Structural Equation Modelling. Confirmatory Factor Analysis was used to test the validity of the scales.

Results and Discussion

The result of the path analysis showed significant relationship ($p < 0.001$) between the academic motivation and emotion regulation. As the direction of the relationship is positive, the variables are considered to move together. According to the independent sample t-test, there was a significant difference between male and female participants according to emotion regulation variable ($p < 0.001$). Emotion regulation skills of boys were found to be significantly higher than girls' emotion regulation skills. However, there was no significant difference for academic motivation ($p = 0.103$). Results of ANOVA, showed that there was no significant difference for academic motivation according to grade level ($p = 0.053$). However, there was a significant difference in emotion regulation skills ($p = 0.011$). It was observed that this differentiation is higher in 12th grade students compared to 10th grade students. The academic motivation of the students showed significant differences although their emotional regulation skills did not differ according to the school type. It was seen that the academic motivation is varied according to the type of school, and this differentiation was higher in Science high school compared to Vocational high school of health, and Imam Hatip high school was higher than Anatolian high school and Vocational high school of health. Considering the results of the research, it can be said that emotion regulation is important in adolescence. The results of this research showed that emotion regulation skills increase according to the grade level. It can be concluded that the discovery of emotions and emotion regulation skills through emotion education during adolescence might enable them to gain more positive behaviors in the life. On the other hand students need to be motivated to a certain level in order to be able to fulfill their responsibilities in educational environments and thus be successful. It can be said that students need to gain emotion regulation skills in order to perform these tasks. More research is needed on the relationship of students' emotion regulation and their motivation performance also focusing on adolescents' parental relations, peer relations and socio-economic levels.

1. GİRİŞ

Bireylerin yaşamları boyunca geçtikleri gelişimsel dönemler vardır. Bu dönemlerden biri olan ergenlik, Latince kökenli olan ve Türkçeye ‘yetişkinliğe doğru büyüyen’ olarak çevrilen ‘adolescere’ kelimesinden türemiştir (Lerner ve Steinberg, 2004; Akt: Steinberg, 2013: 21). Tüm toplumlarda, ergenlik çocukluğun olgunlaşmamışlığından yetişkinin olgunluğuna geçişin, gelecek için bedensel, duygusal, psikolojik ve cinsel olarak hazırlanmanın olduğu bir büyüme dönemi olarak tanımlanmaktadır (Larson ve Wilson, 2004; Akt: Steinberg, 2013: 21).

Ergenlik döneminde yoğun fiziksel, bilişsel ve duygusal değişimler yaşanmaktadır. Özellikle fiziksel ve cinsel gelişim ve değişimin duygular üzerinde dalgalanmalar meydana getirdiği gözlenmektedir. Aynı zamanda ergen bu dönemde yaşadığı durumlar karşısında farklı duygular hissedebilmektedir. Değişen yaşla beraber çevre koşullarının ve uyarıların da değişmesi ile birlikte ergenin duygularını ifade biçimleri de değişir (Kulaksızoğlu, 2013: 66). Southam-Gerow (2014: 13)’e göre kendi yaşadığı ve çevresindeki kişilerin duygularının farkında olması bireyin bu duyguları tanıyarak bunlara uygun ifade biçimleri kazanmasını sağlar. Yaşanılan duyguların kontrol edilip edilememe derecesine göre bu duygular olumlu ya da olumsuz olabilir (Eldoğan, 2012: 31).

Koole (2009: 6)’a göre duygu düzenlemesi, bireylerin duygusal durumlarını yönetmeye ve kontrol etmeye yönelik aktif girişimlerinden oluşmaktadır. Ayrıca duygu düzenleme, kişinin ruhsal durumunu, stresini, olumlu ya da olumsuz yansımalarını da kapsayacak şekilde bütün duygusal süreçlerin düzenlemesi olarak tanımlanmaktadır. Duygu düzenlemesi, bir duygusal tepkinin dengesini belirler ve böylece bir duygusal tepki başlangıcı olarak tanımlanan duygusal duyarlılıktan ayırt edilebilir. Duygusal duyarlılık ve duygu düzenlemesi, farklı şekillerde gözlemlenir, farklı gelişim yollarını takip eder ve yaşam boyu işlevsel olarak birbirinden farklıdır (Koole, 2009: 10).

Duygular ve duygu düzenleme ile ilişkisi olduğu düşünülen kavramlardan biri güdülenmedir. Budak (2000: 346)’a göre güdülenme, bireyi eyleme iten ve eylemi yönlendiren içsel uyarılma durumu ya da bir başka anlamda bilinçli ya da bilinçsiz olarak bireyin enerjisini belirli bir amaca yönlendiren davranışlar için sergilenen gerekçeler olarak tanımlanmaktadır. Güdülenme kavramının eğitim ve öğrenmeye yönelik tanımları akademik güdülenme kavramını doğurmuş ve hem eğitimcilerin hem de psikologların ilgisini çeken bir konu olmuştur.

Bireyin istedik davranışlar kazanması sürecinde güdülenme önemlidir. Öğrencinin akademik hayatında gerçekleştirmesi gereken temel becerilerine ilişkin olarak güdülenmelerinin yüksek düzeyde olması istenmektedir. Öğrencinin okuma ve öğrenmeye yönelik isteği ve ilgisi, bir hedefinin olup olmadığı, amaçlarının gerçekçiliği ve işlevsel olması, başarılı olma arzusu, daha önce başarılı ve başarısız olduğu durumlarda bunun sebebini neye yüklediği, kendine ilişkin özgüven ve

yeterlik algısı ve öğrenmesinin sebebine yönelik olarak bilişlerinin tümü öğrencinin güdülenme seviyesini belirlemektedir. Ayrıca akademik güdülenme, başarılı olmak amacıyla istenilen bilişsel etkinliklere ayrılan enerji miktarını ve düzeyini belirlemektedir (Bozanoğlu, 2004a: 83-98).

Akademik güdülenme, öğrencilerin başarısı üzerinde etkili etmenlerden biridir. Öğrencilerin öğrenmeye ilgi duymaları beklenir. Aksi takdirde, eğitim sisteminin tüm çabalarının başarısız olacağı düşünülür. Bu nedenle, akademik güdülenmeyi etkileyen etmenler hakkında bilgilerin anlaşılması ve geliştirilmesi sağlanarak eğitimsel performansın iyileştirilmesine yardımcı olunabilir (Hazrati-Viari, Rad ve Torabi, 2012: 367-371).

Ergenlik, okul yaşantısının en yoğun yaşandığı dönemdir. Bu yoğunluk öğrencinin akademik olarak mesleki hedeflerini belirlemesi, üniversiteye hazırlık yapmasından kaynaklı olabildiği gibi, akran ilişkisinin ön plana çıkması, karşı cinse yönelik ilgisinin artması, aileden uzaklaşmaya bağlı duygusal durumlarının değişkenlik göstermesinden de kaynaklanabilmektedir. Aynı zamanda da öğrencinin mesleki amaçlarını belirlemek, bunlara yönelik çalışmalar yapmak için okul başarısının yüksek olması, derslere, sınavlara çalışması ve bunlar için güdülenmesinin her daim yüksek olması beklenmektedir. Bilindiği üzere bu dönem Stanley Hall (1904) tarafından fırtınalı ve stresli bir dönem olarak görülmektedir (Kulaksızoğlu, 2013: 19). Her ne kadar bugün ergenliğin yeterli destek ve ilgi gösterildiğinde fırtınalı bir dönem olarak yaşanmadığı görüşü kabul edilse de dönemin getirdiği çeşitli stresler duygulara da yansımakta, ergenin bu ani değişen duygularının farkında olması, duygularını kontrol edebilmesi, duygularını ifade edebilmesi ve bunları düzenleyebilmesi ve bunlara uygun tepkiler vermesi zorlaşmaktadır. Duyguların ergenin gelişimindeki önemi göz önüne alındığında bunları ifade etme ve düzenleyebilmenin ergenin sosyal çevresindeki tutum ve davranışlarını etkileyebileceği düşünülebilir. Diğer yandan ergenin duygularındaki değişimlerden kaynaklı akademik başarısı da etkilenebilmektedir. Özellikle akademik yaşantının yoğun olduğu ergenlik döneminde öğrencinin öğrenmeye güdülenmesi ile duygu düzenleme becerileri arasındaki ilişki önemlidir.

Literatür incelendiğinde duygu düzenleme ve akademik güdülenme kavramlarının ayrı ayrı ele alınmış olduğu, bazı araştırmalarda ise (Kwon, Hanrahan ve Kupzyk, 2017: 75-88; Graziano, Reavis, Keane ve Calkins, 2007: 3-19) bu iki değişkenin kendi aralarında nasıl bir ilişki içinde olduğunun araştırıldığı göze çarpmaktadır. Ayrıca çeşitli araştırmaların (Fried, 2011: 1-11; Eisenberg, Sadovsky ve Spinrad, 2005: 109-118; Hafiz, 2015: 81-92 ve Tamir, Bigman, Rhodes, Salerno ve Schreier, 2015: 90-103; Eisenberg, Cumberland ve Spinrad, 1998: 241-273) duygu düzenleme, güdülenme ve akademik performans değişkenlerinin ilişkisini incelediği görülmektedir. Yine alanyazına bakıldığında öğrencilerin duygu düzenleme becerilerinin ve akademik güdülenmelerinin

cinsiyete göre ilişkisini inceleyen çalışmalar (Demir ve Arı, 2013: 265-279; Şahin ve Çakar, 2011: 519-540; Karataş ve Erden, 2014: 708-715; Akdemir, 2006; Onuk, 2007; Villard ve Öğülmüş, 2015; Aktaş, 2017: 1376-1398; Kocabıyık, 2014: 139-155; Garnefski, Teerds, Kraaij, Legerstee ve Kommer, 2004: 267-276; Bozkurt-Yükçü ve Demircioğlu, 2017: 442-466; Carlson ve Wang, 2007: 489-510) görülmektedir. Öğrencilerin duygu düzenleme becerileri ve akademik güdülenmelerinin sınıf düzeyine göre ilişkisine yönelik olarak literatür incelendiğinde bazı çalışmaların (Aktaş, 2017: 1376-1398; Altun ve Yazıcı, 2010: 540-545; D'Zurilla, Maydeu-Olivares ve Kant, 1998: 241-252; Saarni, 1984: 1504-1513; Bozkurt-Yükçü ve Demircioğlu, 2017: 442-466) olduğu göze çarpmaktadır. Alanyazın doğrultusunda çalışmalara bakıldığında (Momanyi, Too ve Simiyu, 2015: 23368-23372; Newhouse ve Beegle, 2005: 45; Villard ve Öğülmüş, 2015; Bozanoğlu, 2004a: 83-98; Yusuf ve Adigun, 2017: 81-85; Ateş, 2016; Çapa-Aydın ve Emmioğlu, 2008; Jankowski ve Rekosiewicz, 2013: 322-330) duygu düzenleme becerileri ve akademik güdülenmenin okul türüyle ilişkisinin incelendiği görülmektedir.

Bu araştırmanın amacı ergenlerin duygularını düzenleyebilme becerileriyle akademik güdülenmeleri arasında olumlu ve anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı, ayrıca akademik güdülenme ve duygu düzenlemenin cinsiyete, sınıf düzeyine ve okul türüne göre farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesidir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma hipotezleri test edilmiştir.

1.1. Araştırmanın Hipotezleri

1 Ergenlik dönemindeki öğrencilerin duygu düzenleme becerileri ile akademik güdülenmeleri arasında olumlu ve anlamlı bir ilişki vardır.

2a Ergenlik dönemindeki öğrencilerin akademik güdülenmeleri cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

2b Ergenlik dönemindeki öğrencilerin duygu düzenleme becerileri cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

3a Ergenlik dönemindeki öğrencilerin akademik güdülenmeleri sınıf düzeyine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

3b Ergenlik dönemindeki öğrencilerin duygu düzenleme becerileri sınıf düzeyine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

4a Ergenlik dönemindeki öğrencilerin akademik güdülenmeleri okul türüne göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

4b Ergenlik dönemindeki öğrencilerin duygu düzenleme becerileri okul türüne göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Türü

Bu araştırma ergenlik dönemindeki öğrencilerin duygu düzenleme becerileri ile akademik güdülenmeleri arasındaki ilişkinin incelendiği nicel bir araştırmadır. Ergenlerde bu iki değişkeni inceleyen bu araştırma betimsel yöntemin benimsendiği ilişkisel tarama modeli bir çalışmadır (Karasar, 2011: 81).

2.2. Araştırmanın Evreni

Araştırmada örneklem yöntemi kullanılmamış olup, evrene ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın evrenini 2017-2018 eğitim öğretim yılında Ankara'nın Kalecik ilçesinde yer alan devlete bağlı liselerde (Fen Lisesi, Anadolu Lisesi, Sağlık Meslek Lisesi, Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi ve İmam Hatip Lisesi) okuyan tüm öğrenciler oluşturmaktadır. Bu liselerde öğrenim gören toplam 969 öğrenciden anket yoluyla birincil veri toplanmıştır. 20 ergenin verileri eksik ve hatalı yanıtlar içerdiğinden değerlendirmeye katılmamıştır. Sonuç olarak araştırmanın evreni 949 katılımcıdan oluşmaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada öğrencilerin demografik özelliklerine ilişkin bilgi toplamak amacı ile Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Bu formda katılımcılara ilişkin cinsiyet, sınıf düzeyi ve okul türü ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Araştırma kapsamında akademik güdülenmenin ölçülmesi için Akademik Güdülenme Ölçeği (Bozanoğlu, 2004) ve duygu düzenlemenin ölçülmesi için Duygu Düzenleme Ölçeği (Ulaşan-Özgüle, 2011) uygulanmıştır.

Akademik Güdülenme Ölçeği (AGÖ), öğrencilerin akademik güdülenme seviyelerindeki farklılığı ölçmek amacıyla Bozanoğlu (2004) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin madde sayısı 20'dir. Ölçekteki her bir madde Likert tipi 5'li derecelemedir. Ölçekten bir kişinin elde edebileceği en düşük puan 20 ve en yüksek puan 100'dür. Ölçek değerlendirildiğinde yüksek puan, akademik güdülenmenin yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçekte yalnız 4. madde tersine puanlanmaktadır. Akademik Güdülenme Ölçeği'nin (AGÖ) yapı geçerliğini belirlemek amacıyla Bozanoğlu (2004) tarafından yapılan faktör analizi sonuçları, ölçeğin 3 alt boyuttan (kendini aşma, bilgiyi kullanma ve keşif) oluştuğunu göstermektedir. Ölçeğin kapsam geçerliği için önceden ölçülen özellik açısından birbirinden farklı olduğu bilinen iki grubun ölçek puanları bakımından aynı farklılığı yansıtmayı yansıtmadığını ortaya koymak amacıyla, gruplar t-testi ile karşılaştırılmıştır. Ölçek yıl tekrarı yapan ve süper lisede okuyan öğrencilerin akademik güdülenme seviyeleri açısından birbirinden farklı olduğunu göstermektedir (Bozanoğlu, 2004a: 83-98). Ölçeğin güvenilirliğini belirlemek amacıyla 101 ortaöğretim öğrencisine test-tekrar test yöntemi uygulanmış ve iki uygulama arasındaki korelasyonun .87 olduğu görülmüştür. Ayrıca, Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayılarının aynı grupta farklı zamanlarda .77 ile .85, farklı

gruplarda ise .77 ile .86 arasında değiştiği görülmektedir (Bozanoglu, 2004b: 112-113). Alt boyutlar Cronbach's Alpha değerlerine bakıldığında; kendini aşma .71, bilgiyi kullanma .67, keşif .64 olarak bulunmuştur. Ölçeğin tamamının Cronbach's Alpha değerine ise .84 olarak bulunmuştur.

Duygu düzenleme konusunda bireylerarası farklılıkları belirlemek amacıyla Gross ve John (2003) tarafından 10 maddelik Duygu Düzenleme leği geliştirilmiştir. Bu leğin Türkçe'ye uyarlama alışması Ulaşan-zgle (2011) tarafından yapılmıştır. Katılımcıların ölçekte yer alan sorulara kendileri için ne derece doğru olduğunu işaretlemelerinin istendiği Altılı Likert leği kullanılmıştır. Yeniden değerlendirme alt leği 6 maddeden; Duygu baskılama alt leği ise 4 maddeden oluşmaktadır. Ulaşan-zgle (2011) tarafından ölçeğin maddeleri üzerinde Varimax tekniğiyle döndürmeli faktör analizi yapılmıştır. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değerine .80 olarak bulunmuş ve verinin faktör analizine uygunluğunu göstermiştir. Faktör sayısı kararı, açıklanan varyans oranı, özdeğerler, güvenirlik değerleri ve özdeğerlerin grafik dağılımına bakılarak verilmiştir. İlk faktör analizi, faktör sayısı sınırlamadan yapılmış ve sonuçları, varyansın %60'ını açıklayan ve özdeğerleri 1'in üzerinde olan 3 faktörü göstermiştir. Bu faktörlerin ilki varyansın %33'n, ikincisi varyansın %17'sini, üçüncüsü ise varyansın %10'unu açıklamıştır. Cattell Scree testi sonuçlarına bakılarak ve son faktöre yalnızca iki maddenin yüklendiği göz önüne alınarak faktör sayısı iki faktörle sınırlandırılmış ve analiz yenilenmiştir. İki faktörlü çözüm varyansın toplam %50'sini açıklamaktadır. Beklenildiği üzere yeniden değerlendirmeyi temsil eden 6 madde ilk faktöre, bastırmayı temsil eden 4 madde ikinci faktöre .30'un üzerinde değerle yüklenmiştir. Bu iki faktörün Cronbach's Alpha değerine yeniden değerlendirme için .78, bastırma için .65'tir. Tüm veriye bakıldığında iki boyut arasında .27 düzeyinde anlamlı korelasyon bulunmuştur. Altı ay geçtikten sonra yapılan ikinci uygulamada ise Cronbach's Alpha değerine yeniden değerlendirme için .83, bastırma için .74 olarak bulunmuştur. Tekrar-test katsayısı ise görece düşük düzeyde, yeniden değerlendirme için .36 ve bastırma için .38 olarak bulunmuştur (Ulaşan-zgle, 2011).

Bu araştırmada ölçeklerde her bir madde için tanımlayıcı istatistikler hesaplanmıştır. Tüm maddelerin arpıklık ve basıklık değerleri +2 ile -2 arasında olduğu için normal dağılım gösterdikleri varsayılmıştır (Field, 2009:139). Sonrasında Açımlayıcı Faktör Analizi yapılarak değerkenlerin faktrleşmesine bakılmıştır. Ayrıca, bundan önce örneklem sayısının analiz için yeterli olup olmadığını görebilmek amacıyla Kaiser Meyer Olkin (KMO) testi yapılmıştır. Örneklem boyutunun analiz için yeterli olabilmesi için test sonucunun 0.5'ten yüksek olması gerekmektedir (okluk, şekercioğlu, Büyüköztürk, 2012:207). rneklemde bu değer 0.91 çıkmıştır. Dolayısıyla rneklem boyutunun analiz için

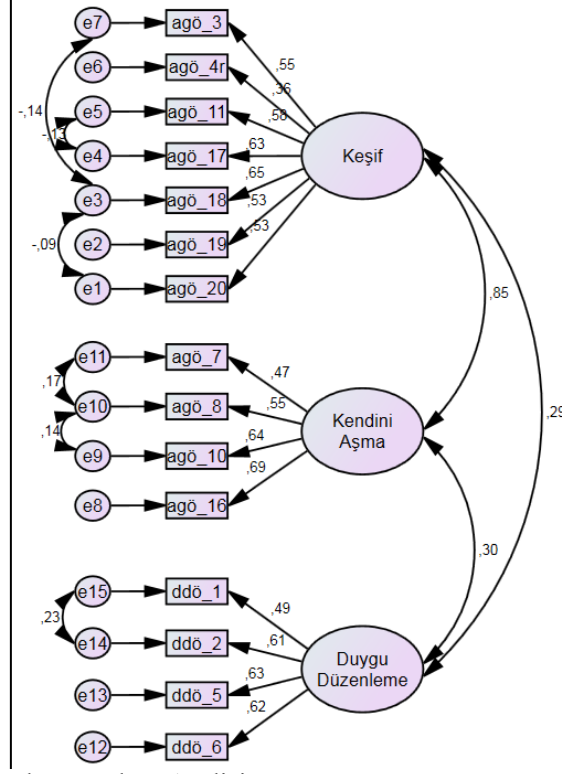
yeterli olduğu sonucuna varılmıştır. Ardından Bartlett'in Küresellik Testi yapılmış ve örneklemin faktör analizi için uygun olduğu görülmüştür.

Açımlayıcı Faktör Analizi aşamasında Temel Bileşenler Analizi ve Varimax döndürmesi kullanılmıştır. Bazı maddelerin, boyutlara yeteri kadar yüklenmediği görülmüş ve güvenilirlik katsayısı Cronbach's Alpha değerini düşürdüğü için silinmiştir. Bu doğrultuda akademik Güdülenme maddelerinden 1, 2, 5, 6, 9, 12, 13, 14 ve 15 numaralı olanlar, Duygu Düzenleme maddelerinden ise 3, 4, 7, 8, 9 ve 10 numaralı olanlar analizden çıkarılmıştır. Bu sayede hem ortalama açıklanan varyans hem geçerlik hem de güvenilirlik artırılmıştır. Faktör yükleri için alt sınır 0.50 ve özdeğer için alt sınır 1 olarak belirlenmiştir. Sonuç olarak, akademik güdülenme iki boyutlu (keşif ve kendini aşma), duygu düzenleme ise tek boyutlu olarak analize dahil edilmiştir. Toplam açıklanan varyans %72 olmuştur.

Ölçeklerin geçerli ve güvenilir olup olmadığının tespit edilebilmesi için bu çalışma kapsamında da analizler yapılmıştır. Güvenirlik analizinde her bir boyut için Cronbach's Alpha değerleri hesaplanmıştır. Field (2009: 675), bu değerlerin 0.70'in üzerinde olduğu sürece güvenilirliğin sağlandığını belirtmiştir. Keşif ve kendini aşma boyutlarında bu koşul sağlanmıştır. Duygu düzenlemede ise 0.7'nin hemen altında kaldığı (0.698) görülmüştür. Ancak, aradaki fark çok küçük olduğundan 0.7 olarak kabul edilerek analize devam edilmiştir. Birleşik güvenilirlik (CR) değeri için ise Bagozzi&Yi (2012: 8-34) tarafından önerilen 0.70'in üzerinde olma koşulu da sağlanmıştır. Dolayısıyla ölçümlerin güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır.

Benzeşim geçerliliği, ayrışım geçerliliği ve yapı geçerliliği şeklinde üç kriterin sağlanması geçerliliğin sınanmasının koşulu olarak aranmıştır. AVE (ortalama varyans) değerlerinin kare kökünün 0.50'den yüksek olması benzeşim geçerliliğinin sağlanması için gerekmektedir (Hair, Black, Babin ve Anderson, 2014: 103). Bu koşul sağlanmıştır. Ayrıca, CR değerlerinin AVE değerlerinden yüksek olması da benzeşim geçerliliğini destekleyici bir sonuçtur. AVE'nin karekökünün korelasyon değerlerinden yüksek olmasının ise ayrışım geçerliliğinin sağlanabilmesi için gerektiği, Hair ve diğerleri (2014: 103) tarafından açıklanmıştır. Yalnızca keşif ve kendini aşma arasındaki korelasyon (0.595), keşifin AVE karekök değerinden (0.581) büyüktür.

Yapı geçerliliği için doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. 1.derece doğrulayıcı faktör analizi (DFA) sonucunda oluşan grafik Şekil 1'de verilmektedir.

Şekil 1. Doğrulayıcı Faktör Analizi

1.derece doğrulayıcı faktör analizi (DFA) sonucu Tablo 1 'de verilmektedir.

Tablo 1. Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonucu

Uyum Endeksi	1.Derece DFA
χ^2 /Serb.Der.	1.70
TLI	0.98
CFI	0.98
RMSEA	0.03
SRMR	0.03
NFI	0.96
GFI	0.98

Tablo 1’de verilen 1.derece DFA sonucuna göre Tablo 2’de verilen iyi ve kabul edilebilir uyum değerleri karşılaştırılmış ve uyum indeksi değerlerinin “iyi” düzeyde olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar doğrultusunda yapı geçerlilikleri sağlanmıştır.

Tablo 2. Doğrulayıcı Faktör Analizi İyi Ve Kabul Edilebilir Uyum Değerleri

Uyum Endeksi	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum
$\chi^2/\text{Serb.Der.}$	$0 \leq \chi^2/\text{Serbestlik Derecesi} \leq 2$	$2 < \chi^2/\text{Serbestlik Derecesi} \leq 5$
TLI	$0.97 \leq \text{TLI} \leq 1.00$	$0.95 \leq \text{TLI} < 0.97$
CFI	$0.97 \leq \text{CFI} \leq 1.00$	$0.95 \leq \text{CFI} < 0.97$
RMSEA	$0 \leq \text{RMSEA} \leq 0.05$	$0.05 < \text{RMSEA} \leq 0.08$
SRMR	$0 \leq \text{SRMR} \leq 0.05$	$0.05 < \text{SRMR} \leq 0.10$
NFI	$0.95 \leq \text{NFI} \leq 1.00$	$0.90 \leq \text{NFI} < 0.95$
GFI	$0.95 \leq \text{GFI} \leq 1.00$	$0.90 \leq \text{GFI} < 0.95$

Kaynak: Hooper D, Coughlan J, Mullen MR. (2008). Structural Equation Modelling: Guidelines for Determining Model Fit. *Electronic Journal of Business Research Methods*. 6(1): 53-60.

2.4. Verilerin Toplanması

Veriler, Ankara'nın Kalecik ilçesinde bulunan MEB'e bağlı çeşitli türdeki ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören, 9 ve 12. sınıf aralığında olan tüm öğrencilere Duygu Düzenleme Ölçeği ve Akademik Güdülenme Ölçeği ile Kişisel Bilgi Formunun uygulanması ile elde edilmiştir. Ölçekleri uygulamak için ilgili kurumlardan gerekli izinler ile öğrencilerin araştırmaya katılmaları ile ilgili gerekli onamları alınmıştır. Veri toplama araçlarının uygulanması sırasında araştırmacının kendisi hazır bulunmuş ve öğrencilere gerekli açıklamalar yapılmıştır. Bazı okullarda zamanlamadan kaynaklanan sorunlar nedeniyle ilgili okulların psikolojik danışmanlarından destek alınmıştır. Ölçekler bir ders saati içinde toplu olarak uygulanmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Ergenlik dönemindeki öğrencilerin akademik güdülenme ve duygu düzenleme becerilerinin ölçülmesi amacıyla Kalecik'te yer alan 5 farklı liseden toplam 969 ergenden anket yoluyla birincil veri toplanmıştır. 20 ergenin verileri eksik ve hatalı yanıtlar içerdiğinden değerlendirmeye katılmamıştır. Sonuç olarak evren 949 ergenden oluşmaktadır. Veriler IBM SPSS 24 paket programı ve bu paket programın bir eklentisi olan AMOS 24 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Öncelikle demografik dağılımlar ele alınmış ve denekler cinsiyet, sınıf ve okul türü bakımından incelenmiştir. Ardından hipotezler test edilmiştir. Toplamda 7 hipotez bulunmaktadır. Bu hipotezlerin testinde Yapısal Eşitlik Modellemesi, Bağımsız Örneklem T-Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi kullanılmıştır. Yapısal Eşitlik Modellemesinin aşamaları olarak Açımlayıcı Faktör Analizi, Geçerlik ve Güvenilirlik Testleri ve Yol Analizi gerçekleştirilmiştir. Geçerliğin testi için Doğrulayıcı Faktör Analizinden yararlanılmıştır. Tüm analizlerde %95 güven aralığı baz alınmıştır.

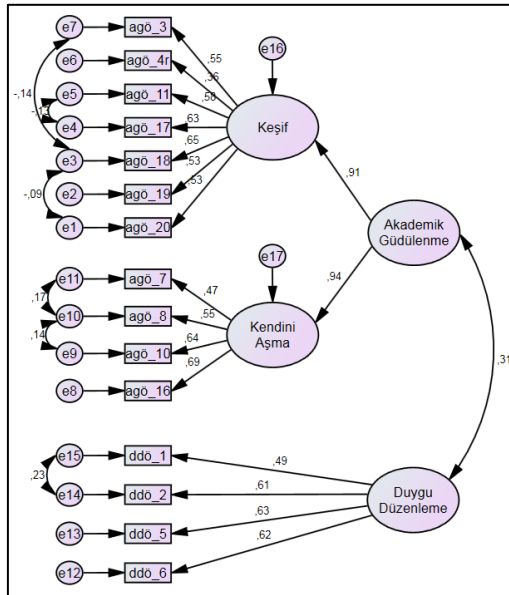
2.6. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma 2017-2018 Eğitim Öğretim yılı Ankara'nın Kalecik ilçesinde çeşitli türdeki devlet okullarında öğrenim gören ortaöğretim öğrencileri ile sınırlıdır.

3. BULGULAR

Araştırmada toplamda 7 hipotez bulunmaktadır: Öncelikle duygu düzenleme ile akademik güdülenme arasında bir ilişki olup olmadığı ve ilişkinin yönü ile miktarı ölçülmüştür. Ardından her iki değişkenin cinsiyet, sınıf düzeyi ve okul türüne göre farklılaşıp farklılaşmadığı belirlenmiştir.

İlk hipotezin testi için yol analizi (Şekil 2) yapılarak akademik güdülenme ve duygu düzenleme arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı, varsa ilişkinin yönü ve boyutu incelenmiştir.

Şekil 2. Akademik Güdülenme Ve Duygu Düzenleme Arasındaki İlişkinin Test Edilmesi İçin Yapılan Yol Analizi

Akademik güdülenme ve duygu düzenleme arasındaki ilişkinin test edilmesi için yapılan yol analizi sonucunda ilişki anlamlı çıkmıştır ($p < 0.001$). İlişkinin yönü pozitifdir, diğer bir deyişle değişkenler birlikte hareket etmektedir. Ancak ilişkinin şiddetinin zayıf olduğu görülmektedir ($r: 0.314$).

Bağımsız örneklem t-testi kullanılarak analiz edilen (Tablo 3) hipotez 2a ve 2b'nin sonucunda duygu düzenleme değişkenine göre erkek ve kız katılımcılar arasında anlamlı farklılık görülmüştür ($p < 0,001$). Akademik güdülenmede kız öğrencilerin puan ortalaması 3.21, erkek öğrencilerin puan ortalaması ise 3.13'tür. Duygu düzenleme için puan ortalaması kız öğrencilerde 3.10 iken erkek öğrencilerde bu ortalama 3.36'dır. Bu sonuç doğrultusunda erkeklerin duygu düzenleme becerilerinin, kızların duygu düzenleme becerilerine göre anlamlı

düzye de yüksek olduğu saptanmıştır. Ancak, akademik güdülenme için anlamlı bir farklılık söz konusu değildir ($p=0.103$).

Tablo 3. Akademik Güdülenme Ve Duygu Düzenlemenin Cinsiyete Göre Bağımsız Örneklem T-Testi Sonuçları

	Bağımsız Örneklem T-Testleri							
	Levene Testi		T-Testi				Fark için 95% Güven Aralığı	
	F	p	t	Sd	p	Alt Limit	Üst Limit	
Akademik Güdülenme	0.18	0.68	1.63	947	0.10	-0.02	0.18	
Duygu Düzenleme	0.02	0.88	-4.57	947	<0.001*	-0.37	-0.15	

* $p<0.001$

Hipotez 3a ve 3b'nin testi için yapılan tek yönlü varyans analizi (Tablo 4) sonucunda akademik güdülenme sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermezken ($F=2.56$; $p\geq.05$), duygu düzenleme değişkeni kapsamında ise sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık söz konusudur ($F=3.76$; $p\leq.01$). Bu sonuç doğrultusunda ergenlik dönemindeki öğrencilerin duygu düzenleme becerilerinin sınıf düzeyine göre farklılaştığı, akademik güdülenmelerinin ise sınıf düzeyine göre farklılaşmadığı görölmektedir.

Tablo 4. Akademik Güdülenme Ve Duygu Düzenlemenin Sınıf Düzeyine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

		Tek Yönlü ANOVA					
		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	
Akademik Güdülenme	Gruplar Arası	4.32	3	1.44	2.56	0.05	
	Grup İçi	530.14	945	0.56			
	Toplam	534.46	948				
Duygu Düzenleme	Gruplar Arası	8.77	3	2.92	3.76	0.01*	
	Grup İçi	733.47	945	0.77			
	Toplam	742.24	948				

* $p<0.05$

Bağımsız Levene testi ile varyans homojenliğine bakılmıştır. Sonuçlara göre akademik güdülenme için varyans homojenliği yokken ($p=0.03$), duygu düzenleme için varyans homojendir ($p=0.75$). Duygu düzenleme becerisi için söz konusu anlamlı farkın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla Tukey-HSD testi yapılmıştır. Test sonucuna göre (Tablo 5), 12. sınıfların duygu düzenleme becerilerinin 10. sınıflarinkine göre yüksek olduğu görölmektedir. Diğer gruplar arasında ise anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tablo 5. Duygu Düzenleme Değişkeninin Gruplararası Farklılığına Göre Tukey HSD Testi Sonuçları

Duygu Düzenleme Çoklu Karşılaştırmalar (Tukey HSD)						
		Ortalama Farkı (I-J)	Std. Hata	p	95% Güven Aralığı	
					Alt Sınır	Üst Sınır
9. Sınıf	10. Sınıf	0.16972	0.07700	0.123	-0.0284	0.3679
	11. Sınıf	0.01608	0.07746	0.997	-0.1833	0.2154
	12. Sınıf	-0.11389	0.08227	0.510	-0.3256	0.0978
10. Sınıf	9. Sınıf	-0.16972	0.07700	0.123	-0.3679	0.0284
	11. Sınıf	-0.15364	0.08154	0.235	-0.3635	0.0562
	12. Sınıf	-.28361*	0.08612	0.006*	-0.5053	-0.0620
11. Sınıf	9. Sınıf	-0.01608	0.07746	0.997	-0.2154	0.1833
	10. Sınıf	0.15364	0.08154	0.235	-0.0562	0.3635
	12. Sınıf	-0.12997	0.08654	0.437	-0.3527	0.0927
12. Sınıf	9. Sınıf	0.11389	0.08227	0.510	-0.0978	0.3256
	10. Sınıf	.28361*	0.08612	0.006*	0.0620	0.5053
	11. Sınıf	0.12997	0.08654	0.437	-0.0927	0.3527

*p<0.01

Tek yönlü varyans analizi ile test edilen (Tablo 6) hipotez 4a ve 4b'nin sonucunda akademik güdülenmeyle okul türü arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir ($p<0.001$). Duygu düzenleme değişkeni kapsamında ise gruplar arasında anlamlı bir farklılık söz konusu değildir. ($p=0.150$). Bu sonuca bakarak ergenlik dönemindeki öğrencilerin akademik güdülenmelerinin okul türüne göre farklılaştığı, duygu düzenleme becerilerinin ise okul türüne göre farklılaşmadığı göze çarpmaktadır.

Tablo 6. Akademik Güdülenme ve Duygu Düzenleme Değişkenlerinin Okul Türüne Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Tek Yönlü ANOVA						
		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
Akademik Güdülenme	Gruplar Arası	18.44	4	4.61	8.43	0.001*
	Grup İçi	516.02	944	0.54		
	Toplam	534.46	948			
Duygu Düzenleme	Gruplar Arası	5.27	4	1.31	1.68	0.15
	Grup İçi	736.96	944	0.78		
	Toplam	742.24	948			

*p<0.001

Ardından bağımsız Levene testi ile varyans homojenliğine bakılmıştır. Sonuçlara göre hem akademik güdülenme ($p=0.001$) hem de duygu düzenleme ($p=0.021$) için varyans homojen değildir. Akademik güdülenme için hangi gruplar arasında farklılaşma olduğunu belirlemek amacıyla Tamhane testi yapılmıştır. Bu testin seçilmesinin nedeni, duygu düzenleme değişkeninin varyansının homojen

olmamasıdır. Test analizine göre (Tablo 7) gruplar arasındaki farklılıklar şu şekilde görülmüştür (Fen Lisesi > Sağlık Meslek Lisesi, İmam Hatip Lisesi > Anadolu Lisesi ve İmam Hatip Lisesi > Sağlık Meslek Lisesi). Diğer gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tablo 7. Akademik Güdülenme Değişkeninin Gruplar Arası Farklılığına Göre Tamhane Testi Sonuçları

		Akademik Güdülenme Çoklu Karşılaştırmalar (Tamhane)			95% Güven Aralığı	
		Ortalama Farkı (I-J)	Std. Hata	P	Alt Sınır	Üst Sınır
Fen Lisesi	AL	0.15448	0.07139	0.272	-0.0468	0.3558
	SML	.31274*	0.06792	<0.001*	0.1216	0.5039
	TEML	0.08669	0.07231	0.929	-0.1178	0.2912
	İHL	-0.09904	0.07118	0.836	-0.3005	0.1024
Anadolu Lisesi	FL	-0.15448	0.07139	0.272	-0.3558	0.0468
	SML	0.15825	0.08249	0.437	-0.0740	0.3905
	TEML	-0.06780	0.08613	0.996	-0.3108	0.1752
	İHL	-.25353*	0.08519	0.031**	-0.4940	-0.0131
Sağlık Meslek Lisesi	FL	-.31274*	0.06792	<0.001*	-0.5039	-0.1216
	AL	-0.15825	0.08249	0.437	-0.3905	0.0740
	TEML	-0.22605	0.08328	0.068	-0.4609	0.0088
	İHL	-.41178*	0.08230	<0.001*	-0.6440	-0.1796
Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi	FL	-0.08669	0.07231	0.929	-0.2912	0.1178
	AL	0.06780	0.08613	0.996	-0.1752	0.3108
	SML	0.22605	0.08328	0.068	-0.0088	0.4609
	İHL	-0.18573	0.08596	0.276	-0.4287	0.0572
İmam Hatip Lisesi	FL	0.09904	0.07118	0.836	-0.1024	0.3005
	AL	.25353*	0.08519	0.031**	0.0131	0.4940
	SML	.41178*	0.08230	<0.001*	0.1796	0.6440
	TEML	0.18573	0.08596	0.276	-0.0572	0.4287

*p<0.001, **p<0.05

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada ergenlik dönemindeki öğrencilerin duygu düzenleme becerileri ve akademik güdülenmeleri arasındaki ilişkisi incelenmiş ayrıca bu iki değişkenin cinsiyet, okul türü ve sınıf düzeyi açısından da ilişkisi araştırılmıştır. Aşağıda araştırma sonucunda elde edilen bulgular alanyazınla birlikte değerlendirilerek tartışılacaktır.

Ergenlik dönemindeki öğrencilerin duygu düzenleme becerileri ile akademik güdülenmeleri arasındaki ilişkiye yönelik sonuç ve değerlendirme

Araştırma kapsamında ilk olarak ergenlik dönemindeki öğrencilerin duygu düzenleme becerileri ile akademik güdülenmeleri arasında ilişkinin olup olmadığı

ele alınmıştır ve bu kapsamda pozitif yönde zayıf bir ilişki bulunmuştur. Bu durum ergenin duygu düzenleme becerisi arttıkça akademik güdülenmesinin arttığını, duygu düzenleme becerisi azaldıkça akademik güdülenmesinin azaldığını göstermektedir. Alanyazın incelendiğinde bu bulgunun başka çalışmaların bulguları ile desteklendiği görülmektedir. Hafız (2015: 81-92)'ın araştırmasında 21 ve 25 yaş arasındaki üniversite öğrencilerinin duygu düzenleme ile akademik başarıları arasındaki korelasyonu ve ayrıca duygu düzenleyici stratejileri açısından yüksek başarı gösterenler ile düşük başarılılar arasındaki farklar incelenmiş ve duygu düzenlemenin öğrencilerin üniversitedeki akademik performansı ile ilişkili olduğu, ancak yüksek başarılılar ile düşük başarılılar arasında duygularını nasıl düzenledikleri konusunda anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur. Hafız (2015: 81-92)'ın bulguları, duygu düzenleme becerilerinin öğrencilerin akademik performansını yordayabileceğini göstermektedir. Bu düşünce, duygusal düzenlemenin öğrencilerin akademik performansı ile bağlantılı olan güdülenmeye katkıda bulunabileceğini belirten Eisenberg vd. (2005: 109-118) tarafından yapılan araştırmalarla desteklenmektedir. Eisenberg vd. (2005: 109-118)'ne göre bir kişi olumlu duygularını bastırır ve onu kendi içinde yönetirse bu bireyin sorumluluklarını yerine getirmesi, güdülenmesini artırır. Diğer yandan birey olumsuz bir duyguya sahipse ve bu duygusunu düzenleyerek çözüm yolu bulmazsa görevlerini yerine getirmeye yönelik güdülenmesi azalır. Tamir vd. (2015: 90-103) beklenti-değer modeli ile duygu düzenlemesini incelediği araştırmada ise kişinin duygularını kendince yararlı olacak şekilde düzenlemeye güdülendikleri vurgulanmaktadır. Örneğin, öfkelenen bir şey olmadığında bile, öfkenin yararlı olduğuna inandıkları zaman kızgın olmaya güdülenebilirler. Başka bir deyişle, birey bir duyguyu yararlı bulduğunda, bu duyguyu düzenlemeye güdülenmeleri artmaktadır. Fried (2011: 1-11)'e göre duygular, öğrenmenin bilişsel süreçlerinin ve sınıf içi güdülenmelerinin ve sosyal etkileşiminin birçoğunu etkiler ve bunlarla iç içe geçer. Dolayısıyla sınıf içerisinde öğrencilerin ve öğretmenlerin duygu düzenlemek zorunda kaldıkları durumlar vardır. Bu şekilde kişiler akademik sorumlulukların yerine getirilmesi için güdülenirler. Kwon vd. (2017: 75-88) de duygu düzenleme ve akademik güdülenme arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğunu bulmuşlardır. Yine Graziano vd. (2007: 3-19)'nin okul öncesi çocuklar üzerinde yaptıkları araştırmada duygu düzenleme ile akademik güdülenme arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Eisenberg vd. (1998: 241-273)'nin araştırması da sınıf ortamlarının belirli yönlerinin duygu düzenleme becerilerini arttırdığını göstermekte ve akademik olarak sınıf içinde desteklenen, aidiyet duygusu kazanan, özyeterliliğine yönelik inancı geliştirilen öğrencilerin duygu düzenleme becerilerinde daha olumlu davranışlar sergileyebildikleri göze çarpmaktadır. Öğrencinin derse katılımı arttıkça, akademik gelişimine yönelik doğru kararlar verebildikçe, devamsızlık sorunu ve disiplin problemleri azaldıkça

okula yönelik bağlılığı artmakta dolayısıyla güdülenme düzeyi yükselmektedir. Bu da öğrencilerin okul ortamında duygusal yönden kontrollü davranışlar sergilemesini, okula bağlılığının yüksek düzeyde olabildiğini, okul ortamında kendisini olumsuz yönde etkileyen durumlarla baş edebilmesini ve olumlu davranışlar gösterebilmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla akademik güdülenmesi artan ergenin duygu düzenleme becerilerinin de gelişmiş olması beklenebilir.

Ergenlik dönemindeki öğrencilerin duygu düzenleme becerilerinin ve akademik güdülenmelerinin cinsiyete göre farklılaşmasına ilişkin sonuç ve değerlendirme

Araştırmanın bir diğer bulgusu ergenlik dönemindeki öğrencilerin akademik güdülenmelerinin cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamasıdır. Alanyazın incelendiğinde benzer bulgulara rastlanmaktadır. Demir ve Arı (2013: 265-279)'nın araştırmasında öğrencilerin cinsiyetlerine göre akademik güdülenme düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Şahin ve Çakar (2011: 519-540)'ın araştırmasında elde edilen bulgularda da öğrencilerin akademik güdülenme düzeylerinde cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir fark görülmemektedir. Bu bulgular araştırmanın sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Ancak bu çalışmanın bulgularının aksine kız öğrencilerin akademik güdülenmelerinin erkek öğrencilerin güdülenme düzeylerinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılan çalışmalara da (Karataş ve Erden, 2014: 708-715; Akdemir, 2006; Onuk, 2007) rastlanmaktadır. Villard ve Öğülmüş (2015)'ün araştırmasında ise erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre okula yönelik içsel güdülenmesinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu çalışmada akademik güdülenmeyle cinsiyet arasında anlamlı bir farklılığının bulunmaması çalışma grubuyla ilişkili olabilir. Araştırmaya başlarken cinsiyetin öğrencilerin akademik güdülenmesini etkilemesi beklenilmekteydi. Ancak araştırma sonuçları değerlendirildiğinde kız öğrencilerin veya erkek öğrencilerin akademik olarak güdülenmelerinin cinsiyetin etkisinden çok öğrencilerin hedefleri, öz yeterlik algıları ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Örneğin, Aktaş (2017: 1376-1398)'ın araştırmasında kızların akademik güdülenmeleri ve akademik özyeterlik düzeylerinin erkeklerin puan ortalama düzeylerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu bulgu da cinsiyetin dışında başka değişkenlerin de akademik güdülenme üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

Araştırmada ergenlik dönemindeki öğrencilerin duygu düzenleme becerilerine göre erkek ve kız öğrenciler arasında anlamlı farklılıklar görülmüştür. Erkeklerin duygu düzenleme becerileri, kızların duygu düzenleme becerilerine göre anlamlı olarak daha yüksektir. Çelik ve Kocabıyık (2014: 139-155)'ın araştırmasında örnekleme oluşturan gençlerin sözel olarak saldırganlığını ifade etme şekilleriyle cinsiyet (erkek olma) ve bilişsel olarak duygu düzenleme becerilerinden başkalarını suçlama ile yıkım arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin olduğu; ancak duygu düzenleme becerilerinden pozitif bir şekilde yeniden

gözden geçirme ve kendini suçlama ile aralarında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu bulunmuştur. Bu bulgulardan hareketle, erkek olma ve bununla birlikte yıkım yaşama ve başkalarını suçlama davranışı arttıkça sözel saldırganlığın azaldığı söylenebilir (Çelik ve Kocabıyık, 2014: 139-155). Garnefski vd. (2004: 267-276) tarafından yapılan çalışmada bireylerin kullandıkları duygu düzenleme becerileri cinsiyete göre farklılaşmakta ve kadınların bu becerileri erkeklerden daha sık kullandıkları görülmektedir. Başka bir deyişle, bu çalışmada erkek öğrencilerin duygu düzenleme becerileri kız öğrencilere göre daha yüksekken belirtilen araştırmalarda kadınların duygu düzenlemeleri erkeklere göre daha yüksek bulunmuştur. Diğer yandan Bozkurt-Yükçü ve Demircioğlu (2017: 442-466)'nın okul öncesi çocuklarla yaptığı araştırmasında çocukların cinsiyetine göre duygu düzenleme becerileri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Yine Carlson ve Wang (2007: 489-510)'ın yapmış olduğu araştırmada okul öncesi çocukları ile duygu düzenlemede meydana gelen bireysel farklılıklar incelenmiş ve cinsiyete göre duygu düzenleme becerisinin anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

Bu araştırmada kız öğrencilerin duygu düzenleme becerilerinin yüksek olması beklense de duygu düzenleme becerileri erkek öğrencilerde daha yüksek bulunmuştur. Erkek öğrencilerin kullandığı bazı duygu düzenleme becerilerinin (başkasını suçlama, bastırma gibi) daha yoğun olması bu bulguya ulaşmaya sebep olabilir. Çalışmada kullanılan duygu düzenleme ölçek maddelerinde bastırarak ya da yeniden değerlendirerek duyguları düzenlemeyi ifade eden içerikler bulunmaktadır. Bu maddelerin içerikleriyle ilgili olarak bu sonuca ulaşılmış olabilir. Kız öğrencilerin ise bu durumu dışa dönük bir şekilde yaşaması ve yansıtması (örneğin, yıkım yaşama gibi) duygu düzenleme becerilerinin düşük olduğunu gösterebilir. Ergenlik dönemindeki öğrencilerin okul yaşantısı sürecinde karşılaştığı bazı duygusal sorunlar söz konusu olabilir. Öğrenci ergenlikte yoğunluk kazanan karşı cinsle arkadaşlık kurma, mevcut arkadaşlıklarını sürdürme, akranlarıyla olumlu iletişim becerileri ve beklenen akademik performansı gösterme gibi durumlarla baş etmeyle sorumludur. Ancak bu dönemde değişen duygularına uyum sağlaması ve uygun tepkiler vermesi gerekmektedir. Öğrencilerin ergenlik döneminde olumsuz duygularla baş etmesi zorlaşmakta ve bu duygular karşısında kullandıkları beceriler farklılaşmaktadır. Özellikle başkasına yansıtma, saldırganlık gibi olumsuz baş etme yöntemleri gözlemlenmektedir. Kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre duygu düzenleme becerilerinin düşük olması öğrencilerin gerek okul ortamı gerekse aile yaşantılarıyla ilişkili olabilir. Kız öğrencilerin okulda mücadele etmesi gereken durum arttıkça duygu düzenlemesi zorlaşmakta ve olumsuz duygu düzenlemeleri artabilmektedir. Yine bu sonuç, erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre ergenliğe geç girmesinden de kaynaklı olabilir. Araştırma yapılan grubu oluşturan kız öğrencilerin yaşları itibarıyla

ergenlik döneminde olması ancak erkeklerin ergenliğe geç girmesinden kaynaklı bu dönemdeki duygusal problemlerin tamamını hissedememesi de sonucu etkilemiş olabilir.

Ergenlik dönemindeki öğrencilerin duygu düzenleme becerileri ve akademik güdülenmelerinin sınıf düzeyine göre farklılaşmasına ilişkin sonuç ve değerlendirme

Ergenlik dönemindeki öğrencilerin akademik güdülenmeleri sınıf düzeyine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır hipotezi doğrultusunda yapılan analizler sonucunda akademik güdülenme için gruplar arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Bu bulguya paralel olarak Aktaş (2017: 1376-1398)'in araştırmasında da yaş ile akademik güdülenme arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Ancak alanyazında akademik güdülenme ile sınıf düzeyi arasındaki ilişkinin bulunduğu araştırmalara rastlanmaktadır. Örneğin, Altun ve Yazıcı (2010: 540-545)'nin yaptığı araştırmada yaş değişkeni ile okul motivasyonunun negatif yönlü bir ilişkisinin olduğu görülmüştür. Buna göre yaş arttıkça okul motivasyonunda bir azalma olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmada akademik güdülenme için gruplar arasında anlamlı bir farklılık görülmemesinin sebebi olarak öğrencilerin sınıf düzeyleri farklı olsa bile akademik güdülenmelerinin her zaman yüksek düzeyde beklenmesi gösterilebilir. Yine öğrencilerin ortaöğretimi üniversiteye geçişte bir yol olarak görmesi, her sınıf seviyesinde de aynı düzeyde çalışmasını ve akademik olarak sorumluluklarını yerine getirmesini gerektirir. Bu durum öğrencinin sürekli olarak derse istekli ve güdülenmiş olmasını doğurabilir. Başka bir açıdan ise öğrencilerin yaşadığı çevrenin etkisinden veya öğrenilmiş çaresizlik yaşamalarından kaynaklı güdülenmesinin sürekli düşük seyretmesine de neden olabilir. Dolayısıyla bu durum akademik güdülenme ile sınıf düzeyleri arasında anlamlı fark olmamasına sebep gösterilebilir. Ancak farklı bölgelerden ve sosyo-ekonomik çevrelerden seçilecek araştırma gruplarıyla yapılacak çalışmalarda bu sonucu etkileyebilir.

Ergenlik dönemindeki öğrencilerin duygu düzenleme becerilerinin sınıf düzeyine göre farklılaşmasına yönelik yapılan analizlerde duygu düzenleme değişkeni kapsamında gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Hangi gruplar arasında anlamlı farklılık olduğuna bakıldığında ise 12. sınıf öğrencilerinin duygu düzenleme becerileri 10. sınıf öğrencilerine göre anlamlı şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir. Diğer gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Alanyazın incelendiğinde D'Zurilla vd. (1998: 241-252)'nin araştırmasında genç yetişkinlere kıyasla, orta yaşlı grubun, pozitif problem yönelimi ve rasyonel problem çözme konusunda anlamlı olarak daha yüksek puan aldıkları ve negatif sorun yönelimi, dürtüsellik/dikkatsizlik tarzı ve kaçınma tarzı duygu düzenleme becerilerinde önemli ölçüde daha düşük puan aldıkları görülmektedir. Yaşlı grupla karşılaştırıldığında orta yaşlı bireyler, rasyonel

problem çözme üzerine anlamlı olarak daha yüksek puan almış ve bu yaş grubuna göre üstünlükleri pozitif yönelim yönünden anlamlılık kazanmıştır. Saarni (1984: 1504-1513)'nin araştırmasında çocukların ifade davranışları analiz edilmiş ve en önemli bulgular arasında, en küçük çocukların (özellikle erkeklerin) istenmeyen bir hediye aldığı olumsuz davranışlar sergilemelerinin daha olası olduğu görülmüştür. Daha büyük çocukların (özellikle kızlar) olumlu ifade davranışlarını sürdürme olasılıklarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Ancak Bozkurt-Yükçü ve Demircioğlu (2017: 442-466) araştırmasında çalışmaya katılan çocukların duygu düzenleme becerileri yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Bu çalışmada duygu düzenleme ile sınıf düzeyi arasında anlamlı bir farklılık saptanması ve bunun 12. sınıf öğrencilerinde 10. sınıf öğrencilerine göre yüksek bulunması ergenlik dönemindeki duygusal gelişime bağlı olarak ele alınabilir. Ergenlik dönemi başlarında (özellikle ortaöğretimin ilk yılları) öğrencilerin duygu kontrolleri ve duygu düzenleme becerileri zayıf olabilmektedir. Ancak duygu gelişen bir süreç olduğu için yaşla birlikte bu durum değişebilmekte ve öğrenciler duygularını daha uygun biçimlerde kontrol ederek duygu ifadelerini daha tutarlı düzenleyebilmektedirler. 12. sınıf öğrencilerinin 10. sınıf öğrencilerine göre ortaöğretim hayatının son senesinde olmaları, arkadaşlık ilişkilerinin zaman içinde artması, yaşadığı olaylarda duyguları hakkında arkadaşları ile konuşması da duygu düzenleme becerilerinin gelişiminde önemlidir. Yine kurduğu arkadaşlıkların sağladığı destek ve okula aitliği daha yoğun hissetmesi de sonucun bu şekilde çıkmasını da etkilemiş olabilir.

Ergenlik dönemindeki öğrencilerin duygu düzenleme becerileri ve akademik güdülenmelerinin okul türüne göre farklılaşmasına ilişkin sonuç ve değerlendirme

Ergenlik dönemindeki öğrencilerin akademik güdülenmeleri ile okul türü arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğuna bakıldığında fen lisesindeki öğrencilerin sağlık meslek lisesindeki öğrencilere göre, imam hatip lisesindeki öğrencilerin anadolu lisesi ve sağlık meslek lisesi öğrencilerine göre akademik güdülenmeleri yüksek bulunmuştur. Diğer okul türlerine göre öğrencilerin güdülenme düzeyleri arasında ise anlamlı bir fark yoktur. Momanyi vd. (2015: 23368-23372)'nin araştırmasında çalışmaya katılan 489 ortaokul öğrencisinde de benzer sonuçlara rastlanmakta ve okul türünün öğrencilerin akademik güdülenmelerine ve akademik performansına güçlü bir şekilde katkıda bulunduğu görülmektedir. Newhouse ve Beegle (2005: 45)'nin araştırmasında da okul türlerine göre güdülenme düzeyleri arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Benzer biçimde Villard ve Öğülmüş (2015)'ün araştırmasında devlet okulunda öğrenim gören öğrencilerin içsel güdülenmelerinin özel okul öğrencilerinden daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bozanoğlu (2004a: 83-98)'nin araştırmasında sınıf tekrarı yapan öğrenciler ile süper lisede öğrenim gören öğrencilerin güdülenme düzeylerinin farklı olduğu bulunmuştur. Bazı

araştırmalarda ise (örn, Yusuf ve Adigun, 2017: 81-85) bu durumun tersi sonuçlara rastlanmaktadır. Bu çalışma güdülenme düzeylerinin öğrencilerin ortaöğretime geçerken yaptıkları okul seçimiyle ilişkili olduğunu gösteriyor olabilir. Güdülenme düzeylerinde fen lisesindeki öğrencilerin sağlık meslek lisesindeki öğrencilere göre yüksek çıkması buradaki öğrencilerin başarı isteği ve bu istek doğrultusunda çabaladığına işaret ettiğini gösterebilir. Yine imam hatip lisesindeki öğrencilerin Anadolu ve sağlık meslek lisesindeki öğrencilere göre akademik güdülenme düzeylerinin yüksek çıkması burada öğrenim gören öğrencilerin başarı güdüsünden kaynaklanıyor olabilir. Ateş (2016)'in araştırmasının sonucuna göre öğrencilerin imam hatip liselerini seçmesindeki amacın mesleki hedeflerine yönelik istihdam alanının genişliği ve bu okullarda kendilerini olumlu yönde geliştirebileceklerine yönelik inançlarının olmasıdır. Bu doğrultuda bir amaç ve beklentiyle okula gelen öğrencilerin güdülenmesinin yüksek düzeyde olması öngörülebilir. Okul türlerinde güdülenme düzeylerinin farklılaşması arkadaş etkisi ya da kurum kültürü gibi değişkenlerden de kaynaklanabilir.

Ergenlik dönemindeki öğrencilerin duyu düzenleme becerileri ile okul türü arasındaki anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Çapa-Aydın ve Emmioğlu (2008)'nin araştırmasında bu çalışmanın aksine duyu düzenlemenin bazı boyutlarında (yeniden değerlendirme gibi) ile okul türü arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Jankowski ve Rekosiewicz (2013: 322-330)'in üç tür meslek okulundan 1151 öğrenci ile yürüttükleri araştırmalarında gruplar arasında anlamlı farklılıklar saptanmıştır.

Araştırmada duyu düzenleme ve okul türü arasında farklılaşmanın bulunmaması örneklem grubunun yaşadığı çevrenin etkisinden, bölgenin genel sosyolojik yapısından kaynaklı olabilir. Kültürel özellikler, duyguyu yaşayış, duyguyu anlamlandırma ve ifade edişi belirleyebilir. Uygulama yapılan bölgenin kültürel yapısı doğrultusunda öğrenciler bu yapı içerisinde yetiştikleri için benzer durumlara benzer tepkiler vererek duygularını düzenleyebilirler. Bu sebeple araştırma sonucunda farklılaşma gözlemlenmemiş olabilir.

Araştırma genel olarak değerlendirildiğinde duyu düzenlemenin ergenlerin gelişiminde önem taşıdığı söylenebilir. Öğrencilerin çevresiyle olan ilişkilerinde ne hissettiği; öfke, hayal kırıklığı, kararsızlık, kaygı ve olumsuz yaşantılar gibi durumlarla nasıl başa çıktığı duyu düzenlemenin konusudur. Duyu düzenleme becerilerini kazanamamış ve bu becerileri yeterince geliştirmemiş olan ergenler problemleri davranışlara daha eğilimlidir ve psikolojik sorunlar için risk taşıyabilmektedirler. Duyu düzenleme becerilerinde yetersiz olan ergenler kendilerine zarar verme, saldırganca ve kontrolsüz davranışlar sergileme, madde kullanma gibi durumlar açısından da risk taşıyabilmektedirler. Duygularını daha iyi düzenleyen ergenler ise daha mutlu, kontrollü ve olumlu davranışlar göstermeye yatkın, riskli ve olumsuz davranışlar göstermeye daha az eğilimli ve kişiler arası

ilişkilerde daha başarılı kişiler olabilmektedir. Bu nedenle ergenlere bu becerileri öğretmek oldukça önemli bir konudur. Bu becerileri kazanan ergenin kendisine yönelik akademik algıları, bir görevi yapabileceğine ilişkin inancı onun derslere, sınavlara, etkinliklere yönelik güdülenmesini sağlayabilir. Bu durumda da kendine güvenen ve özyeterliliği yüksek ergenler akademik olarak daha fazla uğraş sergileyebilirler. Dolayısıyla da derslere yönelik kaygıları ile başarısızlık korkularının azalması ve zorlu hedefler için bir çaba göstermeleri beklenebilir. Öğrenci, başarısızlığı ile ilgili bahaneler bulmak yerine akılcı çözümler ve hedefler belirleyebilir. Yapabileceğine inancı olan, yaptığı işlerde bir şeyleri değiştirebileceğine yönelik algısı gelişen ergenler ise kendini değerli hissedebilir ve duygusal anlamda olumlu davranışlar sergileyebilir. Bu şekilde eğitim ve öğretim ortamında kendini güvende hisseden ergen, kaygıya veya olumsuzluğa düştüğünde bilişsel olarak yeniden değerlendirme, durumu tekrar gözden geçirme gibi olumlu duygu düzenleme becerileri geliştirebilir.

Araştırma sonucunda gerek okullarda psikolojik danışmanlar tarafından gerekse başka kaynaklar tarafından ailelerin bilgilendirilmesiyle duygulara yönelik çalışmalar yapılarak öğrencilerin güdülenmesine ve okul yaşantısına istekli hale gelmesine destek olacak bilgiler sağlamak bu grupla çalışan uygulayıcılara önerilebilir. Ergenliğin başlarında duygu eğitimleri aracılığıyla duyguların keşfedilmesi ve duygu düzenleme becerilerinin kazandırılması ergenin okulla birlikte ilerleyen yaşamında daha olumlu davranışlar kazanmasını sağlayacaktır. Yine ergenlik dönemindeki öğrencilerin duygularını yoğun bir biçimde yaşadıkları ve bu duygularını çok iyi düzenleyemedikleri göz önüne alındığında, çevrelerindeki yetişkinlerin sakin kalarak ergeni anlamaya çalışması çok önemlidir. Bu yaklaşım bile kişinin duygularını daha iyi düzenleyebilmesine yardımcı olabilir. Diğer bir ifadeyle duygu düzenlemede zorluk yaşadığı bilinen ergenlere bu zorluğu aşabilmeleri için gereksinim duydukları psikolojik desteğin sağlanması ve duygusal problemlerini ortaya çıkaran etmenlerin belirlenmesi gerekir. Bu bağlamda birbirini dolaylı olarak etkileyen bu değişkenlere yönelik yapılan çalışmaların ergenlerle yapılacak eğitim etkinlikleri ve uygulamalara yol göstereceği düşünülmektedir. Araştırmanın sonuçları ayrıca psikoloji, rehberlik ve psikolojik danışmanlık ve sosyal hizmetler gibi alanlarda ve bu alanlarda çalışan kişiler tarafından duygusal problemler ve sonuçlarına yönelik çalışmalara destek olabilir.

Bu çalışma Ankara'nın Kalecik ilçesinde çeşitli türdeki devlet okullarında öğrenim gören ortaöğretim öğrencileri ile sınırlıdır. İleride yapılacak araştırmaların farklı bölge ve okullarda yapılması daha genel sonuçlara ulaşmak için araştırmacılara önerilebilir. Ayrıca araştırmada öğrencilerin sınıf düzeyi, cinsiyet ve okul türü demografik değişken olarak incelenmiştir. Ebeveyn ilişkileri, akran ilişkileri ve sosyo-ekonomik düzey de ergenlik dönemindeki öğrencilerin hem duygusal hemde akademik gelişimine etki eden etmenlerdir. Bu değişkenlerin de

incelenmesinin araştırma sonuçlarında farklı bilgiler sunacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu araştırma evrene ulaşılmaya çalışıldığı ve sadece nicel araştırma teknikleri ve buna dayalı analizlerin kullanıldığı bir çalışma olduğu için gelecekteki araştırmalarda hem nicel hem de nitel araştırma tekniklerinin kullanılması ile daha kapsamlı bulgu elde edilmesini sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Akdemir, Ö. (2006). *İlköğretim öğrencilerinin matematik dersine yönelik tutumları ve başarı güdüsü*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Aktaş, H. (2017). Akademik Güdülenme ile Akademik Özyeterlik Arasındaki İlişki: İlahiyat Fakültesi Öğrencileri Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 1376-1398.

Altun, F. & Yazıcı, H. (2010). *Öğrencilerin Okul Motivasyonunu Yordayan Bazı Değişkenler*, 540-545. International Conference on New Trends in Education and Their Implications 11-13 November, Antalya-Turkey.

Ateş, P. (2016). *İmam hatip lisesi'nde okuyan öğrencilerin imam hatip lisesi'ni tercih nedenleri ve beklentileri (Gaziantep örneği)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Bagozzi R. P., & Yi, Y. (2012). Specification, evaluation, and interpretation of structural equation models. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 40(1), 8-34.

Bozanoğlu, İ. (2004a). Akademik Güdülenme Ölçeği: Geliştirilmesi, Geçerliliği, Güvenilirliği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37 (2), 83-98.

Bozanoğlu, İ. (2004b). *Bilişsel davranışçı yaklaşıma dayalı grup rehberliğinin akademik risk altındaki öğrencilerin akademik alandaki güdülenme, benlik saygısı, başarı ve sınav kaygısı düzeylerine etkisi*. Yayımlanmış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Bozkurt-Yükçü, Ş., & Demircioğlu, H. (2017). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Duygu Düzenleme Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44, 442-466.

Budak S. (2000). Psikoloji Sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Carlson, S. M., & Wang, T. S. (2007). Inhibitory control and emotion regulation in preschool children. *Cognitive Development*, 22(4), 489-510.

Çapa-Aydın, Y. & Emmioğlu, E. (2008). High School Students' Emotions and Emotion Regulation during Test Taking. "IXth European Conference on Educational Research (ECER)"

Çelik, H. & Kocabıyık, O. O. (2014). Genç Yetişkinlerin Saldırganlık İfade Biçimlerinin Cinsiyet ve Bilişsel Duygu Düzenleme Tarzları Bağlamında İncelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 4(1), 139-155.

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2012). Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve Lisrel Uygulamaları, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.

Demir, M.K., Arı, E. (2013). Öğretmen Adaylarının Akademik Güdülenme Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*. 9(3), 265-279.

D'Zurilla, T. J., Maydeu-Olivares, A. & Kant, G. L. (1998). Age and gender differences in social problem-solving ability. *Personality and individual differences*, 25(2), 241-252.

Eisenberg, N., Cumberland, A. & Spinrad, T. L. (1998). Parental socialization of emotion. *Psychological Inquiry*. 9(4), 241-273.

Eisenberg, N., Sadovsky, A., & Spinrad, T.L. (2005). Associations of emotion-related regulation with language skills, emotion knowledge, and academic outcomes. *New Directions for Child and Adolescent Development*. 109, 109-118.

Eldoğan, D. (2012). *Üniversite öğrencilerindeki erken dönem uyumsuz şemalar ve sosyal fobi belirtileri ilişkisinde duygu düzenleme güçlüğüünün aracı rolünün incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Field, A. P. (2009). *Discovering statistics using SPSS*. London, England: SAGE.

Fried, L. (2011). Teaching Teachers about Emotion Regulation in the Classroom. *Australian Journal of Teacher Education*, 36(3), 1-11.

Garnefski, N., Teerds, J., Kraaij, V., Legerstee, J. & Kommer, T. (2004). Cognitive emotion regulation strategies and depressive symptoms: differences between males and females. *Personality and Individual Differences*, 36, 267-276.

Graziano, P. A., Reavis, R. D., Keane, S. P., & Calkins, S. D. (2007). The role of emotion regulation in children's early academic success. *Journal of School Psychology*, 45(1), 3-19.

Gross, J. J., & John, O. P. (2003). Individual differences in two emotion regulation processes: Implications for affect, relationships, and well-being. *Journal of Personality & Social Psychology*. 85, 348-362.

Hafiz, N. H. A. H. (2015). Emotion regulation and academic performance among IIUM students: a preliminary study. *Jurnal Psikologi Malaysia*. 29 (2), 81-92.

Hair, J.F., Black, W.C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2014). *Multivariate data analysis*. Harlow: Pearson Education Limited.

Hazrati-Viari, A., Rad, A. T., & Torabi, S. S. (2012). The effect of personality traits on academic performance: The mediating role of academic motivation. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 32, 367-371.

Hooper D, Coughlan J, Mullen MR. (2008). Structural Equation Modelling: Guidelines for Determining Model Fit. *Electronic Journal of Business Research Methods*. 6(1): 53-60.

Jankowski, P. & Rękosiewicz, M. (2013). Type of social participation and emotion regulation among upper secondary school students. *Polish Psychological Bulletin*. 44(3), 322-330.

Karasar, N. (2011). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Karataş, H., & Erden, M. (2014). Academic Motivation: Gender, Domain and Grade Differences. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 143, 708-715.

Koole, S. (2009). The psychology of emotion regulation: an integrative review. *Cognition and Emotion*, 23(1), 4-41.

Kulaksızoğlu, A. (2013). Ergenlik Psikolojisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kwon, K., Hanrahan, A. R., & Kupzyk, K. A. (2017). Emotional expressivity and emotion regulation: Relation to academic functioning among elementary school children. *School Psychology Quarterly*, 32(1), 75-88.

Momanyi, J. M., Too, J. K. & Simiyu, C. (2015). Influence of type of school on academic motivation and academic performance among secondary school students in Kenya. *International Journal of Current Research*. 7(11), 23368-23372.

Newhouse, D. & Beegle, K. (2005). The Effect of School Type on Academic Achievement: Evidence from Indonesia. World Bank Policy Research Working Paper. 3604, 45.

Onuk, Ö. (2007). *Müzik öğretmenliği lisans programı öğrencilerinin öğretmenliğe güdülenmeleri ile akademik başarıları arasındaki ilişki*. Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Saarni, C. (1984). An observational study of children's attempts to monitor their expressive behavior. *Child development*, 1504-1513.

Southam Gerow, M. A. (2013). Çocuklarda ve ergenlerde duygusal düzenleme. (M. Artıran, Çev.; M. Şahin, Çev. Edit.). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Steinberg, L. (2013). Ergenlik (F. Çok, Çev.). Ankara: İmge kitabevi.

Şahin, H., & Çakar, E. (2011). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Öğrenme Stratejileri ve Akademik Güdülenme Düzeylerinin Akademik Başarılarına Etkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. 9(3), 519-540.

Tamir M., Bigman Y. E., Rhodes E., Salerno J. & Schreier J. (2015). An expectancy-value model of emotion regulation: implications for motivation, emotional experience, and decision making. *Emotion*. 15(1):90-103.

Ulaşan-Özgüle, E. T. (2011). *Mediating role of self-regulation between parenting, attachment, and adjustment in Middle Adolescence* (Doctoral dissertaion). Middle East Technical University, Ankara.

Villard, D., & Öğülmüş, S. (2015). *The Study of Intrinsic Motivation of Haitian Middle and High School Students*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi “Uluslararası Eğitim Kongresi 13-15 Mayıs 2015” Yayımlanmamış.

Yusuf, M. A. & Adigun, J. T. (2017). The Influence of School Sex, Location and Type on Students’ Academic Performance. *International Journal of Educational Sciences*. 2, 81-85.

İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ'NİN EDİRNE YAPILANMASI VE FAALİYETLERİ¹

EDİRNE STRUCTURING AND ACTIVITIES OF THE COMMITTEE OF UNION AND PROGRESS

Tarık SARIOĞLU*

Geliş Tarihi: 11.11.2020
(Received)

Kabul Tarihi: 22.11.2021
(Accepted)

ÖZ: I. Meşrutiyet ve Kanun-ı Esasi'nin kaldırılmasından sonra Osmanlı topraklarında ortaya çıkan II. Abdülhamid karşıtı oluşumlar özellikle büyük şehirlerde yapılanmaya girişmişti. Payitahta yakınlığı, Balkanlardaki konumu ve İkinci Ordu'nun merkezi olması hasebiyle Edirne İttihatçılar için önemli bir şehirdi. 1889 yılından itibaren yurt içinde ve yurt dışında birçok şube açan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hedeflerinden biri de askeri bir merkez olan Edirne'de II. Abdülhamid'e karşı girişilecek faaliyetleri destekleyecek bir grup oluşturmaktı. II. Abdülhamid'e karşı başlatılacak bir harekette ordunun silah gücünün önemi bilinmekteydi. Cemiyet, İstanbul'a yakın bir askerî gücün tam olarak desteği alınmadan merkezi otoriteye karşı başarı kazanılmasının zor olduğu düşünmekteydi. Bu doğrultuda şehirde taraftar bulmak amacıyla teşkilatçılığı ile ön plana çıkmış isimler Edirne'ye gönderilmeye başlanmıştı. Bir taraftan Edirne'deki subaylarla irtibata geçilerek askerî güç sağlanmış, diğer taraftan şehirde bağlantıları güçlü olan önemli isimler cemiyete kazandırılarak taraftar toplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İttihat ve Terakki Cemiyeti, Edirne, Edirne Grubu, II. Meşrutiyet

ABSTRACT: After the First Constitutional Monarchy and the abolition of the Constitution, the formations against II. Abdulhamid had started to restructure especially in big cities. Edirne was an important city for the Unionists due to its proximity to the capital, its location in the Balkans and being the center of the Second Army. One of the goals of the Committee of Union and Progress, which has opened many branches in the country and abroad since 1889, is in Edirne, a military center. It was to create a group that would support activities to be undertaken against Abdulhamid. The importance of the army's weapon power in an action to be launched against II. Abdulhamid was known. The Society considered it difficult to achieve success against the central authority without the full support of a military force close to Istanbul. In this direction, names that came to the fore with their organizational activities were sent to Edirne in order to find supporters in the city. On the one hand, military power was provided by contacting the officers in Edirne, on

¹Bu makale, Dr. Öğr. Üyesi Bülent AKYAY danışmanlığında 2020 yılında tamamlanan, "II. Meşrutiyet'in İlanından Balkan Savaşları'na Kadar Edirne (1908-1912)" adlı doktora tezinden yola çıkarak hazırlanmıştır.

*Öğr. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi, tariksarioğlu@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1223-3517.

the other hand, important names with strong connections in the city were brought to the society and supporters were gathered.

Key Words: The Committee Of Union And Progress, Edirne, Edirne Group, The Second Constitutional Era

EXTENDED ABSTRACT

After the end of the First Constitutional Period and the abolition of the *Kanun-i Esasi*, both in Europe and in the Balkans secret societies had begun to be established against the II. Abdülhamid administration. Although these societies act independently of each other, their most important goals are it was to depose II. Abdulhamid, put the constitutional system back into effect and implement the *Kanun-i Esasi*. One of these societies was the society founded in 1889 by the students of the Military Medical School under the name of “İttihad-ı Osmanî” and later known as the “Ottoman Union and Progress Society (*Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti*)”. The society started to expand in a short time with the participation of high-level bureaucrats and became stronger with the cell-like formations in other military schools. The society, which carried out the initiatives known as the Young Turk (*Jön Türk*) movement against the II. Abdülhamid administration in great secrecy until 1895, has come to light from this date. Members of the Committee of Union and Progress, which operated domestically, began to be arrested and exiled since 1896.

The structuring of the Committee of Union and Progress in Edirne emerged with the investigations and arrests that started throughout the country since 1885. Hafız İbrahim Efendi was one of the leading names of the first unionist organization in Edirne. He frequently came to Edirne, the headquarters of the Second Army from Istanbul, and started work for the society here. In particular, its target audience has been the military environment. He influenced the high-ranking officers and soldiers he met in the barracks area in Edirne and in the coffeehouses where the soldiers came, and invited them to join the unionist ranks. Hafız İbrahim Efendi’s aim was to train soldiers in the army on freedom, liberty and equality. He, soon started to increase its influence both among the army base and among the soldiers. According to Hafız İbrahim Efendi, the smallest freedom movement to be undertaken in Edirne would be effective in Istanbul. He knew the importance of the army’s weapon power in such a movement. He thought it would be difficult to achieve success against the central authority without support from within the army or the cooperation of at least part of it. Therefore, while establishing connections with the military on the one hand, he had strengthened the ties by contacting the officers on the other hand. Around him, Edirne Central Hospital Chief Physician Dr. Mehmed Bey, Physician of the Cavalry Regiment Dr. İsmail Bey, the Director of Civil Service School Behçet Bey, the Clerk of the Population Kaltakkıran Faik Bey, who would later become one of the deputies of Edirne, Necip Efendi, one of the customs officers, Cemal Corporal from the army, Şerafettin from the artillery officers and Talat Bey from the post administration clerks were included. The group formed by these names was later called the “*Edirne Group*”. Edirne Group started to expand further with the participation of some soldiers and officers. Secret meetings and negotiations continued until the middle of 1895. The organization has expanded considerably and has accelerated its activities to reorganize the society, which was dispersed in Istanbul recently. However, upon the notification of Mülazım Said Efendi, one of the members of the organization, investigations and arrests

were initiated for the group named as a member of the Committee of Union and Progress. In this period, although the number of members of Edirne branch is not known exactly, it is seen that the number of members is quite high due to the large number of receipts of the aids collected for the society. After these arrests and investigations, Edirne branch has lost its connection with Rusçuk, which it is in contact with.

After the arrests between 1895-1897, there is no information about the activities of the association in Edirne until 1905. The reason for this was that former members of the association who were detained and operating in Edirne were prohibited from entering Edirne. During this period, the situation of the society was not seen well in Istanbul. These arrests, made in 1896-1897, slowed the pace of the movement and not much could be done in the meantime. After these arrests, the support of the society from Rumelia decreased.

Despite the collapse of the structuring in Edirne, the activities of the unionists accelerated in the early 1900s. The activities of the association in Edirne regained dynamism with the activities of the officers assigned to the Second Army Command in Edirne after 1905. Especially names such as İsmet Pasha, Kazım Pasha, Seyfi Pasha and Hüseyin Kadri were at the leaders of this organization. In the autumn of 1907, Refet Pasha, one of the officers of the Edirne Gendarmerie Regiment, was given the task of forming the organization in Edirne. At the same time, the activities of İsmet Pasha in Edirne enabled the society to gain power around the city again in this period.

On 23 July 1908 in Istanbul, II. Abdulhamid issued a will stating that he had put the *Kanun-i Esasi* into effect again. After these developments, the first news was met with caution in Edirne due to the existence of the detection organization. However, after the news from Western Rumelia, there was a dynamism in the city. Within a few days, the Second Army officers attended the festivities held for the declaration of constitutionalism with the people. On July 27, 1908, the streets were decorated for the celebrations of the constitutional monarchy and lantern processions were held in the dark. During the day, speeches were made in front of the Provincial Mansion, Town Hall and Garrison Command. On July 28, 1908, two Thessaloniki representatives of the Committee of Union and Progress, Erkan-ı Harp Captain Ruşeni Bey and Captain Ahmet Bey, came to Edirne and made heated speeches. These speeches were of a kind that would not please the soldiers loyal to the sultan and some people of Edirne. After a while, it triggered events that would last for a few days in Edirne. After the fiery speeches of Ruşeni Bey and the impulsive behavior of the unionist officers, some of the Second Army officers who were worried about II. Abdulhamid's life wanted to go to Istanbul and see the sultan. On August 3, 1908, a 350 person military delegation departed from Edirne to Istanbul to see the status of the sultan. Soldiers, after II. Abdulhamid's admission, they calmed down and declared that they were not against Kanun-i Esasi and were loyal to the sultan. The Unionists, on the other hand, issued a statement and stated that they shared the same feelings.

After the proclamation of the Second Constitutional Monarchy, rapid changes occurred in the administrative administration of Edirne. By the Unionists who came to Edirne, the governor and the Second Army commander were first asked to swear allegiance to the constitutional administration. It was reported that if they swore, they could remain in their posts, but their salaries would be cut. At the same time, it was declared that the main

powers and responsibilities will be those to be assigned by the Committee of Union and Progress. In addition, various pressures were applied to administrative, judicial and civil servants in Edirne. In fact, a declaration was prepared about the killing of the military Pashas and civil servants working in the city, their names were written on thirty layers of paper and hung in the squares in Edirne. In Edirne, senior executives, especially the governor and the Second Army commander, were replaced in a short time.

1. GİRİŞ

II. Abdülhamid'in I. Meşrutiyet idaresini ve Kanun-ı Esasi'yi kaldırmasıyla birlikte Avrupa'da ve Balkanlarda gizli cemiyetler kurulmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin bu sürecine damgasını vuran en önemli siyasî gelişme söz konusu cemiyetlerin yürüttüğü Jön Türk hareketiydi. Jön Türk hareketinin fikrî aşamasının yürütülmesinde ise İttihat ve Terakki Cemiyeti etkiliydi. İttihat ve Terakki Cemiyeti, Askerî Tıbbiye Mektebi öğrencileri tarafından 3 Haziran 1889 tarihinde kurulmuştu. Bu öğrenciler arasında İbrahim Temo, Diyarbakırlı İshak Sükûti, Harputlu Abdullah Cevdet, Bakülü Hüseyinzade Ali ve Kafkasyalı Mehmed Reşit bulunmaktaydı¹. Cemiyetin ilk adı "İttihad-ı Osmanî" olarak bilinmekle birlikte sonradan "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti" olarak değiştirilmişti². Tıbbiye Mektebi'nde kurulan cemiyet, ilk zamanlarda taraftar edinmeye önem verdiği için hiçbir siyasi harekete girişmemişti³. Cemiyet, üst düzey bürokratların da katılımıyla genişlemiş, kısa zamanda diğer askerî mektepleri de etkisi altına alarak benzeri hücreler oluşturmuştu⁴.

Hareketin genç temsilcileri, her birine özel isimler vermek suretiyle ilk toplantılarını yapmışlardı. Bunlardan birincisine "Dörtler İçtimai" ve bunu izleyenlere ise "Hatab Kiraathanesi İçtimaları" denilmişti⁵. 1889'da yapılan ve ilk içtimai olarak anılan "İnciraltı Toplantısı"nda Ali Rüştü Efendi başkan, Şerafeddin Mağmumi Bey zabıt kâtibi, Asaf Derviş Bey ise kasadar olarak görevliydi⁶. Oniki kişinin katıldığı bu toplantı ilk toplantıdan 2-3 ay sonra düzenlenmişti. Bu toplantı

¹ M. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1892)*, İletişim Yay. İstanbul 1989, s. 173; Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve İttihat ve Terakki*, Tan Matbaası, İstanbul 1948, s. 61; Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Yay., Ankara 2006, s. 35.

² Tevfik Çavdar, *İttihat ve Terakki*, İletişim Yay., İstanbul 1991, s. 19.

³ M. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üçdal Neşriyat, Ankara 1981, s. 26.

⁴ Tevfik Çavdar, *İttihat ve Terakki*, s. 19.

⁵ Ernest Edmondson Ramsaur, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, (Çev. Nuran Ülken), Sander Yay., İstanbul 1972, s. 32.

⁶ İbrahim Temo, *İbrahim Temo'nun İttihat ve Terakki Anıları*, (Yayına Haz. Bülent Demirbaş), Arba Yay., İstanbul 2000, s. 16.

cemiyetin ilk toplantısı olarak kabul edilmiş, katılan üyelere görev dağılımları ve derecelendirmeleri yapılmıştı⁷.

1895-1896 yıllarında cemiyetin duyulması ile yurtiçi ve yurtdışı faaliyetleri de artmaya başlamıştı. Cemiyet kurucuları o dönemin şartlarına uygun bir de nizamname hazırlamıştı. Cemiyet, ilk beyannamesini Ermenilerin 30 Eylül 1895 tarihinde yaptıkları Babiâli yürüyüşünü takiben hazırlayarak İstanbul'un çeşitli semtlerine dağıtmıştı. Cemiyet, bu hareketi ile birlikte 5 Ekim 1895 günü ilk kez varlığını açığa vurmuş, bu tarihten sonra ilk tutuklamalar ve sürgünler gelmişti⁸.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1895 yılından itibaren İstanbul'da, Paris'te ve Londra'da birden çok grup halinde faaliyetlerine devam etti. Büyük şehir ve kasabalarda bir teşkilatlanma çabasına girişmişti. Şehirler, on şubeden az yirmi şubeden fazla olmamak üzere bölüklere ayrılmıştı. Her bölük, heyet-i idarenin nezaretinde üçer kişiden oluşan bir heyet tarafından yönetilmeye başlandı⁹. 1896 yılı itibarıyla Kıbrıs, Trabzon, Beyrut, İzmir, Selanik, Şam, Midilli, Trablusgarp, Rodos, Suriye, Bulgaristan ve Girit gibi yerlerde merkez şubeler açıldı. Bunlara ek olarak Adana, Edirne, Mersin, Erzurum, Humus, Ankara gibi mahalli örgüt birimleri oluşturuldu¹⁰. Edirne'de İttihat ve Terakki yapılanmasının ilk göstergeleri bu dönemden itibaren başlamaktadır.

2. EDİRNE'DE İLK İCRAATLAR VE EDİRNE GRUBU'NUN KURULMASI

İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1889 yılında kurulmasına rağmen Edirne'deki çalışmaları ile ilgili bilgilere 1895 yılından itibaren rastlanmaktadır. Bunun muhtemel nedeni cemiyetin faaliyetlerinin bu tarihten itibaren açığa çıkmasıdır. 1895'ten itibaren ülke genelinde başlayan soruşturmalar ve tutuklamalar cemiyetin Edirne yapılanmasını da ortaya çıkarmıştı. Edirne'deki ilk İttihatçı yapılanmanın önde gelen isimlerinden biri Hafız İbrahim Efendi idi. Her ne kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucu unsuru olan Tıbbiyeli'lerden olmasa da 1889'da yapılan ve ilk içtimai toplantısı olarak anılan İnciraltı Toplantısı'nda yer aldığı bilinmektedir¹¹. Hafız İbrahim Efendi, sıklıkla İstanbul'dan İkinci Ordu karargâhı

⁷ Ernest Edmondson Ramsaur, *a.g.e.*, s. 32-33.

⁸ Yuriy Aşatoviç Petrosyan, *Sovyet Gözüyle Jön Türkler*, (Çev. Mazlum Beyhan), Bilgi Yay., İstanbul 1974, s. 184; Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz...*, s. 63.

⁹ "Bahaddin Şakir Bey'in Bıraktığı Vesikalara Göre İttihat ve Terakki Niçin Teşkil Etmişti?", *Milliyet*, Tarihi Tefrika:1, 4 Nisan 1934, s. 2.

¹⁰ M. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak...*, s. 193-194.

¹¹ "Tıbbiyeli ilk kurucular arasında olmamakla birlikte kısa zamanda teşekküle katılmıştı. Hatta ilk kurucuların Topkapı dışında, Mithat Paşa çiftliğinde (İnciraltı mevkiinde) yaptıkları daha geniş toplantıda İpekli İbrahim de bulunur..." Bkz. Şevket Süreyya

olan Edirne'ye gelerek burada cemiyet için çalışmalar başlatmıştır. Hedef kitlesi özellikle askerî çevre olmuştur. Edirne'deki kışlalar bölgesi ve askerlerin geldiği kahvehanelerde tanıştığı üst rütbeli subay ve erleri etkileyerek onları İttihatçı saflarına katılmaya davet etmiştir¹². İbrahim Temo, Hafız İbrahim Efendi'yi şöyle anlatmaktadır:

“...Ben, ilk defa medreselilerden Kosovalı ve hürriyette mebus olan İbrahim Efendi'yi ve mülkiye mezunlarından Necip Draga'yi, Görice mebusu Şahin Kolunya'yi cemiyetimize soktum. Hafız İbrahim Efendi, Edirne'de Ramazan hocalığı yaparken serbestçe nasihatte bulunması neticesi posta memurlarından Talat Bey'i de cemiyete aldı. Bu sebepten Talat da mürşidi, Hafız İbrahim Efendi'yi çok severdi, bana karşı da muhabbeti vardı”¹³.

Bu faaliyetler değerlendirildiğinde Edirne'deki ilk icraatların İttihat ve Terakki'nin kurulmasından hemen sonra başladığı sonucuna varılabilir. Aslen Arnavut olan ve sonradan Kosova'nın İpek bölgesinden mebus seçilecek olan Hafız İbrahim Efendi¹⁴, Edirne'de cer hocalığı¹⁵ yaptığı sırada cemiyet için çalışmalar yapmıştır. II. Abdülhamid tarafından İstanbul'daki şubenin dağıtılmasından sonra Kosova'ya geçmiş, ancak burada etkili olamayacağını düşünerek tekrar Edirne'ye dönmüştür. Hafız İbrahim Efendi'nin amacı, ordu içindeki askerlerin özgürlük, hürriyet ve eşitlik konusunda eğitilmesini sağlamaktır. Bundan dolayı Ramazan ayı içerisinde Edirne'de verdiği bütün vaazlarda askerlerin gittiği camileri seçmişti. Genellikle küçük mahalle mescid ve camilerini seçmiş, böylelikle hem etkili olmuş, hem de çok dikkat çekmemiştir. Hafız İbrahim Efendi, kısa sürede gerek ordu tabanı gerekse askerler arasında tesirini arttırmaya başlamıştı¹⁶. Hafız İbrahim Efendi'ye göre, Edirne'de girişilecek en küçük bir özgürlük hareketi İstanbul'da etkili olabilecekti. Böyle bir harekette ordunun silah

---

Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, C. 1, Yükselen Yay., İstanbul 1970, s. 278.

¹² a.g.e., s. 279.

¹³ İbrahim Temo, *İbrahim Temo'nun İttihat ve Terakki Anıları*, (Yayına Haz. Bülent Demirbaş), Arba Yay., İstanbul 2000, s. 18.

¹⁴ Edirne'de Arnavut hoca diye bilinen İbrahim Efendi, küçük boylu, yamalı cübbesi ve kirlili sarığı ile tanınmaktaydı. Bkz. Tevfik Çavdar, *Bir Örgüt Ustasının Yaşam Öyküsü Talat Paşa*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1995, s. 22; II. Meşrutiyetin ilanından sonra 1908'de açılan Meclis-i Mebusan'ın Merkez-i Umumî üyelerinden biri olarak da seçilmiştir. Bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler, İttihat ve Terakki*, C. III, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul 1988, s. 21.

¹⁵ Cerre Çıkma, eskiden medrese talebelerinin, mübarek üç aylarda köylere dağılıp halka, dini öğütlerde bulunmak, namaz kıldırmak veya müezzinlik etmek suretiyle para veya erzak toplaması usulüdür. Bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2014, s. 153.

¹⁶ Tevfik Çavdar, *Bir Örgüt Ustasının Yaşam Öyküsü Talat Paşa*, s. 22.

gücünün önemini bilmekteydi. Ordu içerisinde destek sağlanmadan ya da en az bir bölümünün işbirliği alınmadan merkezi otoriteye karşı başarı kazanılmasının zor olduğunu düşünmekteydi. Bundan dolayı bir taraftan asker ile bağlantı kurarken diğer taraftan subaylarla irtibata geçerek bağları güçlendirmişti¹⁷. Çevresinde Edirne Merkez Hastanesi Başhekim Dr. Mehmed Bey, Süvari Alayı Tabibi Dr. İsmail Bey, Mülkiye İdadi Mektebi Müdürü Behçet Bey, daha sonra Edirne mebuslarından olacak olan Nüfus Kâtibi Kaltakkıran Faik Bey, gümrük memurlarından Necip Efendi, ordudan Cemal Onbaşı, topçu erlerinden Şerafettin ve Posta idaresi kâtiplerinden Talat Bey bulunmaktaydı¹⁸. Bu isimlerin oluşturduğu grup sonradan “Edirne Grubu” adıyla anılmıştır. Midhat Şükrü Bleda hatıratında

“Talat Bey, o tarihlerde Edirne Postanesi’nde memurdu. Kalbi özgürlük için çarpıyor ve elinden geldiği kadarı ile bu davaya hizmetten kaçınıyor. Talat Bey’in Edirne’de iki yakın arkadaşı vardı. Faik Bey ve İpekli İbrahim Hoca. Aralarında yaptıkları görüşmeler ve toplantılar dikkati çekmişti” diyerek aralarındaki ilişkiden bahsetmiştir¹⁹.

İttihat ve Terakki’nin Edirne Grubu, Balkanlar’da uzun süredir faaliyet gösteren İbrahim Temo’nun faaliyetleri dışında hareket etmiş, Manastır merkezi vasıtasıyla Balkan teşkilatı ile irtibatı sürdürmüştü²⁰. Yalnız Manastır’daki cemiyet faaliyetlerinin başarılı olmasına rağmen ilk aşamada Edirne’de aynı başarının olmadığı görülmektedir. Bunun en önemli nedenlerinin başında Edirne’de bulunan İkinci Ordu’nun kumanda kademesindeki subayların Üçüncü Ordu’dan daha genç ve tecrübesiz olması idi. Bir diğer nedeni ise bu subayların padişaha bağlılığının daha yoğun olmasıydı²¹.

Edirne gizli teşkilatının ilk aşamada Tuna kıyısındaki Rusçuk’ta kurulan bir merkez ile bağlantı kurduğu anlaşılmaktadır²². Çünkü Rusçuk’ta bulunan ve Talat Bey’in enişesi olan İsmail Yürük Bey, sık sık Edirne’ye gelerek Paris’ten gelen gizli neşriyat hakkında bilgiler vermekteydi. Bir nevi Edirne’ye gelen bilgiler

¹⁷ Hasan Babacan, *Mehmet Talat Paşa (1874-1921)*, TTK Yay., Ankara 2014, s. 44; Tevfik Çavdar, *İttihat ve Terakki*, s. 22-23; Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya’dan Orta Asya’ya Enver Paşa*, s. 279.

¹⁸ Hasan Babacan, *a.g.e.*, s. 44; Tevfik Çavdar, *İttihat ve Terakki*, s. 22-23; Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya’dan Orta Asya’ya Enver Paşa*, s. 279.

¹⁹ M. Şükrü Bleda, *İmparatorluğun Çöküşü, İttihat ve Terakki Katibi Umumisi*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1979, s. 20.

²⁰ M. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak...*, s. 196.

²¹ Tevfik Çavdar, *İttihat ve Terakki*, s. 29.

²² Bu merkez 1897’de Bulgaristan’ın Rusçuk bölgesinde cemiyetin Selanik merkezini kuranlardan Midhat Şükrü Bleda tarafından bir şube olarak kurulmuştu. Bkz. Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal (1881-1919)*, C. I, Remzi Kitapevi, İstanbul 2011, s. 42.

Ruşuk üzerinden sağlanmaktaydı²³. Bu grup bazen Talat Bey'in evinin avluya bakan küçük odasında toplanır, İsmail Yürük Bey'in gönderdiği gazeteleri ve risaleleri okur, bazen de Talat Bey'in komşusu olan Faik Bey'in konağında toplanarak müzakereler yapardı. Edirne Grubu, bazı er, erbaş ve subayların katılımıyla daha da genişlemeye başlamıştı. Yapılan gizli toplantı ve müzakereler 1895 yılı ortalarına kadar devam etmişti. Teşkilat, oldukça genişlemiş ve kısa bir süre önce İstanbul'da dağıtılan cemiyetin tekrar teşkilatlanması için faaliyetlerini hızlandırmıştı²⁴. Ancak teşkilat içinden biri olan Mülazım Said Efendi'nin ihbarı üzerine İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi olarak adlandırılan grup için soruşturmalar ve tutuklamalar başlatıldı²⁵. Bu tutuklamaları ve soruşturmaları İttihat ve Terakki yayın organları şöyle dile getirmişti:

“...Edirne’de eshab-ı hamîyyetden on yedi kişi tevkîf olundu... Millet büyük zabitanımızdan satvet-i askerîyemizi, namus ve haysiyet milliyetimizi muhafaza edecek hizmetler beklerken bunların evladı hamîyyetli, namuslu zabitanımızın, hocalarımızın mahvına, koca ordumuzun bu devr-i mezalimde hiss olunmayan perişanîyetine vasıta oluyor. Tevkîf olunan: iki mezun hoca, Mekteb-i Mülkiye idadisi müdürü, iki kitabet, on zabıt, iki askerî tıbbiyelidir. Hele mevkufinden Arnavud Hoca İbrahim Efendi’yi bura ümerâ-yı askerîyesinden, Kosova vilayeti ahali-i mu’teberesinden, Arnavud Beylerinden, meşayihinden, hocadan hemen hemen tanımayanı yoktur”²⁶.

Edirne'deki asker ağırlıklı bu şubenin çöküşü, cemiyet içinde yankı uyandırmıştı. Altı ay süren ilk soruşturmalardan sonra grup ikiye ayrılmıştı. Asker olmalarından dolayı Baştabip Mehmed, Doktor İsmail, Mülazım Ahmed Bey, Onbaşı Cemal, topçu neferi Şerafettin ve seyyar topçu neferi Abdullah'ın evrakı divan-ı harbe verilmişti. Sivil olanlar ise mahkemeye sevk edilerek şehir hapisanelerine gönderilmişti²⁷. Çok sayıda askerî personelin tutuklanmasının yanı sıra Talat Bey, Faik Bey ve Mehmed Şeref Bey de tutuklananlar arasındaydı. Yine üstlerinde cemiyetin şifreli evrakı ve İttihatçı subaylar tarafından yazılmış sakıncalı belgeler ile yakalanan Hâver ve Necib adlarında iki genç subay tutuklanmıştı. Yapılan muhakemeler sonucunda İttihat ve Terakki isminde bir gizli cemiyet kurmaya teşebbüs eden Hafız İbrahim ceza kanununun 58. maddesi gereğince altı sene, bazı hafifletici sebeplerden dolayı diğerleri de üçer sene kalebentliğe mahkûm edilmişti. Talat Bey'in cezası Edirne İstinaf Mahkemesince onanmış, 30

²³ Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, s. 279.

²⁴ Hasan Babacan, *a.g.e.*, s. 44.

²⁵ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Tevfik Çavdar, *İttihat ve Terakki*, s. 23-28.

²⁶ M. Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak...*, s.196-197; “Havadis-i Siyasiye”, *Meşveret*, No: 20, H. 15 Mart 1896 / M. 1 Şevval 1313, s. 4; “Edirne'den”, *Mizan*, No: 2, H. 23 Recep 1314 / M. 28 Aralık 1896, s. 4-5.

²⁷ Hasan Babacan, *a.g.e.*, s. 44.

Temmuz 1897 tarihinde memurluktan azledilerek Edirne Hapishanesine gönderilmişti²⁸. Bu dönemde Edirne Şubesi'nin üye sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte cemiyet için toplanan yardımların makbuz koçanlarının çokluğundan hareketle üye miktarının oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bu tutuklama ve soruşturmalardan sonra Edirne Şubesi'nin irtibat halinde olduğu Rusçuk ile bağlantısı da kopmuştur²⁹.

1895-1897 yılları arasında yapılan tutuklamalardan sonra 1905 yılına kadar cemiyetin Edirne faaliyetleri ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Bunun nedeni Edirne'de faaliyet gösteren ve tutuklanan eski cemiyet mensuplarının Edirne'ye girişlerinin yasak olmasıydı³⁰. II. Abdülhamid'in af ilanından sonra Edirne Hapishanesi'nde mahkûm bulunan Talat Paşa, Nüfus İdaresi Fransızca kâtabi Faik Bey, Mürefte Rüşumat Mubassırı Necib Bey ve Mitroviçe ahalisinden Hafız İbrahim Efendi için uygun bir iş bulunarak diğer vilayetlere gönderilmesi bildirilmişti³¹. Bunun üzerine diğer mahkûmlar gibi İstanbul veya Edirne'ye bir daha gelmemeleri şartıyla salınan Hafız İbrahim Efendi, memleketi Mitroviçe'ye dönmüştü³². Talât Bey Selanik'te göz hapsinde bulundurulmuş, Faik Bey Konya'ya sürülmüştü³³. Bu dönemde cemiyetin durumu İstanbul'da da parlak görülmemekteydi. 1896-1897 yıllarında yapılmış olan bu tutuklamalar hareketin hızını kesmiş ve aradan geçen zaman içinde pek bir şey yapılamamıştı. Bu tutuklamalardan sonra cemiyetin Rumeli kanadındaki destek azalmıştı³⁴.

Rumeli bölgesinde İttihat ve Terakki yapılanmasının gelişmesinde Edirne'deki yapılanma önemli bir role sahipti. Cemal Kutay,

Prens Sebahattin, II. Abdülhamid, İttihat ve Terakki adlı eserinde, “*İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Rumeli'ye yayılmasına en ziyade 'Edirne Grubu' adı verilen teşekkül sebep olmuştu ki, bunun başında da Talat Bey ve İpek Mebusu olan meşhur*

²⁸ a.g.e., s. 44-45.

²⁹ M. Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak...*, s.197.

³⁰ Edirne Hapishanesi'nde mahkûmen tevkif bulunan Edirne Postahane kâtabesinden Talat, Nüfus İdaresi Fransızca Kâtabi Faik ve Mürefte Rüşumat Müdürü Necip ve Hafız İbrahim nam şahsiyetleri af olunmuştur. Bkz. BOA, *BEO.*, 1086/81433, (H. 10 Şevval 1315 / M. 4 Mart 1898); Talat Paşa, Edirne Hapishanesi'nde bir buçuk yıl kaldıktan sonra İstanbul'dan gelen bir hüküm ile affedilmiştir. Ancak Talat Paşa ve affedilen diğer cemiyet mensupları ne Edirne oturabilecek ne de İstanbul'a gidebileceklerdi. Talat Paşa, Selanik'i seçmiş, sonradan meşrutiyetin ilanında etkili olan teşkilatlanmayı da burada yapmıştır. Bkz. Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, s. 280.

³¹ BOA, *İ.HUS*, 62/22, (H. 8 Şaban 1315).

³² Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, s. 280.

³³ M. Şükrü Bleda, a.g.e., s. 20.

³⁴ Ernest Edmondson Ramsour, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, (Çev. Nuran Ülken), Sander Yay., İstanbul 1972, s. 152.

*Hafız İbrahim Efendi ve Talat Paşa'nın eniştesi İsmail Yürük Efendiler vardı*³⁵” diyerek bu görüşü desteklemiştir.

Edirne'deki yapılanmanın çöküşüne rağmen 1900'lü yılların başlarında İttihatçıların faaliyetleri hız kazandı. Bu dönemin önemli gelişmelerinden biri de Avrupa'da ve yurt içinde faaliyet yürüten İttihatçıların 4-9 Şubat 1902 tarihleri arasında “Osmanlı Liberaller Kongresi” adı altında Paris'te toplanmalarıydı³⁶. Kongrenin ilk oturumu, Fransız Akademisi üyelerinden Mösyö Leter Pountalis'in Paris'teki evinde yapılmıştı³⁷. Kongrenin daha sonraki çalışmalarına ise Prens Sabahattin'in evinde devam edilmişti³⁸. Kongreye; Ermeni, Rum, Arap, Arnavut, Kürt, Çerkez ve Musevi gruplarında iştiraki ile birlikte birçok delege katılmıştı³⁹. Prens Sabahattin başkanlığında Ahmed Rıza, Yusuf Akçura, İbrahim Temo, Halil Ganem, Selanikli Dr. Nazım, İsmail Kemal, İsmail Hakkı (Paşa), Hoca Kadri, Mahir Sait, Ferit Bey, Ali Haydar, Hüseyin Siret, Doktor Refik Nevzat gibi hareketin önde gelen isimleri de kongrede bulunmaktaydı⁴⁰. Bu kongre ile birlikte iki farklı cemiyet ortaya çıkmıştı. Birincisi, Prens Sabahattin'in desteklediği “Teşebbüs-i Şahsi ve Âdem-i Merkezîyet Cemiyeti⁴¹”, ikincisi ise Ahmed Rıza Bey'in desteklediği “Terakki ve İttihat Cemiyeti⁴²” idi.

³⁵ Cemal Kutay, *Prens Sabahattin Bey, Sultan II. Abdülhamid, İttihat ve Terakki*, Tarih Müesseseleri Yay., İstanbul 1964, s. 223.

³⁶ Müfid Şemsi, *Şemsi Paşa, Arnavutluk ve İttihat-Terakki / El Hakku Ya'lû Vela Yû'lâ Aleyh*, (Haz. Ahmed Nezih Galitekin), Nehir Yay., İstanbul 1995, s. 17; Tevfik Çavdar, *İttihat ve Terakki*, s. 18-19; Ernest Edmondson Ramsaur, *a.g.e.*, s. 83.

³⁷ Ahmet Bedevi Kuran bu ismi eserinde Mösyö Lafevvre Contalis olarak vermiştir. Bkz. Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz...*, s. 182, 189.

³⁸ Ernest Edmondson Ramsaur, *a.g.e.*, s. 83; Prens Sabahattin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?*, (Çev. Muzaffer Sencer), Elif Yay., İstanbul 1965, s. 9; Ahmet Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Millî Mücadele*, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2012, s. 254.

³⁹ Delegationların sayısı ile ilgili farklı rakamlar bulunmaktadır. Ramsaur eserinde 47 olarak vermiş, Ahmet Bedevi Kuran, 60-70 civarında delege sayısından bahsetmektedir. Cemal Kutay da aynı rakamı vermiştir. Müfid Şemsi eserinde 40 sayısı verilmiştir. Yine, Sina Akşin'e göre ise sayı 40 civarındadır. Bkz. Ernest Edmondson Ramsaur, *a.g.e.*, s. 84; Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz...*, s. 347; Cemal Kutay, *a.g.e.*, s. 144; Müfid Şemsi, *a.g.e.*, s. 17; Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 66; Ahmet Eyicil, “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti”, *Türkler*, C. XIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 410.

⁴⁰ Yuriy Aşatoviç Petrosyan, *a.g.e.*, s. 217; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, TTK. Yayınları, İstanbul 2007, s. 521.

⁴¹ Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz...*, s. 192; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler, II. Meşrutiyet Dönemi*, C. I, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul 1988, s. 21.

⁴² Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz...*, s. 191; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler, Kanun-ı Esasi...*, C. 1, s. 21.

3. II. MEŞRUTİYET ÖNCESİ EDİRNE'DE İKİNCİ YAPILANMA ÇALIŞMALARI

Cemiyetin Edirne faaliyetleri 1905'ten sonra Edirne'deki İkinci Ordu Komutanlığı'na atanan subayların faaliyetleri ile birlikte tekrar hareketlilik kazandı. Özellikle İsmet Paşa (İnönü), Kazım Paşa (Karabekir), Seyfi Paşa (Düzgören), Hüseyin Kadri gibi isimler bu teşkilatlanmanın başında idi⁴³. 1907 yılının sonbaharında Edirne Jandarma Alayı subaylarından Refet Paşa'ya Edirne'de örgütü oluşturma görevi verilmişti⁴⁴. Aynı zamanda İsmet Paşa'nın Edirne'deki faaliyetleri bu dönemde tekrar cemiyetin şehir çevresinde güç kazanması sağlamıştı⁴⁵.

Nizamettin Nazif Tepedelenli bu konuda eserinde, “*Edirne teşkilâtını kuranlar da İsmet (İnönü), Kâzım Karabekir (Paşa), Seyfi Bey (Paşa) ve Hüseyin Kadri oldular*”⁴⁶; Kazım Karabekir ise, cemiyetin Edirne merkezinde, “*İsmet İnönü, General Seyfi Düzgören ve Hüseyin Kadri bulundular. Fethi Okyar da bir yıl sonra tekrar Selanik'e tayin olunduktan sonra burada Terakki ve İttihat Cemiyeti'ne girmiştir...*” diyerek Edirne'deki bu yapılanmayı doğrulamıştır⁴⁷. İsmet Paşa'nın da Edirne'deki faaliyetleri bu dönemde cemiyetin tekrar şehir çevresinde güç kazanması sağlamıştır. İsmet Paşa,

“*Cemiyetin usulleri içinde, İttihat ve Terakki, artık Edirne'de de kurulmuş çalışıyordu. Fethi Bey ile emniyetle mektuplaşabilmek için kısa bir şifre tespit etmiştik. 'Padişah' kelimesi 'ihtilal' manasına; 'sadakat', 'meşrutiyet' manasına; 'ubudiyet' de 'hürriyet' manasına geliyordu. O zamanki zihniyetimize göre polise karşı tedbir almıştık*⁴⁸” diyerek yapılanmanın gizliliği hakkında bilgi vermiştir⁴⁹.

⁴³ Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 95; Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, *İlan-ı Hürriyet ve Sultan II. Abdülhamid Han*, Yenimatbaa Yay., İstanbul 1960, s. 59; Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s. 91.

⁴⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam (1884-1938)*, C. I, Remzi Kitapevi, İstanbul 2011, s. 42-43.

⁴⁵ “1907 sonbaharında Edirne'de yeni bir hayat başladı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, üçüncü ordunun muntakasını teşkil eden Batı Rumeli'deki yayılması, Edirne bölgesine kadar uzanmıştır. Gizli cemiyet, vatanın tehlikede olduğunu ve Kanun-ı Esasi'nin iadesiyle devlet idaresinin düzelmesinden başka çare olmadığını vatanseverlere bildiriyordu.” Bkz. *İsmet İnönü'nün Hatıraları Genç Subaylık Yıllarım (1884-1918)*, (Haz. Sabahattin Selek), Yenigün Haber Ajansı Yay., İstanbul 1997, s. 47.

⁴⁶ Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, *a.g.e.*, s. 59.

⁴⁷ Kazım Karabekir, *a.g.e.*, s. 91.

⁴⁸ *İsmet İnönü'nün Hatıraları Genç Subaylık Yıllarım (1884-1918)*, s. 47.

⁴⁹ Günümüze kadar varlığını koruyan Hafız Ağa Konağı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gizli toplantılar yaptığı bina olarak bilinmektedir. Kereste ve inşaat malzemesi

1906-1907 yıllarına gelindiğinde Jön Türk Hareketi, Balkanlarda hareketlenmeye başlamıştı⁵⁰. Hareketin faaliyetleri, 1906 yılında “Osmanlı Hürriyet Cemiyeti” adıyla Selanik’te kurulan başka bir gizli cemiyetle hız kazanmıştı⁵¹. Bu cemiyet, çoğunluğu Üçüncü Ordu subaylarının oluşturduğu, 7’si subay olmak üzere 10 kişi tarafından kurulmuştu. Bu grup; Bursalı Mehmet Tahir Bey (1 nolu üye), Midhat Şükrü (Bleda), Selanik Askerî Rüştüyesi Fransızca Öğretmeni Binbaşı Naki (Yücekök), Erkan-ı Harp Yüzbaşısı Edip Servet (Tör), Yüzbaşı ve Müşiriyet (Mareşal) yaveri Kazım Nami (Duru), Yüzbaşı Ömer Naci Bey, Yüzbaşı İsmail Canbolat, Yüzbaşı Hakkı Baha Bey, Selanik Posta ve Telgraf Başkâtibi Talat Bey ve Rahmi Bey’den oluşmaktaydı. Bu üyeler arasında bulunan ve Edirne Grubu’nu oluşturan Talat Bey, Rahmi Bey, İsmail Bey, Heyet-i Aliyye’yi kurmuş, bu heyet daha sonra Merkez-i Umumî adını almıştır⁵². Üyeleri genellikle genç subaylardan oluşan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti’nin Avrupa’daki harekete göre daha canlı ve işlevsel olacağı bilinmekteydi⁵³. Bu nedenle, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ortak hareket etme kararı aldı⁵⁴. 27 Eylül 1907 tarihinde “Osmanlı Hürriyet” ve “İttihat ve Terakki” cemiyetlerinin birleşmesini saptayan bir metin hazırlandı ve iki cemiyet birleştirildi⁵⁵. Bu vesileyle Selanik Şubesi, Paris Şubesi’nin geçmişten gelen tecrübesinden; Paris Şubesi ise Selanik Şubesi’nin hem teşkilatçılığı hem de genç subayların dinamizminden yararlanmıştı. Böylelikle cemiyetin Avrupa merkezi Paris, Osmanlı merkezi

---

Romanya’dan getirilen bu bina sahibinin asıl adı Hafız Mehmet idi. Türk İslam Mimarisi’nin tipik bir örneği durumundaki bina Edirne Valiliği tarafından 2002 yılında onarıp restore edilmiştir. Ahmet Usal, *a.g.e.*, s. 108.

⁵⁰ Tefik Çavdar, *İttihat ve Terakki*, s. 22.

⁵¹ M. Şükrü Bleda’nın hatıratına göre ilk toplantı yeri Selanik’te Beş Çınar Bahçesi idi. Bkz. M. Şükrü Bleda, *a.g.e.*, s. 21; Necmettin Alkan, *Selanik’in Yükselişi (Jön Türkler Abdülhamid’e Karşı 1908 İhtilali)*, Timaş Yay., İstanbul 2012, s. 59.

⁵² Kazım Nami Duru, *İttihat ve Terakki Hatıralarım*, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul 1957, s. 13; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler, Kanun-ı Esasi...*, C. 1, s. 21-22; Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 92.

⁵³ Tefik Çavdar, *Bir Örgüt Ustasının Yaşam Öyküsü Talat Paşa*, s. 62-63

⁵⁴ Yuriy Aşatoviç Petrosyan, *a.g.e.*, s. 217; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler, Kanun-ı Esasi...*, C. 1, s. 22.

⁵⁵ Merkezi Paris olan Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti ile merkezi Selanik’te olan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, 19 Şaban 1325 / 27 Eylül 1907 tarihinden itibaren Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti namı altında âtiyüzzikir şerait ile ittihat etmiştir. Belgenin tamamı için bkz. Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz...*, s. 238; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler, Kanun-ı Esasi...*, C. 1, s. 49-50; Ernest Edmondson Ramsaur, *a.g.e.*, s. 142-143.

Selanik olmak üzere tüm şubelerin faaliyetleri tekrar düzenlendi⁵⁶. Cemiyet, Selanik'teki yapılanmasının ardından yeni şubelerin açılması amacıyla Üçüncü Ordu merkezi olan Manastır'da teşkilatlanmaya başladı. Bu konudaki ilk adımlar ise sonradan Harbiye Nazırı olan Enver Paşa tarafından atıldı. Bu dönemde Manastır'da birçok subay cemiyete üye olmaya başladı⁵⁷. İttihat ve Terakki'nin Edirne Şubesi ise Manastır merkezi vasıtasıyla Balkan teşkilatı ile irtibatı sürdürdü⁵⁸.

Bu gelişmeler ile birlikte 27-29 Aralık 1907 tarihleri arasında Paris'te Baron Velorme adında bir Fransız'ın evinde Prens Sabahattin, Ahmed Rıza ve Ermeni Taşnaksutyun Cemiyeti'nin başkanı Malûmyan başkanlığında "İkinci Osmanlı Liberaller Kongresi" yapıldı⁵⁹. Azınlık mensuplarının da bulunduğu bu kongrenin amacı ortak bir hedefte buluşmaktı⁶⁰. 29 Aralık gününe kadar 20 oturum yapmayı başaran İttihatçılar, çalışmalarını tamamlayarak bir bildiri yayınladı⁶¹. Bu bildiriye göre, II. Abdülhamid tahttan indirilecek ve meclis tekrar açılacaktı. Mevcut sistem değiştirilerek meşrutiyet ve meşveret sistemi yürürlüğe girecekti⁶². Genel bir ayaklanma çıkarılacak ve istibdat dönemi sona erdirilecekti⁶³.

1907 sonu ve 1908 başlarında İttihat ve Terakki, teşkilatlanmaya önem verirken aynı zamanda istibdatı sona erdirecek veya olası bir ihtilal durumunda başarıya ulaştıracak silahlı kuvvetlerin (Edirne'deki İkinci Ordu gibi) desteğini kazanmak için çaba harcadı. Bu nedenle 2 Mart 1908 tarihli Dr. Baha Şakir⁶⁴ ve

---

⁵⁶ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. IX, TTK. Yay., İstanbul 2007, s. 14; Ahmet Eyicil, *a.g.m.*, s. 416.

⁵⁷ Bunların içerisinde Kazım Bey (Karabekir), Resneli Niyazi Bey gibi genç, girişken ve dinamik subaylar başı çekmekteydi. Bkz. Tefik Çavdar, *İttihat ve Terakki*, s. 28.

⁵⁸ M. Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak...*, s. 196.

⁵⁹ İbrahim Temo İttihat ve Terakki anılarında kongrenin 15 Ekim 1907'de Baron Velorme adında bir kişinin konağında toplandığını, kongrenin dört gün sürdüğünü belirtmiştir. Bkz. İbrahim Temo, *a.g.e.*, s. 171; Ahmet Eyicil, *a.g.m.*, s. 416; Ernest Edmondson Ramsaur, *a.g.e.*, s. 144.

⁶⁰ Ernest Edmondson Ramsaur, *a.g.e.*, s. 144.

⁶¹ Bildiri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz...*, s. 290-296; Yuriy Aşatoviç Petrosyan, *a.g.e.*, s. 260.

⁶² Necmettin Alkan, *a.g.e.*, s. 64; M. Şükrü Hanioglu, "Genesis of the Young Turk Revolution of 1908", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 3, İstanbul 1982, s. 298.

⁶³ Yuriy Aşatoviç Petrosyan, *a.g.e.*, s. 261-262.

⁶⁴ Bu ismin tam yazımı muhtemelen Dr. Bahaeddin Şakir Bey'dir. Ahmet Rıza Bey'in belgeleri arasında bulunan Tunalı Ahmet Lütfi imzalı bir mektubun ikinci sayfasında İttihat ve Terakki kurucuları ve "JÖN TÜRKLER" başlığı altında geçen isimlerden biridir. Bkz. Ahmet Rıza, *Anılar*, Cumhuriyet Yay., İstanbul 2001, s. 30-31.

Hüsrev Sami imzalı⁶⁵, Sami adında birine hitaben yazılmış Paris merkezinin bir mektubuna şöyle bir dipnot eklenmişti:

*“Edirne taraflarında (ikinci ordu) teşkilata muvaffak olundu mu? Şayet olunmadı ise Hüsrev Sami Efendi’yi Kırcaali tarikiyle oraya ithal mümkündür. Bahusus biraderi ve rüfekay-ı mutemedisi İkinci Ordu dâhilinde bulunduğundan ve oraların ahval-i dahiliyye ve mevkiyyesini layıkıyla tanıdığından az zaman zarfında muntazam teşkilata muvaffak olacağı memuldür...”*⁶⁶

Paris’ten Selanik’teki Merkez-i Umumîye gönderilen 8 Mart tarihli Dr. Baha Şakir ve Hüsrev Sami imzalı başka bir mektupta, Edirne’de İkinci Ordu içinde kurulacak teşkilat için Hüsrev Efendi’nin kardeşi Eyüp Efendi’ye başvurulursa işin kolaylaşacağı bildirilmekte ve İzmir Valisi Kamil Paşa’nın damadı olan hastane Başhekimi Dr. Faik Paşa’ya başvurulmasının faydasız olmayacağı yazılmıştır⁶⁷.

Bu tarihlerde Edirne’de cemiyet mensuplarının sayısı ile ilgili çok fazla bilgi bulunmama ile birlikte Enver Paşa hatıralarında Makedonya’da dağa çıkmadan önce belirttiği üzere

“...Haziran dokuzunda⁶⁸; Merkez-i Umumi azâsı, kışla meydanına nazır evimizin en üst katındaki küçük odada, ictima etmişti. Burada, benim hareketim hakkında karar verecektik. Bir saat kadar Edirne Heyet-i Merkeziyyesinden gelmiş olan Erkân-ı Harb Kolağası Hayri Bey’le görüştim. Edirne teşkilatı hakkında henüz kat’î ma’lûmâtımız yoktu. Verdiği ma’lûmâta göre, hemân kâffesi zâbit olmak üzere, Kırkkilise ve Edirne civarında, yetmiş kadar efrâd-ı cemiyet vardı. Maa-mâfih, az zamanda terakki etmesi kuvvetli idi. Kendisine hâtırında olan bir şifre miştâhı (anahtarı) verdim. Ertesi gün Edirne’ye hareket edecekti⁶⁹” diyerek yaklaşık olarak bir sayı vermiştir. Kırkkilise ve Edirne civarında yetmiş kadar cemiyet mensubu olduğunu belirtmiştir.

II. Meşrutiyet, İstanbul ile birlikte 23 Temmuz 1908’de Edirne’de de ilan edilmiştir. Bu suretle bilhassa Rumeli şehirlerinde ve Edirne’de genç subayların çoğunluğu teşkil ettikleri İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin gizli merkezleri açığa çıkarak mülki idareyi fiilen kontrolleri altına almışlardı⁷⁰. Hatta *The Times* gazetesi partinin merkezinin yavaş yavaş Selanik ve Manastır’dan başkentle yakınlaşmak ve

⁶⁵ Ahmet Rıza Bey’in belgeleri arasında bulunan Tunalı Ahmet Lütfi imzalı bir mektubun ikinci sayfasında İttihat ve Terakki kurucuları ve Jöntürkler başlığı altında geçen isimlerden biridir. Hüsrev Sami Efendi olarak listede adı bulunmaktadır. Bkz. Ahmet Rıza, *a.g.e.*, s. 30-31.

⁶⁶ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C. I, Kısım I, TTK Yay., Ankara 1991, s. 144.

⁶⁷ *a.g.e.*, s. 144.

⁶⁸ Bu tarih Rumî 9 Haziran 1324 tarihine denk gelmektedir. Miladi olarak 22 Haziran 1908 tarihidir.

⁶⁹ Enver Paşa, *Enver Paşa’nın Anıları (1881-1908)*, (Haz. Halil Erdoğan Cengiz), İletişim Yay., İstanbul 1991, s. 90.

⁷⁰ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, s. 51.

olayların daha iyi kontrol altına alınması için Edirne'ye doğru kaydırılmaya çalışıldığı iddiasında bulunmuştur⁷¹.

4. II. MEŞRUTİYET'İN İLANINDAN SONRA CEMİYETİN EDİRNE FAALİYETLERİ

23 Temmuz 1908 tarihinde İstanbul'da II. Abdülhamid Kanun-ı Esasi'yi tekrar yürürlüğe soktuğuna dair bir irade yayınlamıştı. Bu gelişmelerden sonra hafiye teşkilatının varlığı nedeniyle ilk haberler Edirne'de ihtiyatla karşılanmıştı. Ancak Batı Rumeli'den gelen haberlerden sonra şehirde hareketlilik yaşanmaya başlamıştı⁷². Birkaç gün içinde İkinci Ordu kurmayları halk ile birlikte her tarafta meşrutiyetin ilanı nedeniyle yapılan şenliklere katıldı. 27 Temmuz 1908'de Edirne'de meşrutiyet kutlamaları için sokaklar süslenmiş ve havanın kararmasıyla fener alayları düzenlenmişti. Gün içinde Vilayet Konağı, Belediye Binası ve Garnizon Kumandanlığı'nın önünde konuşmalar yapıldı⁷³. 28 Temmuz 1908 tarihinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iki Selanik temsilcisi Erkan-ı Harp Yüzbaşısı Ruşeni Bey ve Yüzbaşı Ahmet Bey, Edirne'ye gelerek ateşli konuşmalar yapmışlardı⁷⁴. Bu temsilciler, Edirne Valisi Mustafa Ziver Bey⁷⁵, İkinci Ordu kumandanı Ali Rıza Paşa ve yüksek rütbeli sivil idarecilerle görüşerek İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne sadakat yemini etmelerini istemişlerdi⁷⁶. Ordu içindeki İttihatçı genç subaylar devletin bütün memurlarını cemiyete davet etmiş, eski rejime hizmet eden ve meşrutiyete biat etmeyen memurlara imkân vermemişlerdi⁷⁷.

Yüzbaşı Ruşeni Bey'in söylev ve nutukları padişaha sadık olan askerlerin ve bir kısım Edirne halkının pek hoşuna gitmeyecek türdendi. Bu konuşmalardan bir süre sonra Edirne'de birkaç gün sürecek olayların tetiklenmesine neden oldu⁷⁸. Ruşeni Bey, istasyonda konuşma yaptığı sırada halktan bir grup, "Padişahım çok yaşa!" diye bağırınca, İttihatçı subaylar duruma müdahale ederek bu türden

⁷¹ "Turkey", *The Times*, 1 Ağustos 1908, s. 7.

⁷² *İsmet İnönü'nün Hatıraları Genç Subaylık Yıllarım (1884-1918)*, s. 53-54.

⁷³ "İfade", *Yeni Edirne*, No: 1, H. 1 Recep 1326 / M. 30 Temmuz 1908, s. 1.

⁷⁴ Bu konuşmaların tamamı için bkz. *Yeni Edirne*, No: 1, H. 1 Recep 1326 / M. 30 Temmuz 1908, s. 1-2.

⁷⁵ Mustafa Ziver Bey bir gün sonra Zabtiye Nazırı Hayri Bey'in azledilmesinden dolayı Edirne Valiliği'nden alınarak Zabtiye Nazırı olarak atanmıştır (31 Temmuz 1908). Bkz. BOA, *İ.ZB.*, 3/48, (H. 2 Recep 1326 / M. 31 Temmuz 1908).

⁷⁶ Aykut Kansu, *1908 Devrimi (Elusive Transformation: The Revolution of 1908 in Turkey)*, (Çev. Ayda Erbal), İletişim Yay., İstanbul 1995, s. 135.

⁷⁷ *İsmet İnönü'nün Hatıraları Genç Subaylık Yıllarım (1884-1918)*, s. 54.

⁷⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Serkan Yazıcı, "Edirne Ayaklanması", *Uluslararası Edirne'nin Fethinin 650. Yıldönümü Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 4-6 Mayıs 2011, T.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Edirne 2012.

sloganların atılmasının sona ermesini istemişlerdi. Ayrıca meşrutiyetin padişahın arzusuyla değil, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin mücadelesiyle ilan edildiğini tekrarlayarak kontrolü sağlamaya çalışmışlardı⁷⁹. Subayların istasyon duvarlarında asılı olan padişahı öven afişleri indirmelerinden sonra 32 yıllık II. Abdülhamid idaresini eleştiren konuşmalar yapılmaya devam edilmişti⁸⁰.

Ruşeni Bey'in ateşli konuşmaları ve İttihatçı subayların fevri davranışlarından sonra II. Abdülhamid'in hayatından endişelenen İkinci Ordu subaylarından bazıları İstanbul'a gitmek ve padişahı görmek istemişlerdi⁸¹. 3 Ağustos 1908 tarihinde 350 kişilik bir askerî heyet padişahın durumunu görmek amacıyla Edirne'den İstanbul'a hareket etti⁸². Askerler, II. Abdülhamid'in

⁷⁹ İsmet İnönü'nün *Hatıraları Genç Subaylık Yıllarım (1884-1918)*, s. 56; Ernest Edmondson Ramsour, *a.g.e.*, s. 151-152.

⁸⁰ Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti* adlı eserinde "Yapılan taklara (levha) o zamana kadar âdet olan, 'Padişahım Çok Yaşa' levhaları da konmuş. Ruşeni bu parlak merasimden heyecanlanarak büsbütün çileden çıkmış ve kılıcını çekerek bağırması: Bu menhus (kötü) levhalar hâlâ burada neden asılı duruyor! Biz onu şöyle yaptık, böyle yaptık!., diye söylediğinin sonradan dahi farkına varmadan kılıcı ile bu levhaları parçalamış!" şeklinde durumu beyan etmiştir. Bkz. Mizancı Mehmed Murad, *Hürriyet Vadisinde Bir Pençe-i İstibdad*, Nehir Yay., İstanbul 1997, s. 130; Kazım Karabekir, *a.g.e.*, s. 226; "Turkey", *The Times*, Issue 38714, 1 Ağustos 1908, s. 7; "Le Mécontentement a Andrinople", *Le XIXe siècle*, No: 14024, 3 Ağustos 1908, s. 2.

⁸¹ "Turkey", *The Times*, Issue 38713, 31 Temmuz 1908, s. 9; "Adrianople Garrison", *The Times*, Issue 38716, 4 Ağustos 1908, s. 5.

⁸² II. Abdülhamid'in eski Mabeyn Başkâtibi Tahsin Paşa hatıratında, "...Edirne'den asker müracaat ediyor, Hattı hümayunun ikinci mabeyinci Nuri Paşa götürsün Sadrazama malumat veriniz. Usulen lazım gelen şeyler yapılsın, emrini verdi. Tertibat yapıldı, Nuri Paşa da hattı alarak Babiâli'ye gitti. Telgrafhaneye gittim, askerinin müracaatını istizah eyledim. Hünkârı görmek, İstanbul'a gelmek istediklerini söylediler, Edirne mühim yerdir, orasını bırakıp İstanbul'a gelmek doğru değildir maksat ne ise söyleyiniz. Padişaha arz edeyim diye telgrafla cevap verdim. Telgrafhanenin içi dışı dolmuş, trenlere binip gelmeğe hazırlanmış oldukları anlaşılıyor. Hünkârın tehlikede olduğunu işittik, gibi birtakım sözlerle gelmek için ısrar ediyorlardı. Hepsinin gelmekten vazgeçirilmesini taraflarından bir kısım efrat göndermelerini ve bu veçhile kısmen ve murahhasan gelmelerini emretti. Trenle bir kısım asker geldi..." diyerek süreci anlatmıştır. Bkz. Tahsin Paşa, *Tahsin Paşa, Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1931, s. 274; "...Yaklaşık 5000 kişi ve kadı, subaylar ve Genç Türk komitelerinin başkanlarının çabalarına rağmen istasyona ulaştılar ve sonucunda başkente 300 kişilik bir heyet göndermeye karar verdiler. Majestelerinin güvenliğinden emin olmak için saraya gönderildiler ve dün vardılar. Selanik İttihat ve Terakki Cemiyetinin üyelerinden oluşan başka bir heyet hükümet ile görüşmek için buraya geldiler. Bkz. "Adrianople Garrison", *The Times*, Issue 38716, 4 Ağustos 1908, s. 5; Dün öğleden sonra, muazzam bir kalabalık, Edirne İkinci Ordu Kolordusunun bir heyetini getiren özel tren istasyonuna gelmesi

huzuruna kabulünden sonra sakinleşerek Kanun-ı Esasi'ye karşı olmadıklarını, padişaha bağlı olduklarını beyan etmişlerdi. İttihatçılar ise bir bildiri yayımlayarak kendilerinin de aynı duyguları paylaştıklarını ifade etmişlerdi⁸³.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Edirne'nin mülkî idaresinde hızlı değişiklikler meydana geldi. Edirne'ye gelen İttihatçılar tarafından ilk olarak vali ve İkinci Ordu komutanından meşrutî idareye bağlılık yemini etmeleri istendi. Yemin ettikleri takdirde görevlerinde kalabilecekleri, ancak maaşlarında kesinti yapılacağı bildirildi. Aynı zamanda asıl yetki ve sorumlulukların ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin görevlendireceği kişilerde olacağı beyan edildi⁸⁴. Bunun yanı sıra Edirne'de idarî, adlî ve mülkî memurlara çeşitli baskılar yapıldı. Hatta şehirde görev yapan askerî paşalar ve mülkiye erkânı hakkında öldürülmeleri ile ilgili bir beyanname hazırlanarak adları otuz tabaka kâğıda yazılmış ve Edirne'de meydanlara asılmıştı⁸⁵. Ayrıca İttihat ve Terakki Cemiyeti Edirne Şubesi tarafından

---

nedeniyle birkaç saat bekledi; ancak 300 askerden oluşan ve birkaç subaydan oluşan heyet, San Stefano (Yeşilköy) İstasyonu'ndaki banliyölerdeki trenden inip Beshiktasch (Beşiktaş) için özel bir buharlı tren istasyonuna indi. Bkz. "La députation d'Andrinople", *Le XIXe siècle*, No: 14026, 5 Ağustos 1908, s. 2.

⁸³ Paris'te yayınlanan 5 Ağustos 1908 tarihli *Le XIXe Siècle* gazetesi, İstanbul'a gelen heyet ile ilgili olarak, "Dün Edirne'den gelen askerî heyet Beşiktaş'a gelerek, Savaş Bakanı ve Genel Sekreter Çakır Paşa tarafından Yıldız Köşkü'ne götürüldü, burada Padişah subaylar ile akşam yemeği yedi. Padişah sonra bir pencereden kendini gösterdi. Heyeti komuta eden topçu komutanı Kadri Bey'i çağırdı ve ona; 'Hepinizi gördüğüm için çok mutluyum. Askerlerime, çocuklarıma değer veriyorum selamlarımı ve diğer ordu kollarındaki yoldaşlara göndermek için ücret (orduya dağıtılması için) veriyorum'. Delegasyon, gelecek akşam Edirne'ye dönmek için ayrıldı..." şeklinde haberi ile gelişmeleri ayrıntılandırmıştır. Bkz. "La députation d'Andrinople", *Le XIXe siècle*, No: 14026, 5 Ağustos 1908, s. 2.

⁸⁴ Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, s. 141-142.

⁸⁵ "Bursalı Cemal adındaki sınıf arkadaşımın evine gittim geceleyin, orada otuz tabaka kâğıt üzerine beyanname yazdık. Altında İçtima ve Terakki Komitesi imzasını taşıyan bu el yazısı beyanname de Edirne'deki askerî paşalarla Mülkiye Erkânından öldürülmelerine karar verilenlerin adları sıralanmıştı....Sonra bu beyannameleri geceleyin sabahlara kadar dolaşarak Üç Şerefeli, Eski Camii, Zindanalı, Selimiye v.s. gibi Edirne'nin meydanlarına çiriş ile yapıştırdım... Ertesi günü sabahleyin... Astığım beyannamelerin bazıları koparılmış alınmış, hala yerinde duranların etrafında üç dört meraklı durmuş okuyor... Fakat herkesin kafası o kadar karmakarışık ve hükümet o kadar şaşkın idi ki, bu işi meydana çıkarmayı kimse düşünemezdi...", bkz. Rahmi Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, TTK Yay., Ankara 1988, s. 29-30, Edirne'de derin bir huzursuzluk hakim, çünkü liberallerin birlikleri işten çıkarma tarihi henüz belli değil. Duvarlarda, birkaç Ordu başkomutanı ve komiserin öldürmesini bildiren kartpostallar buldular. Bkz. "Le Mécontentement a Andrinople", *Le XIXe siècle*, No: 14019, 29 Temmuz 1908, s. 1; Kudret

ildeki postane ofislerine, soruşturulmadıkça herhangi bir kişiye, kodlanmış telgraf gönderilmesine izin verilmemesi yönünde talimat verilmişti. Şube tarafından “*bu karara karşı çıkmaya cesaret eden herkesin yerinde infaz edileceği*” bildirilmişti⁸⁶.

Edirne’de vali ve İkinci Ordu komutanı başta olmak üzere idarî kademe bulunan üst düzey yöneticiler kısa sürede değiştirildi⁸⁷. İlk olarak 8 Haziran 1907 tarihinden beri Edirne valisi olan Mustafa Ziver Bey’in görev yeri değiştirildi⁸⁸. Mustafa Ziver Bey, 3 Ağustos 1908 tarihinde görevden alınarak yerine Selanik Valisi Hüseyin Nazım Paşa, Edirne Valiliği’ne tayin edildi⁸⁹. Yalnız bu tayin üzerinden henüz bir hafta geçmemişken 10 Ağustos 1908 tarihinde Edirne Vilayet Valiliği’ne Siroz (Serez) Mutasarrıfı Reşit Paşa görevlendirilerek Hüseyin Nazım Paşa Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti’ne atandı⁹⁰. Reşit Paşa, meşrutiyetin ilan sürecinde Abdülhamid’e gönderdiği, “*24 saat zarfında meşrutiyet ilan edilmediği ve Kanun-ı Esasi yürürlüğe girmediği takdirde Siroz (Serez) Sancağının veliaht Reşad Efendi’ye biat edecektir...*” şeklindeki telgrafı ile ün yapmıştı⁹¹.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, gerek idarî gerekse askerî memurları tensikat adı altında ya kontrole tabi tutmuş ya da görevlerine son vermişti. 1 Temmuz 1909 tarihinde “Tensikat Kanunu” ve buna ek olarak çıkarılan kanunlar ile binlerce memur görevden uzaklaştırıldı⁹². Bu doğrultuda Edirne vilayeti genelinde görevlerindeki yetersizlikleri ve kötü hallerinden dolayı emekliye sevk edilmesi veya değiştirilmesi istenilen memurlar hakkında bağlı buldukları makamlarca gerekenin yapılması ile ilgili tebligat gönderildi. 28 Ağustos 1908 tarihli bu

---

Emiroğlu, *Anadolu’da Devrim Günleri (II. Meşrutiyet İlanı Temmuz-Ağustos 1908)*, İmge Kitapevi, Ankara 1999, s. 132.

⁸⁶ M. Şükrü Hanoğlu, *Preparation For A Revolution, The Young Turks, 1902-1908*, Oxford University Press, New York 2011, s. 280.

⁸⁷ “Turkey”, *The Times*, Issue 38714, 1 Ağustos 1908, s. 7.

⁸⁸ BOA, *BEO.*, 3072/230370; BOA, *BEO.*, 3072/230371; BOA, *BEO.*, 3072/230372, (H. 26 Rebiülahir 1325 / M. 8 Haziran 1907).

⁸⁹ BOA, *BEO.*, 3368/252570, (H. 7 Recep 1326 / M. 5 Ağustos 1908); BOA, *BEO.*, 3368/252571, (H. 6 Recep 1326 / M. 4 Ağustos 1908); BOA, *DH.MKT.*, 1275/53, (H. 6 Recep 1326 / M. 4 Ağustos 1908).

⁹⁰ BOA, *BEO.*, 3371/252757, (H. 12 Recep 1326 / M. 10 Ağustos 1908).

⁹¹ Kudret Emiroğlu, *a.g.e.*, s. 138.

⁹² H. 12 Cemaziyelahir 1327 / M. 1 Temmuz 1909 tarihli, Tensikat Kanunu, *Düstur*, Tertib 2, C. 1, No: 2362, s. 326-332; Kamil Paşa’nın seçimler öncesinde 16 Ağustos 1908 tarihli hükümet programında da belirtilmiş ve buna göre devlet dairelerinde memur sayısı düşürülecek ve memurların aldıkları yüksek maaşlar azaltılacaktı. Bkz. “Turkish Reforms: Programme of the Ministry”, *The Times*, Issue 38727, 17 Ağustos 1908, s. 5; 1910 Mart ayında, Jön Türk hareketinden yirmi ay sonra, sefirlerin, valilerin tamamı, taşra müdürleriyle ticaret ataşelerinin çoğu değiştirilmişti. Değişim istatistikleri için bkz. M. Şükrü Hanoğlu, *Preparation for a Revolution, The Young Turks*, s. 287.

tebligatta, yaşlı oldukları için görevlerinde yetersiz kalanlar emekliliğe sevk edildi. Aynı tebligatta görevlerini yapmayanların buldukları nezarete isimlerinin bildirilmesi ve görevden uzaklaştırmalardan doğan memur sıkıntısının giderilmesi için tebligata cevap verilmesi istendi⁹³.

4. SONUÇ

Edirne'deki İttihatçı yapılanma iki dönemi kapsamaktadır. Birinci dönem cemiyetin kurulmasından sonra faaliyetlerinin açığa çıkmaya başladığı 1895-1897 yılları arasındadır. Ancak cemiyetin 1895 yılı öncesi faaliyetlerinin gizliliğinden dolayı Edirne'deki yapılanma daha eskiye götürülebilir. Bu dönemde İttihat ve Terakki'nin Edirne Grubu, Manastır merkezi vasıtasıyla Balkan teşkilatının bir parçası olan ve Rusçuk'ta kurulan bir merkez ile bağlantı kurduğu anlaşılmaktadır. Edirne'deki ilk yapılanma Hafız İbrahim Efendi öncülüğünde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Talat Paşa, Kaltakkıran Faik Bey, Dr. Mehmed Bey, Dr. İsmail Bey, Behçet Bey, Necip Efendi, Onbaşı Cemal ve Şerafettin Bey, Edirne Grubu olarak anılan İttihatçı teşkilatlanmanın önemli isimleridir. 1896-1897 yıllarında başlayan tutuklanmalar sonucu bu grup dağıtılmış ve bu İttihatçılara çeşitli cezaların yanı sıra Edirne'ye giriş yasağı konulmuştur. Bu dönemde şehirdeki teşkilata katılan üye sayısı kesin olarak bilinmemekle birlikte soruşturmalar esnasında ele geçirilen cemiyetin yardım makbuzları dikkate alındığında üye miktarının aslında oldukça fazla olduğu görülmektedir. II. Abdülhamid'in İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı aldığı çeşitli önlemler sonucu 1897 yılından 1905 yılına kadar şehirde herhangi bir İttihatçı faaliyete rastlanmamaktadır. Edirne'deki ilk İttihatçı yapılanma Manastır'daki gibi başarılı olamamıştır. İkinci Ordu'nun kumanda kademesindeki subayların Üçüncü Ordu'dan daha genç ve tecrübesiz olması, bu subayların padişaha bağlılığının daha yoğun olması başarısızlığın nedenlerindedir.

Edirne'de cemiyetin tekrar yapılanmaya başladığı ikinci dönem ise 1905 yılından itibaren İkinci Ordu bünyesinde bulunan önemli subayların faaliyetlerini kapsamaktadır. Bu dönemde şehirde faaliyet gösteren İsmet Paşa, Kazım Karabekir, Seyfi Paşa, Refet Paşa ve Hüseyin Kadri Bey gibi isimler bu teşkilatlanmanın başındadır. Bu dönemdeki Edirne yapılanmasının Enver Paşa tarafından örgütlenmiş olan Manastır Şubesi ile bağlantı kurduğu görülmektedir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ülke genelindeki diğer şubeler gibi Edirne'de de genç subayların çoğunluğu oluşturduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gizli merkezleri açığa çıkarak yönetimi fiilen kontrolleri altına almışlardır. Bu dönemde cemiyetin Edirne'deki ilk faaliyetleri şehir idarecilerinin kendilerine biat etmesini sağlamak, padişaha bağlı askerî ve mülkî memurları kontrol altında tutmak şeklindedir. Ancak kısa süre içinde bu yönetici kadroların birçoğu çeşitli vesileler ile görevden

⁹³ BOA, *DH.MKT.*, 2615/57, (H. 28 Şaban 1326 / M. 25 Eylül 1908).

alınarak İttihatçı idarecilerin göreve getirilmeleri sağlanmıştır. Edirne’de II. Meşrutiyet’in ilanı ilk aşamada ihtiyatla karşılanırsa da şehre gelen İttihatçı subaylar büyük bir coşkuyla karşılanmıştır. Yalnız bu subayların II. Abdülhamid hakkındaki söylev ve nutukları Edirne’de bulunan İkinci Ordu mensubu bazı subayların hoşuna gitmemiş, 28 Temmuz-3 Ağustos 1908 tarihleri arasında şehirde bazı olayların patlak vermesine neden olmuştur. II. Abdülhamid’in hayatından endişe duyan İkinci Ordu subaylarının İstanbul’a giderek padişahı görmesi ile olaylar yatıştırılmıştır. Bu durum aynı zamanda Edirne’deki İkinci Ordu subay ve askerlerinin II. Abdülhamid’e daha sadık olduklarının göstergesidir.

Edirne’deki İttihatçı yapılanmanın ülke genelindeki İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin güç kazanması ile doğru orantılı olduğu görülmektedir. Cemiyetin gizli faaliyetlerde bulunduğu ilk dönemlerinde çok fazla taraftar bulamasa da ikinci yapılanma süreci olarak değerlendirebileceğimiz 1905 yılı ve sonrası yapılanmanın öncekine göre daha aktif olduğu söylenebilir. Bunun en önemli nedeni ise 1905 yılından itibaren Selanik’te teşkilatlanan güçlü bir İttihatçı yapılanmanın etkisidir. Ayrıca meşrutiyetin ilanından sonra şehre atanan valilerin ve görevlilerin cemiyet mensubu kişilerden olması yapıyı güçlendirmiştir. 31 Mart Vakası’nın bastırılması amacıyla kurulmuş olan Hareket Ordusu’na, Edirne’deki askeri birliklerden de katılımın olması bu durumu destekler niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Ahmet Rıza, *Anılar*, Cumhuriyet Yay., İstanbul 2001.
 Akşin, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Yay., Ankara 2006.
 Alkan, Necmettin, *Selanik’in Yükselişi (Jön Türkler Abdülhamid’e Karşı 1908 İhtilali)*, Timaş Yay., İstanbul 2012.
 Apak, Rahmi, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, TTK Yay., Ankara 1988.
 Aydemir, Şevket Süreyya, *Makedonya’dan Orta Asya’ya Enver Paşa*, C. 1, Yükselen Yay., İstanbul 1970.
 Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam Mustafa Kemal (1881-1919)*, C. I, Remzi Kitapevi, İstanbul 2011.
 Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam (1884-1938)*, C. I, Remzi Kitapevi, İstanbul 2011.
 Babacan, Hasan, *Mehmet Talat Paşa (1874-1921)*, TTK Yay., Ankara 2014.
 Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, C. I, Kısım I, TTK Yay., Ankara 1991.
 Bleda, M. Şükrü, *İmparatorluğun Çöküşü, İttihat ve Terakki Katibi Umumisi*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1979.
 BOA, *BEO.*, 3368/252570, 3368/252571, 3072/230370, 3072/230371, 3072/230372, 3371/252757.
 BOA, *DH.MKT.*, 1275/53, 2615/57.
 BOA, *İ.HUS*, 62/22.

BOA, *İ.ZB.*, 3/48.

Çavdar, Tefik, *İttihat ve Terakki*, İletişim Yay., İstanbul 1991.

Çavdar, Tefik, *Bir Örgüt Ustasının Yaşam Öyküsü Talat Paşa*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1995.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2014.

Duru, Kazım Nami, *İttihat ve Terakki Hatıralarım*, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul 1957.

Emiroğlu, Kudret, *Anadolu'da Devrim Günleri (II. Meşrutiyet İlanı Temmuz-Ağustos 1908)*, İmge Kitabevi, Ankara 1999.

Enver Paşa, *Enver Paşa'nın Anıları (1881-1908)*, (Haz. Halil Erdoğan Cengiz), İletişim Yay., İstanbul 1991.

Eyicil, Ahmet, "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti", *Türkler*, C. XIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, ss. 404-436.

Hanioğlu, M. Şükrü, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üçdal Neşriyat, Ankara 1981.

Hanioğlu, M. Şükrü, "Genesis of the Young Turk Revolution of 1908", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 3, İstanbul 1982, ss. 276-300.

Hanioğlu, M. Şükrü, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1892)*, İletişim Yay. İstanbul 1989.

Hanioğlu, M. Şükrü, *Preparation For A Revolution, The Young Turks, 1902-1908*, Oxford University Press, New York 2011.

İbrahim Temo, *İbrahim Temo'nun İttihat ve Terakki Anıları*, (Yayına Haz. Bülent Demirbaş), Arba Yay., İstanbul 2000.

İsmet İnönü'nün Hatıraları Genç Subaylık Yıllarım (1884-1918), (Haz. Sabahattin Selek), Yenigün Haber Ajansı Yay., İstanbul 1997.

Kansu, Aykut, *1908 Devrimi (Elusive Transformation: The Revolution of 1908 in Turkey)*, (Çev. Ayda Erbal), İletişim Yay., İstanbul 1995.

Karabekir, Kazım, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, TTK Yay., İstanbul 2007.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. IX, TTK Yay., İstanbul 2007.

Kuran, Ahmet Bedevi, *İnkılap Tarihimiz ve İttihat ve Terakki*, Tan Matbaası, İstanbul 1948.

Kuran, Ahmet Bedevi, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Millî Mücadele*, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2012.

Kutay, Cemal, *Prens Sabahattin Bey, Sultan II. Abdülhamid, İttihat ve Terakki*, Tarih Müesseseleri Yay., İstanbul 1964.

- Le XIXe siècle*, No: 14019, 29 Temmuz 1908, s. 1; No: 14024, 3 Ağustos 1908, s. 2; No: 14026, 5 Ağustos 1908, s. 2.
- Meşveret*, No: 20, H. 15 Mart 1896 / M. 1 Şevval 1313, s. 4.
- Müfid Şemsi, *Şemsi Paşa, Arnavutluk ve İttihat-Terakki / El Hakkı Ya'lû Vela Yû'lâ Aleyh*, (Haz. Ahmed Nezh Galitekin), Nehir Yay., İstanbul 1995.
- Milliyet*, Tarihi Tefrika:1, No: 3139, 4 Nisan 1934, s. 2.
- Mizan*, No: 2, H. 23 Recep 1314 / M. 28 Aralık 1896, s. 4-5.
- Mizancı Mehmed Murad, *Hürriyet Vadisinde Bir Pençe-i İstibdad*, Nehir Yay., İstanbul 1997.
- Ramsaur, Ernest Edmondson, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, (Çev. Nuran Ülken), Sander Yay., İstanbul 1972.
- Petrosyan, Yuriy Aşatoviç, *Sovyet Gözüyle Jön Türkler*, (Çev. Mazlum Beyhan), Bilgi Yay., İstanbul 1974.
- Prens Sabahattin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?*, (Çev. Muzaffer Sencer), Elif Yay., İstanbul 1965.
- Tepedelenlioğlu, Nizamettin Nazif, *İlan-ı Hürriyet ve Sultan II. Abdülhamid Han*, Yenimatbaa Yay., İstanbul 1960.
- Tahsin Paşa, *Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1931.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasi Partiler, İttihat ve Terakki*, C. III, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul 1988.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasi Partiler, II. Meşrutiyet Dönemi*, C. I, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul 1988.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938) Kanun-ı Esasi ve Meşrutiyet Dönemi*, C.1, İstanbul Bilgi Üni. Yay., İstanbul 2003.
- The Times*, Issue 38713, 31 Temmuz 1908, s. 9; Issue 38714, 1 Ağustos 1908, s. 7; Issue 38716, 4 Ağustos 1908, s. 5; Issue 38727, 17 Ağustos 1908, s. 5.
- Usal, Ahmet, *Edirne Tarihi ve Kültürü*, Edirne Vergi Dairesi Başkanlığı, Edirne 2006.
- Yazıcı, Serkan, "Edirne Ayaklanması", *Uluslararası Edirne'nin Fethinin 650. Yıldönümü Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 4-6 Mayıs 2011, T.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Edirne 2012, ss. 329-339.
- Yeni Edirne*, No: 1, H. 1 Recep 1326 / M. 30 Temmuz 1908, s. 1-2.

Araştırma Makalesi/ Research Article

BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİ ÖĞRETMENLERİNİN ROLLERİ: EĞİTİM YÖNETİMİ AÇISINDAN OKUL YÖNETİCİLERİNİN GÖRÜŞLERİ¹

ROLES OF INFORMATION TECHNOLOGY TEACHERS: THE VIEWS OF SCHOOL ADMINISTRATORS IN TERMS OF EDUCATIONAL MANAGEMENT

Nazire Burçin HAMUTOĞLU*, Gözde SEZEN GÜLTEKİN,
Mübin KIYICI*****

*Geliş Tarihi: 05.11.2020
(Received)*

*Kabul Tarihi: 22.11.2021
(Accepted)*

ÖZ: Bu çalışmada Bilişim Teknolojileri (BT) öğretmenlerinin mesleki, kişisel ve teknik özelliklerinin ele alınması ile okul yönetimindeki rollerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın temel problemi “Bilişim Teknolojileri öğretmenlerinin okul yönetimindeki yeri nedir?” sorusuna ilişkin okul yöneticilerinin görüşlerinin alınmasıdır. Nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji desenine uygun olarak yürütülen bu çalışmada Sakarya ilindeki Milli Eğitim Bakanlığına bağlı devlet okullarında görev yapmakta olan 8 yöneticinin görüşleri araştırmacılar tarafından oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile derinlemesine incelenmiştir. Elde edilen veriler içerik ile analiz edilmiştir. Sonuç olarak, Bilişim Teknolojileri öğretmenlerinin teknik bilgilerinin yanı sıra mesleki bilgileri ile de okulun etkili yönetilmesi noktasında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, Bilişim Teknolojileri öğretmenlerinin okul yönetiminde kolaylaştırıcı bir rol oynadığı, bu durumun sadece teknik bilgileri ile değil; aynı zamanda mesleki ve kişisel yeterliklerinden de kaynaklı olduğu söylenebilir. Bu durumda eğitim politikaları kapsamında okullarda Bilişim Teknolojileri öğretmenlerinin sahip oldukları alan ve teknik bilgilerini uygulayabileceği pozisyonların oluşturulmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Bilişim Teknolojileri öğretmenlerinin yönetsel süreçlere katkısının yanında, diğer paydaşlar ile işbirliği içerisinde çalışabilecekleri ortamları oluşturacağı ve diğer derslerde teknoloji entegrasyonunda öğretmenlerin sadece teknik açıdan değil aynı zamanda pedagojik açıdan da destek olabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: BT öğretmeni; mesleki yeterlik; eğitim yönetimi; okul yöneticileri.

¹Bu çalışmanın bir bölümü, 12-14 Eylül 2018 tarihleri arasında Trakya Üniversitesi, Edirne’de gerçekleştirilen 6th International Instructional Technologies & Teacher Education Symposium (ITTES)’de özet bildiri olarak sunulmuştur.

* Dr., Eskişehir Teknik Üniversitesi, nbhamutoglu@eskisehir.edu.tr, ORCID:0000-0003-0941-9070.

** Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, gsezen@sakarya.edu.tr, ORCID:0000-0002-2179-4466.

*** Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, mkiyici@sakarya.edu.tr, ORCID:0000-0001-9458-7831.

ABSTRACT: In this study, it was aimed to examine the professional, personal and technical characteristics of Information Technologies (IT) teachers and reveal their roles in school management. For this purpose, the main problem of the study was to take the views of school administrators on the question of "What is the role of Information Technology teachers in school administration?". So, the study was carried out in accordance with the phenomenology pattern, one of the qualitative research methods, and the opinions of 8 school administrators working in the state schools affiliated to the Ministry of National Education in Sakarya were examined in depth with a semi-structured interview form created by the researchers. The obtained data were analyzed through content analysis. As a result, it was seen that Information Technologies teachers have an important place in effective management of the school with their professional knowledge as well as their technical knowledge. In this context, it can be said that Information Technology teachers play a facilitating role in school administration, and this is not only due to their technical knowledge but also to their professional and personal competencies. In this case, within the scope of education policies, it is considered that it is necessary to create positions in schools where Information Technologies teachers can apply their field and technical knowledge. It is thought that Information Technologies teachers will not only contribute to managerial processes, but also create environments where they can work in collaboration with other stakeholders. In addition, it is thought that they can support teachers not only technically but also pedagogically in technology integration in other lessons.

Key Words: IT teacher; professional competence; Education Management; school administrators.

EXTENDED ABSTRACT

The transformation experienced in learning environments with the global epidemic brings with it the awareness of the teachers' technological competencies as well as their pedagogical competencies. Erdogan (2008) states that the competence of the students of the Computer and Instructional Technology Education (CITE) department in computer and internet technologies is higher than the students in other faculties, but this situation brings along different expectations as well as some perceptions such as its reflection on the image of the profession as both teacher, teaching technologist, teacher and technician.

Considering that one of the current competency areas is technology, the use of technology in all areas of education is important. Developments in technology are not separated from teaching profession competencies, but are considered within the scope of teaching professional competencies at the point of effective and efficient use and management of technology. In this context, the practices carried out within the scope of teacher training make it necessary to review the education policies. In fact, CITE has a learning content equipped with pedagogical and technological content knowledge to meet the needs of today's teacher training policies in terms of both field knowledge and professional knowledge.

Although the content of the program is revised in response to developing and changing needs, it is highly probable that more accurate moves will be made to meet the needs by revealing the expectations of the managers and other stakeholders in the field, in the realization of this revision by evaluating the opinions of the relevant stakeholders. In this context, it is thought that the results obtained from this study are important in

determining the roles of the graduates of the CITE program in school management in terms of teaching profession and field knowledge as well as in individual aspects of the schools affiliated to the Ministry of National Education. In this context, this study aims to reveal the professional, personal and technical characteristics of Information Technologies (IT) teachers and their roles in school management. For this purpose, the main problem of the study is "What is the role of Information Technology teachers in school administration?" Regarding the main question the sub-problems of the study are as follows:

1. What are the expectations from Information Technology teachers?
2. How is the contribution of Information Technologies teachers to managerial processes?
3. How is the technology guidance of Information Technologies teachers?
4. What are the opinions regarding the assignment of a title other than Information Technologies teacher to students who graduated from the Department of Computer Education and Instructional Technology?
5. What are the opinions of Information Technology teachers about club activities?

In this study, it was aimed to examine the professional, personal and technical characteristics of Information Technologies (IT) teachers and reveal their roles in school management. In line with the purpose, this study was carried out in accordance with the phenomenology pattern, one of the qualitative research methods, and the opinions of 8 school administrators working in the state schools affiliated to the Ministry of National Education in Sakarya were examined in depth with a semi-structured interview form created by the researchers. The obtained data were analyzed through content analysis. As a result, it was seen that Information Technologies teachers have an important place in effective management of the school with their professional knowledge as well as their technical knowledge. In this context, it can be said that Information Technology teachers play a facilitating role in school administration, and this is not only due to their technical knowledge but also to their professional and personal competencies. In this case, within the scope of education policies, it is considered that it is necessary to create positions in schools where Information Technologies teachers can apply their field and technical knowledge. It is thought that Information Technologies teachers will not only contribute to managerial processes, but also create environments where they can work in collaboration with other stakeholders. In addition, it is thought that they can support teachers not only technically but also pedagogically in technology integration in other lessons.

Based on the findings of this study, it is thought that it is necessary to create positions in schools where ICT teachers can apply their professional field and technical knowledge within the scope of education policies. In these positions, a comprehensive study on the roles and responsibilities of ICT teachers should be made, and it should be possible to improve the skills of teachers. It is thought that this situation will create an environment where IT teachers can work in cooperation with other stakeholders as well as contribute to managerial processes, and that teachers can support not only technically but also pedagogically in technology integration in other lessons. In addition, a comprehensive study on the roles and responsibilities of ICT teachers in these positions should be made possible to improve teachers' skills.

It can be said that ICT teachers, even though they are voluntary, should not be too interested in jobs other than their duty responsibilities and should draw attention to their academic aspects. However, this situation should not be perceived as avoiding situations where ICT teachers may exhibit extra role behavior. On the contrary, it can be stated that when they will do more than their responsibilities, this situation should not leave their academic identity in the background and should be rewarded by the school administration. In order to keep the academic identity of ICT teachers alive, trainings should be planned within the framework of development plans, these teachers should provide guidance to other lessons and their experiences should be consulted in preparing effective materials in national and international projects. In this way, the existing "technical" features and academic features can be included in a balanced and harmonious manner. Thanks to all these results and suggestions, it is thought that ICT teachers will be able to continuously improve themselves without experiencing incompatibility between the academy and the field, and that they will not be limited to the technical field and will gain a professional profile that is suitable for the needs of the age and future generations.

Key Words: IT teacher; professional competence; Education Management; school administrators.

1. GİRİŞ

Yirmibirinci yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarında Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi (BÖTE) bölümlerinin misyon ve vizyonları doğrultusunda yetiştirilen öğretmenlerin yetkinlikleri her geçen gün daha da dikkat çekmektedir. Bu durum üzerinde geçmişten günümüze BÖTE meslek profiline ilişkin bazı yanlış algılamaların ve beklentilerin yaşanması ile tüm dünyanın içinde bulunduğu küresel salgının da etkisi şüphesiz ki söz konusudur. BÖTE bölümü mezunlarının meslek profiline ilişkin algılamalara yönelik yaşadığı sorunlar alanyazında (Altun ve Ateş, 2008; Erdoğan, 2008; Erdoğan ve Aslan, 2007; Eren ve Uluuysal, 2012; Kurtoğlu-Erden ve Seferoğlu, 2015; Yeşiltepe ve Erdoğan, 2013) belirtilmektedir. Küresel salgın ile birlikte öğrenme ortamlarında yaşanan keskin dönüşüm BÖTE bölümlerinin yetiştirdiği öğretmenlerin teknolojik yetkinliklerinin yanı sıra pedagojik yetkinliklerinin de farkına varılmasını beraberinde getirmektedir. Erdoğan (2008) BÖTE bölümü öğrencilerinin bilgisayar ve internet teknolojilerindeki yetkinliğinin diğer fakültedeki öğrencilere göre daha yüksek olduğunu belirtse de bu durumun meslek imajına hem öğretmen hem öğretim teknolojü hem formatör hem de teknisyen olarak yansması gibi bazı algılamalar ile birlikte farklı beklentileri de beraberinde getirdiğini ifade etmektedir. Örneğin, BÖTE bölüm mezunlarının gerek yöneticiler gerekse diğer öğretmen arkadaşları tarafından okulun donanımı ve diğer teknik işlerinden sorumlu kişiler olarak görülmesi söz konusudur (Erdoğan ve Aslan, 2007). Kayak ve Orhan (t.y.) tarafından yapılan çalışmada bilişim teknolojileri öğretmenlerinin vermekle yükümlü oldukları derslerin ve MEB tarafından belirlenmiş görevlerin yanı sıra okullarda pek çok görev ve sorumlulukları üstlendiğini ve bu ekstra görev ve

sorumlulukların bilişim teknolojileri öğretmenlerinin bir nevi teknik personel, web tasarımcısı, bilgisayara veri giren memur vb. görevlerin de yüklenmesi ile üniversitede edindikleri birikimlerini çok daha sınırlı bir alanda kullanmalarına neden olduğu belirtilmektedir. Benzer şekilde Eren ve Uluysal (2012) da çalışmalarında BT öğretmenlerinin yaşadıkları sorunların “sınıf mevcutlarının kalabalık olması, yönetim tarafından verilen görevlerin iş yükünü artırması, bilgisayar laboratuvarındaki bilgisayarların sık sık arızalanması, bilgisayar laboratuvarı ile ilgilenirken fiziksel olarak yorulmaları, yaptıkları işin tam bir kanun yönetmelik çerçevesinde tanımlanmamasının keyfi uygulamaları meydana getirmesi” şeklinde olduğunu belirtmektedir (s. 153). Ülkemiz 2020 yılı Yüksököğretim Kurumları Sınavı (YKS) Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu incelendiğinde, BÖTE bölümlerinin Anadolu Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Çukurova Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Yıldız Teknik Üniversitesi olmak üzere toplamda on beş farklı devlet üniversitesinde sayısal ağırlıklı alandan öğrenci aldığı görülmektedir (ÖSYM, 2020). Bu üniversitelerin 2020 yılı YKS yerleştirme sonuçları dikkate alındığında Boğaziçi Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi ve Marmara Üniversitesinin kontenjanlarının tamamının dolduğu görülmektedir (YÖK Atlas, 2020). Doluluk oranları yüzde yüze ulaşan üniversitelerin BÖTE bölümlerinin vizyonlarına ve öğrenci yetiştirmedeki misyonlarına bakıldığında;

“Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü ilköğretim ve ortaöğretim seviyelerinde görev yapabilecek bilişim teknolojileri ve yazılım öğretmeni yetiştirmenin yanında, öğrenmeyi sağlamak için kullanılacak süreç ve araçları çözümleyen, tasarlayan, geliştiren, uygulayan ve değerlendiren uzmanları yetiştirmeyi” (Boğaziçi Üniversitesi, 2020).

“Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü misyonu, seçkin öğretmenler, eğitimciler, akademisyenler ve araştırmacılar hazırlanmasına yardımcı olmaktır. Ayrıca, profesyonel öğretim tasarımını desteklemek ve geliştirmek için bilim, öğrenme ve öğretme sanatı birlikte kullanma, çeşitli paradigmaların yer aldığı araştırma metotlarını kullanma, teknolojinin etkili kullanılması, öğretim uygulamalarının analiz, tasarım, geliştirme, uygulama ve değerlendirilmesinin etkili şekilde gerçekleştirilmesi” (Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2020).

“Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü’nün temel amacı, bilgisayar öğretmeni ve bilgisayar destekli öğretim uzmanları yetiştirmektir. Bölüm, öğrencilerin mezun olduklarında görev yapacakları özel veya kamu öğretim kurumlarında bilgisayar okuryazarlığı derslerini gerekli materyalleriyle

birlikte planlayıp verebilmenin yanı sıra; görev alacakları her tür kurumda Bilgisayar Destekli Öğretim (BDÖ) çalışmalarını başlatıp yürütebilme, eğitim yazılımı geliştirebilme ve geliştirme sürecinde hem öğretim tasarımı yapabilmeye hem de gerekli programları yazma ve programlama dillerini kullanabilme niteliklerine sahip olarak mezun olmaları” (Yıldız Teknik Üniversitesi, 2020).

“Marmara Üniversitesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü, ilköğretim ve ortaöğretim kademesi için 21. yüzyıl bilişim çağına uyumlu, dijital okur yazarlığı yüksek bireyler yetiştirmek olup bu bağlamda öğrencilere, bilişim ve enformasyon teknolojileri ışığında güncel, gelişmekte olan, uygulamaya dönük bilgiler sunma ve mesleki eğitim ve alan yeterliliğine yönelik bilgi ve beceriler, gelişmiş teknolojiler perspektifinde kazandırma” (Marmara Üniversitesi, 2020) amaç(lar)ını taşıdığı görülmektedir.

Belirtilen vizyon ve misyonlar doğrultusunda BÖTE bölümleri kurulduğunda ilk ve orta okullara bilişim teknolojileri öğretmenleri yetiştirme amacını taşımaktadır (Şahin, 2010). Bu amaç doğrultusunda pedagojik temelde müfredata ve öğrenci düzeyine uygun öğretim materyali ve eğitim yazılımını öğretim tasarımına uygun olarak hazırlamak ve donanımlı bilgisayar destekli öğretim uzmanları yetiştirmek (Seferoğlu, 2007) ile öğrencilere bilgisayar okuryazarlığı becerileri kazandırmak ve öğrenme-öğretme sürecinde teknolojiyi etkin olarak kullanmak ve yaygınlaştırmak (Kurtoğlu-Erden ve Seferoğlu, 2015) gibi işlemlere sahip olduğu da alanyazında belirtilmektedir.

Her ne kadar üniversitelerin BT öğretmeni yetiştirmedeki vizyon ve misyonları ile alanyazında BT öğretmenlerinden beklentiler belirtilse de BT öğretmenlerinin rollerinin okullarda yönetsel süreçlere de yansıdığı görülmektedir. Kıyıcı ve Kabakçı (2006) BT öğretmenlerinin öğretim, yönetim, teknik ve kişisel alanlarda sorunlar yaşadığını; Eren ve Uluyol (2012) yönetim tarafından verilen görevlerin BT öğretmenlerinin iş yükünü arttırdığını ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Yeşiltepe ve Erdoğan (2013) da yaptıkları çalışmada, bilişim teknolojileri öğretmenliği görev tanımının net olmaması ve okul yönetimine ilişkin yaşanan sorunları, BT öğretmenlerinin yönetsel açıdan yaşadığı sorunlar arasında olduğunu belirtmektedir. Nitekim, bu durum BÖTE öğretmenlerinin sahip olduğu mesleki, kişisel ve teknik özellikleri ile eğitim kurumlarındaki yönetsel süreçlerin bir parçası olması ve işbirliği çağrılarına duyarlı olması da üniversitede aldıkları eğitimin bir yansıması olarak da değerlendirilebilir.

Türkiye’de BÖTE bölümlerinin kurulması 1998 yılına dayanmaktadır ve bilgi teknolojilerinin yaygın ve etkili kullanılmasında gerekli donanıma sahip özellikle ilköğretim okullarında görev alacak öğretmenleri yetiştirmeyi amaçlamaktadır (Akkoyunlu, Orhan ve Umay, 2005). Zira, bu amaç doğrultusunda uygulamaya konulan modelin içinde bulunduğumuz teknoloji çağının ihtiyaç duyduğu bireyleri yetiştirmede önemli fırsat olarak değerlendirilmesi

gerekmektedir. Geçmişten günümüze BÖTE bölümlerinin yapılandırılmasına ve işlevsellik kazandırılmasına ilişkin yapılan çalışmalarda; öğretmen adaylarına entelektüel donanımın kazandırılması için genel kültür derslerinin oranlarının artırılması (YÖK, 2007); yükseköğretim yeterlikler çerçevesi dikkate alınarak hazırlanan temel kavramlar, felsefi ile tarihsel gelişim, kullanılan teknolojiler, öğretim stratejileri, bilimsel araştırma anlayışı ve bu anlayışın öğretmen eğitimindeki önemi gibi pek çok konuları ele alınmaktadır (YÖK, 2018; Akt. Usta, 2018). Bu uygulamaların bilişim teknolojilerinin etkili kullanılmasında gerekli bilgi ve becerilere sahip ve bilimsel araştırma ilkelerini benimseyen çok yönlü yetişen öğretmen adayının yetişmesi amaçlanmakta olup (YÖK, 2007) yapılan uygulamanın çağın gereksinimlerini karşılayacak öğretmen profilinin esaslarını ve çağdaş eğitimin gereklerini yerine getirmede başarılı olacağı düşünülmektedir (YÖK, 2007). Ayrıca YÖK'ün (2018) hazırladığı 2018 Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları çalışmasında öğretmen adayından *bilgi (ne bilsin ?)*, *beceri (ne hazırlasın ?)* *yetkinlik (ne yapsın ?)* yeterlik alanlarına ilişkin beklentileri karşılamak açısından tüm eğitim fakültesi öğretmenlerine sunulması planlanan “Açık ve Uzaktan Öğrenme” dersinin getirilmesi de (Akt. Usta, 2018) öğretmen eğitiminde yapılan çalışmalar arasında söz konusu olup; bu uygulamanın öğretmen yetiştirme alanında uzaktan öğrenme alanını bilen ve uygulayabilen öğretmenlerin yetiştirilmesi amacına ulaşmada fayda sağlayacağı belirtilmektedir (Usta, 2018).

Yükseköğretim kurumunun geçmişten günümüze benimsediği ve uygulamaya koyduğu öğretmen yetiştirme politikalarının işbirliği içerisinde olduğu Milli Eğitim Bakanlığı (MEB)'nin teknoloji uygulamaları politikaları konusunda geliştirdiği stratejik planlama ile paralellik gösterdiği düşünülse de; yapılan bazı uygulamalarda mevcut durum esasınca tutarsızlıkların olduğu söylenebilir. Öyle ki, MEB 2015-2019 Stratejik Planlamasında bilişim teknolojilerinin entegrasyonu ve dijital yeterlik kazanılması konusunda pek çok önemli noktaya değinse de (MEB, 2015); yakın zamanda Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezinin (ÖSYM), BÖTE bölümlerine öğrenci alma stratejisindeki değişim ile birlikte YÖK'ün aldığı merkezi bir karar ile eğitim fakültelerinin BÖTE bölümlerinin belirli kriterleri sağlamaması durumunda kapatılmasının ve/veya öğrenci alınmamasının kararlaştırılması kararının yeniden düşünülmesi gerektiği içinde bulunan yeni tip COVID-19 küresel salgın döneminde daha da belirgin bir hal kazanmıştır. BÖTE müfredat programında gerçekleştirilen değişimlerden sonra yakın tarihte (yaklaşık 2-3 yıl) BÖTE bölümlerinin kapatılmasına ilişkin alınan bu kararın Milli Eğitim Bakanlığı Stratejik Geliştirme Başkanlığı tarafından yayımlanan 2015-2019 Stratejik Planı ile paralellik göstermediği anlaşılmaktadır. Özellikle küresel olarak içinde bulunduğumuz pandemi de bu kararın yeniden gözden geçirilmesi gerekliliğini ortaya koymuş ve tüm dünyada olduğu gibi bilgi ve iletişim

teknolojileri alan uzmanlarının, öğretmenlerinin ve akademisyenlerinin, pandemi sürecinin etkili bir şekilde yönetilmesinde BÖTE bölümü öğretmenlerinin önemini ortaya koyduğu düşünülebilir.

Bilişim Teknolojileri öğretmenlerinin bu süreçte sahip olduğu teknolojik ve pedagojik yetkinlikleri ile yönetsel süreçlere de önemli katkılar sağlayabilecek bir öğretmen grubu olduğu söylenebilir. Her ne kadar BT öğretmenleri okuldaki diğer öğretmenler, yöneticiler ve velilerin farklı türdeki beklentileriyle karşı karşıya kalsa ve beklentilerinin daha çok da eğitim öğretim dışı etkinliklerde yoğunlaştığı anlaşılrsa da (Seferoğlu ve Akbıyık, 2007); BÖTE öğretmenlerinin öğrenim gördükleri lisans programları öncelikle eğitim-öğretim faaliyetlerinin etkili ve verimli bir şekilde planlanması ve yürütülmesi odağında sürdürülmekte iken; sahip oldukları özelliklerinin de yönetsel süreci kolaylaştırmada önemli rolleri olduğu düşünülmektedir.

1.1.Çalışmanın Önemi ve Amacı

Öğretmenlik mesleğine ilişkin yeterliklerin çağın gerektirdiği insan tipi çerçevesinde ele alınması son dönemlerde öğretmen yetiştirme konusundaki nabzı sürekli yüksek tutmaktadır. Söz konusu güncel yeterlik alanlarından birisinin teknoloji olduğu düşünüldüğünde eğitimin her alanında teknoloji kullanımı önem arz etmektedir. Teknolojide meydana gelen gelişmeler, öğretmenlik mesleği yeterliklerinden ayrı tutulmayıp, teknolojinin etkili ve verimli kullanılması ile yönetilmesi noktasında öğretmenlik mesleki yeterlikleri kapsamında ele alınmaktadır. Bu bağlamda, öğretmen yetiştirme kapsamında gerçekleştirilen uygulamalar, eğitim politikalarının yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır. Öyle ki, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi (BÖTE), gerek alan bilgisi gerekse meslek bilgisi açısından günümüz öğretmen yetiştirme politikalarının ihtiyacına karşılık verecek pedagojik ve teknolojik alan bilgisi ile donanımlı bir şekilde öğrenim içeriğine sahiptir.

Her ne kadar gelişen ve değişen ihtiyaçlar karşısında programın içeriğinde revizyona gidilse de bu revizyonun ilgili paydaşların da görüşlerinin değerlendirilerek gerçekleştirilmesinde, sahadaki yönetici ve diğer paydaşların beklentilerinin de ortaya konularak ihtiyacı karşılaması noktasında daha doğru hamlelerin yapılacağı ihtimali yüksektir. Bu kapsamda bu çalışma ile elde edilen sonuçların BÖTE program mezunlarının görev yaptıkları Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda öğretmenlik mesleği ve alan bilgisi açısından olduğu kadar bireysel açıdan da okul yönetimindeki rollerinin belirlenmesinde önemli olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmada Bilişim Teknolojileri (BT) öğretmenlerinin mesleki, kişisel ve teknik özelliklerinin ele alınması ile okul yönetimindeki rollerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın temel problemi “Bilişim Teknolojileri öğretmenlerinin

okul yönetimindeki yeri nedir?” sorusuna ilişkin okul yöneticilerinin görüşlerinin alınmasıdır. Çalışmanın alt problemleri aşağıdaki gibidir:

1. Bilişim Teknolojileri öğretmenlerinden beklentiler nelerdir?
2. Bilişim Teknolojileri öğretmenlerinin yönetsel süreçlere katkısı nasıldır?
3. Bilişim Teknolojileri öğretmenlerinin, teknoloji rehberliği nasıldır?
4. Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi bölümünden mezun olan öğrencilere Bilişim Teknolojileri öğretmeni dışında başka bir unvan verilmesine ilişkin görüşler nasıldır?
5. Bilişim Teknolojileri öğretmenlerinin kulüp faaliyetlerine ilişkin görüşler nasıldır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji desenine örnek olacak şekilde yürütülmüştür. Fenomenoloji deseni, bize farklı görünmeyen ancak derin bir anlayış geliştiremediğimiz durumları incelemek (Yıldırım ve Şimşek, 2003) ve belirli bir fenomene ilişkin birkaç kişinin algılarındaki ortak yönleri belirlemek (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 1993) anlamına gelmektedir. Bu kapsamda, okul yöneticilerinin Bilişim Teknolojileri öğretmenlerinin okul yönetimindeki yerine ilişkin görüşleri derinlemesine incelenmiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Bu çalışmanın katılımcılarını amaçlı örneklem yöntemlerinden biri olan kolay ulaşılabilir örneklem ile seçilen Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Sakarya ilindeki devlet okullarında görev yapmakta olan 8 yönetici oluşturmaktadır. Yöneticilerden 1 tanesi kadın, 7 tanesi ise erkektir. Yöneticilerin kıdem yılı birbirinden farklılaşmakta olup, 1-10 yıl (3 kişi), 11-20 yıl (3 kişi) ve 21 yıl ve üstü (2 kişi) şeklindedir. Son olarak, yöneticilerin 6'sı ortaokullarda görev yapmakta iken; 2'si liselerde görev yapmaktadır.

2.3. Veri Toplama Aracının Oluşturulması ve Verilerin Toplanması

Görüşme formu ilgili literatür taraması yapılarak araştırmanın amacına hizmet edecek şekilde oluşturulmuştur. Görüşme formunun hazırlanmasında 3 alan uzmanı, 1 ölçme değerlendirme uzmanı ve 1 dil uzmanının görüşlerine başvurulmuş, ayrıca soruların anlaşılabilirliği açısından çalışma grubuna benzer bir grup ile odak grup görüşmesi yapılmıştır. Bu işlemler sonucunda gerekli görülen düzenlemeler ile 5 maddeden oluşan formun son hali verilmiştir. Araştırmacılar tarafından geliştirilen formda yöneticilere yöneltilen sorular “Bilişim Teknolojileri öğretmenlerinden beklentileriniz nelerdir?”; “Bilişim Teknolojileri öğretmenlerinin yönetsel süreçlere nasıl bir katkısı olduğunu düşünüyorsunuz?”; “Bilişim Teknolojileri öğretmenleri, diğer öğretmenlere teknoloji desteği anlamında rehberlik yapıyor mu?”; “Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi bölümünden

mezun olan öğrencilere Bilişim Teknolojileri öğretmeni dışında bir unvan verilseydi, ne derdiniz ? Bunun kapsamı ne olurdu? Neden böyle bir unvan vermeyi düşünürsünüz?” ve “Bilişim Teknolojileri öğretmenlerinin klüp faaliyetleri (robotik, eğitim teknolojileri vb.) var mı? Bu faaliyetlerin açılmasında ne tür destekler sağlıyorsunuz?” şeklindedir. Verilerin toplanmasında nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniği kullanılmıştır. Gerçekleştirilen görüşmeler yaklaşık 12-15 dakika sürmüştür. Bu kapsamda katılımcıların görüşleri araştırmacılar tarafından oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilmiş ve derinlemesine incelenmiştir.

2.4.Verilerin Analizi

Elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. İletişimsel materyalin sistematik bir incelemesi (Mayring, 2004) olarak görülen içerik analizi, belirli bir sembol veya terimin fiziksel oluşumlarının sayısından oluşarak göreceli frekanslar ve oranlar olarak sunulmaktadır (Janis, Fadner, & Janowitz,1943). Bu kapsamda elde edilen veriler Miles, Huberman ve Saldana (2014) tarafından tanımlanan adımlarla analiz edilmiştir. Böylece, her katılımcıya M1, M2 vb. şeklinde ayrı numaralar verilerek bu kişilerden elde edilen veriler, katılımcıların görüşlerine göre ayrı ayrı kodlanmış ve ardından bu kodlar kategoriler altında birleştirilmiştir.

Verilerin analizinde yapılan görüşmeler metne dönüştürülerek iki farklı uzman tarafından kodların uyumuna bakılmıştır. Bu yolla, çalışmanın güvenilirliği için Miles ve Huberman (1994: 64) tarafından geliştirilen kodlayıcılar arası güvenilirlik formülü kullanılmıştır. Bu formül, "Kodlayıcılar arası güvenilirlik= anlaşılabilir madde sayısı / toplam anlaşılabilir madde sayısı + anlaşılabilir olmayan madde sayısı" anlamına gelmektedir. Bu kapsamda iki farklı uzmanın kodlamaya ilişkin görüşleri karşılaştırılmış ve kodlayıcılar arası güvenilirlik %94 olarak hesaplanmıştır. Miles ve Huberman'a (1994) göre uyum yüzdesinin %70'in üzerinde olması yeterlidir. Bu bağlamda elde edilen değer ile araştırmanın güvenilirliğinin sağlandığı kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Çalışmada elde edilen veriler derinlemesine incelenerek araştırma problemlerine hizmet edecek şekilde raporlanmıştır.

Tablo 1. BT öğretmenlerinden beklentiler

Kategori	Kod
Uzmanlık f=(7)	Akademik (BT sınıflarında) işlerde uzmanlık, teknik (akıllı tahta, kalibrasyon, format atma vb.) işlerde uzmanlık, eğitimde daha da aktif rol alma, müfredatta yer alan konuların öğrencilere kazandırılması, Türk eğitim sisteminin genel amaçlarına uygun hareket etme, milli eğitim temel politikalarını (Fatih, EBA projeleri vb.) takip etme, kaynakları verimli kullanma
Rehberlik f=(7)	Elektronik işlerinde destek olma (f=2); teknolojinin getirdiği değişimlerin doğru biçimde özümsemesine rehberlik etme, dünya görüşü açısından analiz yapmaya rehberlik etme, teknolojiyi yönetmeye rehberlik etme, bilişim teknolojilerini teknik açıdan kullanmada öğrencilere yardımcı olma, diğer branşlara teknik anlamda rehberlik etme
Bilinçli birey yetiştirme f=(3)	Teknolojinin zararlı ve faydalı yönlerini bilip faydalı yönlerini aktif olarak kullanabilen bireyler yetiştirme, bilişim teknolojilerini bilinçli kullanmada öğrencilere rehberlik etme, teknolojiyi bilinçli kullanmada öğrencilere önderlik etme
Vizyon kazandırma f=(2)	Çocuklara teknoloji ile ilgili bakış açısı kazandırma, öğrencileri bilişimde daha ileri taşıma

Tablo 1' göre, BT öğretmenlerinden uzmanlık (f=7), rehberlik (f=7), bilinçli birey yetiştirme (f=3) ve öğrencilere vizyon kazandırma (f=2) özellikleri beklenmektedir. Bu noktada, en çok beklenen nokta işlerinde uzman olmaları (f=7) ve diğerlerine rehberlik etmeleridir (f=7). Bu bağlamda, BT öğretmenlerinden işlerinde uzman olmalarının yanı sıra, başkalarına yardım etme, bilinçli ve vizyon sahibi bireyler yetiştirme gibi daha üst roller de beklendiği söylenebilir. Katılımcı görüşlerine ilişkin doğrudan alıntılardan örnekler aşağıdaki gibidir.

K1: "Okuldaki işlere vakıf olmaları ve hakim olmaları en büyük beklentim bu. Yani benim BT sınıfım var yukarıda 25 bilgisayarlı. Buranın hakimi o benim gözümde o sınıf çalışacak bana diyecek ki hocam şu eksik ben alacağım ben tedarik

edeceğim ama bana gelip de hocam bilgisayarlar bozuk çalışmıyor demeyecek anlatabiliyor muyum? işinin uzmanı olsun vakıf olsun...”

K3: “Bilişim teknolojisi öğretmenlerimizden beklentilerimiz yavrularımıza teknolojik çağın getirdiği o hızlı değişimi çocuklarımıza faydalı bir şekilde, onların görüş dünyalarını analizi yapabilme yeteneklerini ve teknoloji bağımlısı olmadan teknolojiyi nasıl kullanacaklarını öğretmesi konusunda rehberlik yapması açısından önemli bir iş olduğunu düşünüyorum o noktada önemsiyoruz olacak.”

Tablo 2. BT öğretmenlerinin yönetsel süreçlere katkıları

Kategori	Kod
Teknik açıdan (f=8)	Projelerde teknik açıdan destek sağlama (f=2); teknik bilgi eksikliği yaşayan (özellikle teknolojiden çok fazla anlamayan) yöneticilere (yazışmalar, planlar, bordo vb. işlemlerde) yardım etme; donanım, program, tamir vb. konularda teknik destek sağlama; bilgisayarla ilgili işlerde teknik destek oluşturma; virüs programı kurma, akıllı tahta sorunları, evrak düzenleme vb. teknik işlerde yardımcı olma; okulun web sitesinin düzenlenmesi vb. işlerde teknik destek sağlama; program kurma, soru hazırlama vb. eylemlerde teknik yardım verme
Diğer açılardan (f=2)	Etkinlik organizasyonu, proje vb. konularda rehberlik, teknolojik aletlerin tedarik edilmesinde MEB ile doğrudan irtibata geçme

Tablo 2’ye göre, BT öğretmenleri teknik (f=8) ve diğer (f=2) açılardan yönetsel süreçlere katkı sağlamaktadır. Bu noktada, BT öğretmenlerinin en fazla projelerde destek olma, evrak işleri ve bilgisayar işleri gibi konularda teknik desteklerle (f=8) yönetsel süreçlere etki etmektedir. Bu bağlamda, yönetsel süreçlerde BT öğretmenlerinin ağırlıklı olarak teknik bilgilerine başvurulduğu söylenebilir. Katılımcı görüşlerine ilişkin doğrudan alıntılardan bir örnek aşağıdaki gibidir.

K6: “Örneğin bizim 12. sınıflarda çok güzel bir projemiz var “DERS AL” diye orada ayrıca bir program kullanıyoruz bilgisayar programı dersonet kadınla kendimiz çocuklarımızla deneme sınavları yapıyoruz. Bunlara Optik okuyucuda arkadaşım okuyor bilgisayar eğitmeni arkadaşım veriyor, istatistik sonuçlarını çıkarıyor, bize bilgiler veriyor puanlarla ilgili. Örneğin bu projede baş elemanımız bizim. Yönetici olarak çok yardım aldığım bir arkadaşım.”

Tablo 3. BT öğretmenlerinin diğer öğretmenlere teknoloji desteği ile rehberlik etmeleri

Kategori	Kod
Teknik açıdan rehberlik (f=8)	EBA'nın kullanımı, sunum hazırlama, akıllı tahtalar, program indirme vb. konularda teknik bilgi anlamında rehberlik etme (f=8)
Akademik açıdan rehberlik (f=1)	dersin teknolojik açıdan zenginleştirilmesine rehberlik

Tablo 3'e göre, BT öğretmenleri teknoloji desteği ile teknik (f=8) ve akademik (f=1) açılardan diğer branş öğretmenlerine rehberlik etmektedir. Bu noktada, BT öğretmenlerinin meslektaşlarına en fazla teknik açıdan yardımcı oldukları (f=8) görülmektedir. Bu bağlamda, BT öğretmenlerinden akademik anlamdaki rehberlik talebinin ise yok denecek kadar az olduğu, meslektaşlarının daha ziyade teknik yardım talebinde buldukları söylenebilir. Katılımcı görüşlerine ilişkin doğrudan alıntılardan örnekler aşağıdaki gibidir.

K2: "Düşünüyorum aynı bizim gibi bir şey sormak gerektiğinde onları da gözlemliyorum soruyorlar bilgisayar öğretmenlerine yardımcı olduklarını düşünüyorum."

K4: "Tabii ki yapıyor okulumuzda Fatih altyapısı mevcut bunların kullanılması arızalanması ya da olumsuz durumlarda bizim WhatsApp grubumuz var Her kurumun olduğu gibi orada arkadaşlar yazdığı takdirde bilişim teknolojileri öğretmenlerimiz bu konuda hemen desteklerini gösteriyorlar..."

Tablo 4. BT öğretmenlerine başka bir unvan verilmesi

Kategori	Kod
Yeni unvan önerisi sunanlar (f=6)	Teknik eleman (f=2), bilgisayar uzmanı, teknik mühendis, teknolojik mühendis, joker eleman
Şimdiki unvan kalsın diyenler (f=3)	Şu anki unvan oldukça kapsayıcı, öğretmenlik unvanı yeterli, şu anki unvanlarında sıkıntı yok

Tablo 4'te görüldüğü gibi 8 katılımcı yöneticiden 3'ü yeni unvan önerisi getirmiş; 3 yönetici şimdiki unvanın kalmasında bir sakınca olmadığını belirtmiş, 2 yönetici ise daha önce hiç böyle bir şey düşünmedikleri için görüş belirtmemişlerdir. Tablo 4'e göre, eğer BT öğretmenlerine başka bir unvan verilseydi teknik eleman (f=2), bilgisayar uzmanı, teknik mühendis, teknolojik mühendis, joker eleman gibi farklı unvanların verilebileceği görülmektedir. Bu noktada, BT öğretmenine alternatif olarak en çok teknik eleman (f=2) unvanının

tekrar ettiği görülmektedir. Öte yandan, bazı yöneticilerin eski bilgisayar öğretmeni unvanına kıyasla şu anki BT öğretmeni unvanının daha kapsayıcı olmasından dolayı şimdiki unvanın kalmasının uygun olduğu (f=3) yönünde görüş belirttikleri de görülmektedir. Bu bağlamda, yöneticilerin daha önce böyle bir şeyi düşünmedikleri; kimi yöneticilere göre farklı bir unvan verilecek olursa daha ziyade teknik temele dayalı bir unvan ürettikleri söylenebilir. Katılımcı görüşlerine ilişkin doğrudan alıntılardan örnekler aşağıdaki gibidir.

K5: "...Bence sistemde bir problem olduğunu düşünmüyorum ama vazife olarak Joker eleman olarak görüyorum ben...."

K6: "Açıkçası hiç düşünmedim onu da belirttim ama yani bence unvanlarında bir sıkıntı yok Bilişim Teknolojileri öğretmenleri gayet güzel."

Tablo 5. BT kulüp faaliyetleri

Kategori	Kod
Halihazırda mevcut (f=2)	·Robotik kulübü, Robotik kodlama kursu
Halihazırda mevcut değil (f=6)	·Şu anda bir BT kulübü yok ancak seneye açılacak kurs için çalışmalar mevcut. Bu çalışmalar kapsamında eleman tedarik etme, gerekli robotların nereden alınacağı gibi Pazar araştırmaları ve öğrencilerin şimdiden teşvik edilmesi için onlara robot örnekleri sunma gibi etkinlikler mevcut. ·BT öğretmenlerinin herhangi bir kulüp faaliyeti yok. Var olan robotik kulübü ise diğer branş (Fen Bilgisi, Matematik) öğretmenleri tarafından verilmekte (f=2) ·BT öğretmenlerinin bir kulüp faaliyeti yok. Bunun 2 nedeni mevcut: 1-kulüplerin öğretmenlerin ve öğrencilerin istekleri üzerine açılmasıdır. 2-robotik kulüpleri daha ziyade meslek ağırlıklı okullarda açıldığı için her okulun altyapısına uygun olmaması ·Bir kulüp faaliyeti yok. Bunun iki nedeni mevcut: 1-müfredatı yetiştirme çabası 2- işgücü eksikliği (öğretmen sayısındaki yetersizlik) ·Bilişim haftası var ancak kulüp yok. Bunun 2 temel nedeni: 1- ikili öğretimden dolayı vakit kalmaması, 2- öğrenci çokluğundan dolayı mümkün olmaması

Tablo 5'e göre, hâlihazırda BT kulüp faaliyetleri olan (f=2) ve olmayan (f=6) okullar mevcuttur. Bu noktada BT kulüp faaliyeti olmayan okulların çokluğu dikkat çekmektedir. BT kulüp faaliyeti olan okullarda robotik kursları (f=2) olduğu görülmektedir. Öte yandan, BT kulüp faaliyeti henüz olmayan okullarda bu durumun gerekçelerinin farklılaştığı görülmektedir. Bu gerekçelere göz atıldığında; *robotiğin farklı branş öğretmenleri tarafından sürdürülmesi (f=2), seneye*

açacakları robotik kursunun hazırlık aşamasının sürdürülmesi, kulüplerin açılması için yeterli talebin bulunmaması, robotiğin meslek ağırlıklı alanlara hitap ettiği düşüncesi, müfredatı yetiştirme telaşı, öğretmen sayısındaki yetersizlik, ikili öğretimden dolayı zaman kısıtlılığı, fazla öğrenci sayısı gibi farklı nedenlerden dolayı BT öğretmenlerinin herhangi bir kulüp faaliyetlerinin olmadığı söylenebilir. Katılımcı görüşlerine ilişkin doğrudan alıntılardan örnekler aşağıdaki gibidir.

K3: “Robotik var bu okulda.”

K8: “Yani şöyle bizim bilişim haftası dediğimiz bir hafta var, orada öğretmenlerimiz bizim bilişim sınıfında var yani bir bilgisayar söküldüğünde Bir bilgisayarın bütün parçalarının olduğu bilişim teknolojileri haftalarını burada kutluyoruz ama biz ikili Öğretim yaptığımızdan dolayı açıkçası onu böyle çok üzerinde durabileceğimiz bir şey yok...”

Tablo 6. BT kulüp faaliyetlerine destek sağlama

Kategori	Kod
Kendiliğinden destek (f=8)	<ul style="list-style-type: none"> ·Bir robotik laboratuvarı kurmak istediği ·Devletin verdiği yetki ile destekleme ve yetiştirme kursları kapsamında robotik kursu açılması, ·Kursların açılmasında duyuru ve kayıt işlemlerinin sürdürülmesi, ·Sınıf ortamlarının hazırlanması ·Herhangi bir şeye ihtiyaç duyulduğunda tedarik edilmesi ·Maddi anlamda okul-aile birliği ve mezunlar derneğinden destek ·Robotiğe heveslendirme için bilişim teknolojileri seçmeli dersinin okulda tanıtılması, ·Sınavların uzaktan eğitim yoluyla yapılarak bilgisayar teknolojilerinin gündelik hayatta kullanımının sağlanması
Talep üzerine destek (f=4)	<ul style="list-style-type: none"> ·Destek açısından, bu tür faaliyetler için BT öğretmenlerine maddi destek sağlayamıyorlar; ancak kulüp açmak isteyen olursa ellerinden gelen yardımı yapmaya hazırlar. ·BT öğretmenleri istedikleri takdirde, okul yönetimi çalışma ortamlarını iyileştirmek, kaynak sağlamak gibi destek sağlıyor. ·Sonuçta TÜBİTAK projelerinde de bunların artık büyük önemi olduğu için eğer öğretmen ve öğrenciler isterse her türlü destek sağlamaya hazırlar. ·Eğer destek talep edilirse destek sağlanmaya çalışılıyor.

Tablo 6’da görüldüğü gibi 8 katılımcı yöneticiden 3’ü kendiliğinden destek sağlama eğiliminde iken, 4’ü karşı tarafın talebi üzerine destek olacaklarını

belirtmiş; 1'i ise böyle kurslar olmadığı için destek anlamında görüş belirtmemiştir. Tablo 6'ya göre, kendiliğinden destek sağlamaya çalışan yöneticilerin özellikle robotik konusuna odaklandıkları, bunun *laboratuvar açmak, destekleme ve yetiştirme kursları açmak, kursların açılması için gerekli işlemlerin yapılmasını sağlamak, öğretim ortamını düzenlemek, bilişime heveslendirmek, maddi destek için farklı kaynaklardan yararlanmak ve ihtiyaç duyulan şeyleri tedarik etmek* gibi konularda öncü oldukları söylenebilir. Öte yandan, diğer yöneticilerin ise destek sağlamak için öncelikle karşı taraftan bir girişim bekledikleri söylenebilir. Katılımcı görüşlerine ilişkin doğrudan alıntılardan bir örnek aşağıdaki gibidir.

K5: "Yani bizim zaten bakanlığımızın destekleme ve yetiştirme kursları kapsamında bunu açabiliyoruz öğretmenimiz öğrencilerimize duyuruyoruz öğrencilerimizden talep edenler sistemden başvuruyorlar öğretmenimiz de istekli olması halinde bu kursu açıyoruz..."

K6: "Okul aile birliğimiz maddi anlamda çok destek sağlamaya gayret ediyor, mezunlar derneğimizle görüştük çünkü şey sanıyorum böyle set set birkaç set edinebilirsek o aletlerden pek çok daha çok öğrenci faydalanabilecek. Bu anlamda hem mezunlar derneği hemde okul aile birliğinden destek oluyor maddi anlamda. Bizde tabii ki ne kadar çok öğrenciye ulaşırsak o kadar kardır. Bilişim teknolojileri seçmeli dersini de tanıtıyoruz..."

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bilişim Teknolojileri (BT) öğretmenlerinin mesleki, kişisel ve teknik özelliklerinin okul yönetimindeki rollerinin yönetici perspektifinden incelendiği bu çalışmada BT öğretmenlerinden beklentiler, BT öğretmenlerinin yönetsel süreçlere katkısı, BT öğretmenlerinin diğer öğretmenlere teknoloji desteği olarak rehberlik sağlaması, BT öğretmenlerinin unvanı ve bu unvanın kapsamı ile kulüp faaliyetlerine ilişkin elde edilen bulgulara yönelik tartışma ve sonuç aşağıda ilgili başlıklar altında yer almaktadır.

4.1.Okul Yöneticilerinin BT Öğretmenlerinden Beklentileri

Çalışma sonucunda, okul yöneticilerinin BT öğretmenlerinden uzmanlık, rehberlik, bilinçli birey yetiştirme ve öğrencilere vizyon kazandırma yönünde beklentileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre, BT öğretmenlerinin uzman olmaları ve diğerlerine rehberlik etmeleri yönünde beklentilerin daha fazla tekrar ettiği; ancak, yine de BT öğretmenlerinden işlerinde uzman olmalarının yanı sıra, başkalarına yardım etme, bilinçli ve vizyon sahibi bireyler yetiştirme gibi daha üst roller de beklendiği söylenebilir. Elde edilen bu sonuçların, alanyazındaki diğer çalışmalar tarafından da desteklendiği görülmektedir. Örneğin, Eren ve Uluysal (2012) yaptıkları çalışmada, okul yöneticilerinin BT öğretmenlerinden idari alanda idari işlere yardım etme, projelere teknik destek olma ve projelere katılma yönünde beklentileri olduğunu; bu beklentilerin ise ağırlıklı olarak teknik işlerle ilgili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Benzer biçimde, Topu ve Göktaş (2012) da yaptıkları çalışmada, okul yöneticilerinin BT öğretmenlerinden yazılımsal, donanımsal

sorunlarda, e-okul ile ilgili işlemlerde, program kullanmada, web sayfasının güncel tutulmasında yardımcı olma ve teknolojiyle ilgili her şeyden sorumlu olma yönünde beklentileri olduğu; bu beklentiler arasında ise en çok yazılım-donanım gibi teknik beklentilerin tekrar ettiği sonucuna erişmişlerdir. Aynı biçimde Yıldız ve Seferoğlu'na (2012) göre de yapılan pek çok araştırma BT öğretmenlerinin okul yöneticileri tarafından teknik eleman olarak görüldüğünü ortaya koymuştur. Öte yandan, Demirer ve Sak'a (2015) göre, BT öğretmenlerinin okullarda MEB tarafından tanımlanan görev alanları ve rollerinden çok daha farklı beklentilerle karşılaştıkları hatta bu beklentilerin çoğunun eğitim öğretim dışı etkinliklerde yoğunlaştığı görülse de; son dönemlerde rehberlik açısından BT öğretmenlerine daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır ve bu ihtiyacın gelecekte de devam edeceği söz konusudur. Özellikle içinde bulunduğumuz küresel pandemi süreci bu ihtiyacın gelecekte de devam edeceğine ilişkin önemli bir süreç olarak karşımıza çıkmıştır. Ayrıca Usta'nın (2018) çalışmasında belirttiği üzere yükseköğretim yeterlikler çerçevesinde öğretmenlere açık ve uzaktan eğitim alanında kazandırılması düşünülen yeterlikler söz konusu olduğunda da BT öğretmenlerinin rehberlik yönüne duyulacak olan ihtiyacın ön planda olması muhtemeldir.

Okul yöneticilerin BT öğretmenlerinden beklentilerine ilişkin elde edilen sonuçlar incelendiğinde daha çok teknik yönünün güçlü olması ile iş çözümleyici özelliğine ilişkin beklentilerin olduğu görülmektedir. Bununla birlikte okul yöneticileri, BT öğretmenlerinin mesleki anlamda önem arz ettiklerini düşünmek ile birlikte akademik açıdan da BT öğretmenlerinin niteliklerine vurgu yaptığı çalışma sonuçları arasındadır. Bu noktada BT öğretmenlerinden değişimlere ayak uydurabilen, analiz yeteneğine sahip, kendi kendini yönetebilen bir öğrenci profili yaratması beklenmektedir. Yöneticilerin beklentileri arasında, bilişim teknolojilerinin nasıl kullanılacağı ve bu konuda nasıl bilinçli hareket edileceği konusunda BT öğretmenlerinin rehberlik yapması ile teknolojiyi bilinçli kullanabilen öğrenciler yetiştirmesi de yer almaktadır. Yöneticiler BT öğretmenlerinin öğrencilerine elektronik anlamda destek sağlaması açısından teknik yönüne, teknoloji ile ilgili konularda vizyon sağlaması açısından da akademik yönüne vurgu yapmaktadır. BT öğretmenlerinden teknik anlamda rehberlik etmeleri, öğrencilere teknoloji açısından vizyon kazandırmaları ve MEB'in politikalarına uygun biçimde hareket etmeleri ile bu konuda liderlik etmeleri de beklenmektedir. Bu kapsamda BT öğretmenlerinin vizyon oluşturma, önderlik etme ve rehberlik sağlamaları için yönetsel becerilerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

4.2.BT Öğretmenlerinin Yönetsel Süreçlere Katkıları

Okul yöneticilerinin görüşlerine göre BT öğretmenleri yönetsel süreçlere teknik ve diğer açılardan katkı sağlasa bile ağırlıklı olarak daha çok projelerde

destek olma, evrak işleri ve bilgisayar işleri gibi teknik konularda BT öğretmenlerinin bilgilerine başvurulduğu söylenebilir. Elde edilen bu sonucun alanyazındaki diğer çalışmaların bulguları ile benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Örneğin, Eren ve Uluuysal (2012) yaptıkları çalışmada, okul yöneticilerinin BT öğretmenlerinden idari açıdan yaptıkları işlere yönelik görüşleri yalnız beklenti olarak kalmamış, ayrıca BT öğretmenlerinin idareye yardımcı olmak, projelerde görev almak, yazılı dokümanları arşivlemek, tamirle uğraşmak, web sayfası yapmak vb. gibi idari işleri yapmaları gerektiğine inandıkları sonucuna da erişilmiştir.

Bu bulgular doğrultusunda, BT öğretmenlerinin, müdür yardımcısı gibi idari bir görevi olmasına bakılmaksızın okul yöneticileri tarafından teknik anlamda vazgeçilmez oldukları ve her türlü süreçte oldukça yardımcı oldukları söylenebilir. Ancak bu durumda, okul yönetiminin BT öğretmenlerini ağırlıklı olarak teknik eleman olarak gördükleri gerçeği de ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple, okul yönetimindeki katkıları göz önüne alındığında, BT öğretmenlerinin sorumlulukları dışındaki desteklerinden dolayı onları okul yönetimi motive edici, iş doyumlarını yükseltici, örgütsel vatandaşlıklarını artırıcı nitelik taşıyan bir ödüllendirme sistemi oluşturabilir. Bu ödüllendirme sistemi yalnız dışsal değil, içsel motivasyonu ve bu yolla çalışanın kendini örgüte daha fazla katmasına yol açabilecektir. Nihayetinde, BT öğretmenlerinin sorumlulukları dışında yaptıkları her şey ekstra rol davranış sergilenmesini gösteren bir durumdur ve bu yolda çalışan zorlanmamalı, ancak desteklenmelidir. Öte yandan, okul yönetimlerince BT öğretmenlerinin yalnızca birer teknik eleman olmadığı, kıymetli akademik bilgilere sahip oldukları gerçeği de göz önüne alınmalı ve yönetsel destek açısından pedagojik bilgilerinin de işe koşularak BT öğretmenleri rehberlik yapmaya teşvik edilmelidir.

4.3.BT Öğretmenlerinin Diğer Öğretmenlere Sağladığı Teknoloji dDsteği ile Rehberlik

Elde edilen sonuçlar BT öğretmenlerinin diğer öğretmenlere daha çok teknik açıdan rehberlik ettiğini, akademik açıdan çok fazla rehberlik yapılmadığını göstermektedir. İlgili sonuçların alanyazındaki diğer çalışmaların bulguları ile benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Örneğin, Demirer ve Sak'a (2015) göre, özellikle FATİH projesi ile birlikte BT öğretmenlerinin rehberliğine oldukça fazla ihtiyaç duyulmaktadır ve bu durum kendini gelecekte de gösterecektir. Öte yandan, Eren ve Uluuysal (2012) tarafından yapılan çalışmada, okul yöneticileri BT öğretmenlerinin diğer öğretmenleri yönlendirme onlara teknik destek vermeleri, teknoloji rehberliği ve hatta teknoloji liderliği yapmaları gerektiğini belirtmiştir. Benzer şekilde Topu ve Göktaş (2012) tarafından yapılan çalışmaya göre de okul yöneticileri BT öğretmenlerinin diğer teknik konuların yanında gerek program yükleme ve kullanmada gerekse e-okul ile ilgili işlemlerde yardımcı olma gibi konularda öğretmenlere destek sağlamalıdır. Öte yandan, Yıldız ve Seferoğlu'na

(2012) göre BT öğretmenleri sadece donanım ve yazılım eğitmeni olarak algılanmak yerine eğitsel yazılım tasarlama, geliştirme ve değerlendirme gibi öğretim teknolojilerini bilgilerini diğer öğretmenlere aktaracakları hizmet içi eğitimler vermelidir.

Hem bu çalışmada hem de alan yazında elde edilen sonuçlar BT öğretmenlerinden akademik anlamda rehberlik alınmadığını göstermektedir. Bu sonucun sebebinin diğer öğretmenlerin teknik olarak yoğun çaba ve bilgi gerektiren sebepler dışında BT öğretmenlerinden rehberlik desteği almaması ile ilgili olabilir. Oysa ki, burada BT öğretmenlerinin teknik becerileri dışında pedagojik anlamdaki yeterliklerinin de farkında olunması gerekmektedir. BT öğretmenleri akademik öğrenimleri boyunca almış oldukları pedagojik eğitimleri ile diğer öğretmenlere hangi konu içeriğini hangi teknoloji ile bütünleştirebileceği konusunda rehberlik sağlayabilir. Örneğin, herhangi bir derse ait bir kazanıma ilişkin öğrencilerin öğrenmelerini arttırmak amacıyla kullanılacak web temelli pedagojik bir öğrenme yaklaşımını önerebilir veya güvenilir web kaynaklarına yönlendirebilir. BT öğretmenlerinin güncel öğrenme ve öğretim stratejileri konusunda rehberlik etmelerinden ziyade diğer öğretmenlerin akıllı tahtaların kullanımı konusunda teknik anlamda destek almaları düşünüldüğünde, eğitim teknolojilerinden ziyade teknoloji eğitiminin ön plana çıkması oldukça üzücüdür. Bu noktada Eğitim Bilişim Ağı'nın (EBA) BT öğretmenlerinin diğer öğretmenlere sadece teknik alanda sınırlı kalmayıp akademik alanda da rehberlik sağlayacağı bir platform olduğu düşünülmektedir. BT öğretmenlerinin almış oldukları pedagojik dersler düşünüldüğünde diğer öğretmenlere öğretimin planlanması, içeriğin zenginleştirilmesi, sınıf yönetiminin kolaylaştırılması, motivasyonun sağlanması, öğretim liderliğinin etkili biçimde kullanılması, eğitim öğretimin çağın gereklerine uygun biçimde güncellenmesi gibi noktalarda kolaylaştırıcı bir rehber olabileceği söylenebilir. Bu sebeple, eğitim öğretimin yönetiminde BT öğretmenlerinden akademik açıdan da yardım alınması konusunda diğer öğretmenler teşvik edilmelidir. Bu doğrultuda, milli eğitim politikaları kapsamında yapılan teknolojik yenilikler arttıkça BT öğretmenlerinin rollerinin arttığı da göz önünde bulundurulduğuna, bu teşvikin sağlanması için eğitim politikalarında ayrıca başlıklar açılmalıdır.

4.4.BT Öğretmenleri Unvan Değişikliği Önerisi

BT öğretmenlerine başka unvan verilmesine ilişkin iletilen soruya cevaben, bir kısmı şu anki BT öğretmeni unvanının daha kapsayıcı olmasından dolayı şimdiki unvanın kalmasının uygun olduğu yönünde görüş bildirirken; bir kısmı teknik eleman, bilgisayar uzmanı, teknik mühendis, teknolojik mühendis, joker eleman gibi farklı unvanların verilebileceğini belirtmiştir. Bu noktada, BT öğretmenine alternatif olarak en çok teknik eleman unvanının tekrar ettiği, bu

bağlamda, farklı bir unvan verilecek olursa daha ziyade teknik temele dayalı bir unvan getirilebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar alanyazındaki diğer çalışmalar bulguları ile benzerlik göstermektedir. Örneğin, Eren ve Uluysal (2012), okul yöneticilerinin BT öğretmenlerinin görev tanımlarının net olmaması ve formatörlük öğretmenlik karmaşası gibi mesleki ve özlük haklarına ilişkin sorunlar yaşadıkları, BT öğretmenlerinin formatör kadrosu olarak BT formatörü veya teknik müdür yardımcısı olmaları gerektiği yönünde görüş bildirdikleri sonuçlarına ulaşılmıştır. Öte yandan, Demirer ve Sak'a (2015) göre, BT eğitiminin istenilen seviyeye gelmesinde ve FATİH projesinin başarıya ulaşmasında BT formatörlerine ya da yeni adıyla Bilişim Teknolojileri Rehber Öğretmenlerine daha fazla ihtiyaç duyulacaktır.

Çalışmada her ne kadar elde edilen sonuçlar BT öğretmenlerinin daha çok teknik yönüne ilişkin vurgu yapıldığını ortaya koysa da BT öğretmenlerinin öğretim yönüne ilişkin bir farkındalığın da mevcut olduğu görülmektedir. Ancak söz konusu BT öğretmenlerinin rolleri olduğunda ilk akla gelen, teknik yönlerinin ağır basma durumlarıdır. Bu nedenle BT öğretmenlerinin akademik yönlerini icra etmelerinin daha fazla desteklenmesi gerektiği düşünülebilir. Bununla birlikte teknik desteğin önemli bir bölümünün görev ve sorumluluk alanlarında olmadığı düşünüldüğünde, BT öğretmenlerinin sağladığı desteklerin bir kısmını gönüllü olarak yaptıkları, bu kapsamda da kurumsal ve toplumsal faydaya katkı sağladıkları düşünülebilir. Bu sebeple, BT öğretmenlerinin örgütsel vatandaşlık davranışları ve her alanda fayda sağlayıcı faaliyetleri açısından örnek teşkil eden yönlerinin takdir edilmesi, bu yolla da iş doyumları ve motivasyonların artırılması önerilebilir. Öte yandan, BT öğretmenleri her ne kadar öğretmen kimliği ile bir branş hizmeti verse de aslında ders dışındaki herhangi bir teknik iş açısından da desteği alındığı için JOKER olarak görülmektedir. Bu durumun BT öğretmenleri için hem avantaj hem de dezavantaj oluşturduğu söylenebilir. Avantaj olarak, joker olarak görünen bir BT öğretmeni okul yönetimi için kıymetlidir, çünkü sahip olduğu teknik bilgi diğerlerinde olmadığı için sürekli olarak ihtiyaç duyulan bir eleman olarak görülebilir. Dezavantaj olarak ise BT öğretmenlerinin bu denli joker olarak görülmesi onlara akademik görevleri dışında ekstra iş yükünün verilmesine neden olabilir. Alanyazına göre, BT öğretmenlerinin hemen her teknolojiye çok iyi anlayan bireyler olduğu algısı da yöneticiler arasında yaygın olduğu görülmektedir. Zira, unutulmaması gereken çok önemli bir husus vardır ki BT öğretmenlerinin asıl işinin eğitim teknolojilerinin öğretimi zenginleştirme amacıyla akademik yetkinliğini işe koşacak durumlarda etkin olmasıdır. Bu sebeple, öncelikle BT öğretmenlerine verilen ya da verilecek olan unvanlarda yalnız teknik yeterliğe değil pedagojik açıdan da yetkinliğe sahip olduğu gerçeği göz önünde bulundurulmalı ve bu gerçeğin eğitimin paydaşları açısından kabulü sağlanmalıdır. Ardından, BT öğretmenlerine verilecek yeni unvanın onların rehberlik yönlerine de vurgu

yapılarak stratejik işbirliği içerisindeki paydaşlar tarafından şekillendirilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir. Çalışmada yöneticiler açısından elde edilen sonuçlara bakıldığında şu anki unvan bir sorun olarak görülmesi de; BT öğretmenlerine ilişkin teknik özelliklerinin ağırlıklı olarak algılandığı bu unvandan vazgeçilerek pedagojik ve rehber yönlerine ilişkin; eğitim teknolojilerini etkili kullanan ve öğrenmeyi zenginleştiren bilgi, beceri ve yetkinlik alanlarının ön planda tutulduğu ve bu yeterliklerin diğer tüm paydaşlar ile doğru algılandığı yeni bir ünvan ile BT öğretmenlerine ve üniversitelerin BÖTE bölümlerine işlevsellik kazandırılması gerektiği söylenebilir. Demirel ve Sak'a (2015) göre, FATİH projesi sonucunda ortaya çıkan ihtiyaçlar dikkate alındığında formatörlük görevlendirmelerinin ismi Bilişim Teknolojileri Rehber (BTR) Öğretmenliği olarak değiştirilmiştir. Bu noktada asıl odaklanması gereken durum MEB'in BT alanına ilişkin daha güçlü yardımlar ve bakış açısı sergilemesi gerektiğidir. MEB 2015-2019 Stratejik planlamasında bilişim teknolojilerinin entegrasyonu ve dijital yeterlik kazanılması konusunda pek çok önemli noktaya değinmektedir (MEB, 2015). Bu önemli noktaların karar alıcılar ve eğitim politikacıları tarafından kapsamlı bir şekilde düşünülmesi ve BT öğretmenlerinin lisans öğrenimleri döneminde almış oldukları teknolojik yetkinliği yanı sıra pedagoji yetkinliğini de içerisinde barındıran kapsayıcı bir unvan verilmesi gerekmektedir. Sonuç olarak, Bilişim Teknolojileri öğretmenlerinin teknik bilgilerinin yanı sıra mesleki bilgilerinin de okulun etkili yönetilmesi noktasında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, Bilişim Teknolojileri öğretmenlerinin okul yönetiminde kolaylaştırıcı bir rol oynadığı, bu durumun sadece teknik bilgileri ile değil; aynı zamanda mesleki ve kişisel yeterliklerinden de kaynaklı olduğu söylenebilir.

4.5. BT Kulüp Faaliyetleri ve Bu Faaliyetlere Destek Sağlama

Okul yöneticilerine okullarında hâlihazırda BT kulüp faaliyetleri olup olmadığı sorulmuş ve elde edilen bulgular doğrultusunda hâlihazırda BT kulüp faaliyetleri olan ve olmayan okulların mevcut olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda, iki okulda BT kulüp faaliyeti olarak robotik kursların olduğu; öte yandan, BT kulüp faaliyeti henüz olmayan okullarda robotiğin farklı branş öğretmenleri tarafından sürdürülmesi, seneye açacakları robotik kursunun hazırlık aşamasının sürdürülmesi, kulüplerin açılması için yeterli talebin bulunmaması, robotiğin meslek ağırlıklı alanlara hitap ettiği düşüncesi, müfredatı yetiştirme telaşı, öğretmen sayısındaki yetersizlik, ikili öğretimden dolayı zaman kısıtlılığı, fazla öğrenci sayısı gibi farklı nedenlerden dolayı BT öğretmenlerinin herhangi bir kulüp faaliyetlerinin olmadığı görülmüştür. Ayrıca, okul yöneticilerinin okullarındaki BT kulüp faaliyetleri destek sağlama durumları sorulduğunda da, yöneticilerin yarısından azının kendiliğinden destek sağlama eğiliminde olduğu

tespit edilirken; yarısının karşı tarafın talebi üzerine destek olacaklarını belirttikleri görülmüştür. Bu durumda elde edilen bulgulara göre, bazı yöneticilerin destek sağlamak için öncelikle karşı taraftan bir girişim bekledikleri söylenebilir iken; kendiliğinden destek sağlamaya çalışan yöneticilerin özellikle robotik konusuna odaklandıkları, bunun yanı sıra laboratuvar açmak, destekleme ve yetiştirme kursları açmak, kursların açılması için gerekli işlemlerin yapılmasını sağlamak, öğretim ortamını düzenlemek, bilişime heveslendirmek, maddi destek için farklı kaynaklardan yararlanmak ve ihtiyaç duyulan şeyleri tedarik etmek gibi konularda öncü oldukları ifade edilebilir.

Elde edilen bu bulgular, Topu ve Göktaş'ın (2012) çalışması ile benzerlik göstermektedir. Topu ve Göktaş (2012) tarafından yapılan çalışmada, okul yöneticilerine BT öğretmenlerinin okullarında üstlendikleri roller ile beklentileri sorulmuş, ancak ders içi ve ders dışı üstlenilen roller ve beklentilere ilişkin kulüp faaliyetlerine hiç yer verilmemiştir. Oysa aynı soru BT öğretmenlerine sorulduğunda, BT kulübü kurmayı ders dışında üstlenilen bir rol olarak algıladıkları görülmüştür. Bu durum, yöneticilerinin BT ile ilgili kulüp faaliyetlerini kendiliğinden düşünmediği şeklinde yorumlanabilir. Bu sebeple, okul yöneticilerinin okullarda BT kulüplerinin açılması konusunda hem öncü hem de kolaylaştırıcı olmaları gerektiği, bunun için de BT öğretmenleri için etkileşimli çalışmaları önerilebilir. Nihayetinde, bilgi çağından yaşanan 21. yüzyılda teknolojinin vazgeçilmez bir unsur olması gerçeği göz önüne alındığında, okullarda açılması desteklenecek bu kulüplerin çağın gereklerine uygun bir eğitim öğretimi ortamı yaratılmasında ve bu tipte bireyler yetiştirilmesine katkı sağlayacağı öngörülebilir. Bu noktada ayrıca, bu tür faaliyetleri destekleyen okulların eylemleri takip edilerek il, ilçe milli eğitim müdürlükleri, MEB gibi üst yönetimler tarafından da yakından takip edilerek bir teşvik sistemi yaratılması ve bu sistemin eğitim politikalarına entegre edilmesi önerilebilir.

5. GELECEK ÇALIŞMALAR YÖNELİK GENEL ÖNERİLER

Bu çalışmada elde edilen bulgulara dayalı olarak, eğitim politikaları kapsamında okullarda BT öğretmenlerinin sahip oldukları mesleki alan ve teknik bilgilerini uygulayabileceği pozisyonların oluşturulmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Oluşturulan bu pozisyonlarda BT öğretmenlerinin görev ve sorumluluklarına ilişkin kapsamlı bir çalışma yapılarak, öğretmenlerin sahip oldukları becerilerin geliştirilmesine imkan oluşturulmalıdır. Bu durumun BT öğretmenlerinin yönetsel süreçlere katkısının yanında, diğer paydaşlar ile işbirliği içerisinde çalışabilecekleri ortamları oluşturacağı ve diğer derslerde teknoloji entegrasyonunda öğretmenlerin sadece teknik açıdan değil aynı zamanda pedagojik açıdan da destek olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca bu pozisyonlarda BT öğretmenlerinin görev ve sorumluluklarına ilişkin kapsamlı bir çalışma yapılarak öğretmenlerin sahip oldukları becerilerin geliştirilmesine imkan oluşturulmalıdır.

BT öğretmenleri de her ne kadar gönüllü de olsa görev sorumluluğunun dışındaki işlerde çok fazla ilgilenmemeleri gerektiği, daha çok akademik yönlerine dikkat çekmeleri gerektiği söylenebilir. Ancak bu durum, BT öğretmenlerinin ekstra rol davranışı sergilenecek durumlardan uzak durması olarak algılanmamalıdır. Aksine, sorumluluklarından daha fazlasını yapacakları zaman bu durumun, onların akademik kimliklerini geri planda bırakmaması ve okul yönetimi tarafından ödüllendirilmesi gerektiği ile ifade edilebilir. BT öğretmenlerinin akademik kimliklerini yaşatmak için kalkınma planları çerçevesinde eğitimler planlamalı, bu öğretmenler başka derslere rehberlik sağlamalı ve ulusal ve uluslararası projelerde etkili materyal hazırlanması hususunda tecrübelerine başvurulmalıdır. Böylelikle mevcut ağırlıklı olarak yer eden “teknik” özellikleri ile akademik özellikleri dengeli ve uyum içerisinde yer edebilir. Tüm bu sonuçlar ve öneriler sayesinde BT öğretmenlerinin akademi ve saha arasında uyumsuzluk yaşamadan, sürekli olarak kendilerini geliştirebilecekleri ve teknik alanla sınırlı kalmadıkları, çağın ve gelecek nesillerin gereğine uygun bir mesleki profil kazanacakları düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akkoyunlu, B., Orhan, F., & Umay, A. (2005). Bilgisayar Öğretmenleri için Bilgisayar Öğretmenliği Öz-Yeterlik Ölçeği Geliştirme Çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(29), 1-8.
- Altun, E., & Ateş, A. (2008). Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Öğretmen Adaylarının Sorunları ve Geleceğe Yönelik Kaygıları. *Ilkogretim Online*, 7(3).
- Boğaziçi Üniversitesi (2020). <https://cet.boun.edu.tr/tr/genel-bilgi>, (10.11.2019).
- Demirer, V., & Sak, N. (2015). Türkiye'de bilişim teknolojileri (BT) eğitimi ve BT öğretmenlerin değişen rolleri. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, (5), 434-448.
- Erdoğan, Y. (2008). Bilgisayar ve öğretim teknolojileri eğitimi bölümü öğrencilerinin mesleki beklentilerinin incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 27(27), 135-144.
- Erdoğan, Y., & Arslan, A. (2007). *Bilgisayar ve öğretim teknolojileri öğretmenlerinin mesai arkadaşları tarafından algılanma biçimleri*. Ulusal Teknik Eğitim ve Eğitim Bilimleri Genç Araştırmacılar Sempozyumu, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Eren, E., & Uluysal, B. (2012). Bilişim teknolojileri (BT) öğretmenlerinin mesleki sorunları ve çözüm önerileri: Okul müdürü ve BT öğretmenlerinin görüşleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(3), 152-171.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (1993). *How to design and evaluate research in education* (Vol. 7). New York: McGraw-Hill.
- İlker, U. S. T. A. (2018). Öğretmen yetiştirme lisans programlarındaki değişim ve açık ve uzaktan öğrenme dersine yönelik öneriler. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 58-68.
- Janis, I. L., Fadner, R. H., & Janowitz, M. (1943). The reliability of a content analysis technique. *The Public Opinion Quarterly*, 7(2), 293-296.
- Kayak, A. G. S., & Orhan, F. (t.y.) Bilişim teknolojileri öğretmenlerinin görev yaptıkları okullarda üstlendikleri sorumlulukların incelenmesi.

- Kıyıcı M., & Kabakçı I. (2006). BÖTE bölümü mezunu bilgisayar öğretmenlerinin ilk çalışma yıllarında karşılaştıkları sorunların belirlenmesi. VI. Uluslararası Eğitim Teknolojileri Sempozyumu, Kıbrıs.
- Kurtoğlu-Erden, M., & Seferoğlu, S. S. (2015). Bilgisayar ve öğretim teknolojileri eğitimi (BÖTE) bölümü öğrencilerinin bölümlerine yönelik algılarının incelenmesi. *Eğitim Teknolojileri Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 1-20.
- Marmara Üniversitesi (2020). <http://bote.aef.marmara.edu.tr/hakinda>, (10.11.2019).
- Mayring, P. (2004). Qualitative content analysis. In: A companion to qualitative research (Eds. Flick, U., von Kardoff, E., & Steinke, I.), 266-269, Sage Publications.
- MEB, (2015). Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı 2015-2019 Stratejik Planı. http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_09/10052958_10.09.2015sp17.15imzasz.pdf, (10.11.2019)
- Miles, B. M., and Huberman, A. M. (1994). Qualitative data analysis: An expanded sourcebook. (2nd ed.). Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Orta Doğu Teknik Üniversitesi (2020). <https://ceit.metu.edu.tr/tr/vizyon-misyon>, (22.05.2020)
- ÖSYM Kılavuz (2020). <https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2020/YKS/tkilavuz13082020.pdf>, (10.11.2019).
- Seferoğlu, S. S. (2007). İlköğretim bilgisayar dersi öğretim programı: Eleştirel bir bakış ve uygulamada yaşanan sorunlar. *Eurasian Journal of Educational Research*, 29, 99- 111.
- Seferoğlu, S. S., & Akbıyık, C. (2007). Bilişim teknolojilerinin okullarda kullanımı: Bilgisayar öğretmenlerinden beklentiler. *Uluslararası Öğretmen Yetiştirme Politikaları ve Sorunları Sempozyumu. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi ve Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi*, 12-14.
- Şahin, S.(2010). *Bilgisayar ve öğretim teknolojileri eğitimi özel öğretim yöntemleri I-II* (Ed.). Ankara: Pegem Akademi.
- Tavşancıl, E., & Aslan, E. (2001). *İçerik analizi ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Topu, F. B., & Göktaş, Y. (2012). Bilişim teknolojileri öğretmenlerinin üstlendikleri roller ve onlardan beklentiler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(1), 461-478.
- Yeşiltepe, G. M., & Erdoğan, M. (2013). İlköğretim bilişim teknolojileri öğretmenlerinin mesleğe yönelik sorunları, bu sorunların nedenleri ve çözüm önerileri. *Gazi University Journal of Gazi Educational Faculty (GUJGEF)*, 33(3).
- Yıldız Teknik Üniversitesi (2020). <http://www.bote.yildiz.edu.tr/bote/1/Hakk%C4%B1nda/17>, (22.05.2020).
- Yıldız, H., & Seferoğlu, S.S. (2012). *Bilişim teknolojileri öğretmenlerinden beklentiler ve bu öğretmenlerin okullardaki rolleri: FATİH projesi ışığında bir analiz*. Türkiye Bilişim Derneği 29. Ulusal Bilişim Kurultayı (Bilişim'2012) Bildiriler Kitabı, 17-24. Ankara: Türkiye Bilişim Derneği.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2003). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (3. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- YÖK, (2007). Eğitim fakültesi öğretmen yetiştirme lisans programları. Haziran 2007. <https://yok.edu.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/egitim-fakultesi-ogretmen-yetistirme-lisans-programlari.pdf>, (10.11.2019).
- YÖK Atlas (2020). <https://yokatlas.yok.gov.tr/tercih-sihirbazi-t4-tablo.php?p=say>, (10.11.2019).

**EDİRNE İL SAĞLIK MÜDÜRLÜĞÜNE BAĞLI YATAKLI TEDAVİ
KURUMLARINDA YATAN HASTA BEKLENTİ VE ALGILARI ÜZERİNE
BİR İNCELEME¹**

*AN INVESTIGATION ON EXPECTATIONS AND PERCEPTIONS OF IN-
PATIENTS IN TREATMENT INSTITUTIONS AFFILIATED TO EDİRNE
PROVINCIAL HEALTH DIRECTORATE*

Simge ENGİN*, Hakan YAŞ**

*Geliş Tarihi: 22.11.2020
(Received)*

*Kabul Tarihi:22.11.2021
(Accepted)*

ÖZ: Bu çalışmanın amacı, Edirne İl Sağlık Müdürlüğüne bağlı yataklı tedavi hizmeti veren hastanelerde yatarak tedavi gören hastaların, hastaneden aldıkları hizmetlerle ilgili beklenen ve algılanan kalite düzeylerinin karşılaştırılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda hizmet kalitesinin boyutları ve hizmeti alanlara göre sunulan bu hizmetlerin önem dereceleri tespit edilerek, bu hastanelerin SERVQUAL ölçeğine göre önem verdikleri değerlerle performansları arasındaki fark değerlendirilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemi, toplam üç hastanede hizmet alan toplam 252 yatan hastadan oluşmaktadır. Anket formundan elde edilen veriler öncelikle STATA 14.1 programıyla doğrulayıcı faktör analizine tabi tutulmuş; ancak, elde edilen istatistikî sonuçlar ölçeği geliştiren araştırmacının faktör boyutlarıyla uyumlu bulunmadığından SPSS 23.0 programıyla açıklayıcı faktör analizi gerçekleştirilerek beş faktör oluşturulmuştur. Bu faktörler temelinde toplam beş hipotez oluşturulup, yatan hastaların beklenen ve algılanan hizmet kalitesinden oluşan iki bağımlı değişkenin ortalaması karşılaştırılmıştır. Verilerin yorumlanması bakımından çalışmada ölçeklerin güvenilirliğine ve ayrıca araştırmanın amacı olan beklenti-algı karşılaştırmasına yönelik analizlere yer verilmiştir. Analizlerin sonucunda, öncelikle, beklenti ve algıya ilişkin SERVQUAL puanlarının büyük farklılıklar göstermediği bulgusuna ulaşılmıştır. Yatan hasta beklenti ve algıları temelinde gerçekleştirilen bağımlı değişken ortalama karşılaştırması testiyle, ankette yer alan ifadelerle verilen yanıtlar doğrultusunda hastaların bu hastanelerden hizmet almaya başlamadan önceki beklentileri ve yataklı tedavi hizmeti aldıktan sonraki algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: SERVQUAL, Edirne, Yatan Hasta, Faktör Analizi, Wilcoxon Signed Ranks

¹Bu çalışma, Trakya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsünde tamamlanmış 613410 numaralı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

* Hemşire, Keşan Devlet Hastanesi, simge.engin22@gmail.com ORCID: 0000-0002-8763-772X.

** Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, hakanyas@trakya.edu.tr ORCID: 0000-0001-6686-1899.

ABSTRACT: The aim of this study is to compare the expected and perceived quality levels of inpatients in inpatient hospitals in Edirne Provincial Health Directorate. For this purpose, the dimensions of the service quality and the importance of these services according to the service users are determined and the SERVQUAL scores of these hospitals are examined. Survey method is used as a data collection instrument in the research. The sample of the study consisted of 252 inpatients receiving service in three hospitals. The data obtained from the questionnaire was firstly subjected to confirmatory factor analysis with STATA 14.1 program. Since the statistical results obtained, however, were not compatible with the factor dimensions of the researcher who developed the scale, five factors were formed by using explanatory factor analysis with SPSS 23.0 program. Based on these factors, five hypotheses built and the mean of two dependent variables consisting of expected and perceived service quality of inpatients are compared. In terms of interpreting the data, reliability of the scales, and the comparison of expectations and perceptions, which is the purpose of the study, are included in the study. As a result of the analysis, it is figured out that SERVQUAL scores regarding expectations and perception do not show significant differences. According to the dependent variable average test conducted on the expectations and perceptions of inpatients, the results indicate that there is no statistically significant difference between the expectations of the patients before starting to receive service from these hospitals and after receiving inpatient treatment services in line with the responses given to the statements in the questionnaire.

Key Words: SERVQUAL, Edirne, In-Patient, Factor Analysis, Wilcoxon Signed Ranks

EXTENDED ABSTRACT

This study aims to compare the expected and perceived quality levels of inpatients in inpatient hospitals in the Edirne Provincial Health Directorate. For this purpose, the dimensions of the service quality and the importance of these services according to the service users are determined, and the SERVQUAL scores of these hospitals are examined. SERVQUAL is a mnemonic expression referring to a scale measuring the service quality in a diverse range of sectors, mainly suggested by Parasuraman et al. The survey method is used as a data collection instrument in the research by selecting a scale based upon the SERVQUAL. There are three hospitals affiliated to Edirne Provincial Health Directorate, namely Edirne Sultan 1. Murat State Hospital, Keşan State Hospital and Uzunköprü State Hospital. The number of beds in these hospitals is 400, 150 and 175, respectively. Accordingly, with a 95% confidence level and a 5% margin of error, the study sample consisted of 252 inpatients receiving service in three hospitals. In terms of interpreting the data, reliability of the scales, and the comparison of expectations and perceptions, which is the purpose of the study, are included in the study. The data obtained from the questionnaire was firstly subjected to confirmatory factor analysis with STATA 14.1 program. However, since the statistical results obtained were not compatible with the factor dimensions of the researcher who developed the scale, explanatory factor analysis is employed with SPSS 23.0 program. The analysis is conducted for both perception and expectation scales. According to the explanatory factor analysis results, Kaiser-Meyer-Olkin measure of sampling adequacy number is 0,939 and Bartlett's test of sphericity significance is 0,000, which means that the explanatory factor analysis results are

statistically significant. In line with the results, five factors are formed which are entitled as “attitude and manner of other employees’ factor”, “quality of service provided factor”, “rapidness of service factor”, “the quality of physical equipment factor” and “the doctor’s attitude and other services factor”, respectively. The total percentage of variance for the perception scale is 74,421%, whereas it is 75,576% for the expectation scale. The Cronbach’s Alpha coefficients are 0,977 and 0,973 for the expectation scale and the perception scale, respectively. Based on these factors, five hypotheses built, and the mean of two dependent variables consisting of expected and perceived service quality of inpatients are compared. The first hypothesis is built as “there is no significant difference between the participants’ expected and perceived statuses regarding ‘attitude and manner of other employees’ factor”. The second hypothesis is “there is no significant difference between the participants’ expected and perceived statuses regarding ‘quality of service provided’ factor”. The third is “there is no significant difference between the participants’ expected and perceived statuses regarding ‘rapidness of service’ factor”. The fourth hypothesis is built as “there is no significant difference between the participants’ expected and perceived statuses regarding ‘the quality of physical equipment’ factor”. The last hypothesis is “there is no significant difference between the participants’ expected and perceived statuses regarding ‘the doctor’s attitude and other services’ factor”. Both Kolmogorov-Smirnov and Shapiro-Wilk normality tests of the factors for both the perception and expectation scales show that none of the variables is normally distributed ($p < 0,05$). Wilcoxon Signed Ranks test is the most appropriate non-parametric statistical test to compare the mean of two dependent variables consisting of expected and perceived service quality of inpatients participating in the study. As a result of the analysis, it is figured out that SERVQUAL scores regarding expectations and perception do not show significant differences. All significance statistics of the Wilcoxon Signed Ranks Test are above 0,05. According to the dependent variable average test conducted on the expectations and perceptions of inpatients, the results indicate that there is no statistically significant difference between the expectations of the patients before starting to receive service from these hospitals and after receiving inpatient treatment services in line with the responses given to the statements in the questionnaire. Additionally, as Parasuraman et al. did, SERVQUAL scores are calculated to determine the difference between expectations and perceptions of the inpatients by subtracting perception scores from expectation scores. These calculations result in an ideal quality in Parasuraman et al.’s words. Consequently, it is evident that the expectations and perceptions of the inpatients being served in state hospitals in Edirne do not differ. In other words, the inpatients declared that they were served as they had expected.

1. GİRİŞ

İnsan yaşamının her yerinde sıklıkla kullanılan kalite ile ilgili farklı tanımlar bulunmaktadır. Tanımların bu denli çok olmasının en önemli nedenlerinden biri kavramın öznel bir yapısının olması ve kişiden kişiye değişebilmesidir (Yılmaz, 2001). Bununla birlikte teknolojik gelişmeler, dünyanın daha küresel bir duruma gelmesi, toplumlar ve kişiler arasındaki değer yargılarındaki farklar, tüketicilerin mallar ve hizmetlerden beklentilerine yön veren ve gereksinimlerine göre ortaya çıkan satın alma gücü gibi sebepler kalite kavramına yönelik farklı algılar ve tanımlar oluşturmuştur (Taşkın ve Ekici, 2008). Müşteriye sunulan hizmetin kaliteli bir hizmet olarak görülebilmesi için hizmeti tüketen müşterinin memnun olması gerekliliği bulunmaktadır (Kavuncubaşı ve Yıldırım, 2010). Genel olarak kalite kavramı, müşteriye odağa yerleştiren, müşterinin gereksinimlerinin ve isteklerinin karşılanmasını amaç edinen bir olgudur. Bu bakımdan, müşterilerin memnuniyet düzeyleri kalite için önemli bir kriterdir.

Kalite kavramının bilimsel açıdan ele alınmaya başlaması 1930'larda iken (Zeyrekli Yaş, 2009: 6), üst düzey hizmet kalitesinin başarı için bir ön koşul olması 1980'lerden itibaren (Parasuraman, Zeithaml ve Berry, 1988: 13). Günümüz ekonomilerinde kalite, tüm sektörlerde kurum ve kuruluşların en önemli rekabet gücü olarak görülmektedir. Bu açıdan kalite, bir işletmenin elindeki varlıkları koruması için en önemli ve vazgeçilemez bir kavram olarak ele alınmaktadır. Kalitenin ölçümü hem sanayi sektöründe hem de hizmetler sektöründe günümüzün olmazsa olmaz bir unsurudur. Sağlık işletmeleri hizmetler sektöründe faaliyet gösteren kurumlar arasında olup (Kravitz, 2010: 279), sağlık hizmetlerinde kalitenin ölçümü de çeşitli yöntemlerle yapılabilmektedir.

2. SAĞLIK HİZMETLERİNDE KALİTE VE SERVQUAL

Kalite nitel bir kavramdır. Ancak, kalitenin ölçümünde kantitatif yöntemler uygulanabilmektedir. Niteliğin ölçümünü kantitatif bir şekilde gerçekleştiren bu yöntemlerden biri de toplam kalite yönetiminin (TKY) ölçülmesinde kullanılan araçlardan biri olan SERVQUAL yöntemidir. Bu doğrultuda, öncelikle TKY ve kalite kavramlarına sağlık sektörü açısından bakılacak ve ardından SERVQUAL yöntemine değinilecektir.

2.1. Sağlık Sektöründe Toplam Kalite Yönetimi

Parasuraman vd. hizmet kalitesini, müşteriye verilen hizmetin müşterinin beklentilerinin ne kadarını karşılayabildiğinin bir ölçüsü olarak ifade etmektedirler (Parasuraman, Zeithaml ve Berry, 1985). Başka bir çalışmada ise hizmet kalitesinin, algılanan kaliteyi içerdiğini belirtmektedirler. Sunulan hizmetlerin elle tutulamaz (soyut) olması hizmete ilişkin kalite algısını da soyutlaştırır. Bu anlamda hizmet kalitesi kavramı ile ilgili algılanan şey aslında algılanan hizmet kalitesidir. Algılanan hizmet kalitesi, müşterilerde bulunan hizmet kalitesi ile ilgili algılamalar ve sevgilerdir. Müşterilerin alıp tükettikleri hizmete ilişkin algıladıkları yüksek

hizmet kalitesi ise müşteri memnuniyetinin birinci koşulu olarak değerlendirilir (Top, Tarcan, Tekingündüz ve Güler, 2011). Bu bakımdan algılanan kalite, tüketicinin bir girişimin tüm mükemmelliği veya tüm üstünlüğü hakkındaki yargısı olup, nesnel kaliteden farklıdır. Bir tutum biçimi, memnuniyete ilişkin ama ona eşit olmayan ve performans algılarıyla beklentilerin karşılaştırılmasından sonuçlanan bir olgudur (Parasuraman ve diğerleri, 1988). Bu değerlendirmelerin yapılması sırasında hizmeti talep eden kişinin hizmet sunumunu almasından önce hizmeti sunacak olan kişi veya işletmenin ne tür bir hizmet sunacağına dair beklenti oluşturulmalıdır.

Hizmet kalitesine etki eden etkenler ele alındığında ise ilk sırada hizmet zamanı geldiği görülmektedir. Hizmet sunumu talep edildiği zamanda ve eksiksiz şekilde gerçekleştirilmelidir. Hizmet sunumunun gerçekleştirildiği fiziki mekân, görünüm, hizmet sunumu yapan kişilerin alanlarında uzman düzeyde olmaları, hizmet sunumunun devamlılık göstermesi, hizmet ve sunuma güvenilmesi, hizmet sunumunun bir defada istenildiği şekilde yapılmasının yanında esnek bir yapıda bulunması gibi etkenler de kalite algısı üzerinde etkili olmaktadır (Gülmez, 2005).

Hizmetin kalitesine yönelik oluşan beklentiler de belirleyici bir kriterdir. Bir kişi için memnun edici olan bir sunum diğer bir kişi için memnuniyet verici olmayabilir (Argan, 2013). Kalitenin algılanması hizmet talep eden kişinin beklentileri ve kişilik özelliklerine göre değişiklik gösterebilir. Bu anlamda hizmetin satın alınması ve tüketilmesinden sonra hizmeti alan kişilerin hizmetin kalitesi ile ilgili değerlendirme yapmaları zorlaşabilmektedir.

Hizmet sunum sürecinde iki önemli unsur görülmektedir. Bunlardan birincisi hizmetlerin sunulabilmesi için gerekli olan araçlar ve gereçlerdir. Diğer de bu araç gereçleri kullanan insandır. Hizmet sunumu sırasında araçların ve gereçlerin önceden belirlenmesi standart hale getirilmesi, ölçümü ve birbiri ile karşılaştırması nispeten daha kolaydır (Yurtsever ve Çakmak, 2013). Fakat ikinci unsur olan insanın bu açıdan durumu belirsizdir. Hizmet sunum süreçlerinin meydana gelmesi aşamasında temel etken insan davranışıdır. Hizmet sunumunu yapan kişinin aynı hizmeti farklı bir zamanda sunması durumunda bile farklar oluşabilir (Varinli ve Çakır, 2004). Bu durum hizmet sunumunun kalitesi, kapasitesi ve içeriğinde de farkların oluşabileceği anlamına gelir. Bu anlatımdan çıkarılabilecek olan sonuç şudur; hizmetlerin kaliteleri o hizmetleri sunan kişilerin kişilik özelliklerinden, anlık olarak gelişen davranış ve tutumlarından etkilenir. Buna ek olarak hizmeti talep edenlerin anlık olarak geliştirdikleri davranış ve tutumlar da kalite algısı üzerinde etki edebilmektedir.

Kalitenin mal veya hizmet üretiminin her aşamasında var olmasını kendine amaç edinmiş olan TKY, günümüzde bir tür yönetim felsefesidir. TKY bir mal ya da hizmeti satın alan ve bu ürün ya da hizmeti sunmaya çalışanların temel

beklentilerini yerine getirme hedefinde olan, hizmetlerin ya da ürünlerin sunumunu gerçekleştiren kurum ve kuruluşlarda görev yapan kişilerin bilgilendirilmesi ve yetkilendirilmesini, süreçleri daha sağlıklı bir şekilde yönetebilmesi için takım çalışması yapılmasını sağlayan, süreçlerin devamlılığında ortaya çıkabilecek olası sorunların engellenmesi ya da çözülmesi ve tüm bunlara yönelik olarak sürekli bir gelişmeyi hedeflemektedir. TKY anlayışının ortaya çıkması ve gelişmesinde öne çıkan kişiler Walter A. Shewhart, W. Edwards Deming, Joseph M. Juran, Kaoru Ishikawa, Philip B. Crosby ve Armand V. Feigenbaum olarak sayılabilmektedir. Günümüzde TKY dünya çapında kurumlarda başarıyla kullanılan ve bu başarısı kanıtlanmış bir yönetim biçimidir (Zeyrekli Yaş, 2009: 9; 16-26).

Sağlık hizmetlerinin sunumunda diğer hizmet sektörlerine göre bazı farklılıklar söz edilebilmektedir ve bu farklılıklar TKY'nin sağlık sektöründe uygulamasını da farklı kılmaktadır. Amerika Sağlık Örgütleri Akreditasyon Komitesi'ne göre kalite, sunulan sağlık hizmetlerinin istenilen sonuçlarının alınma düzeyini artırma ve olası beklenmeyen olumsuz sonuçları azaltabilme derecesidir (Yılmaz, 2001: 70). Sağlık kurumları, diğer tüm hizmet sektörü işletmelerinden farklı olarak karlılığı ikinci plana atarak insanların sağlığını korumak gibi toplumsal bir amaca yönelik hizmet vermektedirler. Bu bağlamda hastanelerin karmaşık bir yapıya sahip oldukları ifade edilebilir. Hastaneler içinde pek çok farklı çıkar grubu bulunmaktadır. Aşırı düzeyde iş bölümü ve uzmanlaşmadan da söz edilebilir. Çok farklı özellikteki ve yapıdaki çalışanların bir arada organize bir şekilde iş görmeleri zorluklar içerir. Teknoloji devamlı şekilde daha karmaşık olmakta ve değişiklik göstermektedir. Bu kurumlarda 24 saat boyunca kesintisiz hizmet verilmekte ve çoğu zaman çalışanların diğer sektörlerle göre daha fazla özveri göstermesi ve sorumluluk alması gerekmektedir (Çatalca, 2003).

Sayılan bu farklar TKY süreçlerinin sağlık sektöründe uygulanmasında bazı farkların olmasını gerekli kılmaktadır. Doktorların teşhis ve tedavi fonksiyonlarında bireysel otorite ve sorumlulukları çerçevesinde esnek olmayı güçleştiren planlama ve uygulama anlayışlarının yerleşmiş olması söz konusudur (Ayaz ve Soykan, 2002). Bu durum TKY süreçlerinin en önemli gerekliliklerinden biri durumunda bulunan esnek yönetim anlayışı ile çelişen bir durum olmaktadır.

Sağlık hizmetleri sektörü, moral değerler ve bazı ahlaki değerlerden etkilenmesi anlamında diğer sektörlerden ayrılmaktadır. Yönetici ve çalışanlar yaşlı, düzensiz, huzursuz ve farklı şekillerde kolay incinebilir özelliklere sahip olabilecek farklı bir müşteri kitlesiyle karşı karşıyadır (Mohanty, Santhi ve Haripriya, 1996). Bu bağlamda TKY süreçlerinin ana öğelerinden birini meydana getiren müşteri odaklı olma durumunun ortaya konması daha da güçleşebilecektir.

TKY'nin sağlık hizmetlerinde uygulanmasını etkileyen başlıca etkenler; örgütsel etkenler, kişilerarası etkenler, çevresel etkenler, tesis etkenleri ve ekonomik etkenlerdir (Mohanty ve diğerleri, 1996). Sayı, seviye ve çeşitli olma

açısından farklı türlerde pek çok insan bulunmaktadır. Hizmetlerin sunumu esnasında eğitim seviyesi daha düşük olan personelle daha yüksek seviyede olan personel aynı amaç için birlikte çaba göstermektedir. Bunlar *örgütsel etkenler* arasındadır. *Kişilerarası etkinlikler*, hastaların kendine has kişilik özelliklerine bağlı olarak ortaya koydukları subjektif yaklaşım ve tutumlar ya da daha düşük toleransa sahip olmaları gibi sağlık kurumlarında karşılaşılan bir durumdur. Bu tür durumlarda hastalarla kurulacak olan iletişim önem kazanmaktadır. Bu durumlarda hastalara yakın davranma, samimi şekilde iletişim kurma ve ilgi gösterme pek çok sorunun çözülmesini sağlayabilmektedir. Açık sistem olarak tanımlanabilecek bütün sistemlerde olduğu üzere hastaneler de *çevresel etkenlerden* veya şartlardan etkilenmektedirler. Pek çok çıkar grubu ve paydaşın olduğu sistemlerde çatışmalar da kaçınılmazdır. Hizmetlerin sunumunun yapıldığı tesisler, araç, gereç ve ekipmanlar sağlık hizmetlerinde insan dışında kalan ve *tesis etkenler* olarak adlandırılan etkenleri meydana getirir. Tedavi hizmetlerinin yanı sıra, memnuniyet düzeyinin yükseltilmesi için bu etkenlerin de önemi büyüktür. *Ekonomik etkenler* açısından bakıldığında sağlık hizmetlerinin, ekonomik anlamda ulaşılabilir olması gereken hizmetler olduğu söylenebilir. Özellikle kamu hastanelerinde ortaya çıkabilecek olası sınırlı ödenek ve maddi kısıtlamalar, verimli kullanımı zorunlu kılacaktır.

TKY kavramları, hizmet kalitesinin değerlendirilmesinin müşteri algısına dayandığına işaret etmektedir. Bunu ölçmek için en iyi yöntemlerden biri ise SERVQUAL'dir (Coleman, Xiao, Bair ve Chollett, 1997: 237; Lam, Lee ve Ooi, 2012: 286).

2.2. Servqual

Hizmet kalitesinin ölçülebilmesi için farklı ölçeklerin kullanılması söz konusudur. Bu ölçeklerin arasında literatürde sıklıkla kullanılan ölçek Parasuraman, Zeithaml ve Berry'nin geliştirdikleri SERVQUAL yöntemidir. Bu yöntemle beklenen ve algılanan kalite seviyelerinin tüketiciler eliyle değerlendirilmesi söz konusudur ve bu bağlamda geliştirilen ölçekle anketler yapılmaktadır. Bu ölçeğin temelinde, tüketicilerin memnuniyetinin ve elde ettikleri doyumun "algılamaların beklentiden farklılaşmasının bir fonksiyonu" olduğu bulunmaktadır (Polat, 2016: 68). SERVQUAL bir müşterinin asgari, algılanan ve beklenen performans düzeylerine dayalı olarak hizmet kalitesini ölçmek için tasarlanmış bir araçtır (Coleman ve diğerleri, 1997: 237).

Parasuraman vd. bu ölçek çalışmasıyla öncelikle hizmet kalitesi üzerinde etkisi olan unsurların tarif edildiği, etkenleri beliren ve bununla bağlantılı olarak hizmet sunumunun kalitesinin ölçülebildiği genel bir uygulamanın ortaya konulmasını hedeflemişlerdir. Araştırmacılar yaptıkları çalışmanın sonunda, hizmet alanlar açısından hizmet kalitesi kavramını, hizmetten beklentiler ve hizmete etki

eden faktörleri ve hizmet kalitesinin bileşenleri anlamında önemli veriler elde etmişlerdir. Elde edilen verilere göre, kalitesi yüksek olan bir hizmetin ortaya konulabilmesi için hizmeti tüketen kişilerin hizmetten beklediklerinin karşılanabilmesi veya sahip oldukları beklentilerin üzerinde hizmetlerin sağlanabilmesi gerektiği konusu önem kazanmıştır. Bu ifadelerinden anlaşılacağı üzere hizmet kalitesi yöntemi olan SERVQUAL, hizmet alan tüketicinin istekleri veya beklentileri ile algılamaları arasındaki farklılık ölçüsüdür (Bozdağ, Atan ve Altan, 2003). Parasuraman vd. bu farkı ‘algılanan hizmet’ – ‘beklenen hizmet’ denklemiyle hesaplamışlardır. Böylece, kişilerin algıladıkları hizmet kalitesini gösteren SERVQUAL puanı ve bu puana dayalı üç önemli sonucun ortaya çıkması beklenmektedir (Parasuraman ve diğerleri, 1985: 48).

- Beklenen Kalite>Algılanan Kalite durumunda kalitenin düşük olması
- Beklenen Kalite<Algılanan Kalite durumunda kalitenin yüksek olması
- Beklenen Kalite=Algılanan Kalite durumunda ideal kalitenin var olması

SERVQUAL ölçeği genel anlamda hizmeti alan kişinin hizmeti almasından önce sahip olduğu beklentileri ile hizmetin alınması sırasında algıladığı kalite seviyesi olmak üzere iki grupta ve 7’li Likert ölçeğini kullanan bir soru setinden meydana gelmektedir. 22 farklı sorunun yer aldığı SERVQUAL ölçeği, on hizmet kalitesi kapsamında faydalanılarak belirlenmiş olan iki farklı bölümden meydana gelmektedir. Bu on hizmet kalitesi boyutu “güvenli olma”, “hevesli olma”, “yeterli olma”, “ulaşılabilir olma”, “nazik olma”, “iletişim”, “inanılır olma”, “güven duyma”, “anlayışlı olma”, “fiziksel özellik” olarak sıralanmaktadır (Parasuraman ve diğerleri, 1985: 48). Sonradan yapılan farklı sektörlerdeki çalışmalar ve uygulamalara bağlı olarak bu 10 bileşen beşe indirilmiştir. Bunlar güvenilir olmak, hizmete hevesli olmak, güvence sağlamak, empati sahibi olmak ve fizikî imkânlardır (Coleman ve diğerleri, 1997: 238). Bu şekilde beşe indirilen bu bileşenler hizmet sektörü içerisindeki farklı kurum ve kuruluşlara uyumlu olabilmektedir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında alan araştırması ve sonuçları hakkındaki bilgilere yer verilecektir.

3. EDİRNE İL SAĞLIK MÜDÜRLÜĞÜNE BAĞLI HASTANELERDEKİ YATAN HASTA BEKLENTİ VE ALGILARININ İNCELENMESİ

Edirne İl Sağlık Müdürlüğüne bağlı Edirne Sultan 1. Murat Devlet Hastanesi, Uzunköprü Devlet Hastanesi ve Keşan Devlet Hastanesinde gerçekleştirilen anket çalışmasında, bu üç adet hastanede yatarak tedavi gören hastaların beklenen ve algılanan hizmet düzeyleri SERVQUAL kapsamında incelenmiştir. Kullanılan ölçeğe verilen yanıtların SERVQUAL puanlarının ölçülmesi dışında, açıklayıcı faktör analizi kullanılarak beklenen ve algılanan hizmet boyutları oluşturulmuştur. Böylece, algılanan ve beklenen hizmet düzeyleri parametrik olmayan testle karşılaştırılmıştır.

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, Edirne İl Sağlık Müdürlüğüne bağlı yataklı tedavi hizmeti veren hastanelerde yatarak tedavi gören hastaların, hastaneden aldıkları hizmetlerle ilgili beklenen ve algılanan kalite düzeylerini ölçmektir. Bunun yanında bu hastanelerin SERVQUAL puanları da literatür doğrultusunda hesaplanarak beklenen ve algılanan hizmet düzeyi arasında farklılık olup olmadığı araştırılmıştır.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Edirne İl Sağlık Müdürlüğüne bağlı yataklı tedavi kurumları olan Edirne Sultan 1. Murat Devlet Hastanesi, Uzunköprü Devlet Hastanesi ve Keşan Devlet Hastanesinden hizmet almak amacıyla başvuran ve yataklı tedavi hizmeti gören tüm hastalar oluşturmaktadır. Çalışmanın evreninde yer alan hastaların yatarak tedavi alması istenmektedir. Çünkü anket sorularının doğru şekilde cevaplanabilmesi için hastaların hastaneyi ve verilen hizmeti değerlendirebilmesi için hastaneyi tanıma süresinin olması gerekmektedir.

Nisan 2019 tarihinde gerçekleştirilen anket çalışmasında, ilgili hastanelerin yatak sayıları Edirne İl Sağlık Müdürlüğünden öğrenilmiştir. Müdürlüğün verdiği bilgiye göre Edirne Sultan 1. Murat Devlet Hastanesinde 400, Keşan Devlet Hastanesinde 150 ve Uzunköprü Devlet Hastanesinde 175 yatak bulunmaktadır. Toplam 725 birimden oluşan evren için %95 güven düzeyi ve %5 hata payı için 252 kişilik bir örneklem büyüklüğü gerekmektedir (Raosoft, 2019). Örneklem büyüklüğü hastanelerin yatak kapasiteleriyle orantılı olarak dağıtıldığında Edirne Sultan 1. Murat Devlet Hastanesinde 139, Keşan Devlet Hastanesinde 53 ve Uzunköprü Devlet Hastanesinde ise 60 kişiyle anket çalışması yapılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında yer alan ve çalışmaya katılmayı kabul eden 252 hasta ile çalışma gerçekleştirilmiştir. Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanlığı Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulunun 25/03/2019 tarih ve 06/28 sayılı kararı ile çalışma için gerekli izin alınmıştır.

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle, yatan hastalara Kaya (2014) tarafından geliştirilen anket uygulanmıştır. Beklenti ve algı soruları, Kaya'nın belirlemiş olduğu yedi adet faktöre uyum gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla doğrulayıcı faktör analizine tabi tutulmuştur. Doğrulayıcı faktör analizi STATA 14.1 programıyla gerçekleştirilmiştir. Ancak, yapılan doğrulayıcı faktör analizi ile Kaya'nın elde etmiş olduğu faktörler doğrulanamamıştır. Bu nedenle SPSS 23 programıyla açıklayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Sonuçta beklenti ölçeği 32 soruya, algı ölçeği 29 soruya düşürülmüştür.

Araştırmaya katılan yatan hastaların beklenen ve algılanan hizmet kalitesinden oluşan iki bağımlı değişkenin ortalamasını karşılaştırmak için SPSS 23 programı kullanılarak Wilcoxon Signed Ranks testine başvurulmuştur.

Veriler analiz edilirken hastaneleri yargılamamak ve hastanelerin arasındaki farkların kamuoyunun gözünde olumsuz gözükmemesi için hastaneler ayrı ayrı incelenmemiştir. Edirne Sultan 1. Murat Devlet Hastanesi, Uzunköprü Devlet Hastanesi ve Keşan Devlet Hastanesi'nde yatarak tedavi gören 252 kişiden elde edilen verilere toplu olarak bakılmıştır.

3.4. Açıklayıcı Faktör Analizi

Faktör analizi, birbirleriyle ilişkili belli sayıda veriyi, birbirinden bağımsız olacak şekilde ve daha az sayıda yeni veri gruplarına dönüştürmek ve bir olayı açıklayan değişkenleri gruplamak amacıyla kullanılan bir yöntemdir (Koldere Akın ve Turgan, 2008: 126). Bir bakıma, faktör analizinin temel amacının boyut indirgeme olduğu söylenebilir. Çalışma kapsamında 252 yatan hastaya uygulanan anket sonuçlarından elde edilen 37 maddeye yapılan faktör analizi sonucu çıkan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett testi sonuçları Tablo 1'de verilmiştir. Faktör analizindeki değişken seti için örneklem uygunluğu KMO katsayısı ve Bartlett Küresellik (Bartlett's Test of Sphericity) testi ile incelenebilmektedir (Dimitrov, 2011: 87-88).

Tablo 1: KMO ve Bartlett testi sonucu

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,939
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	8547,873
	df	496
	Sig.	,000

Tablo 1'de görüldüğü üzere, KMO değeri 0,939 olarak tespit edilmiş olup, bu değer örneklem büyüklüğünün faktör analizi için mükemmel olduğunu göstermektedir (Field, 2009: 647). Ayrıca Bartlett küresellik testi sonuçları incelendiğinde $p=0,000$ olduğundan sonuç anlamlıdır (Field, 2009: 660) ve faktör analizi yapılabilir.

Tablo 2: Algı ölçeği için açıklayıcı faktör analizi

İfadeler	Faktör Yük Değerleri					Özdeğer	Varyans Açıklama Oranı
	Diğer sağlık personeli tavır ve tutumu	Hizmet sunum kalitesi	Hizmet hızı	Fiziki donanım kalitesi	Doktor tutumu ve diğer hizmetler		
ALGI31	,778					15,192	52,386
ALGI29	,732						
ALGI30	,701						
ALGI34	,663						
ALGI37	,650						
ALGI33	,613						
ALGI32	,519						
ALGI9		,856				2,144	7,393
ALGI13		,777					
ALGI10		,775					
ALGI14		,707					
ALGI22		,681					
ALGI35		,638					
ALGI18			,772				
ALGI19			,762			1,767	6,094
ALGI17			,714				
ALGI20			,700				
ALGI15			,603				
ALGI3			,852				
ALGI2			,828			1,320	4,553
ALGI11			,782				
ALGI4			,731				
ALGI7			,561				
ALGI25					,744		
ALGI27					,679	1,159	3,995
ALGI26					,658		
ALGI23					,638		
ALGI28					,604		
ALGI8					,595		
TOPLAM							

Analiz sonucunda herhangi bir faktör altında olmayan 5, 6, 11, 12, 16, 21, 24, 36'ncı maddeler analiz dışında tutulmuş ve beş faktörlü model 29 madde üzerinden incelenmiştir.

Yatan hasta algısının ilk boyutu olan diğer sağlık personeli tavır ve tutumu, hastaların hekim dışı sağlık personeli ile olan iletişimi konusundaki memnuniyet derecelerini ifade ederken, hizmet sunum kalitesi; danışma, yemek, radyoloji ve laboratuvar sonucu hizmetleri ile ilgilidir. Hizmet hızı ise, muayene ve tetkik sonuçları için bekleme süresini ifade etmektedir. Fiziki donanım kalitesi ise

hastanenin donanım ve temizliği temsil etmektedir. Son boyut olan doktor tutumu ve diğer hizmetler hekimlerin hasta ile ilgilenme süresi ve personelin bilgili olmasını ifade etmektedir.

“Algı” için yapılan açıklayıcı faktör analizinde elde edilen faktörler paralelinde, aynı sorular “beklenti” için oluşturulan aynı beş faktöre atanmıştır. Böylece, faktörlerin ortalamalarının karşılaştırılabilmesine imkân sağlanmıştır.

Tablo 3: Beklenti ölçeği için açıklayıcı faktör analizi

İfadeler	Faktör Yük Değerleri		Varyans Açıklama Oranı			
	Hizmet hızı	Fiziki donanım kalitesi	Diğer sağlık personeli tavrı ve tutumu	Doktor tutumu ve diğer hizmetler	Hizmet Sunum Kalitesi	
BEK14	,804					
BEK15	,797					
BEK18	,782					
BEK19	,775					
BEK16	,736					17,990
BEK12	,664					
BEK17	,624					
BEK13	,611					
BEK20	,605					
BEK2		,834				
BEK3		,800				
BEK1		,756				
BEK4		,731				
BEK5		,660				2,154
BEK6		,652				
BEK8		,596				
BEK7		,560				
BEK28			,768			
BEK29			,752			
BEK30			,731			
BEK27			,684			1,552
BEK26			,660			
BEK32			,622			
BEK31			,603			
BEK22				,742		
BEK24				,739		
BEK23				,730		1,423
BEK25				,719		
BEK34				,639		
BEK9					,692	
BEK10					,649	1,067
BEK11					,614	8,788
	TOPLAM	75,576				

Analiz sonucunda herhangi bir faktöre dâhil olmayan 21, 33, 35, 36, 37’nci maddeler analiz dışında tutulmuş ve beş faktörlü model 32 madde üzerinden

incelenmiştir. Diğer bir ifadeyle, açıklayıcı faktör analizinde, istatistiksel olarak uygun olmayan sorular elenmiştir. Analizi sonuçları doğrultusunda “diğer sağlık personeli tavrı ve tutumu”, “hizmet sunum kalitesi”, “hizmet hızı”, “fiziki donanım kalitesi”, “doktor tutumu ve diğer hizmetler” olarak isimlendirdiğimiz beş adet faktör belirlenmiştir. Bu beş faktörün, modelin %75,576’sını açıkladığı görülmüştür. Kalan ifadelerin güvenilirlik analizi sonuçları hem algı hem de beklenti ölçeği için yüksek güvenilirliğe sahip olduğunu göstermiştir. Açıklayıcı faktör analizi sonucu beklenti ve algı ölçekleri arasındaki sorular farklılaşmış ve bu nedenle bir faktör farklı bir isim almıştır. Faktör analizinde uygun olmayan sorular açıklayıcı faktör analizinde elenmiştir. Kalan ifadelerin güvenilirlik sonuçları ise Tablo 4’te gösterilmektedir.

Tablo 4: Faktör Analizi Sonrası Güvenilirlik Analizi

	Boyutlar	Cronbach Alfa katsayıları	
BEKLENTİ	Hizmet hızı	,947	,977
	Fiziki donanım kalitesi	,956	
	Diğer sağlık personeli tavrı ve tutumu	,930	
	Doktor tutumu ve diğer hizmetler	,912	
	Hizmet sunum kalitesi	,878	
ALGI	Diğer sağlık personeli tavrı ve tutumu	,922	,973
	Hizmet sunum kalitesi	,922	
	Hizmet hızı	,921	
	Fiziki donanım kalitesi	,911	
	Doktor tutumu ve diğer hizmetler	,907	

Cronbach Alfa katsayıları 0,80’nin üzerinde olup, anket çalışmasının iç tutarlılığının yüksek olduğunu göstermektedir (Field, 2009: 675).

Faktör analizi sonucunda çalışmada aşağıdaki beş hipotez oluşturulmuştur:

H_1 : Katılımcıların, beklenen ve algılanan diğer çalışan tavrı ve tutumu boyutuna ilişkin durumları arasında anlamlı bir fark yoktur.

H_2 : Katılımcıların, beklenen ve algılanan hizmet sunum kalitesi boyutuna ilişkin durumları arasında anlamlı bir fark yoktur.

H_3 : Katılımcıların, beklenen ve algılanan hizmet hızı boyutuna ilişkin durumları arasında anlamlı bir fark yoktur.

H_4 : Katılımcıların, beklenen ve algılanan fiziki donanım kalitesi boyutuna ilişkin durumları arasında anlamlı bir fark yoktur.

H_5 : Katılımcıların, beklenen ve algılanan doktor tutumu ve diğer hizmetler boyutuna ilişkin durumları arasında anlamlı bir fark yoktur.

Hipotezlerin testi için parametrik veya parametrik olmayan testlerden hangisinin kullanılacağını tespit edebilmek amacıyla faktörlere normallik testi uygulanmıştır. Normallik testinin farksızlık hipotezi, değişkenin normal dağılmadığına ilişkin olup, test sonuçları Tablo 5’te yer almaktadır.

Tablo 5: Faktörlere ilişkin normallik testleri

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	İstatistik	df	Sig.	İstatistik	df	Sig.
Diğer çalışan tavrı ve tutumu-algı	,080	252	,000	,974	252	,000
Hizmet sunum kalitesi-algı	,080	252	,001	,976	252	,000
Hizmet hızı-algı	,079	252	,001	,941	252	,000
Fiziki donanım kalitesi-algı	,117	252	,000	,944	252	,000
Doktor tutumu ve diğer hizmetler-algı	,090	252	,000	,951	252	,000
Fiziki donanım kalitesi-bek	,161	252	,000	,936	252	,000
Diğer çalışan tavrı ve tutumu-bek	,157	252	,000	,914	252	,000
Hizmet hızı-bek	,150	252	,000	,941	252	,000
Doktor tutumu ve diğer hizmetler-bek	,147	252	,000	,926	252	,000
Hizmet sunum kalitesi-bek	,090	252	,000	,972	252	,000

a. Lilliefors Significance Correction

Tabloya göre tüm değişkenlerin testlerin anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak tespit edilmiştir. Yapılan normallik testi sonucunda analize dâhil edilen tüm değişkenlere ilişkin kurulan farksızlık hipotezleri reddedilmiş olup, Tablo 5'te yer alan tüm değişkenlerin normal dağılmadığı görülmektedir. Bu nedenle, SERVQUAL bağlamında “algı” ve “beklenti” faktörleri parametrik olmayan teste tabi tutulacaktır.

3.5. Wilcoxon Signed Ranks Testi

Araştırmaya katılan yatan hastaların beklenen ve algılanan hizmet kalitesinden oluşan iki bağımlı değişkenin ortalamasını karşılaştırmak için en uygun parametrik olmayan istatistik testi Wilcoxon Signed Ranks testidir. Test, eşleştirilmiş durumların tesadüfen seçildiği iki örneklem için medyanlarının eşit olduğu varsayımına dayanmakta olup, sıfır hipotezi ise iki örneklem arasında istatistiksel bir farklılık bulunmadığıdır (Miller, 2013: 163).

Tablo 6: Wilcoxon Signed Ranks Testi İstatistikleri^a

	Diğer çalışan tavrı ve tutumu-algı – diğer çalışan tavrı ve tutumu-bek	Hizmet sunum kalitesi-algı – hizmet sunum kalitesi-bek	Hizmet hızı-algı – hizmet hızı-bek	Fiziki donanım kalitesi-algı – fiziki donanım kalitesi-bek	Doktor tutumu ve diğer hizmetler-algı – doktor tutumu ve diğer hizmetler-bek
Z	-,818 ^b	-,991 ^b	-,532 ^b	-,429 ^b	-,416 ^b
Asymp. Sig. (2-tailed)	,414	,322	,595	,668	,677

a. Wilcoxon Signed Ranks Test

b. Pozitif sıralar bazındadır.

Yapılan analizlerde diğer sağlık çalışanı tavrı ve tutumu faktörüne yapılan analizde p değeri 0,05'ten büyük olduğu için ($p=0,414$) hastaların beklenti ve algı durumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir değişim saptanmamıştır.

Hizmet sunum kalitesi faktörüne yapılan analizde p değeri 0,05'ten büyük olduğu için ($p=0,322$) hastaların beklenti ve algı durumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir değişim saptanmamıştır.

Hizmet hızı faktörüne yapılan analizde p değeri 0,05'ten büyük olduğu için (p=0,595) hastaların beklenti ve algı durumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir değişim saptanmamıştır.

Fiziki donanım kalitesi faktörüne yapılan analizde p değeri 0,05'ten büyük olduğu için (p=0,668) hastaların beklenti ve algı durumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir değişim saptanmamıştır.

Doktor tutumu ve diğer hizmetler faktörüne yapılan analizde p değeri 0,05'ten büyük olduğu için (p=0,677) hastaların beklenti ve algı durumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir değişim saptanmamıştır.

Diğer sağlık çalışanı tavrı ve tutumu, hizmet sunum kalitesi, hizmet hızı, fiziki donanım kalitesi, doktor tutumu ve diğer hizmetler faktörlerinde analizde p değerleri 0,05'ten büyük olduğu için p=0,05 anlamlılık düzeyinde farklar bulunmamış olup, tüm sıfır hipotezleri kabul edilmiştir. Başka bir ifadeyle, hastaların beklenti ve algı durumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir değişim saptanmamıştır.

3.6. SERVQUAL Puanlarının İncelenmesi

SERVQUAL puanları, daha önce açıklandığı gibi, her bir sorunun algılanan değerinden beklenti değerinin çıkartılmasıyla bulunur. Bu çalışmada gerçekleştirilen faktör analizi neticesinde sorular aşağıdaki gibi gruplandırılarak her bir soruya katılımcıların verdiği yanıtların algı ve beklenti ortalamaları karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmadan elde edilen puanlar Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7: Algı ve beklentiye ilişkin SERVQUAL puanları

Faktörler	Sorular	N	Algı Ortalamaları	Beklenti Ortalamaları	SERVQUAL Puanı
Diğer Sağlık Personeli Tavrı ve Tutumu	29	252	3,99	4,58	-0,59
	30	252	3,81	4,45	-0,64
	31	252	3,87	4,46	-0,59
	32	252	3,63	4,39	-0,76
	33	252	3,57	4,37	-0,80
	34	252	3,78	4,39	-0,61
	37	252	3,93	4,47	-0,54
Hizmet Sunum Kalitesi	9	252	3,35	4,38	-1,03
	10	252	3,40	4,44	-1,04
	13	252	3,35	4,46	-1,11
	14	252	3,33	4,44	-1,11
	22	252	2,97	4,27	-1,30
	35	252	3,14	4,30	-1,16
Hizmet Hızı	15	252	3,50	4,52	-1,02
	17	252	3,77	4,62	-0,85
	18	252	3,58	4,56	-0,98
	19	252	3,79	4,56	-0,77
	20	252	3,71	4,46	-0,75
Fiziki Donanım Kalitesi	1	252	3,44	4,41	-0,97
	2	252	3,63	4,47	-0,84
	3	252	3,65	4,48	-0,83
	4	252	3,55	4,57	-1,02
	7	252	3,60	4,52	-0,92
Doktor Tutumu ve Diğer Hizmetler	8	252	3,55	4,52	-0,97
	23	252	3,46	4,40	-0,94
	25	252	3,58	4,43	-0,85
	26	252	3,74	4,37	-0,63
	27	252	3,81	4,51	-0,70
	28	252	3,84	4,48	-0,64

Tablo 7'ye göre hastaların beklenti ve algıları arasında SERVQUAL puanı açısından büyük farklılıklar bulunmamakla birlikte negatif yönlüdür. Beklenti ile algı arasındaki puan farklılıkları, tüm boyutlar dikkate alındığında, 0,54 ile 1,16 arasında değişmektedir.

Diğer sağlık personeli tavrı ve tutumu faktöründe yedi adet soru yer almaktadır. Bu faktör ile ilgili tüm soruların beklenti ortalamaları algılama ortalamalarının üzerindedir. Beklentinin en çok karşılanmadığı ifade -0,8 SERVQUAL puanı ile 33 numaralı soru "... Hastanesinde istenilen tüm sorular rahatlıkla sağlık personeline sorulabilmektedir." ve beklentilerin en çok karşılandığı ifade ise -0,54 SERVQUAL puanı ile 37 numaralı soru olan "... Hastanesinde, sosyal güvence, maddi olanaklar, etnik köken ve dini inanış dikkate alınmaksızın ve tüm çalışanların maddi bir beklentisi olmaksızın, olanaklar dâhilinde yeterli sağlık hizmetini herkesin almasına imkan tanınmaktadır" ifadesidir. Bu tablodan, bahsi geçen sağlık kuruluşlarının hasta ayırımı yapmadığı sonucu çıkarılabilmektedir.

Hizmet sunum kalitesi faktöründe altı adet soru yer almaktadır. Bu faktör, beklenti ve algı farklılığının en yüksek puanlara sahip olduğu boyuttur. Beklentinin en çok karşılanmadığı ifade -1,3 SERVQUAL puanı ile 22 numaralı soru olan "... Hastanesinde refakatçilere ve yatan hasta yakınlarına bekledikleri hizmetler verilmektedir" ifadesi olurken beklentilerin en az farkla karşılandığı ifade ise -1,03 SERVQUAL puanı ile 9 numaralı soru olan "... Hastanesinin yemekleri damak tadına uygundur" ifadesidir. Bu ifadelerden hastanelerin yemek ve refakatçilere verilen hizmetler konusunda her ne kadar beklenen kadar olmasa da beklentilere yaklaştığı söylenebilir.

Hizmet hızı faktöründe beş adet soru yer almaktadır. Bu faktör ile ilgili tüm soruların beklenti ortalamaları algılama ortalamalarının üzerindedir. Beklentinin en çok karşılanmadığı ifade -1,02 SERVQUAL puanı ile 15 numaralı soru olan "... Hastanesinde radyoloji (film, röntgen, ultrason) ve laboratuvar (kan, idrar tahlili) hizmetlerinde belirtilen zamanda sonuçlar verilmektedir" ifadesi olurken beklentilerin en çok karşılandığı ifade ise -0,75 SERVQUAL puanı ile 20 numaralı soru olan "... Hastanesinde çalışanlar yatan hasta problemlerine ilgiyle yaklaşmakta ve bu problemleri çözmek için çaba sarf etmektedirler." Bu ifadelerden hastanelerin tetkik sonucu verme hızı ve hasta problemlerine yaklaşım hizmetleri konusunda her ne kadar beklenen kadar olmasa da beklentilere yaklaştığı söylenebilir.

Fiziki donanım kalitesi faktöründe beş adet soru yer almaktadır. Bu faktör ile ilgili tüm soruların beklenti ortalamaları algılama ortalamalarının üzerindedir. Beklentinin en çok karşılanmadığı ifade -1,02 SERVQUAL puanı ile 4 numaralı soru olan "... Hastanesi hasta odaları temizdir" ifadesi olurken beklentilerin en çok karşılandığı ifade ise -0,83 SERVQUAL puanı ile 3 numaralı soru olan "... Hastanesinin hasta oda sıcaklığı yeterli düzeydedir." Bu ifadelerden hastanelerin oda temizliği ve oda sıcaklığı konusunda her ne kadar beklenen kadar olmasa da beklentilere yaklaştığı söylenebilir.

Doktor tutumu ve diğer hizmetler faktöründe altı adet soru yer almaktadır. Bu faktör ile ilgili tüm soruların beklenti ortalamaları algılama ortalamalarının üzerindedir. Beklentinin en çok karşılanmadığı ifade -0,97 SERVQUAL puanı ile 8 numaralı soru olan "... Hastanesi WC/banyo sayısı yeterlidir." ifadesi olurken beklentilerin en çok karşılandığı ifade ise -0,63 SERVQUAL puanı ile 26 numaralı soru olan "... Hastanesinde yemek servisleri zamanında yapılmaktadır." şeklindeki ifadedir.

Değerlendirmede tüm ifadeler faktör ayrımı olmaksızın sıralandığında en yüksek puan -1,3 ile "... Hastanesinde refakatçilere ve yatan hasta yakınlarına bekledikleri hizmetler verilmektedir" olmaktadır. Bunu -1,16 ile "... Hastanesinde yatan hastalar durumlarıyla ilgili her an bilgi alabilmektedir" takip etmektedir. -

1,11 ile “... Hastanesinde yapılması gereken hizmetler ilk seferde ve eksiksiz yerine getirilmektedir” ve “... Hastanesinde radyoloji (film, röntgen, ultrason) ve laboratuvar (kan, idrar tahlili) hizmetlerinde bekleme süresi azdır” takip etmektedir. Buradan hastanelerde hastaların kendilerine daha açıklayıcı ve hızlı davranılmasını arzu ettikleri görülmektedir.

4. TARTIŞMA

Çalışmada elde edilen bulguların bir karşılaştırmaya tabi tutulabilmesi amacıyla Türkiye’de hastanelerde hizmet kalitesini ölçmeye çalışan benzer araştırmalar da incelenmiştir. Bu araştırmalardan bazıları hasta memnuniyetini ölçmeye yönelmişken bazıları ise fiziki ve çevresel koşulların hastalar üzerindeki etkilerini incelemektedir. Hastanelerde hizmet kalite algısını SERVQUAL veya diğer yöntemlerle ölçmeye çalışan araştırmalar da bulunmaktadır.

Akbaş yaptığı çalışmada hasta memnuniyetini etkileyen faktörleri doktorların hastalara zaman ayırıp dinlemesi, doktorların ilgili olması, bilgilendirilmenin iyi olması, sağlık personellerinin ilgisi ve yaklaşımı, fiziki koşulların görünümü, tıbbi cihazların yeterli olması, resmi işlerin uzun sürmemesi, bekleme yerleri ve ulaşım kolaylığı olarak sıralamaktadır. Bu çalışma ile karşılaştırıldığında sıralanan faktörlerin benzerlik gösterdiği görülmüştür. Fakat katılımcıların bunların arasında en çok dikkate aldıkları faktörün doktor tutumu ve diğer hizmetler faktörü olurken en az dikkate aldıkları faktörün fiziki donanım kalitesi faktörü olduğu görülmektedir (Akbaş, 2014). Ayrıca çalışmamızda olduğu gibi Asıgbulmuş’un çalışmasında da hastanenin fiziki koşulları kişilerin hastane tercihini etkilemekte olduğu görülmektedir (Asıgbulmuş, 2016).

Işık tarafından yapılan otelcilik hizmetlerinin hasta memnuniyetine etkisinin belirlenmesine yönelik çalışmada hastanın tatmin olmasına neden olan etkenler arasında beslenme hizmetleri, fiziksel ve çevresel koşullar ile sağlık personelinin iletişimi sıralanmıştır. Ayrıca hasta memnuniyetinin artırılmasına yönelik olarak otelcilik hizmetlerinden bahsedilmiş ve özel hastaneler ile kamu hastaneleri arasında sağlık hizmetlerinin teşhis ve tedavi alanında bir fark olmadığı, özel hastanelerin otelcilik hizmetlerinin hastaneler arasındaki farkı yaratan unsur olduğu belirtilmiştir. Hastaların değerlendirme ve memnuniyeti otelcilik hizmetlerine göre yapmakta oldukları, hastanın otelcilik hizmetlerinin geliştirilmesi yoluyla hasta memnuniyetinin artırılmasına yönelik uygulamalar yapılmakta olduğu belirtilmiştir (Işık, 2017).

Bir üniversite hastanesi ile devlet hastanesini, hastaların memnuniyeti açısından karşılaştıran bir başka çalışmada; hastaların istek ve beklentilerinin, memnuniyet düzeylerini etkilediği ve üniversite hastanesinin devlet hastanesine göre daha çok tercih edildiği tespit edilmiştir (Zeyrekli Yaş, 2009).

Hizmet kalitesinin belirlenmesi amacıyla yapılan bir çalışmaya göre, çalışmanın yapıldığı hastanenin hizmetlerine yönelik en düşük beklenti düzeyi

fiziksel özellikler boyutunda, en yüksek beklenti düzeyi ise güvenilirlik boyutunda görülmektedir. Araştırma grubunun demografik dağılımı ile SERVQUAL puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır (Torun, 2009).

Özer ve Çakıl'a göre hasta memnuniyeti üzerinde etkili olan unsurlar personel ve hasta arasındaki etkileşim, hekim davranışı, hemşire hasta etkileşimi, bilgilendirme, beslenme hizmetleri, fiziksel ve çevresel koşullar, bürokrasi, güven ve ücrettir. Bu unsurlara ek olarak hastaların yaşları, cinsiyetleri, sosyal güvence durumları, eğitim düzeyleri, yerleşim yerleri, tanı ve tedavi süreçleri ve hastanede kalış sürelerinin de hasta memnuniyeti üzerinde etkili olduğu belirtilmiştir (Özer ve Çakıl, 2007).

Sarıışık ve Dikkaya sağlık hizmetlerine dair ortaya çıkan memnuniyet düzeyinin sosyal ve demografik özellikler ve tedavi ile ilgili unsurlardan da etkilenebileceği ve kişiler arasında farklı algılanabileceğini belirtmişlerdir (Sarıışık ve Dikkaya, 2015).

Hizmet kalitesinin belirlenmesi amacıyla Kırıkkale ilinde yapılan araştırmada, hastaların yararlandıkları sağlık hizmetini kalitesiz olarak değerlendirdikleri görülmüş ve beklenti ve algı arasındaki boşlukların tüm faktörlerde bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca değerlendirmelerde etkili olan diğer nedenlerin başında devlet hastanelerine olan güvenin azlığı ve hizmet sunumunda yavaşlık gelmektedir (Papatya ve diğerleri, 2012).

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Tüm hizmet sektörlerinde olduğu gibi sağlık sektöründe de hizmet kalitesinin sağlanması ve geliştirilmesi, hasta memnuniyeti ve hasta sadakatini sağlamak isteyen sağlık kurumları için önemli bir strateji olduğundan, bu çalışmaya ilişkin anket uygulaması Edirne İl Sağlık Müdürlüğüne bağlı yataklı tedavi hizmeti sunan sağlık kurumlarında yapılmıştır.

Beklenti ve algı soruları Kaya (2014) tarafından belirlenmiş olan yedi adet faktöre uyum gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla doğrulayıcı faktör analizine tabi tutulmuştur. Ancak, bu çalışmada elde edilen analiz sonuçları Kaya (2014) tarafından yapılan analizle doğrulanamamıştır. Bu nedenle çalışmada açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır.

Veriler analiz edilirken hastaneleri yargılamamak ve hastanelerin arasındaki farkların kamuoyunun gözünde olumsuz gözükmemesi için hastaneler bölünmemiştir. Algı ve beklenti anketlerinden oluşturulan boyutların ilgili faktördeki yükünün "iyi" düzeyde olduğu söylenebilir.

Araştırmaya katılan hastaların hizmetlere yönelik beklentileri ile ilgili veriler incelendiğinde en yüksek beklenti "hizmet hızı" faktöründe gerçekleşirken; en düşük beklenti "hizmet sunum kalitesi" faktöründe gerçekleşmiştir. Araştırmaya katılan hastaların hizmetlere yönelik algılarına dair veriler incelendiğinde; en

yüksek algı “diğer sağlık personeli tavır ve tutumu” faktöründe gerçekleşirken; en düşük algı “doktor tutumu ve diğer hizmetler” faktöründe gerçekleşmiştir.

Faktörler bazında kurulan beş hipotezin de anlamlılık düzeyi 0,05’in üzeri olarak tespit edildiğinden dolayı, kurulan sıfır hipotezleri kabul edilmiştir. Hasta beklenti ve algıları incelendiğinde, ifadeler verilen yanıtlar doğrultusunda hastaların bu hastanelerden hizmet almaya başlamadan önceki beklentileri ve yataklı tedavi hizmeti aldıktan sonraki algıları aynıdır. SERVQUAL puanlarının sıfıra değerine yakın olmaları da dikkate alındığında hastanelerin, hastaların beklentilerini karşılamaya oldukça yakın olduğunu ifade etmek mümkündür. Ancak, yine de bu puanların negatif yönlü olduğunu, yatan hastaların az da olsa beklentilerinden düşük bir algılamaya sahip olduklarını belirtmek gerekmektedir. Parasuraman vd. ifadesiyle bir ‘ideal kalite’ görünümü sonucuna ulaşıldığı ileri sürülebilir. Beklenti ve algı düzeyi arasındaki farklar temelinde; “4” üzerinde beklentiye sahip olan hastaların yüksek beklentiye sahip olduğu, hizmet kalitesi boyutları hakkındaki algılarının ise orta düzeyde olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu durumda hastaların memnuniyet düzeylerinin de yüksek olduğu görülmektedir. Bu bulgulardan Edirne İl Sağlık Müdürlüğüne bağlı hastanelerin kaliteli ve beklentileri karşılamaya yakın hizmet verdiği sonucu çıkarılabilir. Tartışma kısmında yer verilen diğer çalışmalarla karşılaştırıldığında da hastanelerin genellikle fiziki koşullarının hastaların kalite algılarında önemli etkiye sahip olduğu, kamu hastanelerinde tedavi gören hastaların beklenti ve algılarının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Bazı araştırmaların ise bu çalışmayla oldukça benzer faktörlere ulaşması da kamu hastanelerinde tedavi gören hastaların benzer beklenti ve algıları paylaştığına işaret etmektedir.

Verilerin toplanması için kullanılan anket, Edirne ili örneğinde çalışmaya katılmayı kabul eden, yatış süresi en az iki gün olan ve sağlık durumu anket doldurmaya elverişli hastalara yapılmıştır. Bundan sonra yapılacak araştırmalarda Sağlık Bakanlığına bağlı tüm devlet hastanelerini kapsayacak şekilde bir araştırma yapılması önerilebilir. Hasta yatışının kaçınıcı gün olduğu tespit edilerek ve araştırma örneklemini daha geniş tutularak, kalite boyutları bazında beklenen ve algılanan hizmet kalitesinin yatış süresine ve hastane türüne göre istatistiksel farklılık gösterip göstermediği de araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, E. (2014). *Sağlık Hizmetlerinde Hasta Memnuniyeti ve Hasta Memnuniyetini Etkileyen Faktörler Manisa Merkez Efendi Devlet Hastanesi Örneği*. İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Argan, M. (2013). *Perakendecilikte Müşteri İlişkileri Yönetimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Asıgbulmuş, H. (2016). *Hasta Memnuniyeti Çerçevesinde Hastane Tercihinde Etkili Olan Faktörler: Isparta İlinde Bir Araştırma*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ayaz, H., & Soykan, A. (2002). Toplam Kalite Yönetimi ve Sağlık Sektörü. *Türkiye Klinikleri Journal of Psychiatry*, 3(1), 19-26.
- Bozdağ, N., Atan, M., & Altan, Ş. (2003). Hizmet Sektöründe Toplam Hizmet Kalitesinin SERVQUAL Analizi ile Ölçümü ve Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama. *VI. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Bildirileri*. Ankara.
- Coleman, V., Xiao, Y. D., Bair, L., & Chollett, B. (1997). Toward a TQM Paradigm: Using SERVQUAL to Measure Library Service Quality. *College & Research Libraries*, 58(3), 237-249.
- Çatalca, H. (2003). *Sağlık Hizmetlerinde Toplam Kalite Yönetimi*. İstanbul: Beta Basın Yayım.
- Dimitrov, D. M. (2011). *Statistical Methods for Validation of Assessment Scale Data in Counseling and Related Fields*. Alexandria: American Counseling Association.
- Field, A. (2009). *Discovering Statistics Using SPSS* (3. b.). Dubai: SAGE Publications.
- Filiz, Z., Yılmaz, V., & Yağizer, C. (2010). Belediyelerde Hizmet Kalitesinin Servqual Analizi ile Ölçümü: Eskişehir Belediyelerinde Bir Uygulama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 59-76.
- Gökdere, Z. (2001). *Banka İşletmelerinde Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi Üzerine Ampirik Bir Araştırma*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Gülmez, M. (2005). Sağlık Hizmetlerinde Memnuniyet Ölçümü ve Cumhuriyet Üniversitesi Araştırma Hastanesi'nde Ayakta Tedavi Gören Hastalara Yönelik Bir Uygulama. *Cumhuriyet Üniversitesi İ.L.B.F. Dergisi*, 6(2), 147-169.
- Harput, S. (2014). *Yeditepe Üniversitesi Hastanesinde. Yatan Hastalarda Beklenen ve Algılanan Hizmet Kalitesinin Servqual Ölçeği ile Değerlendirilmesi*. İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Işık, F. (2017). *Bir Kamu Hastanesinde Yatan Hastalarda Otelcilik Hizmetlerinin Hasta Memnuniyeti Üzerine Etkisi*. İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kavuncubaşı, Ş., & Yıldırım, S. (2010). *Hastane Ve Sağlık Kurumları Yönetimi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Kaya, Ş. (2014). *Yatan Hasta Kalite Algısının Servqual Temelli Analiz ve Kalite Fonksiyonu Yayılımı İle Değerlendirilmesi: Eskişehir Devlet Hastanesi'nde Bir Uygulama*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Koldere Akın, Y., & Turgan, S. G. (2008). Ülkelerin Ekonomik Göstergelerinin Avrupa Birliğine Üye Olmadaki Etkisinin İstatistiksel Tekniklerle Belirlenmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 121-140.
- Kravitz, R. L. (2010). From the Editors' Desk: Medicine as a Service Industry. *Journal of General Internal Medicine*, 25(4), 279.
- Lam, S.-Y., Lee, V.-H., & Ooi, K.-B. (2012). A structural equation model of TQM, market orientation and service quality: Evidence from a developing nation. *Managing Service Quality*, 22(3), 281-309.

- Miller, K. M. (2013). *Nonparametric Statistics for Social and Behavioral Sciences*. Boca Raton: CRC Press LLC.
- Mohanty, R. P., Santhi, K., & Haripriya, C. (1996). A Model for Evaluating TQM Effectiveness in Health Care Systems. *Work Study Magazine*, 45(1), 14-17.
- Özer, A., & Çakıl E. (2007). Sağlık Hizmetlerinde Hasta Memnuniyetini Etkileyen Faktörler. *Tıp Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 140-143.
- Papatya, G., Papatya, N., & Hamşioğlu, B.A. (2012). Sağlık İşletmelerinde Algılanan Hizmet Kalitesi ve Hasta Memnuniyeti, İki Özel Hastanede Karşılaştırılmalı Bir Araştırma. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 87-108.
- Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., & Berry, L. L. (1985). A Conceptual Model of Service Quality and Its Implications for Future Research. *The Journal of Marketing*, 49(4), 41-50.
- Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., & Berry, L. L. (1988). SERVQUAL: A Multiple-Item Scale for Measuring Consumer Perceptions of Service Quality. *Journal of Retailing*, 64(1), 12-40.
- Polat, C. (2016). Hizmet Kalitesinin Servqual Ölçeği ile Ölçülmesi: Uşak Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Üzerine Bir Araştırma. *Uşak Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 63-83.
- Raosoft. (2019). *Sample Size Calculator*. Raosoft: <http://www.raosoft.com/samplesize.html> adresinden alındı
- Saat, M. (1999). Kavramsal Hizmet Modeli ve Hizmet Kalitesini Ölçme Aracı Olarak SERVQUAL Analizi. *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 1(3), 107-118.
- Sarıışık, M., & Dikkaya, F. (2015). Hizmet Kalitesi Kapsamında Heveslilik Boyutuna İlişkin Beklenti ve Algıların Belirlenmesi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. (7), 37-51.
- Taşkın, E., & Ekici, K. M. (2008). *Kalite Güvence Standartları*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Top, M., Tarcan, M., Tekingündüz, S., & Güler, H. (2011). 65 Yaş ve Üzeri Yatan Hastaların Hasta Tatmininin Değerlendirmesi: İzmir İli Örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1), 103-138.
- Torun, E. (2009). *Dr. Sami Ulus Çocuk Hastahkları Hastanesinde Beklenen ve Algılanan Hizmet Kalitesinin Servqual Ölçeği İle Değerlendirilmesi*. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Varinli, İ., & Çakır, A. (2004). Hizmet Kalitesi, Değer, Hasta Tatmini ve Davranışsal Niyetler Arasındaki İlişki: Kayseri’de Poliklinik Hastalarına Yönelik Bir Araştırma. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(17), 33-52.
- Yücel, M. (2013). Toplam Hizmet Kalitesinin Servqual Analizi ile Ölçümü: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 44(12), 82-106.
- Yılmaz, M. (2001). Sağlık Bakım Kalitesinin Bir Ölçütü: Hasta Memnuniyeti. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 5(2), 69-74.
- Yurtsever, S., & Çakmak, A. Ç. (2013). *Hastanelerin Hizmet Kalitesinin Hasta Tatmin Ölçeği ile Ölçülmesi: Karabük Devlet Hastanesinde Yatan Hastalar Üzerinde Bir Araştırma*. Ankara: Pozitif Matbaa.
- Zeyrekli Yaş, S. (2009). *Toplam Kalite Yönetimi Anlayışının Sağlık Sektöründe Uygulanması: Trakya Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Merkezi ile Edirne Devlet Hastanesi’nin Karşılaştırılması*. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TÜRKİYE - ABD KARŞILIKLI BAĞIMLILIK İLİŞKİLERİNİN SEKTÖREL ANALİZİ

*POLITICAL ECONOMY ANALYSIS OF TURKEY OF FOREIGN TRADE
RELATIONS WITH BALKAN COUNTRIES IN INTERDEPENDENCE
THEORY PERSPECTIVE*

Pelin YANTUR*, **Kemal DEDELİ****

*Geliş Tarihi: 16.01.2021
(Received)*

*Kabul Tarihi: 22.11.2021
(Accepted)*

ÖZ: 1947 yılında Truman Doktrini ile daha yoğun bir ilişkiye dönüşen Türkiye ve ABD ilişkileri kronolojik bağlamda ele alındığı zaman değişken bir seyir izlemiş olup, genel olarak Türkiye ekonomisi bu süreçte olumsuz etkilenmiştir. İkili ilişkilerin dalgalı bir seyir izlemesinin pek çok farklı etkisi olmakla birlikte ABD ile yaşanan en ufak krizlerde bile Türkiye ekonomisi etki altında kalmıştır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye ve ABD arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin 1960- 2018 yılları arasında gerçekleşen dış ticaret verileri üzerinden sektörel etkisini analiz etmektir. Çalışmayı diğer araştırmalardan ayıran özelliği ise tarımsal hammadde, gıda, mal ve hizmet ile toplam ithalat-ihracat değerlerini her iki ülke arasında ele almış ve yöntem bakımından ilişkileri çok yönlü değerlendirmiş olmasıdır. Çalışmada her iki ülke için Dünya Bankası'nda yer alan istatistiklerden "tarımsal hammadde ihracatı, tarımsal hammadde ithalatı, toplam ithalat, gıda ithalatı, gıda ihracatı, mal ve hizmet ihracatı ve toplam ihracat değerleri kullanılarak Vektör Otoregresyon modeli ile içsel ve dışsal olmak üzere her bir parametrenin yönü tayin edilmektedir. Türkiye'nin gıda ihracatı ile ABD gıda ihracatının Türkiye'nin hammadde ihracatı üzerinde belirleyici etkisi olduğu, ABD gıda ihracatının Türkiye'nin gıda ithalat ve ihracatı üzerinde önemli etkisi olduğu bulgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karşılıklı Bağımlılık, Sektör Analiz, İthalat, İhracat, VAR Modeli

ABSTRACT: When examining US relations with Turkey, a variable trend of bilateral relations have been many different effect. Turkey's economy has remained always negative in this process and influence even in the slightest affected by the crisis with the United States. In this study, Turkey - Turkey experienced the negative repercussions of the US downturn with the sectoral analysis of the relationship of mutual dependence was investigated. In this research, data obtained from national country reports were used as primary sources and data from scientific studies were used as secondary sources. Limitations of the study between 1960 and 2018 occurred while Turkey reached Import and Export data in the context of the sectoral analysis of the interdependence relationship between the United States and has been identified as comments. The study consists of a

*Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, pelin.yantur@yeniuyuzyl.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2558-6218.

**kemal.dedeli@bahcesehir.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5983-0744.

total of six titles. In the first part, there is an introduction part that includes the purpose and method of preparation of the study. In the second part of the study, conceptual and theoretical information about the subject is given and it is focused on interdependence, integration, political processes of interdependence, historical background and literature review. In the third part of the study, the foreign trade policy and historical process of the USA is examined by examining the researches on the subject. In the fourth part of the study examined historical dates related processes experienced commercial developments in Turkey and aimed to give step by step. In the fifth part of the study tested with Turkey and the US economic model of the relationship of interdependence and in light of data obtained from the analysis is completed by the dependency analysis between 2018 and 1960.

Key Words: Mutual Addiction, Sector Analysis, Import, Export, VAR Models

EXTENDED ABSTRACT

When Turkey-US relations from past to present are examined in a general framework, even though the relations with the USA have a fluctuating communication due to the disagreements from time to time, the relations date back to the period that began with the Truman doctrine in 1947 in terms of the time period in which relations has become dense within the framework of a certain order. Since then, the political positions of the parties have started to shape Turkey-US relations structurally and regionally in various aspects.

The post-World War II period can be shown as the starting time for the relations between Turkey and the United States, considered as strategic partnerships from time to time and sometimes reach the point of rupture due to tensions between the countries.

When the relations between Turkey and the United States are examined chronologically, the changing course of bilateral relations has many different effects. Turkey's economy has always faced a negative impact in this process and has been affected even in the slightest crises with the United States. In this study, the negative repercussions of the crises in Turkey-USA relations as a result of the understanding of Turkey moving from the agricultural sector to the service sector and not paying attention to the industrialization by concentrating on the service sector were addressed.

In light of all these developments, when the trade volume between the USA and Turkey is evaluated in the last 10 years, it is seen that it has grown more than 1.5 times.

Trade volume increased from 10.3 billion US dollars in 2005 to 20.6 billion US dollars in 2017. The trade volume which has reached 20.68 billion US dollars in 2018 is estimated to reach 11.27 billion US dollars by July 2019 (including 4.62 billion US dollars in exports and 6.65 billion US dollars in imports). There are 1,874 companies with U.S.-funded capital in Turkey, and they continue to operate commercially in Turkey.

As a result of the negotiations between the two countries, further improvement of economic relations with the United States was aimed. Accordingly, public and private sector representatives met, and negotiations were carried out in order to make attempts to increase the trade volume to more than \$100 billion.

This study is important in terms of revealing the positive and negative impacts of Turkey-US relations on sectors.

When Turkey-US relations are examined, the changing course of bilateral relations had many different effects. Turkey's economy has always faced a negative impact in this process and has been affected even in the slightest crises with the United States. In this

study, the sectoral analysis of Turkey-US interdependent relations and the negative repercussions of the crises in Turkey were examined. Data obtained from national country reports were used as primary sources, and data obtained from scientific studies were used as secondary sources. This study covers the analysis of the sectoral impact of Turkey-US interdependence relations between 1960 and 2018 through changes in production factors and foreign trade data.

In the study, the impact of the U.S. agricultural import-export, total import-export, and food import-export values on Turkey's agricultural imports was examined. In the study, the values of "Agricultural Raw Material Exports", "Agricultural Raw Material Imports", "Total Imports", "Food Imports", "Food Exports", "Goods and Services Exports" and "Total Exports" statistics given by the World Bank for each country were examined using Vector Auto Regression (VAR) model. The importance of this model is that the variables are determined internally and externally and the vector direction of each parameter can be specified rather than conducting a correlational survey analysis by determining the dependent and independent variables only according to their numeral size. In fact, in the VAR model evaluating the possibilities of the internal and external variables of Multivariate analysis among themselves, the impact sizes of the variables are assigned according to their direction.

When the results obtained in the study are examined, TFEXP and UFEXP parameters significantly predict the TAGRE variable. This result shows that Turkey's food exports and the U.S. food exports have a determinant impact on Turkey's agricultural raw material exports. The model explains 44% of the entire variance, and it is a very important proportion. The fact that the impact of Turkey's food exports on Turkey's agricultural raw material exports is significant is an expected result. On the other hand, the impact of the U.S. food exports on Turkey's agricultural raw material exports shows that Turkey's food and agriculture exports depend on the U.S. economy and especially the exchange rate of the dollar. In fact, Dollar is used as the main currency of all imports and exports made by Turkey even to the neighboring countries such as Russia, Iran, and Iraq. Although there has been efforts on the transition to local currencies in recent years, today the US Dollar is still dominantly affecting the market in Turkey as it is the case all over the world.

Impulse-Response analyses show the reaction to the given impact between variables that are associated with each other. The analysis examines the change that a single change in the Standard Deviation (SD) unit will bring in the relevant parameters. When a single SD unit impact is seen on Turkey's food exports, nearly a seven-year impact on Turkish food imports and U.S. food exports is sharply observed. In other words, the change in Turkey's food exports affects its imports and the U.S. exports for seven years. An SD unit change in the Turkish food imports variable has a six-year impact. An SD unit change in U.S. food exports has an impact on both Turkey's food imports and food exports for nearly 8 years. Therefore, the U.S. food exports have a significant impact on the import and export of food in our country. As the U.S. food exports to the whole world increase, it can be stated that the balance of the world food market changes and this has an impact on Turkey in terms of Dollar and production as it is the case all over the world.

According to the results obtained in the study, while the causality between Turkey's food imports and exports is an expected relation, the U.S. food exports have a significant causal relation with Turkey's food imports.

1. GİRİŞ

Geçmişten günümüze Türkiye – ABD ilişkileri, genel bir çerçevede incelendiğinde ABD ile olan ilişkilerin zaman zaman anlaşmazlıklar ile dalgalanmalı bir iletişim süreci yaşadığı görülse de ilişkilerin belli bir düzen çerçevesinde yoğunlaştığı zaman dilimi 1947 yılında Truman Doktrini ile başlayan döneme uzanmaktadır.

Türkiye ve ABD'nin zaman zaman stratejik ortaklık olarak görülen ve bazen de aralarında yaşanan gerginlikler nedeni ile iyice kopma noktasına gelen ilişkilerinin başlangıç zamanı olarak İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem gösterilebilir.

1947 yılında Türk ve Amerikan İlişkileri, Truman Doktrini kapsamında Türkiye'ye yapılan ekonomik ve askeri yardım ve akabinde 1948 yılında Marshall yardımları ile güç kazanmış, 1950'lerde Kore Savaşı ile "dostluk" haline dönüşmüştür.

Kronolojik olarak Türkiye ile ABD ilişkileri incelendiği zaman, ikili ilişkilerin değişken bir seyir izlemesinin pek çok farklı etkisi olmuştur. Türkiye ekonomisi bu süreçte daima olumsuz etkilenmiş ve ABD ile yaşanan en ufak krizlerde bile etki altında kalmıştır. Bu çalışmada, Türkiye'nin tarım sektöründen hizmet sektörüne geçen ve ağırlığını hizmet sektöründe bırakıp sanayileşme konusuna gerekli önemi vermeyen anlayışı ile Türkiye – ABD ilişkilerindeki krizlerin Türkiye'ye olumsuz yansımaları araştırılmıştır.

Bu araştırmada veriler bağlamında ulusal ülke raporlarından elde edilen veriler birincil kaynak ve bilimsel çalışmalardan elde edilen veriler ise ikincil kaynak olarak kullanılmıştır. Bu konuda ulaşılabilen bir çok kaynaktan yararlanılarak literatür taraması yapılmış olup, Türkiye ve ABD dış ticareti karşılıklı bağımlılık açısından incelenmiştir.

Araştırmanın sınırlılıkları 1960- 2018 yılları arasında gerçekleşen Türkiye ve ABD karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin sektörel bağlamında ulaşılan İthalat ve İhracat verileri ve yorumları olarak belirlenmiş ve sonuca bağlanmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde karşılıklı bağımlılık kavramı işlenmiş olup, konuya ilişkin literatür taramasına yer verilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise Türkiye ve ABD karşılıklı bağımlılık ilişkileri Türkiye'nin tarımsal ithalatı üzerinde ABD tarımsal ithalat- ihracat ve gıda ithalat- ihracat değerlerinin etkisi Vektör Otoregresyonu (VAR) modeli ile incelenmiştir.

2. KARŞILIKLI BAĞIMLILIK

Teorinin temellerini incelediğimizde uluslararası sistem içerisindeki geçmişten günümüze gerçekleşen değişimlerin beraberinde oluşturduğu yaklaşımların evrimini de oluşturmuştur. Karşılıklı Bağımlılık kavramı da bu

süreçten etkilenmiştir. Keohane ve Nye'nin yazdıkları kitapları (Power and Interdependence 1977) ile birlikte literatüre "Karşılıklı Bağımlılık" kavramı girmiş ve akabinde sistem içerisinde yaşanan değişkenliklerin de etkisi ile dönüşüm geçirmiş ve farklılaşmıştır (Gürkaynak 2009: 73-92).

Karşılıklı Bağımlılık kavramı 20. Yüzyılın son dönemlerinde politik, kültürel, sosyal ve ekonomik gibi gelişmelerinin bir sonucu olan küreselleşmenin yarattığı bir olgu olarak Uluslararası İlişkilerde Karşılıklı Bağımlılık kavramı ortaya çıkmıştır. Günümüz değerlemesinde karşılıklı bağımlılığın uluslararası ilişkilerde ekonomik yönünün güvenlik ve askeri boyutunun önüne geçtiği görülmektedir. Uluslararası bağımlılıkta sistemin karakterini karşılıklı sorumluluk ve başkası ya da başkalarına bağımlı olma, çoğunluğun görüşlerine uyum sağlamak durumu oluşturmaktadır. Bu teori Marksizm'le yakın bir ilişki içerisinde. Bu bakış açısına göre gelişmiş devlet kendi refahı için zayıf ve güçsüz devletleri sömürmektedirler (Yalçiner 2009: 75).

Bağımlılık, bir ülkenin diğer bir ülke üzerinde dış siyasetlerinde tek taraflı bir ilişki içinde olduğuna işaret etmekte iken karşılıklı bağımlılıkta her gündem maddesinin karşılıklı bir değerlendirme süreci içinde gerçekleştiğini öngören bir kavramdır.

Karşılıklı bağımlılık, ülkeler ve toplumlar arasındaki ilişki ve çıkar kanalları ile kurulan bağlantıların, dönemsel bir kademeli gündemi bulunmayan uluslararası düzende sebep olan karmaşık şartlar bütünüdür (Yalçiner 2009: 82).

Söz konusu bu etkileşimlerin kaynağı güvenlik, maddi ve toplumsal birtakım sorunlar olabilir. Robert Keohane ve Joseph Nye'nin bakış açısına göre etkileşimlerin karşılıklı bağımlılık çerçevesi içerisinde bir değerlendirme yapılabilmesi için maliyet konusunun söz konusu mutlaka olmalıdır. Bu etkileşimden bahsedebilmemiz için taraflar arasında olumsuz bir yansımanın olması önemlidir, yoksa karşılıklı bağımlılıktan söz etmemiz mümkün olmamaktadır. Eğer bu etkileşim sadece faydaya dayalı bir etkileşimse ve taraflar üzerinde maliyete dayalı bir durum yoksa karşılıklı bağımlılık teorisinin dışında değerlendirilmektedir. Karşılıklı bağımlılık ilişkisi bulunan devletler aralarında olumsuz bir gelişme gerçekleşiyorsa bu durumdan iki tarafta etkilenmektedir. Bu ilişki iki taraftan biri için diğerine göre daha büyük önem taşıyorsa, yani bir taraf diğerine daha çok gereksinim duyuyorsa gereksinim duyana göre duymayana karşı pazarlık gücü daima daha fazla olduğu anlamı çıkmaktadır. Aralarındaki bu ilişki taraflardan birini daha çok etkileyeceğinden etkilenen taraf bu ilişkinin bozulmasına diğerine göre daha dikkatli davranacaktır (Arı 2004: 406).

3. LİTERATÜR TARAMASI

Pulat (2018), karşılıklı bağımlılık konusunda yaptığı araştırma ile İran ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkileri karşılıklı bağımlılık teorisi üzerinden 2002 ile 2014 yılları arasındaki veriler ışığında incelemiştir. Bu çalışmada, özellikle

2002 yılında Türkiye'deki hükümet değişimi ile İran konusunda ekonomik ilişkiler bakımından daha hassas ve derin bir politika izlense de yıllara yayıldığında ekonomik olarak karşılıklı bağımlılık konusunda istenilen seviyeye ulaşamadığı sonucuna varılmıştır.

Keohane ve Nye (2015), karşılıklı bağımlılık ve buna paralel olarak güç elde etme konusunda yaptıkları çalışmada karşılıklı bağımlılığı ekonomik ve siyasi bir olgu şeklinde analiz etmişlerdir. Farklı yaklaşımlarla incelenen karşılıklı bağımlılık konusu, devletlerin uluslar arası boyuttaki gelişimlerinin yerel siyaset değişimleri ile farklılaştığı sonucuna varılmıştır.

Alagöz (2017), ekonomik karşılıklı bağımlılık konusunda yaptığı çalışmada Avrupa Birliği ve Çin'in özellikle dış ticaret konusunda ve ekonomik parametreler yardımı ile aralarındaki ticari ilişkinin analizini ortaya koymuştur. Çalışmada tarafların birbirlerine karşı mutlak bir karşılıklı bağımlılık sergiledikleri sonucuna varılmamıştır. Taraflardan birinde yaşanan krizlerin diğer tarafı olumsuz etkilediği ancak iki taraf açısından da asimetrik bir karşılıklı bağımlılığın bulunmadığı tespit edilmiştir. Gürkaynak ve Yalçiner (2009), uluslar arası politikada karşılıklı bağımlılık ve bunun küresel etkileri konusunda yaptıkları çalışma ile ilk olarak karşılıklı bağımlılık teorilerini ülkeler bazında incelemiş ve daha sonra ABD ve Japonya arasındaki ekonomik ilişkilerin uluslar arası liderlik ve ABD ilişkisi arasındaki bağlantıyı saptamaya çalışmıştır. Araştırmaya göre karşılıklı bağımlılık ve küreselleşmenin birbirlerinin muadili olmadığı ve bunun aksine birbirlerini tamamlayan unsurlar olduğu sonucuna varmışlardır.

Ediger (2008), yaptığı çalışma ile dünyamızın bugünü ve geleceği için özellikle enerji konusunda ülkelerin birbirlerine karşılıklı olarak bağımlı olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışma ile ülkelerin enerji ilişkisindeki problemler ya da engeller, doğrudan doğruya ülke ekonomilerinin olumsuz yönde etkilendiğini ortaya koymaktadır.

Demiryol (2018), Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin enerji alışverişi boyutunu incelemiş ve ülkelerin asimetrik olarak karşılıklı bağımlılık durumlarını ve bu bağımlılıkların sınırlarını araştırmıştır. Bu çalışma ile menkul kıymetleştirme asimetrik olarak karşılıklı bağımlılık konusunda ülkeler için nasıl bir sorun yarattığı ortaya koyulmuştur. Bununla birlikte incelenen bölümlendirme kavramı ile iki ülke arasındaki karşılıklı bağımlılığın, enerji bağımlılığının garanti altına alınması durumunda siyasi işbirliğine de katkıda bulunduğu ortaya koyulmuştur.

4. TÜRKİYE - ABD KARŞILIKLI BAĞIMLILIK İLİŞKİLERİNİN EKONOMİK MODELLERLE SINANMASI

Çalışmada Türkiye'nin tarımsal ithalatı üzerinde ABD tarımsal ithalat-ihracat, toplam ithalat-ihracat ve gıda ithalat-ihracat değerlerinin etkisi incelenmiştir. Çalışmada önceki çalışmalara göre tarımsal hammadde, gıda, mal ve

hizmet ile toplam ithalat-ihracat değerlerini her iki ülke arasında ele alması, yöntem bakımından ilişkilerin çok yönlü olarak ele alınmasının yanında, değişkenler arasında sadece ilişkiyi taramadan öte, vektör otoregresyon ve nedensellik yöntemlerini bir arada ve ilgili değişkenler çerçevesinde ele alması, konuya ilişkin en güncel ve en kapsamlı veriler üzerinden analizin yapılması bakımından farklılık taşımaktadır.

4.1. Veri Seti Kaynağı

Çalışmada 1960-2018 yılları arasında, Türkiye ve ABD'nin yıllık verileri Dünya Bankası veri tabanından çekilerek, 59 gözlemden oluşan yıllık veriler kullanılmıştır. Modelde tarımsal hammadde ihracatının yanı sıra, tüm ihracat kalemleri ele alınmış ve iki ülke için derlenmiştir. Dünya Bankası verileri ithalat ve ihracatı "Mal ve Hizmet" ile "Gıda" olmak üzere ele almaktadır. Bunun yanında, iki ülkenin ekonomik büyüklüklerinin farklılık göstermesi nedeniyle, her ülke için sadece ham verileri almak sonuçları manipüle edecektir. Bunun yerine ilgili değişkenlerin ithalat ve ihracat kalemlerinin toplam ithalat ve toplam ihracat içerisindeki payı ve GSMH içerisindeki yüzdelerinin alınması gerekir. Bu nedenle araştırmada ilgili veriler hem GSMH içerisindeki yüzde değerler, hem de toplam ithalat ve ihracat içerisindeki yüzdeleri şeklinde alınmıştır.

Çalışmada kullanılan veri setinde, Türkiye için tarımsal hammadde ithalat ve ihracatının 1960 ve 1961 yılları arasındaki değerleri Dünya Bankası tarafından verilmemektedir. ABD için ise mal ve hizmet ihracatı ve ithalat değerlerinin hem GSMH içerisindeki payı, hem de USD bakımından değerleri 1960-1969 yılları için verilmemiştir. Bu nedenle bu değişkenler, araştırmada zaman sınırlayıcı değişkenler olarak belirlenmiş, analizler 1970-2018 arasındaki dönem ile sınırlandırılmıştır. Modelde kullanılan veriler ve açıklamaları Tablo 1'de, değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri ise Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Modelde kullanılan veriler ve açıklamaları

Verinin Adı ve Açıklaması	Kısaltması
Türkiye Tarımsal Hammadde İhracatı	TAGRE
Türkiye Tarımsal Hammadde İthalatı	TAGRI
Türkiye Toplam İthalat	TEXP
Türkiye Gıda İthalatı	TFEXP
Türkiye Gıda İhracatı	TFIMP
Türkiye Mal ve Hizmet İhracatı	TGS
Türkiye Toplam İhracat	TIMP
ABD Tarımsal Hammadde İhracatı	UAGRE
ABD Tarımsal Hammadde İthalatı	UAGRI
ABD Toplam İthalat	UEXP
ABD Gıda İhracatı	UFEXP
ABD Gıda İthalatı	UFIMP
ABD Mal ve Hizmet İhracatı	UGS
Toplam İthalat	UIMP

Tablo 2: Modelde kullanılan verilerin tanımlayıcı istatistikleri

	TAGRE	TAGRI	TEXP	TFEXP	TFIMP	TGS	TIMP	UAGRE	UAGRI	UEXP	UFEXP	UFIMP	UGS	UIMP
Mean	0.008524	0.003697	0.082217	0.013459	0.124559	3.50E+08	-0.011561	-0.001597	0.002625	0.005994	-0.021234	0.030795	3.20E+09	0.002574
Median	0.032841	0.049619	0.075078	0.131141	0.181997	4.99E+08	0.071575	0.049415	0.015065	0.184644	-0.024570	0.025262	7.40E+09	0.139622
Maximum	14.28086	1.396423	8.406761	12.45065	7.275761	4.13E+10	9.800345	1.461735	0.727735	2.903366	4.237055	2.224727	5.19E+11	5.758258
Minimum	-1.754.306	-2.763.622	-9.246.377	-1.055.294	-9.866.798	-6.00E+10	-1.324.454	-1.164.008	-1.426.867	-2.530.934	-8.308.097	-2.651.226	-4.31E+11	-4.645.296
Std. Dev.	4.669560	0.751495	3.499868	4.214745	2.623873	1.41E+10	3.785493	0.491222	0.332305	0.839531	1.754487	0.691370	1.18E+11	1.412948
Skewness	-0.549974	-0.963613	-0.541090	0.185118	-0.526940	-1.203.930	-0.433652	-0.035387	-1.316.188	-0.070845	-1.999.320	-0.680824	0.572525	0.413207
Kurtosis	7.917658	5.543072	3.950257	4.618124	7.142912	10.36395	5.441564	4.142080	9.359786	5.907652	12.24140	8.241631	12.81203	9.504884
Jarque-Bera	49.72843	19.93860	4.061781	5.395992	35.78733	117.5500	13.14717	2.564156	92.77854	16.59593	198.5605	57.43553	191.1080	84.20143
Probability	0.000000	0.000047	0.131219	0.067340	0.000000	0.000000	0.001397	0.277460	0.000000	0.000249	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
Sum	0.400623	0.173775	3.864203	0.632580	5.854251	1.64E+10	-0.543348	-0.075080	0.123368	0.281720	-0.998010	1.447354	1.50E+11	0.120969
Sum Sq. Dev.	1003.021	25.97829	563.4576	817.1476	316.6965	9.18E+21	659.1780	11.09975	5.079627	32.42140	141.5983	21.98766	6.40E+23	91.83546
Observations	47	47	47	47	47	47	47	47	47	47	47	47	47	47

4.2. Verilerin Zaman Serisi Özellikleri

Bir iktisadi analizde, analiz edilecek olan verilerin doğrusallık göstermesi önemlidir. Doğrusallık göstermeyen ve birim kök içeren verilerin olduğu parametreler arasında yapılacak olan ilişkiyel tarama analizleri yalancı sonuçlar verecektir (Granger, 1978). İktisadi değerlerde ise genellikle doğrusallık nadir görülmekte olup, logaritmik değerler üzerinden analizler yapılmaktadır (Örnek ve Işık, ty). Bu nedenle çalışmada öncelikle verilerin ve parametrelerin birim kök içerip içermedikleri araştırılmış, daha sonra birim kök içeren veriler için logaritmik dönüşümler alınmış ve serinin durağan olması sağlanmıştır.

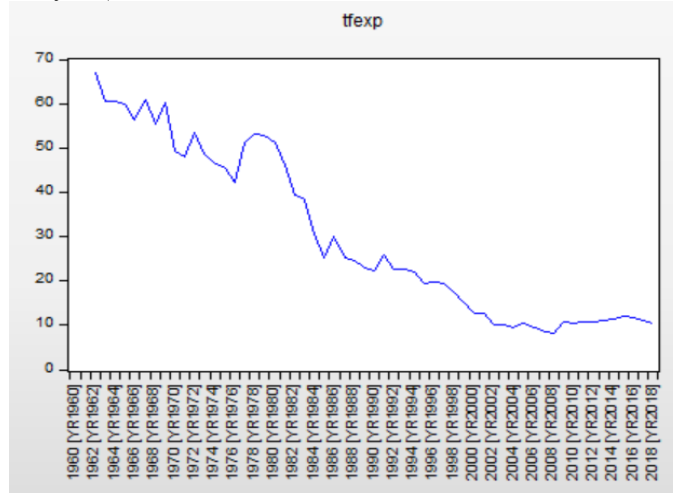
Çalışmada verilerin birim kök içerip içermediği ve duranlığı (stationary) Genişletilmiş Dickey-Fuller (Augmented Dickey-Fuller (ADF)) (Dickey ve Fuller 1981) birim kök testi ile değerlendirilmiştir. E-views programında Schwarz Info Kriteri varsayılan olarak gecikme uzunluğunu 13 lag olarak belirlemekte ve McKinnon değeri ile diğer ekonometrik indikatörler üzerinden, H₀ hipotezini sınamaktadır.

H₀: Seride birim kök sorunu vardır (durağan değildir)

H₁: Seride birim kök sorunu yoktur (durağandır)

Çalışmada TFEXP, TFIMP ve UFEXP verileri fark işlemine tabi tutularak durağan hale getirilmiş ve verilerin birim kök içermediği yapılan ADF Birim Kök Sınaması testinden görülmüştür (P<0,05, H₀ reddedilebilir).

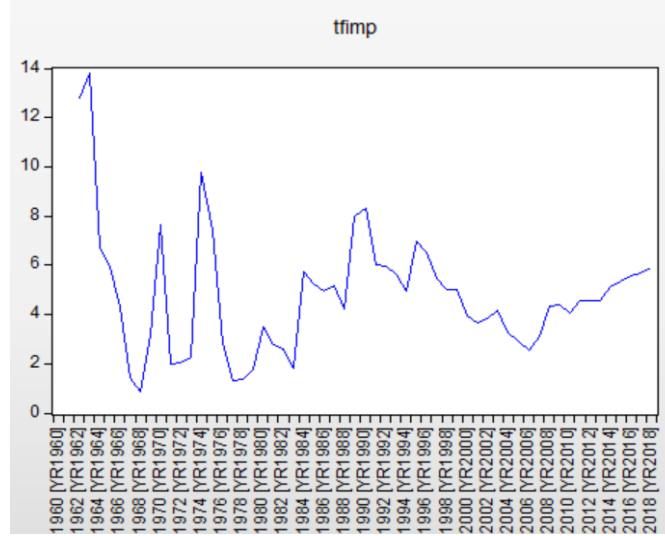
Bu değişkenler için zaman serisi dağılım grafiği ve ADF birim kök test sonuçları Tablo 3’de ifade edilmiştir.

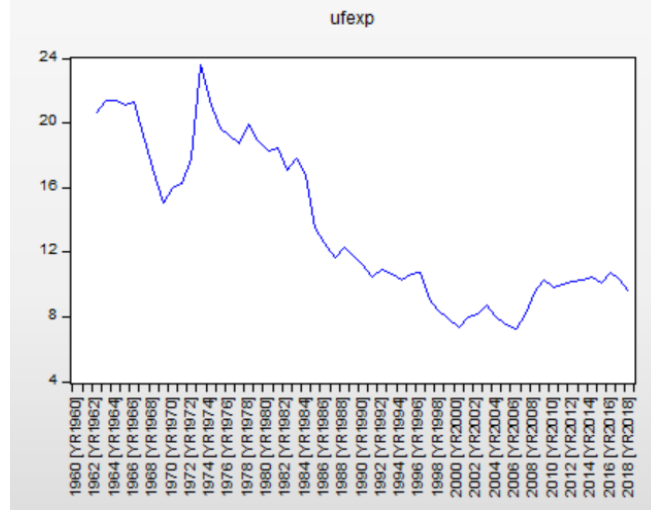
Şekil 1: TFEXP düzey verilerin zaman serisi grafikleri

Tablo 3: Augmented Dickey Fuller-ADF test değerleri

Değişken	Augmented Dickey Fuller-ADF Test İstatistikleri			
	Sabit		Sabit Ve Trend	
	t	p	t	p
TFEXP	-1.743810	0.4041	-1.889746	0.6466
D(TFEXP)	-10.75807	0.0000	-10.64796	0.0000
TFIMP	-4.603021	0.0004	-4.472640	0.0038
UFEXP	-1.368315	0.5913	-1.737458	0.7212
D(UFEXP)	-6.727.117	0.0000	-1.737458	0.7212

Şekil 2: TFIMP düzey verilerin zaman serisi grafikleri

Şekil 3: UFEXP düzey verilerin zaman serisi grafikleri

Birim kök testi sonuçlarına göre TFEXP, TFIMP ve UFEXP verilerinin dağılımı birim kök içermektedir ve durağan değildir. Bunun dışındaki değişkenler birim kök içermemekte olup, durağandır. VAR modeli, regresyon ve nedensellik de dahil olmak üzere tüm analizlerde, değişkenlerin ikinci farkları alınarak durağan seriler üzerinden analizler gerçekleştirilmiş, bu sayede birim kök içeren ve durağan olmayan serilerin analizde sahte sonuçlar vermesi engellenmiştir.

4.3. Kullanılan Model ve Yöntem

İkiden fazla değişkenin bir arada değerlendirildiği ve etki büyüklükleri bilinmeyen değişkenler arasında ekonometrik analiz yapılırken, eşanlı denklem sistemlerine ihtiyaç vardır. Vektör Otoregresyon (VAR) modeli, içsel değerlerin modelin içinde ve dışsal değerlerin dışında olarak eşanlı değerlendirildiği, önceden bağımlı ve bağımsız değişkenlerin yerine içsel ve dışsal ayrımın yapıldığı bir yöntem olarak bu gereksinimlere yanıt veren ve sıklıkla kullanılan bir modeldir. VAR modeli denkleminde değişkenler hata terimleri ile birlikte iki grupta, aşağıdaki denklem sistemi ile ifade edilmektedir (Kök ve Uyğur, 2014: 6).

$$Y_t = \alpha + \sum_{j=1}^m \beta_j Y_{t-j} + \sum_{j=1}^m \delta_j X_{t-j} + \varepsilon_{1t}$$

$$X_t = \alpha + \sum_{j=1}^m \theta_j Y_{t-j} + \sum_{j=1}^m \vartheta_j X_{t-j} + \varepsilon_{2t}$$

Denklemden her bir değişken için hata payları verilerek; X parametresinin gecikmeli değerlerinin Y parametresini ve Y parametresinin gecikmeli değerleri X parametresini belirlediği bir denklem sistemi söz konusudur. VAR modeli için yapılan Johansen model seçimi analizi sonuçları Tablo 4, Tablo 5 ve Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 4: Johansen Model Seçimi

No. of CEs	No Trend Log Likelihood	No Trend	No Trend	Trend	Trend
0	-3.735.031	-3.735.031	-3.734.927	-3.734.927	-3.734.118
1	-3.429.308	-3.427.290	-3.427.212	-3.421.933	-3.421.137
2	-3.250.485	-3.248.110	-3.248.035	-3.242.135	-3.241.715
3	-3.147.359	-3.144.984	-3.144.984	-3.139.035	-3.139.035
Akaike Information Criteria by Rank and Model					
0	15.05781	15.05781	15.17280	15.17280	15.28507
1	14.11272	14.14342	14.22005	14.23821	14.31207
2	13.65571	13.72350	13.76167	13.81590	13.85275
3	13.48984*	13.59609	13.59609	13.68860	13.68860
Schwarz Criteria by Rank and Model					
0	15.73324	15.73324	15.96080	15.96080	16.18564
1	15.01330	15.08152	15.23319	15.28887	15.43778
2	14.78143*	14.92427	14.99996	15.12924	15.20361
3	14.84071	15.05953	15.05953	15.26460	15.26460

Tablo 5: Johansen Gecikme Uzunluğu Sonuçları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-3.048.343	NA	7.16e+41	136.1041	136.6662	136.3137
1	-2.736.329	416.0190	5.98e+39	130.9480	139.3790	134.0910
2	-2.230.048	360.0223*	1.26e+35*	117.1577*	133.4578*	123.2342*

Tablo 6. Johansen Testi sonuçları

Hypothesized		Trace	0.05	
No. of CE(s)	Eigenvalue		Critical Value	Prob.**
None *	0.691446	117.5342	24.27596	0.0000
At most 1 *	0.497309	56.38966	12.32090	0.0000
At most 2 *	0.327422	20.62514	4.129906	0.0000
Hypothesized		Max-Eigen	0.05	
No. of CE(s)	Eigenvalue	Statistic	Critical Value	Prob.**
None *	0.691446	61.14456	17.79730	0.0000
At most 1 *	0.497309	35.76453	11.22480	0.0000
At most 2 *	0.327422	20.62514	4.129906	0.0000
D(TFEXP)	D(TFIMP)	D(UFEXP)		
0.190123	1.180544	0.067695		
0.820809	0.191795	0.749253		
-0.403989	-0.087089	1.665375		
D(D(TFEXP))	-1.240.953	-2.501.998	1.000455	
D(D(TFIMP))	-2.019.312	1.211072	0.021751	
D(D(UFEXP))	-0.330932	-0.515860	-0.733952	
1Cointegrating Equation(s):	Log likelihood	-3.429.308		
D(TFEXP)	D(TFIMP)	D(UFEXP)		
1.000000	6.209377	0.356059		
	(0.58298)	(0.95683)		
D(D(TFEXP))	-0.235933			
	(0.11454)			
D(D(TFIMP))	-0.383917			
	(0.06190)			
D(D(UFEXP))	-0.062918			
	(0.04232)			
2Cointegrating Equation(s):	Log likelihood	-3.250.485		
D(TFEXP)	D(TFIMP)	D(UFEXP)		
1.000000	0.000000	0.934593		
		(0.34820)		
0.000000	1.000000	-0.093171		
		(0.16936)		
D(D(TFEXP))	-2.289.597	-1.944.871		
	(0.39860)	(0.56583)		
D(D(TFIMP))	0.610142	-2.151.609		
	(0.22829)	(0.32406)		
D(D(UFEXP))	-0.486341	-0.489619		
	(0.17598)	(0.24981)		

Johansen gecikme uzunluğu testi sonuçlarına göre LR testi sonuçları optimum gecikme uzunluğunun 2 olduğunu göstermektedir. Johansen en uygun

model olarak model 3 uygulanmıştır. Son kestirim hatası (FPE), Akaike bilgi kriteri (AIC), Schwartz bilgi kriteri (SC) ve Hannan-Quinn bilgi kriteri göstergeleri de, en uygun gecikme uzunluğunun 2 olduğunu göstermektedir. Yapılan Johansen Eşbütünleşme testi sonucunda toplam üç adet eşbütünleşme denklemi kurulmuş, söz konusu verilerin uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisine sahip olduğu görülmüştür (Bkz. Tablo 8).

4.4. Korelasyon ve VAR Modeli Sonuçları

Herhangi iki ya da daha fazla değişkenin ilişkisel tarama ve ekonometrik model analizlerinde, analizde kullanılacak olan parametrelerin otokorelasyon ve eşbütünleşmelerinin yanında, birbirleri ile arasındaki etkileşim (cointegration) önemlidir. Herhangi bir değişkene etki ettiği düşünülen parametrelerin birbiri arasındaki etkileşimi, regresyon analizi sonuçlarının etki düzeyini yükseltmekte ve yanıltıcı sonuçlar verebilmektedir. Bu nedenle değişkenler arasında da korelasyon düzeylerin incelenmesi gerekir. Araştırma değişkenleri arasındaki korelasyon analizi sonuçları Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7: Araştırma değişkenleri arasındaki korelasyon analizi sonuçları

	D(TFEXP)	D(TFIMP)	D(UFEXP)
D(TFEXP)	1	-0.01589490340513833	-0.08020984643744314
D(TFIMP)	-0.01589490340513833	1	-0.2765895916296815
D(UFEXP)	-0.08020984643744314	-0.2765895916296815	1

Korelasyon analizi sonuçları incelendiğinde, Türkiye Gıda İhracatı ile Türkiye Gıda İthalatı ve ABD Gıda İhracatı arasında negatif korelasyon ilişkisi olduğu, Amerika’nın gıda ihracatını artarken Türkiye’nin Gıda ithalatında düşüş görülmektedir.

Türkiye’nin tarımsal hammadde ithalatının bağımlı değişken olduğu LSD regresyon analizi sonuçları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8: Türkiye'nin tarımsal hammadde ithalatının bağımlı değişken olduğu LSD regresyon analizi sonuçları

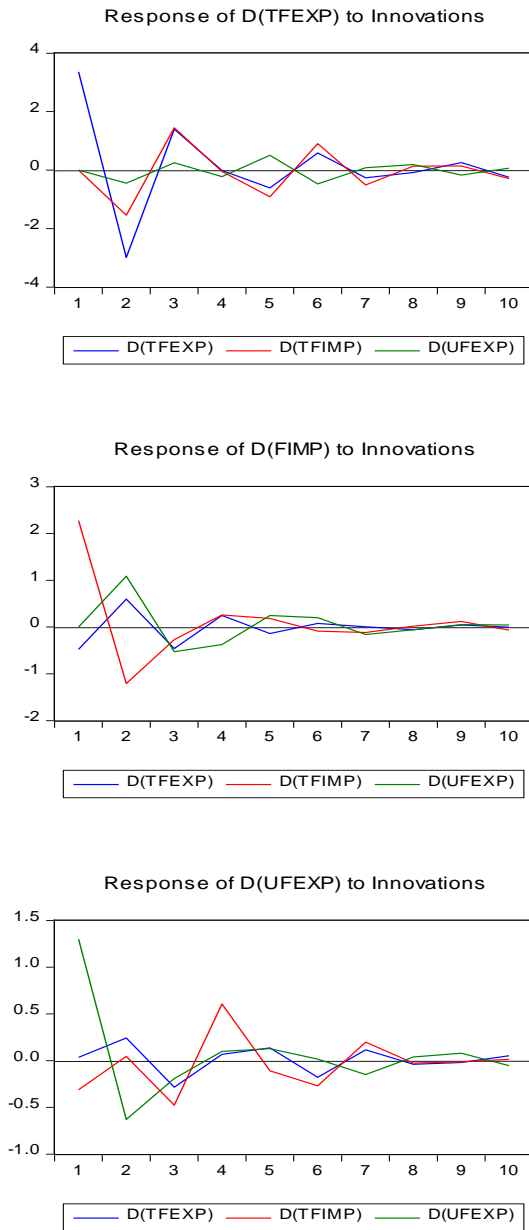
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(TAGRI)	-1.043.925	0.843381	-1.237.786	0.2240
D(TEXP)	-0.102282	0.162307	-0.630175	0.5327
<i>D(TFEXP)</i>	<i>-0.514998</i>	<i>0.130934</i>	<i>-3.933.276</i>	<i>0.0004*</i>
D(TFIMP)	-0.686218	0.269788	-2.543.545	0.0155
D(TIMP)	0.004931	0.179868	0.027414	0.9783
D(UAGRE)	-1.062.362	1.429.392	-0.743226	0.4623
D(UAGRI)	-0.661769	2.859.222	-0.231451	0.8183
D(UEXP)	0.771952	1.460.521	0.528545	0.6005
D(UFEXP)	1.061.077	0.475680	2.230.651	0.0322*
D(UFIMP)	-1.099.669	1.605.031	-0.685138	0.4978
D(UIMP)	-0.657631	1.021.755	-0.643628	0.5240
C	0.166756	0.515813	0.323289	0.7484
R-squared	0.573920	Mean dependent var	0.008524	
Adjusted R-squared	0.440009	S.D. dependent var	4.669.560	
S.E. of regression	3.494.351	Akaike info criterion	5.556.011	
Sum squared resid	4.273.672	Schwarz criterion	6.028.389	
Log likelihood	-1.185.663	Hannan-Quinn criter.	5.733.770	
F-statistic	4.285.832	Durbin-Watson stat	3.218.421	
Prob (F-statistic)	0.000466			

Regresyon analizi sonuçlarına göre TFEXP ve UFEXP parametreleri TAGRE değişkenini anlamlı derecede yordamaktadır. Diğer bir ifadeyle Türkiye'nin gıda ihracatı ve ABD'nin gıda ihracatının, Türkiye'nin tarımsal hammadde ihracatı üzerinde belirleyici ve anlamlı yordayıcı etkisi vardır. Modelin açıklama gücü (Ayarlanmış R^2 :0.440) %44.0 olup, model tüm varyansın %44'ünü açıklamaktadır. F istatistiği, Akaike bilgi kriteri (AIC), Schwartz bilgi kriteri (SC), Durbin Watson istatistiği ve Hannan-Quinn bilgi kriteri göstergeleri de, modelin açıklama gücünün anlamlı olduğunu göstermektedir.

4.5. Etki- Tepki Analiz Sonuçları

Etki-tepki analizleri, bir parametrede meydana gelebilecek olan bir ani değişim ya da şok olgusunun standart hata kadar meydana geldiğinde, diğer değişkenlerde hangi etkiyi gösterdiğini ortaya koymaktadır. Etki-tepki analizinde adından da anlaşılacağı gibi, bir SD birimlik etki karşısındaki parametrelerin vermiş oldukları tepki değerlendirilmektedir. TFEXP, TFIMP ve UFEXP

parametreleri için etki-tepki analizi sonuçları Şekil 4'te verilmiştir.
Response to Cholesky One S.D. (d.f. adjusted) Innovations

TFEXP değişkenine bir SD birimlik etki görüldüğünde, bunun TFIMP ve UFEXP üzerinde yaklaşık yedi yıllık bir etkisi keskin şekilde görülmekte, etki daha sonra küçük dalgalarla sönümlenmektedir.

TFIMP değişkenindeki bir SD birimlik değişim ise altı yıllık etki gösterirken, ilk üç yıllık etki oldukça büyüktür. Bu durumda etkiye verilen tepkiyi 1-3 yıl ile 3-6 yıl olmak üzere iki farklı düzeyde olduğu görülmektedir.

UFEXP değişkenindeki bir SD birimlik değişim ise diğer parametrelere göre daha yıkıcı olup, etkisi yaklaşık 8 yıl boyunca devam etmektedir. 8-10. yıllar arasında da düşük düzeyde de olsa, tepki devam etmektedir.

4.6. Nedensellik Testi Sonuçları

TFEXP, TFIMP ve UFEXP parametreleri için VAR modelinde anlamlı çıkan ve etki-tepki analizinde bu etkinin düzeyleri görüldükten sonra, bu ilişkilerin nedensellikten kaynaklanıp kaynaklanmadığını incelemek için Granger Nedensellik testi yapılmıştır. TFEXP, TFIMP ve UFEXP parametreleri için nedensellik testi sonuçları Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9: TFEXP, TFIMP ve UFEXP parametreleri için nedensellik testi sonuçları

Dependent variable: D(TFEXP)			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
D(TFIMP)	13.96932	2	0.0009
D(UFEXP)	2.472149	2	0.2905
All	14.17509	4	0.0068
Dependent variable: D(TFIMP)			
D(TFEXP)	5.006722	2	0.0818
D(UFEXP)	14.71751	2	0.0006
All	16.13314	4	0.0028
Dependent variable: D(UFEXP)			
D(TFEXP)	3.619077	2	0.1637
D(TFIMP)	9.300548	2	0.0096
All	19.95025	4	

Nedensellik testi sonuçlarına göre TFIMP parametresi TFEXP parametresinin nedenselidir ve ilişki anlamlıdır. Yine UFEXP parametresi TFIMP parametresinin nedenselidir ve ilişki anlamlıdır. Bunun dışındaki nedensellik testi sonuçları anlamlı çıkmamıştır. Dolayısıyla Türkiye'de gıda ithalatı, gıda ihracatının nedenselidir ve ABD'nin gıda ihracatı, Türkiye'nin gıda ithalatının nedenselidir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kronolojik olarak Türkiye ile ABD ilişkileri incelendiği zaman, ikili ilişkilerin değişken bir seyir izlemesinin pek çok farklı etkisi olmuştur. Türkiye ekonomisi bu süreçte daima olumsuz etkilenmiş ve ABD ile yaşanan en ufak krizlerde bile negatif etki altında kalmıştır. Bu çalışma Türkiye - ABD karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin 1960 ve 2018 yılları arasında sektörel etkisinin üretim faktörlerindeki değişimler ve dış ticaret verileri üzerinden analizini kapsamaktadır.

Çalışmada Türkiye'nin tarımsal ithalatı üzerinde ABD tarımsal ithalat-ihracat, toplam ithalat-ihracat ve gıda ithalat-ihracat değerlerinin etkisi incelenmiştir. Çalışmada Dünya Bankasının her bir ülke için vermiş olduğu istatistiklerden "Tarımsal Hammadde İhracatı", "Tarımsal Hammadde İthalatı", "Toplam İthalat", "Gıda İthalatı", "Gıda İhracatı", "Mal ve Hizmet İhracatı" ve "Toplam İhracat" değerleri, Vektör Otoregresyon (VAR) modeli ile incelenmiştir. Bu modelin önemi, değişkenlerin sadece rakamsal büyüklüklerine göre bağımlı ve bağımsız değişkenlerin belirlenerek ilişkisel tarama analizinin yapılmasının yerine, değişkenleri içsel ve dışsal olmak üzere belirlemesi ve her bir parametrenin vektörel olarak yönünü tayin edebilmesidir. Aslında Multivariate (çok değişkenli) analiz için içsel ve dışsal değişkenlerinin kendi içerisindeki olasılıklarını da değerlendiren VAR modelde, değişkenlerin etki büyüklükleri yönlerine göre tayin edilmektedir.

Ekonometrik çalışmalarda doğrusal değişimin her zaman görülmesi söz konusu olmayabilir. Hatta literatürde yapılan ampirik çalışmalar incelendiğinde, çoğunlukla otokorelasyon ve birim kök değerlerinin analizlerde sonuçları etkileyebileceği, bu nedenle logaritmik dönüşümlerinin alınması gerektiği görülmektedir. Bunun pek çok nedeni olmakla birlikte, Asimetrik Bilgi Teorisi başta olmak üzere, ekonomik ya da iktisadi değişkenlerin çoğunlukla monetarist paniklerine göre şekillendiği, insanların tüketim, yatırım, harcama gibi konularının makroekonomik göstergeler üzerinde belirleyici olduğu, bu nedenle de iktisadi göstergelerde insan davranışlarının belirsizliğinin parametrelere birim kök ya da durağan olmayan seriler biçiminde yansdığı ifade edilebilir. Bu nedenle çalışmada kullanılan verilerin birim köklerinin yapılmasının ardından, ekonometrik bağlanım çözümlerinde değişkenlerin durağanlığı alınarak analizler gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle çalışmada elde edilen sonuçların bu insan hareketlerinin belirsizliğinden ileri gelen sapmaları en az düzeyde içerdiği ifade edilebilir.

Çalışmada elde edilen sonuçlar incelendiğinde, TFEXP ve UFEXP parametreleri TAGRE değişkenini anlamlı derecede yordamaktadır. Bu sonuç, Türkiye'nin gıda ihracatı ile ABD'nin gıda ihracatının, Türkiye'nin tarımsal hammadde ihracatı üzerinde belirleyici etkisinin olduğunu göstermektedir. Model tüm varyansın %44'ünü açıklamakta olup, oldukça önemli bir orandır. Bu noktada, Türkiye'nin tarımsal hammadde ihracatı üzerinde yine Türkiye'nin gıda ihracatının

etkisinin anlamlı olması beklenen bir sonuçtur. Öte yandan ABD'nin gıda ihracatının Türkiye'nin tarımsal hammadde ihracatı üzerinde etkili olması, Türkiye'nin gıda ve tarım ihracatının ABD ekonomisi ve özellikle ABD doları kuruna bağlı olduğunu göstermektedir. Nitekim Türkiye'nin Rusya, İran, Irak gibi komşu ülkelere dahi yapmış olduğu tüm ithalat ve ihracat kalemlerinde, başat para birimi olarak ABD doları kullanılmaktadır. Her ne kadar son yıllarda yerel para birimlerine geçiş üzerinde çalışmalar olsa da, günümüzde hala ABD doları tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de baskın olarak piyasada etkisini göstermektedir.

Etki-Tepki analizleri, birbiri ile ilişkili bulunan değişkenler arasındaki verilen etkiye karşı görülen tepkiyi göstermektedir. Analizde bir SD birimlik değişimin, ilişkili parametrelerde meydana getireceği değişim incelenmektedir. Türkiye'nin gıda ihracatında bir SD birimlik etki görüldüğünde, bunun Türkiye gıda ithalatı ve ABD'nin gıda ihracatı üzerinde yaklaşık yedi yıllık bir etkisi keskin şekilde görülmektedir. Yani Türkiye'nin gıda ihracatındaki değişim, yedi yıl boyunca ithalatını ve ABD'nin ihracatını etkilemektedir. Türkiye gıda ithalatı değişkenindeki bir SD birimlik değişim ise altı yıllık etki göstermektedir. ABD'nin gıda ihracatındaki bir SD birimlik değişim ise yaklaşık 8 yıl boyunca hem Türkiye'nin gıda ithalatına, hem de gıda ihracatına etki göstermektedir. Dolayısıyla ABD'nin gıda ihracatı, ülkemizde gıdanın ithalat ve ihracatı üzerinde önemli etkiye sahiptir. ABD'nin tüm dünyaya olan gıda ihracatı arttıkça dünyada gıda piyasasının dengesinin değiştiğini ve bunun da gerek ABD doları, gerekse üretim bakımından tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de etkisinin görüldüğü ifade edilebilir.

Çalışmada elde edilen sonuçlara göre Türkiye'nin gıda ithalat ve ihracatı arasında nedensellik ilişkisi beklenen bir ilişkiyken, ABD'nin gıda ihracatı nedensel anlamlı biçimde Türkiye'nin gıda ithalatının nedenselidir. Aslında bu bulgu, sadece ABD doları değil, ABD'nin gıda üretiminde de dünya piyasasında etkili bir aktör olduğunu, Türkiye'nin de bundan etkilendiğini göstermektedir. Son yıllarda ABD'nin çeşitli bölgelerinden gelen çekirdek, ceviz gibi gıda ürünlerinin üzerine basında yapılan tartışmalar ve tarımla ilgili çalışmalarda da, bu durumun görüldüğü ifade edilebilir. Örneğin Türkiye'de düşük ve orta gelir grubuna hitap eden, genişçe bir kesimin alışveriş yaptığı indirim marketlerinde bile söz konusu indirim marketlerinin markası olan ancak ABD menşeli ceviz, çekirdek ve mısır gibi ürünler bulunmaktadır. Kısaca özetlemek gerekirse, ABD sadece ABD doları para biriminin ithalat-ihracat ve dış ticarete belirleyici rolünden ileri gelen değil, buna ilave olarak üretim ve ihracat yoluyla da gıda piyasaları üzerinde etkilidir. Bu etki ülkemizde de görülmektedir.

Çalışmada öneri olarak ileri araştırmalar ve kamu yöneticilerine bir dizi öneriler getirilebilir. Çalışma önceki çalışmalardan farklı olarak tarımsal

hammadde, gıda, mal ve hizmet ile toplam ithalat-ihracat değerlerini her iki ülke arasında ele almış ve yöntem bakımından ilişkileri çok yönlü değerlendirmiştir. Dolayısıyla ileri çalışmalarda da, yine Vektör Otokorelasyon Modeli başta olmak üzere, değişkenleri bir arada değerlendiren modellerle, özellikle döviz kurunun etkisi başta olmak üzere, yeni değişkenler eklenerek araştırma kapsamı geliştirilebilir.

Kamu yönetimi ve tarımsal otoriteye verilebilecek en önemli öneri ise tarımsal ithalat ve ihracatın dışa bağımlılık düzeyinin iyi bir şekilde analiz edilmesidir. Aslında ABD dolarının piyasalar üzerinde belirleyici rolünün olması nedeniyle, birçok çalışma ve alan uygulamasında, salt gerçekler göz ardı edilebilmektedir. Dünya genelinde gıda ithalat ve ihracatındaki değişimler sadece döviz kuru üzerinden değil, iyi bir şekilde planlanan üretim yöntemi ve ürün segmentasyonundan ileri gelmektedir. Bu nedenle bu alanda sürekli AR-Ge desteği olacak ve ürünlerin fiyat, piyasa arz-talep dengelerini değerlendirerek bunları tarımsal üreticilerle paylaşacak birimlere ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

- Alagöz, E. (2017). Ekonomik karşılıklı bağımlılık kapsamında AB-Çin ilişkileri. *International Journal of Social Inquiry*, 9(2), 33-56.
- Arı, T. (2004). Uluslararası ilişkiler teorileri. *Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Chan S. (1984). International relations in perspective. *International Relations in Perspective*. New York: Macmillan.
- Demiryol, T. (2018). Türkiye-Rusya ilişkilerinde enerjinin rolü: Asimetrik karşılıklı bağımlılık ve sınırları. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17(4), 1438-1455.
- Ediger, V. Ş. (2008). Yeni yüzyılın enerji güvenliğinde karşılıklı bağımlılık bir zaruret. *Doğal Gaz Dergisi*, 132, 58-62.
- Gürkaynak, M. ve Yalçın, S. (2009). Uluslararası politikada karşılıklı bağımlılık ve küreselleşme üzerine bir inceleme. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6(23), 72-92.
- Keohane, R. O. ve Joseph, N. Y. E. (2015). Güç ve karşılıklı bağımlılığı yeniden ele almak. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 12(46), 79-104.
- Keohane, R. ve Joseph, S. N. (2000). Power and interdependence in the information age. *Foreign Affairs*, 77(5), 81-94.
- Kroll J. A. (1993). The complexity of interdependence. *International Studies Quarterly*. California: Univ of California LA Center.
- Meyer, S. (1979). The sources and prospects of gorbachev's new political thinking on security. *International Security*, 13(2), 124-63.
- Pulat, A. (2018). Karşılıklı bağımlılık teorisi açısından Türkiye-İran ekonomik ilişkileri: 2002-2014. *İran Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 93-114.
- Waltz, K. N. (1970). The myth of national interdependence. *The International Corporation: A Symposium*. Cambridge, MIT Press.

**LİSANS VE ÖN LİSANS ÖĞRENCİLERİNİN GİRİŞİMCİLİK EĞİLİMİ
VE ETİK DEĞERLERE BAKIŞ AÇISI:
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ¹**

*THE ENTREPRENEURIAL TENDENCY OF THE UNDERGRADUATE AND
ASSOCIATE DEGREE STUDENTS AND THEIR PERSPECTIVE ON ETHICAL
VALUES: TRAKYA UNIVERSITY EXAMPLE*

Muammer RENÇBER^{*}, Agah Sinan ÜNSAR^{**}, Adil OĞUZHAN^{***}

*Geliş Tarihi: 06.10.2020
(Received)*

*Kabul Tarihi: 22.11.2021
(Accepted)*

ÖZ: Bu çalışmanın amacı Trakya Üniversitesi bünyesinde öğrenim gören öğrenciler özelinde lisans ve ön lisans öğrencilerinin girişimcilik olgusuna ilişkin düşüncelerini ve etik konusundaki yargılarını belirlemeye çalışmaktır. Lisans ve ön lisans öğrencilerinin girişimcilik ve etik konularına ilişkin yargılarını birlikte ortaya koyan çok fazla çalışma bulunmadığından bu doğrultuda bir araştırma yapılarak lisans ve ön lisans öğrencilerinin bu konulardaki düşünceleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu çalışma için Trakya Üniversitesi'nden seçilen 5 fakülte ve 5 meslek yüksekokulunda ve her birimden ikişer bölüm/programda öğrenim gören 559 öğrenci üzerinde nitel araştırma yöntemlerinden ankete dayalı bir araştırma yapılmıştır. Araştırma sonucu elde edilen verilerin analizinde SPSS programı kullanılmış ve bu veriler üzerinden faktör analizi yapılmıştır. Araştırma kapsamındaki verilerin incelenmesi sonucunda, araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyetleri, öğrenim düzeyleri, ailelerinde kendi işini kuran yakınlarının bulunma durumları ve öğrencilik sürecinde bir işte çalışma durumları ile girişimcilik eğilimleri ve etik tutumları arasında anlamlı ilişkiye rastlanmıştır. Yapılan çalışma, lisans ve ön lisans öğrencilerinin girişimcilik ve etik konularındaki düşüncelerinin karşılaştırılması bağlamında literatürdeki boşluğa katkı sağlayacaktır.

Anahtar kelimeler: Girişimcilik, Etik, Ahlak, Etik Kod, Meslek Etiği.

ABSTRACT: The aim of this study is to try to determine the thoughts of undergraduate and associate degree students on entrepreneurship and their judgments on ethics, especially for students studying at Trakya University. Since there are not many studies that reveal the judgments of undergraduate and associate degree students on entrepreneurship and ethics issues together, a research was conducted in this direction and the opinions of undergraduate and associate degree students on these issues were tried to be revealed. For this study, a survey based on qualitative research methods was conducted on 559 students studying at 5 faculties and 5 vocational schools selected from Trakya University and two

¹ Bu çalışma Muammer Rençber'in yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

^{*} Trakya Üniversitesi, m.rencber82@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3168-6557.

^{**} Prof. Dr., Trakya Üniversitesi, sinanunsar@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-2719-8689.

^{***} Prof. Dr., Trakya Üniversitesi, adiloguzhan@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2475-6892.

departments / programs from each unit. SPSS program was used in the analysis of the data obtained as a result of the research and factor analysis was made on these data. As a result of the analysis of the data within the scope of the research, a significant relationship was found between the gender, education level, presence of relatives who started their own business in their families and their employment status during the student period of the students participating in the research and their entrepreneurship tendencies and ethical attitudes. The study will contribute to the gap in the literature in the context of comparing the thoughts of undergraduate and associate degree students on entrepreneurship and ethics.

Key Words: Entrepreneurship, Ethic, Morals, Ethical Code, Professional Ethics.

EXTENDED ABSTRACT

Aim: The aim of the study is to try to determine the thoughts of undergraduate and associate degree students on entrepreneurship and their judgments on ethics, especially for students studying at Trakya University. The research is a study aimed at determining the entrepreneurship tendencies of undergraduate and associate degree students at Trakya University and revealing their opinions on the concept of ethics and determining the differences of undergraduate and associate degree students in entrepreneurship and ethics. The socio-demographic structure of individuals directly affects their personal characteristics. Consequently, as a result of socio-demographic factors, entrepreneurial personality traits can be seen in some individuals, while features not prone to entrepreneurship can be observed in others. However, it can be said that these factors also guide individuals' perspectives on ethical values.

The study will contribute to the gap in the literature in the context of comparing the thoughts of undergraduate and associate degree students on entrepreneurship and ethics.

Method: The questionnaire used for the research consists of three parts in total. In two of the questionnaires used in the study, Börü's (2006) study "Entrepreneurship Tendency - A Study on Marmara University Business Department Students" and Doğan's (2013) doctoral thesis were used. Another questionnaire used in the survey is taken from the study named "Attitudes of University Students to Business Ethics: The Case of Kyrgyzstan and Turkey" which prepared by Özden, Maksüdünov and Najimudinova (Özden et al., 2014).

Students studying at Trakya University constitute the universe of the research. However, due to the large number of undergraduate and associate degree students (43,056) and financial reasons, Universe was accepted as students from five faculties and five vocational schools at Trakya University, and a survey study was conducted on the students of two departments / programs in these schools. In this context, it was desired to apply a questionnaire to a group of 600 students through easy sampling, but 559 students could be reached.

At the stage of collecting data regarding the research, a survey of 20 questions on demographic characteristics, 30 questions on entrepreneurial behavior and 30 questions on ethical behavior characteristics was applied to the participants and the answers were interpreted in the light of the data obtained with the help of the SPSS program.

Conclusions: Entrepreneurship has gained great importance in the axis of the evaluation of economic opportunities that arise with globalization. Entrepreneurship, which is a way of making the best use of the economic opportunities in the environment, includes elements such as creating innovation, taking risks and resisting challenges.

Looking at the results, it is seen that the gender factor does not differ significantly on the risk aversion of the participants. According to the data obtained in our research about the effect of gender on entrepreneurship, it is seen that the dimension of creating innovation in male students is higher than female students. It was concluded that the gender of the students participating in our study affects ethical behavior in competitive conditions, and it has been observed that male students obey ethical rules more when competing than female students. It can be said that individuals who has entrepreneurs in their families approach entrepreneurship more positively, since environmental impact is considered as one of the factors that push individuals to entrepreneurship. Considering the effect of the participants working situation on entrepreneurship tendencies during their education, it is seen that the participants with working experience are more prone to risk taking and creating innovation for the enterprise than those who do not have work experience. Finally, it is seen that the status of the participants working in a job during their education has an effect on their ethical attitudes in the dimension of moral objectivity. Accordingly, it has been observed that students who have worked in a job during their education believe that ethical values should not change from person to person. Ethics is a set of values that should not change from person to person and should be evaluated objectively. The main thing in ethics is the conscience of the person. Judges what is right and what is wrong according to human conscience. Individuals who have ethical values in their personality should apply ethics to all areas of life without being affected by other factors.

1. GİRİŞ

Uygarlıkların çağdaşlaşma süreçlerinin her aşamasında girişimcilik, önemli bir unsur olarak yerini almıştır. Günümüzde ise girişimcilik, değerini ve önemini arttırarak iktisadi gelişme, iş imkanları yaratma ve sosyal kalkınmanın ana unsuru olarak görülmeye başlanmıştır. Özellikle adına bilgi toplumu ya da iletişim toplumu da denen günümüz dünyasında yaşanan hızlı gelişmeler, beraberinde toplumsal değişimleri de getirmekte ve bunun bir uzantısı olarak da girişimcinin ve girişimciliğin toplumdaki önemi ve ekonomik değeri artmaktadır (Arslan, 2002: 1-2). Küreselleşme ile birlikte oldukça hız kazanan rekabet sürecinde özellikle işletmelerin karlılık ve maddi çıkarı tek amaç olarak görmeleri ve çalışanları da bu doğrultuda yönlendirmeleri, etik tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bunun sonucu olarak da hem işletmeler hem de çalışanlar, faaliyetlerinde etik sınırları zorlayabilmekte, önceleri doğru olmadığını düşündükleri eylemleri zamanla doğru olarak görmeye başlamaktadırlar. Bu etik dışı eylem ve faaliyetler zaman içerisinde toplumu da olumsuz etkilemekte ve toplumsal bozulmanın artması kaçınılmaz olmaktadır (Aktaş, 2014: 22). Girişimcilik, kazanç sağlamaya dayanan faaliyetleri içerirken etik ise bu faaliyetlerin insanlığa uygunluğunu ifade eder. Girişimcilik etiği bir bütün olarak ele alındığında doğal yapı karmaşık hale gelmektedir. Bunun da nedeni ahlaki olarak benimsenmiş olan bazı kuralların girişimciler tarafından çiğnenmesi ve hatta bu ahlaki olmayan davranışların zamanla uygun davranışlar olarak kabul edilmesidir. Ancak iş hayatında işin etik boyutu son derece önemlidir. (Meriç, 2013: 2). Küreselleşmenin sonucu olarak etik sorunların ortaya çıkması, bu

sorunlara yeni ve farklı çözüm yolları aranmasına neden olmuştur. Özellikle işletmelerde yöneticiler, işletme ile birlikte işletmenin etik yapısını da yönetmeye başlamışlardır (Demirdağ ve Ekmekçioğlu, 2015: 199).

2. GİRİŞİMCİLİK KAVRAMI

Son zamanlarda sıkça karşılaşılan bir kavram olan girişimcilik, etraftaki fırsatları tahmin edebilme, bu tahminlerden fikirler yaratma, bu fikirleri eyleme dönüştürme ve bu eylemler ile insan yaşamını kolaylaştıracak ürün veya hizmetleri ortaya çıkarma becerisine sahip olmaktır (Küçük, 2013: 43). Çağdaş girişimciliğin kurucusu olan Schumpeter girişimciliği farklı bileşenlerin bir araya toplanması şeklinde açıklamış ve bunun iktisadi gelişimin anahtarı olduğunu belirtmiştir. Bu oluşumu meydana getirmek yalnızca girişimcilerin ortaya koyabileceği bir başarıdır (Cansız, 2007: 6). Fransız ekonomist Richard Cantillon, çalışma hayatında girişimci kavramını ilk kez kullanan kişidir. Cantillon'a göre girişimciler, tüketenler ile üretenler arasında bir ilişki kurulmasında eş güdüm görevi üstlenirler. Cantillon girişimciyi, üretim için gerekli olan faktörleri daha sonra belirlenecek bir ücretle satmak üzere önceden satın alan ve üretimini yapan kişi şeklinde ifade eder (Özkuş, 2008: 6). Schumpeter'e göre ise girişimcilik, yeni mal veya hizmetlerin yaratılması, bunlar için yeni üretim girdilerinin tedarik edilmesi, yeni üretim biçimlerinin uygulanması, mal veya hizmetler için yeni pazarların oluşturulması ve tüm bunlar için yeni örgütlenme faaliyetlerinin gerçekleştirilmesidir (Özden ve diğerleri, 2008: 4).

2.1. Girişimciliğin Önemi

Girişimciliğin iktisadi ve toplumsal olmak üzere temel anlamda iki işlevi bulunmaktadır. Girişimciliğin iktisadi fonksiyonu şu hususları içerir (Bozkurt ve diğerleri, 2012: 233):

- İş imkanlarının yaratılarak işsizliğin önüne geçmesini sağlar,
- Ekonomik kalkınmaya ivme kazandırır,
- Farklı endüstrilerin meydana çıkmasına yardımcı olur,
- Refah seviyesinin iyileştirilerek toplumun geniş bir kesimine yayılmasını yardımcı olur,
- Bölgeler arasında var olan kalkınmışlık farklarının azaltılmasını sağlar.

Girişimciliğin toplumsal fonksiyonları ise şunlardır (Bozkurt ve diğerleri, 2012: 233-234):

- İnovasyon oluşturulmasına katkı sağlar,
- Yeni değerler meydana getirilmesine yardımcı olur,
- Toplumsal alanda inovasyonel bir sürecin yaratılmasını sağlar,
- Yenilik yaratma, risk alma ve öncülük özelliklerinden ötürü girişimcilik, toplumların gelişme safhalarına katkıda bulunur.

Bu bağlamda girişimciliğin hem ekonomik yaşama hem de toplumsal yaşama katkılarının ve etkilerinin olduğunu söylemek mümkündür.

2.2.Girişimciliği Etkileyen Faktörler

Girişimciliği etkileyen faktörler genel olarak aile, kişisel özellikler, eğitim, yaş ve cinsiyet, kültür, iş tecrübeleri ve rol modelleri olarak sıralanabilir (İnce ve diğerleri, 2015:400).

2.2.1.Aile

Çocuk ekonomik ve toplumsal yeteneklerini ilk olarak ailede kazanır. Sosyal, başarıya yönelik ve üretken özelliklere sahip aileler, çocuklarda girişimci özelliklerin yer etmesini sağlar. Yine çocuklarını erken yaşta çalışmaya, para tasarrufu yapmaya ve küçük yatırımlar yapmaya özendirilen ailelerde yetişen çocuklar rekabet, mücadelelilik, kazanç sağlama gibi özelliklere alışkanlık sağlamış olur (Aytaç ve İlhan, 2007: 107). Ailesinde girişimciliğe yönelmiş bireylerin varlığı durumunda çocuklar küçük yaşlarda girişimciliğin olumlu ve olumsuz yönlerini görebilmekte, gelecekte çalışmak istedikleri iş konusunda fikir sahibi olabilmektedir. Ancak sabit gelirli bir ailede büyüyen bireylerin risk alma konusunda daha temkinli olabileceklerini söyleyebiliriz.

2.2.2.Kişisel Özellikler

Holland'a göre kişilik özelliği olarak otorite sahibi, enerjik, hırslı ve özgüvenli kişiler girişimciliğe daha yakındır. Bununla birlikte işletme sahibinin lider özelliklere sahip olması da işletmenin başarısı için büyük önem taşır (Uzun ve Dirlik, 2007: 134). Yüksel ve diğerleri (2015,147) yapılan çalışmalar sonucu ortak paydada birleşen girişimcilik özelliklerini çalışma motivasyonu, tutarlı olmak, iletişim yeteneğine sahip olmak, zamanı iyi kullanmak, yenilikçi düşünme yeteneğine sahip olmak, işini severek yapmak, değişime açık olmak, takım çalışmasına uygun olmak, vizyon sahibi olmak ve yüksek ikna gücü olarak sıralamıştır.

Bir girişim yaratmak ve bu girişimi başarıyla sürdürebilmek için girişimcinin ilk başlarda yoğun mesai harcaması gerekebilir. Bu da kişinin kendisine, ailesine ve sosyal çevresine ayıracağı zamandan feragat etmesi anlamına gelir. Hiçbir başarı kolay elde edilemez. Başarılı olmak için yola çıkan girişimciler bunun farkında olduklarından, sarf ettikleri bu yoğun mesainin sonucunda başarının geleceğini bilirler. Bu bağlamda girişimciler çalışmayı seven, gerektiğinde zamanının çoğunu işletmesi için harcayabilecek ve yaratıcı özelliğe sahip bireylerdir.

2.2.3.Eğitim

Eğitilmiş ve bilgi düzeyi yüksek insanların ortaya koyduğu girişimcilik faaliyetleri ile eğitim düzeyi düşük kişilerin girişimcilik faaliyetleri birbirinden farklı özellikler gösterir. Eğitilmiş kişiler daha çok çağdaş teknoloji ve bilgiye dayalı alanlarda girişimciliğe yönelirken, düşük eğitim düzeyine sahip kişiler bunlardan farklı olarak emeğe dayalı ya da eski teknoloji kullanılarak yapılan girişimciliğe yönelmektedirler. Dolayısıyla da bu işletmeler rekabet konusunda zayıf karaktere sahip olmakta ve ömürleri çok uzun olamamaktadır (Ersoy, 2010: 73). Bilişim çağında olmamız nedeniyle bilgiye ulaşım her zamankinden daha kolaydır. Gerek internet alt yapılarının gelişmesi gerekse de son teknoloji iletişim cihazlarına erişimin kolaylığı bireyleri fırsatları ve yenilikleri öğrenme konusunda avantajlı kılabilir. Özellikle bilişim sistemleri konusunda bilgi sahibi olunması oluşturulacak girişimin daha fazla kitleye sahip olmasına ve daha kalıcı olmasına neden olabilmektedir.

2.2.4. Yaş ve Cinsiyet

Çoğu ülkede girişimcilik daha çok gençlere yönelik olarak teşvik ediliyor olsa da genel olarak girişimciliğe, eğitim hayatının tamamlanması veya ülkemizde olduğu gibi askerlik sonrası başlanılmaktadır. Cinsiyet açısından bakıldığında ise girişimcilerin daha çok erkek olduğu görülmektedir. Ülkemizde kadın girişimcilerin genellikle küçük ve orta büyüklükteki işletmelere sahip olduğu ve erkek girişimci sayısının, nüfus oranına göre kadın girişimci sayısından daha fazla olduğu görülmektedir (İrmiş ve diğerleri, 2010:25).

2.2.5. Kültür

Bireyselci ya da bireycilikten uzak olan kültürlerin, kişilerin risk almaları üzerinde etkisi bulunmaktadır. Bireycilikten uzak toplumlarda kişiler çok fazla risk almazken, bireyselci kültürün hakim olduğu toplumlarda kişiler, kendilerini daha bağımsız hissetmeleri sebebiyle risk almaya daha fazla yönelmektedirler (Ersoy, 2010: 75).

2.2.6. İş Tecrübesi

Girişimcilerin birçoğu girişimci olmadan önce işletmelerin pazarlama, finans veya üretim kısımlarında çalışıp tecrübe sahibi olmakta ya da babalarından, ustalarından elde ettikleri tecrübeyle girişimcilik kariyerine başlamaktadırlar.

İş tecrübesi kişinin girişimciliğe yönelmesini kolaylaştırıcı bir rol oynar (Bozkurt, 2011:24).

2.2.7. Rol Modelleri

Aile, kardeş ya da iş konusunda başarılı akrabalar rol modeli olarak alınabileceği gibi ülke çapında başarılı olan diğer girişimciler de rol model sayılabilir. Girişimcinin hem işe ve girişime başlama aşamasında hem de işini devam ettirenken, rol modeller bir destek görevi görür (Bozkurt, 2006:96).

2.3. Girişimcilik ve İnovasyon

Yenilikçilik, girişimciliğin temelinde yer alır ve girişimcilik için çok önemlidir. Yenilik, yaratıcılığın ticarete dönmüş şeklidir. Girişimcilik özelliği yüksek olan bireylerde yenilikçilik davranışı daha fazla görülür. Rekabetten başarıyla çıkmanın yolunun rakiplerden farklı olmaktan geçtiğini bilen girişimci, işletmesinin başarısı için gereken yenilikleri mutlaka ortaya koyacaktır (Bozkurt, 2006: 100-101).

Yenilik birbiri ardına gelen yedi aşamayı içeren bir süreçtir (Arslantaş, 2001: 20):

- 1. Aşama: Bir ihtiyacın ya da problemin belirlenmesi.
- 2. Aşama: Durum ile ilgili gerçeklerin bir araya getirilmesi ve problemin özelliğine göre sınıflandırılması.
- 3. Aşama: İhtiyaç duyulan yeni bilgiler için araştırma yapılması ve problemin çözümlenmesinin yapılması.
- 4. Aşama: Çözüm için gerekli alternatif fikirlerin sunulması.
- 5. Aşama: Problemin çözümü için kesin kararın ne olacağına değerlendirilmesi ve tespit edilmesi.
- 6. Aşama: Çözümün uygulamaya geçirilmesi.
- 7. Aşama: Çözümün problem için yeterli ve tatminkar olup olmadığının tespiti.

Yenilikleri takip edip bunu bir girişim fırsatı olarak değerlendiren girişimciler, farklı olmanın verdiği avantajı kullanacak olmaları nedeniyle rakiplerinden bir adım öne geçeceklerdir.

3.ETİK

Etik, kişisel davranışların temelinde bulunan ahlak ilkelerinin tümü olarak kabul edilebilir. Kişilere işlerin nasıl yapılması gerektiği hususunda yardımcı olan ve yol gösteren ilkeler ve kurallardır (Aktaş, 2014: 23). Etik, kanunlar tarafından düzenlenmeyen, düzenlense bile kanunların tam açıklığa kavuşturamadığı, ya da kanunlar tarafından düzenlenmesi çok da kolay olmayan alanlar ile hukuk, yönetim ve siyasetin daha iyi çalışması için, karar verirken ve hizmetleri gerçekleştirirken kişilere yol göstermekte, kamu hizmetlerinin kalitesini arttırmakta ve güçlü bir sorumluluk duygusu kazandırmaktadır (Eryılmaz ve Biricikoğlu, 2011: 35). Etiğin en temel dayanağı kişinin vicdanıdır. Kişiler, yapmış oldukları eylemlerin, aldıkları kararların, sahip oldukları davranışların doğru ya da yanlış, iyi ya da kötü olduğuna vicdanlarının sesini dinleyerek karar verirler. İnsanlar bunu yaparak ilişkilerinde denge, denetim ve düzen sağlarlar (İşgüden ve Çabuk, 2006: 62). Etik ile ahlak genel olarak iki ayrı kavram olarak kabul edilir. Bu ayrım dahilinde ahlak, insan davranışlarının çevresini çizen toplumsal bir düzenek iken, etik insanların davranışlarını irdeleyen ve düşünceye dayalı soyut bir etkinliktir (Toprakçı ve diğerleri, 2010: 15).

Tablo 1. Etik ve Ahlakı Ayırt Edici Özellikler

ETİK	AHLAK
İlkeler Seti	Spesifik Davranış
Daimi	Zaman İçerisinde Değişebilir
Evrensel	Kültürel
Kural	Davranış Kuralı
Teori	Uygulama

Kaynak: Karabınar ve Çevik, 2014, s.31.

3.1.Etik Kodlar

Etik kodlar, işletme bünyesindeki kişilere ya da o işletmeye ait eylem ve davranışlara, ahlaki standartları getirmek için var olan yazılı, resmi ve açıklayıcı belgelerdir (Aydınlık ve Dönmez, 2007:151).

Etik kodların temel ilkeleri şunlardır (Gürlek ve Gürol, 1993: 196):

- Önce insan anlayışı ile kodların insan temeline dayalı olması,
- Temel amaç olarak bireylerin mutluluğunun esas olması,
- Dürüstlük anlayışı merkezli olması ve kanunlara uygunluk,
- Özeleştiriyeye imkan tanınması,
- Duygu ve değerlerin ortak kültürde buluşması,
- Karşılıklı saygı ve güven,
- Demokratik katılım,
- Sürekli gelişimi esas alması,
- Kodların tutarlı olması,
- Bütünsel bir bakış açısı sunması,
- Çıkar çatışmalarının yaratıcılık ve anlaşma ile çözümünün sağlanması,
- Üretilen mal veya hizmete karşı güven duygusunun sağlanması ve kalite,
- İşyerindeki temizlik koşulları ile güvenliğin sağlanması.

İşletme içinde belirlenen etik kodların öncelikle üst yönetim tarafından benimsenmesi ve sahip çıkılması önemlidir. Çalışanların bu belirlenen kodlara ne kadar uyacağı üst yönetimin etik kodlara verdiği değer kadar olacaktır.

3.2.Meslek Etiği

Meslek etiği temelinde, iş yaşamındaki özel uygulamaların ahlaki açıdan uygunluğu ile ilişkilidir. Bu bağlamda meslek etiği, ilişkilerde adil, saygılı, dürüst ve güvenilir davranma olarak tanımlanabilir. Ancak bu kavramların kişiye göre değişebilmesi ve geniş anlamlar içermesi nedeniyle meslek etiği tanımını yasalar ile belirlemek çok güçtür. Bunun sonucu olarak da meslek etiği yasaların koyduğu kurallardan daha üstün olarak, herkes tarafından uyulması gereken ileri derecede ilkeler temeline dayanır (Kutlu, 2008: 147). Toplumun geneli ve toplumda yaşayan bireyler, iş dünyasının ahlaki davranmasını bekleme hakkına sahiptir. İş dünyasının ortaya koyduğu eylem ve davranışların etik sınırlar içerisinde kalabilmesini ise kanunlar, yönetmelikler ya da meslek birliklerinin almış oldukları kararlar sağlar.

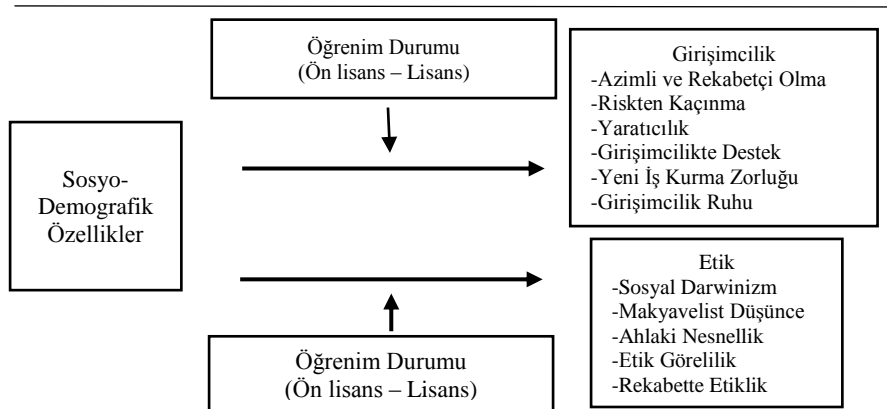
Mesleki davranışların etik sınırlarda kalmasında öncelikle o eylemin sahibi kişi ve daha sonra da bağlı olduğu mesleki birliğin yönetimi sorumludur. Bir üst oluşum olarak yönetimden, alanı ile ilgili ahlaki sorunları çözüme kavuşturması beklenir (Kutlu, 2011: 69).

4. ARAŞTIRMANIN AMACI

Trakya Üniversitesi'nde lisans ve ön lisans öğrenimi gören öğrencilerin girişimcilik eğilimlerinin ve etik kavramına bakış açılarının ortaya koyulmasıdır.

4.1. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırma, Trakya Üniversitesi'nde lisans ve ön lisans öğrenimi gören öğrencilerin girişimcilik eğilimlerinin belirlenmesi ve etik kavramına ilişkin görüşlerini ortaya koymaya ve lisans ile ön lisans öğrencilerinin girişimcilik ve etik konularında birbirlerinden farklılıklarını belirlemeye yönelik bir çalışmadır. Araştırmanın modeli Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Yapılan araştırma kapsamında sosyo-demografik değişkenler ile girişimcilik eğilimi ve etik değerler arasında bir ilişki olup olmadığına yönelik oluşturulan hipotezlere yer verilmiştir.

H₀ : Ön lisans ve lisans öğrencilerinin sosyo-demografik özellikleri ile girişimcilik eğilimleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H₁ : Ön lisans ve lisans öğrencilerinin sosyo-demografik özellikleri ile girişimcilik eğilimleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₀ : Ön lisans ve lisans öğrencilerinin sosyo-demografik özellikleri ile etik değerlere bakış açısı arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H₁ : Ön lisans ve lisans öğrencilerinin sosyo-demografik özellikleri ile etik değerlere bakış açısı arasında anlamlı bir farklılık vardır.

4.2.Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmanın evrenini 2017-2018 öğretim yılında Trakya Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Ancak toplam lisans ve ön lisans öğrenci sayısının fazla oluşu (43.056) ve maddi gerekçeler ile evren Trakya Üniversitesi'nde öğrenim gören beş fakülte ile beş meslek yüksekokulu öğrencileri olarak kabul edilmiş, bu okullarda da iki bölüm/program öğrencileri üzerinden bir araştırma yapılması hedeflenmiştir. Araştırmada kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir.

Kolayda örnekleme, bir ana kütlede seçilecek örnek kesimin araştırmacının yargıları tarafından belirlendiği ve tesadüfi olmayan bir örnekleme yöntemidir. Bu örnekleme şeklinde veriler ana kütlede en kolay, hızlı ve ekonomik bir biçimde elde edilir (Haşiloğlu vd., 2015: 20). Araştırma kapsamında Fakültelerde ve Meslek Yüksekokullarında, anketin uygulanacağı günde dersi olan öğrencilerin yapılarının birbirine yakın ve homojen olmasından dolayı bu yöntem kullanılmıştır. Bu bağlamda 600 kişilik bir öğrenci grubuna kolayda örnekleme yolu ile anket uygulanması yapılmak istenmiş ancak 559 öğrenciye ulaşılabilmektedir.

Girişimcilik ölçeğinin güvenilirlik analizinde sorular arası korelasyona bağlı uyum katsayısı alfa 0.728, etik ölçeğinin uyum katsayısı alfa 0.637 olarak tespit edilmiş, genel güvenilirlik 1'e yakın çıktığından ölçekler güvenilirlerdir. Ayrıca her iki ölçeğin ilgili güvenilirlik hesaplamalarında Hotelling T² testine göre P= 0,000 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç ortalamalar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 2. Ölçeklere İlişkin Cronbach α ve Hotelling T² Analizleri

Ölçek	Cronbach α	Hotelling T ²
Girişimcilik	0.728	69.810 P=0.000
Etik	0.637	113.289 P=0.000

Araştırma için kullanılan anket toplam üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ankete katılan öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerini ortaya koymak amacıyla 20 adet sorudan yararlanılmıştır. Bu bölümde Börü'nün (2006) "Girişimcilik Eğilimi – Marmara Üniversitesi İşletme Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma" adlı çalışması ile Doğan'ın (2013: 261) doktora tezinde kullandığı anket formunun demografik özellikler kısmından faydalanılmış olup katılımcılara demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular yöneltilmiştir.

Araştırmanın ikinci bölümünde katılımcıların girişimcilik eğilimlerini belirlemek amacıyla kullanılan anket, Deniz BÖRÜ tarafından "Girişimcilik Eğilimi – Marmara Üniversitesi İşletme Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma" adlı çalışmadan kullanılmıştır (Börü, 2006: 76). Araştırmanın bu kısmında Doğan'ın (2013: 263-264) doktora tezinden de faydalanılmıştır.

Araştırma kapsamında katılımcılardan sorulara “kesinlikle katılmıyorum – katılmıyorum – kararsızım – katılıyorum – kesinlikle katılıyorum” ifadelerinden en uygun bir seçeneği işaretlemeleri istenmiştir. Bu ifadeler 5’li Likert ölçeği ile sınıflandırılmıştır.

Araştırmanın üçüncü bölümünde ise, Kenan ÖZDEN, Azamat MAKSÜDÜNOV ve Seyil NAJİMUDİNOVA tarafından hazırlanan “Üniversite Öğrencilerinin İş Etiğine Yönelik Tutumları: Kırgızistan Ve Türkiye Örneği” adlı çalışmada bulunan ölçek izin alınarak kullanılmıştır (Özden ve diğerleri, 2014: 154). Bu ölçek ile katılımcıların etik değerlere bakış açıları ölçülmeye çalışılmış ve katılımcılardan sorulara “kesinlikle katılmıyorum – katılmıyorum – kararsızım – katılıyorum – kesinlikle katılıyorum” ifadelerinden kendilerince en uygun olanı işaretlemeleri istenmiştir. Yine bu ifadeler de 5’li Likert ölçeği ile sınıflandırılmıştır.

4.3. Bulgular

Sosyo-demografik özellikler çerçevesinden bakıldığında, araştırmaya katılan kadın öğrencilerin (%59 – 330 öğrenci) erkek öğrencilere nazaran (%41- 229 öğrenci) sayıca daha fazla oldukları görülmektedir. Öğrenim düzeyleri dağılımında katılımcıların %50,8 oranında (284 öğrenci) lisans, %49,2 oranında da (275 öğrenci) ön lisans öğrencisi oldukları belirlenmiştir. Katılımcıların yaş dağılımına bakıldığında 18-22 yaş aralığının 515 kişi ve %92,1 oranında , 23-27 yaş aralığının 38 kişi ve %6,8 oranında son olarak 28 yaş üstü katılımcı grubunun ise 6 kişi ve 1,1 oranında olduğu görülmektedir. Yine katılımcıların gelir dağılımına bakıldığında %52,4’lük bir kesiminin 500-2500 TL. aralığında bulunduğu, %47,6’lık kesiminin ise 2501 TL. ve üzeri bir gelire sahip olduğu görülmektedir.

Araştırmada kullanılan girişimcilik ölçeğine faktör analizi uygulanmış ve yapılan Barlett testi sonucunda ($p=0.000 < 0.05$), analizde kullanılan değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Yine yapılan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testinin sonucu itibarıyla (KMO=0.805) örneklem büyüklüğünün faktör analizi yapmak için yeterli büyüklüğe sahip olduğu görülmüştür. Bununla birlikte katılımcıların etik tutumlarını ölçmek için kullanılan ölçeğe de faktör analizi uygulanmış ve Barlett testi sonucunda ($p=0.000 < 0.05$), analizde kullanılan değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi sonucunda da (KMO=0.684) faktör analizi yapmak için örneklem büyüklüğünün yeterli büyüklüğe sahip olduğu görülmüştür. Elde edilen verilerin skorlarının standartlaştırılması yapılmadığından ötürü dağılımlarının normal dağılım göstermemesi nedeniyle non-parametrik testler kullanılmıştır.

Girişimcilik ölçeğine için yapılan faktör analizine ilişkin ortaya çıkan faktörlerin analiz sonuçları tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Girişimcilik Eğilimi Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler ve Değişkenler	Faktör Yükleri
Faktör 1: Azimli Ve Rekabetçi Olma	
- Üstüme aldığım görevleri zamanında bitiririm.	,790
- Sorumluluk almaktan kaçmam ve sorumluluklarımı baştan sona izlerim.	,787
- İstedğim şeyler için çok çalışmaktan kaçınmam/vazgeçmem.	,776
- Eğer bir şeyi yapmayı aklıma koyarsam, hiçbir şeyin beni durdurmasına izin vermem.	,753
- İstedğim şeyleri yapabilecek kadar yeterli enerjiye sahibim.	,487
- Hiç kimsenin bana yapmamı söylemesine gerek yoktur, her işimi kendi başıma yaparım.	,444
Faktör 2: Riskten Kaçınma	
- Bir iş kurmayı ancak iyi bir iş bulamadığımda düşünürüm.	,682
- Başarısızlık riski olduğunda yeni bir işe başlanmaması gerektiğini düşünüyorum.	,646
- Kendi işimi kurmaktansa bir şirkette yönetici olmayı tercih ederim.	,639
- Hayatımın sonuna kadar yetecek paraya sahip olsaydım, kendi işimi kurmaktansa bankaya yatırır faiziyle yaşardım.	,623
- Kendi işini kurmaya cesaret edecek kadar riski göze alma özelliğinin kendimde olmadığını düşünüyorum.	,533
Faktör 3:Yaratıcılık	
- Başkalarının aklına gelmeyen birçok şeyi düşünür ve hayata geçirebilirim.	,764
-Yenilik yaratma ve özellikle bunları uygulama konusunda başarılı olduğumu düşünüyorum.,	756
- Daha önceden sorulmamış sorular sorup, kimsenin aklına gelmemiş şeyleri düşünürüm.	,751
Faktör 4: Girişimcilikte Destek	
- Bir iş kurmak istesem, ailem beni bu konuda yüreklendirir.	,857
- Kendi başıma bir iş yapmak istersem ailem beni destekler.	,812
- Kendi işini kuran ve başarısız olanlara, yeni bir şans verilmesi gerektiğini düşünüyorum.	,466
Faktör 5: Yeni İş Kurma Zorluğu	
- Yetersiz finansman desteği nedeniyle kendi işini kurmanın zor olduğunu düşünüyorum.	,708
- Ekonomik ortamın kendi işini kurmak isteyenler için uygun olmadığını düşünüyorum.	,678
- Karmaşık ve idari süreçler nedeniyle kendi işini kurmanın zor olduğunu düşünüyorum.	,600
Faktör 6: Girişimcilik Ruhu	
- Tüm birikimimi kaybetsem de yine de aynı işte çalışmaya devam ederdim.	,773
- Ortak çalışmalarda işleri sıraya koymak benim için planlanmamış; ancak, doğal bir görev niteliğindedir.	,569
- İnsanların kendi işlerini kurmak için yeterli fırsatlara sahip olduklarını düşünüyorum.	,505
- Geleceği garanti altına almanın, insanın kendi işini kurmasından geçtiğini düşünüyorum.	,441

Yapılan faktör analizi neticesinde girişimcilik ölçeği için 6 alt boyutun ortaya çıktığı görülmektedir. Bu faktörlerin ölçeğe yönelik olarak açıkladıkları toplam varyans %55,274 şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Azimli ve rekabetçi olma faktörünün %13,322, riskten kaçınma faktörünün %9,825, yaratıcılık faktörünün %9,713, girişimcilikte destek faktörünün %8,094, yeni iş kurma zorluğu faktörünün %7,525 ve girişimcilik ruhu faktörünün %6,795 oranında açıklama oranına sahip olduğu görülmüştür.

4.3.1. Araştırmaya Katılanların Sosyo-Demografik Özellikleri ile Girişimcilik Özelliklerine İlişkin Faktörlerin Alt Boyutları Arasındaki Farklara İlişkin Bulgular

Trakya Üniversitesi lisans ve ön lisans öğrencilerinden araştırmaya katılanların girişimcilik eğilimlerinin bazı sosyo- demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediği üzerine bir inceleme yapılmış, buna ilişkin analizler aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 4. Girişimcilik Eğiliminin Katılımcıların Cinsiyetine Göre Değerlendirilmesi

	Cinsiyet	Gözlem Sayısı	Mean Rank	Sum of Ranks	p
Faktör 1: Azimli ve Rekabetçi Olma	Kadın	330	288.29	95135.50	0.143
	Erkek	229	268.05	61384.50	
Faktör 2: Riskten Kaçınma	Kadın	330	285.46	94200.50	0.336
	Erkek	229	272.14	62319.50	
Faktör 3: Yaratıcılık	Kadın	330	268.12	88481.00	0.035
	Erkek	229	297.11	68039.00	
Faktör 4: Girişimcilikte Destek	Kadın	330	299.04	98682.50	0.001
	Erkek	229	252.57	57837.50	
Faktör 5: Yeni İş Kurma Zorluğu	Kadın	330	290.84	95977.00	0.055
	Erkek	229	264.38	60543.00	
Faktör 6: Girişimcilik Ruhu	Kadın	330	276.56	91265.50	0.543
	Erkek	229	284.95	65254.50	

Tablo 4'te yer alan Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre girişimcilik eğilimi bakımından cinsiyete göre alt faktörlerden Faktör 3 (Yaratıcılık) ve Faktör 4 (Girişimcilikte Destek) açısından çıkan sonuçların anlamlı olduğu görülmektedir. Tabloda karşımıza çıkan sonuçlar değerlendirildiğinde, girişimciliğin ortaya çıkması ve bu girişimin sürdürülebilmesi açısından büyük önem taşıyan yeni ve farklı fikirler ile bu fikirler neticesinde farklı ürün, mal veya hizmetin ortaya konulması konusunda erkek öğrencilerin kadın öğrencilere göre daha önde oldukları söylenebilir. Yine sonuçtan hareketle kadın öğrenciler erkek öğrencilere göre, bir girişim oluşturma ve bunu sürdürme aşamalarında ailelerinin kendilerini destekleyeceğine daha fazla inanmaktadırlar. Bu sonuca bir neden olarak toplumsal yapımızda ailelerin kız çocuklarına daha fazla korumacı tutum sergilemeleri gösterilebilir.

Tablo 5. Girişimcilik Eğiliminin Katılımcıların Öğrenim Düzeylerine Göre Değerlendirilmesi

	Öğrenim	Gözlem Sayısı	Mean Rank	Sum of Ranks	p
Faktör 1: Azimli ve Rekabetçi Olma	Lisans	284	262.72	74612.00	0.010
	Ön lisans	275	297.85	81908.00	
Faktör 2: Riskten Kaçınma	Lisans	284	290.36	82461.00	0.122
	Ön lisans	275	269.31	74059.00	
Faktör 3: Yaratıcılık	Lisans	284	272.24	77315.50	0.243
	Ön lisans	275	288.02	79204.50	
Faktör 4: Girişimcilikte Destek	Lisans	284	266.17	75593.50	0.037
	Ön lisans	275	294.28	80926.50	
Faktör 5: Yeni İş Kurma Zorluğu	Lisans	284	286.16	81268.50	0.356
	Ön lisans	275	273.64	75251.50	
Faktör 6: Girişimcilik Ruhü	Lisans	284	279.05	79250.00	0.887
	Ön lisans	275	280.98	77270.00	

Tablo 5’te yer alan Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre girişimcilik eğilimi bakımından öğrenim düzeylerine göre alt faktörlerden Faktör 1 (Azimli ve Rekabetçi Olma) ve Faktör 4 (Girişimcilikte Destek) açısından çıkan sonuçların anlamlı olduğu görülmektedir. Bilindiği gibi bir girişimi başlatmak ve başarılı bir şekilde sürdürmek mevcut ekonomik şartlarda oldukça zordur. Bu başarıyı sağlamanın yollarından biri de rakip firmalar ile başa çıkmak için gerekli potansiyele sahip olmaktır. Rekabet ortamının varlığı, yeniliği ve farklılığı da beraberinde getirir. Girişimi daha iyi yerlere ulaştırmak için çok çalışmak ve zorluklarla başa çıkmak, hem girişimlerin hem de girişimcilerin başarılarının artmasını sağlayacaktır. Ön lisans öğreniminin lisans öğreniminden kısa olması, burada okuyan öğrencilerin birçoğunun lisans tamamlamayı düşünmemesi, yüksek lisans yapma durumlarının olmaması ve buradan mezun öğrencilerin bir an önce iş yaşamına atılma zorunluluğu hissetmeleri nedenleriyle ön lisans öğrencilerinin lisans öğrencilerine göre rekabetçiliği ve azimli olmayı daha fazla benimsedikleri söylenebilir.

Elde edilen sonuçlar ekseninde ön lisans öğrenimi gören öğrencilerin, girişim kurma ve girişimciliği sürdürme aşamasında karşılaşılabilecek engeller ile başa çıkma sürecinde aile desteğini alabileceklerine olan inanca, lisans öğrenimi görenlere göre daha fazla sahip olduğu görülmektedir. Toplumsal yapımızda ailelerin çocuklarını hayata atılmaları konusunda desteklemeleri büyük önem taşır. Batılı toplumların aksine Türk toplumunda aileler çocuklarını reşit olduktan, bir işe başladıktan hatta yeni bir aile kurduktan sonra bile maddi ve manevi olarak

desteklemektedirler. Bu sonuca göre girişimcilik konusunda ailelerinin desteğini göreceklere ön lisans öğrencilerinin lisans öğrencilerine göre daha fazla inandıkları söylenebilir.

Tablo 6. Girişimcilik Eğiliminin Katılımcıların Ailelerinde Kendi İşlerini Kuran Yakınlarının Bulunma Durumlarına Göre Değerlendirilmesi

	Ailede kendi işini kuran	Gözlem Sayısı	Mean Rank	Sum of Ranks	p
Faktör 1: Azimli ve Rekabetçi Olma	Evet	173	295.41	51106.50	0.129
	Hayır	386	273.09	105413.50	
Faktör 2: Riskten Kaçınma	Evet	173	244.58	42311.50	0.000
	Hayır	386	295.88	114208.50	
Faktör 3: Yaratıcılık	Evet	173	307.64	53221.00	0.006
	Hayır	386	267.61	103299.00	
Faktör 4: Girişimcilikte Destek	Evet	173	305.70	52885.50	0.011
	Hayır	386	268.48	103634.50	
Faktör 5: Yeni İş Kurma Zorluğu	Evet	173	240.35	41580.50	0.000
	Hayır	386	297.77	114939.50	
Faktör 6: Girişimcilik Ruhunu	Evet	173	300.64	52010.00	0.041
	Hayır	386	270.75	104510.00	

Tablo 6’da ortaya konan Mann-Whitney U testi sonuçları incelendiğinde girişimcilik eğilimi açısından araştırmaya katılan öğrencilerin ailelerinde kendi işlerini kuran yakınlarının bulunma durumlarına göre Faktör 2 (Riskten Kaçınma), Faktör 3 (Yaratıcılık), Faktör 4 (Girişimcilikte Destek), Faktör 5 (Yeni İş Kurma) ve Faktör 6 (Girişimcilik Ruhunu) açısından elde edilen sonuçların anlamlı olduğu görülmektedir. Ailesinde kendi işini kuran bir yakına sahip olmayan öğrencilerin girişimcilikte riskten kaçınmaya daha fazla yatkın oldukları görülmektedir. Girişimcilik kişinin hem kendisini hem de sosyal çevresini etkiler. Ailesinde girişimcilikle uğraşan bireylerden, girişimciliğin olumlu yönlerini gören kişilerin risk alma konusunda daha cesaretli oldukları söylenebilir. Aile içi etkileşim neticesinde küçük yaşta girişimcilik olgusuyla karşılaşan ve bundan olumlu etkilenen kişilerde riskten kaçınmanın daha az boyutlarda olduğu görülebilir. Örnek verecek olursak anne veya babanın memur olduğu ailelerde risk alma eylemi çok fazla görülmediğinden, bu ailede yetişen çocuklarda risk alma eğilimi de çok fazla görülmecektir. Bununla birlikte ailede girişimcinin olması kişiyi rekabete alışkın hale getirir ve bu durum girişimcilik açısından avantaj yaratabilir. Yine

ailesinde kendi işini kuran yakınlarından yeni fikirler yaratma ve yeni sonuçlar ortaya koyarak farklı olmanın, girişimin başlatılması ve sürdürülebilmesi için ne kadar önemli olduğunu gören ve bu durumun getirdiği olumlu çıktılar ile birebir karşılaşan öğrencilerin girişimcilikte yaratıcı olma konusuna daha olumlu baktıkları görülmektedir.

Bir girişimi oluşturma ve sürdürme aşamalarında girişimciler pek çok zorlukla karşılaşmaktadır. Bu zorluklar hem maddi hem de manevi zorluklardır. Karşılaşılan bu zorlukların aşılmasında aile desteği kişiler için büyük önem taşır. Tablodaki sonuçlara bakıldığında ailelerinde girişime ve girişimciliğe şahit olan bireylerin bu sürece verilen destekler ile daha fazla karşılaşmaları nedeniyle girişimcilikte desteğe daha fazla inandıklarını söylemek mümkündür.

Yeni bir girişim başlatmak isteyen bireyler özellikle ekonomik olarak gerekli şartları sağlama konusunda bir takım engeller ile karşılaşmaktadırlar. Sermayeye erişimde bireylerin yaşadığı olumsuzluklar bazı girişimlerin başarısız olmasına ve hatta başlamadan bitmesine yol açabilmektedir. Elde edilen sonuçlara bakıldığında ailesinde kendi işini kuran yakını bulunan öğrencilerin yeni iş kurmanın zor olduğuna daha az inandıkları görülmektedir. Bireylerin, ailelerinde kendi işini kuran yakınlarının bu girişim sürecinde gördükleri desteği birebir yaşamaları ve bu destekle girişimciliği başarıya ulaştırmış aile bireylerinin varlığının, öğrencileri bu doğrultuda düşünmeye yönelttiği söylenebilir.

Girişimci olmak her ne kadar zorluklarla başa çıkmak anlamı taşısa da gösterilen emeğin karşılık bularak girişimin başarılı olması, girişimcinin çevresindeki kişileri de olumlu yönde etkileyebilir. Sonuçlara bakıldığında ailesinde kendi işini kuran bir yakını bulunan öğrencilerin, girişimcilik ruhuna daha fazla sahip oldukları görülmektedir. Bu kişilerin girişimcilik sürecini aileleri içerisinde birebir yaşamaları nedeniyle bu doğrultuda düşündükleri söylenebilir.

Tablo 7. Girişimcilik Eğiliminin Katılımcıların Eğitim Sürecinde Bir İşte Çalışma Durumlarına Göre Değerlendirilmesi

	Eğitim Süresinde Bir İşte Çalışma	Gözlem Sayısı	Mean Rank	Sum of Ranks	P
Faktör 1: Azimli ve Rekabetçi Olma	Evet	142	293.14	41626.50	0.259
	Hayır	417	275.52	114893.50	
Faktör 2: Riskten Kaçınma	Evet	142	244.15	34669.00	0.002
	Hayır	417	292.21	121851.00	
Faktör 3: Yaratıcılık	Evet	142	303.32	43071.50	0.044
	Hayır	417	272.06	113448.50	
Faktör 4: Girişimcilikte Destek	Evet	142	295.53	41965.00	0.178
	Hayır	417	274.71	114555.00	
Faktör 5: Yeni İş Kurma Zorluğu	Evet	142	265.17	37654.00	0.201
	Hayır	417	285.05	118866.00	
Faktör 6: Girişimcilik Ruhu	Evet	142	288.15	40918.00	0.483
	Hayır	417	277.22	115602.00	

Tablo 7’de yer alan Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre girişimcilik eğilimi bakımından araştırmaya katılanların eğitimleri sürecinde bir işte çalışma durumlarına göre alt faktörlerden Faktör 2 (Riskten Kaçınma) ve Faktör 3 (Yaratıcılık) açısından çıkan sonuçların anlamlı olduğu görülmektedir.

Çalışma hayatına erken atılan bireyler iş dünyasının zorlukları ve gerçekleriyle daha erken tanışmış olurlar. İnsan yaşamında olduğu gibi iş hayatında da riskler bulunmaktadır. Bireyler bu riskler ile karşılaştıkça tecrübe kazanacak ve karar verme yetisine sahip olacaklardır. Yukarıdaki sonuçlara bakıldığında öğrenimleri sürecinde bir işte çalışan öğrencilerin riskten kaçınmaya daha az eğilimli oldukları görülmektedir. Çalıştıkları süreçte iş yaşamındaki riskler ile daha fazla karşılaştıkları için riskin korkulacak bir olgu olmasının yanında iyi yönetildiğinde kişiyi başarıya götürebileceğini de görmelerinin böyle bir sonucu doğurduğu söylenebilir. Bununla birlikte iş yaşamında kişiler, farklı olmanın ve bir fark yaratmanın bireyi ya da girişimi rakiplerinin her zaman bir adım önüne geçireceğini daha iyi görmektedirler. Sonuçlara bakıldığında özgün olmak ve

farklılık yaratmanın beraberinde başarıyı da getireceğini görmüş olmaları nedeniyle öğrenimleri sürecinde bir işte çalışan öğrencilerin girişimcilikte daha yaratıcı özelliklere sahip oldukları görülmektedir.

Etik tutum ölçeği için yapılan faktör analizine ilişkin ortaya çıkan faktörlerin analiz sonuçları tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Etik Tutum Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler ve Değişkenler	Faktör Yükleri
Faktör 1: Sosyal Darwinizm	
- Bir çalışan olarak büro malzemelerini eve götürürüm; bu kimseye zarar vermez.	,779
- Hasta olduğum günleri hak ettiğim tatil günleri olarak görürüm.	,734
-Süpermarkette alışveriş yaparken fiyat etiketlerini ve paketleri değiştirmek uygundur.	,733
Faktör 2: Makyavelist Düşünce	
- Belirli bir hedefe ulaşmak isterseniz onu başarmak için gereken araçları elde etmek zorundasınız.	,833
- İş dünyasının kendine özgü kuralları vardır.	,821
Faktör 3: Ahlaki Nesnellik	
- Her iş bireyi, farkında olsun olmasın etik kurallara uygun bir şekilde hareket eder.	,823
- İşinde başarılı olan bir kişinin etik sorunlar hakkında endişelenmesine gerek yoktur.	,760
Faktör 4: Etik Görelilik	
- Bir iş insanının ideallere takılı kalmaya bütçesi yetmez.	,797
- Özverili olmak etik dışıdır (fedakârlık etik değildir).	,639
- Gerçek etik, en başta kendi çıkarını gözetmektir.	,494
Faktör 5: Rekabette Etiklik	
-Serbest ekonomi koşulları, toplumun gereksinimlerine en iyi biçimde hizmet edecektir. Rekabeti sınırlamak, yalnız topluma zarar verir ve aslında temel doğa yasalarını çiğner.	,810
-Rekabet edebilirlik ve karlılık, kendi başına var olan birbirinden bağımsız değerlerdir.	,729

Yapılan faktör analizi neticesinde etik tutum ölçeği için 5 alt boyutun ortaya çıktığı görülmektedir. Bu faktörlerin ölçeğe yönelik olarak açıkladıkları toplam varyans %64,549 şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Sosyal Darwinizm faktörünün %15,268, Makyavelist Düşünce faktörünün %13,262, Ahlaki Nesnellik faktörünün %13,096, Etik Görelilik faktörünün %12,310 ve Rekabette Etiklik faktörünün %10,613 oranında açıklama oranına sahip olduğu görülmüştür.

4.3.2. Araştırmaya Katılanların Sosyo-Demografik Özellikleri ile Etik Tutum Özelliklerine İlişkin Faktörlerin Alt Boyutları Arasındaki Farklara İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılanların Trakya Üniversitesi lisans ve ön lisans öğrencilerinin etik tutum özelliklerinin bazı sosyo- demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediği üzerine bir inceleme yapılmış, buna ilişkin analizler aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 9. Etik Tutum Özelliklerinin Katılımcıların Cinsiyetine Göre Değerlendirilmesi

	Cinsiyet	Gözlem Sayısı	Mean Rank	Sum of Ranks	p
Faktör 1: Sosyal Darwinizm	Kadın	330	275.05	90766.00	0.380
	Erkek	229	287.14	65754.00	
Faktör 2: Makyavelist Düşünce	Kadın	330	286.67	94601.00	0.224
	Erkek	229	270.39	61919.00	
Faktör 3: Ahlaki Nesnellik	Kadın	330	283.05	93408.00	0.587
	Erkek	229	275.60	63112.00	
Faktör 4: Etik Görelilik	Kadın	330	273.39	90218.50	0.241
	Erkek	229	289.53	66301.50	
Faktör 5: Rekabette Etiklik	Kadın	330	266.40	87911.00	0.015
	Erkek	229	299.60	68609.00	

Tablo 9’da yer alan Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre etik tutum bakımından cinsiyete göre alt faktörlerden Faktör 5 (Rekabette Etiklik) açısından çıkan sonuçların anlamlı olduğu görülmektedir.

Rekabet her ne kadar beraberinde farklı olmayı ve başarıyı getirirse de yaşamın her aşamasında olduğu gibi rekabet ederken de etik kurallardan ayrılmamak büyük önem taşır. Yukarıdaki sonuçlara bakıldığında erkek öğrencilerin kadın öğrencilere göre rekabet ortamında etik davranışları daha fazla benimsedikleri görülmektedir. Çoğu konuda olduğu gibi bu konuda da bir genelleme yapmak doğru olmadığı gibi, kadınların erkeklere göre daha duygusal olmaları ve hissi davranışları nedeniyle bazı durumlarda rekabette etik dışı davranabildikleri söylenebilir.

Tablo 10. Etik Tutum Özelliklerinin Katılımcıların Öğrenim Düzeylerine Göre Değerlendirilmesi

	Öğrenim	Gözlem Sayısı	Mean Rank	Sum of Ranks	p
Faktör 1: Sosyal Darwinizm	Lisans	284	306.55	87059.00	0.000
	Ön lisans	275	252.59	69461.00	
Faktör 2: Makyavelist Düşünce	Lisans	284	266.89	75797.00	0.043
	Ön lisans	275	293.54	80723.00	
Faktör 3: Ahlaki Nesnellik	Lisans	284	256.18	72756.00	0.000
	Ön lisans	275	304.60	83764.00	
Faktör 4: Etik Görelilik	Lisans	284	293.56	83370.50	0.042
	Ön lisans	275	266.00	73149.50	
Faktör 5: Rekabette Etiklik	Lisans	284	277.14	78708.00	0.665
	Ön lisans	275	282.95	77812.00	

Tablo 10'daki Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre etik tutum açısından öğrenim düzeylerine göre alt faktörlerden Faktör 1 (Sosyal Darwinizm), Faktör 2 (Makyavelist Düşünce), Faktör 3 (Ahlaki Nesnellik) ve Faktör 4 (Etik Görelilik) açısından çıkan sonuçların anlamlı olduğu görülmektedir.

Yukarıdaki sonuçlar ışığında, Herbert Spencer tarafından “en uygunun hayatta kalması olarak tanımlanan Sosyal Darwinizm (Dursunoğlu, 2016: 213) felsefesine lisans öğrenimi gören öğrencilerin ön lisans öğrenimi gören öğrencilere göre daha fazla inandıkları ve iş dünyasında ayakta kalabilmek için bazı etik dışı davranışları hoş görebildikleri görülmektedir. İş dünyasının acımasızlığı, bireyleri bu dünyada hayatta kalabilmek için etik dışı davranışlara yöneltebilir. Etik olmayan bir takım davranışlar zamanla bireyler tarafından makul davranışlar olarak benimsenmeye başlanabilir. İş dünyasında güçlü olmanın ne kadar önemli olduğunun farkında olan bireylerin de bu dünyaya ayak uydurma çabası içerisinde etik olmayan bazı tutumlara yöneldiği söylenebilir.

Tablodaki sonuçlara bakıldığında, belirlenen hedeflere ulaşmak yolunda siyaset, güç ve diğer davranışların kullanılmasının doğal olduğunu savunan bir toplumsal süreç olan Makyavelist Düşünceye (Güney ve Mandacı, 2009: 84) ön

lisans öğrencilerinin lisans öğrencilerine göre daha fazla inandıkları görülmektedir. Makyavelist düşünce sonuçları nedeniyle etik dışılığı barındırabilir. Amaca ulaşmak için her yolun mübah sayılabileceği düşüncesinden hareketle başarıya ulaşmak isteyen kişiler, etik dışı davranışları normal davranışmış gibi görebilirler. Oysa ki amaç ne olursa olsun etik ilkelerden ayrılmak, bireylere hayatın her alanında olduğu gibi iş yaşamında da fayda sağlamayacaktır.

Yine elde edilen verilere bakıldığında ön lisans öğrencilerinin, etiğin kişiden kişiye değişmediği inancına lisans öğrencilerine göre daha fazla sahip olduklarını görmekteyiz. Etik kurallar yazılı olarak belirlenmemiş kurallar olsalar da bazı toplumsal değerler ortak özellikler barındırır. Bu toplumsal değerler kapsamında etik dışı sayılabilecek davranışlar, pek çok birey için aynı değer ve önemi taşımaktadır. Etik, kişisel çıkar ve düşüncelerden bağımsız değerlendirilmesi gereken değerler bütünüdür.

Tabloda görülen sonuçlarda lisans öğrencilerinin etik görelilik kavramına yaklaşımlarının ön lisans öğrencilerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Görelilik, davranış ve olayların daha çok sonuçları ile ilgilenir ve bu görüşte bireylerin kendilerine ait ahlaki tutumlarının evrensel etik kurallarının üzerinde olduğu ve bu tutuma sahip kişilere göre ahlak kurallarının bulunmadığı görüşü hakimdir (Özyer ve Azizoğlu, 2010: 64). Bu bağlamda lisans öğrencilerinin etik konusunda evrensel değerlere bağlı kalmaktan ziyade kişisel doğrularını kabul etmeye daha yatkın oldukları söylenebilir.

Tablo 11. Etik Tutum Özelliklerinin Katılımcıların Ailelerinde İşlerini Kuran Yakınlarının Bulunma Durumlarına Göre Değerlendirilmesi

	Ailede kendi işini kuran	Gözlem Sayısı	Mean Rank	Sum of Ranks	p
--	--------------------------	---------------	-----------	--------------	---

Faktör 1: Sosyal Darwinizm	Evet	173	282.89	48940.50	0.775
	Hayır	386	278.70	107579.50	
Faktör 2: Makyavelist Düşünce	Evet	173	281.25	48656.00	0.899
	Hayır	386	279.44	107864.00	
Faktör 3: Ahlaki Nesnellik	Evet	173	263.17	45528.50	0.095
	Hayır	386	287.54	110991.50	
Faktör 4: Etik Görelilik	Evet	173	266.36	46079.50	0.178
	Hayır	386	286.12	110440.50	
Faktör 5: Rekabette Etiklik	Evet	173	273.63	47337.50	0.524
	Hayır	386	282.86	109182.50	

Tablo 11'deki Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre etik tutum açısından anlamlılık düzeyi (p) %5'ten büyüktür. Bu sonuca göre etik tutum açısından katılımcıların ailelerinde işlerini kuran yakınlarının bulunma durumlarına göre istatistiki olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Tablo 12. Etik Tutum Özelliklerinin Katılımcıların Eğitim Sürecinde Bir İşte Çalışma Durumlarına Göre Değerlendirilmesi

	Eğitim Süresinde Bir İşte Çalışma	Gözlem Sayısı	Mean Rank	Sum of Ranks	p
--	-----------------------------------	---------------	-----------	--------------	---

Faktör 1: Sosyal Darwinizm	Evet	142	285.56	40549.00	0.632
	Hayır	417	278.11	115971.00	
Faktör 2: Makyavelist Düşünce	Evet	142	291.62	41410.00	0.303
	Hayır	417	276.04	115110.00	
Faktör 3: Ahlaki Nesnellik	Evet	142	314.13	44607.00	0.003
	Hayır	417	268.38	111913.00	
Faktör 4: Etik Görelilik	Evet	142	276.98	39331.50	0.795
	Hayır	417	281.03	117188.50	
Faktör 5: Rekabette Etiklik	Evet	142	279.93	39749.50	0.995
	Hayır	417	280.03	116770.50	

Tablo 12'deki Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre etik tutum bakımından katılımcıların eğitim sürecinde bir işte çalışma durumlarına göre alt faktörlerden Faktör 3 (Ahlaki Nesnellik) açısından çıkan sonuçların anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablodaki verilere bakıldığında mezuniyet öncesi bir şekilde iş yaşamına dahil olan bireyler etiğin iş hayatında ne kadar önemli olduğunun daha fazla farkına varmaktadırlar. Karşılaşılan sorun ve ikilemler ile başa çıkmada etik kuralları uygulamanın ve etik davranmanın önemini daha iyi kavramaktadırlar. Bu sonuç ekseninde, iş yaşamının insanların çalışma etiğini benimsemeleri üzerinde olumlu bir etkisinin bulunduğu söylenebilir.

5. TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER

Küreselleşme ekseninde ortaya çıkan ekonomik fırsatların en iyi şekilde değerlendirilmesi bağlamında girişimcilik olgusu büyük önem kazanmıştır. Bireylerin ve grupların çevrelerinde bulunan ekonomik fırsatların en iyi şekilde değerlendirilmesi olan girişimcilik, içerisinde yenilik yaratma, risk alma ve zorluklara karşı koyma gibi unsurlar barındırır. Tüm bunların yanında yeni iş imkanları yaratma gibi bir özelliğe sahip olması ile girişimcilik, işsizlik sorunun çözümünde de büyük rol oynar. Bu çalışma Trakya Üniversitesi'nde lisans ve ön lisans öğrenimi gören öğrencilerin girişimcilik eğilimlerine ve etik kavramına ilişkin görüşlerini belirlemeye ve lisans ile ön lisans öğrencilerinin girişimcilik ve

etik konularında birbirlerinden farklılıklarını ortaya koymaya yönelik bir çalışmadır.

Börü (2006:58)'nün "Girişimcilik Eğilimi; Marmara Üniversitesi İşletme Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma" isimli çalışmasında cinsiyete dayalı sonuçlarda girişimcilik alt boyutlarından riskten kaçınma faktöründe, kadınların erkeklere göre kendi işlerini yapma konusunda olumsuz düşüncelere daha fazla sahip oldukları sonucuna varılmıştır. Yapılan bu çalışmada ise cinsiyetin katılımcıların riskten kaçınma düşünceleri üzerinde anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir. Bu nedenle bu iki çalışma arasında bu yönde bir benzerlik olmadığı görülmektedir. Yine cinsiyetin girişimcilik üzerindeki etkisi konusunda bu çalışmada elde edilen verilere göre, erkek öğrencilerin girişimcilikte yenilik yaratma boyutunun kadın öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Salik ve Kaygın'ın üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerinin belirlenmesi konusunda Kafkas Üniversitesi öğrencileri üzerinde yapmış oldukları çalışmada da yenilik boyutunun erkek öğrencilerde daha yüksek olduğu sonucuna ulaşıldığı belirtilmiştir (Salik ve Kaygın, 2016: 158). Bu sonucun araştırmanın bulgularını destekler özellik taşıdığı söylenebilir. Akbaba ve Erenler'in "Etik Karar Verme Ve Cinsiyet Farklılıkları Üzerine Bir Araştırma" isimli turizm eğitimi alan öğrenciler üzerinde yapmış oldukları çalışmada öğrencilerin etik karar verme davranışı üzerinde cinsiyet faktörünün önem arz edecek şekilde bir farklılık oluşturmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Akbaba ve Erenler, 2011:459). Bu araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyetlerinin rekabet koşullarında etik davranışları etkilediği sonucuna ulaşılmış ve erkek öğrencilerin kadın öğrencilere göre rekabet ederken etik kurallara daha fazla riayet ettikleri görülmüştür. İki çalışmada elde edilen sonuçlar arasında farklılık olduğu görülmektedir. Araştırmada ailede kendi işini kuran bir yakının olma durumu ile girişimcilik eğilimi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Korkmaz'ın üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerini belirlemeye yönelik yapmış olduğu çalışmada da ailesinde girişimci bulunan öğrencilerin girişimciliğe daha yatkın olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Korkmaz, 2012: 222). Çevre etkisinin bireyleri girişimciliğe iten etmenlerden biri olarak sayılması nedeniyle ailesinde girişimci olan bireylerin girişimcilik konusuna daha olumlu yaklaştıkları söylenebilir. Ulaşılan bir başka sonuca göre, katılımcıların öğrenimleri süresince bir işte çalışma durumlarının girişimcilik eğilimlerine etkisine bakıldığında, çalışma tecrübesine sahip katılımcıların risk alma ve girişim için yenilik yaratma konularına iş tecrübesi bulunmayanlara göre daha yatkın oldukları görülmektedir. Keleş, Özkan, Doğaner ve Altunoğlu'nun "Ön lisans Öğrencilerinin Girişimcilik Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma" isimli çalışmasında iş deneyimine sahip olan öğrencilerin girişimcilik seviyesinin "yüksek", iş deneyimine sahip olmayan öğrencilerin girişimcilik düzeylerinin ise "çok yüksek" düzeyde olduğu

belirlenmiştir (Keleş ve diğerleri, 2012: 115). Buna göre iş deneyimi bulunmayan katılımcıların girişimcilik seviyelerinin iş deneyimine sahip olanlara oranla daha yüksek olması nedeniyle iki çalışmanın farklılık gösterdiği söylenebilir. Piyasa koşullarının yerinde görülmesini ve başarı veya başarısızlığa nelerin sebep olabileceği hakkında kişilere fikir verebilmesi açısından iş tecrübesinin girişimcilik için olumlu sonuçlar yarattığı söylenebilir. Son olarak katılımcıların öğrenimleri süresince bir işte çalışma durumlarının etik tutumları üzerinde ahlaki nesnellik boyutunda bir etkisi olduğu görülmektedir. Buna göre öğrenimleri süresince bir işte çalışmış olan öğrencilerin etik değerlerin kişiden kişiye değişmemesi gerektiğine inandıkları görülmüştür. “Üniversite Öğrencilerinin Etik Değerlere Yatkinlik Durumları Ve İlişkili Faktörler” isimli çalışmasında Taş, öğrenciyken çalışma durumunun etik değer üzerinde bir etki yaratmadığı sonucuna ulaşmıştır (Taş, 2018: 636). Buna göre iki çalışma arasında farklılık olduğu görülmektedir. Etik kişiden kişiye değişmemesi ve nesnel olarak değerlendirilmesi gereken değerler bütünüdür. Etik esas olan kişinin vicdanıdır. Kişi vicdanına göre neyin doğru neyin yanlış olduğunun yargısına varır. Etik değerleri kişiliğinde barındıran bireylerin diğer faktörlerden etkilenmeden etiği hayatın her alanına uygulaması gereklidir.

Çalışma konusuyla ilgili olarak aşağıda bazı öneriler sıralanmıştır.

- Toplumsal yaşamda düzeni sağlayan araçlardan biri olarak sayılabilecek etiğin, yaşamın her alanına olduğu gibi çalışma hayatına da entegre edilmesi ve uygulanması gereklidir.

- Girişimcilik veya iş yaşamına yönelik verilen derslerin yanında etik ile ilgili derslerin de verilmesi öğrencilere iş yaşamı ve etik arasındaki önemli bağı kurmaları konusunda katkıda bulunacaktır.

- Ekonomik hareketliliğin ve canlılığın tetikleyicisi olan girişimciliğin bireylerde eğitim aşamasında özendirilmesi faydalı olacaktır.

- Üniversitelerde girişimcilik üzerine okutulan mevcut ders sayılarının artırılması, üniversite eğitiminden sonra iş yaşamına atılacak bireylerde girişimcilik algısını oluşturacak ve bu durum ekonomiye olumlu yansıtacaktır.

- Etik kuralların yazılı ve görsel biçimi olan etik kodların önemi üniversite öğrencilerine benimsetilmeli ve başta alman eğitim alanı ile ilişkili olmak üzere üniversite öğrenimi ve sonrasında ilişkin etik kodlar oluşturularak öğrencilere bu yönde bir bilgilendirme yapılmalıdır.

- Üniversite öğrencileri meslek etiği konusunda bilgilendirilmelidir.

- Tüm üniversitelerde eğitim-öğretim veren fakülte ve yüksekokullarda verilecek etik ve girişimcilik derslerinin, söz konusu öğrencilerin çalışma hayatlarında farklılık yaratacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbaba A. ve Erenler, E. (2011). Etik Karar Verme ve Cinsiyet Farklılıkları Üzerine Bir Araştırma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, 459.
- Aktaş, K. (2014). Etik-Ahlâk İlişkisi ve Etiğin Gelişim Süreci. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 22-32.
- Arslan, K. (2002). Üniversiteli Gençlerde Mesleki Tercihler ve Girişimcilik Eğilimleri = The Tendencies of Professional Preferences and Entrepreneurship among Undergraduate Students. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6, 1–11.
- Arslantaş, C. C. (2001). Girişimcilikte Yaratıcılık ve Yenilik. *İ.Ü. İşletme OFakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 12(38), 17-23.
- Aydınlık, A.Ü. ve Dönmez, D. (2007). Türkiye’de Faaliyet Gösteren En Büyük 500 İşletme’de Etik Kodları Araştırması. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (28), 151-158.
- Aytaç, Ö. ve İlhan, S., (2007). Girişimcilik ve Girişimci Kültür: Sosyolojik Bir Perspektif, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:18, ss:101-120.
- Bozkurt, Ö.Ç.,Kalkan, A., Koyuncu, O., Alparslan, A. M. (2012). Türkiye’de Girişimciliğin Gelişimi: Girişimciler Üzerinde Nitel Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(15), 229-247.
- Bozkurt, Ö., (2011). Dünyada ve Türkiye’de Girişimcilik Eğitimi: Başarılı Girişimciler ve Öğretim Üyelerinden Öneriler, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bozkurt, Ö., (2006). Girişimcilik Eğiliminde Kişilik Özelliklerinin Önemi. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, Sayı:2, ss:93–111.
- Börü, D.,(2006) “Girişimcilik Eğilimi Marmara Üniversitesi İşletme Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, Marmara Üniversitesi Yayın No.733, İstanbul.
- Cansız, E. (2007). Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Özelliklerinin Belirlenmesi: Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Demirdağ, G. E. ve Ekmekçioğlu, E. B. (2015). Etik İklim Ve Etik Liderliğin Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi: Görgül Bir Araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 197- 216.
- Doğan, N. (2013) Türkiye’de Girişimcilik eğilimi: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma, Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Dursunoğlu, İ., (2016), Sosyal Darwinizm, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:6 Sayı:1, 213.
- Eryılmaz, B. ve Biricikoğlu, H. (2011). Kamu Yönetiminde Hesap Verebilirlik ve Etik. *İş Ahlakı Dergisi*, 4 (7), 19 – 45.
- Ersoy, H. (2010). Kültürel Çevrenin Girişimcilik Tercihine Etkisi, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(1): 71-77.
- Güney, S. ve Mandacı, G. (2009), Makyavelizm ve Etik Algısı İlişkileri: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt 27, Sayı 2, 83-104.

- Gürlek, B. ve Gürol, M. A. (1993), “Kaliteye Giden Yolda Etik Yapının Rolü”, D.E.Ü. İ. İ. B. Fakültesi Dergisi, 8 (1): 192-203.
- Haşiloğlu, S. B., Baran, T., Aydın, O. (2015). Pazarlama Araştırmalarındaki Potansiyel Problemlere Yönelik bir Araştırma: Kolayda Örnekleme ve Sıklık İfadeli Ölçek Modelleri. *Pamukkale İşletme ve Bilişim Yönetimi Dergisi*. 2 (1), 19-28.
- İnce, A. R., Erdem, H., Deniz, M., Bağlar, N. (2015). Girişimci Kişilik Özellikler İle Girişimcilik Becerileri Arasındaki İlişkinin Potansiyel Girişimci Adayları Üzerinden İncelenmesi”, *The Journal of Social Science Studies*, 41: 399-416.
- İrmiş, A., Durak, İ., Özdemir, L. (2010). Girişimcilik Kültürü: Anadolu Girişimciliğinden Örnekler. Bursa: Ekin Yayınevi.
- İşgüden, B. ve Çabuk, A. (2006). Meslek Etiği ve Meslek Etiğinin Meslek Yaşamı Üzerine Etkileri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı 16, ss.59-86.
- Karabınar, S. ve Çevik, Z. (2014). Türkiye'deki Zorunlu Muhasebe Meslek Kurallarının Ahlak Yaklaşımları Açısından İncelenmesi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*. 16(2), 29-44.
- Keleş, H. N., Özkan, T. K., Doğaner, M., Altunoğlu, A. E. (2012). Önlisans Öğrencilerinin Girişimcilik Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*. 5(9): 107-118.
- Korkmaz, O. (2012). Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Bülent Ecevit Üniversitesi Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*. 2(XIV), 209- 226.
- Kutlu, H. A.(2008), Muhasebe Meslek Mensupları ve Çalışanlarının Etik İkilemleri: Kars ve Erzurum İllerinde Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* , 63(2), 143-170.
- Kutlu, H. A. (2011). Meslek Etiği, 3. Baskı. Nobel Yayınları, Ankara.
- Küçük, O. (2013). Girişimcilik ve Küçük İşletme Yönetimi. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Meriç, S. (2013). Girişimcilik Potansiyeli ile Etik Algı Arasındaki İlişki: Akçakoca Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu Örneği. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Düzce: Düzce Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkul, G. (2008). Girişimcilik Teorileri ve Girişimci Tipleri: Antalya-Burdur Isparta İllerinde (İBBS Düzey 2 TR61 Bölgesinde) İmalat Sanayi Kobi'lerindeki Girişimciler Üzerine Bir İnceleme. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Isparta.
- Özden, K., Timurlenk, M.S. ve Başar, S. (2008). Girişimcilik Eğilimi: Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesi Öğrencileri üzerine bir Araştırma. 2. Uluslararası Girişimcilik Kongresi Bildiri Kitabı, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 112, Kongreler Dizisi: 16, 229-240.
- Özden K., Maksüdünov A., ve Najimudinova S.,(2014) “Üniversite Öğrencilerinin İş Etiğine Yönelik Tutumları: Kırgızistan Ve Türkiye Örneği”, 6. Uluslararası Girişimcilik Kongresi Bildiri Kitabı, Bişkek, Kırgızistan.

- Özyer K. ve Azizoğlu, Ö. (2010). Demografik Değişkenlerin Kişilerin Etik Tutumları Üzerindeki Etkileri. *AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 6(2):59-84
- Salik, N., ve Kaygın, E. (2015). Demografik Değişkenler Açısından Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerinin Belirlenmesi: Kafkas Üniversitesi Örneği. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 1(13), 145-162.
- Taş, F. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Etik Değerlere Yatkınlık Durumları Ve İlişkili Faktörler. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 236.
- Toprakçı, E., Çakırer, I., Bilbay, A., Bağcivan, E. ve Bayraktutan, I. (2010). Kuram ve Uygulamada Eğitim Denetmenleri Meslek Etiği. *Educational Policy Analysis and Strategic Research*. 5(1), 14-23.
- Uzun, E. ve S. Dirlik (2007). KOBİ Sahiplerinin Girişimcilik, Kişilik ve Liderlik Özelliklerinin Değerlendirilmesi: Muğla İlinde Ampirik Bir Araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 11(2):133-148.
- Yüksel, H. Cevher, E. Yüksel, M. (2015). Öğrencilerin Girişimci Kişilik Özellikleri İle Girişimcilik Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 5(1), 143-156.

**GENEALOGY AND ITS RELATION TO POWER IN THE POSTMODERN
PHILOSOPHY OF MICHEL FOUCAULT**

**SOY AĞACI VE MICHEAL FOUCAULT'UN POSTMODERN FELSEFESİNDEKİ
SOY AĞACININ HAKİMİYET'LE İLİŞKİSİ**

Kushtrim AHMETI*

*Geliş Tarihi: 06.02.2021
(Received)*

*Kabul Tarihi: 22.11.2021
(Accepted)*

ABSTRACT: Michel Foucault is one of the most emblematic figures of postmodernism, who included a wide range of social-historical, philosophical-epistemological, cultural-anthropological issues through his numerous works. There is a rich assortment of matters in the works of Foucault: from his early interests in psychology and madness, through the birth of modern medicine and humanities, to the analysis of disciplining forms of the history of sexuality. By opposing modern views, he valorizes the peculiar effectiveness of the individual, discontinuous, and local critique compared to the driving effect of global and totalitarian theories, both on the theoretical and political level, although he acknowledges that theories such as Marxism and psychoanalysis created easier tools for local research, however he believed that they are reductionist and imposing in practice, and should be replaced by a plurality of forms of knowledge and microanalysis. Genealogy is one of the key notions in his philosophy, through which he aimed at problematizing the truth of our everydayness: our bodies (sexuality), our social institutions (prisons, schools, hospitals, families) and scientific norms (normality, madness, health and diseases) which are in fact objects produced in historically changeable relations of power. The genealogical analysis suggested by Foucault aims to destroy the unity of the well-known and natural objects of our experience, at the same time being aware that such a political will is not created in theory but it needs action and people who would operate in such a way. The purpose of this paper is to examine genealogy through the prism of Foucault's thought and its relation to power.

Key Words: genealogy, power, genealogical analysis, archeology.

ÖZ: Michel Foucault, çok çeşitli sosyal-tarihsel, felsefi-epistemolojik, kültürel-antropolojik konuları içeren çok sayıda eseri aracılığıyla postmodernizmin en tanınmış figürlerinden biridir. Foucault'nun eserlerinde zengin ve çok renkli konu yelpazesi vardır: psikoloji ve deliliğe olan eski ilgi alanlarından başlayıp, modern tıbbın ve beşeri bilimlerin doğrultusunda, cinsellik tarihinin disiplin biçimlerinin analizine kadar uzar. Modern görüşlere karşı çıkarak, Marksizm ve psikanaliz gibi teorilerin daha kolay yerel araştırma araçları yarattığını kabul etse de, küresel ve totaliter teorilere hem teorik, hem de politik düzeyde itici etkisine kıyasla bireysel, süreksiz ve yerel eleştirinin kendine özgü etkililiğini değerlendirir. Yine de, uygulamada indirgemeci ve empoze edici olduklarına ve bu

* Prof. Dr., Tetova University, kushtrim.ahmeti@unite.edu.mk, ORCID: 0000-0003-2689-6864.

teorilerin çok sayıda bilgi ve mikroanaliz biçimiyle değiştirilmeleri gerektiğine inanıyordu. Soy ağacı, onun felsesindeki temel kavramlardan biridir ve günlük hayatımızın gerçeğini sorunsallaştırmayı amaçlamıştır. Bunlar: bedenlerimiz (cinsellik), sosyal kurumlarımız (hapishaneler, okullar, hastaneler, aileler) ve bilimsel kuramlar (normallik, delilik, sağlık ve hastalıklar) aslında tarihsel olarak değişken güç ilişkilerinde üretilen nesnelere. Foucault tarafından önerilen şecere analizi, doğal deneyimlerimizi iyi bilinen yanlarını ezberbozarak iyi bilinen bilgi birliğini yok etmeyi, aynı zamanda böyle bir siyasi iradenin teoride yaratılmadığını, ancak eyleme ve faaliyet gösterecek insanlara ihtiyaç duyulduğunun farkındalığını amaçlamaktadır. Bu makalenin amacı, şecereyi Foucault'un düşünce penceresinden açıklamayı ve hakimiyet'le olan ilişkisi üzerinden inceleme yapmayı hedefler.

Anahtar Kelimeler: ağacı, güç, şecere analizi, kazı bilimi.

1. INTRODUCTION

Foucault initially employs the concept archaeology to differentiate his historical approach, first, from hermeneutics, which seeks a deep truth underlying discourse or an elucidation of subjective meaning schemes, as well as to distinguish from the models of the modern such as causal models and superficial-deep models.

The beginning of Foucault's transition from archeology to genealogy is observed in 1970, aiming at a more adequate theorization of the material institutions and forms of power, and although it signals a new shift, it is not an obstruction in his works, but above all an expansion of the circle of analysis, a more convenient thematization about social practices and relations with power that will be present in his thought and writings throughout the time.

Similar to archeology, Foucault also distinguishes genealogy as a new form (of historical thought) of historical works, while, for him, the genealogist is the young historian.

If his first interest is archeology, the second is undoubtedly the genealogy of particular disciplines, the types of their specific origins, phenomena and transformations.

“There are three possible genealogy domains. First, a historical ontology of ourselves in our relationships with truth which allows us to constitute ourselves as subjects of knowledge; then, a historical ontology of ourselves in our relations to a field of power where we constitute ourselves as subjects in the process of acting on others; finally, a historical ontology of our relationship to morality which allows us to constitute ourselves as ethical agents” (Foucault, 2001, f. 1437).

2. GENEALOGY

Foucault considered himself an intellectual geologist, always aiming at re-examining of evidence and assumptions; as well as shaking the habitual ways of working and thinking: dissipate conventional data, re-evaluate rules and

institutions, and starting from this re-problematization, to participate in the formation of a new political will.

Thus, according to Foucault, through genealogy, the truth of our everyday existence is problematized: our bodies (sexuality), our social institutions (prisons, schools, hospitals, families) and scientific norms (normality, madness, health and diseases) which are in fact objects produced in historically changeable relations of power.

The genealogical analysis suggested by Foucault aims to destroy the unity of the well-known and natural objects of our experience. He was aware that such a political will is not created in theory but it needs action and people who would operate in such a way.

Genealogy also reveals the extent to which we are effects of power, for the truth that makes the laws, that produces the discourses that transmit power and expands itself upon the effects of power, is the product of relations of power, so much that we are condemned, determined to a certain mode of living and desiring.

“By the truth I don’t mean some absolute truth that can be discovered and accepted, but is a about the rules according to which the true and false are separated and specific effects of power are attached to the true” (Foucault, 2001, f. 160).

Historical genealogy is not philosophy, it studies empirical phenomena and does not claim to discover the ultimate truth, but at the same time it has relations to sciences, to analyses of scientific type or to theories which respond to rigorous measurements, thus leading us to detailed findings on ancient love, madness or prison, which at the same time have been scientifically proven and eternally subjected to revision, as have the discoveries of other sciences.

According to Foucault, the genealogy of science can not be reduced to the simple history of great discoveries or scientific theories, since it is not from the borrowed genesis of the subject of science and the object of knowledge, the disposition of which is interface, but the scientist deals with science then it returns with kindness.

“Genealogy does not oppose history like the conceited and profound view of the philosopher against the mole gaze of the scholar; on the contrary, it opposes the metahistorical unfolding of ideal meanings and indefinite teleologies. It opposes the search for the “origin” (Foucault, 2001, fv. 1004-1005).

Genealogy lies in the disposition, which consists of rules, traditions, teaching, special buildings, institutions, power, etc., and which is committed and perpetuates the recipe of science “rules of producing statements which are accepted as scientific truths”, scientific games about truth, success and learning games, of improvable and improved mistakes.

According to Foucault, genealogy is also the intertwining of erudite knowledge with the knowledge of ordinary people, which is made possible by repealing in advance the tyranny of global and comprehensive discourses, together with the hierarchies and privileges of their theoretical avant-gardes:

“Let us give the term genealogy to the union of erudite knowledge and local memories which allow us to establish a historical knowledge of struggles and to make use of this knowledge tactically today” (Foucault, 2009, f. 79).

Preliminary, he defines that what the local character of criticism indicates in reality is an autonomous noncentralized kind of theoretical production, one, that is to say, whose validity is not dependent on the approval of the established regimes of thought, that should not be taken to mean that its qualities are those of an obtuse, naive or primitive empiricism; nor is it a soggy eclecticism, an opportunism that laps up any and every kind of theoretical approach; nor does it mean a self-imposed asceticism which taken by itself would reduce to the worst kind of theoretical impoverishment (Foucault, 2009, f. 76).

According to him, this local character of the criticism was enabled precisely through the return of knowledge, or an insurrection of subjugated knowledges.

“Subjugated knowledges are thus those blocs of historical knowledge which were present but disguised within the body of functionalist and systematizing theory and which criticism – which obviously draws upon scholarship – has been able to reveal. On the other hand, I believe that by subjugated knowledges one should understand something else, something which in a sense is altogether different, namely, a whole set of knowledges that have been disqualified as inadequate to their task or insufficiently elaborated: naive knowledges, located low down on the hierarchy, beneath the required level of cognition or scientificity” (Foucault, 2009, f. 77).

Genealogy methodologically politicizes all aspects of culture and general life, thus seeking to achieve a single goal: it thematizes the birth of modern practices that are normalizing and disciplining in essence.

Genealogy also reveals the extent to which we are effects of power, for the truth that makes the laws, that produces the discourses that transmit power and expands itself upon the effects of power, is the product of relations of power, so much that we are condemned, determined to a certain mode of living and desiring.

3. GENEALOGY of POWER

The genealogical understanding of ourselves, our social institutions, and our practices reveals how power mechanisms are effectively incorporated into social entirety, and demonstrates how can the individual create new effects of power.

“Power is exercised rather than possessed; it is not the 'privilege', acquired or preserved, of the dominant class, but the overall effect of its strategic positions - an effect that is manifested and sometimes extended by the position of those who are

dominated. Furthermore, this power is not exercised simply as an obligation or a prohibition on those who 'do not have it'; it invests them, is transmitted by them and through them; it exerts pressure upon them, just as they themselves, in their struggle against it, resist the grip it has on them.” (Foucault, 2011, f. 28).

In other words, this means that genealogy not only reveals the omnipresence of power (which is always present, not because it incorporates everything but because it comes from everywhere), but also its productivity, because it is not just repression and does not just say no, since by inciting pleasure and forms of knowledge, it creates discourses.

In fact, according to Foucault, power should be understood as a network of relations, which are responsible for the creation of the subject as the product and representative of power.

“There are two meanings of the word subject: subject to someone else by control and dependence, and tied to [one's] own identity by a conscience or self-knowledge. Both meanings suggest a form of power which subjugates and makes subject to.” (Foucault, 2001, f. 1042).

This means that power, just as knowledge, is not in ownership of the subject, because power creates influence on the levels of desires, and on the level of knowledge as well. Away from it, to hinder knowledge, power creates it. (Ферн, 2002, p. 145).

This is also the chief topic of Foucault's philosophy – “The idea of power and its relation to knowledge”, which is found in almost all of his works.

Opposing the Marxist principle that power is in the hands of the working class, he also analyzes the fact that class is a sociological abstraction, even the one which is experienced at the individual and collective level.

The idea of the “ruling class” has never received an adequate formulation, and neither have other terms, such as “to dominate”, “to rule”, “to govern”, etc. These notions are far too fluid and require analysis. We should also investigate the limits imposed on the exercise of power - the relays through which it operates and the extent of its influence on the often insignificant aspects of the hierarchy and the forms of control, surveillance, prohibition, and constraint. Everywhere that power exists, it is being exercised. No one, strictly speaking, has an official right to power; and yet it is always exerted in a particular direction, with some people on one side and some on the other. It is often difficult to say who holds power in a precise sense, but it is easy to see who lacks power” (Foucault, 2001, f. 1181)

According to him, it may be that Marx and Freud cannot satisfy entirely our desire for understanding “this enigmatic thing which we call power, which is at once visible and invisible, present and hidden, ubiquitous”. Theories of government and the traditional analyses of their mechanisms certainly don't

exhaust the field where power is exercised and where it functions (Foucault, 2001, f. 1180).

Nevertheless, despite numerous differences between the legal-liberal concept of power that we find in the philosophers of the 18th century and the Marxist conceptualization, he considers that there is yet a common point that he will name economization:

“In one case we have a political power, that has the procedure of exchange and the economy of circulation of goods as its formal model; while, in the other case we have a political power which, in economy, finds the reason of its historical existence, the principle of its concrete form and its actual functioning” (Foucault, 2009, f. 87).

On the other hand, the huge differences between the two systems of power analysis are obvious, whereas the first is the old system of the 18th century authors, which is articulated around the idea of power as inherent right and that can be traced to build sovereignty where the contract serves as the matrix of power, and any overflow of the very terms turns into abuse and oppression.

“Power-contract, where as a limit, or, rather, beyond crossing of the limit, oppression stands” (Foucault, 2009, f. 91).

On the other side, we have the system which would try, on the contrary, to analyze political power according to the contract-oppression scheme, where repression was not what oppression was in relation to the contract, but, on the contrary, the simple effect and the simple pursuit of a relationship of domination (Foucault, 2009, f. 91).

“Repression would be nothing else than the implementation of a perpetual balance of power within this pseudo-peace in which a continuous war is on” (Foucault, 2009, f. 91).

Thus, in both power analysis schemes, the genuine difference is not that between the legitime and the illegitimate, but that between war and submission.

“Actually, this is a great unknown: who applies power? Where is it applied? We know approximately who uses it, where does the profit go, through which hands and where does it enter again, while power... We know quite well that rulers do not keep power. Foucault, in general, considers that, regardless of how much we try to avoid economic schemas of power analysis, two massive hypotheses are inevitable:

“On the one hand, the mechanism of power would be repression - hypothesis, if you will, which I will conveniently call the Reich hypothesis - and, secondly, the basis of the power relationship is bellicose confrontation of forces - a hypothesis that I will call, again for convenience, the Nietzsche hypothesis. These two hypotheses are not irreconcilable, on the contrary; they even seem to be linked together with enough plausibility: is not repression, after all, the political

consequence of war, as was oppression, in the classical theory of political law, the abuse of sovereignty in the legal order” (Foucault, 2009, f. 90).

According to him, the second hypothesis overthrows Clausewitz’s famous definition that war is merely a continuation of politics by other means; not that it is only a political act, but even a genuine political instrument, it is the continued politics itself by other means, and claims that politics is the ongoing war by other means, from which we can draw three conclusions.

“First this: that power relations, as they function in a society like ours, are essentially anchored in a certain balance of power established at a given moment, historically precise, in war and by war [...] And the overthrow of this proposal would also mean something else: namely that, within this "civil peace", political wars, clashes over power, with power, for power, changes in relations of power - accentuations on one side, reversals, etc., -, all this should, in a political system, be interpreted only as continuations of the war. And should be deciphered as episodes, fragments, movements of the war itself [...] Finally, the overthrow of Clausewitz’s aphorism would mean yet a third thing: the final decision can not come only from the war, that is to say, from a showdown of force where weapons are the ultimate judges” (Foucault, 2009, f. 90).

He does not use the word power only in the sense of physical and military force, but, for him, power is also manifested through the ways in which society is regulated, with innumerable threads of rule and resistance to it.

“By power, I do not mean “Power” as a group of institutions and mechanisms that ensure the subservience of the citizens of a given state. By power, I do not mean, either, a mode of subjugation which, in contrast to violence, has the form of the rule. Finally, I do not have in mind a general system of domination exerted by one group over another, a system whose effects, through successive derivations, pervade the entire social body” (Foucault, 2011, f. 122).

According to Foucault, what must be understood by the term power firstly is the “multiplicity of force relations immanent in the sphere in which they operate and which constitute their own organization; as the process which, through ceaseless struggles and confrontations, transforms, strengthens, or reverses them; as the support which these force relations find in one another, thus forming a chain or a system, or on the contrary, the disjunctions and contradictions which isolate them from one another; and lastly, as the strategies in which they take effect, whose general design or institutional crystallization is embodied in the state apparatus, in the formulation of the law, in the various social hegemonies”

In an interesting interpretation by Umberto Eco, it turns out that by differentiating the differences in the relationship between power and knowledge, between discursive and non-discursive practice, Foucault’s works clearly underline the distinct understanding of power, which has two characteristics - power is not

only seen in repression and the deprivation of rights, but also in the encouragement of speeches and the creation of knowledge, as well as the fact that power is not alone and massive, it is not a one-direction movement by those who command to their subordinates (Eco, 1983).

This kind of definition of power had an impact on Roland Barthes also, who lets us know that power is not alone, informing us that it exists even where it is not visible, and is versatile at the same time, it appears in groups as well:

“We discover then that power is present in the most delicate mechanisms of social exchange: not only in the State, in classes, in groups, but even in fashion, public opinion, entertainment, sports, news, family and private relations, and even in the liberating impulses which attempt to counteract it” (Bart, 2010, f. 13).

This is the reason why Barthes will call “the discourse of power any discourse which engenders blame, hence guilt, in its recipient” (Bart, 2010, f. 13).

Even after the probable changes, the power will return in the new state of affairs.

The similarity and compatibility we find with another of Foucault’s thoughts on omnipresence of power is evident especially here: The omnipresence of power: not because it has the privilege of consolidating everything under its invincible unity, but because it is produced from one moment to the next, at every point, or rather in every relation from one point to another. Power is everywhere; not because it embraces everything, but because it comes from everywhere (Foucault, 2011, f. 123).

According to Eco, this image of power, carefully observed, reminds us of the system which linguists call language:

“It is true that language uses compulsory means (I cannot say I want an IF since nobody would understand me), but this compulsiveness is not a result of a decision of an individual or power center, from where rules are distributed: this compulsiveness is the result of the society, there is a compulsiveness apparatus which serves the purpose upon which all agreed, nobody wants to take responsibility about grammar rules, but all agree that those rules should be respected and expect the same from the others, since this state is convenient to the community” (Eco, 1983, f. 41).

Moreover, he considers it as a form of instruments of power, thanks to the systematization of knowledge.

“Power is the parasite of a trans-social organism, linked to the whole of man's history and not only to his political, historical history. This object in which power is inscribed, for all of human eternity, is language, or to be more precise, its necessary expression: the language we speak and write” (Bart, 2010, f. 14).

Power is not based on the ability to speak as such, but on speech which matches and is strengthened in a certain order, set of rules, language as a code. (Eco, 1983, f. 38).

Language, says Barthes, obliged to posit myself first as subject, thus what I do is merely the consequence and consecution of what I am; I must always choose between masculine and feminine, for the neuter and the dual are forbidden me; Further, I must indicate my relation to the other person by resorting to either tu or vous; social or affective suspension is denied me. Finally, he concludes that the language with its structure implies an inevitable relation of alienation and that language is neither reactionary nor progressive; it is quite simply fascist; for fascism does not prevent speech, it compels speech (Bart, 2010, f. 15).

Similarly, we also find the conclusion in Foucault that power is manifested and laid through language, and this is best noticed in relation to sex:

“Power acts by laying down the rule: power’s hold on sex is maintained through language, or rather through the act of discourse that creates, from the very fact that it is articulated, a rule of law. It speaks, and that is the rule. The pure form of power resides in the function of the legislator; and its mode of action with regard to sex is of a juridico-discursive character. (Foucault, 2011, f. 114).

Umberto Eco poses another Foucauldian dilemma: How is it possible for power, built by the network of agreements, to be destroyed? (Eco, 1983, f. 47).

Or as Foucault himself would say: Should it be said that one is always “inside” power, there is no “escaping” it, there is no absolute outside where it is concerned, because one is subject to the law in any case? Or that, history being the ruse of reason, power is the ruse of history, always emerging the winner?” (Foucault, 2011, f. 125).

Regarding this dilemma, at the same time, Foucault will answer there: “This would be to misunderstand the strictly relational character of power relationships. Their existence depends on a multiplicity of points of resistance: these play the role of adversary, target, support, or handle in power relations. These points of resistance are present everywhere in the power network. Hence there is no single locus of great Refusal, no soul of revolt, source of all rebellions, or pure law of the revolutionary. Instead, there is a plurality of resistances, each of them a special case: resistances that are possible, necessary, improbable; others that are spontaneous, savage, solitary, concerted, rampant, or violent; still others that are quick to compromise, interested, or sacrificial; by definition, they can only exist in the strategic field of power relations... The points, knots, or focuses of resistance are spread over time and space at varying densities, at times mobilizing groups or individuals in a definitive way, inflaming certain points of the body, certain moments in life, certain types of behavior. Are there no great radical ruptures, massive binary divisions, then? Occasionally, yes. But more often one is dealing

with mobile and transitory points of resistance, producing cleavages in a society- that shift about, fracturing unities and effecting regroupings, furrowing across individuals themselves, cutting them up and remolding them, marking off irreducible regions in them, in their bodies and minds” (Foucault, 2011, fv. 125-126).

In this sense, the power within which is the individual, is experienced in such a way that agreements on which it is based are severed within him, concludes Eco, posing at the same time the other issue, that of the extent to which Barthes’s language obeys the mechanisms of the power system of which Foucault speaks about? (Eco, 1983, f. 49).

“Considering language as a system of rules, not only grammatical, but also what we call pragmatism today; let’s say – conversion rules, according to which the answer should be related to the question posed. For the one who breaks this rule, depending on the situation, we think that he is uncultured, crazy, that he wants to provoke us or that he wants to escape the answer to the question posed. The literature which competes with language, represents a process of vanishing old rules and creating new ones: rules that can only be applied to a discourse or a current and which, above all, apply only to literary laboratory conditions” (Eco, 1983, f. 49).

Although the Foucauldian way of defining power, which is genially presented in the language by Barthes, it is not clearly positioned between neo-revolutionism or neo-reformism, it has the merits of abolishing differences and revising meanings between concepts of power and political initiative.

In the paper “La pensée du dehors” published in June, 1966 he will state:

The breakthrough to a language from which the subject is excluded, the bringing to light of a perhaps irremediable incompatibility between the appearing of language in it being and consciousness of the self in its identity, is an experience now being heralded at diverse points in culture: in the simple gesture of writing as in attempts to formalize language; in the study of myths as in psychoanalysis... We are standing on the edge of an abyss that had long been invisible: the being of language only appears for itself with the disappearance of the subject” (Foucault, 2001, fv. 548-549).

4. CONCLUSION

Foucault’s goal was to illustrate the relationship between knowledge and social practices and the power relations through which they were developed and applied.

Foucault’s theory of power represents the peak achievement of the entire discourse, since he goes one step further than all pro-Nietzschean thinkers, leaving the position of his belief, not only in the emancipatory potential of the modern, but

also in the possibility of getting a certain assessment of a social theorist, in the prism of the object of study.

His theory can also be understood as a conclusion of Nietzsche's project on detaching from modernity, its normative content, its desires and hopes.

What interests him is how power relations historically concentrate in the form of the state, and they are not reduced to it during the process, since for Foucault, the state is only a tactic of governance, a dynamic form and historical stabilization of the social relations of power.

The most significant contribution of Foucault to his power of is the conclusion that clearly informs us that power is not governance, an approach that makes him special, which is characterized by a successful analytical combination of its microphysics and the macropolitical affairs of the state, in the process of which, he does not limit their relations.

Foucault believed that power defends itself by mystifying its control over knowledge, privileging certain forms of discourse by giving them power, which they, in essence, do not possess. Knowing the origins of the constructed social relations of power enables the understanding of the limits and risks of the way we create knowledge and, by this, the basis on which judging critically and freely is offered to us.

REFERENCES

- Bart, R. (2010). *Lekcija*. Loznica: Karpoš.
- Eco, U. (1983). *La lingua, il potera, la forze*. In U. Eco, *Sette anni di desiderio* (pp. 183-195). Milano: Bompiani.
- Foucault, M. (2001). *À propos de la généalogie de l'ethique: un aperçu du travail en cours*. In M. Foucault, *Dits et écrits II* (pp. 1428-1450). Paris: Gallimard.
- Foucault, M. (2001). *À propos de la généalogie de l'ethique: un aperçu du travail en cours*. In M. Foucault, *Dits et écrits II* (pp. 1428-1450). Paris: Gallimard.
- Foucault, M. (2001). *Entretien avec Michel Foucault*. In M. Foucault, *Dits et écrits II* (pp. 140-160). Paris: Gallimard.
- Foucault, M. (2001). *La pensée du dehors*. In M. Foucault, *Dits et écrits I* (pp. 546-567). Paris: Gallimard.
- Foucault, M. (2001). *Le sujet et le pouvoir*. In M. Foucault, *Dits et écrits II* (pp. 1041-1062). Paris: Gallimard.
- Foucault, M. (2001). *Les intellectuels et le pouvoir*. In M. Foucault, *Dits et écrits I* (pp. 1174-1183). Paris: Gallimard.
- Foucault, M. (2001). *Nietzsche, la généalogie, l'histoire*. In M. Foucault, *Dits et écrits I* (pp. 1004-1024). Paris: Gallimard.
- Foucault, M. (2009). *Metoda gjenealogjike dhe dijet e nënshtruar*. In M. Foucault, *Pushteti dh edija* (pp. 67-93). Tiranë: ISP& DITA 200.
- Foucault, M. (2011). *Disiplinë dhe ndëshkim*. Tiranë: Odeon.

Foucault, M. (2011). Historia e seksualitetit 1. Tiranë: UET Press.

Fuko, M. (1998). Arheologija znanja. Beograd: Plato.

Fern, H. (2002). Otade postmodernata politika Liotar, Potri, Fuko. Skopje: Ins
Tsitut za Demokratiya, Solidarnost i Sivilno Opštstvo.

**IAASB DENETİM RAPORU PROJESİ VE YENİ DENETİM RAPORU:
BORSA İSTANBUL'DA İŞLEM GÖREN ŞİRKETLERİN DENETİM
RAPORLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA¹**

*IAASB AUDIT REPORT PROJECT AND NEW AUDIT REPORT: A RESEARCH
ON AUDIT REPORTS OF COMPANIES TRADED ON BORSA İSTANBUL*

Tolga ERDOĞAN*, **Peyami Sefa ÇARIKÇIOĞLU****

*Geliş Tarihi: 22.12.2020
(Received)*

*Kabul Tarihi: 22.11.2021
(Accepted)*

ÖZ: Bilgi kullanıcıları açısından denetim raporu son derece önemli bir belgedir. Bu belge içerisinde en önemli bilgi görüş olsa da raporun daha fazla bilgi sunuyor olması da son derece önemlidir. IAASB tarafından başlatılan ve pek çok tarafın görüşleri sonucunda oluşturulan denetim raporu formatı bilgi kullanıcılarına daha fazla bilgi sunmaktadır. Yapılan bu değişikliğe paralel olarak ülkemizde de Kamu Gözetimi Kurumu tarafından gerekli düzenlemeler yapılmış ve yeni rapor uygulamaya konulmuştur. Ülkemizde 2017 yılı başından beri kullanılmaktadır. Değişikliğin temelini BDS 700 "Finansal Tablolara İlişkin Görüş Oluşturma ve Raporlama" standardı oluşturmaktadır. Düzenleme ile birlikte BDS 701 "Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi" standardı gereği denetim raporları bilgi kullanıcılarına daha fazla bilgi sağlamaya başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Denetim Raporu, Bağımsız Denetim, Denetim Raporu, Kilit Denetim Konuları, BDS 700, BDS 701

ABSTRACT: For information users, the audit report is an extremely important document. While the most important information in this document is opinion, it is also very important that the report offers more information. The audit report format initiated by IAASB and created as a result of the opinions of many parties provides more information to information users. In parallel with this change, the necessary arrangements were made by the Public Oversight Authority in our country and a new report was put into practice. It has been used in our country since the beginning of 2017. The basis of the amendment is the ISA 700 "Forming an Opinion and Reporting on Financial Statements" standard. With the regulation, audit reports started to provide more information to information users in accordance with the standard of ISA 701 "Communicating Key Audit Matters in The Independent Auditor's Report".

Keywords: New Audit Report, Independent Audit, Audit Report, Key Audit Issues, ISA 700, ISA 701

¹ Bu çalışma İstanbul Kültür Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde hazırlanan "Bağımsız Denetimde Görüş ve Görüşü Etkileyen Unsurlar Üzerine Bir Araştırma" isimli doktora tezinden yeniden düzenlenmiştir.

* Öğr. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi, tolgaerdogan@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9079-3416.

** Prof. Dr., İstanbul Kültür Üniversitesi, p.carikcioglu@iku.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4747-9736.

EXTENDED ABSTRACT

With this study, changes made to the audit report were examined due to the needs that changed over time. Information about the new audit report project was given and the contents of the new audit report were discussed in detail. It is aimed to determine when the new audit report was put into practice by the enterprises operating in Borsa Istanbul.

Due to the changing needs of information users, the need to make changes in the audit report format was revealed. In 2006, the IAASB, acting in conjunction with the AICPA Auditing Standards Board, started an academic research study to determine whether there are differences in perception among different financial statement users regarding the audit of financial statements and the audit report, and to obtain opinions from financial information users on the issue.

The results of this research were completed in September 2009 and presented to the public opinion. In the report, it was concluded that it is not possible to continue the current reporting practice which evaluates the feedback received as a result of the interviews with many different stakeholder groups around the world and the information obtained from the international community. As a result of this study, it was determined that there is an expectation that auditors will provide more transparency regarding the important issues in the financial statements.

In response to these requests from financial information users regarding audit reports, the "Report Project of Auditors" was put into practice by the IAASB in 2011. The overall goal of this project was expressed as increasing the communication power of the independent audit report by providing public benefit. As a result of the new audit report project, which aims to enable users to access information more easily, the new audit report format that will best meet the needs of many parties has been used since 2016 in the world and 2017 in our country.

Many standards have been changed with the regulation. The ISA700, ISA 701 and ISA 705 are the first of these. Along with the ISA 701 "Communicating Key Audit Matters in The Independent Auditor's Report" standard, it has become possible to provide more information to information users. With an application implemented for the first time in our country with ISA 701, practices specific to our country have been added to the standard. The international standard remains the same. In addition, paragraphs with the code "T" were added to show the application of Turkey.

In this study, what these changes which are needed by information users and in the new reporting format were examined, and when the enterprises operating in Borsa Istanbul started to apply the new reporting format.

With the new format, not only is the users seeing the first opinion in the report, but also key audit issues are added to the report, where they can learn more about the business. With this arrangement, it is aimed that information users can access more information about the business. Users will be able to access to more transparent more descriptive information. It can be stated that new reports increase the power of communication with all interest groups.

In the research, the data of 2016, 2017, 2018 and 2019 of the enterprises in all sectors operating in Borsa Istanbul and disclosed on the Public Disclosure Platform (KAP) were used. As of May 2020, the number of companies traded on Borsa Istanbul and whose

data can be accessed is 493. However, four-year data of all these companies could not be reached. While determining the main body of the research and selecting the sample, a total of 1,877 audit reports regarding all types of opinions of these 493 enterprises were examined. Since the new audit reporting started around the world in 2016, the audit reports of the last four years have been included in the analysis. In this way, it has been tried to determine when the new reporting format has been used in our country and whether it has been used by all audit firms.

Two sectors constitute the majority of the 430 enterprises examined. These are financial institutions and the manufacturing sector. They are followed by wholesale and retail trade, restaurants and hotels sector and technology sector. The number of businesses in other sectors is relatively small. Financial institutions and enterprises operating in the manufacturing sector constitute approximately 80% of the enterprises traded on the stock exchange.

Reports were examined by dividing into the types of opinions given. In 2016, when the new reporting format started to be used, 380 of the independent audit reports examined contain positive opinion, 44 conditional opinion and 6 refrain from expressing opinions. In this year, when the new reporting format started to be used in the world, the new format was used in a total of 4 audit reports, 3 of which were given a conditional opinion although it was not mandatory in our country, and 1 of the audit reports that were avoided. No new audit reporting was used in any of the unqualified audit reports. There are no audit reports in 2016 with a negative opinion.

Examining the data of 2017, 383 independent audit reports gave a positive opinion, and it was observed that 378 of these reports were switched to new audit reporting, but not in 5, although it is mandatory for use in our country. It was observed that new reporting was initiated in all 42 reports for which conditional opinions were given and 5 reports were avoided. The audit reports of 425 of the 430 enterprises examined were prepared in accordance with the audit report format. There are no audit reports in 2017 with a negative opinion.

371 of the year of 2018 audit reports gave positive opinions, and only one of them was prepared in the old reporting format. It was observed that 53 reports containing conditional opinions and 6 reports for which no opinions were submitted, were switched to new reporting. Audit reports of 429 companies were prepared according to the new format, and only one company's audit report was prepared in the old format. There are no audit reports in 2018 with a negative opinion.

Of the 430 audit reports reviewed in 2019, 364 contained positive opinions, 59 conditional opinions, 6 refraining from expressing opinions, and 1 negative opinion. All of these reports have been prepared according to the new reporting format.

1. GİRİŞ

Günümüzde ekonomik hayatın önemli birer parçası haline gelen işletmeler ile ilgili karar alması gereken pek çok çıkar çevresi bulunmaktadır. Bu çıkar çevresinin alacağı kararlar daha çok finansal kararlar olduğundan karar alıcıların işletme ile ilgili finansal bilgiye ihtiyaçları olmaktadır. İşlemeden sağlanan finansal bilginin doğruluğu ve güvenilirliği alınacak kararların doğruluğunu doğrudan etkileyecektir. Sunulan finansal bilgi ne kadar güvenilir ise karar alıcıların alacağı kararlarda o derece isabetli olacaktır.

Denetlenmiş finansal bilgilerin karar alıcılara ulaştırılabilmesi için yapılan denetim çalışması sonucunda hazırlanacak denetim raporu son derece önemlidir. Hazırlanan denetim raporunda yer alan bilgiler karar alıcılara kullanacakları finansal bilgiler hakkında bilgi sağlayacaktır. Bu nedenle denetim raporunun içeriği, kapsadığı bilgi son derece önemlidir. Ayrıca sunulan bu bilginin sunuluş sırası da bilgiye erişim açısından önem arz etmektedir. Finansal bilgi kullanıcıları raporlarda hangi bilgiye ulaşmak istemekte ve ilk baktıkları bölümün hangisi olduğu son derece önemlidir.

Bu çalışma ile zaman içerisinde değişen ihtiyaçlar nedeni ile denetim raporunda yapılan değişiklikler ele alınarak bu değişikliklerin Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren işletmeler tarafından ne zaman uygulamaya konulduğunun tespit edilmesi amaçlanmıştır.

2. IAASB DENETİM RAPORU PROJESİ

6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu ve Kamu Gözetimi Kurumu tarafından yayımlanan Bağımsız Denetim Standartları'na göre, işletmede denetim faaliyeti yürüten bağımsız denetim kuruluşu veya bağımsız denetçi tarafından yürütülecek olan denetim faaliyetinin neticesinde denetçinin varmış olduğu görüşü, görüş yazısında açıklanması gerekmektedir. Denetçinin yapmış olduğu bağımsız denetim sonucuna göre görüş yazısı hazırlarken, topladığı yeterli sayıda ve uygun denetim kanıtını temel almak suretiyle bir değerlendirme yaparak sonuca varması gerekmektedir Altaş (2016: 139).

Bağımsız denetçi tarafından, denetim faaliyeti sonucunda hazırlanacak olan denetim raporunun biçim ve kapsamı belirlenirken, denetim konusunda uluslararası düzenleyici kurumların ve denetim çalışmalarından etkilenen diğer tarafların iş birliği içerisinde çalışmaları denetimle ilgili "kullanıcıların beklenti farklılığını" ortadan kaldıracak önemli bir olgudur. Bu nedenle denetim raporlarının sadece olumlu ya da olumsuz görüş bilgisi vermektense ziyade bunun yanında işletme ile ilgili farklı bilgilerde veren daha kapsamlı, daha açıklayıcı bir rapor olması gerektiği ile ilgili bir beklentinin kabul gördüğü söylenebilir Yanık (2017: 5).

2006 yılında IAASB, AICPA Denetim Standartları Kurulu ile birlikte hareket ederek, finansal tabloların denetimi ve denetim raporuyla ilgili olarak farklı finansal tablo kullanıcıları arasında algı farklılıkları olup olmadığını tespit etmek

ve finansal bilgi kullanıcılarından konuya ilişkin görüş almak amacıyla akademik bir araştırma çalışmasına başlamıştır Doğan (2017: 2).

Yapılan bu araştırmaya ilişkin sonuçlar Eylül 2009'da tamamlanmış ve kamuoyunun görüşüne sunulmuştur. Dünyadaki birçok değişik paydaş grubu ile yapılan görüşmeler sonucunda alınan geri dönüşler ve uluslararası toplumdan alınan bilgilerin değerlendirildiği raporda, mevcut raporlama uygulamasının devam ettirilmesinin mümkün olmadığı sonucuna varılmıştır. Yapılan bu çalışmanın sonucunda denetçilerin finansal tablolarda yer alan önemli konular ile ilgili daha fazla şeffaflık sağlamasına yönelik bir beklentinin olduğunu tespit edilmiştir Doğan (2017: 2).

Finansal bilgi kullanıcılarının denetim raporları ile ilgili bu taleplerine yanıt olarak 2011 yılında "Denetçi Raporu Projesi" IAASB tarafından uygulamaya koyulmuştur. Bu projenin genel hedefi, kamu yararı sağlamak suretiyle, bağımsız denetim raporunun iletişim gücünü yükseltmek olarak ifade edilmiştir www.iaasb.org.

Bunun yanında, beklentileri karşılayacak yeni raporlama ili ilgili sadece IAASB çalışma başlatmamış olup ayrıca, AB Komisyonu, "ABD Kamu Gözetimi Kurumu" (PCAOB), "Birleşik Krallık Kamu Gözetimi Kurumu" (FRC), "Uluslararası Sermaye Piyasası Kurumları Teşkilatı" (IOSCO) ve Amerikan Muhasebeciler Enstitüsü'ne bağlı "Denetim Kalite Merkezi" (CAQ) gibi birçok farklı kurum ve düzenleyici kuruluşlar da denetim raporlamasında değişiklik gerçekleştirilmesi için çeşitli çalışmalara başlamışlardır Doğan (2017: 3).

Yapılan tüm bu çalışmaların sonucunda tüm çıkar gruplarının görüşlerine bağlı olarak, iletişim gücü daha yüksek, daha şeffaf ve anlaşılır bir raporlama formatı belirlenmiştir.

IAASB tarafından hazırlanan proje sonucunda, proje kapsamında bulunan ve değiştirilen denetim standartları Eylül 2014 tarihinde kabul edilmiştir. 15 Aralık 2016 tarihinden sonra sona eren hesap dönemlerinden itibaren kullanılmak üzere Ocak 2015'de yayımlanmıştır. Denetim raporuyla ilgili yaşanan bu önemli gelişme, bağımsız denetimin kıymetini yükseltecek önemli bir gelişme olarak kabul edilmektedir www.kpmg.com.tr.

Denetim raporlarının eski hali, denetçi ve muhasebeci olmayan, finansal tablolar hakkında çok fazla bilgi sahibi olmayan finansal bilgi kullanıcıları açısından denetim bulguları ile ilgili oldukça kısıtlı bilgiler sunmaktaydı. Yapılan değişikliklerle birlikte, bilgi kullanıcıları açısından oluşan beklenti boşluğu doldurulacaktır. Yeni format ile birlikte kullanıcılar ihtiyaç duydukları bilgiye kolayca ulaşma imkanı elde edecektir. Yeni raporlama formatı, finansal bilgiye sahip olmayan bilgi kullanıcılarının da rahatlıkla bu bilgileri kullanabilmelerine olanak sağlayacaktır Lazarevska ve Trpeska (2016: 92).

Yapılan denetim faaliyetinin içeriğini düzenleyen ve denetçinin ekonomik olaylara bakış açısını daha iyi ifade etmesini hedefleyen yeni denetim raporları, denetimde risk faktörünü daha da iyi vurgulayan anlayışla önemlilik ilkesini daha fazla vurgulamakta ve bu kavramın daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Bu bakımdan, denetçinin risk odaklı denetim anlayışıyla faaliyetlerini yerine getirmesi, denetimin kalitesini yükseltmiş, denetim sürecinin daha iyi anlaşılmasına olanak sağlamıştır. Buna bağlı olarak da denetim raporunun değerinin yükselmesiyle birlikte daha da anlaşılabilir bir raporlama yapılması mümkün hale getirmiştir. Dolayısıyla tüm bu gelişmeler ışığında, yeni denetim raporunun ihtiyaçları daha iyi karşılayabilmesi ve taraflar arasındaki karşılıklı iletişime kattığı değer, günümüz denetim anlayışının en önemli başarısı olarak gösterilebilir Akdoğan ve Bülbül (2019: 2)

3. YENİ DENETİM RAPORUNUN GETİRDİKLERİ

Yapılan çalışmalar sonucunda, denetim raporunda yalnızca denetim süreci sonunda ulaşılan nihai görüşü sunmaktan ziyade, denetim raporunun tüm denetim sürecine açıklık getiren bir hal alması, denetim konusunda yaşanan önemli bir değişiklik olarak gösterilmektedir. (Biçer ve Erol, 2017: 72). Buna istinaden denetim raporları, denetçinin varmış olduğu kanaatin tüm oluşum sürecini, nedenselliği ile birlikte aydınlatabilecek ve daha açıklayıcı bir hale ulaştırabilecektir Uludağ (2017: 3).

Bu projenin tamamlanmasıyla birlikte IAASB tarafından denetim standartlarında çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler ile birlikte denetim raporunda yapılan en önemli değişiklikler şu şekilde sıralanabilir: Kilit denetim konularının da artık raporda yer almaya başlayacaktır. Denetim raporunda verilen görüşün ilk olarak sunulması ile birlikte raporda yer alan bilgilerin sırası değişmiştir. Raporda yer alan denetçinin ve yönetimin sorumluluğu ile ilgili açıklamaların kapsamı işletmenin sürekliliği konusunu da içine alacak şekilde genişlemiştir. Bağımsız denetim raporunda denetçinin bağımsızlığı ve etik ilkelere uygunluk açısından, açıklamalar bulunacak ve sorumlu ortak baş denetçinin adı yazılacaktır Türel ve Türel (2016: 101).

Bağımsız denetim raporunda yapılan bu önemli değişikliklerin etkileri temel olarak verilen raporun anlaşılabilirliğinin artırılması ve şeffaflığının geliştirilmesini sağlamak şeklinde ifade edilebilir. Denetim raporu standardında yapılan tüm bu değişiklikler “Uluslararası Denetim Standartlarına” uygun olarak gerçekleştirilen bağımsız denetimin şeklini, kapsamını ve içeriğini hiçbir şekilde değiştirmemektedir. Yapılan bu değişiklikler sadece işletmede yapılan denetimin şeffaflığını artırmayı amaçlamaktadır Türel ve Türel (2016: 101).

Yeni raporlama formatında ilk sırada denetim görüşü yer almakta bu sayede bilgi kullanıcıları rapora ilk baktıkları anda deneticinin görüşünü görebilmektedirler. Ardından görüşün dayanağı kısmı yer almakta olup verilmiş

olan görüş ile ilgili yapılan açıklamalara kolayca ulaşılabilir. Bu raporlama formatı bilgi kullanıcıların aradıkları bilgiye hızlıca ulaşmalarını sağlamıştır.

4. YENİ DENETİM RAPORUNUN ÜLKEMİZ UYGULAMASI

IAASB tarafından hazırlanan proje sonucunda hazırlanan bu yeni denetim raporlaması dünyada 2016 yılı itibari ile başlamış olup ilgili düzenlemeler ülkemizde Kamu Gözetimi Kurumu tarafından yapılmış, Bağımsız Denetim Standardı BDS 700 “Finansal Tablolara İlişkin Görüş Oluşturma ve Raporlama” standardı, BDS 705 “Bağımsız Denetçi Raporunda Olumlu Görüş Dışında Bir Görüş Verilmesi” standardı ve BDS 706 “Bağımsız Denetçi Raporunda Yer Alan Dikkat Çekilen Hususlar ve Diğer Hususlar Paragrafları” standardı 01.01.2017 sonrasında uygulanmak üzere, 24.03.2017 tarihli ve 30017 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan bir Tebliğiyle güncellenmiştir. Bunun yanında “BDS 701 Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi”, ilk defa uygulanmaya başlayan bir standart olup “bu standart, borsada işlem gören işletmelerin 01.01.2017 tarihinde ve sonrasında, 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu uyarınca denetime tabi diğer şirketlerin 01.01.2018 tarihinde ve sonrasında başlayan hesap dönemlerinin denetiminde uygulanmak üzere 09.03.2017 tarih ve 30002 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır”.

Bu değişikliklerden sonra ülkemizde KGK tarafından 31 Aralık 2019 tarih, 30995 (4. Mükerrer) sayı numaralı Resmi Gazete’de “Muhasebe Tahminleri Projesi Kapsamında Yapılan Değişikliklerin (BDS 200, BDS 230, BDS 240, BDS 260, BDS 580, BDS 700 ve BDS 701) Yayımlanması” başlığı ile yayımlanan karar ile sayılan standartlarda güncelleme yapılmıştır.

Ülkemizde ilk defa BDS 701 ile hayata geçirilen bir uygulamayla, standarda ülkemize özgü uygulamalar ilave edilmiştir. Uluslararası standarttaki madde aynen kalmakla birlikte birde ilave olarak uluslararası uygulamayla farklılık gösteren Türkiye uygulamasını göstermek amacıyla T kodlu paragraflar ilave edilmiştir. Bunun yanında Uluslararası Denetim Standartlarının çevirisi olan paragraflar olduğu gibi kalmış, denetçilerin uluslararası uygulamaya ilişkin farkındalıklarının korunması sağlanmaya çalışılmıştır Doğan (2018: 69).

5. DENETİM RAPORUNUN ŞEKLİ VE İÇERİĞİ

Bağımsız denetçi tarafından yürütülen bağımsız denetim faaliyeti sonucunda denetçi yapmış olduğu denetimde ulaştığı sonuçları işletme ilgililerine bir raporla açıklayacaktır. Denetçinin rapor hazırlama zorunluluğu BDS 700 içerisinde yer almaktadır ve standartta hazırlanacak bu raporun şeklinin nasıl olması gerektiği standart içerisinde ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Denetçinin hazırlayacağı bağımsız denetim raporu yazılı bir biçimde olmalı ve aşağıda sıralanmış olan tüm başlıkları kapsamalıdır (BDS 700, prg 20-50):

• **Başlık:** Denetim raporunda yer alacak ilk unsurdur. Denetim faaliyeti sonucunda hazırlanacak raporda açık bir şekilde “Bağımsız Denetçi Raporu” ifadesinin bulunması gerekir (BDS 700, prg 21).

• **Muhatap:** Denetim raporu, yasal mevzuatta ve yapılan denetim sözleşmesinde açıkça ifade edilmiş olan kişilere yönelik hazırlanır ve bunların kimler olduğu raporda açıkça belirtilmelidir (BDS 700, prg 22, A21).

• **Denetçi Görüşü:** Denetçinin “Görüş” başlığı altında görüşünü açıkladığı kısımdır. Yeni raporlama biçimiyle birlikte raporda en üst sıraya gelmiştir. Bu bölümünde denetçi açıkça denetlenmiş olan işletmenin ismi, finansal tablolarının bağımsız denetimden geçmiş olduğu ifadesi, finansal tablolar setini oluşturan her bir tablonun başlığını, finansal tabloların ve denetimin tarihini veya kapsadığı dönemi, önemli muhasebe politikalarının özetini ve gönderme yapılması gereken diğer açıklayıcı bilgileri açıkça belirtmelidir (BDS 700, prg 23, 24, A22, A23).

• **Görüşün Dayanağı:** “Görüş bölümünün hemen ardından gelen ve denetçinin, denetimin belirlenmiş standartlara ve etik değerlere uygun bir biçimde yerine getirildiğini; görüşün dayanağını oluşturan kanıtların yeterli miktarda ve uygun olup olmadığını beyan eder”. KGK tarafından yayınlanmış olan “Bağımsız Denetçiler İçin Etik Kurallara” ve raporda BDS’ler kapsamındaki sorumlulukların açıklandığı bölüme gönderme yapar (BDS 700, prg. 28).

• **İşletmenin Sürekliliği:** Gerekli hallerde BDS 570 “İşletmenin Sürekliliği Standardına” göre denetim yapılmasını ön görmektedir. İşletmenin sürekliliği ile ilgili şüphe oluşturur bir durum var ise BDS 570 uyarınca yapılacak incelemelerin sonuçları burada açıklanır (BDS 700, prg. 29).

• **Kilit Denetim Konuları:** “Borsada işlem gören işletmelerin tam set finansal tabloları ve TTK’ya göre bağımsız denetim zorunluluğu bulunan tüm işletmelerin finansal tablolarının denetiminde kilit denetim konuları BDS 701’e uygun olarak ifade edilir” (BDS 700, prg T30). “Bağımsız denetçi kilit denetim konularını tespit ederken, önemli yanlışlık riski diğer alanlara göre daha yüksek olan veya ciddi risk taşıyan alanları, yönetimin yargılarından yüksek tahmin belirsizliğine sahip olanlara ilişkin kendi yargılarını ve dönem içinde gerçekleşen önemli olay veya işlemlerin denetime etkilerini göz önünde bulundurur” (BDS 701, prg 9).

• **Diğer Bilgiler:** Uygulanabilir hallerde denetçinin, BDS 720’ye uygun olarak raporlama yapacağı belirtilmektedir.

• **Yönetimin Finansal Tablolara İlişkin Sorumluluğu:** Denetim raporunda kesinlikle bu başlık altında işletme yönetiminin finansal tablolara ilişkin sorumlulukları açıklanmalıdır. Finansal tabloların finansal çerçeveye uygun bir biçimde, hata ve hilelerden arındırılmış olarak hazırlanıp hazırlanmadığı, işletmede gerek duyulan iç kontrolden yönetimin sorumlu olduğu konusu, işletmenin sürekliliği ve işletmenin sürekliliğini devam ettirme kabiliyeti ile ilgili yapılması

gereken açıklamalardan yönetimin sorumlu olduğuna dair bilgi içermelidir (BDS 700, prg 33, 34, 36, A44-A48).

• Denetçinin Finansal Tabloların Denetimine İlişkin Sorumlulukları: “Denetçi raporunda bu başlık altında denetçinin sorumlulukları açıklanır. Denetçinin, denetim sürecinde BDS’lerde belirlenen tüm kural ve ilkelere uygun biçimde hareket ettiğini; yeterli miktarda ve uygun denetim kanıtı elde ederek finansal tabloların önemli bir yanlışlık barındırmadığına ilişkin makul bir güvenceye vardığına ilişkin görüş açıklama sorumluluğu ifade edilir. Makul güvencenin önemli bir güvence seviyesi olduğu fakat bunun önemli bir yanlışlığın her zaman bulunmasını garanti edemeyeceği bildirilir. Tüm denetim sürecinde mesleki kıyaslama ve şüpheciliğin kullanıldığı belirtilir. Denetçinin BDS 700 39. ve 40. paragraflarda belirlenmiş olan sorumlulukları açıkça ifade edilir” (BDS 700, prg 37-40).

• Diğer Raporlama Sorumlulukları: “Bazı durumlarda denetçinin denetim raporundaki sorumluluklarına ilave olarak farklı bazı konular ile ilgili ilave sorumlulukları oluşabilir. Böyle bir durumda oluşan bu ilave sorumlulukların, denetçinin diğer sorumluluklarıyla karışmasını engellemek için ayrı bir başlık altında yer verilmelidir” (BDS 700, prg 43-45, A58-60).

• Denetçinin Adı ve İmzası: “Bağımsız denetçi, hazırlanan denetim raporunu kendi adına veya bağımsız denetim şirketi adına ya da her ikisi adına imzalar. Hazırlanan denetim raporunda sorumlu denetçinin adı mutlaka bulunmalıdır. Ancak sorumlu denetçinin adının hazırlanan denetim raporunda açıklanmasının kişisel güvenliğine yönelik ciddi bir tehdit oluşturması halinde, KGK’dan izin alınmak koşuluyla, denetçinin adı denetim raporunda yer almayabilir” (BDS 700, prg 46-47, A64, A65).

• Denetçinin Adresi: “Denetim raporunda denetimi yürüten denetçinin adresi yer alır” (BDS 700, prg 48).

• Denetçi Raporunun Tarihi: “Hazırlanacak denetim raporunun tarihi, tüm denetim evraklarının gözden geçirilmesinden, hakkında denetim raporu hazırlanacak finansal tablolar setinin hazırlanmasından ve işletme yönetiminin finansal tablolara ilişkin bütün sorumluluklarını beyan etmelerinden daha önceki bir tarih olamamalıdır” (BDS 220, prg 17, 19, BDS 700, prg 49).

IAASB tarafından Eylül 2014’de kabul edilip ardından Ocak 2015’de yayımlanan ve “15 Aralık 2016 tarihinde ve sonrasında biten hesap dönemleri” ile ilgili denetimlerde uygulanmaya başlanan yeni denetim raporunun içeriği yukarıda ayrıntılı bir şekilde bahsedildiği gibidir. Yeni rapor içerisinde yer alan bu ayrıntılı bölümler sadece BDS 700 “Finansal Tablolara İlişkin Görüş Oluşturma ve Raporlama Standardı” ile ilgili değildir. BDS 700 yanında kullanılması gereken çok önemli diğer bir standart ta BDS 701 “Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi Standardı”dır. Bu standart içerisinde yer alan

“Kilit Denetim Konuları” yeni raporlama açısından son derece önemlidir. Yine diğer standartlar olan BDS 705, BDS 706, BDS570, BDS 720’dir. Bu standartların hangi durumlarda raporda kullanılacağı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Doğan, 2017: 16; Mazars, 2016: 6; Türel, 2016:103).

Tablo 1: Yeni Denetim Raporu Formatı ve İlgili Standartlar

YENİ DENETİM RAPORU FORMATI VE İLGİLİ STANDARTLAR		
Bölüm	Zorunlu Mu?	İlgili Standartlar
Finansal Tabloların Denetimine İlişkin Rapor	Gerekliyorsa	ISA 700, 705
Görüş	Evet	ISA 700, 705
Görüşün Dayanağı	Evet	ISA 700, 705
Dikkat Çekilen Hususlar	Gerekliyorsa	ISA 706
İşletmenin Sürekliliğiyle İlgili Önemli Belirsizlik	Gerekliyorsa	ISA 570
Kilit Denetim Konuları	Borsada işlem gören şirketler için	ISA 701
Diğer Hususlar	Gerekliyorsa	ISA 706
Diğer Bilgiler	Evet	ISA 720
Yönetimin ve Üst Yönetimden Sorumlu Olanların Finansal Tablolara İlişkin Sorumlulukları (işletmenin sürekliliği dâhil)	Evet	ISA 700
Denetçinin Finansal Tabloların Denetimine İlişkin Sorumlulukları (işletmenin sürekliliği dâhil)	Evet	ISA 700
Diğer Raporlama Sorumlulukları (Mevzuattan Kaynaklanan Diğer Yükümlülükler)	Yerel mevzuat veya yerel denetim standartlarına göre gerekliyorsa	ISA 700
(Sorumlu Denetçinin Adı- Soyadı)	Borsada işlem gören şirketler için	ISA 700, 705

Kaynak: Doğan, Aziz. “Yeni Denetim Raporlaması”, *Muhasebe ve Denetim Dünyası Dergisi*, Sayı:4, Ocak & Mart 2017: ss.1-20.; Mazars, “Overview of The New Auditor’s Audit Report under the ISAs”, Şubat 2016; Türel, Aslı, Ahmet Türel, “Yeni Denetim Raporlarının Finansal İletişime Etkileri”, *Seçmeler 2016*, Editör: Yücel Göksel, İstanbul Üniversitesi Muhasebe Enstitüsü, İstanbul, ss.101-116, 2016.

6. YENİ RAPORLAMA FORMATINDAN BEKLENEN FAYDALAR

Denetim raporunda IAASB tarafından yapılan değişikliklerin ardından yeni denetim raporlarından elde edilmesi beklenen faydalardan bir bölümü aşağıdaki gibi ifade edilebilir Türel ve Türel (2016: 101):

- Denetçi, yatırımcı, yönetim ve denetim kurulu arasındaki iletişimin kuvvetlendirilmesi,

- Denetim raporunda referans gösterileceği için işletme yönetiminin ve yönetim kurulunun finansal tablo açıklamalarına olan ilgisinin fazlaşması,

- Bilgi kullanıcılarının finansal tablolara ve denetim raporlarına olan güveninin artması,

- Sunulan bilginin değerinin, şeffaflığının ve denetim kalitesinin artırılması,

- Denetçinin odaklandığı “kilit denetim konularının raporlanması” ile ilgili yapılan değişikliğin mesleki şüpheciliği artırması,

- Kamu yararı için yapılan finansal raporlamanın kalitesinin artması.

- ISA 700, “Görüş” ve “Görüşün Dayanağı” bölümleri dışında, denetim raporunda yer alan unsurlarının sıralamasına ilişkin herhangi bir yenilik getirmemektedir. 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu’na göre, denetçi tarafından yürütülen bağımsız denetim sonucunda hazırlanacak olan denetim raporunda yer alması gereken unsurlar sırası ile şunlardır: “Başlık, görüş, görüşün dayanağı, kilit denetim konuları, yönetimin ve üst yönetimden sorumlu olanların finansal tablolara ilişkin sorumlulukları, bağımsız denetçinin finansal tabloların bağımsız denetimine ilişkin sorumlulukları, mevzuattan kaynaklanan diğer yükümlülükler”. 6102 sayılı TTK kapsamında yer almayan denetimlerde, denetim raporunda yer verilecek unsurlar BDS 700’ün ekinde bulunan örnek denetim raporlarından farklı bir sıra ile sunuluyor ise, bu durumda hazırlanacak olan denetim raporunda özel başlıkların kullanımı zorunluluk haline getirilmiştir. Bu uygulamanın nedeni standartlara uygun olarak yürütülen denetimlere atıfta bulunan denetim raporlarının anlaşılabilirliğini arttırmaktır Türel ve Türel (2016: 103).

- Oluşturulan yeni denetim raporunda borsada işlem gören işletmeler için “Görüşün Dayanağı” bölümünden sonra gelmek üzere eski denetim raporlarında olmayan “Kilit Denetim Konuları” bölümü eklenmiştir. Kilit denetim konularının yeni denetim raporunda yer verilerek açıklanmasındaki en temel amaç denetçi tarafından gerçekleştirilen denetim ile ilgili daha fazla şeffaf bilgiler sunarak denetim raporunun iletişim değerini daha da arttırmak olarak ifade edilebilir. Türel ve Türel (2016: 105).

- Uluslararası denetim standardı 700, denetçinin finansal tablolar hakkındaki raporunun ifadesiyle ilgili çeşitli unsurları sıralamaktadır. Aynı raporun formu ile ilgili çeşitli unsurlar tanımlanır. Bu unsurlar başlık, muhatap, denetim raporunun tarihi, denetçinin adresi ve denetçinin imzasını kapsar. Bu formata ek olarak, uluslararası denetçi raporu standardı, içerikle ilgili beş unsuru öngörür. Bu unsurlar, giriş paragrafını, yönetimin finansal tablolara ilişkin sorumluluğunu, denetçinin sorumluluğunu, denetçinin görüşünü ve diğer raporlama sorumluluklarını yazmaya hizmet eder Fakhfakh ve Trpeska (2016: 70).

Yapılan bu değişikliklerle birlikte yeni denetim raporlamasından pek çok fayda sağlanması beklenmektedir. Bunların en başında raporu iletişim gücünün artırılmasının geldiği söylenebilir. Tüm çıkar grupları açısından yeni raporlar daha fazla bilgi sunmaktadır. Tüm çıkar gruplarının yeni raporlama formatının belirlenmesi sürecine katkı sağlamasının bunda etkili olduğu ifade edilebilir.

7. YENİ DENETİM RAPORUNUN KULLANIMINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

7.1. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Konusu

İşletmelerin bir faaliyet dönemi boyunca gerçekleştirdikleri tüm finansal nitelikteki olayların sonuçlarını gösteren finansal tablolar bilgi kullanıcıları için en temel bilgi kaynağıdır. Karar alıcıların alacağı kararlarının doğruluğu da işletme tarafından sunulan bu finansal tabloların doğruluğu ve güvenilirliğine bağlıdır.

Dünyada yaşanan pek çok gelişme ışığında belirli bir standarda ve güvenilirliğe kavuşan bağımsız denetim olgusu karar alıcılara sunulan bilgilerin doğruluğu ve güvenilirliği konusunda önemli bir fonksiyona sahiptir. Denetçi tarafından gerçekleştirilen bağımsız denetim sonucunda denetçi finansal tabloların doğruluğu ve güvenilirliği konusunda bir görüşe varmakta ve varmış olduğu bu görüşü bir raporla bilgi kullanıcılarına sunmaktadır.

7.2. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları Araştırmanın Varsayımı

Araştırmada Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren ve bilgileri Kamuyu Aydınlatma Platformunda (KAP) açıklanan tüm sektörlerdeki işletmelerin 2016, 2017, 2018 ve 2019 yılına ait verileri kullanılmıştır. Mayıs 2020 tarihi itibarı ile Borsa İstanbul'da işlem gören ve verisine ulaşılabilen şirket sayısı 493'tür. Ancak bu şirketlerin tamamının dört yıllık verilerine ulaşamamıştır. Araştırmanın ana kütlesi belirlenip örneklem seçilirken bu 493 işletmenin tüm görüş türlerinin tamamına ilişkin toplam 1.877 denetim raporu incelenmiştir. Yeni denetim raporlaması dünyada 2016 yılında başladığından son dört yılın denetim raporları incelemeye dahil edilmiştir. Bu yolla ülkemizde yeni raporlama formatının ne zamandan beri kullanıldığı ve tüm denetim firmaları tarafından kullanılıp kullanılmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

7.3. Araştırmada Kullanılan Veriler

Araştırmanın verileri 2016-2019 yılları arasında Borsa İstanbul'da işlem görüp denetime tabi olan ve denetim raporları KAP'ta açıklanan 430 işletmenin denetim raporlarından oluşmaktadır.

Borsa İstanbul'da işlem görüp bilgileri KAP'ta yayınlanan şirket sayısı 493 tür. Bu şirketlerin tüm görüş türlerinden son dört yıllık denetim raporlarına ulaşılmaya çalışılmış ancak 2016 yılında 43, 2017 yılında 24, 2018 yılında 16 ve 2019 yılında 14 şirketin denetim raporuna ulaşamamıştır. Araştırmada dört yıllık

tüm denetim raporlarına ulaşılabilen 430 işletmenin denetim raporları incelenmiştir.

7.4. Araştırma Verilerinin Analizi

Araştırmaya dahil edilen 430 şirketin son dört yıllık denetim raporlarına ilişkin veriler analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda ulaşılan bilgiler aşağıda yer almaktadır.

7.4.1. İşletmelerin Sektörlerine Göre Dağılımı

Araştırmaya dahil edilen 430 işletmenin sektörlerine göre dağılımı incelendiğinde, dağılımın aşağıdaki gibi olduğu görülmektedir:

Tablo 2: İşletmelerin Sektörlere Göre Dağılımı

Sektör	İşletme Sayısı
Mali Kuruluşlar	174
İmalat	173
Toptan ve Perakende Ticaret, Lokantalar ve Oteller	30
Teknoloji	14
İnşaat ve Bayındırlık	9
Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	8
Elektrik Gaz ve Su	7
Madencilik ve Taş Ocakçılığı	4
İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri	3
Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık	3
Gayrimenkul Faaliyetleri	2
Eğitim, Sağlık, Spor ve Diğer Sosyal Hizmetler	2
Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler	1

İncelenen 430 işletmenin büyük bir bölümünü iki sektör oluşturmaktadırlar. Bunlar mali kuruluşlar ve imalat sektörüdür. Onları toptan ve perakende ticaret, lokantalar ve oteller sektörü ile teknoloji sektörü izlemektedir. Diğer sektörlerdeki işletmelerin sayısı nispeten daha azdır. Mali kuruluşlar ve imalat sektöründe faaliyet gösteren işletmeler borsada işlem gören işletmelerin yaklaşık %80'ini oluşturmaktadır.

7.4.2. Denetim Firmalarının Dağılımı

Mayıs 2020 tarihi itibari ile KAP'a kayıtlı toplam 78 tane denetim firması bulunmaktadır. Ancak bu firmaların tamamı borsada işlem gören işletmeleri denetlememektedir. Yıllar itibari ile borsada işlem gören işletmeleri denetleyen denetim firması sayıları aşağıda incelenmiştir.

Tablo 3: Yıllara Göre Denetim Firması Sayıları

	2016	2017	2018	2019
Denetim Firması Sayısı	56	60	62	57

Yukarıda görüldüğü üzere incelenen yıllarda incelenen şirket sayısı sabit olmasına rağmen denetim firması sayısının değişiklik gösterdiği görülmektedir. 2016 yılında 56 denetim firması, 2017 yılında 60, 2018 yılında 62 ve 2019 yılında 57 denetim firması denetim faaliyeti yürütmüştür. Sayının sürekli değişmesi, incelenen işletmelerin bazılarının denetim firmasını yıllar itibari ile değiştirmesinden kaynaklanmaktadır.

7.4.3. Yıllar İtibari ile Yeni Denetim Raporlarının Sayısı

Tablo 4: 2016 Yılı Denetim Raporları

Görüş Türü	Rapor Sayısı	Yeni Rapor Sayısı
Olumlu	380	0
Şartlı	44	3
Görüş Bildirmekten Kaçınma	6	1
Toplam	430	4

2016 yılında incelenen bağımsız denetim raporlarının 380'i olumlu görüş, 44'si şartlı görüş ve 6 tanesi görüş bildirmekten kaçınma içermektedir. Dünyada yeni raporlama formatının kullanılmaya başladığı bu yılda şartlı görüş verilmiş olan rapordan 3 tanesi ve görüş bildirmekten kaçılmış olan denetim raporlarından 1 tanesinde olmak üzere toplam 4 denetim raporunda yeni format kullanılmış olup olumlu görüş verilen denetim raporlarından hiç birisinde yeni denetim raporlaması kullanılmamıştır. 2016 yılında olumsuz görüş belirtilmiş herhangi bir denetim raporu bulunmamaktadır.

Tablo 5: 2017 Yılı Denetim Raporları

Görüş Türü	Rapor Sayısı	Yeni Rapor Sayısı
Olumlu	383	378
Şartlı	42	42
Görüş Bildirmekten Kaçınma	5	5
Toplam	430	425

2017 yılı verileri incelendiğinde 383 bağımsız denetim raporunda olumlu görüş verilmiş ve bu rapordan 378 tanesinde yeni denetim raporlamasına geçildiği ancak 5 tanesinde geçilmediği görülmüştür. Şartlı görüş verilen 42 rapor ve görüş bildirmekten kaçınılan 5 raporun tamamında yeni raporlamaya geçildiği görülmüştür. İncelenen 430 işletmenin 425 tanesinin denetim raporları yani denetim raporu formatına uygun olarak hazırlanmıştır. 2017 yılında olumsuz görüş belirtilmiş herhangi bir denetim raporu bulunmamaktadır.

Tablo 6: 2018 Yılı Denetim Raporları

Görüş Türü	Rapor Sayısı	Yeni Rapor Sayısı
Olumlu	371	370
Şartlı	53	53
Görüş Bildirmekten Kaçınma	6	6
Toplam	430	429

2018 yılı denetim raporlarından 371 tanesinde olumlu görüş verilmiş olup bunlardan sadece bir tanesi eski raporlama formatıyla hazırlanmıştır. Şartlı görüş içeren 53 rapor ve görüş bildirmekten kaçınılan 6 raporun tamamında yeni raporlamaya geçildiği görülmüştür. 429 işletmenin denetim raporu yeni formata göre hazırlanmış olup sadece bir şirketin denetim raporu eski formata göre hazırlanmıştır. 2018 yılında olumsuz görüş belirtilmiş herhangi bir denetim raporu bulunmamaktadır.

Tablo 7: 2019 Yılı Denetim Raporları

Görüş Türü	Rapor Sayısı	Yeni Rapor Sayısı
Olumlu	364	364
Şartlı	59	59
Görüş Bildirmekten Kaçınma	6	6
Olumsuz	1	1
Toplam	430	430

2019 yılında incelenen 430 denetim raporunun 364 tanesi olumlu görüş, 59 tanesi şartlı görüş, 6 tanesi görüş bildirmekten kaçınma ve 1 tanesi olumsuz görüş içermektedir. Bu raporların tamamı yeni raporlama formatına göre hazırlanmıştır.

8. SONUÇ

Kullanıcıların bilgiye daha kolay ulaşmalarını sağlamayı amaçlayan yeni denetim raporu projesi sonucunda, pek çok tarafın görüşlerinin alınması suretiyle, ihtiyaçları en iyi karşılayacak yeni denetim raporu formatı dünyada 2016, ülkemizde 2017 yılından itibaren kullanılmaya başlamıştır.

Yeni formatla sadece kullanıcıların raporda ilk olarak görüşü görmeleri değil, işletme ile ilgili daha fazla bilgi edinebilecekleri kilit denetim konuları da rapora ilave edilmiştir. Yapılan bu düzenleme ile birlikte bilgi kullanıcılarının işletme ile ilgili daha fazla bilgiye erişebilmeleri amaçlanmıştır. Kullanıcılar daha şeffaf, daha açıklayıcı ve daha fazla bilgiye ulaşabileceklerdir. Yeni raporların tüm çıkar grupları ile olan iletişimin gücünü arttırdığı belirtilebilir.

Çalışmada Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren ve bilgilerine KAP üzerinden erişilebilen 493 şirketten son dört yılın tüm denetim raporlarına ulaşılabilen 430 şirket seçilerek bu firmaların denetim raporları incelenmiştir. Raporlar verilen görüş türlerine ayrılmak suretiyle incelenmiştir. Yeni raporlama formatının

kullanılmaya başlandığı 2016 yılında henüz ülkemizde zorunlu olmamasına rağmen 4 şirketin bağımsız denetim raporunda kullanıldığı görülmüştür.

Yeni raporlama formatının 2017 yılında ülkemizde de kullanımı zorunlu olmasına rağmen 5 şirketin bağımsız denetim raporlarının eski formatta hazırlandığı, bu raporların hepsinde olumlu görüş verildiği görülmüştür. 2018 yılı bağımsız denetim raporlarından 1 tanesinde eski format kullanılmış olup bu raporda olumlu görüş içermektedir. 2019 yılında incelenen denetim raporlarından tamamı yeni raporlama formatına göre hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

Akdoğan, N, Bülbül, S. (2019 Ocak) “Bağımsız Denetçi Raporlarında Kilit Denetim Konularının Bildirilmesinde Bist 100 Şirketlerindeki İlk Uygulama Sonuçlarının Değerlendirmesine Yönelik Bir Araştırma”, *Muhasebe ve Denetim Bakış*, Sayı 56, Sayfa: 1-24

Altaş, S. (2016 Mart-Nisan)“Bağımsız Denetim Sonucunda Düzenlenecek Görüş Yazısının Türleri ve Şirket Yönetimine Etkisi”, *Mali Çözüm Dergisi*, 139-152

Biçer, A. A, Erol, S (2017) “UDS 701 Kapsamında Denetimde Tespit Edilen Kilit Bulguların Finansal Bilgi Kullanıcılarına Sunulması”, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12 (47), 71-84

BDS 220 Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Kalite Kontrol, https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/BDS/BDSyeni11092019/BDS_220.pdf (Erişim Tarihi: 19.02.2020)

BDS 700 Finansal Tablolara İlişkin Görüş Oluşturma ve Raporlama, https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/BDS/BDSyeni11092019/BDS_700.pdf, (Erişim Tarihi: 15.01.2020)

BDS 701 Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi, https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/BDS/BDSyeni11092019/BDS_701.pdf, (Erişim Tarihi: 15.01.2020)

Doğan, A. (2018 Mart) “Bağımsız Denetimde Yeni Bir Yaklaşım: Kilit Denetim Konuları”, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, , 20(1), 65-89

Doğan, A. (2017 Ocak-Mart)“Yeni Denetim Raporlaması”, *Muhasebe ve Denetim Dünyası Dergisi*, Sayı:4, 1-20.

Fakhfakh, M. (2016) An Empirical Investigation of Readability and Communicative Performance of Auditor’s Report Post ISA 700, *The IUP Journal of Accounting Research & Audit Practices*, Vol. XV, No. 4, 64-97

<https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/pdf/2016/05/tr-4denetci-rapor-gelecegi.pdf> (Erişim: 14.02.2020)

<https://www.iaasb.org/news-events/2015-01/iaasb-issues-final-standards-improve-auditors-report> (Erişim: 14.02.2020)

https://www.ifac.org/system/files/publications/exposure-drafts/CP_Auditor_Reporting-Final.pdf (Erişim: 14.02.2020)

Lazarevska, Z, B, Trpeska. M, S. (2016) “The New Audit Report Seen Through The Prism of The Certified Auditors – Research in The Republic of Macedonia”, *Economic Development*, No: 1-2 /2016, Sayfa: 91-114

Mazars, (2016 Şubat) “Overview of The New Auditor’s Audit Report under the ISAs”, <https://www.mazars.com/content/download/862464/43430995/version//file/Mazars%20OVERVIEW%20of%20the%20new%20auditor%20report%20February%202016.pdf> (Erişim: 14.02.2020)

Türel, A, Türel, A. (2016) *Yeni Denetim Raporlarının Finansal İletişime Etkileri, Seçmeler 2016*, Editör: Yücel Göksel, İstanbul Üniversitesi Muhasebe Enstitüsü, İstanbul, 101-116

Yanık, S, Karataş, M (2017 Ocak) “Denetim Raporlarının Geleceği: Yeni Düzenlemeler ve Ülke Uygulamaları”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı 73, 1-26

Uludağ, S. (2017) “Değişen Bilgi Gereksinimi ve Bağımsız Denetçi Raporundaki Yenilikler”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017-10/Özel Sayı.

**İSMET İNÖNÜ'NÜN ZİYARETİ (8-9 ARALIK 1934) NEDENİYLE
HAZIRLANAN RAPORA GÖRE EDİRNE**

*EDİRNE ACCORDING TO THE REPORT PREPARED BECAUSE OF İSMET
İNÖNÜ'S VISIT (8 AND 9 DECEMBER 1934)*

Muharrem TURP*

*Geliş Tarihi: 13.04.2021
(Received)*

*Kabul Tarihi: 22.11.2021
(Accepted)*

ÖZ: İsmet İnönü, başbakanlığı sırasında pek çok ile ziyaretlerde bulunmuştur. Bu ziyaretler esnasında ya da sonrasında ziyaret edilen şehrin durumuna ilişkin hazırlanan raporlar da başbakana sunulmuştur. 8-9 Aralık 1934'te Başbakan İsmet İnönü, Edirne'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaretle birlikte 1934 yılı itibariyle Edirne'nin sosyo-kültürel, eğitim, sağlık, asayiş, iktisadi durumu hakkında bilgiler içeren bir rapor hazırlanmıştır. Bu raporda ayrıca ilin mülki yapısı, mahalli idareler ve bunların faaliyetleri, muhacirlerin durumu ve bayındırlık alanında yapılan ve yapılması planlanan çalışmalara ilişkin bilgiler bulunmaktadır. Nitekim çalışmamızda Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivinde yer alan söz konusu rapor ışığında 1934 yılı Edirne ilinin durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu veriler incelenirken, döneme ilişkin yayınlanan resmi yayınlarla karşılaştırılmıştır. Çalışmamızda ayrıca İsmet İnönü'nün Edirne ziyareti basın üzerinden incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Edirne, İsmet İnönü, Ekonomi, Sağlık, Eğitim,

ABSTRACT: İsmet İnönü visited many provinces during his prime ministry. Sometimes, during or after such visits, reports on the state of the province visited were presented to the prime minister. Prime Minister İsmet İnönü visited Edirne province on 8 and 9 December 1934. In this visit, a report containing information about the sociocultural, education, health, public order and economic situation of Edirne as of 1934 was prepared. This report also contains information on the civil structure of the province, local administrations and their activities, the status of immigrants and the work done and planned to be done in the field of public works. In light of that report that is filed in the Republican Archive of the Turkish Directorate of State Archives, the present study tried to describe the status of Edirne as of 1934. While analysing these data, they were compared with the official publications and various copyrighted works and research works of the time. The study also examined İnönü's visit to Edirne through the press.

Keywords: Edirne, İsmet İnönü, Economy, Health, Education

EXTENDED ABSTRACT

Edirne province is an important crossroads due to its geographical location. This situation has caused Edirne to be an area of struggle throughout history. After the city came under the domination of the Ottoman State, this struggle continued, and the city was occupied by

* Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, muharremt28@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9080-5501.

the states that wanted to possess it. Although, therefore, it was occupied by Russia in 1829 and 1878, Bulgaria in 1912 and Greece in 1920, it was liberated again after the victory of the War of Independence and found the peace it looked for. This study presented information about the visit made by Prime Minister İsmet İnönü to Edirne province, one of Turkey's most important border cities, and, based on the report drawn up regarding that visit, about economy, education, health, public order and population of Edirne province.

İsmet İnönü visited Edirne on 8 and 9 December 1934. Welcomed with enthusiasm by the people, he had the opportunity to see the investments made in the province and its general situation. Carrying out examinations right after he came to the province, İnönü then attended the dinner given in his honour and therein emphasized the investments made in Edirne.

The report on Edirne, which is found in the Republican Archive of the Turkish Directorate of State Archives, does not provide any information on its date and by whom it was prepared. It is only stated in the internet catalogue of the archive that it is dated 1934. Through the press and the documents in the archive, some visits made by İsmet İnönü during the period and the reports regarding the provinces visited were identified. These reports were written either during the visit period or after the visit. This suggests, it can be said, that the reports were prepared for İnönü. In addition, considering the other reports prepared on provinces visited by him, it is seen that they are very similar with the report on Edirne. As a matter of fact, they are why the present study associated the report with the visit. In light of both the report and the official statistics of the period, the study discussed the change that Edirne underwent after the establishment of the republican administration until 1934. During this period, the population of Edirne increased. The population, which was 150,974 in 1927, rose to 178,124 in 1934. Undoubtedly, the effect of immigrants and refugees who came to the province is extremely important in this increase. Also, the birth rate in the province between 1927 and 1934 was invariably higher than the death rate. This is another important factor affecting population growth.

It attracts attention in the report that there were important deficiencies in the field of public works as of 1934. Deficiencies in matters such as electricity and roads are the first to notice. However, the projects planned to be made in these areas are also specified in the report. An assessment of the economic situation of the province shows that Edirne's economy was based on agriculture as of 1934. The number of industrial facilities in the province was quite low. An examination of the data pertaining to the 1935 census indicates that the population was mostly active in the field of agriculture. As for the exports of the province, it is observed that mostly agricultural products and animals were exported. However, the fact that the year 1934, in particular, was dry affected the province's economy adversely. In the agricultural areas of Edirne province, wheat, rye, corn, barley and sesame were the most cultivated products. However, beet cultivation was deemed economically valuable due to the presence of sugar factories, and thus the most harvested product was beet. In terms of husbandry, ruminant livestock such as sheep and goats were common. As of 1934, the number of sheep and goats in the province was 298,462 including 229,444 sheep and 69,018 goats. The population count of cattle was 93,973. In terms of animal species, more productive ones were preferred. Although the number of horses in Edirne decreased after 1932, the state was working on horse improvement. An important progress

had been made in the fight against animal diseases. So much so that there was almost no epidemic disease among animals as of 1934.

After the proclamation of the Republic, important steps were taken in the field of education in Edirne. The number of primary schools built between 1923 and 1934 was 89. Besides, efforts were started in 1934 to build new schools. There was additionally a Teacher's Training School for Girls, the Gazi Boarding School for Girls, a Teacher's Training School for Boys, a Boys' High School, and a Composite Secondary School, which were all directly affiliated with the Ministry of Education. There was also a Private School and a Gendarmerie School. Apart from these, another issue that stands out in the report is the number of minority schools in Edirne. As of 1934, as stated in the report, there were three minority schools in Edirne. These included a Jewish Primary School, a Bulgarian Primary School and Italian Primary Schools.

There was no significant epidemic disease among people in Edirne province. It can be said that the struggle of the republican administration in this area had been successful. However, health organizations were insufficient in number. In 1934, there were hospitals only in central Edirne, Keşan and İpsala.

As of 1934, public order incidents in Edirne were extremely rare. Two murders occurred in the province in 1934. A small number of assaults were committed. The information given in the report suggests that as a result of the work of law enforcement officers, a significant success was achieved in the fight against crimes such as theft and smuggling, and these crimes were decreased in the process.

The state of roads in the province was noteworthy. Although the total road length was 386.8 kilometres in 1934, most of these roads needed improvement. As a matter of fact, various projects were designed for the construction of connection roads both in the province and between Edirne and other provinces.

1. GİRİŞ

Anadolu ve Avrupa kıtasını birbirine bağlayan yol üzerinde bulunan Edirne, tarih boyunca pek çok medeniyet için önemli bir bölge oldu. Edirne'nin Osmanlı Devleti hâkimiyetine girmesi ise 14. Yüzyılda gerçekleşti. Devlete başkentlik de yapan Edirne'nin ne zaman Osmanlı Devleti tarafından ele geçirildiğine ilişkin net bir bilgi yoksa da 1361 yılı ağır basmaktadır. Şehir, Osmanlı Devleti yönetimindeyken Rumeli Eyaleti içindeki Çirmen Livası'na bağlıydı. 19. Yüzyılda Edirne önce mutasarrıflık ardından valilik merkezi oldu. 22 Ağustos 1829'da Ruslar tarafından işgal edildi. Ruslar, daha sonra Edirne'yi boşaltsalar da 20 Ocak 1878'de şehir yeniden Rus işgaline uğradı. Bu işgal 13 Mart 1879'a kadar devam etti.¹ Edirne'nin üçüncü kez işgali ise Birinci Balkan Savaşı sırasında gerçekleşti. Bulgar ordusunun Edirne'ye saldırısı karşısında Edirne Müdafii Şükrü Paşa komutasındaki Osmanlı birlikleri 6 ay dirense de sonunda şehir, 26 Mart 1913'te Bulgar ordusuna teslim edilmek zorunda kaldı. Daha sonra Bulgaristan'ın,

---

¹ M. Tayyip Gökbilgin, "Edirne", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 10, İstanbul, 1994, s. 425-427.

Sırbistan ve Romanya ile savaşı Edirne'nin kurtarılması fırsatını doğurdu. Enver Paşa idaresindeki Osmanlı birlikleri ise 21 Temmuz 1913'te şehri işgalden kurtardı. Ancak Birinci Dünya Savaşı sonunda 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nden sonra 25 Temmuz 1920'de tüm Doğu Trakya işgale uğradı. Edirne'de başlayan Yunan işgali ise ancak Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasıyla son buldu. 11 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından Türk ordusu 25 Kasım 1922'de Edirne'ye girerek işgale son verdi.² Böylece tarih boyunca pek çok kez kuşatma ve işgallere maruz kalan kentin kaderi Milli Mücadelenin başarıyla sonuçlanmasıyla birlikte değişti ve Lozan Antlaşmasının imzalanmasıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin bir sınır kenti oldu. Ancak tüm bu işgaller Edirne şehrinde büyük bir tahribat meydana getirdi.³

2. İSMET İNÖNÜ'NÜN EDİRNE ZİYARETİ (8-9 ARALIK 1934)

İsmet İnönü, 6 Aralık 1934 sabahı Edirne ziyareti için Ankara'dan İstanbul'a geldi.⁴ Aynı günün akşamında, bir günlük olması planlanan ziyaret için Sıhhiye Vekili Refik (Saydam) Bey ve Özel Kalem Müdürü ile birlikte 21.30'da trenle Edirne'ye hareket etti. İsmet İnönü'yü uğurlayanlar arasında İstanbul Valisi Muhiddin (Üstündağ) Bey ile yardımcıları Ali Rıza ve Hamid Beyler, Kolordu Komutanı General Salih, İstanbul Komutanı General Fehmi, CHF İstanbul İl Başkanı Doktor Cemal, Rektör Cemil ve Halkevi Başkanı Ali Rıza Beyler vardı.⁵ 7 Aralık'ta ilk önce Kırklareli'ni ziyaret eden İsmet İnönü, 8 Aralık 1934 Cumartesi günü Edirne'ye vardı. Yol boyunca geçtiği köylerde sevgi gösterileri ile karşılanan İnönü, karşılaştığı köylülerle sohbet etti. Saat 15.00'de Edirne'ye ulaştı. Burada civar şehir ve köylerden de katılımın olduğu büyük bir kalabalık tarafından karşılandı. İnsanlar caddeler üzerinde başbakanın geçişini bekledi. İsmet İnönü ilk olarak belediye binasına gitti.⁶ Belediye binasından ayrıldıktan sonra ise Yanık Kışla Hapishanesi⁷ inşaatını ziyaret etti ve ardından Karaağaç'a geçti. İsmet İnönü'nün Karaağaç'tan dönüşünün ardından belediye binasında resmî kabul yapıldı. Akşam ise şerefine Edirne Belediyesi tarafından Kız Muallim Okulunda

² Sabri Can Sannay, "Dünden Bugüne Balkanlarda Bir Başkent: Edirne ve Edirne'de Yaşam", *Turkish Studies*, Volume 14, Issue 7, 2019, s. 3935-3936.

³ Gökbilgin, *a.g.m.*, gös. yer.

⁴ "Başbakanımız Edirne yolunda" *Ulus*, No: 4803, 7 İllkânun 1934, s. 5.

⁵ "General İsmet İnönü'nün Seyahati", *Cumhuriyet*, No: 9795, 7 Birincikânun 1934, s.3; "Başbakanımız Edirne Yolunca" *Ulus*, *a.g.g.*, s. 5; "Başvekil Haydarpaşada kolordu kumandanı general Salihle Konuşurken", *Akşam*, Sayı: 5797, 7 Kânunuevvel 1934, s. 1.

⁶ İsmet İnönü'nün ziyareti sırasında Edirne Belediye Başkanlığı görevini Ekrem Bey yürütmekteydi. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.11.1.0/92.43.4, s. 4.

⁷ Yanık Kışla'nın hapishaneye çevrilmesine ilişkin işlemler 1932 yılında başlamıştı. BCA, 30.18.1.2/32.76.4.

verilen 300 kişilik yemeğe katıldı. Yemeğin sonunda Edirne Belediye Başkanı Ekrem (Demiray) Bey ve CHF İl Başkanı İbrahim Akıncıoğlu bir konuşma yaparak İsmet İnönü'nün gelişinden duydukları memnuniyeti dile getirdiler ve Edirne halkı adına başbakana sevgi ve saygılarını ilettiler.⁸ Son olarak söz alan İsmet İnönü de ülkede bayındırlık alanında yapılanlara dikkat çekerek, Trakya gezisi sırasında bu alanda yapılanları daha iyi gördüğünü belirtti ve Edirne insanının çalışkanlığını vurguladı. Ardından Edirne'deki kültür müesseselerinin tüm yurdun dikkatini çektiğini ifade etti.⁹ İsmet İnönü ertesi gün, yeni yapılan su tesisatını inceledi. Ardından Kızılkaya'da bulunan santralin açılışını gerçekleştirdi ve aynı gün Tekirdağ'a hareket etti.¹⁰

3. 1934 TARİHLİ RAPORA GÖRE EDİRNE

Çalışmamızda kullandığımız raporun Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivinden edinilen suretinde ne raporun tarihi ne de kim ya da kimler tarafından hazırlanıldığına ilişkin bir bilgi bulunmaktadır. Sadece belgenin tarihi olarak arşivin sitesinde 00.00.1934 tarihi belirtilmiştir. Ancak İsmet İnönü'nün 1934-1935 yılındaki seyahatleri takip edilirse, pek çok seyahati öncesinde ya da sonrasında seyahat edilen kente ilişkin raporlar hazırlandığı görülmektedir. Öyle ki İsmet İnönü 18-20 Temmuz 1935'te Erzurum'u ziyaret etmiştir. Erzurum'a ilişkin hazırlanan rapor ise 15 Temmuz 1935 tarihlidir.¹¹ 20-22 Temmuz 1935'te ise Kars'a gitmiştir. Kars

⁸ Başbakanımız Kırklarelinde coşkunca karşılandı”, *Ulus*, No: 4804, 8 İllkânun 1934, s. 1; “Başvekil Edirne'de çok mühim bir nutuk söyledi”, *Cumhuriyet*, No: 3797, 9 Birincikânun 1934, 1-5; “Başbakanın Trakya gezintisi”, *Cumhuriyet*, No: 3798, 10 Birincikânun 1934, 5.

⁹ “Başbakanımızın Edirne'de yüksek bir söylevi”, *Ulus*, No: 4805, 9 İllkânun 1934, s. 1; “İki gündenberi Trakya'nın yeşil ve bereketli ovalarında çalışkan ve kudretli vatandaşlar arasındayım. Bir iki senedenberi memleketin bayındırlık yolunda kazandığı geniş meydana yakından gördüm. Gençlik hatıralarıyla dolu olan Edirne'de, yanınızda bahtiyarlık duyuyorum. Özel dikkatimi çeken bir nokta, Edirnelilerin çalışkanlıkta azim ve kudrette yüksek canlılıklarıdır. Edirneliler, bütün ülkenin kendilerini ne kadar yakından gözlediklerini bilerek biraz nazlıdırlar, bütün memleket bu nazı çekmekten zevk duymaktadır. Buradaki kültür müesseselerini memnuniyetle zikretmek isterim. Büyük yurdun her yerinden aileler evladlarını Edirne okullarına göndermektedir. Edirnenin bütün memleket gözünde en sevgili ve en emin bir yer olduğuna daha ziyade inandırıcı bir delil olur mu? Trakyanın bayındırlığı için memleket hususî bir özen göstermektedir. Trakya ve Edirne bizim için çok değerli Türk varlığıdır. Bu sözlerimle Trakyanın imarında bütün yurdun alakadar olması sebebinin izah etmiş oluyorum. Atatürk için gösterdiğiniz engin bağlılığı onun yüce katına götürmek benim için mutlu bir vazifedir. Gelecek görüşmelerimizde imar tedbirlerinin yeni semerelerini gene beraber konuşmak kaydı ile yürektekilerinizi ve selamlarımı kabul buyurunuz.”, “Başbakanımızın Edirne'de Yüksek Bir Söylevi”, *Ulus*, No: 4805, 9 İllkânun 1934, s. 1.

¹⁰ “Başbakanımız Edirne'den ayrıldılar”, *Ulus*, No: 4806, 10 İllkânun 1934, s. 3.

¹¹ “Başbakan Erzurum'da”, *Cumhuriyet*, Sayı: 4015, 20 Temmuz 1935, s. 3; “Başbakan Karsta”, *Cumhuriyet*, Sayı: 4017, 22 Temmuz 1935, s. 3; Erzurum iline ilişkin hazırlanan rapor için bkz: BCA, 30.10.0.0/65.433.1.

ziyareti sırasında ise 20 Temmuz 1935 tarihli bir rapor hazırlanmıştır.¹² Yine İsmet İnönü'nün Trabzon seyahati, 25- 28 Temmuz 1935 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Trabzon'a ilişkin hazırlanan rapor ise 24 Temmuz 1935 tarihli'dir.¹³ Raporların bazılarında konu edinilen illerin valilerinin imzalarının bulunması da bu raporların valilikler eliyle hazırlanarak ziyaret sırasında ya da sonrasında İsmet İnönü'ye sunulduklarını göstermektedir diyebiliriz. Bu sebeple çalışmamızda kullanılan raporun da Edirne Valiliği¹⁴ tarafından İsmet İnönü'nün Edirne ziyareti öncesinde hazırlandığını düşünmekteyiz. Ayrıca hazırlanan rapor içerik olarak da yukarıda zikredilen raporlarla uyumlu bir görünüm içindedir.

37 sayfadan oluşan rapor, Edirne'nin coğrafi özellikleri, mülki yapısı, nüfusu, asayiş durumu, ekonomisi, eğitim durumu, sağlık işleri, ziraati, muhacirlerin durumu, mahalli teşkilatları gibi konularda bilgiler içermektedir.¹⁵

3.1. Mülki Yapı ve Mahalli İdareler

3.1.1. Mülki Yapı

1934 yılı itibarıyla 613.982 hektardan oluşan Edirne'nin 5 kazası vardı. Bunlar, Edirne Merkez, Uzunköprü, Keşan, İpsala ve Kavaklı kazalarıydı. Edirne Merkez kazasının Merkez, Havsa, Lalapaşa, Tatarlar ve Sırsındığı (Sarayakpınar) adında 5 nahiyesi bulunmaktaydı. Bu nahiyelere bağlı köy sayısı ise 96 idi. Uzunköprü kazası ise Merkez, Maksutlu, Ömerbey ve Sırcasalih nahiyelerinden meydana gelmekteydi. Bu nahiyelere bağlı köy sayısı ise 60 idi. Kazan kazası Merkez, Enez, Yerlisu ve Mecidiye nahiyelerinden meydana gelmekte olup, bu nahiyelere bağlı toplam 66 köy bulunmaktaydı. Edirne'nin en küçük kazası ise

¹² “Başbakan Karsta”, *Akşam*, No: 6022, 20 Temmuz 1935, s. 1; “Başbakanımız Artvinde”, *Cumhuriyet*, Sayı: 4019, 24 Temmuz 1935, s. 3; Kars iline ilişkin hazırlanan rapor için bkz: BCA, 30.10.0.0/65.433.3.

¹³ “İsmet İnönü”, *Cumhuriyet*, Sayı: 4022, 27 Temmuz 1935, s. 3; “Başbakan Torul'dan Geçerken”, *Cumhuriyet*, Sayı: 4024, 29 Temmuz 1935, s. 5; Trabzon iline ilişkin hazırlanan rapor için bkz: BCA, 30.10.0.0/65.433.4; Fatma İnce, “Başbakan İsmet İnönü'ye Sunulan Rapora ve İnönü'nün Tespitlerine Göre 1935 Yılında Trabzon'un Durumu”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Cilt 8, Sayı 8, 2010, ss. 133-152.

¹⁴ İsmet İnönü'nün Edirne ziyareti sırasında Edirne Valiliği görevini Özdemir Salim Bey yürütmekteydi. Bu göreve 13 Nisan 1932'de atanan Özdemir Salim Bey, Soyadı Kanunu'nun kabulünün ardından Günday, soyadını almış ve 1 Ocak 1935'ten itibaren bu soyadını kullanmıştır. BCA, 38.18.1.2/27.26.13; 30.10.0.0/24.886.6; Osman Nuri Peremeci, Özdemir Salim Bey'in görev süresini 14 Mayıs 1932-4 Temmuz 1935 olarak belirtmektedir. Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1939, s. 342.

¹⁵ BCA, 30.10.0.0/64.432.17.

İpsala'ydı. Merkez ve İbriktepe nahiyelerinden meydana gelen İpsala'da toplam köy sayısı ise 25'ti.¹⁶

3.1.2. Mahalli İdarelerin Genel Durumu

Rapora göre sadece Edirne ve kaza merkezlerinde belediye teşkilatı bulunmaktaydı. Belediye başkanları tayin yoluyla değil seçim yoluyla iş başına gelmişti.¹⁷

Şehirlerin durumuna bakıldığında ise Edirne'nin yalnızca merkez belediyesi sınırları içinde aydınlatmanın elektrikle yapıldığı raporda belirtilmekteydi. Bunun dışında bir başka kazada elektrik olmadığı için buralarda sokakların aydınlatması ancak lambalarla yapılabilmekteydi. Aydınlatma işi bir şirket tarafından gerçekleştiriliyordu. 1970 yılına kadar elektrik hizmetini verecek şirket, yıllık kârının %1'ini belediyeye vermekteydi. Bu miktar yaklaşık olarak 360 liraya tekabül ediyordu.¹⁸ Edirne'nin kanalizasyon sistemi ise yeterince gelişmemişti. Yalnızca Edirne Kaleiçi'nde 9 kilometre uzunluğundaki kanalizasyon sistemi oldukça iyi bir durumdaydı. Temizlik işleri ise belediyelerde süpürgeciler ve arabalar tarafından yapılmaktaydı. Bu dönemde İpsala ve Kavaklı arasında nakil vasıtası olarak hayvan kullanılırken diğer yerlerde otomobil ve arabalar¹⁹ kullanılıyordu ancak istenilen düzeyde değildi.²⁰ Edirne ve kazalarında bulunan belediyelerin bütçesi ise şu şekildedeydi;

Tablo 1: 1932-1934 Arası Belediyeler ve Bütçeleri (Lira)

Belediye	1932	1933	1934
Merkez	114.398	250.181	114.338
Uzunköprü	20.465	18.130	19.000
Keşan	18.100	20.000	20.000
Kavaklı	425	424	630
İpsala	4.003	4.276	5.027
Toplam	157.391	293.011	158.995

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.10.0.0/64.432.17, s. 29.

¹⁶ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 1-2; 1934 yılında Edirne'de köy kanununun uygulandığı 235 köy vardı. Merkez'e bağlı köylerin toplam bütçeleri 40.949, Uzunköprü'ye bağlı köylerin toplam bütçeleri 60.304, Keşan'a bağlı köylerin toplam bütçeleri 27.933, İpsala'ya bağlı köylerin toplam bütçeleri 13.919, Kavaklı'ya bağlı köylerin toplam bütçeleri 16.786 liraydı. Köylerin toplam bütçesi ise 160.393 liraydı. Bu bütçelerden köylerin ihtiyaçları karşılanmaktaydı. BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 31.

¹⁷ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 29.

¹⁸ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 29-30.

¹⁹ 1933 yılında Edirne'de toplam 61 otomobil, 5 kamyon ve 3 motosiklet vardı. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı 1932-1933*, Cilt 6, Devlet Matbaası, Ankara, s. 473.

²⁰ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 30.

Bütçelere ilişkin söz konusu verilerde ilk dikkati çeken husus Edirne merkez belediye bütçesinin 1933 yılında gösterdiği artıştır. Raporda bu artışın sebebi olarak “*bu miktarın 150 bin lirası su için yapılan istikraz ile (borçlanmayla) temin edilmiştir*” denilmektedir.²¹

Şehir ekonomisinde oldukça önemli bir yer tutan pazarlar ise merkezde her hafta pazar ve pazartesi, Uzunköprü’de perşembe, Keşan’da cumartesi, İpsala’da çarşamba günleri kuruluyordu. Ayrıca merkezde her yıl mayıs ayının 4, 5, 6., günleri Kırkpınar panayırı kurulmaktaydı. Yine Keşan’da eylül ve Uzunköprü’de de mayıs aylarında kurulan panayırlar bu yerlere iktisadi bir canlanma getirmekteydi.²²

3.2. Nüfus

1934 yılı Ekim ayı itibarıyla Edirne merkez kazası 77.917, Uzunköprü, 40.919. Keşan 30.997, İpsala 15.053, Kavaklı 13.238 kişi olmak üzere toplamda 178.124 kişilik bir nüfusa sahipti²³. Tablo 2’de de görüldüğü gibi Edirne nüfusu ciddi bir artış göstermişti. Öyle ki 1927 yılında 150.790 olan toplam nüfus 1934 yılına gelindiğinde 178.124’e yükseldi.

Tablo 2: 1927-1934 Yılları Arasında Nüfus

Yıl	Edirne	Uzunköprü	Keşan	İpsala	Kavaklı	Toplam
1927 ²⁴	68.340	33.694	36.376	-	12.380	150.790
1928	68.497	33.821	36.684	13.078	12.377	164.457
1929	71.022	34.313	26.369	13.122	12.464	157.290
1930	71.861	35.432	27.347	13.478	12.771	160.889
1931	72.907	36.517	28.280	13.820	13.070	164.594
1932	75.138	37.679	29.021	13.986	13.252	169.076
1933	76.361	39.556	29.367	14.053	12.607	171.944
1934	77.917	40.919	30.997	15.053	13.238	178.124

Kaynak: BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 3.

Edirne ilinin nüfusunun sürekli bir artış göstermesinin en önemli nedeni Edirne’ye yapılan göçlerdir.²⁵ 30 Ocak 1923’te imzalanan Türk-Yunan Nüfus

²¹ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s.29.

²² BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 30.

²³ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 3; Raporda nüfus olarak 178.124 kişi olarak belirtilse de 10.000 kadar sayılması karara bağlanması beklenen kişi olduğu da eklenmekteydi. BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 6.

²⁴ Raporda verilen rakamla 1927 nüfus sayımı sonuçları arasında az da olsa farklılık mevcuttur. 1927 nüfus sayımlarına göre Edirne’nin toplam nüfusu 150.889 kişiydi. Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet Merkezi İstatistik Müdüriyeti Umumiyesi, *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, Vilayet, Kaza ve Köyler itibarıyla Türkiye Nüfusu*, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, 1928, s. 15.

²⁵ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 4.

Mübadelesi'ne İlişkin Sözleşme ve Protokol ile Türkiye sınırları içerisinde kalan Rumlar ile Yunanistan sınırları içerisinde kalan Müslüman nüfus mübadeleye tabi tutulacaktı. Ancak sözleşme İstanbul dışında yaşayan Rumlar ile Batı Trakya dışında yaşayan Müslümanların mübadelesini kapsıyordu. Bu durum her iki ülke ilişkilerini gerginleştiren bir husus olsa da sonunda 1926 ve 1930'da imzalanan anlaşmalarla mübadele kapsamıyla ilgili yaşanan sorunlar halledildi. Mübadele işlemleri 9 Aralık 1933 yılında imzalanan Muhtelit Komisyonun Kaldırılmasına Dair Anlaşma ile 19 Ekim 1934'te resmen sona erdirildi.²⁶ Mübadele yoluyla geleceklerin iskân edilecekleri yerlerden biri de Edirne olarak belirlenmişti.²⁷ Ancak Edirne'ye Bulgaristan ve diğer ülkelerden de göçmenler gelmekteydi.²⁸ Raporda belirtildiği üzere mübadeleden itibaren Edirne'ye 24.075 mübadil ve 8849 hane olmak üzere 38.355 muhacir ve mülteci gelmişti. Şehirde ayrıca 20 hane ve 90 kişilik bir yangınzede, 10 hane ve 10 nüfuslu da doğudan gelen ve 106 hane 631 nüfuslu Halıkanlı aşireti²⁹ üyeleri vardı. Bunlar dışında 1933'te gelen ama geç müracaat ettikleri için henüz işlemleri tamamlanmamış 1224 kişi de bulunmaktaydı. Ayrıca 1934'ün başlangıcından Ekim ayına kadar 1078 hane ve 4312 kişiden oluşan bir muhacir grubu Edirne'ye geldi. Ancak bunların 318'i merkez kazaları ve köylerine yerleştirildi, geri kalanları ise başka iskân mntıklarına gönderildi.³⁰

Tablo 2'de dikkat çeken bir diğer husus ise 1929 yılında Keşan kazasının nüfusunun bir önceki yıla göre önemli ölçüde azalmasıydı. Bunun en önemli

²⁶ Kemal Arı, *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s.1; Yücel Bozdağlıoğlu, "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 180, Sayı 180, 2014, s. 24.

²⁷ Kemal Arı, *a.g.e.*, s. 113.

²⁸ Pelin Debrelî, "Atatürk ve İnönü Döneminde Edirne Şehri", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2012), s. 47.

²⁹ Halıkanlı aşireti 1930'da İran'dan Türkiye'ye iltica etti. Dâhiliye Vekâleti tarafından 405 aile ve 30.000 kadar hayvana sahip olan bu aşiretin 154 ailesinin Edirne, 100 ailesinin Tekirdağ ve 26 ailesinin Kırklareli ve 125 ailesinin de Aydın'a iki aile bir köyde birleşmemesi kararıyla yerleştirilmesine karar verildi. Ancak yukarıdaki rapora göre Edirne'ye yerleştirilen aile sayısı Dâhiliye Vekâleti tarafından belirlenen aile sayısından 48 aile azdır. 1931'de Edirne'ye yerleştirilen bu kişilerin 174'ü 18 Temmuz 1932'de, 27'si ise 26 Eylül 1932'de Türk vatandaşlığına alındı. BCA, 30.10.0.0/116.808.17; BCA, 30.10.0.0/81.530.19, s.1-2; BCA, 030.18.01.02/30.53.17; BCA, 030.18.01.02/31.67.18; BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 9.

³⁰ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 9; 1935 nüfus sayımına göre Edirne'de yaşayan 4911 kişi Bulgaristan, 3864 kişi Yunanistan ve 1073 kişi ise Yugoslavya doğumluydu. Yabancı ülke doğumlu kişi sayısı ise toplam 10.125 kişiydi. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Direktörlüğü, *Genel Nüfus Sayımı, 20 İlkteğrin 1935, Katı ve Mufassal Neticeler*, Hüsnü Tabiat Basımevi, İstanbul, 1937, s. 22

nedeni İpsala kazasının kurulması ve nüfusunun bir kısmının artık İpsala kazası sınırları içerisinde kalması oldu. 1933 senesinde Kavaklı nüfusunda meydana gelen azalmanın ve Uzunköprü nüfusunda meydana gelen artışın sebebi ise Kavaklı'ya bağlı olan 1.288 nüfuslu 5 köyün Uzunköprü'ye bağlanmasıydı.³¹

Edirne nüfusunun artmasının bir diğer nedeni ise doğum sayılarının fazla olmasına karşın ölüm oranlarının azlığı oldu. Bu durum Edirne'de nüfus artışına neden oldu.

Tablo 3: 1927-1934 Yılları Arasında Ölüm (Ö.) ve Doğum (D.) Sayıları

	Edirne		Uzunköprü		Kavaklı		Keşan		İpsala	
	Ö.	D.	Ö.	D.	Ö.	D.	Ö.	D.	Ö.	D.
1927	1.077	1.568	330	463	253	363	707	1.072	-	-
1928	923	1.831	619	1.381	210	287	581	1.093	23	43
1929	1.148	2.501	485	1.321	168	424	493	1.123	240	532
1930	904	1.394	441	904	143	405	406	852	164	425
1931	1.169	1.920	426	903	140	325	562	928	194	347
1932	1.292	1.484	522	709	216	270	621	669	231	254
1933	1.174	1.796	519	857	224	342	509	793	234	523
1934	812	1.354	476	536	529	1.429	436	750	281	339

Kaynak: BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 4-5.

1927-1934 senesinde toplam ölüm ve doğum sayıları değişken olsa da doğum sayıları her yıl ölüm sayılarından fazla gerçekleşti. Söz konusu yıllar arasında Edirne merkezinde toplam ölüm sayısı 8.499 iken doğum sayısı ise 13.848 idi ve buna bağlı olarak nüfus 5.349 kişi arttı. Uzunköprü'de ise toplam ölüm sayısı 3.818 iken doğum sayısı 7.074 oldu ve nüfus artışı 3.256 oldu. Kavaklı da toplam ölüm sayısı 1.883, doğum sayısı ise 3.845 idi. Bu sebeple buradaki nüfus da 1.962 kişi arttı. Keşan ve İpsala'da da durum aynıydı. Keşan'da toplam ölüm 4.321 iken doğum 7.280 oldu. Dolayısıyla buranın nüfusu da 2.959 kişi arttı. İpsala'da 1.367 kişi vefat ederken 2.463 kişi doğdu ve nüfus 1.096 kişi arttı. Bu rakamlar il geneli açısından incelendiğinde ise toplam ölüm sayısı 19.888, doğum sayısı 34.510 ve buna bağlı artış ise 14.622 oldu.³²

³¹ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 3.

³² BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 5.

3.3. Ekonomi

3.3.1. Fabrikalar ve Madenler

Edirne’de 1934 yılı itibarıyla 1 trikotaj, 5 susam ve tahin, 1 elektrik, 15 un ve 2 buz fabrikası olmak üzere toplam 24 fabrika bulunmaktaydı. Bu fabrikalarda üretilen ürünler daha çok iç piyasada tüketilmekteydi. Bunlar dışında Geçikli köyü ve Uzunköprü’de linyit madenleri de bulunmaktaydı.³³ Fabrikaların sayısının az olması nedeniyle halkın büyük çoğunluğu tarım alanında çalışmaktaydı. 1935 nüfus sayımlarına göre nüfusu 184.840 olan Edirne’de 75.631 kişi tarım alanında faaliyet göstermekteydi. Sanayi alanında ve küçük işletmelerde çalışanların sayısı ise yalnızca 6.267 idi.³⁴

3.3.2. Ticaret

Edirne, manifatura, tuhafiyeye ve bakkaliye ürünlerini diğer şehirlerden satın alırken çavdar, mısır, arpa, çeltik, susam, kuruyemiş, kavun, karpuz, kaşar peyniri, beyaz peynir, koyun, keçi, sığır ve balık gibi ürünleri diğer şehirlere satmaktaydı. Bu ürünler Edirne ve Uzunköprü istasyonlarından trenle gönderilirken sadece balık ürünleri Enez’den deniz yoluyla gönderilmekteydi. 1934 senesinin kurak geçmesi Edirne’nin tarım ürünü satışlarını olumsuz yönde etkiledi. Diğer illere yapılan hayvan satışları ise 1933’e göre azalsa da daha önceki yıllara göre arttı. Ancak bir önceki yıla göre yaşanan azalma fiyatları olumsuz yönde etkiledi.³⁵

Tablo 4: 1932-1934 arası Hayvan Satış Fiyatları (Lira)

Yıl	Öküz (Koşum)	İnek	Manda (Koşum)	Manda İneği	Koyun	Keçi	Kuzu
1932	40-45	30-35	50-55	40-45	6-4	5	3
1933	30-40	25-30	40-50	35-40	5	3	2,5
1934	30-40	20-30	35-45	30-40	4-5	3	2-1,5

Kaynak: BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 16.

Tablo 4’te de görüldüğü gibi tüm fiyatlar yıldan yıla bir düşüş gösterdi. Örneğin 1932’de 50-55 liraya satılan mandanın fiyatı 1934’te 35-45 liraya, 1932’de 30-35 liraya satılan ineğin fiyatı 1934’te 20-30 liraya, 1932’de 6-4 liraya satılan koyunun fiyatı 1934’te 4-5 liraya indi.³⁶ 1934 yılında meydana gelen kuraklığa bağlı olarak, gerek iş gücünde istihdam edilen gerekse etinden ve sütünden faydalanılan hayvanların fiyatlarında yaklaşık %15-20 arasında bir düşüş görülmektedir.

³³ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 15.

³⁴ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Direktörlüğü, *Genel Nüfus Sayımı, Kati ve Mufassal Neticeler, Edirne Vilayeti, 20 İlkteşrin 1935, Cilt 19*, Hüsniyat Basımevi, İstanbul, 1937, s. 85-90.

³⁵ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 16; Ziraat Müdürü M. Sait, “Çiftçiler Okusunlar”, *Milli Gazete*, No: 515, 24 Mayıs 1934, s. 3.

³⁶ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 16.

Edirne'den 1932-1934 yılları arasında yurtdışına ihraç edilen mallarının toplamına bakıldığında ise 1932'de 234.940 lira iken 1933'te 387.256 liraya çıktığı görülmektedir. 1934 Ekim ayı itibariyle ise 242.281 liraya düşmüştür. Bu düşüşün sebebi 1934 yılında meydana gelen kuraklık ve buna bağlı tarım üretiminde yaşanan düşüştü. Ayrıca mevcut rakamın Ekim ayı itibariyle verilen rakam olduğu da unutulmamalıdır. Edirne'nin diğer illere yaptığı satışların miktarına baktığımızda da aynı düşüşü görmekteyiz. 1932'de Edirne'den İstanbul ve diğer illere yapılan satış miktarı 214.021 iken 1933'te 390.508 liraya çıktı. 1934 Ekim ayı itibariyle ise 242.281 liraya düştü.³⁷

3.3.3. Tarım ve Hayvancılık

Cumhuriyetin ilk yıllarında Edirne ekonomisi, ülke genelinde olduğu gibi tarıma dayalıydı. 1927 yılında Edirne nüfusunun %58.9'u tarım alanında faaliyet göstermekteydi.³⁸ 1935'e gelindiğinde ise bu oran %41.8'e düştü.³⁹

1934 yılında Edirne'nin yüz ölçümü 613.982 hektarlık bir alandı. Bu alan içinde 280.144 hektar tarlalıktı. Ancak, bunun yalnızca 95.000-100.000 hektarlık kısmında ekim yapılmaktaydı. 123.570 hektarlık bir alan ise otlak olarak kullanılmaktaydı. 8.419 hektar çayır, 18.017 hektar bağ, 626 hektar sebze bahçesi, 427 hektar meyvelik, 565 hektar palamutluk, 26.837 hektar baltalık, 59.404 hektar koru ve orman, 22.500 hektar fundalık, 9.905 hektar taşlık, 15.867 hektar bağlık, 38.782 hektar hiçbir işe yaramayan ve 24.786 hektar arazi ise boş yerlerden oluşmaktaydı.⁴⁰

---

³⁷ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 17.

³⁸ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 199.

³⁹ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Direktörlüğü, *a.g.e.*, s. 85-90.

⁴⁰ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 20,25.

Tablo 5: 1932-1934 Arası Ekilen Arazi ve Alınan Mahsul

Mahsuller	1932		1933		1934		1933'e göre	
	Ekilen saha (Dekar)	Alınan Ürün (Ton)	Ekilen Saha (Dekar)	Alınan Ürün (Ton)	Ekim oranındaki yaklaşık değişim (%)		1933'e göre Hasılat oranında-ki yaklaşık değişim (%)	
					Fazla	Eksik	Fazla	Eksik
Arpa	135.947	17.673	121.196	6.670	0	10	0	62
Buğday	292.764	36.539	335.259	14.910	14	0	0	60
Çavdar	140.706	14.774	83.636	3.821	0	41	0	4
Kaplıca	14.772	1.329	15.539	532	6	0	0	60
Yulaf	4.150	457	22.184	975	403	0	211	0
Kuş Yemi	5.130	410	13.690	193	168	0	0	53
Darı	7.130	856	4.270	78	0	40	0	91
Mısır	104.207	15.631	121.152	6.071	15	0	0	62
Süpürge Toh.	6.717	672	6.626	253	0	0	0	63
Pirinç çeltik	6.400	2.212	1.600	900	0	75	0	64
Mahlut	0	0	383	23	0	0	0	0
Hububat Top.	717.923	90.553	725.535	34.326	1	0	0	63
Bakla	365	0	112	0	0	21	0	0
Burçak	14.035	1.544	9.839	239	0	30	0	85
Fasulye	5.323	532	8.430	319	58	0	0	40
Mercimek	774	54	553	3	0	30	0	94
Nohut	2.358	189	1.789	37	0	33	0	80
Börülce	131	13	31	0	0	76	0	0
Fiğ	11	11	490	13	300	0	11	0
Grah	0	0	284	4	0	0	0	0
Mahsulat Top.	23.097	2.343	21.528	615	7	0	0	74
Afyon Tohumu	573	34	0	0	0	0	0	0
Sakız	0	1	0	0	0	0	0	0
Keten	6.665	467	5.503	24	0	18	0	95
Pancar	45.443	113.608	44.791	30.435	0	2	0	73
Patates	747	1.121	1.104	418	58	0	0	63
Pamuk Çekirdekli	1.088	131	797	17	0	21	0	85
Susam	38.284	2.210	75.125	1.253	96	0	0	44
Soğan	934	467	963	163	17	0	0	65
Sarımsak	30	11	249	18	85	0	0	0
Bostan	19.902	0	27.603	0	40	0	63	0
Ay Çiçeği	411	49	989	36	147	0	0	27
Tütün	3.448	310 ⁴¹	4.145	181	22	0	0	40
Hubbüsselâtin	450	59	10	0	0	98	0	0
Yer Fıstığı	0	0	15	10	0	0	0	0
Süpürge Teli	0	537	0	125	0	0	0	77
Sanayi Bit. Top.	177.976	119.005	161.303	32.680	37	0	0	72
Vilayet Top.	858.996	211.901	908.366	67.621	5	0	0	68

Kaynak: BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 20-23.

⁴¹ Edirne yayınlanan Milli Gazete’de yer alan yer alan habere göre ise 1933 yılı sonunda Edirne’de üretilen tütün 1.400.138 kiloydu. “Bu seneki Tütünlerimiz”, *Milli Gazete*, No: 473, 21 Kânunuevvel 1933, s. 2

Tablo 5'e göre 1932 ve 1933 yıllarında Edirne'de tarım arazilerinde en çok hububat ekimi yapılmaktaydı. Ekilen arazinin 1932'de %83.5'i, 1933'te %79.8'ini hububat oluşturmaktaydı. Hububatın ardından en çok ekilen tarım ürünlerini sırasıyla sanayi bitkileri ve bakliyat⁴² oluşturmaktaydı. En çok ekilen 5 ürün sırasıyla buğday, çavdar, mısır, arpa ve susamdı⁴³ Buğdayın en çok ekilen ürün olmasının nedeni şüphesiz buğdayın halkın temel gereksinimlerinden ekmeğin yapımında kullanılmasının yanı sıra, ekimin de teşvik edilmesiydi. Nitekim, Edirne Ziraat Müdürü Esat Bey, Yunanistan'ın buğday ithalatı yapmak zorunda olan bir ülke olduğunu ve bu ihtiyacının da Edirne'den karşılanmasının mümkün olduğunu belirterek çiftçileri, buğday ekmeleri için teşvik ediyordu.⁴⁴ Ayrıca buğdayın en fazla ekilen ürün olması ve Edirne'de bulunan 24 fabrikanın 15'inin un fabrikası olması hububata dayalı bir tarım sanayisinin geliştiğini göstermektedir.

Alınan ürün miktarı bakımından ilk sırada pancar yer almaktaydı. Tablo 5'deki pancar ifadesi muhtemelen şeker pancarı olmalıdır. Çünkü Okan Ceylan'ın belirttiğine göre Edirne, Alpullu Şeker Fabrikası'nın da ham madde tedarikçilerinden biriydi. 1925'te kurulan bu fabrika için Edirne sadece bir üretim merkezi değil aynı zamanda lojistik olarak da önemliydi. Fabrika için gerekli şeker pancarları önce Uzunköprü'ye bağlı Çakmak Köyü'ne getirilir ve buradan demiryolu vasıtasıyla Alpullu Şeker Fabrikası'na gönderilirdi.⁴⁵

1934 yılında bir önceki yıla göre pek çok tarım ürününün hasılatında ciddi bir azalma oldu. Bunun en önemli sebebi ise yaşanan kuraklıktı.⁴⁶ Bu ürünler dışında Edirne'de senelik 9.000-10.000 ton yaş üzüm elde edilmekteydi. Bu üzümlerden 1.500-2.000 ton şaraplık olarak ayrılırken geri kalan kısmı ise yemeklik olarak ayrılmaktaydı. Ayrıca Edirne'de meyve üretiminin artırılması için de çalışmalar devam etmekteydi.⁴⁷

Edirne ekonomisinde hayvancılık da önemli bir yer tutmaktaydı. İldeki hayvanlar daha çok, verim açısından yüksek ırklar içinden seçilmekteydi ve bu amaçla ıslah çalışmaları da yürütülüyordu. Edirne'de bulunan Kara Sığırlar, iklime uygun, et ve süt verimi fazla olan Yoz (Plevne) ırkına dâhildi. Daha önce Edirne'de bulunan Bonihat cinsi boğaların olumsuz özellikleri ise zamanla kaybolmuştu.

⁴² Tabloda mahsulat olarak belirtilen tarım ürünlerinin tamamı baklagiller içerisinde yer almaktadır.

⁴³ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 20-23.

⁴⁴ Ziraat Müdürü Esat, "Buğday yetiştirilmesi", *Milli Gazete*, No: 472, 18 Kânunuevvel 1933, s. 2.

⁴⁵ Okan Ceylan, "İkinci Dünya Savaşı ve Tarım Ekonomisi: Edirne Vilayeti Örneği 1939-1945", *Türkiye'de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2019, s. 632.

⁴⁶ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 21-22.

⁴⁷ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 23.

Koyunlar, Kıvırcık ırkına mensup olsalar da Dağlıç ve Kara Kaçan ırklarıyla karışıma uğramıştı. Ancak bu konuda ıslah çalışmalarına devam ediliyordu. Keçilerde ise Kıl Keçisi ırkı hâkimdi. Az miktarda Maltız Yarım Kanlısı olsa da bu keçi cinsi masraflı olması nedeniyle halk tarafından pek tercih edilmiyordu.⁴⁸ Edirne’de bulunan atların bir kısmı ise Arap atlarından oluşuyordu. Halkın atçılığa ilgisi, bilhassa ordunun bu atları satın alacak olması nedeniyle, gittikçe ekonomik bir boyut kazanmaktaydı. Edirne’de at ıslahı için de çalışmalar yapılmaktaydı. Mevcut atların cüsse ve boylarını yükseltmek amacıyla saf Arap, Karacabey ve Anglo Arap atları damızlık olarak kullanılıyordu. Damızlığa elverişli kısrakların 2.000’e yakın kısmının cidagosu⁴⁹ 138-140 cm yüksekliğinde iken 80-120 kadar kısrağın cidagosuda 145-150 cm arasındaydı. Ancak halkın elinde aygır olmadığı için, aygırların hükümet tarafından temin edilmesi bekleniyordu. Bu atların çiftleştirme işlemleri, İnanlı deposunda ve istasyonlarda yapılmaktaydı.⁵⁰

Tablo 6: 1932-1934 Arası Edirne’de Hayvan Sayıları

Tür	1932	1933	1934
At ve Kısraç	6.516	5.872	5.621
Katır	152	124	87
Sığır	90.685	91.944	93.973
Manda	9.807	9.644	9.000
Koyun	217.533	245.944	229.444
Keçi	69.312	63.329	69.018
Toplam	394.005	416.907	407.143

Kaynak: BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 26.

⁴⁸ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 27.

⁴⁹ Cidago: bir atın boyun ve sırtı arasındaki en yüksek nokta. Tolga Akay, *Osmanlı Ordusunda At (1856-1908)*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2020, s. 31.

⁵⁰ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 26-27.

Tablo 6'ya göre değerlendirildiğinde Edirne'de küçükbaş hayvancılığın daha yaygın olduğu görülmektedir.⁵¹ Raporda dikkat çeken bir diğer husus ise at ve kısrak sayılarıdır. 1914'te Edirne'de 10.968 kısrak ile 5.616 dişi ve erkek tay vardı. Ancak 1934'e gelindiğinde at ve kısrak sayısı 5.621'e düştü.⁵² Bu düşüşün sebebini teknolojik gelişmeye bağlı olarak otomobil sayısındaki artışla açıklamak mümkün değildir. Çünkü yukarıda da bahsedildiği gibi 1933'te Edirne'de yalnızca 61 otomobil, 5 kamyon ve 3 motosiklet bulunmaktaydı.⁵³ Aradan geçen 20 yılda at ve kısrak sayılarındaki bu düşüşün en önemli sebebi Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadelenin etkisiydi. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde at yetiştiriciliğine ilişkin yapısal sorunlar da at sayılarının daha önceden azalmasının temel sebebiydi. Nitekim at sayılarındaki düşüş sadece Edirne'de değildi. Osmanlı Devleti'ndeki at sayısı Kırım Harbi'nden 1922'ye kadar geçen süre içerisinde 3'te 2 oranında azalmıştı.⁵⁴

Hayvan sağlığına ilişkin verilere bakıldığında ise Edirne'de 1934 yılı itibarıyla hayvanlar arasında ciddi bir bulaşıcı hastalık bulunmadığı görülmekteydi. Az miktarda Ruam hastalığı görülse de bu hastalığa karşı başarılı bir mücadele yürütülmekteydi. Ancak şarbon hastalığı gerek halkın ilgisizliği gerek süreklilik göstermemesi nedeniyle hala tam olarak ortadan kaldırılamamıştı.⁵⁵

Bunlar dışında, denize kıyısı olan Enez'de senede toplamı 60-70 ton arası sazan, yayın, kefal, çaput, yılan ve az miktarda morina balığı yakalanmaktaydı.⁵⁶ Ayrıca 11.458 sepet ve 480 fenni kovanla arıcılık da yapılmaktaydı ve senelik 40-50 ton bal üretiliyordu.⁵⁷

3.4. Eğitim

Edirne'de 2 Aralık 1933-28 Şubat 1939 arasında Milli Eğitim Müdürlüğü görevini Şahap Akkay yapmıştı.⁵⁸ Rapora göre 1923 yılında Edirne'de 52 ilkokul vardı. 1934 yılına kadar ise Edirne'de toplam 89 ilkokul (31'i Kerpiç, 33'ü kârgir,

⁵¹ 1928-1929 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı'na göre de Edirne'de 1.238 at, 2.395 kısrak, 5.441 eşek, 279 katır, 111 deve, 44.392 inek, 24.594 öküz, 7.287 manda, 227.302 koyun ve 62.003 keçi vardı. Matbuat Umum Müdürlüğü, *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı 1928-1929*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul, 1929, s. 248.

⁵² Akay, a.g.e., s. 29; BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 26.

⁵³ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, a.g.e., s. 473.

⁵⁴ Akay, a.g.e., s. 29.

⁵⁵ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 27-28.

⁵⁶ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 24.

⁵⁷ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 23.

⁵⁸ 1922-2006 yılları arasında Edirne'de görev yapan Milli Eğitim Müdürleri hakkında bilgi için bkz: Ratip Kazancıgil ve Nilüfer Gökçe, "Cumhuriyetin İlanından Sonra Edirne'de Eğitim", *Edirne'nin Eğitim Tarihi (İlk-Orta öğretim) 1361-2005*, Edirne Valiliği Yayınları, Edirne, 2006, s. 222.

10'u ahşap, 15'i yarım kârgir) yapıldı. Böylece toplam ilkokul sayısı 141'e yükseldi. 1934 yılı itibariyle ilkokullardaki öğretmen sayısı 251, öğretmen vekili sayısı ise 36 idi. Toplam öğrenci sayısı 6086'sı erkek, 4975'i kız olmak üzere 11.106 idi. İl genelinde tahsil görme oranı ise tahmini %20'ydi. 1934 yılında Edirne genelinde 5 ilkokul açıldı ve 19 ilkokulun tamiri yapıldı. Bunun dışında 1935 yılında Edirne'de 2 (Lalapaşa ve Çömlekpınar nahiyelerinde) Uzunköprü'de 1 (Kırcasali köyünde) ve köylerde 12 ilkokulun daha tamamlanması bekleniyordu.⁵⁹ 1936 yılında, Uzunköprü'ye yine 1 ilkokul daha yapılacaktı. Bu okulların dışında doğrudan Maarif Vekâletine bağlı okullar da vardı. Bunlar, Kız Muallim Mektebi (7 öğretmen, 388 öğrenci), Gazi Yatı Kız Mektebi (7 öğretmen, 136 öğrenci), Erkek Muallim Mektebi (12 öğretmen, 146 öğrenci), Erkek Lisesi (16 öğretmen, 424 öğrenci), Muhtelit Orta Mektebi (15 öğretmen, 155 kız ve 128 erkek olmak üzere 283 öğrenci) idi.⁶⁰

Raporda verilen bilgiler ile Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü tarafından yayınlanan, 1934-1935 yılında ait kültür istatistiğindeki rakamlar karşılaştırıldığında, arada az da olsa farklar mevcut olduğu görülmektedir. İstatistiğe göre 1934-1935 eğitim yılında Edirne'de faaliyet gösteren 141 resmi gündüz ilkokulunun yanında 1 yatı ilkokulu ve 3 de yabancı ve azınlık ilkokulu vardı. Böylece 1934-1935 eğitim öğretim yılında Edirne'de faaliyet gösteren toplam ilkokul sayısı 145'e yükselmekteydi. Yine aynı istatistiğe göre Edirne'de 1 yabancı anaokulu ve 1 resmi ortaokul bulunmaktaydı. İlkokullarda görev alan toplam öğretmen sayısı ise 252 idi. Ancak askerde ya da izinde bulunanlara vekâleten 31 öğretmen görev yapmaktaydı. Öğrenci sayısı ise 12.510 olarak belirtilmekteydi. İlde bulunan tek özel anaokulunda ise 1 öğretmen ve 20 öğrenci vardı. Şehirde bulunan 1 ortaokulda 18 öğretmen ve 269 öğrenci, 1 orta sanat okulunda 13 öğretmen ile 135 öğrenci bulunmaktaydı⁶¹.

1934 yılında ilin maarif işleri için özel idare bütçesinden⁶² ayrılan pay 170.574 liraydı ve ekim ayına kadar bu bütçenin 121.768 lirası harcanmıştı.⁶³

⁵⁹ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 11; Milli Gazete'de yer alan maarif bütçesine ilişkin haberde ise 12 köy okulu açılacağına ilişkin bir haber bulunmazken, yukarıda belirtilenler dışında İpsala'nın İbriktepe köyünde de bir okul açılacağı belirtilmekteydi. "Yeni Maarif bütçemiz", *Milli Gazete*, No: 474, 25 Kânunuevvel 1933, s. 1.

⁶⁰ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 11.

⁶¹ Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *Kültür 1934-1935 İstatistiği*, Köyhocas Matbaası, Ankara, Basım Yılı Belirtilmemiş, s. XX-XXIV, 170.

⁶² Özel idaresi bütçesi 1934 senesinde 534.684 lira 44 kuruştur. Ancak bu miktarın 122.029 liralık kısmı sanat ve yatı mekteplerine yardım olarak diğer illerin bütçesinden gönderildiğinden gerçek bütçesi 412.655 lira 44 kuruştur. Bu bütçenin 170.547 lirası eğitim işlerine, 102.934 lirası sanat ve yatı okullarına ayrılırken, 74.678 lirası şose ve köprülere, 22.422 lirası ziraat işlerine, 43.130 lirası sağlık ve sosyal yardım kurumlarına ve kalan

Şehirdeki yabancı ve azınlık ilkokullarının sayısı yukarıda da belirtildiği gibi 3'tü (Musevi, Bulgar ve İtalya İlkokulları). Bunların tamamı özel eğitim kurumlarıydı. Ayrıca 1 özel Türk Anaokulu da (1 öğretmen, 12 öğrenci) bulunmaktaydı.⁶⁴ Yabancı ve azınlık okulları içerisinde en fazla öğrencisi olanı Musevi İlkokuluydu (7'si Musevi 13 öğretmen, 367 öğrenci)⁶⁵. Bu ilkokul Alliance Israelite Universelle teşkilatı tarafından yaptırılmıştı. 20 Ekim 1867'de eğitim-öğretime başlayan okul, binası yandıktan sonra 1906 yılında Edirne'deki Musevi cemaati tarafından yaptırılan yeni binasına taşınarak 1937'ye kadar eğitim hayatına devam etti.⁶⁶

Bulgar İlkokulu (2'si Bulgar 4 öğretmen, 21 öğrenci) 1912 yılında yaptırılmıştı. Edirne'de yaşayan Bulgarların çoğu Balkan Savaşları sonrasında Edirne'yi terk etmişlerse de 1938 senesi itibarıyla Edirne'de 50-60 Bulgar hanesi bulunmaktaydı.⁶⁷

Ayrıca küçük de bir İtalyan İlkokulu bulunmaktaydı (3'ü İtalyan 7 öğretmen, 16 öğrenci)⁶⁸.

Bu okulların içerisinde en düşük bütçeye sahip olan Türk Anaokuluydu (645 lira). En yüksek bütçeye sahip Musevi İlkokulunun bütçesi ise öğrenci ve öğretmen sayısı ile orantılı bir şekilde 9.400 liraydı. Bulgar İlkokulunun bütçesi 3.316, İtalyan İlkokulunun de 976 liraydı.⁶⁹

Ayrıca vilayette 1 binbaşı, 3 yüzbaşı, 7 müzavım ve 590 neferin bulunduğu bir Jandarma Mektebi de bulunmaktaydı.⁷⁰

120.946 lirası da idarenin diğer masraflarına harcanacaktı. BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 30-31.

⁶³ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 30-31.

⁶⁴ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 11.

⁶⁵ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 12.

⁶⁶ Fatma Tatlı Işılay Yıldırım, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim ve Edirne'de İnşa Edilen Eğitim Yapıları (1839-1923)", (Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2019), s. 250-253; Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s. 362.

⁶⁷ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 12; Osman Nuri Peremeci, *a.g.e.*, s. 363.

⁶⁸ 1934-1935 kültür istatistiğine göre ise bu okulların toplam öğretmen sayıları şu şekildeydi, Türk Anaokulu 1 öğretmen, Musevi İlkokulu, 12 asil ve 12 vekil olmak üzere 24 öğretmen, İtalya İlkokulu 5 asil ve 5 vekil olmak üzere 10 öğretmen, Bulgar İlkokulu 3 asil ve 3 vekil olmak üzere 6 öğretmen. Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *a.g.e.*, s. 178.

⁶⁹ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 12.

⁷⁰ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 8.

3.5. Sağlık

24 Ekim 1931 yılında Edirne İl Sağlık Müdürlüğü'ne atanan Dr. Kemal Bey'in ardından 29 Haziran 1934'te Dr. Osman Bey bu göreve atandı. 22 Mayıs 1936'da ise Dr. Muhlis Köknar bu görevi devraldı.⁷¹

Edirne genelinde 1934 yılı içerisinde en fazla ölüm 0-1 yaşındaki çocuklar arasında oldu. Bu duruma sebep olan hastalık, yeşiliahâl (zehirli ishal) hastalığıydı. Bunun dışında bulaşıcı hastalıklara karşı başarılı bir mücadele yürütülmüş ve bu hastalıklar giderek azalmıştı. Ancak ildeki bataklıkların da etkisi ile sıtma hastalığı hala görülmekteyse de kuraklığında etkisiyle 1934 içinde sıtmanın yaygınlığı azaldı.⁷²

1934'te Edirne merkezde 45 yataklı ve 3 doktorlu bir hastane, Keşan'da 25 yataklı ve 1 doktorlu bir hastane, Uzunköprü'de 10 yataklı ve 1 doktorlu bir hastane olmak üzere Edirne genelinde toplam 3 hastane bulunmaktaydı. Kavaklı ve İpsala'da ise 2 dispanser bulunuyordu.⁷³ Bu kurumlarda 1934 yılında 6.481 kişi hastaneye yatırıldı. 5.310 kişi ayakta tedavi edildi.⁷⁴

Raporda vurgulanan bir husus da halkın doktorlara olan güveniydi. Rapora göre halk doktor tedavisinin önemini kavramıştı ve bir hastalık durumunda doktora müracaat ediliyordu.⁷⁵ 1926 yılından itibaren Sıhhiye Vekâleti afişler, broşürler, radyo konuşmaları, sergiler, filmler ve konferanslar vasıtasıyla halkın bilgilendirilmesini sağlamaya çalışmıştı.⁷⁶ Bu nedenle halkın doktorlara güvenmesinde, Sıhhiye Vekâletinin dönem içerisinde halk sağlığı konusunda yapmış olduğu eğitim çalışmalarının etkili olduğu söylenebilir.

Özel idare bütçesinde sağlık harcamaları önemli bir yer tutuyordu. 1934 yılı bütçesinde sağlık için ayrılan pay 43.130 liraydı. Bu paranın 21.847 liralık kısmı hastaneler ile dispanserler için gerekli malzemeler ve salgın hastalıklarla mücadele için ekim ayına kadar harcandı.⁷⁷

---

⁷¹ 1924-2006 arasında görev yapan Edirne İl Sağlık Müdürleri hakkında ayrıntılı bilgi için bknz: Ratip Kazancıgil, Nilüfer Gökçe ve Ender Bilar, *Edirne'nin Sağlık ve Sosyal Yardım Tarihi (1361-2008)*, Cilt 2, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne, 2009, s. 34.

⁷² BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 18.

⁷³ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 18; Atatürk Dönemi ve sonrasında Edirne ilinde görev alan hükümet ve belediyeye bağlı doktor, ebe ve sağlık memurları, serbest çalışan doktorlar ve Edirne Memleket Hastanesi'nde görev yapan personellere ilişkin ayrıntılı bilgi için bknz: Kazancıgil vd. *a.g.e.*

⁷⁴ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 19.

⁷⁵ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 18.

⁷⁶ Kazancıgil vd., *a.g.e.*, s. 47.

⁷⁷ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 19.

3.6. Asayiş

1934 yılında Edirne’de emniyet, Edirne merkez kazasının belediye sınırları içinde ve İpsala kaza merkezinde polis tarafından sağlanmaktaydı. Belediye sınırları dışında ve diğer kaza ile nahiyelerde jandarma, köyler de ise köy bekçileri ile korucular emniyet gücü olarak görev yapmaktaydı. Vilayet polis kadrosu 1 müdür, 1 merkez memuru, 3 birinci komiser, 4 ikinci komiser, 3 sivil ikinci komiser, 10 üçüncü komiser ve 84 polisten oluşuyordu. Jandarma kadrosu ise 1 binbaşı, 4 yüzbaşı, 1 birinci mülâzım, 5 sınıf başçavuşu, 2 başçavuş muavini, 8 çavuş, 41 onbaşı ve 235 neferden oluşuyordu. Raporda “*Vilâyetimizde asayiş iftihar olunabilecek derecededir*” denilerek ildeki asayiş olaylarına ilişkin bilgiler verilmekteydi. Rapora göre Edirne’de iltica ya da komünistlik vakaları bulunmamaktaydı. Sadece 2 adi cinayet ve az sayıda da darp ve yaralama vakası vardı. İlde yol kesme suçu işlense de faileri yakalanmıştı. 1931 senesindeki 82 hırsızlık vakası 1934 senesinin Ocak-Ekim döneminde yarıya indirildi. Edirne’nin bir sınır kenti olması sebebiyle kaçakçılık vakaları yaşanmaktaydı. Ancak 1932’de 42 kaçakçılık vakası sayısı 1933’te 29’a 1934’te ise 16’ya indirildi. Ayrıca Edirne’de faili ortaya çıkarılmayan bir suç olmadığı da raporda belirtilen bir diğer husustu.⁷⁸

3.7. Yollar

1934 yılı Ekim ayı itibarıyla il genelindeki toplam yol uzunluğu 386,8 km idi. Ancak bu yolun sadece 77 km’si eksiksiz bir haldeydi. Geri kalan 155 km yol, tamire muhtaç, 12 km yol, köprüsü ve toprak tesviyesi yapılmış, 66 km yol, köprüsü yapılmamış ancak toprak tesviyesi yapılmış ve 76,8 km yol ise araba yolu idi. Ayrıca Havsa-Uzunköprü, Uzunköprü-Kavalı ve Keşan-İpsala arasında devam eden yol çalışmaları bulunmaktaydı. Yol inşaatlarında, ilin bütçesinin yanı sıra çalışma zorunluluğu kapsamındaki iş gücünden⁷⁹ de faydalanılmaktaydı.⁸⁰ Tamiri devam eden yollar ise Edirne-İstanbul, Edirne-Kırklareli ve Uzunköprü-Keşan-Gelibolu yolu idi. Edirne-İstanbul yolunun 40 km’lik kısmı Edirne sınırları içerisindeydi ve bu yolun sadece 10 km’sinin durumu iyiydi. Geri kalan 30 km yol

⁷⁸ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 7-8.

⁷⁹ Yürürlükteki 10 Haziran 1929 tarihli Şose ve Köprüler Kanunu’na göre 18-60 yaş arası her erkek ya bedenen çalışarak ya da nakdi olarak yol vergisi vermek zorundaydı. Yol vergisini bedenen ödeyenler yılda 10 gün, yol yapımında çalışacaklardı. Nakdi olarak ödemek isteyenler ise 8 lira ödeyeceklerdi. Ancak Vilayet Genel Meclisleri kararıyla yeni yapılması planlanan yollar için 10 günlük çalışma süresi 12 güne, nakdi olarak ödenecek vergi ise 11 liraya çıkarılabiliyordu. Maluliyeti sabit olan fakirler, 5 çocuğu olanlar, öğrenciler, ordu mensupları ve jandarma bu vergiden muaftı. Nuray Özdemir, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Yol Vergisi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 32, Sayı 53, 2013, s. 222.

⁸⁰ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 13.

tamire muhtaç bir vaziyetteydi. Gerek tamir gerek yeniden inşa edilecek yollar için ön görülen bütçe 1.3111.000 lira olarak belirtilmekteydi.⁸¹

3.8. Genel Bütçe

1934 senesinde genel bütçenin miktarı 587.068 liraydı. Bu miktarın 169.389 lirası hayvan vergisi, 68.225 lirası arazi vergisi, 65.236 lirası buğday koruma tahsisatı, 41.001 lirası kazan vergisi, 33.322 lirası bina vergisi ve 209.890 lirası da diğer vergilerden elde edilmekteydi.⁸² 1933 yılında vergilerin büyük bir kısmı tahsil edilmiş olsa da 83.742 liralık bir miktar 1934 senesine devredilmişti. Vilayet genelinde vergilerin büyük bir kısmı tahsil edilmekteydi. Ancak 1929 dünya ekonomik buhranının etkileri, vergi ödemelerinin aksamasına da sebep olmuştu. Nitekim 1933 yılında, 11.299 kişinin vergileri haciz yoluyla alınabilmişti. 1.511 vergi mükellefi ise vergisini ödemediği için çeşitli hapis cezalarına çarptırılmıştı.⁸³

4. SONUÇ

Edirne nüfusu cumhuriyet dönemiyle birlikte ciddi bir artış gösterdi. Bu durumda özellikle Edirne'nin bir iskân bölgesi olması etkiliydi. Edirne'deki fabrikaların sayısı ise 1934 yılında 24'tü. Bu fabrikaların 15'i ise un fabrikasıydı. Şehirde ekimi en çok yapılan ürünlerden birinin buğday olması sanayinin de tarım ürünlerinin işlenmesine yönelik gelişme göstermesini beraberinde getirmişti. Edirne ilinin dışarıdan aldığı ürünlerde manifatura, tuhafiye ve bakkaliye ürünleri ağırlıktaydı. Buna karşın dışarıya daha çok tarım ve hayvan ürünleri satmaktaydı. Ancak 1934 yılında yaşanan kuraklık ilin ekonomisini olumsuz yönde etkilemişti. Öyle ki hem tarım üretimi hem de hayvan satış fiyatları düştü. Bu veriler ışığında Edirne'de tarıma dayalı bir ekonomi olduğu ve iklim şartlarının Edirnelilerin iktisadi durumunda temel belirleyici olduğu söylenebilir. Bunun dışında Edirne'de hayvancılık da hayvan sayıları dikkate alındığında şehrin en önemli iktisadi faaliyet alanlarından biriydi. Edirne'de hayvancılık ağır işlerde çalışacak hayvan bulundurma, süt ve et elde etme ve satış gelirleri için yapılmaktaydı denilebilir. Ayrıca devletin Edirne'de hayvancılığın geliştirilmesi için yoğun bir çabası vardı. Bu anlamda gerek bulaşıcı hastalıklarla mücadele gerek hayvan ıslahı alanında, devlet hayvan yetiştiricilerinin ihtiyaçlarına cevap vermeye çalıştı.

Sağlık alanında yapılan faaliyetlere bakıldığında ise Edirne'de salgın hastalıkların çok az bir düzeyde yayılma gösterdiği ve bu alanda da mücadelenin devam ettiği görülebilir. Ancak sıtma hastalığının Edirne'de hala varlığı devam etmekteydi. Buna karşın özellikle 1934 yılındaki kuraklık nedeniyle bu hastalığın yayılması azalmıştı. Raporla ilerleyen yıllarda yapılacaklara ilişkin bilgiler

⁸¹ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 14-15.

⁸² Raporla toplam bütçe 587.068 olarak belirtilse de rakamlar toplandığında, 587.063 lira çıkmaktadır.

⁸³ BCA, 30.10.0.0/64.432.17, s. 10.

arasında sağlık ile ilgili herhangi bir planlamaya yer verilmemiştir. Dolayısıyla Edirne’de sağlık alanında yeni bir planlamayı gerektirecek bir ihtiyaç olmadığı anlaşılmaktadır.

Edirne’de suç oranı oldukça dūřuktu. 1934 yılı itibariyle ilde 2 cinayet vakası vardı. Ayrıca suçla mūcadelede yıldıan yıla önemli adımlar atılmaktaydı.

İldeki yolların durumu ise iyi değildi. Yolların būyuk bir kısmı tamire muhtaç haldeydi. 1935 yılında yollarda yapılması planlanan adımlar raporda belirtilerek bu konuda ihtiyaç duyulan bütçeye de vurgu yapılmaktaydı.

KAYNAKÇA

- “Başbakan Erzurum’da”, *Cumhuriyet*, Sayı: 4015, 20 Temmuz 1935.
- “Başbakan Karsta”, *Akşam*, No: 6022, 20 Temmuz 1935.
- “Başbakan Karsta”, *Cumhuriyet*, Sayı: 4017, 22 Temmuz 1935.
- “Başbakan Torul’dan Geçerken”, *Cumhuriyet*, Sayı: 4024, 29 Temmuz 1935.
- “Başbakanımız Artvinde”, *Cumhuriyet*, Sayı: 4019, 24 Temmuz 1935.
- “Başbakanımız Edirne yolunda” *Ulus*, No: 4803, 7 İllkânun 1934.
- “Başbakanımız Edirnededen ayrıldılar”, *Ulus*, No: 4806, 10 İllkânun 1934.
- “Başbakanımız Kırklarelinde coşkunca karşılandı”, *Ulus*, No: 4804, 8 İllkânun 1934.
- “Başbakanımızın Edirne’de Yüksek Bir Söylevi”, *Ulus*, No: 4805, 9 İllkânun 1934.
- “Başbakanın Trakya gezintisi”, *Cumhuriyet*, No: 3798, 10 Birincikânun 1934.
- “Bařvekil Edirne’de çok mūhim bir nutuk söyledi”, *Cumhuriyet*, No: 3797, 9 Birincikânun 1934.
- “Başvekil Haydarpaşada kolordu kumandanı general Salihle Konuşurken”, *Akşam*, Sayı: 5797, 7 Kânunuevvel 1934.
- “Bu seneki Tūtūnlerimiz”, *Milli Gazete*, No: 473, 21 Kânunuevvel 1933.
- “General İsmet İnönūnün Seyahati”, *Cumhuriyet*, No: 9795, 7 Birincikânun 1934.
- “İsmet İnönū”, *Cumhuriyet*, Sayı: 4022, 27 Temmuz 1935.
- “Yeni Maarif bütçemiz”, *Milli Gazete*, No: 474, 25 Kânunuevvel 1933.
- Akay, Tolga, *Osmanlı Ordusunda At (1856-1908)*, İdeal Kūltür Yayıncılık, İstanbul, 2020.
- Arı, Kemal, *Būyuk Mūbadele Tūrkiye’ye Zorunlu Gō (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.
- Bařbakanlık İstatistik Genel Direktörlūđü, *Kūltür 1934-1935 İstatistiđi*, Köyhocası Matbaası, Ankara, Basım Yılı Belirtilmemiř.
- Bařvekil İstatistik Umum Mūdūrlūđü, *İstatistik Yıllıđı 1932-1933*, Cilt 6, Devlet Matbaası, Ankara.

BCA, 030.18.01.02/30.53.17.
BCA, 030.18.01.02/31.67.18.
BCA, 30.10.0.0/116.808.17.
BCA, 30.10.0.0/24.886.6
BCA, 30.10.0.0/64.432.17.
BCA, 30.10.0.0/65.433.1.
BCA, 30.10.0.0/65.433.3.
BCA, 30.10.0.0/65.433.4.
BCA, 30.10.0.0/81.530.19.
BCA, 30.11.1.0/92.43.4.
BCA, 30.18.1.2/32.76.4.
BCA, 38.18.1.2/27.26.13.

Bozdağlıoğlu, Yücel, “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 180, Sayı 180, 2014.

Ceylan, Okan, “İkinci Dünya Savaşı ve Tarım Ekonomisi: Edirne Vilayeti Örneği 1939-1945”, *Türkiye’de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2019.

Debreli, Pelin, “Atatürk ve İnönü Döneminde Edirne Şehri”, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2012).

Gökbilgin, M. Tayyip, “Edirne”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 10, İstanbul 1994.

İnce, Fatma, “Başbakan İsmet İnönü’ye Sunulan Rapora ve İnönü’nün Tespitlerine Göre 1935 Yılında Trabzon’un Durumu”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Cilt 8, Sayı 8, 2010.

Kazancıgil Ratip, Nilüfer Gökçe ve Ender Bilar, *Edirne’nin Sağlık ve Sosyal Yardım Tarihi (1361-2008)*, Cilt 2, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne, 2009.

Kazancıgil Ratip, Nilüfer Gökçe, “Cumhuriyetin İlanından Sonra Edirne’de Eğitim”, *Edirne’nin Eğitim Tarihi (İlk-Orta öğretim) 1361-2005*, Edirne Valiliği Yayınları, Edirne, 2006.

Matbuat Umum Müdürlüğü, *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı 1928-1929*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul 1929.

Özdemir, Nuray, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Yol Vergisi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 32, Sayı 53, 2013.

Peremeci, Osman Nuri, Edirne Tarihi, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1939.

Sannav, Sabri Can Sannav, “Dünden Bugüne Balkanlarda Bir Başkent: Edirne ve Edirne’de Yaşam”, *Turkish Studies*, Volume 14, Issue 7, 2019.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Direktörlüğü, *Genel Nüfus Sayımı, 20 İlkteşrin 1935, Katı ve Mufassal Neticeler, Edirne Vilayeti*, Hüsnü Tabiat Basımevi, İstanbul, 1937.

Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet Merkezi İstatistik Müdüriyeti Umumiyesi, *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, Vilayet, Kaza ve Köyler itibariyle Türkiye Nüfusu*, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, 1928.

Yıldırım, Fatma Tatlı Işıl, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Eğitim ve Edirne’de İnşa Edilen Eğitim Yapıları (1839-1923)”, (Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2019).

Ziraat Müdürü Esat, “Buğday yetiştirilmesi”, *Milli Gazete*, No: 472, 18 Kânunuevvel 1933.

Ziraat Müdürü M. Sait, “Çiftçiler Okusunlar”, *Milli Gazete*, No: 451, 24 Mayıs 1934.

**LİSE ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL MEDYA KULLANIM
DAVRANIŞLARI İLE OKUMA ALIŞKANLIKLARI ÜZERİNE BİR
İNCELEME¹**

*AN INVESTIGATION ON SOCIAL MEDIA USE BEHAVIORS AND READING
HABITS OF HIGH SCHOOL STUDENTS*

Deniz Mertkan GEZGİN*

*Geliş Tarihi: 22.11.2020
(Received)*

*Kabul Tarihi:22.11.2021
(Accepted)*

ÖZ: Çalışmanın amacı, lise öğrencilerinin okuma alışkanlıkları ve sosyal medya kullanım davranışlarının incelenmesidir. Betimsel nitelikte yürütülen çalışmanın katılımcılarını 2019-2020 eğitim-öğretim yılı güz döneminde farklı sınıf kademelerinde öğrenim gören 517 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Verilerin analizlerinde betimsel istatistiklerden Ki-Kare ve tek yönlü varyans analizinden (ANOVA) yararlanılmıştır. Çalışmanın bulguları sonucunda lise öğrencilerinin yarısının okuma alışkanlığının olmadığı görülmüştür. Sınıf düzeyi arttıkça okuma alışkanlığının azaldığı ve kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre okuma alışkanlıklarının daha iyi düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Sosyal medya açısından, öğrenciler akıllı telefonlarında yaklaşık olarak üç saatlerini sosyal medya ile geçirmektedirler. Whatsapp, Instagram ve Youtube en yoğun kullandıkları mobil sosyal ağ uygulamalarıdır. Ayrıca, sosyal medyayı gün içerisinde yoğun kullanan öğrencilerin “az okuyan” ya da “okumayan” grupta olduğu görülmüştür. Son olarak, okuma alışkanlığı olmayan öğrencilerin okumama sebepleri öncelik sırasıyla kitap okumayı eğlenceli bulmama, kitap okurken sıkılma ve dijital oyunlar ile zaman geçirme olarak ortaya çıkmıştır.

Anahtar kelimeler: Okuma alışkanlığı, Lise öğrencileri, Mobil teknolojiler, Sosyal medya, Z kuşağı.

ABSTRACT: The aim of the study is to examine the reading habits and social media usage behaviors of high school students. The participants of the descriptive study are 517 high school students studying in different classes in the fall semester of the 2019-2020 academic year. Descriptive statistics, Chi-Square and one-way analysis of variance (ANOVA) were used to analyze the data. As a result of the findings of the study, it was seen that half of the high school students do not have a reading habit. It has been determined that as the grade level increases, reading habits decrease and female students have better reading habits than male students. In terms of social media use, students spend approximately three hours on their smartphones with social media. Whatsapp, Instagram and Youtube are the most used mobile social media applications. In addition, it has been observed that students who use social media intensively during the day are in the "not reading enough books" or "not

¹ Çalışma için Trakya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu tarafından 06.05.2020 tarihinde 2020.03.11 karar numarası ile etik kurul onayı verilmiştir.

* Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, mertkan@trakya.edu.tr, ORCID:0000-0003-4688-043X.

reading books" group. Finally, it has been seen that among the reasons why students who do not have the habit of reading, do not find reading fun, being bored while reading a book and spending time with digital games.

Keywords: Reading habits, High school students, Mobile technologies, Social Media, Z generation.

EXTENDED ABSTRACT

Reading is one of the most effective and productive actions as it not only provides information but also leads to some different gains. The gains obtained through reading enable the individual to behave and be unprejudiced and tolerant in his relations with others. In addition, the individual can expand both his inner world and his view of the outer world, ensure that he is sensitive to nature, and can have the freedom to think, solve problems and create. On the other hand, the habit of reading can be defined as an important skill that enables individuals to do this action voluntarily after learning to read, and at the same time to acquire this action in a continuous, regular and critical way. A reading habit that works with family, school and library is indispensable for the development of society and for consuming information in a meaningful way. But recently, family, school and librarianship have lost their influence. Because families themselves have moved away from reading books, the education system in schools has changed many times, and the libraries in some schools have disappeared due to indifference. In addition to these, it is seen that there are many negative factors in terms of individuals' reading habits. Economic situation, educational status of the family, geographical location, social environment and inequality of opportunity in education and the development of mobile technologies cause the use of traditional reading materials to decrease. In particular, the time spent with social media has begun to increase among young people. The basis of the study is to describe the relationship between high school students' social media usage behaviours and their reading habits and levels.

The study is descriptive in the screening model, which is one of the quantitative research methods to determine the social media usage behaviours and book reading habits of high school students. In addition, convenience sampling method was used in the study. The study group consists of 517 high school students studying in two educational institutions operating in Istanbul and Edirne in the fall semester of the 2019-2020 academic year. A questionnaire form created by the researcher was used to collect the data. SPSS 17.0 for Windows (Statistical Packages for Social Science) package program was used to analysis the data obtained from the questionnaire forms used in the research. In the descriptive analysis phase, frequency (frequency) and percentage (%) values were used. One-way analysis of variance (ANOVA) was used to determine the differences between students' reading levels in terms of the variable of duration of social media use during the day on smart phones. Finally; Chi-square test was used to test the relationship between gender and class variables and reading level.

In this descriptive study, the reading habits and social media usage habits of 517 high school students who constitute the sample were revealed. In accordance with the descriptive studies, the findings obtained in the existing situation were reflected exactly. Accordingly, as a result of the findings, half of the participants had a high reading level and

half had a low reading level. The reading level of female students is higher than that of male students. When the results were examined in terms of grade level, it was concluded that as the grade level increased, the level of reading decreased. In addition, students use social media applications on their smart phones for an average of three hours a day. Social media applications that students use intensively were determined as WhatsApp, Instagram and YouTube, respectively. It is also seen that the reading levels of the students who spend time with social media applications on their smart phones intensively during the day are lower than the other students. Finally, the main reasons for not reading books among students are “books are not fun” and “reading is boring”.

1. GİRİŞ

Okuma, hem bilgi sağlama hem de farklı birtakım kazanımlara da yol açması nedeniyle en etkili ve verimli eylemlerden biridir (Arı ve Demir, 2013). Okuma sayesinde elde edilen kazanımlar sayesinde birey; davranış gösterme ve başkalarıyla ilişkilerinde ön yargısız ve hoşgörülü olabilmekte hem iç dünyasını hem dış dünya bakışını genişletebilmekte, doğaya karşı duyarlı olmakta ve düşünme, problem çözme ve yaratma özgürlüğüne sahip olabilmektedir (Koç ve Müftüoğlu, 2008; Tanju, 2010). Ayrıca okuma becerisi gelişmiş bireylerin sözcük dağarcığının, dil ve bilişsel becerilerinin geliştiği de görülmektedir (Cunningham ve Stanovich, 2001; Sullivan, 2002). Görüldüğü gibi okumanın birey üzerindeki olumlu etkileri aşikârdır. Bu açıdan bireyin ilk öğrencilik yıllarından itibaren okumayla ilişkisinin kesintiye uğramaması için okumanın bir alışkanlık durumuna gelmesi gerekmektedir (Bayat ve Çetinkaya, 2018). Bir başka deyişle birey artık okul ya da ailenin zoruyla okumak yerine okumaktan haz alarak, okumaya gereksinim duyarak bu eylemi gerçekleştirilmelidir.

Okuma alışkanlığı, bireylerin okumayı öğrendikten sonra bu eyleme gereksinim duyarak kendi isteğiyle yapmasını ve aynı zamanda bu eylemin sürekli, düzenli ve eleştirisel biçimde kazanılmasını sağlayan önemli bir beceri olarak tanımlanabilir (Tanju, 2010; Yılmaz, Köse ve Korkut, 2009). Okuma alışkanlığının temelleri bireyin çocukluk yıllarında atılmaya başlanmaktadır. Bu yılların okuma alışkanlığının edinilmesinde en etkili dönem olduğu bilinmektedir (Duros ve Papadopoulos, 2009; Kurulgan ve Çekerol, 2008). Yapılan çalışmalar kitap okumaya yeterince değer vermeyen bir toplum olduğumuzu göstermektedir (Arslan ve Çelik, 2009; Zengin, 2003). Bu açıdan çocukluğun ilk yıllarında kitapla tanışmak, çocuğun gelecekteki yaşamını etkileyecektir (Tanju, 2010). Okuma alışkanlığının kazandırılmasında rol model olarak ailenin etkisi kaçınılmazdır (Yalman, Özkan ve Kutluca, 2013). Aile içinde çocuklarla beraber kitap okuyan, kitap fuarları gibi etkinliklere giden, kitaplar ve yazarları hakkında tartışmalar açan ebeveynler çocuklarının hayatlarına çok büyük yatırım yapmaktadır. Okuma alışkanlığına etki eden diğer paydaşlar ise okullar ve kütüphanelerdir. Bireyde okuma alışkanlığı yaratma ve geliştirme için bilgi tüketimini zorunlu kılan eğitim

sistemine ait okullar gerekmektedir. Aynı zamanda bu okullarda yeterli kaynaklara sahip kütüphanelerin varlığı okuma alışkanlığı açısından önemlidir. Aile, okul ve kütüphane ile işleyen bir okuma alışkanlığı toplumun gelişmesi ve bilgiyi anlamlı bir şekilde tüketmesi için olmazsa olmazdır. Fakat son zamanlarda aile, okul ve kütüphanecilik adeta sınıfta kalmaktadır. Aileler bizzat kendileri kitap okumaktan uzaklaşmış, okullarda eğitim sistemi birçok kez değişmiş ve bazı okullarda kütüphaneler ilgisizlikten yok olmuştur. Bunların yanında bireylerin okuma alışkanlığı açısından olumsuz birçok etmen olduğu görülmektedir. Ekonomik durum, ailenin eğitim durumu, coğrafi konum, sosyal çevre ve eğitimde fırsat eşitsizliği bunlardan bir kaçısı olarak gösterilebilir (Guthrie, McGough, Bennett ve Rice, 1996; Yılmaz, 1995). Ayrıca, son dönemde bireyler kitap dışındaki teknolojik araç ve ortamlarda bilgiyi arama ve okumalar yaparken, kitap ve geleneksel okuma materyallerinin kullanımının azaldığı görülmektedir (Gür, 2014). Bu açıdan düşünüldüğünde teknolojinin hızlı ilerleyişinden dolayı her alanda yaşanan olumlu veya olumsuz etkilerden insanın bireysel, zihinsel ve yaratıcı bir şekilde gelişmesini sağlayan okuma alışkanlığı da nasibini almaktadır diyebiliriz (Aksaçoğlu ve Yılmaz, 2007). Özellikle, son 10 yılda iyiden iyiye insanın yaşamında yer eden, neredeyse bireylerin bir organı haline gelen akıllı telefonlar (Gezgin, Hamutoğlu, Sezen-Gültekin ve Yıldırım, 2019), ihtiva ettiği mobil sosyal ağ uygulamaları ve dijital oyunlar başta olmak üzere gittikçe hızlanarak süreceği öngörülen teknolojik gelişmeler ve uygulamalar bireylerin okuma alışkanlıklarını etkilemeye devam edecek gibi gözükmektedir. Okuma alışkanlığının küçük yaşlarda aşılması gerektiği gerçeğine karşın küçük yaşlarda çocuklar evlerde dijital teknolojileri giderek daha fazla kullanmaktadır ve bunlara maruz kalmaktadır (Danby ve Davidson, 2019; Johnson, 2010). Bu durum teknoloji için öngörülen gelişmelerin okuma açısından olumsuz etkiler doğurabileceğini göstermektedir.

Teknoloji, kısaca birçok yönden bilimin uygulamaya geçirilmiş hali olarak tanımlanabilir. Teknoloji sayesinde insanların hayatta kalabilmesi ve daha rahat bir yaşam sürebilmesi için gerekli olan araç ve gereçlerin üretilmesi sağlanmaktadır. Günümüzde hayatın her alanında varlık gösteren teknolojik ürünler sayesinde yaşam oldukça kolaylaşmıştır. Teknoloji sayesinde üretim artmış, mesafeler kısalmış, bilgi tüm dünyaya yayılmıştır. Fakat teknoloji bilinçli kullanılmadığında ya da kullanım açısından aşırıya gidildiğinde bireyi olumsuz etkileyebilmektedir. Bu doğrultuda alanyazın incelendiğinde özellikle mobil teknolojiler ve sosyal medya uygulamalarının genç nesil üzerinde birçok olumsuz etkisi olduğu görülmektedir. Bu olumsuz etkilerden bir tanesi okuma düzeyinin düşmesi ve okuma sıklığının azalması olarak kaşımıza çıkmaktadır. Bu durumu destekler şekilde alanyazın incelendiğinde, Aksaçoğlu ve Yılmaz (2007) tarafından beşinci sınıf öğrencileri üzerinde yapılan araştırmada öğrencilerin bilgisayar kullanma

süresi ve televizyon izleme süresi artıka kitap okuma sıklığının azaldığını görülmüştür. Dokuzuncu sınıfların okuma alışkanlıkları üzerine yapılan bir çalışmada teknik liseler ve endüstri meslek liselerinde öğrenim gören öğrencilerin %20,2'si bilgisayar başında çok vakit geçirdikleri için kitap okuyamadıklarını belirttikleri görülmüştür (Temizyürek, Çolakoğlu ve Coşkun, 2013). Arıcı (2008) tarafından üniversite öğrencileri arasında yürütülen çalışmada da öğrencilerin okuma zamanını TV, film vs. izlemeye ve bilgiye ulaşmada daha kolay olan internete ayırdıkları ortaya çıkmıştır. Mobil internetin yaygınlaşması ile TV yerine bilgisayarlar ve son dönemde akıllı telefonlar yaygın olarak kullanılmaktadır. İnternetin okuma alışkanlığına etkisi üzerine yürütülen çalışmalarda ise internetin öğrencilerin boş zamanlarını dolduran en önemli aktivite olduğuna dikkat çekilmişlerdir (Davarcı, 2013; Mokhtari, Reichard ve Gardner, 2009). Davarcı (2013) tarafından yürütülen bir çalışmada öğrencilerin okuma alışkanlıklarını internetinde etkilediğini belirtmiştir. Ateş ve Şahin (2014) tarafından yürütülen bir çalışmada ise “Yüksek lisans öğrencilerine internet kullanmaya başladıktan sonra, okuma alışkanlıklarındaki farklılığı nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Öğrencilerin yarısı olumlu cevaplar verirken çalışmada bazı katılımcılar internete fazla zaman harcadıkları için kitap okuma alışkanlıklarının azaldığını ifade etmişlerdir. İnternet kullanımı ailesi tarafından denetlenen, interneti bilinçli olarak eğitim amaçlı kullanan, kütüphanesi olan, her gün belirli bir süre kitap okuyan, yılda 16'dan fazla kitap okuyan, ailesi sık sık kitap satın alan, en az 21-30 adet kitabı olan ve roman-hikâye okuyan çocukların kitap okumaya ilişkin tutumları ise önemli düzeyde yüksek olduğu görülmüştür (Durualp, Çiçekoğlu ve Durualp, 2013).

Bu çalışmada, lise öğrencilerinin sosyal medya kullanım davranışları ve okuma alışkanlıklarının betimsel bir şekilde incelenmesi amaçlanmaktadır. Lise öğrencilerinin okuma düzeyleri açısından sosyal medya kullanım davranışları arasındaki olası bir farkı da araştıran bu çalışma, denetimli ve bilinçli bir sosyal medya ve teknoloji kullanımının okuma düzeyi üzerinde etki sağlayabilmesi bağlamında ileriki çalışmalar açısından önem arz etmektedir. Ayrıca, bu çalışma ile öğrencilerin ortaöğretime kadar geçen eğitim süresinde kazandıkları eğitimin niteliği ve sahip olunan bilgi birikimi, kitap okuma bağlamında bize fikir vereceği düşünülmektedir (Temizyürek, Çolakoğlu ve Coşkun, 2013). Bu açıdan ortaöğretim sonrası kademelerde öğrenim gören öğrencilerin okuma düzeylerinin belirlenmesi açısından da çalışmanın önemli olduğu düşünülmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır:

1. Lise öğrencilerinin kitap okuma düzeyleri nedir?
2. Lise öğrencilerinin cinsiyeti ile kitap okuma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
3. Lise öğrencilerinin öğrenim gördükleri sınıf düzeyi ile kitap okuma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
4. Lise öğrencilerinin akıllı telefonlarında tercih ettikleri sosyal medya uygulamaları nelerdir?
5. Lise öğrencilerinin sosyal medya amaçlı akıllı telefon kullanım süresine göre kitap okuma düzeyleri arasında fark var mıdır?
6. Lise öğrencilerinin kitap okumama sebepleri nelerdir?

2. YÖNTEM

Çalışma, lise öğrencilerinin sosyal medya kullanım davranışları ve kitap okuma alışkanlıklarını belirlemek için nicel araştırma yöntemlerinden tarama modelinde, betimsel niteliktedir. Tarama yöntemi, mevcut durumu tespit etmek ve nesnelerin, toplumların, kurumların, olayların doğasını ve özelliklerini ortaya koymak için kullanılmaktadır (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2008). Betimsel araştırmaların doğasında bir konuya ilişkin katılımcıların görüşleri ya da ilgi, beceri, yetenek, tutum vb. özelliklerini belirlemek olduğu için genellikle diğer araştırmalara göre daha büyük örneklemeler üzerinde yürütülmektedirler.

2.1. Katılımcılar

Çalışmada, kolayda örnekleme metodu kullanılmıştır. Çalışma grubunu, 2019-2020 eğitim-öğretim yılı güz döneminde İstanbul ve Edirne’de faaliyet gösteren iki eğitim kurumunda öğrenim gören 517 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Katılımcıların 261’i (%50,5) kız öğrenci, 256’sı (%49,5) erkek öğrencidir. Öğrencilerden 106’sı (%20,5) 9.sınıf, 105’i (%20,3) 10.sınıf, 177’si (%34,2) 11.sınıf ve 129’u (%25,0) 12. sınıfta öğrenim görmektedir. Öğrencilerin yaş ortalaması $\bar{X}=16,35$ olarak ortaya çıkmıştır. Son olarak, öğrenciler sosyal medya kullanım amaçlı akıllı telefonlarını ortalama $\bar{X}=3,03$ saat kullanmaktadır. Öğrencilerin demografik bilgileri Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Lise Öğrencilerine ait Demografik Veriler

		f	%
Cinsiyet	Kız	261	50,5
	Erkek	256	49,5
Sınıf	9.Sınıf	106	20,5
	10.Sınıf	105	20,3
	11.Sınıf	177	34,2
	12.Sınıf	129	25,0
Toplam		517	100,0

2.2. Veri Toplama Aracı

Verilerin toplanmasında araştırmacı tarafından oluşturulan anket formu kullanılmıştır. Anketin oluşturulmasında farklı alanlardan (Türkçe, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretim Teknolojileri) üç uzman tarafında görüş alınmıştır. Uzman görüşleri doğrultusunda anketten bazı ifadeler çıkarılmıştır. Oluşturulan anket formunda katılımcıların demografik verileri yanında öğrencilerin yıl içerisinde okudukları kitap sayısı, sosyal medya uygulaması tercihleri, günlük sosyal medya amaçlı akıllı telefon kullanım süresi ve kitap okumama sebeplerini ortaya koyan sorular bulunmaktadır.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırmada kullanılan anket formlarından elde edilen verilerin çözümlenmesinde SPSS 17,0 for Windows (Statistical Packages for Social Science) paket programından yararlanılmıştır. Betimleyici analizde sıklık (frekans) ve yüzde (%) kullanılmıştır. Akıllı telefonlarda gün içerisinde sosyal medya kullanım süresi değişkeni açısından öğrencilerin okuma düzeyleri arasındaki farklılıkların belirlenmesinde tek yönlü varyans analizinden (one way-ANOVA) faydalanılmıştır. Cinsiyet ve sınıf değişkenleri ile okuma düzeyi arasındaki ilişkiyi test etmek amaçlı ise de Ki-Kare testinden yararlanılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Öğrencilerin okuma alışkanlıklarına ilişkin bulgular

Lise öğrencilerinin okuma alışkanlığına ilişkin bulgular incelendiğinde öğrencilerin %8,7'sinin “çok okuyan okur” sınıfında olduğu görülmüştür. Orta düzey okuma alışkanlığına sahip öğrencilerinin oranı ise %40,6 iken “az okuyan okur” %17,8'lik kesimi oluşturmaktadır. Öğrencilerin %32,9'u ise okur olmayan başka bir ifade ile hiç kitap okumayan kısmı teşkil etmektedir. Sonuç olarak; katılımcıların üçte birinin yıl içerisinde bir kitap bile okumadığı görülmektedir. Öğrencilerin okuma alışkanlığına ilişkin bulgular Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Okuma düzeyine ait bulgular

		f	%
Okuma Alışkanlığı	Çok okuyan okur	45	8,7
	Orta Düzey okuyan okur	210	40,6
	Az okuyan okur	92	17,8
	Okur olmayan	170	32,9
Toplam		517	100,0

• Amerikan Kütüphane Derneği tarafından önerilen standart temel alınmıştır. Bu standarda göre *Çok okuyan okur*: Yılda 21 ve daha fazla kitap okuyan; *Orta düzeyde okuyan okur*: Yılda 6-20 arası kitap okuyan; *Az okuyan okur*: Yılda 1-5 arası kitap okuyan; *Okur olmayan*: Yılda hiç kitap okumayan olarak kabul edilmektedir(Odabaş, 2005).

3.2.Öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre okuma düzeylerine ilişkin bulgular

Cinsiyet değişkeni ile lise öğrencilerinin okuma düzeyleri arasında bir ilişkiyi ortaya koyabilmek için Ki-Kare testinden faydalanılmıştır. Analiz sonucu elde edilen veriler Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Cinsiyet değişkenine ait bulgular

Cinsiyet		Çok okuyan okur	Orta düzey okuyan okur	Az okuyan okur	Okur olmayan	Toplam
Erkek	f	12	85	50	109	256
	%	4,7	33,2	19,5	42,6	100,0
Kız	f	33	125	42	61	261
	%	12,6	47,9	16,1	23,4	100,0
Toplam	f	45	210	92	170	517
	%	8,7	40,6	17,8	32,9	100,0

$$X^2=31,62; sd=3; p=,00$$

Tablo 3 incelendiğinde p değerinin 0,05’ten küçük bulunması, cinsiyet ile okuma düzeyi değişkenlerinin birbirlerine bağımlı olup aralarında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir($X^2 =31,62; p=,00$). Gözlenen ve beklenen frekanslar da anlamlı derecede farklılaşmıştır. Ayrıca, Tablo 3’de görüldüğü gibi tüm okuma düzeylerinde, okuma bağlamında kız öğrencilerin üstünlüğü gözükmektedir. Bu verilerden hareketle, genellikle okuma alışkanlığına sahip öğrencilerin kız öğrenciler olduğu söylenebilir.

3.3.Öğrencilerin sınıf değişkenine göre okuma düzeylerine ilişkin bulgular

Sınıf değişkeni ile lise öğrencilerinin okuma düzeyleri arasında bir ilişkiyi ortaya koyabilmek için Ki-Kare testinden faydalanılmıştır. Analiz sonucu elde edilen bulgular Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. Sınıf değişkenine ait bulgular

Sınıf		Çok okuyan okur	Orta düzey okuyan okur	Az okuyan okur	Okur olmayan	Toplam
9.Sınıf	f	21	52	13	20	106
	%	19,8	49,1	12,3	18,9	100,0
10.Sınıf	f	2	47	25	31	105
	%	1,9	44,8	23,8	29,5	100,0
11.Sınıf	f	15	68	30	64	177
	%	8,5	38,4	16,9	36,2	100,0
12.Sınıf	f	7	43	24	55	129
	%	5,4	33,3	18,6	42,6	100,0
Toplam	f	45	210	92	170	517
	%	8,7	40,6	17,8	32,9	100,0

$X^2=41,48$; $sd=9$; $p=,00$

Tablo 4 incelendiğinde p değerinin 0,05'ten küçük bulunması, sınıf değişkeni ile okuma düzeyi değişkenlerinin birbirlerine bağımlı olup aralarında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir ($X^2 =41,48$; $p=,00$). Gözlenen ve beklenen frekanslar da anlamlı derecede farklılaşmıştır. Son olarak; yüzde ve frekans değerleri incelendiğinde sınıf düzeyi arttıkça okuma düzeyinde düşüş olduğu görülmektedir.

3.4.Öğrencilerinin akıllı telefonlarında tercih ettikleri sosyal medya uygulamalarına ait bulgular

Lise öğrencilerinin akıllı telefonlarında en yoğun kullandıkları sosyal medya uygulamaları incelendiğinde öğrencilerin %46,4'nin Whatsapp uygulamasını yoğun olarak kullandığı görülmüştür. Ayrıca, öğrencilerin %30,8'i Instagram uygulamasını ve öğrencilerin %19,1'lik kısmı ise Youtube uygulamasını yoğun olarak kullandıklarını ifade etmişlerdir. Diğer bulgular Tablo 5'de gösterilmektedir.

Tablo 5. Öğrencilerin Yoğun kullandıkları sosyal medya uygulamalarına ait bulgular

		f	%
En yoğun Kullanılan Sosyal Medya Uygulamaları	Whatsapp	238	46,0
	Instagram	159	30,8
	Youtube	99	19,1
	Snapchat	9	1,7
	Twitter	7	1,4
	Facebook	4	,8
	Periscope	1	,2
Total		517	100,0

3.5.Öğrencilerin kitap okuma düzeylerine göre sosyal medya için akıllı telefon kullanım süresine ait bulgular

Sosyal medya amaçlı akıllı telefon kullanım süresine göre lise öğrencilerinin okuma düzeyleri açısından olası bir farkın oluşup oluşmadığını test etmek için tek yönlü varyans analizi (one-way ANOVA) yürütülmüştür. Ortaya çıkan sonuçlar Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Okuma düzeyine göre sosyal medya için akıllı telefon kullanım süresine ait ANOVA testi Sonuçları

	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Fark
Gruplar Arası	103,113	3	34,371	15,313	,000	1<3, 1<4, 2<3, 2<4
Gruplar İçi	1151,440	513	2,245			
Toplam	1254,553	516				

1: Çok okuyan; 2: Orta düzeyde okuyan; 3:Az okuyan; 4:Okumayan

Tablo 6’ya göre, lise öğrencilerinin okuma düzeylerine göre sosyal medya amaçlı akıllı telefon kullanım süreleri farklılaşmaktadır. Bu farkın hangi düzeyler arasında olduğunu tespit etmek için TUKEY testi yürütülmüştür. Testin sonucuna göre “az okuyan okur” ile “okumayan okur” düzeyine sahip öğrencilerin sosyal medya amaçlı akıllı telefon kullanma süresi, “çok okuyan okur” ile “orta düzeyde okuyan okurun” sosyal medya için akıllı telefon kullanma süresinden anlamlı bir şekilde yüksektir ($F(3-513)=15,313;p=.00$).

3.6.Öğrencilerin kitap okumama sebeplerine ilişkin bulgular

Lise öğrencilerinden az okuyan okur ve okur olmayan grubun($f=262$) kitap okumama sebepleri incelendiğinde öğrencilerin %22,9’nun kitap okumayı eğlenceli bulmadığı görülmektedir. Bu bulguyu sırasıyla %19,1 öğrenci oranı ile kitap okumayı sıkıcı bulanlar takip etmektedir. Ayrıca, öğrencilerin %12,6’sı bilgisayar oyunları oynamayı, %11,1’i ise akıllı telefonu ile ilgilenmeyi ve %6,9’u ise sosyal medya ile ilgilenmeyi okumaya tercih ettiği görülmektedir. Diğer bulgular Tablo 7’de gösterilmektedir.

Tablo 7. Okuma sebeplerine ait bulgular

		f	%
Kitap Okumama Sebepleri	Eğlenceli bulmuyorum.	60	22,9
	Sıkılıyorum	50	19,1
	Bilgisayar oyunlarını oynuyorum	33	12,6
	Zamanım olmuyor	30	11,5
	Akıllı telefonumla ilgileniyorum	29	11,1
	Dikkatim dağılıyor	20	7,6
	Sosyal medya ile ilgileniyorum	18	6,9
	Arkadaşlarımla mesajlaşıyorum.	11	4,2
Hızlı okuyamıyorum	11	4,2	
Toplam		262	100,0

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Lise öğrencilerinin okuma alışkanlıkları ile sosyal medya kullanım davranışları arasındaki ilişkiyi araştıran bu çalışmada, öğrencilerin %8,7'sinin “çok okuyan okur” ve %40,6'sının ise “orta düzey okur” düzeyine sahip olduğu görülmüştür. Fakat öğrencilerin %17,8'inin “az okuyan okur” ve %32,9'unun ise “okur olmayan” başka bir ifade ile hiç kitap okumayan kısmı teşkil ettiği ortaya çıkmıştır. Sonuçlar göstermektedir ki; okuma düzeyi açısından öğrencilerin neredeyse yarısının okuma alışkanlığı iyi seviyede, diğer yarısının ise okuma alışkanlığı yoktur. Bulguları destekler şekilde, Odabaş, Odabaş ve Sevmez (2018) tarafından yürütülen çalışmada, 304 öğrencinin okuma süreleri üzerinden yapılan gruplandırma sonucuna göre öğrencilerin büyük çoğunluğunun “az okuyan okur” düzeyinde yer aldığı görülmüştür. Ortaöğretim öğrencileriyle yürütülen bir çalışmada ise öğrencilerin önemli bir bölümünün düşük okuma alışkanlığına sahip oldukları ve öğrencilerin % 85,3'ünün ayda bir kitap bile okumadığı ortaya çıkmıştır (Taşkesenlioğlu, 2013). Demirer, Yıldız ve Sünbül (2011) tarafından yürütülen çalışmada da katılımcılar arasında düzenli kitap okuyanların oranı %25,8 olarak sunulmuştur. Alanyazında farklı bulguların ortaya çıktığı çalışmalarda görülmüştür. Balcı, Uyar ve Büyükkız (2012) tarafından yapılan bir araştırmada elde edilen bulgular, örneklem grubundaki öğrencilerin beşte ikisinin "orta düzeyde okuyucu", beşte ikisinin "çok okuyan okuyucu" olduğu göstermektedir. Aynı çalışmada “az okuyan” okuyucuların ise %14,6'lık bir orana sahip olduğu görülmüştür. Bir başka çalışmada ise ilköğretim öğrencilerinin okumaya karşı ilgi duydukları ve yüksek düzeyde okuma alışkanlığına sahip oldukları tespit edilmiştir (Suna, 2006). Yürütülen çalışmanın bulguları ve alanyazından elde edilen bulgular çerçevesinde öğrencilerin çoğunun okuma alışkanlıklarının yeterli düzeyde olmadığı söylenebilir.

Çalışmada okuma düzeyi grupları, cinsiyet açısından incelendiğinde kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre okuma düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. Alanyazında çalışmayı destekler şekilde ergenlik dönemi ve üniversite çağlarında kız öğrencilerin okuma alışkanlığının erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu ve okuma açısından tutumlarının da yüksek olduğu görülmüştür (Akkaya ve Özdemir, 2013; Arslan ve Çelik, 2009; Batur ve Bek, 2010; Bozpolat, 2010; Can, Türkyılmaz ve Karadeniz, 2010; Özbay, Bağcı ve Uyar, 2008; Sadioğlu ve Bilgin, 2008). Alanyazında farklı bulguların ortaya çıktığı çalışmalarda bulunmaktadır. Bir çalışmada ilköğretim öğrencilerinin okuma alışkanlığı düzeylerinin cinsiyete göre farklılaşmadığı rapor edilmiştir (Suna,2006). Bir başka çalışmada ise gazete, edebiyat yazıları ve web siteleri üzerinden bulunan yazıları okuma açısından erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre okuma düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür (Karim ve Hasan, 2007). Yürütülen

çalışmanın bulguları çerçevesinde kız öğrencilerin okuma alışkanlığının daha fazla olduğunu işaret etmektedir.

Sınıf değişkenine göre okuma düzeyi ile anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Çalışmada sınıf değişkenine göre veriler, sınıf düzeyi arttıkça okuma düzeyinde azalma eğilimi bulunduğunu göstermektedir. Benzer şekilde ilköğretim öğrencileri ile yapılan bir çalışmada ders dışında kitap okuma isteğinin sınıf düzeyi arttıkça düştüğü rapor edilmiştir (Acat, Demiral ve Arın, 2008). İşeri (2010) tarafından yürütülen çalışmada öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf düzeyi arttıkça tutum düzeyinin düştüğü tespit edilmiştir. Baş (2012) tarafından yürütülen çalışmada ise lise öğrencilerinin okumaya yönelik tutumlarının dokuzuncu sınıfta öğrenim gören öğrencilerin lehine anlamlı olarak farklılaşması manidar görülmektedir. Alanyazındaki sınıf düzeyi değişkeninin ele alınan bu çalışmalar ve çalışmanın bulguları göstermektedir ki sınıf düzeyi arttıkça okuma düzeyi düşmektedir. Betimsel çalışmaların mantığı olarak bir nedene bakılmaksızın; bu durumun sınıf düzeyi arttıkça üniversiteye giriş sınavlarının yaklaşması ile oluşan zaman kıstıtlılığının bir etkisi olarak da düşünülebilir.

Çalışmada öğrencilerin tercih ettiği sosyal medya uygulamaları sırasıyla Whatsapp, Instagram ve Youtube olarak tespit edilmiştir. Çalışmada, akıllı telefonlarda yoğunlukla kullanılan bu uygulamaların kullanım amaçları hakkında bir araştırma sorusu bulunmamasına rağmen öğrencilerin daha çok sohbet ve eğlence amaçlı bu uygulamaları kullandıkları bilinmektedir (Durualp, Çiçekoğlu ve Durualp, 2013). Bunu destekler şekilde bir çalışmada öğrencilerin bilgisayar ve internetten kitap, gazete ve dergi okuma sitelerini kullanma oranının oldukça düşük seviyede olduğunu ve daha çok bu teknolojileri sosyal paylaşım ve oyun amaçlı kullandıkları ortaya çıkmıştır (Davarcı,2013). İletişim teknolojileri ile sohbet ve eğlence amaçlı zaman geçiren öğrencilerin kitap okumaya karşı tutumunun düşük olması (Durualp, Çiçekoğlu ve Durualp, 2013), öğrencilerin kitap okumadan uzaklaşmasını sağlayabilmektedir. Bu doğrultuda, çalışmanın bulguları incelendiğinde alanyazına paralel olarak öğrencilerin arkadaşları ile iletişim, sohbet amaçlı Whatsapp ve özellikle son zamanlarda anlık hikâyeler ve eğlence amaçlı Instagram ve Youtube kullandıkları düşünülmektedir. Yürütülen çalışmanın bulgular çerçevesinde öğrencilerin akıllı telefonlarında popüler uygulamaların Whatsapp, Instagram ve Youtube uygulaması olduğu söylenebilir.

Akıllı telefonda günlük sosyal medya kullanım süresi açısından bulgular incelendiğinde akıllı telefonlarında günlük yoğun bir şekilde sosyal medya kullanan “az okuyan okur” ile “okumayan okur” olarak kabul edilen öğrenci gruplarının okuma düzeyi, akıllı telefonlarında daha az süreler sosyal medya ile zaman geçiren “çok okuyan okur” ile “orta düzeyde okur” gruplarının düzeyine göre anlamlı bir şekilde düşüktür. Bu bağlamda akıllı telefonda geçirilen sürenin artmasının okuma düzeyi üzerinde negatif etkisi olduğu düşünülebilir. Owusu-

Acheaw(2016) tarafından yürütülen bir çalışmada benzer bulgular elde edilmiştir. Bulgulara göre sosyal medyada geçirilen zaman ile okuma alışkanlıkları arasında bir ilişki olduğu ve gün içerisinde sosyal medyanın yoğun olarak kullanımının düşük okuma alışkanlığına yol açtığını ortaya çıkmıştır. Bir başka çalışmada ise sosyal medya kullanım süresi durumuna farklı açıdan bakılmış ve sosyal medyayı günlük ortalama iki saat ve daha fazla kullanan öğrencilerin orta derecede bağımlılık gösterdiği ifade edilmiştir (Durdu, 2019). Bu açıdan düşünüldüğünde okuma alışkanlığının dijital bağımlılık oluşmaması ve azaltılması açısından da önemli olabileceği düşünülmektedir. Aynı zamanda boş zamanlarını kitap okumak yerine yoğun bir şekilde sosyal medya ile geçiren öğrencilerin sosyal medya bağımlılığı açısından risk taşıdıkları, okuma eksikliğinden ortaya çıkabilecek sorunlar yanında fiziksel ve ruhsal problemler de yaşayabilecekleri unutulmamalıdır. Bu durum ters bir döngü olarak da öğrencilerin okuma düzeylerine olumsuz anlamda etki yaratabilecektir.

Çalışmada kitap okumama sebebi olarak öğrencilerin en yoğun dile getirdikleri kitap okumanın eğlenceli olmadığı ve kitap okurken sıkılmalarıdır. Bunu takip eden sebepler sırasıyla bilgisayar oyunları oynamak, yeterli zaman olmaması, akıllı telefon ile ilgilenme ve sosyal medya kullanımı olduğu görülmektedir. Görüldüğü gibi teknoloji kullanımı yüzünden kitap okumayan öğrenciler çalışmanın %30,6'lık kısmını oluşturmaktadır. Fakat sosyal medya kullanımı açısından bu oran düşünüldüğünde oranın %6,9 olduğu görülmüştür. Çalışmadaki bazı bulguları destekler şekilde Arıcı (2018) tarafından yürütülen bir çalışmada kitap okumaya yeterince zaman ayırmayan öğrencilerinin çoğunlukla bu durumun sebebi olarak kitapları sıkıcı buldukları ifade edilmiştir. Bir başka çalışmada ise üniversite öğrencilerinin kitap okumama sebepleri olarak zaman, internet, yoğun iş veya okul yaşamı, ekonomik problemler, eğitim ve öğretim programlarının yetersizliği, okumanın sıkıcı olması ortaya çıkmıştır (Özden, 2018). Babayiğit (2019) tarafından yürütülen çalışmada ise “okurken canım sıkılıyor”, “okumayı sevmiyorum”, “okumaya zamanım yok”, “okuma alışkanlığım yok”, “cep telefonu ve bilgisayarla ilgileniyorum” gibi nedenler ortaya çıkmıştır. Bulgular ve alanyazındaki sonuçlar neticesinde öğrenciler arasında kitap okumanın eğlenceli olmadığı, sevilmediği ve öğrencilerin kitap okurken sıkıldıklarını söyleyebiliriz. Aynı zamanda akıllı telefon, internet ve sosyal medya ile zaman geçirmenin okuma alışkanlığına azalmasına sebep olabileceğini de ifade edebiliriz. Çünkü bunu destekler şekilde Z kuşağı için internet, eğlence amaçlı okumaktan, akademik amaçlarla okumaktan veya televizyon izlemekten bile daha fazla keyif verici olduğu ifade edilmektedir. (Mokhtari, Reichard ve Gardner, 2009).

Sonuç olarak, bu betimsel çalışmada örnekleme oluşturan 517 lise öğrencisinin okuma alışkanlıkları ve sosyal medya kullanım alışkanlıkları ortaya konulmuştur. Betimsel çalışmalar gereğince var olan durumda elde edilen bulgular

aynen yansıtılmıştır. Buna göre katılımcıların yarısının okuma düzeyi yüksek ve yarısının okuma düzeyi düşüktür. Kız öğrencilerin okuma düzeyi, erkek öğrencilerin okuma düzeyinden daha yüksektir. Ayrıca öğrenciler akıllı telefonlarında sosyal medya uygulamalarını gün içerisinde ortalama üç saat kullanmaktadırlar. Öğrencilerin yoğun olarak kullandıkları sosyal medya uygulamaları sırasıyla Whatsapp, Instagram ve Youtube olarak tespit edilmiştir. Gün içerisinde yoğun olarak akıllı telefonlarından sosyal medya uygulamaları ile zaman geçiren öğrencilerin okuma düzeylerinin diğer öğrencilere göre düşük olduğu da görülmektedir. Son olarak, öğrenciler arasında kitap okumama sebeplerinin başında “kitapların eğlenceli olmaması” ve “okumanın sıkıcı olması” gelmektedir. Z kuşağının temel özelliklerinden olan çabuk sıkılmak, sonuç odaklı olmak, hızlı tüketmek ve eğlence motivasyonları çalışmanın bulgularını destekleyici niteliktedir (Alp, Tuncer, Sulaiman ve Güngör, 2019). Teknoloji kullanımı açısından “bilgisayar oyunları”, “sosyal medya kullanımı” ve “akıllı telefonla geçirilen zaman” kitap okumama sebepleri arasında üçüncü sıradadır. Ortaöğretime kadar olan öğretim kademelerinde okuma düzeyinin okul ve öğretmen etkisiyle daha yüksek olduğu (McKenna, Kear ve diğ., 1995) fakat lise döneminde okumanın azalması düşündürücüdür. Fakat çalışma belirtildiği gibi betimsel bir çalışma olduğundan genel olarak gelişen mobil teknolojilerinin, öğrencilerin okuma alışkanlığını kesin olarak düşürdüğü ya da okuma alışkanlıklarını değiştirdiği söylemek ya da öğrencilerin artık okumayı basılı materyaller yerine teknolojik cihazlardan üzerinden yapıyor olabileceği sonucuna varmak ya da araştırma yapmak başka bir çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu açıdan ergenlik öncesi ve ergenlik döneminde bireylerin problemlili akıllı telefon ve sosyal medya kullanımı ile kitap okuma davranışları arasındaki olası ilişkilerin ortaya çıkarılması için yürütülecek çalışmalar alanyazına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Acat, B., Demiral, H., & Arın, A. (2008). *Okuma alışkanlığı göstergelerine göre ilköğretim öğrencilerinin durumları*. Türkçe Öğretimi Kongresi (18–20 Mayıs 2008).

Akkaya, N., & Özdemir, S. (2013). Ortaöğretim Öğrencilerinin Okumaya Yönelik Tutumlarının İncelenmesi (İzmir-Buca Örneği)*/An Investigation of High School Students' Attitudes towards Reading (İzmir-Buca Sample). *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 75.

Alp, G. T., Tuncer, A. D., Sulaiman, S. A. B., & Güngör, A. (2019, November). Çalışma hayatında y ve z kuşağının motivasyonel farklılıkları. *In Proceedings on 2nd International Conference on Technology and Science* (pp. 803-810).

Aksaçlıoğlu, A. G., & Yılmaz, B. (2007). Öğrencilerin televizyon izlemeleri ve bilgisayar kullanmalarının okuma alışkanlıkları üzerine etkisi. *Türk Kütüphaneciliği*, 21(1), 3-28.

Arı, E., & Demir, M. K. (2013). İlköğretim bölümü öğretmen adaylarının kitap okuma alışkanlıklarının değerlendirilmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1(1), 116-128.

Arıcı, A. (2008). Okumayı Niye Sevmiyoruz? Üniversite Öğrencileri ile Mülakatlar/Why Don't We Like Reading? Interviews with Undergraduates. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(10), 91-100.

Arslan, Y., & Çelik, Z. Ç. E. (2009). Üniversite öğrencilerinin okuma alışkanlığına yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(26), 113-124.

Ateş, V., & Şahin, S. (2014). Yüksek Lisans Öğrencilerinin Okuma Alışkanlıklarına Bilgisayar ve İnternet Teknolojilerinin Etkileri. *Journal of Kirsehir Education Faculty*, 15(2).

Balcı, A., Uyar, Y., & Büyükkiz, K. K. (2012). İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlıkları, kütüphane kullanma sıklıkları ve okumaya yönelik tutumlarının incelenmesi. - *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/4, 965-985.

Baş, G. (2012). Reading Attitudes of High School Students: An Analysis From Different Variables. *International Journal on New Trends in Education and Their Implications*, 3 (2), 47-58.

Batur, Z., & Bek, H. G. H. (2010). Öğretmen adaylarının okuma alışkanlıkları üzerine bir araştırma: Uşak Eğitim Fakültesi örneği. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 32-49.

Bayat, N., & Çetinkaya, G. (2018). Ortaokul Öğrencilerinin Okuma Alışkanlıkları ve Tercihleri/ Reading Habits and Preferences of Secondary School Students. *Elementary Education Online*, 17(2), 984-1001.

Babayiğit, Ö. (2019). I don't read: The Reasons Of Preservice Primary School Teachers Who Do Not Read. *Journal of Social Sciences/Sosyal Bilimler Dergisi*, 32.

Bozpolat, E. (2010). Öğretmen adaylarının okuma alışkanlığına ilişkin tutumlarının değerlendirilmesi (Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi örneği). *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 2(1), 411-428.

Büyükoztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

Can, R., Türkyılmaz, M., & Karadeniz, A. (2010). Ergenlik dönemi öğrencilerinin okuma alışkanlıkları. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, Sayı 3, 1-21.

Cunningham, A. E., & Stanovich, K. E. (2001). What reading does for the mind. *Journal of Direct Instruction*, 1(2), 137-149.

Danby, S., & Davidson, C. (2019). Webs of relationships. The Routledge handbook of digital literacies in early childhood, 402-415.

Davarcı, N. (2013). İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Kitap Okuma Alışkanlığı İle Bilgisayar - İnternet Kullanımı Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Demirer, V., Yıldız, D. Ç., & Sünbül, A. M. (2011). The Relationship between Primary School Students' Computer-İnternet Usage and Reading Habits: Sample of Konya. *Elementary Education Online*, 10(3).

Durdu, A. (2019). Ortaokul 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin sosyal medya bağımlılıkları ve akademik erteleme davranışlarının incelenmesi (Doctoral dissertation, Toros Üniversitesi).

Duros, I. & Papadopoulos, C. (2009). *Effects of A Book Club Intervention On Fifth Graders' Vocabulary, Reading Habit And Attitude*. Boston: Boston University School Of Education Submitted In Partial Fulfillment of the Requirements For The Degree of Doctor of Education.

Durualp, E., Çiçekoğlu, P., & Durualp, E. (2013). Sekizinci sınıf öğrencilerinin kitap okumaya yönelik tutumlarının internet ve kitap okuma alışkanlıkları açısından incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 2(1), 115-132.

Gezgin, D. M., Hamutoğlu, N. B., Sezen-Gültekin, G., & Yıldırım, S. (2019). Preservice teachers' metaphorical perceptions on smartphone, No Mobile Phone Phobia (Nomophobia) and Fear of Missing Out (FoMO). *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 733-783.

Guthrie, J.T., McGough, K., Bennett, L., & Rice, M.E. (1996). Concept-oriented reading instruction to develop motivational and cognitive aspects of reading. In L. Baker, P. Afflerbach, & D. Reinking (Ed.), *Developing engaged readers in school and home communities* (pp. 165–190). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Gür, T. (2014). Öğretmen adaylarının okuma ve boş zaman değerlendirme alışkanlıkları. *Journal of World of Turks/Zeitschrift für die Welt der Türken*, 6(1).

İşeri, K. (2010). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Okuma Tutumlarının İncelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7 (2), 468-487.

Johnson, G. M. (2010). Young Children's Internet use at home and at school: Patterns and profiles. *Journal of Early Childhood Research* 8(3): 282–293.

Karim, N. S. A., & Hasan, A. (2007). Reading habits and attitude in the digital age. *The Electronic Library*.

Koç, S. & Müftüoğlu, G. (2008). Dinleme ve okuma öğretimi. 05 Ekim 2020 tarihinde www.aof.anadolu.edu.tr/kitap/IOLTP/2277/unite04.pdf adresinden erişildi.

Kurulgan, M., & Çekerol, G. S. (2008). Öğrencilerin okuma ve kütüphane kullanma alışkanlıkları üzerine bir araştırma, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 237-258.

McKenna, M. C., Kear, D. J. ve diğ. (1995). Children's attitudes toward reading: A national survey. *Reading Research Quarterly*, 30, 934 -956.

Mokhtari, K., Reichard, C. A., & Gardner, A. (2009). The impact of internet and television use on the reading habits and practices of college students. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 52(7), 609-619.

Odabaş, H. (2005). Ülkemizde okuma alışkanlığı ve eleştirel okuma. 41. Kütüphane Etkinleri: Öğrenen Toplumda Okul Kütüphaneleri (31 Mart 2005), Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği, http://bilgibelge.humanity.ankara.edu.tr/ogrelfiles/ho/Ulkmzde_okm_al_ve_el_okm.doc (erişim tarihi 29 Eylül 2020).

Odabaş, H., Odabaş, Z. Y., & Sevmez, H. (2018). Üniversite öğrencilerinde dijital/e-kitap okuma kültürü: Selçuk Üniversitesi örneği. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 58(1), 139-171.

Owusu-Acheaw, M. (2016). Social media usage and its impact on reading habits: a study of Koforidua Polytechnic students. *International Journal of Social Media and Interactive Learning Environments*, 4(3), 211-222.

Özbay, M., Bağcı, H., & Uyar, Y. (2008). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Okuma Alışkanlığına Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenlere Göre Değerlendirilmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(15), 117-136.

Özden, M. (2018). Niçin Okumuyoruz?. *Tarih Okulu Dergisi*, 11(35), 299-313.

Sadioğlu, Ö., & Bilgin, A. (2008). İlköğretim Öğrencilerinin Eleştirel Okuma Becerileri İle Cinsiyet ve Anne-Baba Eğitim Durumu Arasındaki İlişki. *İlköğretim Online*, 7(3).

Sullivan, A. (2002). Bourdieu and education: How useful is Bourdieu's theory for researchers? *Netherlands' Journal of Social Sciences*, 38(2), 144-166.

Suna, Ç. (2006). İlköğretim öğrencilerinin okuma ilgi ve alışkanlıklarının analitik olarak incelenmesi ve değerlendirilmesi (Master's thesis, Anadolu Üniversitesi).

Tanju, E. H. (2010). Çocuklarda kitap okuma alışkanlığına genel bir bakış. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 21(21), 30-39.

Taşkesenlioğlu, L. (2013). Ortaöğretim öğrencilerinin okuma alışkanlıkları üzerine bir inceleme. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9).

Temizyürek, F., Çolakoğlu, B. K., & Coşkun, S. (2013). Dokuzuncu Sınıf Öğrencilerinin Okuma Alışkanlıklarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(2), 114-150.

Yalman, M., Özkan, E., & Kutluca, T. (2013). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Kitap Okuma Alışkanlıkları Üzerine Betimsel Bir Araştırma: *Dicle Üniversitesi Örneği*. *Information World/Bilgi Dünyası*, 14(2).

Yılmaz, B. (1995). Okuma sosyolojisi: Ankara'da oturanların okuma alışkanlıkları üzerine bir araştırma. *Türk Kütüphaneciliği*, 9(3), 325-336.

Yılmaz, B., Köse, E., & Korkut, Ş. (2009). Hacettepe Üniversitesi ve Bilkent Üniversitesi öğrencilerinin okuma alışkanlıkları üzerine bir araştırma. *Türk Kütüphaneciliği*, 23(1), 22-51.

Zengin, N. (2003). Gençlerin Okuma Alışkanlıklarını Belirlemeye Yönelik Bir Çalışma Hakkında. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (13), 131.

**MOBİL BANKACILIK KULLANIM NİYETİNİN İNCELENMESİ
(TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ)¹**

*A RESEARCH OF MOBILE BANKING USAGE INTENTION (A CASE OF
TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL UNIVERSITY)*

Yekta ERDOĞAN^{*}, Hasan Selçuk ETİ^{**}

*Geliş Tarihi: 10.03.2021
(Received)*

*Kabul Tarihi: 09.12.2021
(Accepted)*

ÖZ: Teknolojik gelişmeler ve müşteri tercihlerindeki değişikliklerin sonucu olarak artan rekabet, bankaların varlıklarını korumak ve rekabet avantajı elde etmek için yeni stratejiler geliştirmelerine yol açmıştır. Bu durum dolayısıyla günümüz rekabet piyasasında ayakta kalmak isteyen bankaların mobil bankacılık uygulamalarını müşterilerinin hizmetine sunmasına sebep olmuştur. Bu çalışmanın amacı, mobil bankacılık uygulamalarının kullanım niyetini etkileyen potansiyel anahtar faktörleri keşfetmektir. Bu sebeple araştırma kapsamında birincil veri Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi'nde öğrenim gören lisans öğrencilerinden toplanmıştır. Çevrimiçi anket yöntemiyle nihai olarak 310 veri elde edilmiştir. Veriler frekans analizleri, tanımlayıcı istatistikler, faktör ve güvenilirlik analizleri, korelasyon ve regresyon analizleri ve fark testleri ile incelenmiştir. Bulgular, mobil bankacılık kullanım niyetinin mobil bankacılığa yönelik tutum ile kolaylık ve kullanılabilirlikten etkilendiğini göstermiştir. Tutumun en büyük yordayıcısı kolaylık ve kullanılabilirlik. Algılanan risk, algılanan güveni ve kolaylık ve kullanılabilirliği olumsuz etkilerken, algılanan güven değişkeni kolaylık ve kullanılabilirliği ve tutumu olumlu olarak etkilemektedir. Demografik faktörlere bakıldığında algılanan risk ve algılanan güven değişkenlerinin öğrencilerin yaş grupları, okudukları fakülte ve bölüm, öğrencilerin okulda geçirdikleri yıl ve sınıfları ve öğrencilerin gelir seviyeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği ancak kadın ve erkek öğrenciler arasında istatistiksel olarak bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mobil bankacılık, Mobil bankacılık uygulaması, Mobil bankacılık kullanım niyeti, Teknoloji Kabul Modeli, Planlı Davranış Teorisi.

ABSTRACT: Increasing competition due to technological developments and changes in customer preferences leads banks to develop new strategies to protect their assets and gain a competitive advantage. It has caused banks to survive in today's competitive market to offer mobile banking applications to their customers. This study aims to explore the potential key factors that affect the usage intention of mobile banking applications. For this reason, primary data was collected from undergraduate students studying at Tekirdağ

¹ Bu çalışmada kullanılan verilerin elde edilebilmesi için gerekli olan etik kurul izin belgesi Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Etik Kurulu tarafından 04/03/2020 tarihi ve T2020-427 sayı numarası ile alınmıştır.

* ykt_erdgn@hotmail.com, ORCID:0000-0002-1939-2708.

** Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, hseti@nku.edu.tr, ORCID:0000-0002-3792-697X.

Namık Kemal University. 310 data were finally obtained with the online survey method. The data were analyzed by frequency analysis, descriptive statistics, factor and reliability analysis, correlation and regression analysis and different tests. The findings showed that the intention to use mobile banking was affected by the attitude towards mobile banking and convenience and usefulness. The biggest predictor of attitude is convenience and benefit. While perceived risk negatively affects perceived trust, comfort, and practicality, the sensed trust variable positively affects convenience, usefulness, and attitude. Considering demographic factors, it was concluded that the perceived risk and perceived trust showed a statistically significant difference between the students' age groups, the faculty and department they studied, the years and classes they spent in school, and the income levels of the students, but not statistically significant difference between the male and female students.

Keywords: Mobile banking, Mobile banking application, Intention to use mobile banking, Technology Acceptance Model, Theory of Planned Behavior.

EXTENDED ABSTRACT

In today's world, the increasing competition due to the ease of access to information, the dizzying developments in the field of technology and the changes in customer preferences have led the banking sector to develop new strategies to protect its existing assets and gain a competitive advantage. In this context, in addition to branches, the banking sector has started to reach its masses by offering Kiosk desks, ATMs, internet branches and mobile banking applications to the service of its customers.

The idea of internet banking first emerged with telephone banking in the 1980s and increased with the internet at home (Erben Yavuz, 2017). NetBank is the first internet banking application in the USA and was established in 1996 under Atlanta Internet Bank. Banks such as Citibank and Wells Fargo followed this practice and started to offer this service to their customers in 2001. Afterward, with the increasing use of smartphones, being mobile has gained importance for companies. At this point, banks have started to attach importance to being mobile to gain a competitive advantage in the market.

As a consequence of developing technology, mobile banking applications, where consumers can make 24/7 banking transactions without going to branches or ATMs, have advantages for both companies and consumers. Increasing customer focus, decreasing branch, declining staff numbers and rental expenses, product innovation and diversity, marketing and communication, service regardless of geographic region and time are the benefits of these distribution channels. For customers, mobile banking has advantages such as lower banking transaction costs and easier and faster transactions such as opening an account and sending money.

This study consists of three main sections: literature, methodology and conclusion. General information is provided about the definition of mobile banking primarily in the literature, its advantages and disadvantages, and the current state of mobile banking in Turkey. Later, the Technology Acceptance Model and Planned Behaviour Theory, which are used in the scope of this research, and the Justified Action Theory, which constitutes the fundamental basis of these two theories, are featured. Finally, previous studies on mobile banking are mentioned.

The conceptual model was first included in the second main part of the study. The variables discussed within the scope of the study were examined in light of the previous literature. Afterward, the research methodology, the analysis of the data, and the findings were presented in detail.

The main goal of this study is to explore potential key factors affecting the intention of using mobile banking applications. For this reason, Technology Acceptance Model (TAM) and Planned Behavior Theory (TPB), which constitute the basis for many studies related to the subject in the literature, also formed the basis of this research. In addition to the perceived usefulness and perceived ease of use, which are the basic variables of TAM, the sensed behavioral control variable from TPN was added to the research model. (Gefen vd., 2003). As a result of many studies on perceived trust and the adoption of mobile banking were added to TAM as a new variable by Gefen (Gefen vd., 2003) concluded that risk perception is an important perceived risk variable were added to the proposed research model. In line with the study's main purpose, a field study was conducted to discover which independent variables affect the intention to use.

The study aims to expand our understanding of mobile banking by taking TPB and TAM as a basis. For this reason, primary data were collected from undergraduate students studying at Tekirdağ Namık Kemal University within the scope of the research. Finally, 310 data were obtained through the online survey method. The data were analyzed by frequency analysis, descriptive statistics, factor and reliability analysis, correlation and regression analysis and different tests.

When examining the different tests, FEAS students find mobile banking applications less risky and safer than Çorlu Engineering Faculty students. While students of the economics department find mobile banking the safest, computer engineering students find it the most difficult. In addition, FEAS students' attitudes towards mobile banking are more positive. Risk perception decreases and trust perception increases as students' age, grade, year of education, and income level increase. Students staying with their friends in the student house have the lowest risk perception and the highest confidence. While the group that finds the riskiest mobile banking applications is students who live alone at home, those who live in apartments/hostels are the group who have the least confidence in mobile banking.

The study has some limitations. First, since the time is limited and there is no financial support for the study, the sample consists of Tekirdağ Namık Kemal University students to collect data easily. However, the questionnaires were sent to the students online due to the interruption of formal education by the universities due to the pandemic. For this reason, only two faculties were selected, as it would be difficult to reach students from all faculties. It would be beneficial to carry out the study in other universities to understand mobile banking adoption by university students better. The sample consists of university students who bring along an age restriction. The research was conducted with individuals using mobile banking, and no judgments have been reached on why mobile banking is not adopted. At this point, research results cannot be generalized for all age groups. As a result, researchers working with different and larger samples will allow more generalizable findings to be reached.

1. GİRİŞ

Teknolojik gelişmeler ve müşteri tercihlerindeki değişikliklerin sonucu olarak artan rekabet, bankaların varlıklarını korumak ve rekabet avantajı elde etmek için yeni stratejiler geliştirmelerine yol açmıştır. Bu kapsamda bankalar şubelerin yanında ATM'ler, internet şubeleri ve mobil bankacılık uygulamaları müşterilerine ulaşılmaya başlamıştır.

İnternet bankacılığı fikri ilk kez 1980'lerde telefon bankacılığı ile ortaya çıkmış ve evde internet kullanımı ile artmıştır (Erben Yavuz, 2017). NetBank, ABD'deki ilk internet bankacılığı uygulamasıdır ve 1996 yılında Atlanta İnternet Bankası adı altında kurulmuştur. Citibank ve Wells Fargo gibi bankalar bu uygulamayı takip ederek 2001 yılında müşterilerine bu hizmeti sunmaya başlamıştır. Daha sonrasında ise artan akıllı telefon kullanımıyla beraber, firmalar için de mobil olmak önem kazanmıştır. Bu noktada, bankalar da pazarda rekabet üstünlüğü elde edebilmek amacıyla mobil olmaya önem göstermeye başlamışlardır.

Gelişen teknoloji sonucunda tüketicilerin şubelere veya ATM'lere gitmeden 7/24 bankacılık işlemleri yapabildikleri mobil bankacılık uygulamalarının hem şirket hem de tüketiciler için avantajları vardır. Artan müşteri odağı, azalan şube, personel ve kira giderleri, ürün yeniliği ve çeşitliliği, pazarlama ve iletişim, coğrafi bölgeye ve zamana bakılmaksızın hizmet verilmesi, bu dağıtım kanallarının sağladığı faydalardır. Müşteriler açısından ise mobil bankacılığın daha düşük bankacılık işlem maliyetleri ve hesap açma, para gönderme gibi daha kolay ve daha hızlı işlemler gibi avantajları vardır.

Bu araştırma Teknoloji Kabul Modeli (TAM) ve Planlı Davranış Teorisi (TPB) temelinde, mobil bankacılık kullanım niyetini etkileyen unsurları keşfetmeyi amaçlamaktadır. Bu sebeple Tekirdağ Namık Kemal Üniversite'sinde lisans öğrenimini sürdürmekte olan İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri ile Çorlu Mühendislik Fakültesi öğrencileri ana kütle olarak seçilmiştir. Ana kütleli sınırlı olmasının sebeplerinden birisi bu çalışmanın herhangi bir maddi destekle yürütülmüyor oluşudur. Diğer sebebi ise zaman kısıdının bulunmasının yanı sıra Dünya'da ve ülkemizde görülen pandemi dolayısıyla üniversite genelindeki bütün fakültelerdeki öğrencilere ulaşmanın zorluğudur.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında, mobil bankacılığın tanımı, sağladığı avantajlar, sebep olduğu dezavantajlar ve Türkiye'de mobil bankacılığın mevcut durumu hakkında bilgi verilmiştir. Sonrasında ise kavramsal model ve araştırma hipotezleri ortaya konarak, çalışmada kullanılan anket tasarımı ifade edilmiştir. Ampirik bulguların değerlendirilmesi sonrasında ise çalışma sonuç bölümüyle sona ermektedir.

2. MOBİL BANKACILIK

2.1. Mobil Bankacılık

Cep Telefonu Bankacılığı olarak da adlandırılan (Zhou vd., 2010) mobil bankacılığın birçok tanımı bulunmakla birlikte, bu tanımlar birbirine çok benzemektedir.

Ensor vd. (2012) mobil bankacılığı “müşterilere hesap bakiyelerini kontrol etmek, para transferi yapmak ve diğer bankacılık ürün ve hizmetlerine her zaman, her yerden erişmek gibi finansal bilgi, iletişim ve işlemler sağlamak için mobil cihazların kullanılması” şeklinde tanımlamışlardır.

Zhou vd.’ne (2010) göre ise mobil bankacılık “kablosuz uygulama protokolü (WAP) üzerinden bankacılık ağlarına erişmek için cep telefonları ve kişisel dijital asistanlar (PDA’lar gibi) mobil terminallerin kullanılmasıdır”.

Shaikh ve Karjaluoto (2015) ise mobil bankacılığı “müşterilerin ağ bağlantısı yardımıyla mobil cihaz, akıllı telefon veya tablet kullanarak bankacılık işlemlerini yapabildiği hizmet” olarak tanımlamıştır.

Benzer tanımlardan yola çıkarak, mobil bankacılığı “cep telefonu, tablet gibi mobil cihazlar üzerinden ve internet bağlantısı yardımıyla bankacılık işlemlerinin yapıldığı hizmet” olarak tanımlayabiliriz.

Çeşitli çalışmalar (Zmijewska vd., 2004; Akturan ve Tezcan, 2012; Bankole vd., 2011; Lee vd., 2007; Zhou, 2011a) mobil bankacılığın benimsenmesi için tüketiciler arasında artan bir ilgi olduğunu göstermiştir. Söz konusu çalışmalar mobil bankacılığın benimsenme düzeylerini incelemenin yanı sıra, mobil bankacılığın benimsenmesinin öncüllerini de araştırmışlardır.

Mobil bankacılık mobil cihaz tarafından erişilebilen bir hesapta para depolamak, depolanan hesapla nakit ve nakit çıkış işlemlerini tamamlamak ve farklı hesaplar arasında para transferi yapmak üzere üç temel işlem gerçekleştirmesine olanak tanır (Masrek, Mohamed, Daud, & Omar, 2014). Bununla birlikte mobil bankacılığın sağladığı bazı avantajların yanında beraberinde getirdiği dezavantajları da bulunmaktadır. Chandran (2014) çalışmasında, mobil bankacılığın söz konusu avantajlarını ve dezavantajları detaylı bir şekilde ortaya koymuştur.

Dünya genelinde mobil telefon ağlarının geliştirilmesi ve mobil cihazların gelişerek yaygınlaşması sonucunda mobil bankacılık önemli bir kanal haline gelmiştir. Bu nedenle, kullanıcının mobil bankacılığı kullanma niyetini etkileyen faktörleri inceleyerek mobil bankacılığın benimsenmesini anlamaya ihtiyaç vardır. Bu, farklı bağlamlardaki müşterilere mobil bankacılık hizmeti sunarken veya geliştirirken, stratejik planlamada yol gösterebilir ve ticari bankalarda karar verme sürecini bilgilendirebilir.

2.2. Türkiye’de Mobil Bankacılık

Apple firmasının 2007 yılında iPhone’ları piyasaya sürmesiyle mobil bankacılığa giden yolun ilk adımının atıldığı öne sürülmektedir (Tekeli, 2018). Ülkemizde mobil bankacılık uygulamasını ilk defa 2007 yılında İşCep uygulamasıyla İş Bankası sunmuştur. İş Bankası 1997 yılında da internet bankacılığı uygulamasını Türkiye’ye tanıtan bankadır (Marketing Türkiye, 2017).

2020 Mart ayı itibariyle Türkiye Bankalar Birliği’ne kayıtlı olan 34 mevduat bankasının 27 tanesi internet bankacılığı, 22 tanesi ise mobil bankacılık hizmeti vermektedir. 2020 yılında mart ayına kadar önceki döneme kıyasla 10 milyon artışla toplam 44 milyon kişi sadece mobil bankacılık işlemi, 412 bin artışla 8 milyon 412 bin kişi ise hem internet hem de mobil bankacılık işlemi yapmıştır (Türkiye Bankalar Birliği, 2019; 2020a). Mobil bankacılık yapmak üzere sistemde kayıtlı olan ve en az bir kez giriş işlemi yapmış toplam müşteri sayısı Mart 2019 itibariyle 65 milyon 268 bin kişi iken bu sayı 2020 yılı itibariyle yaklaşık 83 milyon kişi olmuştur (Türkiye Bankalar Birliği, 2019; 2020).

3. KAVRAMSAL MODEL VE ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ

Planlı Davranış Teorisi ile Gerekçeli Eylem Teorisi (TRA) arasındaki en büyük fark olan algılanan davranışsal kontrol, çevrimiçi teknolojinin benimsenmesini inceleyen birçok çalışmada niyetin önemli bir belirleyici olduğunu öngörmüşlerdir (George, 2002; Choi ve Geistfeld, 2004; Klein ve Ford, 2003). Bu sebeple algılanan davranışsal kontrol değişkeni niyetin belirleyicisi olarak yorumlanacaktır.

Mobil bankacılık uygulaması kullanımındaki gizlilik ve güvenlik endişeleri göz önüne alındığında daha önemli hale gelen risk algısı mobil bankacılık kabulünü inceleyen daha birçok çalışmada olduğu üzere, bu çalışmada da bağımsız değişken olarak ele alınmıştır.

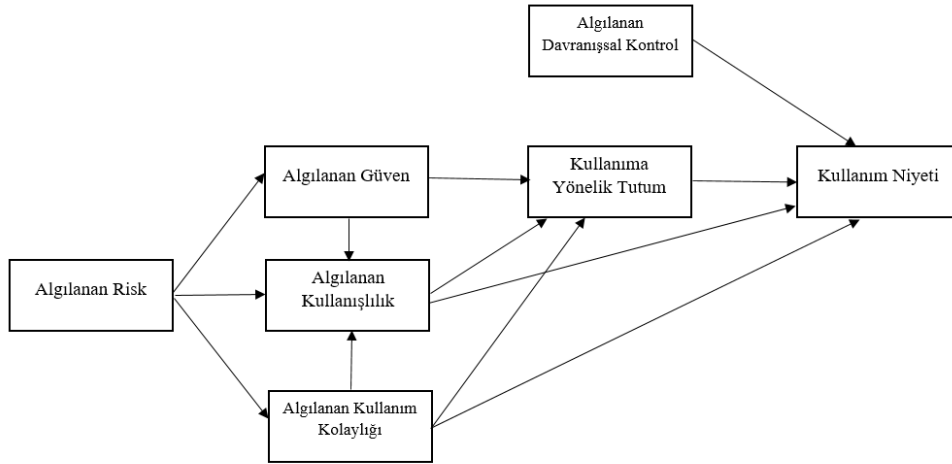
Araştırmanın bir diğer değişkeni ise algılanan güvendir. Gefen vd. (2003) tarafından TAM’a yeni bir değişken olarak eklenen algılanan güven, TAM’ı temel alan birçok çalışmada da değişken olarak kullanılmıştır.

Araştırmanın temel modelinin TAM olduğu göz önüne alındığında, TAM’ın iki temel değişkeni olan algılanan kullanılabilirlik ve algılanan kullanım kolaylığı bu araştırmanın da temel değişkenleri olarak ele alınacaktır. Hem algılanan kullanılabilirliğin hem de algılanan kullanım kolaylığının bir yeniliğin benimsenmesinde temel faktörler olduğu TAM’ı temel alan daha önceki birçok araştırma tarafından desteklenmiştir.

Sosyal psikolojinin en önemli yapılarından birisi olan tutum ikna ve diğer yollarla değiştirilebildiği için niyeti etkileyen en önemli faktörlerden birisidir (Al-Rafee ve Sulaiman, 2006). Mobil bankacılık kullanımını inceleyen önceki çalışmaların da desteklediği üzere bu çalışmada tutum, niyetin belirleyicisi olarak ele alınacaktır.

TAM'ın ana kavramı olan kullanıma yönelik niyet (Venkatesh vd., 2003) TAM üzerine yapılan çalışmalarda da kullanılmıştır. Bu araştırma, literatür taraması desteğiyle TAM üzerine kurulduğundan ve niyetin nihai kullanım davranışının yerini alabileceği varsayımından yola çıkılarak kullanım niyeti bu çalışmanın bağımlı değişkenidir.

Literatür incelemesinde bahsedilen çalışmalara ve modellere dayanarak, algılanan riskin algılanan güveni, algılanan kullanışlılığı ve algılanan kullanım kolaylığını etkilediği öngörülmüştür. Algılanan güvenin ve algılanan kullanım kolaylığının algılanan kullanışlılığını, söz konusu üç faktörün ise kullanıma yönelik tutumu etkilediği öngörülmüştür. Ayrıca kullanıma yönelik tutum, algılanan davranışsal kontrol, algılanan kullanışlılık ve algılanan kullanım kolaylığının mobil bankacılık kullanım niyetini etkilediği öngörülmüştür. Bu noktada, ilgili literatür ışığında oluşturulan hipotezleri ortaya koyan araştırma modeli aşağıda ifade edildiği şekildedir:

Şekil 1: Önerilen Araştırma Modeli

3.1. Algılanan Davranışsal Kontrol

İnsanların ilgi davranışını canlandırma üzerinde gerçekte kontrol sahibi olduklarını algılama derecesini değerlendiren algılanan davranışsal kontrol (Aboelmaged ve Gebba, 2013; Ajzen, 1991), bir kişinin bir davranışın gerçekleştirilmesinin ne kadar kolay veya zor olacağı algısı olarak tanımlanabilir (Ajzen, 1991).

Algılanan davranışsal kontrol, TPB'de tutum ve öznel norm ile beraber niyetin ve niyetle birlikte davranışın belirleyicisi olmak üzere genel olarak kolaylaştırıcı koşullar ve öz-yeterlilik olmak üzere ikili bir rol oynar (Taylor ve Todd, 1995; Ajzen, 1991). Kolaylaştırıcı unsurlar zaman, para veya diğer özel

kaynaklar gibi bir davranışta bulunmak için gereken kaynakların kullanılabilirliğini yansıtırken (Triandis, 1979), öz-yeterlilik ise bireyin bir davranışı gerçekleştirme becerisine olan güvenini (Bandura, 1977; 1982) ifade eder.

Mevcut literatür bağlamında, algılanan davranışsal kontrolün mobil bankacılık niyeti üzerindeki etkisinin analiz edilmesi amacıyla; aşağıdaki birinci hipotez test edilmiştir:

H_1 : Algılanan davranışsal kontrolün mobil bankacılık kullanım niyeti üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

3.2. Algılanan Risk

Algılanan risk, bireysel bankacılık hizmetleri bağlamında finansal, performans, zaman, psikolojik ve güvenlik riskleri olmak üzere beş boyuttan oluşmaktadır (Pavlou, 2003; Littler ve Melanthiou, 2006).

Mobil bankacılık kullanımını inceleyen önceki çalışmalar, algılanan risk ile algılanan güven arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu göstermişlerdir. Bu nedenle bu araştırmanın hipotezlerinden birisi şu şekildedir:

H_2 : Algılanan riskin algılanan güven üzerinde olumsuz bir etkisi vardır.

Önceki çalışmalar, algılanan risk ile algılanan kullanım kolaylığı arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu göstermişlerdir (örn. Li ve Huang, 2009; Vijayasathy ve Jones, 2000; Liu ve Wei, 2003; van der Heijden vd., 2003) Bu nedenle bu araştırmanın hipotezlerinden birisi şu şekildedir:

H_3 : Algılanan riskin algılanan kullanım kolaylığı üzerinde olumsuz bir etkisi vardır.

Önceki çalışmalar, algılanan risk ile algılanan kullanışlılık arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu göstermişlerdir. Bu nedenle bu araştırmanın hipotezlerinden birisi şu şekildedir:

H_4 : Algılanan riskin algılanan kullanışlılık üzerinde olumsuz bir etkisi vardır.

3.3. Algılanan Güven

Algılanan güven, Gefen vd. (2003) tarafından elektronik ticaretin benimsenmesi konusundaki çalışmalarında TAM'ın bir başka değişkeni olarak eklenmiştir ve daha sonrasında yapılan birçok çalışma da insanların elektronik ortamdaki işlemleri yapma istekliliğini etkilemekte güvenin önemli bir rol oynadığını belirtmektedir (Zhou, 2011b; Shin, 2009; Gefen vd., 2003; Jarvenpaa vd., 2000).

Nispeten yeni bir uygulama olan mobil bankacılıkta müşteriler banka personeli ile yüz yüze iletişimden yoksundur. Güven eksikliğinin mobil bankacılığın benimsenmesinin önündeki en önemli engellerden birisi olduğu söylenebilir (Kim vd., 2009; Lee ve Chung, 2009; Laforet ve Li, 2005).

Önceki çalışmalar, güvenin algılanan kullanışlılığı olumlu yönde etkilediğini kanıtlamaktadır. Bu nedenle bu araştırmanın hipotezlerinden birisi şu şekildedir:

H_5 : Algılanan güvenin algılanan kullanılabilirlik üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

Önceki çalışmalar, algılanan güven ile tutum arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermişlerdir. Bu nedenle bu araştırmanın hipotezlerinden birisi şu şekildedir:

H_6 : Algılanan güvenin mobil bankacılığa yönelik tutum üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

3.4. Algılanan Kullanım Kolaylığı

Algılanan kullanım kolaylığı, bir kişinin belirli bir sistemi kullanmanın çaba gerektirmeyeceğine inanma derecesidir (Davis, 1989). Bir zorluk veya çabadan kurtulma olarak da tanımlanabilecek kullanım kolaylığı (Davis, 1989), mobil uygulamaların benimsenmesinde önemli bir değişken (Vankatesh, 2000) olup, bu çalışmada mobil bankacılık uygulamalarının kullanımın zorluğunu yansıtmaktadır.

TAM'a göre, diğer faktörler eşit olduğunda sistemin kullanımı ne kadar kolay olursa sistem de o kadar kullanılabilir olacaktır (Venkatesh ve Davis, 2000; Aboelmaged ve Gebba, 2013). Yani, bir teknolojiyi kullanmak ne kadar kolay olursa, performans geliştirme açısından teknolojiden beklenen faydalar o kadar fazla olur (Aboelmaged ve Gebba, 2013). Mobil uygulamaların kullanımını inceleyen önceki çalışmalar, TAM'da öngörüldüğü üzere (Davis, 1989), algılanan kullanım kolaylığı ile algılanan kullanılabilirlik arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermişlerdir. Bu nedenle bu araştırmanın hipotezlerinden birisi şu şekildedir:

H_7 : Algılanan kullanım kolaylığının algılanan kullanılabilirlik üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

Önceki çalışmalar, algılanan kullanım kolaylığı ile tutum arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermişlerdir. Bu nedenle bu araştırmanın hipotezlerinden birisi şu şekildedir:

H_8 : Algılanan kullanım kolaylığının mobil bankacılığa yönelik tutum üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

Önceki çalışmalar, algılanan kullanım kolaylığı ile davranışsal niyet arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermişlerdir. Bu nedenle bu araştırmanın hipotezlerinden birisi şu şekildedir:

H_9 : Algılanan kullanım kolaylığının mobil bankacılık kullanım niyeti üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

3.5. Algılanan Kullanışlılık

Bilişim teknolojileri kabulünü inceleyen birçok araştırmada kullanılan ve teknolojinin benimsenmesinde büyük rol oynayan (Kim vd., 2007) algılanan kullanılabilirlik mobil sistemlerin kabulünü etkileyen faktörlerden birisidir (Dahlberg vd., 2003).

Mobil bankacılık bağlamında ise mobil bankacılık hizmetlerinin kullanılabilirliği, bir müşterinin mobil bankacılık sistemini kullanmanın bankacılık faaliyetlerinin verimliliğini artıracığına ve geleneksel bankacılığa kıyasla daha doğrudan ve dolaylı avantajlar sağlayacağına inandığı düzey olarak ifade edilebilir (Davis, 1989; Venkatesh vd., 2003).

TAM'a göre, algılanan kullanılabilirlik tutumu etkilemektedir. Bu durum mobil bankacılık gibi e-iş uygulamalarının performans veya verimliliği arttırmada yararlı olmasının, bu uygulamaya karşı tutumu olumlu yönde etkileyeceğini ima eder. Bununla birlikte TAM'ı temel alan önceki çalışmalar algılanan kullanılabilirlik ile tutum arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermişlerdir. Bu nedenle bu araştırmanın hipotezlerinden birisi şu şekildedir:

H_{10} : Algılanan kullanılabilirliğin mobil bankacılığa yönelik tutum üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

Önceki çalışmalar, algılanan kullanılabilirlik ile davranışsal niyet arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermişlerdir. Bu nedenle bu araştırmanın hipotezlerinden birisi şu şekildedir:

H_{11} : Algılanan kullanılabilirliğin mobil bankacılık kullanım niyeti üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

3.6. Tutum

Tutum, belirli bir şekilde davranan bireylerin o davranışın sonuçları hakkındaki inançlarını içerir (Chen, 2013).

Sosyal psikolojinin en önemli yapılarından birisi olan tutum, birçok çalışmada da davranışsal niyeti belirleyen en önemli faktör olarak bulunmuştur (Al-Rafee ve Sulaiman, 2006). Bu durumun sebebi ise, tutumun ikna ve diğer yollarla değiştirilebilmesidir (Al-Rafee ve Sulaiman, 2006).

Mobil bankacılık kullanımını inceleyen önceki çalışmalar, tutum ile davranışsal niyet arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermişlerdir. Bu nedenle bu araştırmanın hipotezlerinden birisi şu şekildedir:

H_{12} : Mobil bankacılığa yönelik tutumun mobil bankacılık kullanım niyeti üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

3.7. Davranışsal Niyet

Kullanıma yönelik niyet, ya da davranışsal niyet, bir teknolojinin tüketici tarafından kullanılma olasılığı olup (Schierz vd., 2010), tüketicilerin o teknolojiyi kullanım davranışının büyük bir bölümünü açıklayabilir (Zhou, 2011b).

Öncelikle TRA’da incelenen niyet (Fishbein ve Ajzen, 1975), TAM’ın da temel kavramlarından birisidir (Davis, 1989). TAM temelinde yapılan birçok çalışma, davranışsal niyeti temel bağımlı değişken olarak almıştır. Daha önceki araştırmaların davranışsal niyetin tüketici kabulünün ve daha sonra kullanım davranışının yerini alabileceğini doğrulaması ve gerçek kullanım davranışının ölçülmesi zor olduğundan dolayı bu araştırmanın bağımlı değişkeni mobil bankacılık kullanım niyeti olarak belirlenmiştir.

4. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın temel amacı mobil bankacılık kullanım niyetini etkileyen potansiyel anahtar faktörleri ampirik olarak incelemektir. Araştırmanın ana amacı doğrultusunda, hangi bağımsız değişkenlerin kullanım niyetini etkilediğini keşfetmek amacıyla bir saha çalışması yapılmıştır.

4.2. Anket Tasarımı

Anket formunu oluşturan sorular literatür taraması neticesinde oluşturulmuştur. Orijinal ölçekler İngilizce olup, sorular önce Türkçeye, daha sonra anlamda değişme olup olmadığını test etmek amacıyla başka bir kişi tarafından tekrar İngilizceye çevrilmiştir. (Ek Tablo 1) Nihai anket uygulamasından önce 40 öğrenci ile pilot anket yapılmıştır. Anlaşılmayan veya farklı anlaşılabilen sorular daha anlaşılır olması amacıyla revize edilmiştir.

Nihai anket dört bölümden oluşmuştur. İlk bölümde katılımcıların mobil bankacılık uygulaması kullanabilmesi için gerekli olan altyapı ve teçhizata sahip olup olmadıkları sorulmuştur. İkinci bölümde kısıtlayıcı sorulara yer verilmiştir. Bu bölümde mobil bankacılık uygulamasını kullanan bireyler devam etmiş, cevapları hayır olan bireyler için anket sonlandırılmıştır. Anketin üçüncü bölümünde çalışmanın bağımsız değişkenlerinden algılanan risk, algılanan güven, algılanan kullanılabilirlik, algılanan kullanım kolaylığı, mobil bankacılık uygulamalarına yönelik tutum ve algılanan davranışsal kontrol ile bağımlı değişken olan mobil bankacılık kullanma davranışsal niyeti ölçülmektedir. Ölçme aracı beş noktalı Likert tipi ölçek olup, ölçekte maddeler 1 kesinlikle katılmıyorum, 2 katılmıyorum, 3 ne katılıyorum ne katılmıyorum, 4 katılıyorum, 5 kesinlikle katılıyorum şeklinde değerlendirilmektedir. Son bölümde ise cinsiyet, yaş, gelir ve yaşanılan yer gibi demografik sorulara yer verilmiştir.

4.3. Veri Toplama ve Örneklem Tasarımı

Araştırma kapsamında verilerin yüz yüze anket yöntemi ile toplanması planlanmış olmasına karşın, pandemi nedeniyle anketin çevrimiçi yapılması uygun görülmüştür. Bu noktada Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi’nde okuyan İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ile Çorlu Mühendislik Fakültesi öğrencilerine ulaşılmıştır. Öğrencilerden çevrimiçi anket için hazırlanan linki fakültelerinde okuyan diğer arkadaşlarına da iletmeleri istenmiştir. Bu noktada veri toplamanın

ilk aşamasında kolayda örnekleme, öğrencilerin birbirine linki aktarması ile de kartopu örnekleme yöntemlerinden yararlandığını söylemek mümkün olacaktır.

Örnekleme büyüklüğünün belirlenmesinde farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar madde sayısının 10 katı örnekleme olması gerektiğini (Nunnally, 1978), bazıları 4 katı olması gerektiğini (MacCallum vd. 2001) ileri sürmüştür. Ancak en kabul görmüş olan yaklaşım Tabachnick vd.'nin (2007) belirttiği madde sayısının en az 5 katı olması gerektiği yaklaşımıdır. Bu noktada, anket formundaki değişken sayısı 35 olup, $35 \times 5 = 175$ veriye ulaşmanın yeterli olduğu sonucuna ulaşılabılır. Malhotra (2010) ise araştırmacılar için bir rehber olması amacıyla farklı pazarlama çalışmalarında kullanılan örnekleme büyüklüklerini belirten bir tablo hazırlamıştır. Bu tabloya göre problem çözme amaçlı çalışmalarda minimum örnekleme sayısının 200 olması gerektiğini, genel olarak bu tarz araştırmalarda ise 300 ile 500 arasında örnekleme ile çalışıldığını belirtmiştir (Malhotra, 2010). Bu kapsamda 300 kişiye anket uygulanması kararlaştırılmış, araştırma çerçevesinde eksik ve hatalı verilerin de çıkarılacağı öngörüsüyle 350 kişiye ulaşılması planlanmıştır.

Çevrimiçi anketler 1 Nisan 2020-10 Nisan 2020 tarihleri arasında toplanmıştır. Mobil bankacılık kullanmayan öğrencilerden anketi sonlandırmaları istenmiştir. Eksik ve hatalı olan 47 anket analiz kapsamı dışında tutularak 310 anket analiz edilmiştir. Bu noktada yanıt oranının %86,84 olduğu söylenebilir.*

4.4. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenlerin ortalama ve standart sapmasını anlamak için tanımlayıcı analizler yapılmış olup, Ekler Tablo 2 kısmında görülebilir. Ölçek geneline bakıldığında en düşük ortalama 1,98 değeri ile "Mobil bankacılık kullandığımda, işlemlerim hakkındaki bilgiler başkaları tarafından değiştirilebilir." ifadesine aitken, en yüksek ortalama değeri 4,60 ile "Mobil bankacılığı kullanmak için gerekli kaynaklara (akıllı telefon gibi) sahibim." ifadesine aittir. İncelenen literatür ışığında oluşturulan araştırma modeline göre soruları grupladığımızda, 5 ile 7. sorular arası algılanan risk değişkenine ait olup, kullanıcıların mobil bankacılığa yönelik risk algısının düşük olduğu ve mobil bankacılık uygulamalarının kontrolünün tüketicilerin kendi elinde olduğu, 3. taraflarca bilgilerine ulaşamayacağı veya bilgilerinin çalınmayacağı kanısının olduğu ileri sürülebilir. Bununla birlikte 8 ile 13. sorular arasında algılanan güven ölçülmeye çalışılmış, literatür ışığında algılanan riskle ters orantılı olması beklenmiştir. Bu noktada algılanan güveni ölçmek amacıyla soruların ortalamalarına bakıldığında literatürü desteklediği, riskle ters orantılı olarak, yüksek olduğu görülmüştür. 14 ve 17. sorular arasında ölçülmeye çalışılan algılanan kullanım kolaylığının ve 18 ile 22. sorular arasında ölçülmeye çalışılan algılanan kullanım kolaylığının -algılanan

* Veriler, SPSS-24.0 sürümü kullanılarak analiz edilmiştir.

kullanışlılık kadar olmasa da- yüksek olduğu görülmüştür. Bu noktada, araştırmaya katılan tüketicilerin mobil bankacılık uygulamalarını kullanışlı ve kolay kullanımlı buldukları söylenilebilir. Söz konusu iki değişkene paralel olarak, algılanan davranışsal kontrol değişkeni 27. ile 31. sorular arasında ölçülmeye çalışılmış olup, katılımcıların mobil bankacılık uygulamaları üzerinde yüksek davranışsal kontrole sahip olduklarını düşündükleri ortaya çıkmıştır. Son olarak, tüketicilerin mobil bankacılık uygulamasına yönelik olumlu tutuma (23-26 sorular) sahip olan tüketicilerin dolayısıyla mobil bankacılık uygulaması kullanma niyetlerinin (32-39 sorular) yüksek olduğu söylenebilir.

5. AMPİRİK BULGULAR

Çalışmada kullanılan değişkenlerin tanımlayıcı istatistiklerinin ortaya konması sonrasında, öncelikle bağımsız ve bağımlı değişkenler için faktör analizi yöntemi uygulanmıştır.

Faktör analizi, birbirleriyle ilişkili çok sayıdaki değişkeni az sayıda, anlamlı ve birbirinden bağımsız faktörler haline getiren çok değişkenli bir analiz olup, değişkenler arası ilişki yapılarını ortaya çıkarmak için uygulanır (Kalaycı, 2016).

Verilerin analiz için uygun olup olmadığını anlamak için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett testi sonuçları kullanılmıştır. KMO örneklem yeterlilik katsayı olup, 0,50'nin altında olması kabul edilemez, 0,50-0,60 arası zayıf, 0,60-0,70 arası orta, 0,70-0,80 arası iyi, 0,80-0,90 arası çok iyi ve 0,90 üzeri mükemmel olarak değerlendirilmektedir (Kalaycı, 2016). Faktör yükü 0,30'un altında olan değişkenlerin analizden çıkarılmasına (Durmuş vd., 2011), özdeğer (eigenvalue) istatistiğinin 1'den büyük olmasına dikkat edilmiştir (Kalaycı, 2016).

Ölçeklerin faktör desenlerini ortaya koymak amacıyla faktörleştirme yöntemi olarak temel bileşenler analizi; döndürme yöntemi olarak da dik döndürme yöntemlerinden maksimum değişkenlik (varimax rotation) seçilmiştir. İç tutarlılığı test etmek amacıyla yapılan güvenilirlik analizinde ise Cronbach Alpha katsayısı dikkate alınmıştır.

5.1. Bağımsız Değişkenler için Faktör Analizi

Bağımsız değişkenler için toplamda 5 adet faktör analizi yapılmıştır.

Tablo 1. KMO ve Bartlett's Testi (Bağımsız Değişkenler 1. Deneme)

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,930
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	6750,785
	df	351
	Sig.	,000

Tablo 1'de görüldüğü üzere KMO değeri (.930), 0,90'dan büyük, yani mükemmeldir. Bartlett's Testi ise 0,00 olan anlamlılık düzeyi 0,05'ten az olduğu için faktör analizi yapmanın uygun olduğunu göstermektedir (Durmuş vd., 2011). 22. değişken (Mobil bankacılık prosedürü ile etkileşimi esnek buluyorum.) iki faktör altında gruplandırılmış, değerleri birbirine çok yakın ve düşük (Faktör 2 =

,388; Faktör 4 = ,415) olduğu için (Ekler Tablo 3’de görülebilir) ilgili madde analizden çıkarılarak ikinci faktör analizi 34 maddeyle yapılmıştır.

Tablo 2. KMO ve Bartlett's Testi (Bağımsız Değişkenler 2. Deneme)

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,930
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	6662,475
	df	325
	Sig.	,000

Tablo 2’de görüldüğü üzere KMO değeri (,930), 0,90’dan büyük, yani mükemmeldir. Bartlett’s Testi ise 0,00 olan anlamlılık düzeyi 0,05’ten az olduğu için faktör analizi yapmanın uygun olduğunu göstermektedir (Durmuş vd., 2011). 23. değişken (Mobil bankacılığı kullanmak iyi bir fikirdir.) iki faktör altında gruplandırılmış ve değerleri birbirine çok yakın (Faktör 1 = ,575; Faktör 4 = ,615) olduğu için (Ekler Tablo 4’de görülebilir) ilgili madde analizden çıkarılarak üçüncü faktör analizi 33 maddeyle yapılmıştır.

Tablo 3. KMO ve Bartlett's Testi (Bağımsız Değişkenler 3. Deneme)

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,925
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	6308,916
	df	300
	Sig.	,000

Tablo 3’de görüldüğü üzere KMO değeri (,925), 0,90’dan büyük, yani mükemmeldir. Bartlett’s Testi ise 0,00 olan anlamlılık düzeyi 0,05’ten az olduğu için faktör analizi yapmanın uygun olduğunu göstermektedir (Durmuş vd., 2011). 29. değişken (Mobil bankacılığı kullanmak için gerekli kaynaklara (akıllı telefon gibi) sahibim.) iki faktör altında gruplandırılmış ve değerleri birbirine çok yakın (Faktör 1 = ,566; Faktör 3 = ,657) olduğu için (Ekler Tablo 5’de görülebilir) ilgili madde analizden çıkarılarak dördüncü faktör analizi 32 maddeyle yapılmıştır.

Tablo 4. KMO ve Bartlett's Testi (Bağımsız Değişkenler 4. Deneme)

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,921
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	5908,888
	df	276
	Sig.	,000

Tablo 4’te görüldüğü üzere KMO değeri (,921), 0,90’dan büyük, yani mükemmeldir. Bartlett’s Testi ise 0,00 olan anlamlılık düzeyi 0,05’ten az olduğu için faktör analizi yapmanın uygun olduğunu göstermektedir (Durmuş vd., 2011). 27. değişken (Mobil bankacılığı yardım almadan kullanabiliyorum.) iki faktör altında gruplandırılmış ve değerleri birbirine çok yakın (Faktör 1 = ,576; Faktör 3 = ,623) olduğu için (Ekler Tablo 6’da görülebilir) ilgili madde analizden çıkarılarak beşinci faktör analizi 31 maddeyle yapılmıştır.

Tablo 5. KMO ve Bartlett's Testi (Bağımsız Değişkenler 5. Deneme)

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,914
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	5551,845
	df	253
	Sig.	,000

Tablo 5'te görüldüğü üzere KMO değeri (.914), 0,90'dan büyük, yani mükemmeldir. Bartlett's Testi ise 0,00 olan anlamlılık düzeyi 0,05'ten az olduğu için faktör analizi yapmanın uygun olduğunu göstermektedir (Durmuş vd., 2011). Analiz sonucunda 4 faktör oluşmuştur ve açıklanan toplam varyans %70,083'tür.

Faktör analizinden sonra Cronbach Alpha yöntemi kullanılarak her faktörün güvenilirliğine bakılmıştır ve faktörler yeniden isimlendirilmiştir. Tablo 6'da görüleceği üzere bütün faktörler güvenilirlerdir.

Faktör analizleri sonucunda 4 adet faktör oluşmuştur. Birinci faktör "kolaylık ve kullanılabilirlik" faktörüdür. Söz konusu faktör algılanan kullanılabilirlik, algılanan kullanım kolaylığı ve algılanan davranışsal kontrol değişkenlerine ait soruları içermekte olup, mobil bankacılığın kullanımının kolay ve kullanışlı olmasının yanı sıra, tüketicilerin uygulama üzerinde davranışlarını kontrol edebilme derecelerini göstermektedir.

İkinci faktör algılanan güven olup, literatür ışığında oluşturulan sorularda herhangi bir değişiklik olmamıştır. Üçüncü faktör ise algılanan risk olup, algılanan güvende olduğu gibi literatür ışığında oluşturulan sorularda herhangi bir değişiklik olmamıştır. Dördüncü faktör ise tutum olup, söz konusu faktörden literatürde belirtilen ölçekten bir sorunun çıkarılması uygun görülmüştür.

Tablo 6. Bağımsız Değişkenler Faktör Analizi Özet Tablo

No	Değişken	Faktör Yüğü	Varyans	CA
KOLAYLIK VE KULLANIŞLILIK				
21	Mobil bankacılığı kullanmam kolay olur.	,903	35,376	,958
18	Mobil bankacılığı kullanmayı öğrenmek benim için kolaydır.	,897		
20	Mobil bankacılığı kullanma becerisini kazanmak benim için kolaydır.	,884		
16	Mobil bankacılık kullanışlıdır.	,867		
19	Mobil bankacılık ile olan etkileşimim basit ve anlaşılırdır.	,851		
15	Mobil bankacılık kullanmak, bankacılık işlemlerini daha kolay gerçekleştirmemi sağlar.	,828		
17	Genel olarak, mobil bankacılığı kullanmayı avantajlı buluyorum.	,824		
14	Mobil bankacılık kullanmak, bankacılık işlemlerini daha hızlı gerçekleştirmemi sağlar.	,795		
30	Mobil bankacılığı kullanmak için gerekli bilgiye sahibim.	,785		
31	Mobil bankacılığı kullanmak için gerekli beceriye sahibim.	,765		
28	Mobil bankacılığı kullanmak tamamen benim kontrolümdedir.	,533		
ALGILANAN GÜVEN				
12	Mobil bankacılık her zaman güvenilir finansal hizmetler sunar.	,852	15,902	,855
11	Mobil bankacılık her zaman doğru finansal hizmetler sunar.	,821		
13	Mobil bankacılık her zaman güvenli finansal hizmetler sunar.	,772		
9	Mobil bankacılık taahhütlerini yerine getirir (Sözünü tutar).	,717		
10	Mobil bankacılık müşterilerin çıkarlarını göz önünde bulundurur. (EFT vb. işlemlerden ücret almaması veya daha az ücret alması gibi.)	,659		
8	Mobil bankacılık güvenilirdir.	,629		
ALGILANAN RİSK				
7	Mobil bankacılık kullandığımda, işlemlerim hakkındaki bilgiler başkaları tarafından öğrenilebilir.	,812	9,533	,721
5	Mobil bankacılık kullandığımda, işlemlerim hakkındaki bilgiler başkaları tarafından değiştirilebilir.	,783		
6	Mobil bankacılık şifrelerimin kaybolmasından ve/veya başkaları tarafından ele geçirilmesinden korkuyorum.	,724		
TUTUM				
24	Mobil bankacılığı kullanmak zevklidir.	,822	9,272	,839
25	Mobil bankacılığı kullanmak caziptir.	,731		
26	Mobil bankacılığı kullanmak akıllıcadır.	,610		

5.2. Bağımlı Değişken için Faktör Analizi

Mobil bankacılık kullanım niyeti için yapılan faktör analizi aşağıdaki gibidir.

Tablo 7. KMO ve Bartlett's Testi (Bağımlı Değişken)

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,901
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	2180,470
	df	28
	Sig.	,000

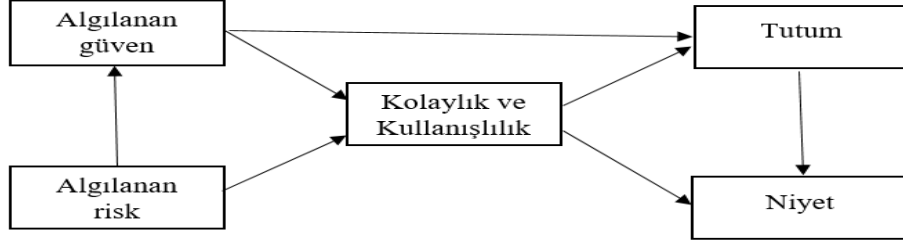
Tablo 7’de görüldüğü üzere KMO değeri (,901), 0,90’dan büyük, yani mükemmeldir. Bartlett’s Testi ise 0,00 olan anlamlılık düzeyi 0,05’ten az olduğu için faktör analizi yapmanın uygun olduğunu göstermektedir (Durmuş vd., 2011). Faktör analizinden sonra Cronbach Alpha yöntemi kullanılarak faktörün güvenilirliğine bakılmıştır olup aşağıda bulunan Tablo 8’de faktör yükleri, açıklanan varyans ve Cronbach Alpha katsayıları verilmiştir.

Tablo 8. Bağımlı Değişken Faktör Analizi Özet Tablo

No	Değişken	Faktör Yükü	Varyans	CA
37	Muhtemelen yakın gelecekte mobil bankacılık hizmetlerini daha çok kullanırım.	,894	70,629	,940
38	Yakın gelecekte mobil bankacılık hizmetlerini daha çok kullanmayı isterim.	,889		
33	Gelecekte de mobil bankacılık hizmetlerini kullanmayı düşünüyorum.	,860		
39	Fırsat oluşunca mobil bankacılık hizmetlerini daha çok kullanmaya niyetliyim.	,855		
32	Mobil bankacılık hizmetlerini kullanmaya devam edeceğim.	,823		
36	Fırsat oluşunca mobil bankacılık hizmetlerini kullanmayı tercih ederim.	,820		
34	Mobil bankacılık hizmetlerinin gelecekte her şeyi daha da kolaylaştıracağını umuyorum.	,814		
35	Diğer insanların da mobil bankacılık hizmetlerini kullanmaları gerektiğini düşünüyorum.	,760		

5.3. Yenilenen Araştırma Modeli

Faktör analizleri sonucunda oluşan yeni faktörler doğrultusunda güncellenen araştırma modeli aşağıdaki gibidir.

Şekil 2. Yenilenen Araştırma Modeli

Algılanan risk, algılanan güven, tutum ve niyet değişkenleri aynı kalmış olmasına karşın; algılanan kullanılabilirlik, algılanan kullanım kolaylığı ve algılanan davranışsal kontrol değişkenlerinden “kolaylık ve kullanılabilirlik” değişkeni ortaya çıkmıştır. Bu sebeple araştırmanın kolaylık ve kullanılabilirliği oluşturan üç değişkeniyle ilgili hipotezleri revize edilmiştir.

Araştırmanın ilk önerilen modelinde, algılanan riskin algılanan güveni (H_2), algılanan kullanılabilirliği (H_3) ve algılanan kullanım kolaylığını (H_4) olumsuz yönde etkilediği şeklinde üç adet hipotez kurulmuştur. Algılanan risk ve algılanan güven değişkenleri aynı kaldığı için ilgili hipotez aynı kalmış, ancak diğer iki hipotez değiştirilmiştir. Bu noktada, algılanan kullanılabilirlik ve algılanan kullanım kolaylığını olumsuz etkilediği düşünülen algılanan riskin, kolaylık ve kullanılabilirlik değişkenini de olumsuz etkileyeceği varsayılmıştır. Böylece risk algısı ile ilgili olarak geliştirilen yeni hipotezler şu şekildedir:

H_1 : Algılanan riskin algılanan güven üzerinde olumsuz bir etkisi vardır.

H_2 : Algılanan riskin kolaylık ve kullanılabilirlik üzerinde olumsuz bir etkisi vardır.

Önerilen modelde algılanan güvenin algılanan kullanılabilirliği ve tutumu olumlu etkilediği düşünülmüştür. Faktör analizi sonucunda değişmemiş olan güven değişkeninin yine değişmemiş olan tutum değişkeni ve üç değişkenin birleşiminden oluşan kolaylık ve kullanılabilirlik değişkeni ile ilgili hipotezleri şu şekildedir:

H_3 : Algılanan güvenin kolaylık ve kullanılabilirlik üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

H_4 : Algılanan güvenin tutum üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

Önerilen modelde algılanan kullanım kolaylığının algılanan kullanılabilirliği olumlu etkilediği düşünülmüştür. Ancak oluşa yeni değişkenle birlikte söz konusu hipotez araştırma kapsamından çıkarılmıştır. Bununla birlikte algılanan kullanılabilirlik ve algılanan kullanım kolaylığının tutumu olumlu etkilediği öngörülmüştür. Bu doğrultuda oluşan yeni hipotez şu şekildedir:

H_5 : Algılanan kolaylık ve kullanılabilirliğin tutum üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

Son olarak, kolaylık ve kullanılabilirliğin içerdiği algılanan kullanılabilirlik, algılanan kullanım kolaylığı ve algılanan davranışsal kontrol değişkenlerinin niyeti olumlu etkilediği öngörülmüştür. Bu doğrultuda oluşan yeni hipotez şu şekildedir:

H_6 : Algılanan kolaylık ve kullanılabilirliğin niyet üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

5.4. Korelasyon Analizi

Öncelikle çalışmada kullanılan verilerin normal dağılım gösterme durumları çarpıklık ve basıklık değerleriyle incelenmiştir. Literatürde normal dağılıma ilişkin kesin kabul görmüş standartlar bulunmamaktadır. Verilerin normal dağılım gösterdiğinin ifade edilebilmesi için çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1 ile +1 arasında (Leech vd. 2005), -1,5 ile +1,5 arasında (Tabachnick vd., 2007), -2 ile +2 arasında (Schutz ve Gessaroli, 1993) ve -3 ile +3 (Kline, 1998; Kalaycı, 2016) arasında olması gerektiğini belirten kaynaklar bulunmaktadır. Bu kapsamda, çalışma değişkenlerinin çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiş ve verilerin normal dağılıma uyduğu görülmüştür. Bu nedenle araştırmada parametrik analiz yöntemleri kullanılmıştır. Bu çerçevede, bağımsız değişkenler arasında bir ilişki olup olmadığından emin olmak amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. 0,50'nin altında korelasyon zayıf, 0,50 ile 0,70 arasındaki korelasyon orta, 0,70 üzeri korelasyonun kuvvetli ilişki gösterdiği belirtilmektedir (Durmuş vd., 2011).

Tablo 9. Korelasyon Analizi Özet Tablo

Correlations			Kolaylık ve Kullanılabilirlik	Tutum	Algılanan Risk	Algılanan Güven
Spearman's rho	Kolaylık ve Kullanılabilirlik	Correlation Coefficient	1,000	,616**	-,274**	,174**
		Sig. (2-tailed)	.	,000	,000	,002
		N	310	310	310	310
	Tutum	Correlation Coefficient	,616**	1,000	-,245**	,298**
		Sig. (2-tailed)	,000	.	,000	,000
		N	310	310	310	310
	Algılanan Risk	Correlation Coefficient	-,274**	-,245**	1,000	-,491**
		Sig. (2-tailed)	,000	,000	.	,000
		N	310	310	310	310
	Algılanan Güven	Correlation Coefficient	,174**	,298**	-,491**	1,000
		Sig. (2-tailed)	,002	,000	,000	.
		N	310	310	310	310

** Korelasyon yüzde 1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır

Tablo 9'da görüldüğü üzere, algılanan riskin bütün faktörlerle ilişkisi ters yöndedir. Algılanan güven, kolaylık ve kullanılabilirlik ile tutum arasındaki ikili ilişkiler ise doğrusaldır. Bununla birlikte bütün değişkenlerin birbiriyle ilişkisi olduğu görülmektedir. Korelasyon katsayılarının 0,70'ten küçük olduğu göz önüne alındığında çoklu bağlantı (multicollinearity) olmadığı söylenebilir.

4.8. Regresyon Analizleri

Algılanan güvenin algılanan risk tarafından nasıl açıklandığını belirlemek amacıyla basit doğrusal regresyon analizi, kolaylık ve kullanılabilirliğin algılanan güven ile algılanan risk tarafından, tutumun kolaylık ve kullanılabilirlik ile algılanan güven tarafından ve niyetin kolaylık ve kullanılabilirlik ile tutum tarafından nasıl açıklandığını belirlemek amacıyla ise 3 adet çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Buna göre, birinci modelde algılanan güven; algılanan risk üzerinden tahmin edilmiştir (Tablo 7-9). İkinci modelde ise kolaylık ve kullanılabilirlik, algılanan güven ve algılanan risk açıklayıcı değişkenleri üzerinden ortaya konmuştur (Tablo 10-12). Üçüncü modelde ise tutum bağımlı değişkeni, kolaylık ve kullanılabilirlik ile algılanan güven bağımsız değişkenleri kullanılarak analiz edilmiştir (Tablo 13-15). Son modelde ise niyet değişkeni, tutum ile kolaylık ve kullanılabilirlik değişkenleri üzerinden tahmin edilmiştir (Tablo 16-18).

Tablo 10. Algılanan Güven Değişkeni için Regresyon Analizi Özet Tablosu

Model Summary ^b				
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.460 ^a	.212	.209	.68437

a. Tahminciler: (Sabit), Algılanan Risk

b. Bağımlı Değişken: Algılanan Güven

Algılanan güven değişkeni için regresyon analizi özet tablosunda görüldüğü üzere kurulan regresyon modelinin açıklama gücü 0,212 olup bu da algılanan güven değişkenindeki varyasyonun %21,2'sinin algılanan risk değişkeniyle açıklanabildiği görülmektedir.

Tablo 11. Algılanan Güven Değişkeni için Regresyon Analizi ANOVA Tablosu

ANOVA ^a						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	38,709	1	38,709	82,650	.000 ^b
	Residual	144,254	308	.468		
	Total	182,963	309			

a. Bağımlı Değişken: Algılanan Güven

b. Tahminciler: (Sabit), Algılanan Risk

Algılanan güven değişkeni için regresyon analizi ANOVA tablosunda görüldüğü üzere F değeri 82,650 ve p değeri (sig.) 0,000 olduğundan algılanan güven değişkenininin algılanan risk değişkeni ile tahmin edilmesinin istatistiksel olarak mümkün olduğu söylenebilir.

Tablo 12. Algılanan Güven Değişkeni için Regresyon Katsayıları Tablosu

Coefficients ^a					
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	Sig.
		B	Std. Error	Beta	
1	(Sabit)	4,459	.100		.000
	Algılanan Güven	-,363	.040	-,460	.000

a. Bağımlı Değişken: Algılanan Güven

Algılanan güven değişkeni için regresyon katsayıları tablosunda t istatistikleri ve bunların p değerlerine bakıldığında sabit (constant) teriminin t değeri 44,733, p değeri 0,000 ve algılanan risk değişkeninin t değeri -9,091 ve p değeri 0,000 olduğundan her iki değişkenin de modelde yer alacağına karar verilmiştir. Bu noktada basit doğrusal regresyon modelini şu şekilde yazmak olasıdır:

$$\text{Model-1: Algılanan güven} = 4,459 + (-,363) * \text{Algılanan risk} + \varepsilon_t$$

Tablo 13. Kolaylık ve Kullanışlılık Değişkeni için Regresyon Analizi Özet Tablosu

Model Summary ^b				
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
2	,278 ^a	,077	,071	,72088

a. Tahminciler: (Sabit), Algılanan Risk, Algılanan Güven

b. Bağımlı Değişken: Kolaylık ve Kullanışlılık

Kolaylık ve kullanılşlılık değişkeni için regresyon analizi özet tablosunda görüldüğü üzere kurulan regresyon modelinin açıklama gücü 0,077 olup bu da kolaylık ve kullanılşlılık değişkenindeki varyasyonun %7,7'sinin algılanan güven ve algılanan risk değişkenleriyle açıklanabildiği görülmektedir.

Tablo 14. Kolaylık ve Kullanışlılık Değişkeni için Regresyon Analizi ANOVA Tablosu

ANOVA ^a						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
2	Regression	13,319	2	6,660	12,815	,000 ^b
	Residual	159,536	307	,520		
	Total	172,855	309			

a. Bağımlı Değişken: Kolaylık ve Kullanışlılık

b. Tahminciler: (Sabit), Algılanan Risk, Algılanan Güven

Kolaylık ve kullanılşlılık değişkeni için regresyon analizi ANOVA tablosunda görüldüğü üzere F değeri 12,815 ve p değeri (sig.) 0,000 olduğundan regresyon modelinin genelde istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve kolaylık ve kullanılşlılık değişkenini algılanan güven ve algılanan risk değişkenlerinden en az birisi ile tahmin etmenin istatistiksel olarak mümkün olduğu söylenebilir.

Tablo 15. Kolaylık ve Kullanışlılık Değişkeni için Regresyon Katsayıları Tablosu

Coefficients ^a								
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Collinearity Statistics	
		B	Std. Error	Beta			Tolerance	VIF
2	(Sabit)	4,171	,287		14,510	,000		
	Algılanan Güven	,157	,060	,161	2,608	,010	,788	1,268
	Algılanan Risk	-,126	,047	-,164	-2,653	,008	,788	1,268

a. Bağımlı Değişken: Kolaylık ve Kullanışlılık

Kolaylık ve kullanışlılık değişkeni için regresyon katsayıları tablosunda t istatistikleri ve bunların p değerlerine bakıldığında her değişkenin modelde yer alacağına karar verilmiştir.

En büyük özdeğerin (2,843) en küçük özdeğere (,013) oranı 218 olup, bu oran 1000'den küçük olduğu için orta seviyede çoklu bağıntıyı işaret etmektedir. Çoklu bağıntı olup olmadığını anlamak için kriterlerden birisi olan VIF değerlerine bakıldığında en yüksek değer 1,268 olduğu ve bu değer 10 değerinden küçük olduğu (Durmuş vd., 2011), dolayısıyla çoklu bağıntı olmadığı düşünülebilir. Bu noktada çoklu doğrusal regresyon modelini şu şekilde yazmak olasıdır:

Model-2: Kolaylık ve Kullanışlılık = 4,171 + (,157)*Algılanan güven + (,126)*Algılanan risk + ε_t

Tablo 16. Tutum Değişkeni için Regresyon Analizi Özet Tablosu

Model Summary ^b				
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
3	,708 ^a	,501	,498	,59212

a. Tahminciler: (Sabit), Algılanan Güven, Kolaylık ve Kullanışlılık

b. Bağımlı Değişken: Tutum

Tutum değişkeni için regresyon analizi özet tablosunda görüldüğü üzere kurulan regresyon modelinin açıklama gücü 0,501 olup bu da tutum değişkenindeki varyasyonun %50,1'inin algılanan güven ve kolaylık ve kullanışlılık değişkenleriyle açıklanabildiği görülmektedir.

Tablo 17. Tutum Değişkeni için Regresyon Analizi ANOVA Tablosu

ANOVA ^a						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
3	Regression	108,074	2	54,037	154,125	,000 ^b
	Residual	107,635	307	,351		
	Total	215,709	309			

a. Dependent Variable: Tutum

b. Predictors: (Constant), Algılanan Güven, Kolaylık ve Kullanışlılık

Tutum değişkeni için regresyon analizi ANOVA tablosunda görüldüğü üzere F değeri 154,125 ve p değeri (sig.) 0,000 olduğundan regresyon modelinin genelde istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve tutum değişkenini algılanan güven ve kolaylık ve kullanışlılık değişkenlerinden en az birisi ile tahmin etmenin istatistiksel olarak mümkün olduğu söylenebilir (Algılanan risk değişkeninin p değeri 0,856 olduğu için modele dahil edilmemiştir).

Tablo 18. Tutum Değişkeni için Regresyon Katsayıları Tablosu
Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Collinearity Statistics	
		B	Std. Error	Beta			Tolerance	VIF
3	(Sabit)	,275	,233		1,180	,239		
	Kolaylık ve Kullanışlılık	,741	,046	,663	15,989	,000	,944	1,059
	Algılanan Güven	,147	,045	,136	3,268	,001	,944	1,059

a. Bağımlı Değişken: Tutum

Tutum değişkeni için regresyon katsayıları tablosunda t istatistikleri ve bunların p değerlerine bakıldığında kolaylık ve kullanılışlılık değişkeninin modelde yer alacağına karar verilmiştir.

En büyük özdeğerin (2,958) en küçük özdeğere (,013) oranı 227 olup, bu oran 1000'den küçük olduğu için orta seviyede çoklu bağıntıyı işaret etmektedir. Çoklu bağıntı olup olmadığını anlamak için kriterlerden birisi olan VIF değerlerine bakıldığında en yüksek değer 1,059 olduğu ve bu değer 10 değerinden küçük olduğu (Durmuş vd., 2011), dolayısıyla çoklu bağıntı olmadığı düşünülebilir. Bu noktada çoklu doğrusal regresyon modelini şu şekilde yazmak olasıdır:

Model-3: $Tutum = 0,275 + (,741) * Kolaylık\ ve\ kullanılışlılık + (,147) * Algılanan\ güven + \epsilon_t$

Tablo 19. Niyet Değişkeni için Regresyon Analizi Özet Tablosu

Model Summary^b

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
4	,827 ^a	,684	,682	,44356

a. Tahminciler: (Sabit), Tutum, Kolaylık ve Kullanışlılık

b. Bağımlı Değişken: Niyet

Niyet değişkeni için regresyon analizi özet tablosunda görüldüğü üzere kurulan regresyon modelinin açıklama gücü 0,684 olup bu da tutum değişkenindeki varyasyonun %68,4'ünün tutum ve kolaylık ve kullanılışlılık değişkenleriyle açıklanabildiği görülmektedir.

Tablo 20. Niyet Değişkeni için Regresyon Analizi ANOVA Tablosu

ANOVA^a

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
4	Regression	130,932	2	65,466	332,744	,000 ^b
	Residual	60,401	307	,197		
	Total	191,333	309			

a. Bağımlı Değişken: Niyet

b. Tahminciler: (Sabit), Tutum, Kolaylık ve Kullanışlılık

Tablo 21. Niyet Değişkeni için Regresyon Katsayıları Tablosu

		Coefficients ^a						
Model		Unstandardized Coefficients Beta	Std. Error	Standardized Coefficients Beta	t	sig	Collinearity Statistics Tolerance	VIF
4	(Sabit)	,515	,155		3,327	,001		
	Kolaylık ve Kullanışlılık	,422	,047	,401	8,982	,000	,516	1,937
	Tutum	,468	,042	,497	11,131	,000	,516	1,937

a. Bağımlı Değişken: Niyet

Niyet değişkeni için regresyon katsayıları tablosunda t istatistikleri ve bunların p değerlerine bakıldığında kolaylık ve kullanılışlılık değişkeninin modelde yer alacağına karar verilmiştir.

Model-4: Niyet = 0,515 + (,468) * Tutum + (,422) * Kolaylık ve kullanılışlılık + ε_t

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın temel amacı mobil bankacılık uygulamalarının kullanım niyetini etkileyen potansiyel anahtar faktörleri keşfetmektir. Bu kapsamda çalışmada kullanılan araştırma örneklemini, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi İİBF ve ÇMF öğrencilerinden oluşmaktadır. Her iki fakülteden de birbirine yakın sayıda öğrenci araştırmaya katılmıştır. Örneklemin çoğunluğu işletme (%39,4) ve bilgisayar mühendisliği (%36,5) öğrencilerinden oluşmuştur. Cinsiyet dağılımına bakıldığında hem genelde hem de her iki fakültedeki kadın ve erkek katılımcıların sayısının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin yaş ortalaması 20,8 olup, İİBF öğrencilerinin yaş ortalaması (21,8), ÇMF öğrencilerinden (20,2) daha yüksektir. Katılımcıların çoğu 1. sınıfa (%40,3) devam etmekte olup, üniversitedeki ilk yıllarıdır (%32,9). İİBF öğrencilerinin çoğunluğu ailesiyle yaşarken (%37,9), ÇMF öğrencileri yurtda (%58,8) ikamet etmektedir. Öğrencilerin büyük çoğunluğunun aylık geliri 750 TL ve altında olup (%42,2), bir kamu bankası olan Ziraat Bankası'nın mobil bankacılık uygulamasını kullanmaktadır (%52,3). Bu noktada, Ziraat Bankası'nın üniversite öğrencilerine Kredi Yurtlar Kurumu'nun üniversite öğrencilerine sağladığı kredi ve bursların dağıtıldığı banka olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu sebeple, öğrencilerin başka bir banka hesabı açma gereksinimi duymamış olabilecekleri düşünülebilir.

Faktör analizi sonucunda algılanan güven, algılanan risk, tutum ve niyet değişkenleri aynı kalmıştır. Ancak, algılanan kullanım kolaylığı, algılanan kullanılışlılık ve algılanan davranışsal kontrol değişkenleri tek bir faktör altında toplanmış olup, oluşan yeni faktöre "kolaylık ve kullanılışlılık" adı verilmiştir. Her ne kadar araştırmacılar algılanan kullanım kolaylığının, algılanan kullanılışlılığın ve algılanan davranışsal kontrolün ayrı faktörler olduğu konusunda hemfikir olsa da bu çalışmada kolaylık ve kullanılışlılık olarak birleştirilmiştir. Kim vd. (2010)

kolaylığı, algılanan kullanılabilirlik ve algılanan kullanım kolaylığı dışında başka bir faktör olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte, kolaylık aynı zamanda algılanan davranışsal kontrol unsurunun eksikliği açısından kolaylık ve kullanılabilirlikten de farklıdır. Bununla birlikte Baloğlu (2015) araştırmasında algılanan kullanım kolaylığı, algılanan kullanılabilirlik ve güven unsurlarını barındıran bir değişken bulmuştur. Ancak bu çalışmada söz konusu araştırmadan farklı olarak, kolaylık ve kullanılabilirlik değişkeni güven unsuru barındırmamaktadır. Algılanan güven, algılanan risk, tutum ve niyet değişkenleri ise literatürle paralel olarak çıkmıştır.

Faktör analizi sonucunda oluşan yeni faktörler doğrultusunda araştırma modeli yeniden tasarlanmış ve regresyon analizleri yapılmıştır. Bulgular literatürle uyumlu olarak, algılanan güvenin algılanan risk tarafından olumsuz etkilendiğini göstermiştir. Kolaylık ve kullanılabilirlik değişkeni, algılanan güven ve algılanan riskten etkilenebilmektedir. Literatüre bakıldığında algılanan kullanılabilirliğin algılanan güven tarafından olumlu olarak etkilendiğini ve bunun yanında algılanan kullanım kolaylığının ve algılanan risk tarafından olumsuz etkilendiğini destekleyen çalışmalar görülmektedir. Bu noktada, kolaylık ve kullanılabilirliğin algılanan güvenden olumlu olarak, algılanan riskten ise olumsuz etkilendiğini öneren hipotezlerin literatür tarafından desteklendiğini söylemek mümkündür. Araştırma bulguları tutumun kolaylık ve kullanılabilirlik ile algılanan güvenden etkilendiğini göstermektedir. İlgili literatür algılanan kullanılabilirlik ile algılanan kullanım kolaylığının ve algılanan güvenin tutumu doğrudan etkilediğini desteklemektedir. Son olarak, bulgular niyetin tutum ile kolaylık ve kullanılabilirlik değişkenlerinden etkilendiğini göstermiştir. İlgili literatür niyetin tutumdan, kolaylık ve kullanılabilirliği oluşturan algılanan kullanılabilirlik ve algılanan kullanım kolaylığı ile algılanan davranışsal kontrolden olumlu olarak etkilendiğini desteklemektedir.

Risk algısı ve güven eksikliği mobil bankacılığın benimsenmesinin önündeki engellerdir. Tüketicilerin algılanan güvenini arttırmak için güvenlik saldırıları gibi riskleri azaltmayı amaçlayan teknik korumalar geliştirilmelidir (Kim vd., 2010). SET ve SSL gibi protokoller risk algısının ve riskin azalmasına ve dolayısıyla güvenin artmasına yardımcı olacaktır. Bu şekilde sağlanan ve artan güven, müşterilerin mobil bankacılığı benimseyen müşteri sayısını da arttıracaktır. Kolaylık ve kullanılabilirliğin mobil bankacılığın benimsenmesinde önemli bir etkiye sahip olduğu göz önüne alındığında, mobil bankacılık uygulamalarının mümkün olduğunca kullanıcı dostu dizayn edilmesi ve kullanımının kolay olması gerekmektedir.

Araştırmanın bazı kısıtları bulunmaktadır. Öncelikle zamanın kısıtlı olması ve çalışma için maddi bir destek olmaması nedeniyle verilerin kolay toplanabilmesi amacıyla örneklem Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi öğrencilerinden oluşmaktadır. Bununla birlikte pandemi nedeniyle üniversitelerin örgün öğrenimine ara vermesi sebebiyle anketler çevrimiçi olarak öğrencilere yollanmıştır. Bu

sebeple bütün fakültelerden öğrencilere ulaşmakta zorluk yaşanacağı için sadece iki fakülte seçilmiştir. Bu noktada, üniversite öğrencilerinin mobil bankacılığı benimsemelerini daha iyi anlamak amacıyla çalışmanın başka üniversitelerde de yapılması faydalı olacaktır. Örneklemin üniversite öğrencilerinden oluşması, yaş kısıdını da beraberinde getirmektedir. Araştırma mobil bankacılık kullanan bireyler ile gerçekleştirilmiş olup, mobil bankacılığın neden benimsenmediğine dair yargılara ulaşılmamıştır. Bu noktada, araştırma sonuçları bütün yaş grupları için genellenemez. Sonuç olarak, araştırmacıların farklı ve daha büyük örneklemlemlerle çalışması daha genellenebilir bulgulara ulaşılmasına imkan verecektir.

KAYNAKÇA

- Aboelmaged, M. G., & Gebba, T. R. (2013). Mobile Banking Adoption: An Examination of Technology Acceptance Model and Theory of Planned Behavior. *International Journal of Business Research and Development*, 2(1), 35-50.
- Ajzen, I. (1991). The Theory of Planned Behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Process*, 50, 179-211.
- Akturan, U., & Tezcan, N. (2012). Mobile banking adoption of the youth market: Perceptions and intentions. *Marketing Intelligence & Planning*, 30(4), 444-459.
- Al-Jabri, I., & Sohail, M. (2012). Mobile Banking Adoption: Application of Diffusion of Innovation Theory. *Journal of Electronic Commerce Research*, 13(4), 379-391.
- Al-Rafee, C., & Sulaiman, T. (2006). Digital Piracy: Factors that Influence Attitude toward Behavior. *Journal of Business Ethics*, 63(3), 237-259.
- Baloğlu, S. (2015). A Study Related to Mobile Payment Systems Acceptance: A Case of Namık Kemal University and Marmara University Students. *Yüksek Lisans TEzi*. İstanbul: T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a Unifying Theory of Behavioral Change. *Psychological Review*, 84(2), 191-215.
- Bandura, A. (1982). Self-efficacy Mechanism in Human Age. *American Psychologist*, 37, 122-147.
- Bankole, F. O., Bankole, O., & Brown, I. (2011). Mobile Banking Adoption in Nigeria. *The Electronic Journal on Information Systems in Developing Countries*, 4(2), 1-23.
- Chandran, R. (2014). Pros and cons of Mobile banking. *International Journal of Scientific and Research Publications*, 4(10), 1-5.
- Chen, C. (2013). Perceived risk, usage frequency of mobile banking services. *Managing Service Quality*, 23(5), 410-436.
- Cheng, T. E., Lam, D. Y., & Yeung, A. C. (2006). Adoption of internet banking: An empirical study in Hong Kong. *Decision Support Systems*, 42, 1558-1572.
- Choi, J., & Geistfeld, L. (2004). A cross-cultural investigation of consumer e-shopping. *Journal of Economic Psychology*, 25(6), 821-838.
- Dahlberg, T. K., Mallat, N., & Öörni, A. (2003). Consumer Acceptance of Mobile Payment Solutions : Ease of Use, Usefulness and Trust. *The Second International Conference on Mobile Business : m-Business*, (s. 211-218). Viyana.

- Davis, F. (1989). Perceived Usefulness, Perceived Ease of Use, and User Acceptance of Information Technology. *MIS Quarterly*, 13(3), 319-340.
- Durmuş, B., Yurtkoru, E., & Çinko, M. (2011). *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi* (4. b.). İstanbul: Beta Yayınları.
- Ensor, B., Montez, T., & Wannemacher, P. (2012). *The state of mobile banking 2012*. Amerika: Forrester Research.
- Erben Yavuz, A. (2017). Türk bankacılık sektöründe penetrasyon: İnternet bankacılığı ve mobil bankacılık ürünlerindeki penetrasyonun analizi (Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Fishbein, M., & Ajzen, I. (1975). *Belief, Attitude, Intention, and Behavior: An Introduction to Theory and Research*. Reading: Addison-Wesley.
- Gefen, D., Karahanna, E., & Straub, D. W. (2003). Trust and TAM in Online Shopping: An Integrated Model. *MIS Quarterly*, 27(1), 51-90.
- George, J. (2002). Influences on the intent to make internet purchases. *Internet Research*, 12(2), 165-180.
- Jarvenpaa, S. L., Tractinsky, N., & Vitale, M. (2000). Consumer Trust in an Internet Store. *Information Technology and Management*, 1, 45-71.
- Kalaycı, Ş. (2016). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. (7. Baskı). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kim, C., Tao, W., Shin, N., & Kim, K. (2010). An Empirical Study of Customers' Perception of Security and Trust in E-payment Systems. *Electronic Commerce Research and Applications*, 9, 84-95.
- Kim, G., Shin, B., & Lee, H. G. (2009). Understanding dynamics between initial trust and usage intentions of mobile banking. *Information Systems*, 19, 283-311.
- Kim, H.-W., Chan, H. C., & Gupta, S. (2007). Value-based Adoption of Mobile Internet: An Empirical Investigation. *Decision Support Systems*, 43, 111-126.
- Kline, R. B. (1998). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: Guilford Press.
- Klein, L., & Ford, G. (2003). Consumer search for information in the digital age: an empirical study of pre-purchase search for automobiles. *Journal of Interactive Marketing*, 13(3), 29-49.
- Laforet, S., & Li, X. (2005). Consumers' attitudes towards online and mobile banking in China. *International Journal of Bank Marketing*, 23(5), 362-380.
- Lee, K. C., & Chung, N. (2009). Understanding factors affecting trust in and satisfaction with mobile banking in Korea: A modified DeLone and McLean's model perspective. *Interacting with Computers*, 21(5), 385-392.
- Lee, K., Lee, H., & Kim, S. (2007). Factors Influencing the Adoption Behavior of Mobile Banking: A South Korean perspective. *Journal of Internet Banking and Commerce*, 12(2), 1-9.
- Leech, N. L., Barrett, K. C. & Morgan, G. A. (2005). *SPSS for intermediate statistics use and interpretation*. NJ: Lawrence Erlbaum.
- Li, Y., & Huang, J. (2009). Applying Theory of Perceived Risk and Technology Acceptance Model in the Online Shopping Channel. *Proceedings of World Academy of Science, Engineering and Technology*, (s. 2070-3740).

Littler, D., & Melanthiou, D. (2006). Consumer perceptions of risk and uncertainty and the implications for behaviour towards innovative retail services: the case of internet banking. *Journal of Retailing Consumer Service*, 13(6), 431-443.

Liu, X., & Wei, K. K. (2003). An empirical study of product differences in consumers' e-commerce adoption behavior. *Electronic Commerce Research and Applications*, 2(5), 229-239.

Marketing Türkiye. (2017, Kasım 2). Türkiye'nin ilk mobil bankacılık uygulaması İşCep 10 yaşında! *Marketing Türkiye*. <https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/iscep-10-yasinda/> adresinden alındı

MacCallum, R. C., Widaman, K. F., Preacher, K. J., & Hong, S. (2001). Sample size in factor analysis: the role of model error. *Multivariate Behavioral Research*, 36(4), 611-637.

Malhotra, N. K. (2010). *Marketing Research An Applied Orientation* (6. b.). New Jersey: Pearson.

Masrek, M., Mohamed, I., Daud, N., & Omar, N. (2014). Technology Trust and Mobile Banking Satisfaction: A Case of Malaysian Consumers. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 129, 53-58.

Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric theory*. New York: McGraw Hill.

Pavlou, P. (2003). Consumer Acceptance of Electronic Commerce: Integrating Trust and Risk with the Technology Acceptance Model. *International Journal of Electronic Commerce*, 17(3), 101-134.

Schierz, P. G., Schilke, O., & Wirtz, B. W. (2010). Understanding Consumer Acceptance of Mobile Payment Services: An Empirical Analysis. *Electronic Commerce Research and Applications*, 9, 209-216.

Schutz, R. W. & Gessaroli, M. E. (1993). Use, misuse and abuse of psychometrics in sport psychology research. *Handbook of research on sport psychology*, 901-917.

Shaikh, A. A., & Karjaluo, H. (2015). Mobile banking adoption: a literature review. *Telematics and Informatics*, 32(1), 129-142.

Shin, D. H. (2009). Towards an Understanding of the Consumer Acceptance of Mobile Wallet. *Computers in Human Behavior*, 25, 1343-1354.

Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., & Ullman, J. B. (2007). *Using multivariate statistics* (Vol. 5). Boston, MA: Pearson.

Taylor, S., & Todd, P. (1995). Understanding Information Technology Usage: A Test of Competing Models. *Information System Research*, 6(2), 144-176.

Tekeli, E. (2018, Temmuz 17). İnternet Bankacılığı ve Mobil Bankacılığın Tarihsel Gelişimi. *Glokal Web*. <https://www.glokalweb.com/yazi-internet-bankaciligi-ve-mobil-bankaciligin-tarihsel-gelisimi> adresinden alındı

Triandis, H. C. (1979). Values, Attitudes, and Interpersonal Behavior . *Nebraska Symposium on Motivation 1979: Beliefs, Attitudes, and Values* (s. 195-259). Lincoln: University of Nebraska Press.

Türkiye Bankalar Birliği. (2019). *Dijital, İnternet ve Mobil Bankacılık İstatistikleri, Mart 2019*. Türkiye Bankalar Birliği. https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/istatistikraporlar/ekler/1137/Dijital-Internet-Mobil_Bankacilik_Istatistikleri-Mart_2019.pdf adresinden alındı

Türkiye Bankalar Birliği. (2020). *Dijital, İnternet ve Mobil Bankacılık İstatistikleri*, Mart 2020. Türkiye Bankalar Birliği. https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/istatistikraporlar/ekler/1289/Dijital-Internet-Mobil_Bankacilik_Istatistikleri-Mart_2020.pdf adresinden alındı

van der Heijden, H., Verhagen, T., & Creemers, M. (2003). Understanding online purchase intentions: contributions from technology and trust perspectives. *European Journal of Information Systems*, 12(1), 41-48.

Vankatesh, V. (2000). Determinants of Perceived Ease of Use: Integrating Control Intrinsic Motivation, and Emotion into the Technology Acceptance Model. *Information Systems Research*, 11(4), 342-365.

Venkatesh, V., & Davis, F. D. (2000). A Theoretical Extension of The Technology Acceptance Model: Four Longitudinal Field Studies. *Management Science*, 46(2), 186-204.

Venkatesh, V., Morris, M. G., Davis, G. B., & Davis, F. D. (2003). User Acceptance of Information Technology: Toward a Unified View. *MIS Quarterly*, 425-478.

Vijayarath, L. R., & Jones, J. M. (2000). Print and internet catalog shopping: Assessing attitudes and intentions. *Internet Research*, 10(3), 191-202.

Zhou, T. (2011a). An empirical examination of initial trust in mobile banking. *Internet Research*, 21(5), 527-540.

Zhou, T. (2011b). The Effect on Initial Trust on User Adoption of Mobile Payment. *Information Development*, 27(4), 290-300.

Zhou, T., Lu, Y., & Wang, B. (2010). Integrating TTF and UTAUT to Explain Mobile Banking User Adoption. *Computers in Human Behavior*, 26, 760-767.

Zmijewska, A., Lawrence, E., & Steele, R. (2004). Towards Understanding of Factors Influencing User Acceptance of Mobile Payment Systems. *IADIS International Conference on WWW/Internet* (s. 220-277). Madrid: IADIS.

EKLER

Ek 1. Ölçeğin Boyutları ve Yararlanılan Kaynaklar

No	Değişken	Soru	Kaynak
1	Altyapı & Teçhizat sahipliği	Akıllı telefonunuz var mı?	Araştırmacı tarafından hazırlanmıştır
2		Mobil internetiniz var mı?	
3	Kısıtlayıcı sorular	Daha önce mobil bankacılık hizmeti kullandınız mı?	Araştırmacı tarafından hazırlanmıştır
4		En son mobil bankacılık hizmeti kullandığımız banka hangisidir?	
5	Algılanan Risk	Mobil bankacılık kullandığımda, işlemlerim hakkındaki bilgiler başkaları tarafından değiştirilebilir.	Al-Jabri ve Sohail, (2012)
6		Mobil bankacılık şifrelerimin kaybolmasından ve/veya başkaları tarafından ele geçirilmesinden korkuyorum.	
7		Mobil bankacılık kullandığımda, işlemlerim hakkındaki bilgiler başkaları tarafından öğrenilebilir.	
8	Algılanan Güven	Mobil bankacılık güvenilirdir.	Zhou (2011)
9		Mobil bankacılık taahhütlerini yerine getirir (Sözünü tutar).	
10		Mobil bankacılık müşterilerin çıkarlarını göz önünde bulundurur. (EFT vb. işlemlerden ücret almaması veya daha az ücret alması gibi.)	
11		Mobil bankacılık her zaman doğru finansal hizmetler sunar.	
12	Algılanan Kullanışlılık	Mobil bankacılık her zaman güvenilir finansal hizmetler sunar.	Kim vd. (2009)
13		Mobil bankacılık her zaman güvenli finansal hizmetler sunar.	
14	Algılanan Kullanışlılık	Mobil bankacılık kullanmak, bankacılık işlemlerini daha hızlı gerçekleştirmemi sağlar.	Cheng vd. (2006)

15		Mobil bankacılık kullanmak, bankacılık işlemlerini daha kolay gerçekleştirmemi sağlar.	
16		Mobil bankacılık kullanışlıdır.	
17		Genel olarak, mobil bankacılığı kullanmayı avantajlı buluyorum.	
18	Algılanan Kullanım Kolaylığı	Mobil bankacılığı kullanmayı öğrenmek benim için kolaydır.	Baloğlu (2015)
19		Mobil bankacılık ile olan etkileşimim basit ve anlaşılırdır.	
20		Mobil bankacılığı kullanma becerisini kazanmak benim için kolaydır.	
21		Mobil bankacılığı kullanmam kolay olur.	
22		Mobil bankacılık prosedürü ile etkileşimi esnek buluyorum.	
23	Mobil Bankacılık Kullanımına Yönelik Tutum	Mobil bankacılığı kullanmak iyi bir fikirdir.	Cheng vd. (2006)
23	Mobil Bankacılık Kullanımına Yönelik Tutum	Mobil bankacılığı kullanmak iyi bir fikirdir.	Cheng vd. (2006)
24		Mobil bankacılığı kullanmak zevklidir.	
25		Mobil bankacılığı kullanmak caziptir.	
26		Mobil bankacılığı kullanmak akıllıcadır.	
27	Algılanan Davranışsal Kontrol	Mobil bankacılığı yardım almadan kullanabiliyorum.	Taylor ve Todd, (1995)
28		Mobil bankacılığı kullanmak tamamen benim kontrolümdedir.	

Tablo 1. (Devamı): Ölçeğin Boyutları ve Yararlanılan Kaynaklar

29		Mobil bankacılığı kullanmak için gerekli kaynaklara (akıllı telefon gibi) sahibim.	
30		Mobil bankacılığı kullanmak için gerekli bilgiye sahibim.	
31		Mobil bankacılığı kullanmak için gerekli beceriye sahibim.	
32	Mobil Bankacılık Kullanım Niyeti	Mobil bankacılık hizmetlerini kullanmaya devam edeceğim.	Baloğlu (2015)
33		Gelecekte de mobil bankacılık hizmetlerini kullanmayı düşünüyorum.	
34		Mobil bankacılık hizmetlerinin gelecekte her şeyi daha da kolaylaştıracağını umuyorum.	
35		Diğer insanların da mobil bankacılık hizmetlerini kullanmaları gerektiğini düşünüyorum.	
36		Fırsat oluşunca mobil bankacılık hizmetlerini kullanmayı tercih ederim.	
37		Muhtemelen yakın gelecekte mobil bankacılık hizmetlerini daha çok kullanırım.	
38		Yakın gelecekte mobil bankacılık hizmetlerini daha çok kullanmayı isterim.	
39		Fırsat oluşunca mobil bankacılık hizmetlerini daha çok kullanmaya niyetliyim.	
40	Demografik	Cinsiyetiniz?	Araştırmacı tarafından hazırlanmıştır
41		Yaşınız?	
42		Fakülteniz?	
43		Bölümünüz?	
44		Kaçıncı sınıftasınız?	
45		Kaç yıldır bu okulda öğrencisiniz?	
46		Nerede yaşıyorsunuz?	
47		Aylık ortalama kişisel geliriniz? (harçlık, kredi, burs, maaş vb. toplamı)	

Ek 2. Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı Analizler

No	Değişken	Ortalama	Standart Sapma
5	Mobil bankacılık kullandığımda, işlemlerim hakkındaki bilgiler başkaları tarafından değiştirilebilir.	1,9839	1,09266
6	Mobil bankacılık şifrelerimin kaybolmasından ve/veya başkaları tarafından ele geçirilmesinden korkuyorum.	2,6774	1,34350

7	Mobil bankacılık kullandığımda, işlemlerim hakkındaki bilgiler başkaları tarafından öğrenilebilir.	2,2265	1,19813
8	Mobil bankacılık güvenilirdir.	3,8226	0,95741
9	Mobil bankacılık taahhütlerini yerine getirir (Sözünü tutar).	3,7566	0,94395
10	Mobil bankacılık müşterilerin çıkarlarını göz önünde bulundurur. (EFT vb. işlemlerden ücret almaması veya daha az ücret alması gibi.)	3,4757	1,27802
11	Mobil bankacılık her zaman doğru finansal hizmetler sunar.	3,4903	0,98117
12	Mobil bankacılık her zaman güvenilir finansal hizmetler sunar.	3,6000	0,95937
13	Mobil bankacılık her zaman güvenli finansal hizmetler sunar.	3,6333	0,92831
14	Mobil bankacılık kullanmak, bankacılık işlemlerini daha hızlı gerçekleştirmemi sağlar.	4,5839	0,88005

Ek 2 (Devam): Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı Analizler

15	Mobil bankacılık kullanmak, bankacılık işlemlerini daha kolay gerçekleştirmemi sağlar.	4,5613	0,82504
16	Mobil bankacılık kullanışlıdır.	4,4935	0,86553
17	Genel olarak, mobil bankacılığı kullanmayı avantajlı buluyorum.	4,4194	0,88403
18	Mobil bankacılığı kullanmayı öğrenmek benim için kolaydır.	4,4677	0,90874
19	Mobil bankacılık ile olan etkileşimim basit ve anlaşılırdır.	4,4065	0,87539
20	Mobil bankacılığı kullanma becerisini kazanmak benim için kolaydır.	4,4226	0,89523
21	Mobil bankacılığı kullanmam kolay olur.	4,4660	0,86207
22	Mobil bankacılığı prosedürü ile etkileşimi esnek buluyorum.	3,8188	0,87135
23	Mobil bankacılığı kullanmak iyi bir fikirdir.	4,3097	0,86326
24	Mobil bankacılığı kullanmak zevklidir.	3,9161	1,03627
25	Mobil bankacılığı kullanmak caziptir.	4,1521	0,94980
26	Mobil bankacılığı kullanmak akıllıcadır.	4,2516	0,89293
27	Mobil bankacılığı yardım almadan kullanabiliyorum.	4,4355	0,93858
28	Mobil bankacılığı kullanmak tamamen benim kontrolümdedir.	4,2549	0,97865
29	Mobil bankacılığı kullanmak için gerekli kaynaklara (akıllı telefon gibi) sahibim.	4,6000	0,90379
30	Mobil bankacılığı kullanmak için gerekli bilgiye sahibim.	4,4272	0,93907
31	Mobil bankacılığı kullanmak için gerekli beceriye sahibim.	4,4452	0,92531
32	Mobil bankacılık hizmetlerini kullanmaya devam edeceğim.	4,4693	0,86969
33	Gelecekte de mobil bankacılık hizmetlerini kullanmayı düşünüyorum.	4,3883	0,92125
34	Mobil bankacılık hizmetlerinin gelecekte her şeyi daha da kolaylaştıracağını umuyorum.	4,3968	0,89983
35	Diğer insanların da mobil bankacılık hizmetlerini kullanmaları gerektiğini düşünüyorum.	4,2097	0,94744
36	Fırsat oluşunca mobil bankacılık hizmetlerini kullanmayı tercih ederim.	4,2913	0,91130
37	Muhtemelen yakın gelecekte mobil bankacılık hizmetlerini daha çok kullanırım.	4,3129	0,92195
31	Mobil bankacılığı kullanmak için gerekli beceriye sahibim.	4,4452	0,92531
32	Mobil bankacılık hizmetlerini kullanmaya devam edeceğim.	4,4693	0,86969

Ek 3: Bağımsız Değişkenler için Faktör Analizi (1. Deneme)

Rotated Component Matrix^a

	Component				
	1	2	3	4	5
PEOU18	,858				
PU16	,854				
PEOU21	,852				
PU15	,843				
PU14	,830				
PEOU20	,821		,306		
PEOU19	,801				
PU17	,799			,325	
AG12		,858			
AG11		,817			
AG13		,777			
AG9		,685			
AG10		,674			

AG8		,609			-,334
ADK31	,525		,714		
ADK30	,550		,704		
ADK29	,582		,640		
ADK28	,308		,632		
ADK27	,559		,629		
T24				,818	
T25	,426			,744	
T23	,565			,592	
T26	,318		,490	,587	
PEOU22		,388		,415	
AR7					,823
AR5					,782
AR6					,711

Faktörleştirme Yöntemi: Temel Bileşen Analizi.

Rotasyon Yöntemi: Varimax ile Kaiser Normalizasyon Methodu (Rotasyon 6 iterasyonda yakınsadı)

Ek 4: Bağımsız Değişkenler için Faktör Analizi (2. Deneme)

Rotated Component Matrix^a

	Component				
	1	2	3	4	5
PU16	,857				
PU15	,847				
PEOU18	,843		,305		
PEOU21	,837		,330		
PU14	,835				
PEOU20	,803		,357		
PU17	,802			,337	
PEOU19	,787		,312		
AG12		,860			
AG11		,822			
AG13		,781			
AG9		,699			
AG10		,669			
AG8		,617			-,332
ADK30	,516		,735		
ADK31	,496		,729		
ADK29	,556		,659		
ADK27	,531		,658		
ADK28			,633	,310	
T24	,306			,812	
T25	,432			,748	
T26	,316		,452	,618	
T23	,575			,615	
AR7					,823
AR5					,779
AR6					,713

Faktörleştirme Yöntemi: Temel Bileşen Analizi.

Rotasyon Yöntemi: Varimax ile Kaiser Normalizasyon Methodu (Rotasyon 7 iterasyonda yakınsadı)

Ek 5. Bağımsız Değişkenler için Faktör Analizi (3. Deneme)
Rotated Component Matrix^a

	Component				
	1	2	3	4	5
PU16	,866				
PU15	,857				
PEOU18	,848				
PEOU21	,842		,324		
PU14	,842				
PU17	,814				
PEOU20	,809		,347		
PEOU19	,796		,306		
AG12		,859			
AG11		,823			
AG13		,781			
AG9		,703			
AG10		,666			
AG8		,618		-,332	
ADK30	,525		,732		
ADK31	,505		,732		
ADK29	,566		,657		
ADK27	,542		,649		
ADK28	,300		,629		,309
AR7				,824	
AR5				,780	
AR6				,712	
T24	,333				,823
T25	,457				,728
T26	,338		,460		,596

Faktörleştirme Yöntemi: Temel Bileşen Analizi.

Rotasyon Yöntemi: Varimax ile Kaiser Normalizasyon Methodu (Rotasyon 7 iterasyonda yakınsadı)

Tablo 6: Bağımsız Değişkenler için Faktör Analizi (4. Deneme)

Rotated Component Matrix^a

	Component				
	1	2	3	4	5
PU16	,877				
PU15	,867				
PEOU18	,860				
PEOU21	,855				
PU14	,849				
PEOU20	,823		,321		
PU17	,823				
PEOU19	,808				
AG12		,859			
AG11		,824			
AG13		,781			
AG9		,704			
AG10		,665			
AG8		,621		-,322	
ADK30	,566		,704		

ADK31	,548		,678		
ADK27	,576		,623		
ADK28	,336		,603		,318
AR7				,830	
AR5				,786	
AR6				,700	
T24	,334				,821
T25	,466				,731
T26	,362		,442		,599

Faktörleştirme Yöntemi: Temel Bileşen Analizi.

Rotasyon Yöntemi: Varimax ile Kaiser Normalizasyon Methodu (Rotasyon 6 iterasyonda yakınsadı)

Ek 7. Bağımsız Değişkenler için Faktör Analizi (5. Deneme)

Rotated Component Matrix^a

	Component			
	1	2	3	4
PEOU21	,903			
PEOU18	,897			
PEOU20	,884			
PU16	,867			
PEOU19	,851			
PU15	,828			
PU17	,824			
PU14	,795			
ADK30	,785			
ADK31	,765			
ADK28	,533			,332
AG12		,852		
AG11		,821		
AG13		,772		
AG9		,717		
AG10		,659		
AG8		,629	-,344	
AR7			,812	
AR5			,783	
AR6			,724	
T24	,335			,822
T25	,497			,731
T26	,492			,610

Faktörleştirme Yöntemi: Temel Bileşen Analizi.

Rotasyon Yöntemi: Varimax ile Kaiser Normalizasyon Methodu (Rotasyon 6 iterasyonda yakınsadı)

**INVESTIGATION OF PROCEDURAL RELATIONSHIP BETWEEN
ACADEMIC ACHIEVEMENT AND PSYCHOSOCIAL FACTORS IN
ALGEBRA COURSES**

*ALGEBRA DERSİ AKADEMİK BAŞARISI İLE PSİKOSOSYAL DEĞİŞKENLER
ARASINDAKİ YORDAMSAL İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ*

Erdem DEMİRÖZ*

*Geliş Tarihi: 06.12.2020
(Received)*

*Kabul Tarihi: 09.12.2021
(Accepted)*

ABSTRACT: The aim of this study is to examine the procedural relationship between the psychosocial factors of mathematics learning such as attitudes, motivation and satisfaction and academic achievement in redesigned college-level algebra course sections. Evaluation reports on the redesigned courses show that they have achieved a level of academic achievement equivalent to and / or better than traditionally taught courses, including university-level mathematics introductory courses. However, the reasons for equal or higher academic achievement are not fully documented in the literature. In this context, the academic success of the university-level algebra course designed using the Emporium model was chosen as the focus of this research study. In this manuscript, in addition to the psychosocial factors of mathematics learning, mathematics achievement in the context of university algebra was also examined. The data related to the psychosocial variables were obtained from a likert scale developed by the researcher, and academic achievement data from the final exam grades of the algebra course. Hierarchical multiple regression analysis was used to analyze the collected data. The results of the study indicated that satisfaction from mathematics teaching was the only significant predictor of mathematics achievement in college-level algebra; learner motivation and satisfaction were determined as important predictors of attitude towards mathematics, and attitude towards mathematics played the role of mediating variable in the relationship between student satisfaction and motivation in introductory level redesigned university algebra courses.

Key Words: College algebra; Math Emporium, Course redesign; Academic achievement, Psychosocial factors, Digital Transformation

ÖZ: Bu araştırmanın amacı, yeniden tasarlanan üniversite düzeyi cebir derslerinde tutumlar, motivasyon ve memnuniyet gibi matematik öğrenmenin psikososyal faktörleri ile akademik başarı arasındaki yordamsal ilişkinin incelenmesidir. Yeniden tasarlanan derslere ilişkin hazırlanan değerlendirme raporları, üniversite düzeyinde matematik giriş dersleri de dahil olmak üzere geleneksel olarak öğretilen derslerle eşdeğer ve / veya daha iyi düzeyde akademik başarı elde edildiğini göstermektedir. Ancak, elde edilen eşit düzeyde ya da daha yüksek bir akademik başarının nedenleri literatürde tam olarak belgelenmemiştir. Bu bağlamda, Emporium modeli kullanılarak tasarlanan üniversite düzeyi cebir dersinin akademik başarısı bu araştırma çalışmasının odak noktası olarak seçilmiştir. Bu araştırma

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, erdemdemiroz@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6486-4479.

makalesi kapsamında, matematik öğreniminin psikososyal faktörlerine ek olarak üniversite cebiri bağlamında matematik başarısı da incelenmiştir. Psikososyal değişkenlere ilişkin veriler araştırmacı tarafından geliştirilen likert tipi ölçek ile akademik başarı verileri ise cebir dersi final sınavı notlarından elde edilmiştir. Verilerin analizinde hiyerarşik çoklu regresyon analizinden yararlanılmıştır. Araştırmanın sonuçları, sadece matematik öğretiminden memnuniyetin üniversite cebirinde matematik başarısının anlamlı bir yordayıcısı olduğunu göstermiştir; öğrenen motivasyonu ve memnuniyeti matematiğe yönelik tutumun önemli yordayıcıları olarak belirlenmiş ve matematiğe yönelik tutum, giriş düzeyinde yeniden tasarlanan üniversite cebir derslerinde öğrenci memnuniyeti ve motivasyon arasındaki ilişkide aracı değişken rolünü üstlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cebir; Math Emporium, Yeniden Tasarım; Akademik Başarı, Psikososyal Faktörler, Dijital Dönüşüm

1. INTRODUCTION

Regardless of the academic discipline, the common problems of college-level introductory courses are high enrollment rates, low academic achievement, and low retention rates. The National Center for Academic Transformation (NCAT) offered a new approach which extensively utilizes instructional and learning technologies to increase academic achievement and retention rates with an additional benefit of reducing costs of instruction. NCAT proposed six different course redesign models to achieve this goal: the supplemental model, the replacement model, the Emporium model, the fully online model, the buffet model and the linked workshop model (NCAT, 2015). Each model targets traditionally-taught college-level courses that suffer from the problems stated above. Redesign models propose a change in the methods of content delivery by infusing the best practices of instructional and learning technologies. They target different elements of instructional design to achieve the same goals. The math Emporium, fully online, and linked workshop course redesign models have been successfully implemented in college-level introductory mathematics (NCAT). Participating institutions choose their redesign model by considering many factors - redesign goals, student characteristics, course offerings, prior success of a specific model in a specific course or discipline, cost benefits and available resources – so it is not possible to find an example of each model in the field of mathematics, especially in college algebra.

The supplemental model offers technology-supported out-of-class activities, or suggests changes for designing active learning environments while retaining the basics of traditional lecture-based courses (NCAT, 2008). Carnegie Mellon University, for example, redesigned its introduction to a statistical reasoning course using the supplemental model that utilized an intelligent tutoring system which monitored students' learning progress through effective feedback and assessment. The institution reported improved academic achievement and retention (NCAT, 2015a).

The replacement model replaces some traditionally-taught lectures with out-of-class, online and interactive learning activities, and requires significant changes in the remaining traditionally-taught sessions (NCAT, 2008). Pennsylvania State University (PSU) and the University of Wisconsin – Madison (UWM) redesigned elementary statistics, and general chemistry respectively by using the replacement model. PSU reported that students enrolled in redesigned sessions performed better than their peers in traditionally taught elementary statistics courses, and these redesign sessions had higher retention rates (NCAT, 2015b). The UWM, on the other hand, did not report a significant difference in academic achievement between redesigned and traditionally-taught general chemistry classes, but noted learner appreciation and enjoyment of the multimedia resources (NCAT, 2015c).

The Emporium model, which is the emerging trend in college-level mathematics education, replaces all the traditionally-taught sessions with interactive learning labs in which learners use an instructional software/classroom management system, get immediate/on-demand feedback, and work collaboratively with their peers (NCAT, 2008). The University of Alabama, the University of Idaho, Virginia Tech and Louisiana State University respectively redesigned intermediate algebra, pre-calculus, linear algebra, and college algebra using the Emporium model. The University of Alabama reported significantly higher academic achievement when attendance was mandatory, and increased course satisfaction in their redesigned intermediate algebra classes (NCAT, 2015d). The University of Idaho reported a higher percentage of A and B grades in redesigned sections of pre-calculus, and noted that minority students who were part of the College Assistance Migrant Program unexpectedly outperformed (NCAT, 2015e). Virginia Tech redesigned linear algebra, and reported that the percentage of students who passed the course improved although the math Emporium resulted in a non-significant marginal change in course grades, but improved performance in the overall common final exam (NCAT, 2015f). Louisiana State University redesigned college algebra, a course hosting student enrollment averages of 4900 annually, and reported better and/or equivalent academic achievement in both the redesigned and the traditionally-taught sections by emphasizing the differences between assessment procedures used in the two delivery models (NCAT, 2015g).

The fully online model combines the best practices of the previous models, eliminates all in-class meetings, and replaces those with online modules (NCAT, 2008). The model is extensively built on instructional software, and self-paced learning opportunities. The Rio Salado College redesigned introductory algebra using the fully online model, and reported increased retention rates, but not a significant difference between student performance (NCAT, 2015h). Iowa State University redesigned its discrete mathematics course using the fully online model, and reported significantly better academic achievement in redesigned sections, but

such difference was attributed to the fact that online students had multiple attempts to take the tests. ISU also reported a lower retention rate, but it was attributed to the availability of both redesigned and traditional sections of the course that allowed students to switch between sections if they were not comfortable with online instruction (NCAT, 2015i).

The buffet model used by The Ohio State University to redesign its introductory statistical concepts course offered interchangeable learning paths for students to achieve each learning objective through a reduced number of lectures along with and constructive and collaborative learning strategies (NCAT, 2008). The institution reported both improved academic achievement and improved retention (NCAT, 2015j).

The linked workshop model that utilizes small group discussions supported by computer-based instruction replaces remedial/developmental courses with workshops which focus on core course competencies (NCAT, 2008). Austin Peay State University redesigned elementary algebra and intermediate algebra using the linked workshop model, and reported improved successful completion rate in these core mathematics courses, and higher retention rates after the redesign but noted that the redesign team did not have comparable data because traditionally-taught remedial/developmental courses were eliminated (NCAT, 2015k)

The course redesign efforts cited above indicated better and/or equivalent academic achievement, and retention rates in addition to a lower cost of instruction in the redesigned college-level mathematics courses. Although the outcomes of the course redesign efforts are continuous and hold promise for the future, the evaluation focus of the NCAT course redesign models is too narrow when the goals and evaluation criteria of the course redesign are considered. Little attention has been paid to psychosocial factors of learning. Final course grades are used as evidence of academic achievement whereas end of semester course evaluations considered only evidence of learner satisfaction. Demiroz (2016), examined the impact of course redesign efforts, the math Emporium, on psychosocial factors of learning in college algebra, and concluded that beliefs about being able to do mathematics, attitude towards technology-supported mathematics, and the overall attitude towards mathematics changed significantly in traditionally-taught college algebra. They reported that attitude towards mathematics, attitude towards technology-supported mathematics, extrinsic motivation to learn mathematics, satisfaction from instructional design, and overall attitudes toward mathematics, and overall learner satisfaction changed significantly in redesigned college algebra but emphasized that all the changes in the redesigned sections were negative in magnitude. Mathematics education literature indicates a positive relationship between academic success and the psychosocial factors of learning that are stated above (e.g. Bennett & Green, 2001; Chiu & Xihua, 2008; Covington, 2000;

Kloosterman, 1991; Ma, 1997; Minato, & Yanase, 1984; Papanastasiou, 2000; Peters & Kortecamp, 2010), so there is a contradiction in redesigned college-algebra classrooms because research institutions reported significantly higher academic achievement in redesigned sessions than in traditionally-taught sessions of college algebra (NCAT, 2015) although the psychosocial factors of learning changed negatively.

The focus of this paper is to investigate this contradiction further, and examine the predictive nature of the psychosocial factors of learning on academic achievement. This quantitative study examined the predictive nature of learners' attitude towards mathematics, motivation to learn mathematics, and satisfaction from mathematics instruction in college level mathematics courses on academic achievement at a Midwest university which redesigned its college algebra courses using the math Emporium model supported by NCAT but controlled for field of study and incoming mathematics knowledge. This study specifically sought answers for the following research questions in a redesigned college algebra context.

- Do motivation to learn mathematics and satisfaction from the instructional design significantly predict attitude towards mathematics?
- Do attitude towards mathematics and satisfaction from the instructional design significantly predict motivation to learn mathematics?
- Do attitude towards mathematics and motivation to learn mathematics significantly predict satisfaction from the instructional design?
- Do attitude towards mathematics, motivation to learn mathematics and satisfaction from the instructional design significantly predict academic achievement in college algebra?

Research on the psychosocial factors of learning in college level mathematics courses is limited although such factors have been examined extensively in the K-12 educational context. Additionally, research on redesigned college-level mathematics education is also limited, and data/literature are limited to the institutional reports prepared for the NCAT, and some individual publications which do not specifically focus on mathematics education. Attention has been widely paid to the academic achievement, retention rates, and cost of instruction in NCAT's redesign efforts, and the psychosocial factors of learning have been ignored. Therefore, it is expected that the results of this study will make significant contributions to the mathematics education literature especially at the higher education level in which course redesign is an emerging trend, and it will further the discussions on the determinants of academic achievement in college-level mathematics education.

2. LITERATURE REVIEW

Predicting academic achievement has a long history in educational research. For many years, researchers have spent notable effort trying to determine the best predictors of academic success at all grade levels for many years. Despite all these efforts, there has been no precise agreement on the best predictors of academic achievement. It is very challenging to predict academic achievement without any unexplained variance because of the wide range of independent predictor variables that have a possible impact on academic success. In a literature review on determinants of academic achievement at the college level, Mouw and Khanna (1993) concluded that the predictability of the college level GPA by traditional factors such as previous academic achievement, and standardized test scores was unexpectedly low. In other words, the variance in college level GPA cannot be solely explained by the traditional predictors of academic achievement (Kaufman, Agars, and Lopez-Wagner, 2008).

As a result of extensive literature review, Robbins et al. (2004) grouped determinants of academic achievement under three categories: traditional which included standardized test-scores, GPA and high school rank etc.; demographic which included socio-economic status, gender, race etc.; and psychosocial which included motivation to learn, academic goals, and social support etc. It is possible that these psychosocial factors of learning could explicate a significant proportion of variance in academic achievement that cannot be explained by traditional predictors. This suggestion is supported by Krumrei-Mancuso, Newton, Kim, and Wilcox (2013) who wrote that the psychosocial factors of learning seem to be powerful determinants of academic achievement. The claim for the impact of psychosocial factors on achievement is further supported by Robbins, Allen, Casillas, Peterson, and Le in their 2006 study which concluded that academic achievement and retention were affected by various psychosocial factors such as academic discipline, academic self-efficacy, and academic motivation.

Cumulative grade-point average (GPA) for all academic subjects is the common indicator of academic achievement in college level research on educational outcomes although discipline-specific academic performance is also considered. Some researchers focus on predicting college performance along with retention and persistence, whereas other researchers focus on predicting field-specific academic performance. Robbins et al. (2004) determined that individual class performance and GPA were indicators of academic achievement, and predicted not only cumulative GPA, but also retention and persistence of college level learners. McKenzie and Schweitzer (2001) also looked from a general perspective, and focused on psychosocial factors to predict university grades. Predicting field-specific academic performance, on the other hand, requires field-specific achievement data rather than cumulative GPA. Mathematics achievement,

for example, can be predicted through traditional predictors such as incoming mathematics knowledge, standardized-test scores, performance in high-school mathematics courses, and high school mathematics GPA; demographics such as gender, intended field of study, or socio-economic status; and psychosocial predictors such as attitude towards mathematics, beliefs about mathematics, motivation to learn mathematics or satisfaction from the mathematics instruction.

Field-specific academic achievement prediction research efforts heavily focus on K-12 education (e.g. Hemmings, Grootenboer, & Kay, 2011; Passolunghi & Lanfranchi, 2012; Sartawi, Alsawaie, Dodeen, Tibi, & Alghazo, 2012), while research in a college level mathematics learning contexts is limited. As a result of a five-year longitudinal study that focused on early first-graders through fifth graders, Geary (2011) reported that academic achievement or achievement growth in mathematics along with word reading can be predicted by traditional predictors (e.g. intelligence and processing speed). Larwin (2010) predicted 10th graders' mathematics achievement from students' learning ability, mathematics self-efficacy, teachers' expectations, and computer-based instruction. According to Larwin, computer-based instructional practices negatively predict academic achievement whereas the other factors positively explained the variance in achievement. Murray (2013), on the other hand, predicted algebra achievement at the college level through traditional and psychosocial determinants such as prior academic achievement, self-regulation, self-efficacy, academic resources and learning styles at college level. She concluded that incoming academic achievement, learning styles, and academic resources were the significant predictors of academic success. According to Hailikari, Nevgi, and Komulainen (2008), incoming domain-specific knowledge is the best predictor of academic achievement in college-level mathematics by explaining that the relationship between self-beliefs and academic achievement is mediated by the prior domain-specific knowledge.

Operational variables of students' attitudes towards mathematics, motivation to learn mathematics, and satisfaction from the mathematics instruction were examined as outcomes, and as determinants of academic achievement in the scope of this research paper. Each of these variables is well-studied in mathematics education literature. Mata, Monteiro, and Peixoto (2012) stated that a positive correlation between learners' attitude towards mathematics and achievement in mathematics is reported in recent studies. For example, as a result of a meta-analysis that includes 113 studies, Ma and Kishor (1997) reported a causal relationship between attitudes towards mathematics and mathematics achievement. Lipnevich, MacCann, Krumm, Burrus, and Roberts (2011) reported that attitude towards mathematics explain 25%-32% of the variance in mathematics achievement (as cited in Mata, Monteiro, and Peixoto). Muis (2004) synthesized

thirty-three studies that focus on learners' epistemological beliefs about mathematics, and reported that all studies included in the synthesis indicate significant relationship between beliefs and cognition, motivation and academic achievement. House (2001) also determined learner attitude as a significant determinant of academic achievement in college-level calculus. Pyzdrowski et al. (2013) stated that "[s]tudent attitude had the strongest correlation with student performance, but these attitudes are influenced not only by previous student experiences and preparation but by underlying psychosocial variables" (p. 551). Ferren and McCafferty (1992) concluded that negative attitudes and low motivation impact academic achievement in mathematics instruction (as cited in Hatem, 2010). Along with attitudes towards subject-matter, motivation to learn mathematics is also one of the psychosocial factors studied in mathematics education.

Motivation to learn mathematics is also one of the well-studied variable in mathematics education, but despite extensive research, Csikszentmihalyi and Wong (2014) emphasized that little is known about the personality and motivational traits in academic achievement. Research on motivation indicates a strong relationship between motivation to learn and academic achievement (Kim, 2006; Wang, Haertel, & Walberg 1993; Weinstein, 1998; Wentzel, 1991). Al Khatib (2010) stated that "research demonstrates that students' motivational beliefs and self-regulated learning are directly related to their academic performance" (p. 57). According to Schoenfeld (1989), learners who had intrinsic motivation to study mathematics performed well in mathematics. Murayama, Pekrun, Lichtenfeld, and vom Hofe (2013) studied adolescents' development of mathematical competencies, and reported that "the initial level of achievement was strongly related to intelligence, with motivation and cognitive strategies explaining additional variance. In contrast, intelligence had no relation with the growth of achievement over years, whereas motivation and learning strategies were predictors of growth" (p. 1). Fortier, Vallerand, and Guay (1995) reported that academic motivation can be a mediator variable between perceived academic competence, perceived self-determination and academic achievement. According to them, increasing learners' autonomous academic motivation is one of the direct ways to improve school performance.

In addition to learners' attitude towards mathematics and motivation to learn mathematics, satisfaction from the instructional practices and design is an important factor that affects academic achievement. The math Emporium changes the instructional practices and instructional design of the college-level mathematics courses for improving academic achievement and retention. The Emporium moves traditionally-taught instructor-centered mathematics courses to a technology-supported constructivist learning environment. According to Lizzio,

Wilsons, Simons (2002), learners' perceptions of learning environment at the college level predict learning outcomes better than prior academic achievement at school. In addition, Moody (2010) emphasized that retention rates, persistence in academics, and higher GPA are associated with higher levels of student satisfaction, whereas lower GPA and higher dropout rates are adversely associated with dissatisfaction of learners. Wince and Borden (1995) also documented that higher GPA's and lower withdrawal rates were related to satisfaction with university, and dissatisfaction from the curricula was one of the common reasons for dropping out from the university (Rickinson & Rutherford, 1996). In a survey study with college sophomores, Graunke and Woosley (2005) documented that satisfaction with faculty interactions, which dramatically change in the math Emporium, was a significant predictor of GPA. The impact of satisfaction from the elements of course design might not have a direct impact on academic success, but might serve as mediators in the interaction between psychosocial factors and academic achievement. For example, Pyzdrowski et al. (2013) emphasize that instructional strategies and practices that include facilitating the use of meta-cognition, encouraging class discussions guided by conceptual questions, and supporting collaborative learning activities impact learners' course performance via learners' attitudes.

3. THEORETICAL FRAMEWORK

This research paper was built on constructivism and social learning theory in which affective domain of learning has an important role. Although it is not well-documented, the NCAT's course redesign efforts carry many elements of constructivism. Course redesign models are supported by learner-centered instructional practices which built on students' prior knowledge, technology-supported and collaborative learning environments, and changing roles of instructors and students. Constructivist theories require active, collaborative and reflective participation of learners into the learning process in order to individually construct the scientific knowledge (Driver & Oldham, 1986; Duit & Treagust, 1986; Driver, 1989a, 1989b; Scott, Asoko & Driver, 1992 as cited in Solomonidou, 2009). The math Emporium redesigns college-level mathematics learning environments to provide such conditions to help learners constructing personal mathematical understandings with interacting through collaborative and authentic learning activities. The relationship between students' perceptions of learning settings, and cognitive and affective outcomes of learners is well-documented (McRobbie & Fraser, 1993; Pintrich, Marx, & Boyle, 1993; Pintrich & Schunk, 2002 as cited in Cetin-Dindar, 2016). In addition, Enonbun (2010) stated that learner-centered instruction is one of the core elements of constructivism which assumes that educational progress yields better learning outcomes if learners are presented with discovery-learning practices rather than being told or instructed.

The impacts of constructivist learning environments and practices on affective dynamics of learning such as attitude, achievement motivation and satisfaction are also well-documented in education literature. Zan and Di Martino (2007), for example, provide a simple definition of attitude “as the positive or negative degree of affect associated with a certain subject” (p. 158). A positive relationship between constructivist learning environments and learner attitudes is also noted in the literature (e.g. Aldridge, Fraser, Taylor, & Chen, 2000; Dethlefs, 2002; Kim, Fisher, & Fraser, 1999). Becker and Maunsaiyat (2004) compared learners’ attitudes in traditional and constructivist learning environments and concluded that students in constructivist learning contexts had higher attitude scores than their peers in traditional learning settings. Individual components of constructivist learning environments such as technology integration and collaborative learning practices are also impact learner attitudes. The positive impact of technology integration on learner attitudes is also well-documented (e.g. Baker, Gearhart, & Herman, 1994; Kulik, 1994; Mann, Shakeshaft, Becker, & Kottkamp, 1999; Sivin-Kachala & Bialo, 1998). Hannula (2002) noted that one of the important elements of constructivist learning environments, collaborative activities, changes attitudes positively (e.g. Boaler, 1997a, b, 1998; Ridlon, 1999).

Extensive technology integration into the math Emporium and other constructivist design features could also impact learner motivation. Waugh (2002) defined motivation as “the internal processes that give behaviour its energy and direction” (p.66). Palmer (2005) also noted that the term motivation refers to processes that activate and maintain learning behavior. According to Palmer, motivation is a necessary prerequisite and co-requisite for learning in constructivist learning theory. Keller (2008) listed five principles of motivation in educational settings as (a) learners’ curiosity which comes with attention and engagement; (b) link between content and learners’ goals; (c) learners’ beliefs in being successful; (d) expecting and experiencing satisfying learning outcomes; and (e) self-regulation. Classroom context can significantly impact learners’ motivational beliefs, so learner motivation can be optimized through effective classroom strategies (Pintrich & Schunk, 1996; Palmer, 2005). Also, as cited in Ryser, Beeler, and McKenzie (1995), researchers (e.g. Chung, 1991; Scardamalia & Bereiter, 1991; Guthrie & Richardson, 1995) claimed that technology-infused constructivist learning environments positively influence learner motivation. Fok and Watkins (2008) examined the impact of a constructivist learning environment in a Chinese secondary school context through a comparative study, and reported significant difference between traditional and constructivist learning environments in which achievement motivation was higher.

Learners tend to report improved satisfaction in constructivist learning environments supported by extensive technology integration perhaps because of

the flexibility and convenience that educational technology offers. Sinclair (2011) noted that research on student satisfaction lacks providing a clear definition of learner satisfaction in an educational context although the term satisfaction is an important factor and is well-defined in marketing literature. Elliott and Healy (2001) explained that instructional performance that meets or exceeds the student's expectations results in improved learner satisfaction which was defined as "a short-term attitude resulting from an evaluation of a student's educational experience" (p. 2). The math Emporium provides great flexibility and convenience in terms of content delivery, assessment and feedback mechanisms, collaboration and interaction, to the learners through extensive technology integration. Positive communication and interaction with the faculty and between learners, clarity and relevance of instructional tasks and assignments, course design and technology use, access to campus-based resources are some of the predictors of learner satisfaction (Douglas, Douglas, & Barnes, 2006; Johnston, Killion, and Oomen 2005; Lorenzo, 2012; Martinez-Caro and Campuzano-Bolarin, 2011). Martinez-Caro and Campuzano-Bolarin evaluated learner satisfaction in the learning environment as an "inherently desirable goal and a benefit of teaching" (p. 475). Bolliger (2004) also noted that a positive relationship is evident between quality of learning outcomes and student satisfaction.

The impacts of constructivist learning practices on the psychosocial factors of learning are evident in the literature. This study assumes that dramatic changes from a traditional lecture-based format to a technology-supported constructivist learning environment in college algebra impact academic achievement of learners through learner attitudes, achievement motivation, and learner satisfaction. The results of the study not only contribute to the mathematics education literature, but also to the constructivism, constructivist learning environments, and their impacts on mathematics achievement through psychosocial factors of learning.

4. METHOD

4.1. Research Model

The study was built on predictive research with correlational survey model. Karasar (2018) defines the correlational survey model as a "research model aiming to determine the existence and/or degree of change between two or more variables". Cohen, Manion and Manison (2002) list predictive correlational survey model as a type of correlational survey model that analyzes if there is change between two or more variables and level of this change. Hierarchical regression analysis was performed to analyze predictive nature of the collected data. Newton and Rudestam (1999) stated that multiple regression is used for analyzing data if there is a need for exploring the relationship between multiple continuously distributed independent variables and single dependent variable. In this regard,

final exam score was single dependent variable whereas motivation, satisfaction and attitude scores were independent variables.

4.1.1. Sampling

College-level students who enroll in redesigned college algebra courses was the population of the research study. Convenient sampling was used to select cases for data collection. The sample of the study consisted of college students who were at least eighteen years-old enrolled in college algebra sessions which were redesigned through the math Emporium model at one of the Midwest research institute. Total number of participants was 265 though not all participants completed the pretest and posttest because some of them enrolled late or withdrew at the time of pretest and posttest applications. Two different samples were reproduced within 265 participants for the data analysis. The first group of participants were the students who completed the MATH 110 entrance exam scores, and Psychosocial Factors of Learning in Redesigned Introductory College Mathematics (PFL-RICM) pretest. The second group of participants were among the participants of group 1, but these participants completed the college algebra final exam and PFL-RICM pretest and posttest.

Sample A: Out of 265, 102 participants were excluded for various reasons: thirty-two participants were excluded because of incomplete pretest or entrance exam scores due to late enrollment; forty cases were removed due to missing data and responses which were not applicable; thirty cases were excluded because of control items which were embedded into the PFL-RICM scale to identify students who did not pay attention to questionnaire items. Therefore, the final sample of students who completed the college algebra entrance exam and pretest is 163. Demographic data such as gender, socioeconomic status, race, ethnicity etc. were not collected, but intended majors of learners was asked. Participants reported 35 different intended majors.

Sample B: Out of 265, 140 participants were excluded for the similar reasons: ninety of them withdrew or did not complete the posttest; sixty-three participants were excluded because of outliers, incomplete, and not applicable answers; fifteen participants were excluded because of control items embedded into the PFL-RICM scale; and two cases were excluded because of unavailable final exam scores. The total number of participants in sample B is 125. The second group of participants reported 29 different fields of study. Based on the STEM-designated degree program list prepared by the United States Immigration and Customs Enforcement (ICE) in 2012, 71 STEM fields and 59 non-STEM fields were identified, but due to unequal cell sizes, this variable was not included in the regression analysis.

4.2. Instrumentation

Data on students' attitudes toward mathematics, motivation to learn mathematics, and satisfaction from the instructional practices and design were collected through the psychosocial factors of learning in redesigned college-level mathematics courses (PFL-RICM) survey consisted of three subscales developed by Demiroz (2016). Psychometric analysis of the scale were performed as explanatory factor analysis for internal structure validity and internal replicability analyses. Internal structure validity evidences indicated 17-items attitude subscale has three-factor structure: attitude towards mathematics, attitude towards technology-supported mathematics and learners' beliefs about learning mathematics; 6-item motivation subscale indicated a two-factor structure: intrinsic motivation and extrinsic motivation; and 12-item satisfaction subscale indicated three-factor structure: satisfactions from mathematics instruction, course redesign efforts and mathematics learning experiences. Reliability and validity analyses on the instrument indicated that the PFL-RICM scale is a reliable and valid data collection tool (Demiroz). The PFL-RIM scale is the combination of three subscales: attitudes toward mathematics, motivation to learn mathematics, and satisfaction from the instructional design and practices (Demiroz). Learner' attitude towards mathematics was operationalized by attitudes towards mathematics ($\alpha=.92$), attitude towards technology supported mathematics ($\alpha=.85$), and self-beliefs about mathematics ($\alpha=.77$); learners motivation to learn mathematics was operationalized by students' intrinsic motivation to learn mathematics ($\alpha=.67$), and extrinsic motivation to learn mathematics ($\alpha=.50$); and learner satisfaction was operationalized by satisfaction from mathematics instruction ($\alpha=.84$), satisfaction from course redesign (technology-supported mathematics teaching) efforts ($\alpha=.76$), and overall satisfaction from the mathematics learning experiences ($\alpha=.77$). The college algebra entrance exam and common final exam were developed by the department of Statistics and Mathematics at the research institution. Reliability and validity evidences for these tools were not available nor psychometric analysis were performed over the data.

4.3. Procedure

This research study was built on a predictive research in correlational research design. The PFL-RICM scale was administered at the beginning and at the end of the fall semester in all redesigned college algebra sections. Participants who completed both pretest and posttest received 5 points extra credit as compensation. Students who were not eligible to participate in the study were given an algebra worksheet, and received 5 points extra credit added to their final exam upon completion. The institutional research and planning programs (IRAP) office of the research institution provided additional data on intended field of studies, MATH 110 entrance exam scores and final exam scores.

4.4. Data Analysis

Hierarchical multiple regression was used to predict outcome variables that include learner attitude towards mathematics, motivation to learn mathematics, satisfaction from the mathematics instruction, and college algebra final exam scores through psychosocial factors of learning. Two sets of hierarchical regression analyses were completed. The first set of regression analyses was conducted to examine the relationships and possible interaction effects between the psychosocial factors of learning: attitude towards mathematics, motivation to learn mathematics, and satisfaction from the mathematics instruction. The second set of analyses focused specifically on predicting college algebra final exam scores from the same psychosocial variables. After all the assumptions for hierarchical multiple regression were tested, interaction effects between the psychosocial variables were also inspected. Scores of each predictor variable were centered before calculating the interaction terms as suggested by Warner (2014).

5. RESULTS

5.1. Prediction of Psychosocial Factors

Attitude towards mathematics, motivation to learn mathematics, and satisfaction from the mathematics instruction were examined as psychosocial factors of learning through regression analyses for better understanding of predictive and relational nature of these variables. Each variable was included as predictor and outcome with the centered interaction terms to investigate possible interaction effects. It should be noted that the pretest scores collected from 163 participants (sample A) were analyzed, so the data refers to the prior and general mathematics attitudes, motivation to learn mathematics and satisfaction from mathematics instruction before enrolling in redesigned college algebra sessions. The results of the regression analyses along with bivariate correlations are summarized in Table 1.

Table 1: Summary of Hierarchical Regression Analyses (Part 1).

	Predictors	Attitude	Motivation	Satisfaction	b	β	sr^2_{unique}
Attitude	Step 1						
	Motivation	+.43*		+.35*	+.488*	+.434	.19
				Intercept=	+1.170		
						$R^2 =$	.19
						$R^2_{adj} =$	.18
						$R =$	.43*
	Step 2						
	Motivation	+.43*			+.282*	+.251	.05
	Satisfaction	+.60*	+.35*		+.444*	+.515	.23
				Intercept=	+.577		
					$R^2 =$	.42	
					$R^2_{adj} =$	.41	
					$R =$	.65*	
Motivation	Step 1						
	Satisfaction	+.60*	+.35*		+.272	+.355	.13
				Intercept=	+1.676		
						$R^2 =$	.13
						$R^2_{adj} =$	.12
						$R =$	.35*
	Step 2						
	Satisfaction	+.60*	+.35*		+.112	+.146	.01
	Attitude		+.43*	+.60*	+.308*	+.346	.08
				Intercept=	+1.353		
					$R^2 =$	.20	
					$R^2_{adj} =$	.19	
					$R =$	.45*	
Satisfaction	Step 1						
	Motivation	+.43*		+.35*	+.463	+.355	.23
				Intercept=	+1.334		
						$R^2 =$	.13
						$R^2_{adj} =$	.12
						$R =$	.13*
	Step 2						
	Motivation			+.35*	+.149	+.114	.23
	Attitude		+.43*	+.60*	+.644*	+.555	.05
				Intercept=	+.581		
					$R^2 =$	.38	
					$R^2_{adj} =$	.37	
					$R =$	.61*	
Means	2.31	2.33	2.41				
SD	.52	.47	.61				
	* P<.001						

Initial examination of multiple regression assumptions indicated no violations of normality and linearity, and regression analyses for predicting attitudes from motivation and satisfaction; motivation from attitudes and satisfaction, and satisfaction from motivation and attitudes were conducted over data collected from sample A (N=163). Centered interaction terms were included into the regression analyses. None of them was a significant predictor of the outcome variables, and R^2 changes were less than .004, so they were excluded from the regression models. The first regression model ($R=.65$, $R^2=.42$, $R^2_{adj}=.41$, $F(2,160)=58.033$, $p<.001$) that predicted attitudes from motivation and satisfaction indicated that about 42% of the variance in learner attitudes could be explained by learners' motivation to learn mathematics ($b=.282$, $t(163)=3.903$, $p<.001$, $sr^2=.05$), and learners' satisfaction from the mathematics learning experiences ($b=.444$, $t(163)=8.002$, $p<.001$, $sr^2=.23$). About 5% of the variance in learners' attitudes towards mathematics was uniquely predictable from motivation to learn mathematics whereas satisfaction from previous mathematics experiences uniquely explains about 23% of the variability in learner attitudes towards mathematics. Increase in learner satisfaction and motivation in college level mathematics courses supports positive changes in learner attitudes towards mathematics as expected.

The second regression model ($R=.45$, $R^2=.20$, $R^2_{adj}=.19$, $F(2,160)=20.246$, $p<.001$) that predicted learner motivation from attitudes and satisfaction indicated that about 20% of the variance in learner motivation could be explained by learners' attitudes towards mathematics ($b=.308$, $t(163)=3.903$, $p<.001$, $sr^2=.08$), and learners' satisfaction from the mathematics learning experiences ($b=.112$, $t(163)=1.645$, $p>.001$, $sr^2=.01$). However, only attitude towards mathematics was significant predictor of learner motivation, and about 8% of the variance in learners' motivation to learn mathematics was uniquely predictable from attitudes towards mathematics. Only 1% of the variability in learner motivation was explained by learners' previous satisfactions from mathematics learning experiences. When learner motivation was predicted solely by learner satisfaction from mathematics learning experiences ($R=.35$, $R^2=.13$, $R^2_{adj}=.12$, $F(1,161)=23.207$, $p<.001$), the variance uniquely explained by the learner satisfaction ($b=.272$, $t(163)=4.817$, $p<.001$, $sr^2=.13$) increased to 13%.

The third regression model ($R=.61$, $R^2=.38$, $R^2_{adj}=.37$, $F(2,160)=48.167$, $p<.001$) that predicted learner satisfaction from attitudes and motivation indicated that about 38% of the variance in learner satisfaction could be explained by learners' attitudes towards mathematics ($b=.644$, $t(163)=8.002$, $p<.001$, $sr^2=.25$), and motivation to learn mathematics ($b=.149$, $t(163)=1.645$, $p<.001$, $sr^2=.01$).

However, only attitude towards mathematics was a significant predictor of learner satisfaction, and about 25% of the variance in learners' satisfaction from mathematics instruction was uniquely predictable from attitudes towards

mathematics. Motivation explained 1% of the variance in learner satisfaction. The model which only included motivation to learn mathematics as predictor of learner satisfaction ($R=.35$, $R^2=.13$, $R^2_{adj}=.12$, $F(1,161)=23.207$, $p<.001$) indicated that the variance uniquely explained by the learner motivation ($b=.463$, $t(163)=4.817$, $p<.001$, $sr^2=.13$) increased to 13%.

It should be noted that learner satisfaction from mathematics instruction became a non-significant predictor of learner motivation, and likewise learner motivation became non-significant predictor of learner satisfaction when attitude towards mathematics was included in the models. That indicates a possible mediation effect. A Sobel test ($z = .044$, $p = .000$) and path analysis confirmed that attitude towards mathematics partially and significantly mediates the relationship between learner motivation to learn mathematics, and learners' satisfaction from the mathematics instruction.

5.2. Prediction of academic achievement from psychosocial factors of learning.

College algebra final exam scores were predicted by attitude towards mathematics, motivation to learn mathematics, and satisfaction from the mathematics instruction via hierarchical multiple regression in redesigned college algebra context. All of the participants in Sample B ($N=125$) were included in the regression analysis. Predictors were entered the regression in different orders by considering all possibilities. This revealed that the order of predictors impacted model statistics and significance of regression coefficients specifically in step 2. This situation might be attributed to possible interactions between independent variables. The summary of regression models that include prediction of final exam scores by each predictor individually, and by all three predictors is presented in Table 2.

Table 2: Summary of hierarchical regression analysis (Part 2).

	<i>Predictors</i>	<i>Final</i>	<i>Attitude</i>	<i>Motivation</i>	<i>Satisfaction</i>	<i>b</i>	β	sr^2_{unique}
	Attitude	+.25		+.59	+.57	+.081*	+.254	.06
					Intercept=	+.508		
							$R^2 =$	.06
							$R^2_{adj} =$	.06
							$R =$	.25*
	Motivation	+.22	+.59		+.44	+.082*	+.219	.05
					Intercept=	+.492		
							$R^2 =$	.05
							$R^2_{adj} =$	.04
							$R =$	.22*
	Satisfaction	+.29	+.57	+.44		+.081*	+.295	.29
					Intercept=	+.501		
							$R^2 =$	.08
							$R^2_{adj} =$	.09
							$R =$	.29*
	<i>Step 1</i>	Satisfaction	+.29	+.57	+.44		+.081*	+.295
					Intercept=	+.501		
							$R^2 =$	.08
							$R^2_{adj} =$	.09
							$R =$	.29*
	Satisfaction	+.29	+.57	+.44		+.061*	+.222	.03
	Attitude	+.25		+.59	+.57	+.040	+.127	.01
					Intercept=	+.459		
<i>Step 2</i>							$R^2 =$	.10
							$R^2_{adj} =$	.08
							$R =$	.31*
	Satisfaction	+.29	+.57	+.44		+.058*	+.211	.03
<i>Step 3</i>	Attitude	+.25		+.59	+.57	+.029	+.091	.00
	Motivation	+.22	+.59		+.44	+.027	+.073	.00
					Intercept=	+.429		
							$R^2 =$	.10
						$R^2_{adj} =$	.08	
						$R =$	.32*	
	Means	.68	2.09	2.25	2.18			
	SD	.19	.60	.51	.69			

* $p < .05$

Initial examination of multiple regression assumptions indicated no violations of normality and linearity, and regression analyses for predicting college algebra final exam scores from attitudes towards mathematics, motivation to learn mathematics, and satisfaction from the mathematics instruction were conducted over data collected from sample B (N=125).

The first regression model ($R=.25$, $R^2=.06$, $R^2_{adj}=.06$, $F(1,123)=8.497$, $p<.005$) that predicted college algebra final exam scores from attitudes towards mathematics indicated that about 6% of the variance in final exam scores could be explained by learners' attitudes towards mathematics ($b=.081$, $t(125)=2.915$, $p<.005$, $sr^2=.06$). The second regression model ($R=.22$, $R^2=.05$, $R^2_{adj}=.04$, $F(1,123)=6.169$, $p<.05$) that predicted college algebra final exam scores from motivation to learn mathematics indicated that about 5% of the variance in final exam scores could be explained by learners' motivation to learn mathematics ($b=.082$, $t(125)=2.484$, $p<.05$, $sr^2=.05$). The third regression model ($R=.29$, $R^2=.09$, $R^2_{adj}=.08$, $F(1,123)=11.699$, $p<.001$) that predicted college algebra final exam scores from learner satisfaction from mathematics instruction indicated that about 9% of the variance in final exam scores could be explained by learners' satisfaction from mathematics instruction ($b=.081$, $t(125)=3.420$, $p<.001$, $sr^2=.09$).

The predictors were entered based on the correlation coefficients between dependent and independent variables in the final regression analysis. As presented in Table-2, Model 1 indicated that satisfaction from mathematics instruction ($R=.29$, $R^2=.09$, $R^2_{adj}=.08$, $F(1,123)=11.699$, $p<.001$) significantly predicts ($b=.081$, $t(125)=3.420$, $p<.001$, $sr^2=.09$) final exam scores in college algebra. Model 2 ($R=.31$, $R^2=.10$, $R^2_{adj}=.08$, $F(2,122)=6.608$, $p<.005$) explained that satisfaction from mathematics instruction significantly predicts ($b=.061$, $t(125)=2.116$, $p<.05$, $sr^2=.03$) final exam scores, whereas attitudes toward mathematics ($b=.040$, $t(125)=1.213$, $p>.05$, $sr^2=.01$) was not a significant predictor of college algebra final exam scores. Model 3 ($R=.32$, $R^2=.10$, $R^2_{adj}=.08$, $F(3,121)=4.538$, $p<.005$) indicated that satisfaction from mathematics instruction significantly predicts ($b=.058$, $t(125)=1.981$, $p<.05$, $sr^2=.03$) final exam scores, whereas attitudes toward mathematics ($b=.029$, $t(125)=.771$, $p>.05$, $sr^2=.00$), and motivation to learn mathematics ($b=.027$, $t(125)=.677$, $p>.05$, $sr^2=.00$) were not a significant predictor of college algebra final exam scores. All of the regression models indicated that positive changes in learner attitudes towards mathematics, increased student motivation to learn mathematics, and increased learner satisfaction in mathematics learning were all associated with higher final exam scores in college algebra.

6. FINDINGS

The predictive nature of psychosocial factors of learning mathematics, such as attitude towards mathematics, motivation to learn mathematics, satisfaction from the mathematics instruction and college algebra final exam scores was examined under the scope of this research paper. The first set of hierarchical multiple regression analyses was used to predict attitude from motivation and satisfaction; motivation from attitude and satisfaction; and satisfaction from the motivation and attitude. The results indicated that motivation to learn mathematics and learner satisfaction from the mathematics instruction were significant predictors of learners' attitude towards mathematics, and positive attitude associated with higher learner motivation and increased satisfaction in the concept of college algebra. Learner motivation and learner satisfaction significantly predicted each other, but attitude had a significant mediator effect between these two. In other words, motivation predicts satisfaction and satisfaction predicts motivation through learners' attitude towards mathematics. The second set of regression analyses was completed to predict college algebra final exam scores as indicator of academic achievement from attitude towards mathematics, motivation to learn mathematics, and satisfaction from the mathematics instruction. The final regression model explained that about 10% of the variance in final exam scores could be predicted by learners' attitude towards mathematics, motivation to learn mathematics, and satisfaction from the mathematics instruction. However, only learners' satisfaction with mathematics instruction, which explained 3% of the variance in final exam scores, was a significant predictor of academic achievement in college algebra context. The difference between the variance explained by the model, and the variance explained by the satisfaction from mathematics instruction could be attributed to the possible interaction effects between psychosocial factors of learning and their relations with the final exam scores. However, such interaction effects were not examined under the scope of this research paper. Finally, this study proved that the contradiction between increased academic achievement and negative changes in psychosocial factors of learning in college algebra is valid. Research results revealed that positive changes in psychosocial factors of learning associated with increased academic achievement, but Demiroz (2016) concluded that changes in psychosocial factors of learning in redesigned college algebra were negative when compared to a traditional way of teaching, although the research institution reported higher academic achievement in redesigned sessions.

6.1. Limitations

This research study is limited by the three psychosocial factors of learning: attitude towards mathematics, motivation to learn mathematics, and satisfaction from the mathematics instruction. The data was collected in college algebra settings, and might not be generalized to other mathematics teaching/learning

contexts. A single indicator of academic achievement, final exam scores, was used as the dependent variable, and it might not be a strong indicator of mathematics achievement in college algebra. It was planned to include entrance exam scores as indicator of incoming mathematics knowledge into the regression model. However, there was not a sufficient variability in the entrance exam scores. All students in the sample (N=163) scored either 15, 16, 17, 18, 19, or 20. Therefore, the reliability and validity of the entrance exam scores, and also final exam scores were another concern.

This research study shed light on the contradiction between changes in psychosocial factors of learning in redesigned college algebra settings and academic achievement, but did not fully explain it, so further research is highly encouraged. Future research that focuses on a broad range of psychosocial factors that include socio-cultural and socio-economic variables could be very informative to understand the role of these variables in mathematics achievement at college level. A model tested through path analysis could be considered for better understanding of the interaction effects between psychosocial factors of learning in college level mathematics context. Finally, instead of using a single indicator of mathematics achievement, an operational variable that includes final grades in different college level mathematics courses as well as high school mathematics courses should also be considered.

REFERENCES

- Al Khatib, S. A. (2010). Meta-cognitive self-regulated learning and motivational beliefs as predictors of college students' performance. *International Journal for Research in Education*, 27(8), 57-72.
- Aldridge, J. M., Fraser, B. J., Taylor, P. C., & Chen, C. C. (2000). Constructivist learning environments in a cross-national study in Taiwan and Australia. *International Journal of Science Education*, 22(1), 37-55. DOI:10.1080/095006900289994.
- Baker, E.L., Gearhart, M., & Herman, J.L. (1994). Evaluating the apple classrooms of tomorrow. In E.L. Baker, & H.F. O'Neil, Jr. (Eds.). *Technology assessment in education and training* (pp. 173-198). Lawrence Erlbaum.
- Becker, K., & Maunsaiyat, S. (2004). A comparison of students' achievement and attitudes between constructivist and traditional classroom environments in Thailand vocational electronics programs. *Journal of Vocational Education Research*, 29(2), 133-153.
- Bennett, G., & Green, F. P. (2001). Student learning in the online environment: No significant difference?. *Quest*, 53(1), 1-13. DOI:10.1080/00336297.2001.10491727.
- Boaler, J. (1997a). *Experiencing school mathematics: Teaching styles, sex, and setting*. Buckingham: Open University Press.
- Boaler, J. (1997b). Reclaiming school mathematics: The girls fight back. *Gender and Education*, 9(3), 285-305. DOI: 10.1080/09540259721268.
- Bolliger, D. U. (2004). Key factors for determining student satisfaction in online courses. *International Journal on E-learning*, 3(1), 61-67.

Cetin-Dindar, A. (2016). Student motivation in constructivist learning environment. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 12(2), 233-247. DOI: 10.12973/eurasia.2016.1399a.

Chiu, M. M., & Xihua, Z. (2008). Family and motivation effects on mathematics achievement: Analyses of students in 41 countries. *Learning and Instruction*, 18(4), 321-336. DOI: 10.1016/j.learninstruc.2007.06.003.

Chung, J. (1991). Collaborative learning strategies: The design of instructional environments for the emerging new school. *Educational Technology*, 31(12), 15-22. <https://www.jstor.org/stable/44427555>

Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2002). *Research methods in education*. Routledge.

Covington, M. V. (2000). Goal theory, motivation, and school achievement: An integrative review. *Annual Review of Psychology*, 51(1), 171-200. DOI: 10.1146/annurev.psych.51.1.171.

Csikszentmihalyi, M., & Wong, M. M. H. (2014). Motivation and academic achievement: The effects of personality traits and the quality of experience. In M. Csikszentmihalyi (Ed.) *Applications of flow in human development and education* (pp. 437-465). Springer Netherlands. DOI: 10.1111/j.1467-6494.1991.tb00259.x.

Demiroz, E. (2016). *The mathematics emporium: Infusion of instructional technology into college level mathematics and psychosocial factors of learning* (Unpublished doctoral dissertation). University of Missouri – Kansas City. <https://hdl.handle.net/10355/50121>

Dethlefs, T. M. (2002). *Relationship of constructivist learning environment to student attitudes and achievement in high school mathematics and science*. (Unpublished doctoral dissertation). University of Nebraska – Lincoln. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=6710574>

Douglas, J., Douglas, A., & Barnes, B. (2006). Measuring student satisfaction at a UK university. *Quality Assurance in Education*, 14(3), 251-267. DOI: 10.1108/09684880610678568

Driver, R. (1989a). Students' conceptions and the learning of science. *International Journal of Science Education*, 11(5), 481-490. DOI: 10.1080/0950069890110501

Driver, R. (1989b). Changing conceptions, In P. Adey (Ed.) *Adolescent development and school science* (pp. 79-99), Falmer Press. http://www.cdbeta.uu.nl/tdb/fulltext/Tdbeta_6_2_Driver_1988.pdf

Driver, R., & Oldham, V.A. (1986). A constructivist approach to curriculum development in science, *Studies in Science Education*, 13, 105-122. DOI: 10.1080/03057268608559933

Duit, R., & Treagust, D. (1998). Learning in science: From behaviourism towards social constructivism and beyond, In B.J. Fraser & K.G. Tobin (Eds.) *International Handbook of Science Education* (pp. 3-25), Kluwer Academic Publishers

Elliott, K. M., & Healy, M. A. (2001). Key factors influencing student satisfaction related to recruitment and retention. *Journal of Marketing for Higher Education*, 10(4), 1-11. DOI: 10.1300/J050v10n04_01.

Enonbun, O. (2010). Constructivism and web 2.0 in the emerging learning era: A global perspective. *Journal of Strategic Innovation and Sustainability*, 6(4), 16-25. <http://www.na-businesspress.com/JSIS/EnobunWeb.pdf>

Ferren, A. S., & McCafferty, J. K. (1992). Reforming college mathematics. *College Teaching*, 40(3), 87-90. DOI: 10.1080/87567555.1992.10532222

Fok, A., & Watkins, D. (2008). Does a Critical Constructivist Learning Environment Encourage a Deeper Approach to Learning?. *The Asia-Pacific Education Researcher*, 16(1), 1-10. <http://www.dlsu.edu.ph/wpcontent/uploads/pdf/research/journals/taper/pdf/200706/Fok-watkins.pdf>

Fortier, M. S., Vallerand, R. J., & Guay, F. (1995). Academic motivation and school performance: Toward a structural model. *Contemporary Educational Psychology*, 20(3), 257-274. DOI: 10.1006/ceps.1995.1017

Geary, D. C. (2011). Cognitive predictors of achievement growth in mathematics: A 5-year longitudinal study. *Developmental Psychology*, 47(6), 1539. DOI: 10.1037/a0025510

Graunke, S. S., & Woosley, S. A. (2005). An exploration of the factors that affect the academic success of college sophomores. *College Student Journal*, 39(2), 367.

Guthrie, L. F., & Richardson, S. (1995). Turned on to language arts: Computer literacy in the primary grades. *Educational Leadership*, 53(2), 14-18. <https://www.learntechlib.org/p/79775/>

Hailikari, T., Nevgi, A., & Komulainen, E. (2008). Academic self-beliefs and prior knowledge as predictors of student achievement in mathematics: A structural model. *Educational Psychology*, 28(1), 59-71. DOI: 10.1080/01443410701413753

Hannula, M. S. (2002). Attitude towards mathematics: Emotions, expectations and values. *Educational Studies in Mathematics*, 49(1), 25-46. DOI: 10.1023/A:1016048823497

Hatem, N. (2010). The effect of graphing calculators on student achievement in college algebra and pre-calculus mathematics courses. Available from ProQuest Dissertations & Theses A&I. (847259113). <http://search.proquest.com/docview/847259113?accountid=14589>

Hemmings, B., Grootenboer, P., & Kay, R. (2011). Predicting mathematics achievement: The influence of prior achievement and attitudes. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 9(3), 691-705. DOI: 10.1007/s10763-010-9224-5

House, J. D. (2001). The predictive relationship between academic self-concept, achievement expectancies, and grade performance in college calculus. *Journal of Social Psychology*, 135(1), 111-112. DOI: 10.1080/00224545.1995.9711411

Johnston, J., Killion, J., & Oomen, J. (2005). Student satisfaction in the virtual classroom. *The Internet Journal of Allied Health Sciences and Practice*, 3(2), 1-7. <https://nsuworks.nova.edu/ijahsp/vol3/iss2/6/>

Karasar N, (2018). *Scientific Research Method: Concepts, Principles and techniques*. 32nd Edition, Nobel Publishing Distribution, Ankara

Kaufman, J. C., Agars, M. D., & Lopez-Wagner, M. C. (2008). The role of personality and motivation in predicting early college academic success in non-traditional

students at a Hispanic-serving institution. *Learning and Individual Differences*, 18(4), 492-496. DOI: 10.1016/j.lindif.2007.11.004

Keller, J. M. (2008). First principles of motivation to learn and e3-learning. *Distance Education*, 29(2), 175-185. DOI: 10.1080/01587910802154970

Kim, H. (2006). A model for predicting performance in introductory statistics courses. (Unpublished Doctoral Dissertation). Retrieved from <https://etda.libraries.psu.edu/paper/7177/>

Kim, H. B., Fisher, D. L., & Fraser, B. J. (1999). Assessment and investigation of constructivist science learning environments in Korea. *Research in Science & Technological Education*, 17(2), 239-249. DOI: 10.1080/0263514990170209

Kloosterman, P. (1991). Beliefs and achievement in seventh-grade mathematics. *Focus on Learning Problems in Mathematics*, 13(3), 3-15.

Krumrei-Mancuso, E. J., Newton, F. B., Kim, E., & Wilcox, D. (2013). Psychosocial factors predicting first-year college student success. *Journal of College Student Development*, 54(3), 247-266. DOI: 10.1353/csd.2013.0034

Kulik, J.A. (1994). Meta-analytic studies of findings on computer-based instruction. In E.L. Baker, & H.F. O'Neil, Jr. (Eds.). *Technology assessment in education and training*. Lawrence Erlbaum.

Larwin, K. H. (2010). Reading is fundamental in predicting math achievement in 10th graders. *International Electronic Journal of Mathematics Education*, 5(3), 131-145. <https://www.iejme.com/download/reading-is-fundamental-in-predicting-math-achievement-in-10th-graders.pdf>

Lipnevich, A. A., MacCann, C., Krumm, S., Burrus, J., & Roberts, R. D. (2011). Mathematics attitudes and mathematics outcomes of US and Belarusian middle school students. *Journal of Educational Psychology*, 103(1), 105. DOI: 10.1037/a0021949.

Lizzio, A., Wilson, K., & Simons, R. (2002). University students' perceptions of the learning environment and academic outcomes: Implications for theory and practice. *Studies in Higher Education*, 27(1), 27-52. DOI: 10.1080/03075070120099359

Lorenzo, G. (2012). Internet learning. *Policy Studies*, 1(1), 45-54. <http://www.ipsonet.org/internet-learning/wp-content/uploads/2012/10/A-Research-Review-about-Online-Learning-wcover-page-copy1.pdf>

Ma, X. (1997). Reciprocal relationships between attitude toward mathematics and achievement in mathematics. *The Journal of Educational Research*, 90(4), 221-229. DOI:10.1080/00220671.1997.10544576

Ma, X., & Kishor, N. (1997). Assessing the relationship between attitude toward mathematics and achievement in mathematics: A meta-analysis. *Journal for Research in Mathematics Education*, 28(1), 26-47. DOI:10.2307/749662

Mann, D., Shakeshaft, C., Becker, J., & Kottkamp, R. (1999). West Virginia's basic skills/ computer education program: An analysis of student achievement. Milken Family Foundation.

Martínez-Caro, E., & Campuzano-Bolarín, F. (2011). Factors affecting students' satisfaction in engineering disciplines: Traditional vs. blended approaches. *European Journal of Engineering Education*, 36(5), 473-483. DOI: 10.1080/03043797.2011.619647

Mata, M. D. L., Monteiro, V., & Peixoto, F. (2012). Attitudes towards mathematics: Effects of individual, motivational, and social support factors. *Child Development Research*, 49(1), 1-10. <http://downloads.hindawi.com/archive/2012/876028.pdf>

McKenzie, K., & Schweitzer, R. (2001). Who succeeds at university? Factors predicting academic performance in first year Australian university students. *Higher Education Research and Development*, 20(1), 21-33. DOI: 10.1080/07924360120043621

McRobbie, C. J., & Fraser, B. J. (1993). Associations between student outcomes and psychosocial science environment. *Journal of Educational Research*, 87(2), 78-85. DOI: 10.1080/00220671.1993.9941170

Minato, S., & Yanase, S. (1984). On the relationship between students attitudes towards school mathematics and their levels of intelligence. *Educational Studies in Mathematics*, 15(3), 313-320.

Moody, S. (2010). Students' attitudes toward their major discipline: Implicit versus explicit measure of attitude (Unpublished Doctoral dissertation) Western Carolina University, North Carolina.

Mouw, J. T., & Khanna, R. K. (1993). Prediction of academic success: A review of the literature and some recommendations. *College Student Journal*, 27(3), 328-336.

Muis, K. R. (2004). Personal epistemology and mathematics: A critical review and synthesis of research. *Review of Educational Research*, 74(3), 317-377. DOI: 10.3102/00346543074003317

Murayama, K., Pekrun, R., Lichtenfeld, S., & vom Hofe, R. (2013). Predicting long-term growth in students' mathematics achievement: The unique contributions of motivation and cognitive strategies. *Child Development*, 84(4), 1475-1490. DOI: 10.1111/cdev.12036

Murray, J. (2013). The factors that influence mathematics achievement at the Berbice campus. *International Journal of Business and Social Science*, 4(10), 150-164.

NCAT (2008) Six models of course redesign. http://www.thencat.org/PlanRes/R2R_ModCrRed.htm

NCAT (2015) National Center for Academic Transformation. <http://www.thencat.org>

NCAT (2015a) Program in course redesign - Carnegie Mellon University, http://www.thencat.org/PCR/R2/CMU/CMU_Overview.htm

NCAT (2015b) Impact on students - Penn State University, http://www.thencat.org/PCR/R1/PSU/PSU_FR1.htm

NCAT (2015c) Impact on students - University of Wisconsin - Madison, http://www.thencat.org/PCR/R1/UWM/UWM_FR1.htm

NCAT (2015d) Program in course redesign - the University of Alabama, http://www.thencat.org/PCR/R2/UA/UA_Overview.htm

NCAT (2015e) Program in course redesign - the University of Idaho, http://www.thencat.org/PCR/R2/UID/UID_Overview.htm

NCAT (2015f) Program in course redesign - Virginia Tech, http://www.thencat.org/PCR/R1/VT/VT_Overview.htm

NCAT (2015g) The roadmap to redesign - Louisiana State University. http://www.thencat.org/R2R/Abstracts/LSU_Abstract.htm

NCAT (2015h) Program in course redesign – Rio Salado College.
http://www.thencat.org/PCR/R1/RSC/RSC_Overview.htm

NCAT (2015i) Program in course redesign – Iowa State University.
http://www.thencat.org/PCR/R3/ISU/ISU_Overview.htm

NCAT (2015j) Program in course redesign – The Ohio State University.
http://www.thencat.org/PCR/R3/OSU/OSU_Overview.htm

NCAT (2015k) Tennessee board of regents: Developmental studies redesign initiative – Austin Peay State University.
http://www.thencat.org/States/TN/Abstracts/APSU%20Algebra_Abstract.htm

NCAT (2015l) Missouri course redesign initiative.
http://www.thencat.org/States/MO/Abstracts/UMKC%20College%20Algebra_Abstract.html

Newton, R. R., & Rudestam, K. E. (1999). *Your statistical consultant: answers to your data analysis questions*, SAGE, CA.

Palmer, D. (2005). A motivational view of constructivist-informed teaching. *International Journal of Science Education*, 27(15), 1853-1881. DOI: 10.1080/09500690500339654

Papanastasiou, C. (2000). Effects of attitudes and beliefs on mathematics achievement. *Studies in Educational Evaluation*, 26(1), 27-42. <https://eric.ed.gov/?id=EJ605934>

Passolunghi, M. C., & Lanfranchi, S. (2012). Domain-specific and domain-general precursors of mathematical achievement: A longitudinal study from kindergarten to first grade. *British Journal of Educational Psychology*, 82(1), 42-63. DOI: 10.1111/j.2044-8279.2011.02039.x

Peters, M. L., & Kortecamp, K. (2010). Rethinking undergraduate mathematics education: The importance of classroom climate and self-efficacy on mathematics achievement. *Current Issues in Education*, 13(4), 1-34. cie.asu.edu

Pintrich, P. R., & Schunk, D. H. (1996). *Motivation in education: Theory, research, and practice*. Chapter, 5, 153-197.

Pintrich, P. R., & Schunk, D. H. (2002). *Motivation in education: Theory, research, and applications* (2nd ed.). Pearson Education.

Pintrich, P. R., Marx, R. W., & Boyle, R. A. (1993). Beyond cold conceptual change: The role of motivational beliefs and classroom contextual factors in the process of conceptual change. *Review of Educational Research*, 63(2), 167-199. DOI: 10.3102/00346543063002167

Pyzdrowski, L. J., Sun, Y., Curtis, R., Miller, D., Winn, G., & Hensel, R. A. (2013). Readiness and attitudes as indicators for success in college calculus. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 11(3), 529-554. DOI: 10.1007/s10763-012-9352-1

Rickinson, B., & Rutherford, D. (1996). Systematic monitoring of the adjustment to university of undergraduates: A strategy for reducing withdrawal rates. *British Journal of Guidance and Counselling*, 24(2), 213-225. DOI: 10.1080/03069889608260410

Ridlon, C.L. (1999). How a problem centered curriculum enhanced the learning of low achievers. In F. Hitt & M. Santos (Eds.), *Proceedings of the Twenty First Annual Meeting of the North American Chapter of the International Group for the Psychology of*

Mathematics Education, (pp. 582–587), ERIC Clearinghouse for Science, Mathematics, and Environmental Education, Columbus, OH,.

Robbins, S. B., Allen, J., Casillas, A., Peterson, C. H., & Le, H. (2006). Unraveling the differential effects of motivational and skills, social, and self-management measures from traditional predictors of college outcomes. *Journal of Educational Psychology*, 98(3), 598-616. DOI: 10.1037/0022-0663.98.3.598

Robbins, S. B., Lauver, K., Le, H., Davis, D., Langley, R., & Carlstrom, A. (2004). Do psychosocial and study skill factors predict college outcomes? A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 130(2), 261-288. DOI: 10.1037/0033-2909.130.2.261

Ryser, G. R., Beeler, J. E., & McKenzie, C. M. (1995). Effects of a computer-supported intentional learning environment (CSILE) on students' self-concept, self-regulatory behavior, and critical thinking ability. *Journal of Educational Computing Research*, 13(4), 375-385. DOI: 10.2190/XLGB-PXEC-BVXG-GRKN

Sartawi, A., Alsawaie, O. N., Dodeen, H., Tibi, S., & Alghazo, I. M. (2012). Predicting mathematics achievement by motivation and self-efficacy across gender and achievement levels. *Interdisciplinary Journal of Teaching and Learning*, 2(2), 59-77. <http://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1056531.pdf>

Scardamalia, M., & Bereiter, C. (1991). Higher levels of agency for children in knowledge building: A challenge for the design of new knowledge media. *The Journal of the Learning Sciences*, 1(1), 37-68. DOI: 10.1207/s15327809jls0101_3

Schoenfeld, A. H. (1989). Explorations of students' mathematical beliefs and behavior. *Journal for Research in Mathematics Education*, 20(4), 338-355. DOI: 10.2307/749440

Scott, P., Asoko, H., & Driver, R. (1992). Teaching for conceptual change: A review of strategies. In R. Duit, F. Goldberg, & H. Niedderer (Eds.) *Research in physics learning: Theoretical issues and empirical studies* (pp. 310-329), Institute for Science Education at the University of Kiel.

Sinclair, J.K. (2011). Student satisfaction with online learning: Lessons from organizational behavior. *Research in Higher Education Journal*, 11, 1-20.

Sivin-Kachala, J. & Bialo E. R. (1998). Report on the effectiveness of technology in schools, 1990-1997. Software Publisher's Association.

Solomonidou, C. (2009). Constructivist design and evaluation of interactive educational software: A research-based approach and examples. *Open Education – The Journal for Open and Distance Education and Educational Technology*, 5(1), 6-24. DOI: 10.12681/jode.9693

The United States Immigration and Customs Enforcement (2012). STEM – Designated degree program list. <https://www.ice.gov/doclib/sevis/pdf/stem-list-2011.pdf>

Wang, M., Haertel, G., & Walberg, H. (1993). Toward a knowledge base for school learning. *Review of Educational Research*, 63(3), 249-294. DOI: 10.3102/00346543063003249

Warner, R. M. (2014). *Applied statistics: From bivariate through multivariate techniques*. SAGE Publications

Waugh, R. F. (2002). Creating a scale to measure motivation to achieve academically: Linking attitudes and behaviours using Rasch measurement. *British Journal of Educational Psychology*, 72(1), 65-86. DOI: 10.1348/000709902158775

Weinstein, R. (1998). Promoting positive expectations in schooling. In N. Lambert & B. McCombs (Eds.), *How students learn: Reforming schools through learner-centered education* (pp. 81-111). American Psychological Association. DOI: 10.1037/10258-003

Wentzel, K. (1991). Social and academic goals at school: Motivation and achievement in context. In M. Maehr & P. R. Pintrich (Eds.), *Advances in motivation and achievement: Goals and self-regulatory processes* (7th ed., pp.185-121). JAI Press.

Wince, M. H., & Borden, V. M. (1995). When does student satisfaction matter? AIR 1995 Annual Forum Paper. (ERIC Document Reproduction Services No. ED 386 990). Association for Institutional Research. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED386990.pdf>

Zan, R., & Di Martino, P. (2007). Attitude toward mathematics: Overcoming the positive/negative dichotomy. In B. Sriraman (Ed.), *Beliefs and mathematics: Festschrift in honor of Guenter Toerner's 60th birthday* (pp.197-214). Information Age Publishing.

**KEMENÇE CULTURE AND TODAY'S PERFORMERS OF THIS
CULTURE IN GÖRELE**

GÖRELE KEMENÇE KÜLTÜRÜ VE GÜNÜMÜZ İCRACILARI

Bilal DİZDAR *

*Geliş Tarihi: 20.04.2021
(Received)*

*Kabul Tarihi: 22.11.2021
(Accepted)*

ABSTRACT: It can be observed that the loss of interest in traditional music culture compared to popular music culture and the simple creation and use of music videos on social media has caused the interest of the society to diverge from the traditional culture. The facts that this music has been protected for generations in Görele, which is located in the Eastern Black Sea region, and is a traditional music culture, increase the importance of the research. The aim of this study is to determine the transfer of the kemençe culture from the family, the rituals of the kemençe performance and the training methods. As a method, semi-structured questions were asked to 4 kemençe performers based on the Case Study (Case Study) and the findings were included in the interpretation of the answers. In the study, it was seen that the support of the family and social environment was great in acquiring the kemençe culture, but a written source as a method is needed for the kemençe performance education to continue for generations. It was concluded that the performers participating in the study followed similar schools, used the same style of repertoire and gained economic gain from their performance.

Key Words: Giresun, Görele, Kemençe, Kemençe Education, Kemençe Masters

ÖZ: Geleneksel müzik kültürünün, popüler müzik kültürü karşısında ilgi kaybına uğraması ve sosyal medyada müzik içeren videoların basit bir şekilde oluşturulup kullanılmasının, toplum ilgisinin geleneksel kültürden uzaklaşmasına vesile olduğu görülmektedir. Doğu Karadeniz bölgesinde bulunan ve geleneksel müzik kültürü kemençe olan Görele’de, bu müziğe kuşaklar boyu sahip çıkılmış olması araştırmanın önemini artırmaktadır. Çalışmada kemençe kültürünün aileden aktarımı, kemençe icracılığının ritüelleri ve eğitim şekillerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Yöntem olarak, Örnek Olay Özel Durum (Vaka) çalışması temel alınarak 4 kemençe icracısına yarı yapılandırılmış sorular sorulmuş ve cevapların yorumlanması doğrultusunda bulgulara yer verilmiştir. Araştırmada kemençe kültürü edinmede aile ve sosyal çevrenin desteğinin büyük olduğu ancak kemençe icra eğitiminin kuşaklar boyu devam edebilmesi için yazılı kaynak olan bir metoda ihtiyacı olduğu görülmüştür. Araştırmaya katılan icracıların benzer ekolleri izleyip, aynı tarz repertuar kullandıkları ve icralarından ekonomik kazanç sağladıkları sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Giresun, Görele, Kemençe, Kemençe Eğitimi, Kemençe Üstatları

*Öğr. Gör., Giresun Üniversitesi, bilal.dizdar@giresun.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1074-6669.

EXTENDED ABSTRACT

It can be predicted that the traditional culture in Turkey as well as in the world will lose interest and even face the danger of being forgotten against the erosion of popular culture and technology. It can be considered the traditional music culture will be exposed to the same effects as a result of the efforts of the societies trying to stay up-to-date. Kemeçe culture shows itself in its authentic form in Görele district of Giresun, located in the Eastern Black Sea Region. It can be thought Görele is one of the leading districts where traditional music culture continues with its kemeçe culture and performers. In Görele, this culture is encountered both in the work places and in the entertainment environments. An example of the work environment is that the agricultural workers rhythmically hoe the soil to sow the fields in spring, accompanied by kemeçe music. Kemeçe, a Central Asian Turkish instrument like bağlama, is named after the combination of the Persian word "keman" and the Turkish "-çe" suffix. With the change-over of the Eastern Black Sea Region from the domination of the Pontus Greek State to the Turks, the transfer of culture has shown itself in every field. Considering the breadth of the concept of culture, it can be seen this transmission takes place not only in the context of language, religion and tradition, but also in the field of music. It can be stated that while the Oghuzs, Turkmens and Chepni who settled in this region were being knitted with their new lives, they made the bağlama and kemeçe an important object of their lives. Although it is accepted as a Turkish instrument, it is still used by the local Greeks who migrated to Greece during the exchange period. Kemeçe has three types in Turkey. The first is the classical kemeçe, 40-41 cm long and 14-15 cm wide, used in Classical Turkish Music. The second is the larger Turkmen kemeçe, which is an instrument of the South Anatolian Turkmen. The third is the 41 cm long, 10 cm wide (Görele type) Black Sea kemeçe. Many kemeçe masters were trained in Görele. The oldest of these is Mehmet Ali Tuzcuoğlu, who lived in the 1800s. He is considered to be the role model of the kemeçe masters and performers who lived in Görele. In literature reviews, studies investigating the kemeçe tradition, the functionality of folk songs, humorous epics in kemeçe tradition, performance differences in the Black Sea kemeçe and the life of Piçoğlu Osman Efendi, who was a kemeçe master have been found. However, as a result of all the researches, it has been revealed that since there is no information about the learning process and role model acquisition in the kemeçe tradition, investigating this aspect of the instrument gains importance. The aim of the study is to determine the transfer of the Giresun-Görele Kemeçe tradition from the family and the culture of acquiring and transmitting the traditions of the kemeçe performers living today. The limitation of the study consists of literature reviews and information obtained from four kemeçe performers who were interviewed. As a method, Case Study, Special Case (Case) study was used. The universe of the study consists of all local performers continuing the tradition in Turkey. The data of the study were obtained from the literature review, semi-structured interview and video and audio recordings taken during the interview. 7 semi-structured interview questions were prepared for 4 participants. The interview was made taking video and audio recording. Data were then written down. In this interview, each person was accepted as a case. The findings of the study were interpreted under 7 headings. It is seen that the participants in the study are from different generations, all of them were born and raised in Görele and live there, and are also family (father-son). It is

observed the desire of the participants to learn the kemençe is formed at an early age, and the social environment, especially the family, is very effective in the formation of this desire, and even the elders of the family contribute to learning. In the findings, it can be said the attitudes of the families in the instrument training in Görele are similar to those of the families in the Suzuki music teaching method. It is seen the presence of professional performers in the social circles of the interviewees and their encounters with kemençe music at every opportunity contributed greatly to the kemençe training. It can be said this situation is compatible with the fact that Kodaly, one of the music teaching methods, employs the use of traditional folk music in music education. In the answers given by the participants, it is seen the kemençe has a place in families for more than a century, a family elder knows how to play it and it has influenced those around him. It was determined the interviewees made a preference according to the social environment in their repertoire choices. Additionally, it is stated by the participants that kemençe music is used in the form of concert music as well as dance music. It is seen that the participants in the study received a fee for their performances and sometimes do not. This shows that playing kemençe does not provide a regular economic return. It can be concluded that the kemençe culture in Görele has great contributions in every aspect of daily life, primarily by families and then by the social environment. In spite of the fact that there is a kemençe player in every family and easy access to professional performers, it is thought that the lack of a written instrument method may cause some playing attitudes and techniques to be forgotten. Although the instrument has been successfully taught for generations with the mesk system, it is seen there is a need for a written source (method) in order not to forget these teaching techniques and to transfer them more easily to the new generations.

1. INTRODUCTION

It can be said that the increasing functionality of communication tools (mobile phone, internet, etc.) in recent years has created a number of changes in the interests of individuals. Provided this change in interest is evaluated as modernization and development, it can be thought that the society will gradually move away from traditional cultural elements and even become alienated from these elements in time. When considered in this context, it comes to mind that the understanding of music belonging to our own culture will gradually weaken in the face of the technological developments brought by the age and will face the danger of becoming out of date.

“Music is of great importance in protecting cultural values and transferring them to future generations. Therefore, effective interventions to the music of societies that are desired to lose their cultural values may result in the emergence of cultural changes in the desired direction. For this reason, societies that aim to preserve their cultural values and deliver them to future generations should first preserve and transfer the music culture, which is almost a reflection of social values, to future generations” (İmik, 2012: 48)

Today, it can be thought that Görele is the only coastal district that has managed to resist this change in the Eastern Black Sea region. Görele can be

regarded as one of the most concrete indicators of resistance to this change with the fact that it has the only kemençe house with all kinds of kemençe used in the region and the International Kemençe and Horan festival held every year.

1.1 Görele and Cultural Life

“Görele is a small coastal town in Giresun province in the Eastern Black Sea region in Turkey. The name Görele comes from the city of (Coralla / Koralla), whose ruins are found and known as 'Görele Cape' in ancient times at the exit of today's Eynesil town.” <http://www.giresun.gov.tr/gorele> (05.06.2020).

There is a kemençe house and a giant Kemençe statue in Görele district (Figure 1). Playing kemençe is seen as a part of tradition and culture in the region.

Görele's main folk dance musics are Tuzcuoğlu, Hasbal, Hamzabaş and Bey Horon. K. Şadi (personal interview, 10.05.2012).

Figure 1. Kemençe Statue and House in Görele District

Resource: Dizdar, Bilal, personal archive, Giresun

“The most interesting place where kemençe is used is in the cultivation work with imece, a tradition of 400 years. Here, Kemençe appears as a work instrument. Crops are planted in the region towards the end of spring. The field owners hire a kemençe performer together with “imece” before the day of cropping. During the crop, imece works in harmony with the rhythm played by the kemençe performer and the horon song while hoeing the soil with their pickaxes. They raise the pickaxes at the same time and hit the ground. In this way, the work turns into a fun folklore dance and ends effortlessly quickly.” <http://www.giresun.gov.tr/gorele> (05.08.2015).

1.2. History of Kemençe

Kemençe is of Central Asian origin, along with various Turkish instruments such as baglama. During the migration of the Turks to the west, it first spread to the world geography where Kipchaks lived by the Kipchaks (Kumavs). The kemençe, which came to the region with the Kipchaks, was developed by the Çepni Turks in the following years (Akat, 2012: 50). Today's Görele construction type kemençe can be said as a Çepni heirloom.

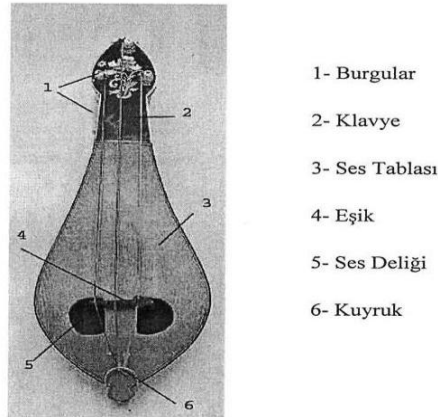
In the process of Turkification of Anatolia, "ıklığı, okluğ, külzince" has been transformed into the name of "kemençe" in the region. Mahmut Ragıp Gazimihal, a master of the subject, mentions as follows: "Ikluk was able to glide into Turkish culture from Asia to Europe without any obstacle. Our Black Sea kemençe is also a reed after Iklığ, and it can be thought that the Black Sea Kemençe consists of Iklığı before the XVII century. " (Gazimihal, 1958: 76).

"The word Kemençe was formed by the combination of the Persian word "keman" and the Turkish "-çe" suffix. The following comment is made on the source of the word. According to local phraseology and Turkish dialects, it is referred to as "ıklığı" in some places, while in some places it is called "kemençe: kuminçe-" who-çe "and" çibin-çe ", which is used to mean mosquitoes in various dialects, due to the high pitched sound it makes. In Divan, it means "mosquito" in the meaning of mosquito. Kemençe XV. It has been used towards the end of the century." (Bilgin, 2000: 177).

"Kemençe reached Greece through those who went from the Black Sea with" exchange "in 1924." (Duman, 2004: 37).

"In Turkey, there are three types of kemençe. The first kind is Classical Kemençe (Figure 2) which took its place in Classical Turkish Music in the second half of the 19th century. This instrument is called armudi, fasıl and klasik kemençe." (Sarı, 2012: 151).

The body of the instrument is pear shaped. Its boat is made of hard woods such as walnut, mulberry, plum, juniper, butterfly, rose, rosewood." (Gunca, 2007: 9).

Figure 2. Mediterranean Kemençe

Resource:.(Gunca, 2007, s.10)

“The second kind of kemençe (Figure 3) is the Turkmen Kemençe, which is an instrument of the South Anatolian Turkmen. Ali Rıza Yalğın illustrated and published the regional kemençe in his work titled Karatepeli Region in Toroslar both while being played and as an instrument. Although it has similarities to the Black Sea kemençe, it is larger and bulkier.” <http://www.gorele.gov.tr/kemence> (12.10.2020).

Figure 3. Turkmen Kemençe

Resource: (<https://muzmer.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/103/files/kemaneb-01122015.jpg>) (05.08.2020)

“The third type of Kemençe is the Eastern Black Sea kemençe (Figure 4). We have stated that kemençe is seen in the places where Chepnis live in Anatolia. Although it is also present in the Taurus Mountains, it has found the environment in which it takes root and develops itself in the Eastern Black Sea. For this reason, it is called (Black Sea Kemençe) in order to distinguish it from other types of kemençe (such as Classical Kemençe, Yoruk Kemençe).” (Duman, 2004: 80).

The Black Sea kemençe has three strings, a small number with four strings also exists. Wires are metal today; however, in the past, the upper two strings were usually made from the bowel.

“The original form of this kemençe is Görele Kemençe and it is used by changing its shape and size over time according to the taste of the surrounding provinces. Kemence bow çet (çef) is made of plum wood. Spring strings are from horsetail. It is stolen after the resin (colophone) is applied to the spring strings.” <https://www.gorele.bel.tr/gorele-kemencesi> (08.06.2020).

Figure 4. Black Sea Kemeçe (Görelle Structure)

Resource: Dizdar, Bilal, personal archive, Giresun

Görelle kemeçe:

Boat Length (Also cap length): 41 cm

Keyboard (Handle, handle, throat): 8.5-9 cm

Head (Head): 6.5-7 cm

Base Width (Bottom): 10 cm

Base Width (Top part): 6.5 cm

Depth: 2.5 cm

Cover Thickness: close to 2 mm

Auger (Ear), above the front: 1.5 cm

Tie: 18-18.5 cm

Bridge (where the wires are connected on the left side): 12cm

Lower Threshold: 1.5 cm

Height of Lower Sill: 1.2 cm

Sound Holes (Pocket, Eyebrow): 5.5 cm

Between Two Sound Holes: 3 cm

Kemeçe's Length: 55-56 cm

Bow Length: 56-58 cm (Usually the length of the kemeçe)
(Gündoğdu, 2013: 9-10).

1.3.Kemeçe Masters of Görelle

“Those who play kemeçe and the artists of the kemeçe in Görelle are called "Kemeçeci". Kemeçeci is the type of bard in our folk literature. Mani is a folk song teller and, depending on the location, a storyteller. Since he travels from weddings to weddings, from village to village, he is a culture carrier and a news carrier. The kemeçe players have a funny, cheerful, humorous, quick-response personality that enjoys having fun and talking. Its words and sayings are listened, it is the sought-after name for meetings, entertainers and festivals. He is the creator

of the improvised folk song (kemençe song, mani). However, in the products he created, he does not say his own name as in our love literature; This can also be considered as humility.” [https://www.gorele.bel.tr/gorele-kemencesi_\(08.06.2020\)](https://www.gorele.bel.tr/gorele-kemencesi_(08.06.2020)).

Mehmet Ali Tuzcuoğlu lived in 1800 and is from Görele, Çavuşlu. There are not many written sources about him. Tuzcuoğlu Horon, one of the oldest and most important horon games of Görele region, belongs to him. His student is Kemençe virtuoso Halil Kodalak (Karaman). (Günay, 2000: 27).

“Halil Kodalak (Karaman), was born in Karadere village of Görele in 1878.” (Küçük, 2015: 51). “He is the creator of many tunes and plays played in the region. He made the Hasbal folk dance music for his friend Hasbal Keskin, who goes to all weddings and dances at every opportunity with him. Hasbal horon has a very important place in Görele today, like Tuzcuoğlu Horon. The master had many students, the most important being Piçoğlu Osman (Gökçe) and Kemal İpşir (Durkaya).” (Duman 2004: 37 and Bilir 2007: 240).

“Osman Gökçe (Piçoğlu) was born in 1317 (1901) in Daylı village of Görele. (Duman, 2004: 83 and Çiçek, 2006: 23). Osman Gökçe (Piçoğlu) is thought to be a very talented artist who has command of both broadcasting and his fingers.” (Akpınar, 2010: 33). Osman Gökçe (Piçoğlu), besides his artistic talent, made important contributions to the tradition with his apprentices. According to Mehmet Gündoğdu, he trained 11 apprentices. These apprentices are Mehmet Namazcı (Tormiçoğlu Mehmet), Ali Öncü (Maraz Ali), Mehmet Keskin (Çerkezoğlu Mehmet), Hamza Keskin (Topal Hamza), Salih Kılıç (Yellow Salif), Salih Avcı (Avcıoğlu Salif), Zeki Öztürk, Kemal İpşir (Durkaya), Mehmet Nemli (Menzil), Mehmet Odabaş (Yarımkaş Mehmet) and Mehmet (Sırrı) Öztürk (Gündoğdu, 2013: 182).

“Kemal İpşir (Durkaya) is from Ardıç village of Görele. He comes from a family that produced drum, zurna and kemençe artists. The master of Durkaya is Karaman, the only virtuoso of kemençe. Durkaya's school is continued by his student Kâtip Şadi today.” (Günay, 1999: 28).

“Mehmet Sırrı Öztürk was born in 1938 in the Kemikli Village (Hürriyet Mahallesi) of Görele and died in 2016.” (Gündoğdu, 2014: 199). “He was invited to Ankara Radio in 1967. Here he made many recordings of local folk music. After Ankara Radio, he also worked for Istanbul Radio.” (Duman, 2004: 75; Bilir, 2007: 242). “In 1985, He was invited to the Turkish Music State Conservatory in İTÜ and started to work as a teacher.” (Gündoğdu, 2014: 332).

Şenel Dandin was born in Görele in 1940 and passed away in 2020. He is a student of Kemal İpşir (Durkaya). He is one of the masters who played Kemençe works most firmly and flawlessly. In Görele, mastership qualification is given to those who perform the difficult kemençe work like Tuzcuoğlu horon. It is Şenel

Dandin who performed this work in the most perfect and robust manner. Y. Kurt (personal interview, 05.06.2019).

Kâtip Şadi, who was born in 1932 in Derekuşçulu village of Görele and passed away in 2020, became interested in kemençe by watching the kemençe performers coming from outside in the village because no one in his family and neighbourhood played the kemençe. He spent his childhood listening to Halil Kodalak Ağa, Piçoğlu Osman (Gökçe) and Kemal İpşir (Durkaya). His teacher is Kemal İpşir (Kâtip Şadi, 10.05.2012). He made his first record in 1966 and the second one in 1967. The music of the folk song on this record is the same as the “Ağarsarın Balını” folk song, which has been enjoyed in recent years and belongs to Görele. Üstad Kâtip Şadi said that the lyrics of the song “Ağarsarın Balını ” belong to the late Ömer Akpınar, TRT singer Göreleli, and the music belongs to him (Kâtip Şadi, 10.05.2012). Master Kâtip Şadi said that the lyrics of the song “Ağarsarın Balını” belong to Ömer Akpınar, the singer of TRT, and the music belongs to him. Kâtip Şadi has played and read 27 records on countless tapes and CDs. His students who play today according to the teachings of the Master today are Mustafa Seyis and İbrahim Kavraz. K. Şadi (personal interview, 10.05.2012).

In the tradition of kemençe in Giresun it is seen that the performers are generally based on the master-apprentice relationship principle and contribute to the transfer of this tradition to the younger generations. In this context, the International Görele Kemençe and Horon festival is held in the district in July every year. In this festival, masters and apprentices meet and show all their skills. <https://giresun.ktb.gov.tr/TR-183560/gorele-kemence-ve-horon-festivali.html> (18.03.2021).

We can only find the opportunity to listen to the kemençe masters, who we have mentioned above and are not alive, from a limited number of records or from specially filled cassettes.

1.4. Literature Review

A study has been found that aims to examine the tradition of kemençe in Giresun region and the functionality of folk songs belonging to this culture (Küçük, 2015). It is seen that there is a similar study in the literature aiming to research and conceptualize the local schools and usage areas of kemençe in the Eastern Black Sea Kemençe tradition (Yılmaz, 2018).

The study aiming to investigate humorous epics in the tradition of Giresun region kemençe has also taken its place in the literature (Küçük, 2016). Another study aims to examine the performance differences in the Black Sea kemençe, the Çiftetelli folk dance music and the “taksim”(improvised music played at the beginning and in the middle of the musical piece) of Görele (Akat, 2013). A thesis aiming to investigate the life of Piçoğlu Osman Efendi and its effects on the Black Sea Kemençe culture was encountered (Gündoğdu, 2013).

As a result of all the researches, information about the learning process and role model acquisition in the Kemeñçe tradition of Giresun's Görele district was not encountered. For this reason, it is seen that researching this aspect of Kemeñçilik tradition in Görele region gains importance. In this direction, this work gains importance in terms of examining the experiences of today's local artists.

1.5. Goal

In this study, it is aimed to determine the transfer of the Giresun-Görele Kemeñçe tradition from the family and the culture of acquiring and transferring the traditions of the kemeñçe performers living today, considering the transfer of musical knowledge from the family of musicians in our traditional Turkish Music.

1.6. Limitations

The study is limited to the information and literature reviews obtained from the interviews with Ahmet TORUN, Haşım TORUN, Ümit ÇATALBAŞ, Burak ÇATALBAŞ who continue the tradition of Kemeñçe in Giresun-Görele district.

2. METHOD

“Case Study Special Case (Case) study: With this method, "How?", "Why?" and what?" answers to these questions are sought. The main purpose here is a thorough introduction to the case studies studied to elucidate some general theories. Case study is defined as an umbrella that can cover all research methods, data collection sources (interview, observation, questionnaire, document, etc.).” (Çepni, 2018: 77).

2.1. The Setting and Participants

The universe of the study consists of all local kemeñçe performers continuing this tradition in Turkey. The participants were determined as Ahmet Torun, Haşım Torun, Ümit Çatalbaş, Burak Çatalbaş living in Görele district of Giresun.

2.2. Data Collection Tools

In this study, the data were obtained through literature review, semi-structured interview, and video and audio recordings taken while conducting the interview.

Literature review provides information on the subject being researched, provides a theoretical basis for the research, and enables the results of similar studies to be seen. " (Büyüköztürk, K. Çakmak, Akgün, Karadeniz and Demirel, 2009: 43)

Semi-structured interview: "In this method, the researcher prepares the interview questions before starting the interview, but can provide some flexibility by looking at the individuals and the circumstances." (Çepni, 2018: 181).

Audio-Visual Records: Besides written sources; Visual materials such as films, videos and photographs can also be used in qualitative research. Such

materials can be the basic data collection tools of a study alone, or in most cases, they can be used as additional data sources together with data collection methods such as observation, interview or document review (Yıldırım, 2013: 219).

2.3. Data Collection and Analysis

In the study, semi-structured interview questions were prepared to be applied to 4 people in Görele, Giresun, in order to make an analysis on the transfer of Giresun-Görele Kemeñçe tradition from the family.

The questions are as follows:

- 1: Could you introduce yourself?
- 2: How old did you start playing kemeñçe and how did you decide to play it?
- 3: Did you learn from the professional performer afterwards? Did you take regular classes?
- 4: Who is the oldest kemeñçe performer you remember in your family and relatives?
- 5: Who is the person you take as an example in the tradition of kemeñçe in this field?
- 6: Which song do you like to listen to and play the most when performing kemeñçe?
- 7: Does playing kemeñçe have an economic benefit for you?

The interview was made by taking video and audio recording. These data were then written down. In this interview, each person was accepted as a case.

3. FINDINGS

In this section, the research problem and the findings obtained by the semi-structured interview method conducted on 16.05.2019 for the purpose of this research are included.

3.1. General Features of Kemeñçe Performers

In this section, how the 4 people who agreed to participate in the study defined themselves, how old they were and where they lived were emphasized.

It is seen that among the 4 living kemeñçe performers who agreed to participate in the study, there are people of different generations.

Ahmet Torun: ... I was born in 1957.

Burak Çatalbaş: ... I am 19 years old.

It is seen that the interviewees are family (father-son).

Ahmet Torun... (Father)

Haşim Torun... (Son)

Ümit Çatalbaş... (Father)

Burak Çatalbaş... (Son)

It is seen that all performers were born and raised in Görele and continue their lives here.

Ahmet Torun: I am from Giresun Görele. I live in Sağlık village.

Haşim Torun: I am from Görele Giresun. I am from Sağlık village.

Ümit Çatalbaş: ... I live in Giresun Görele district.

Burak Çatalbaş: I am from Görele Giresun

One of them describes himself as a master of kemençe.

Ümit Çatalbaş: ... I am a master of Kemençe.

It is seen that one of the interviewees is a retired teacher.

Ahmet Torun: ... I'm a retired teacher.

One of the interviewees made compilation studies in the field of folklore and also served as a provincial representative in Folk Dance Federation of Turkey

Ahmet Torun: ... I am also doing folklore studies about local culture and our past kemençe performers and artists in Görele and Çürük Eynesil region. I have a lot of reviews on this subject. I am working on folk dances. Currently I have been working as a provincial representative for Turkey Giresun folk dances federation

3.2. Reasons for Playing Kemençe

One of the questions directed to the interviewees in the study is "How old did you start playing Kemençe and how did you decide to play it?" It can be said that the answers given to the question are similar to the internationally accepted Suzuki teaching method in terms of musical education that begins in the family.

"The Suzuki Method aims not only to train musicians, but also to educate generations that will become adult members of the society with love, and to raise individuals who have handicrafts, play and listen in the field of fine arts and music that have existed since the existence of humanity. It is an education system with multiple effects that enables the child / student to grow up in an environment where the family is also a partner. " (Yalçın Dittgen, 2018: 19).

In this context, the direct influence of the family in kemençe training can be seen in the responses of the interviewees Ahmet Torun, Haşim Torun and Burak Çatalbaş:

Did you show or teach your own son?

Ahmet Torun: For my own son, too... because he had a kemençe at home, he would always break his thin wire while he was in secondary school and playing the kemençe. I used to check it when I got home and see that one of the kemençe's wire was broken. When he broke it, he would go to bed early. At that time, if I had asked him why he had broken the kemençe's string, he would never have touched it again and that value would disappear.

Haşim Torun: I started playing Kemençe in the last years of secondary school. I tried to do something in my own way. My father was also playing some kemençe.

Did your family support in this process?

Haşim Torun: They didn't get in the way.

So did your father insist? Did you choose with your free will?

Haşim Torun: Well, normally I could not have played the kemençe. After all, there was someone in the house who was tuning... It is not possible to play this

instrument without tuning. My father was tuning. I was going and breaking the wires.

So we can call you your father who made you love...

Burak Çatalbaş: Of course, I liked it when my father was playing. When I saw it in his hand, his voice sounded beautiful to the musical tone.

Burak Çatalbaş: First of all, I learned it by seeing it from the father. I watched it... Of course I enrolled in this course when I liked it.

As seen in the answers given, it constitutes the idea that this learning environment, which is formed spontaneously in the family, begins in primary school ages with the listening culture of kemençe music in children. In addition, the responses of the interviewers Ahmet Torun and Ümit Çatalbaş show that the kemençe learning environments are not limited to the family, but the social environment, social environments and education processes of children of primary school age are also effective.

Ahmet Torun: The Kemençe issue... Çürük Eynesil is the ex-name of our village... There are almost no people in our family who do not play kemençe. Kemençe has been our culture. Of course, we did not have a kemençe in our childhood. But since the 3rd grade of primary school, weddings in our villages started on Friday evening. They used to call it henna night... Usually the neighborhoods would come to the wedding... At that time, our acquaintance with kemençe horons started in the third grade of primary school. This happened as a hobby for me in my later years. Since it was difficult to find a kemençe performer for my team, where I trained folk dance in 1983, and because they also asked for money I had to play for the teams I trained myself. It started that way.

Ümit Çatalbaş: We took Kemençe in our hands in our primary school age. We had a teacher in primary school. He had us made it out of wood. We were playing and singing music among ourselves. After that, when we were 13, we bought it and started playing.

In addition to all these, it is seen that there are economic reasons among the reasons for mastering kemençe. Here, according to the opinions of Ahmet Torun, one of the interviewees, the point that should be taken into consideration is that although the kemençe is an instrument that he met in childhood, it can improve itself due to the economic difficulties experienced while running a folk dance team and bring it to a level that can meet this need.

3.3 Training for Playing Kemençe and Learning Environments

It can be said that the answers given to the questions "Did you learn from the professional performer afterwards? Did you take lessons regularly?" seem to be fully compatible with one of the Kodaly teaching method philosophies, which is internationally recognized, for reasons such as the social environment surrounded by professional performers and individuals encounter this type of music in every environment.

“Kodaly has used traditional folk music from their own culture as the mother tongue of children in musical education” (Özeke, 2007: 113).

The presence of professional performers in social settings, the performance of this type of music in every environment where the individual lives, and the realization of education with the traditional “meşk” education system (training based on repetition and memory) are seen in the answers of all the interviewees:

Ahmet Torun: No. I didn't have any regular lessons, but all the Görele local folk dance music is in my memory.

So you decided to play kemençe with your own free will. By observing your surroundings and your family...

Ahmet Torun: Yes.

Haşim Torun: I did not take lessons regularly. But I listened a lot... We had a master called Şenel Dandin. I got very busy with him.

So you watched professionally, watched his hand... You mean, it is the method of practice... With follow up...

Haşim Torun: I followed... I chased after...

Ümit Çatalbaş: ... After that, we tasted one of our masters. Şenel Dandin. We learned from him. We grew up next to him. He was our first master.

Playing around you...

Ümit Çatalbaş: Of course, there are some of our relatives, they have passed away.

Burak Çatalbaş: First of all, I learned it by seeing it from my father. I watched him... Of course I enrolled in this course when I liked it. I took lessons from my dear teacher, Haşim Torun. He taught me. Later, of course, I got some kinds of local folk music from my father.

You got support from your family. You did willingly...

Burak Çatalbaş: Of course, my first supporter was my father...

It is seen that two of the interviewees started their kemençe education with the help of their family members.

Ahmet Torun: No. I didn't have any regular lessons, but all the Görele local folk dance music is in my memory.

So you decided to play kemençe with your own free will. By observing your surroundings and your family...

Ahmet Torun: Yes.

Ümit Çatalbaş: First of all, I learned it by seeing it from my father. I watched him... Later, of course, Later, of course, I got some kinds of local folk music from my father.

You got support from your family. You did willingly...

Ümit Çatalbaş: Of course, my first supporter was my father

It is understood that Burak Çatalbaş, one of the interviewees, developed kemençe education by taking a course, and another interviewer, Haşim Torun, was a kemençe teacher.

*Burak Çatalbaş: ... Of course I enrolled in this course when I liked it. I took lessons from my dear teacher, Haşim Torun. He taught me.
Haşim Torun: ... and I teach.*

3.4 Generational Interest in Kemeñçe in Family Structure

In the answers given by the interviewees to the question asked to determine the historical process and place of kemeñçe in the family, "Who is the oldest kemeñçe you remember in your family and relatives?", it is understood that the kemeñçe has its place in families for more than a century, that a family member definitely knows how to play the kemeñçe and that it has influenced the people around him. Therefore, it can be concluded that this effect has kept the desire to play kemeñçe alive for generations.

Ahmet Torun: The oldest kemeñçe performer in my family was my deceased father. He was born in 1901 and died at the age of 58. He played kemeñçe at our village weddings.

You are also impressed by him.

Ahmet Torun: As the gene thing... I had also my uncle. He was also inclined to music. He was playing guitar in that age group. In Sevastopol harbor, a Russian lady falls in love with my uncle there. She was playing the guitar too. She writes her name on his guitar as a gift to my uncle. My uncle also gifts that guitar to our deceased master Ahmet Kaçar.

So you come from a musician family.

Haşim Torun: My mother had an uncle. Sami Güral, he passed away. And Nazmi Özdemir, Sabri Özdemir and Şevki Özdemir are also relatives of my brother-in-law. Şevki Özdemir is married to my aunt. These are the children of Hacer Özdemir. I had a chance to listen to them as a child. I listened to uncle Sami a lot.

Ümit Çatalbaş: The oldest Hakkı Firidin (great-grandfather). He died...

Burak Çatalbaş: My father. And my grandfather, my mother's dad

Ahmet Torun, one of the interviewees, is one of the indicators of the effectiveness of the parental role in encouraging and supporting this education in order to continue kemeñçe learning for generations.

Did you show or teach your own son?

Ahmet Torun: For my own son, too... because he had a kemeñçe at home, he would always break his thin wire while he was in secondary school and playing the kemeñçe. I used to check it when I got home and see that one of the kemeñçe's wire was broken. When he broke it, he would go to bed early. At that time, if I had asked him why he had broken the kemeñçe's string, he would never have touched it again and that value would disappear.

3.5. Role Model Choices in Terms of Attitude and Technique in Performing Kemeñçe

In the answers given to the question, "Who is the person you take as an example in the tradition of Kemeñçecilik?" it is seen that they take many kemeñçe

masters as examples, but the interviewees Haşim Torun, Ümit Çatalbaş and Burak Çatalbaş follow the same school.

Ahmet Torun: In our generation in Görele, the generations we listen to; Hacı Ali Özdemir, Ahmet Caba, Hacı Ali Özdemir's twins who were our teachers, Sabri Özdemir and Nazmi Özdemir. Then the deceased Mehmet Maksutoğlu, Burhan Caba, Hüseyin Özdemir...

Haşim Torun: Şenel Dandin... I mean, nobody played horons like him

Ümit Çatalbaş: Of course, the performers we take as examples are our dear teachers; Şenel Dandin, Durkaya... Piçoğlu... Sırrı Öztürk... These were our masters, we like them all.

Burak Çatalbaş: There is Şenel Dandin, one of our masters. I have my dad. There is Haşim teacher who teaches me...

Especially Ahmet Torun and Haşim Torun, among the interviewees, stated in their answers that they were able to distinguish between the masters of kemençe and technical differences.

Ahmet Torun: ... In other words, kemençe was a school in our region. I am always at a level to understand who is playing from the playing style of the performer, regardless of their playing style and their own style.

Haşim Torun: Şenel Dandin... I mean, nobody played the horons like him.

3.6. Repertoire Choices in Kemençe Music

In the answers given to the question which is asked to determine the Kemençe music repertoire diversity and preference interest, "Which song do you like to listen to and play the most when performing Kemençe?" It is seen that repertoire preferences are used according to different environments

Ahmet Torun: I like to sing the folk songs that we call our local folk music(yol havası) in general. (The performer plays the horon music at a slow speed.)

Haşim Torun: Which one will I play, it never ends... I don't have a favorite. There is no such thing as my favorite in the horon... (the performer plays a piece of horon(sallama horonu) at a medium speed.)

Ümit Çatalbaş: Classical, lively, which is suitable for drinking occasions, sometimes slow and authentic music... (the performer plays a local folk song at a slow pace after a long improvisation with kemençe.)

Burak Çatalbaş: Generally Görele folk music... (the performer plays a local folk song)

In the responses of the interviewees Ümit Çatalbaş and Burak Çatalbaş, it is seen that the kemençe music was performed not only as a lively dance music but also as recital music in social settings.

Ümit Çatalbaş: Classical, lively, which is suitable for drinking occasions, sometimes slow and authentic music... (the performer plays a local folk song at a slow pace after a long "taksim" with kemençe.)

Burak Çatalbaş: Generally Görele folk music... (the performer plays a local folk song)

3.7. Economic Return of Kemençe Performance

The interviewers were asked "Is there any economic benefit to you playing kemençe?" In the answers given to the question, it is seen that it is performed for a fee, while social activities are performed free of charge from time to time.

Ahmet Torun: Economically... You know, we do not perform at weddings. In our traditions, our weddings consists of hosting guests, because there are crowds at weddings, because the number of kemençe performers is small, they cannot reach everywhere, there is no need to call a kemençe performer to this atmosphere of conversation and joy in which we take place (used in the sense of me)...

Haşim Torun: Actually, I do not do it as a profession. But there is, of course...

So do you go to weddings or teach?

Haşim Torun: Yes, I go to weddings and teach.

Ümit Çatalbaş: Of course, ... We have pocket money when we go to village weddings. So we always have a little money It becomes a source of income for us. We have pocket money for village weddings. Two days Saturday-Sunday. We return on Sunday evening, in general.

Burak Çatalbaş: Economic return... Of course the reactions in the environment are nice. We go to events with our Haşim teacher.

Are you charged?

Burak Çatalbaş: There is no charge right now...

Are you going to weddings or something to play?

Burak Çatalbaş: No, I'm not going to weddings.

4. CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

The fact that kemençe music is also seen in work life (agriculture) as well as social life in Görele is thought to differentiate this district significantly from the surrounding districts and provinces.

It can be considered that the kemençe masters, who are alive and not, are the subject of research to be carried out by universities with their knowledge and versatility will contribute to the field.

In this study, it is seen that interest in the kemençe instrument continues at all ages, and the kemençe masters voluntarily teach this instrument to their family members and their environment. It is seen that kemençe music is at the center of daily life, and the interest in this instrument caused at least one kemençe performer to emerge from each family.

Except for one of the interviewees, it is seen that the other three follow the same school and perform the same style of works in the selection of the repertoire. It is also seen that the kemençe performers participating in the research earn economic gain in social events such as weddings and festivals, but occasionally play for free at cultural events.

It is understood that the Kemeñçe instrument has been taught with the “meşk” system for generations, as well as regular training with various courses today and this regular training necessarily needs the instrument (Kemeñçe) method. For the writing of the method, it is up to the kemeñçe masters who have a good musical education. It is thought that these methods should be included in the culture of folk music as a written source in order to learn all kemeñçe schools, the styles of all living and non-living masters for generations.

REFERENCES

- Akat, A. (2012). *Doğu Karadeniz Bölgesinde Çepniler ve Müzik*. Serander Yayınları, Trabzon, s. 50
- Akat, A. (2013). Karadeniz Kemeñçesinde İcra Farklılıkları: Görele Çevresinin Çiftetelli Havaları ve Taksimleri. *Porte Akademik Müzik ve Dans Araştırmaları Dergisi*, sa.7, 27-35
- Akpınar, Ö. (2010). *Giresun Türküleri ve Oyun Havaları*. H. Akpınar (Derleyen). Kitabevi Yayınları, İstanbul, s. 33
- Bilgin, M. (2000). *Doğu Karadeniz Tarih-Kültür-İnsan*, Ötüken Yayınları, İstanbul, s.177
- Bilir, A. (2001). *Geçmişten günümüze tüm yönleriyle Görele*. Simurg Yayınları, İstanbul, s. 240
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem Akademi yayınları, Ankara, s. 43
- Çepni, S. (2018). *Araştırma ve Proje çalışmalarına giriş*. Celepler Matbaacılık Yayın ve Dağıtım, Trabzon, s. 77-181
- Çiçek, S. (2006). *Kemeñçenin Ordinaryüsü Picođlu Osman*. Melisa Matbaacılık, İstanbul, s. 23
- Duman, M. (2004). *Kemeñçemin Telleri*, Tamev Yayınları, İstanbul, s. 37-75-80-83
- Gazimihal, M. R. (1958). *Asya ve Anadolu Kaynaklarında İkliğ, Ses ve Tel Birliği* Yayınları, Ankara, s. 76
- Gunca, A. (2007). *Kemeñçe, Ney ve Tanbur İçin Orkestral Yazım Tekniği*. (Yayımlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Temel Bilimler Ana Sanat Dalı, İstanbul, s.10
- Günay, H. (1999). Durkaya (Kemal İpşir). *Görele Lisesi Dergisi*. Mayıs-Haziran-Temmuz, s. 28.
- Günay, H. (2000). Tuzcuoğlu Üstüne. *Görele Lisesi Dergisi*. Eylül-Ekim-Kasım, s. 27.
- Gündoğdu, S. M. (2013). *Piçoğlu Osman Efendi'nin Hayatı Ve Karadeniz Kemeñçe Kültürüne Olan Etkileri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 9-10-182-199

Gündoğdu, S. M. (2014). *Mihr-i Kemeçevi Piçoğlu Osman Efendi*. Arı Sanat Yayınevi, İstanbul, s. 332

<https://giresun.ktb.gov.tr/TR-183560/gorele-kemence-ve-horon-festivali.html>, erişim tarihi: 18.03.2021).

<http://www.giresun.gov.tr/gorele> (05.08.2015).

<https://www.gorele.bel.tr/gorele-kemencesi>, erişim tarihi: 08.06.2020).

<http://www.gorele.gov.tr/kemence>, erişim tarihi: 12.10. 2020).

İmİK, Ü. (2012). Türk Kültürünün Yaşatılmasında Müziğin Önemi Ve Genç Dinleyiciler Üzerindeki Etkileri. *İnönü Üniversitesi Sanat Ve Tasarım Dergisi* Cilt/Vol. 2 Sayı/No.4, s. 48

Küçük, A. (2015), Türkiye Giresun Yöresi Kemeçecilik Geleneği Ve Bu Bağlamda Ortaya Çıkan Türkülerin İşlevleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 4/3, s. 1149-1165

Küçük, A. (2015). *Giresun Yöresi Kemeçecilik Geleneği Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Küçük, A. (2016). Giresun Yöresi Kemeçecilik Geleneğinde Mizahi Destanlar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 5/2, s. 890-903

Özeke, S. (2007). Kodaly Yöntemi ve İlköğretim Müzik Derslerinde Kodaly Yöntemi Uygulamaları. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XX (1), s.113

Sarı, A. (2012). *Türk Müziği Çalgıları (Ud, Tanbur, Kanun, Kemeçe, Ney ve Kudüm)*. Nota Yayıncılık, İstanbul, s.151

Yalçın Dittgen, J. (2018). Suzuki Yönteminde Ailenin Yeri Ve Önemi. *Sahne ve Müzik Eğitim - Araştırma e-Dergisi*, Sayı: 6, s. 19

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayınları, Ankara, s. 219

Yılmaz, O. (2018). Doğu Karadeniz Kemeçecilik Geleneğinde Yöresel Ekoller. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 24, s. 124-136

Resource People

Oral interview with Ahmet Torun, (16.05.2019), kemeçe performer, retired teacher, Görele.

Oral interview with Burak Çatalbaş, (16.05.2019), kemeçe performer, student, Görele.

Oral interview with Haşim Torun, (16.05.2019), kemeçe performer, kemeçe instructor, Görele.

Oral interview with Katip Şadi, (10.05.2012), kemeçe master, retired artist, Görele.

Oral interview with Ümit Çatalbaş, (16.05.2019), kemençe performer, musician, Görele.

Oral interview with Yusuf Kurt, (05.06.2019), folk dance instructor, retired officer, Giresun.

Photo Resources

Dizdar, Bilal, personal archive, Giresun

(<https://muzmer.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/103/files/kemaneb-01122015.jpg>), erişim tarihi:(05.08.2020)

(<https://www.gorele.bel.tr/kulturel-yapi/>)

**TÜRKİYE’DEKİ ALMAN DİLİ EĞİTİMİ LİSANS PROGRAMLARINDA
“ALAN İÇİ SEÇMELİ DERSLER”İN BELİRLENMESİNE YÖNELİK
İÇERİK ANALİZİ**

*A CONTENT ANALYSIS ON THE DETERMINATION OF "FIELD ELECTIVE
COURSES" OFFERED BY GERMAN LANGUAGE EDUCATION PROGRAMS IN
TURKEY*

Yıldırım TUĞLU*, Nurullah GÖKER**

*Geliş Tarihi: 08.12.2020
(Received)*

*Kabul Tarihi: 22.11.2021
(Accepted)*

ÖZ: Bu çalışmanın amacı Türkiye’de bulunan Alman Dili Eğitimi lisans (2006/2007 YÖK) programlarında yer alan ‘alan içi seçmeli dersleri’ ve ilgili alanlarını tespit etmektir. Özellikle alan seçmeli derslerin çalışmanın merkezine alınmasının nedeni alan seçmeli derslerin alana hitap etmesi ve ayırt edici olmasıdır. Çalışmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın evrenini Türkiye’de yer alan faal ve öğrencisi olan 14 adet Üniversitelerde ki Alman Dili Eğitimi Lisans programlarının ders havuzu oluşturmaktadır. Örneklemini ise bu üniversitelerin ders havuzundaki alan içi seçmeli dersler oluşturmaktadır. Çalışmada kullanılan verilere üniversitelerin kendi web-sayfalarında yer alan ders havuzundan ulaşılmıştır. Analiz edilecek olan dersler 11 alan kategorisi içerisinde sınıflandırılmıştır. Bunlar Grammer, Ülke Bilgisi (Alman Tarihi ve/veya Kültürü), Bilgisayar Destekli Yabancı Dil, Çeviri, Edebiyat (ve Felsefe), Mesleki Almanca (Turizm, Ticaret, Almanca), Sahne Sanatları (Sinema, Tiyatro, Drama), Temel Dört Beceriye Yönelik Dersler (Okuma, Yazma, Dinleme, Anlama), Dilbilim, Medya- İletişim ve Diğer Kategorisi (Almanca Öğrenimi ve Öğretimine Yönelik Etkinlikler, Ölçme Değerlendirme) şeklinde sıralanmaktadır. Veriler SPSS23 yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışma teori ve uygulama olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde Türkiye’deki eğitim fakültelerinin tarihi gelişimine değinilmiştir, devamında ise Alman Dili Eğitimi yönelik bilgilere yer verilmiştir. Devamında seçmeli alan derslerinin içeriklerine ve zaman içerisindeki değişimine değinilecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise elde edilen veriler görsel olarak üniversiteler bazında sıralanmıştır. Sonuç bölümünde ise elde edilen veriler yorumlanmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Alman Dili Eğitimi, seçmeli alan dersleri, içerik analizi

ABSTRACT: This study aims to identify field elective courses, their areas and academic terms that are offered by German Language Education undergraduate programs (2006/2007 CoHE) in Turkey. As elective courses appeal to the field and they are distinctive, the present study particularly focuses on them. Content analysis method was used in the study. The population of the study involved the course pools of German Language Education

* Dr.Öğr.Üyesi, Trakya Üniversitesi, yildirimtuglu@trakya.edu.tr, ORCID:0000-0003-0413-0569

** Öğretmen, de.goker_nurullah@windowslive.com, ORCID: 0000-0002-2420-2702.

undergraduate programs which are active and offered by 14 universities in Turkey. The sample consisted of in-field elective courses in the course pools of these programs. Data used in the study were obtained from the universities' web-pages. The courses, which will be analyzed, are classified into 11 field categories. These are Grammar, Country Knowledge (German History and / or Culture), Computer Assisted Foreign Language, Translation, Literature (Philosophy), Professional German (Tourism, Business German), Performing Arts (Cinema, Theatre, Drama), Four Basic Language Skills (Reading, Writing, Listening, Comprehension), Linguistics, Media-Communication and Other Categories (Activities for German Learning and Teaching, Assessment and Evaluation). SPSS 23.0 was used for data analysis. The study consists of two parts: theory and practice. In the first part of the study, historical development of education faculties in Turkey will be discussed. Subsequently, information towards German Language Education will be presented. In this part, the content of field elective courses and their change over time will be mentioned. In the second part of the study, the data are visually listed on the basis of the universities. In the conclusion part, the data obtained are interpreted and suggestions are put forward.

Key Words: German language teaching, elective field courses, content analysis

EXTENDED ABSTRACT

The aim of this study is to determine the fields of "Area Elective Courses" offered by German Language Teaching undergraduate programs (2006/2007 Council of Higher Education [CoHE]) in Turkey. The present study particularly focuses on elective courses as they appeal to the field and are distinctive in terms of their contents. Content analysis method was used in the study. Content analysis is a research technique in which valid interpretations extracted from the text are revealed through a series of processes. These interpretations are about the sender of the message, the message itself, and the receiver. Content analysis, which is widely used in qualitative research, is an analysis method that statistically indicates some characteristics of written texts and acts as a bridge between the qualitative analysis and statistical results of the material. The population of the study involved the course pools of German Language Teaching undergraduate programs which are active and offered by 14 universities in Turkey. The sample consisted of area elective courses in the course pools of these universities. The sample of the study is 209 area elective courses. Data used in the study were collected from the course pools available on the universities' web-pages. Data were analyzed independently for each university. The analysis was based on the name of the course and the content. Data analyzed were visualized and interpreted with the help of graphics. In addition, the study sought answers to the sub-questions such as " Which universities offer area elective courses in German Language Teaching undergraduate programs in Turkey; Which area elective courses are available at these programs?; What are the subject areas of the relevant courses?; What are the trends in area elective courses?; in what areas do German Language Teaching programs in Turkey have shortcomings in terms of elective courses?" The courses analyzed were classified into 11 main field categories. In that part of the study, the courses in the universities' area elective course pools were classified among themselves according to their "field expertise and degree of proximity". Classification for the field was evaluated in 11 main categories such as Grammar, Country Knowledge (German History and / or Culture), Computer Assisted Foreign Language, Translation, Literature, Professional German

(Tourism, Business German), Performing Arts (Cinema, etc.), Four Basic Language Skills (Reading Skills, etc.), Linguistics, Philosophy, and Other Categories (Activities for German Learning and Teaching, etc). SPSS 23.0 was used for data analysis. The study consists of two parts: theory and practice. In the first part of the study, historical development of education faculties in Turkey was discussed. Subsequently, information about Department of German Language Teaching and its target group was presented. Ultimately, information about Area Elective Courses in German Language Teaching was included. In addition, the contents of the area elective courses and their changes over time were mentioned in the relevant section. In the second part of the study, data collected were visually listed on the basis of universities. Data for the findings part were determined as area elective courses in German Language Teaching undergraduate programs. Area elective courses were accessed via the websites of the German Language Teaching Departments of Uludağ, Anadolu, Muğla Sıtkı Kocaman, On Dokuz Mayıs, Trakya, Çukurova, Hacettepe, Hakkari, Marmara, Dokuz Eylül, İstanbul, Atatürk, Gazi and Necmettin Erbakan Universities. Consequently, the relevant courses were analyzed, displayed in tables and explained. In the conclusion part, a detailed overview of the Area Elective Course distributions of German Language Teaching Programs was made. According to the data in the tables, it was determined that the university with the most elective courses was "Hacettepe University" with 24 courses. It was found out that Hacettepe University is followed by Marmara- and Necmettin Erbakan University with 20 courses. However, no statistically significant differences were found in other universities.

Apart from the distribution of the elective courses obtained according to their tendency, the table of the Area Elective Courses in the current 2018- German Language Teaching Programs is also presented in the relevant section. Thus, a new perspective is brought regarding the past and present situations of Area Elective Courses in German Language Teaching Programs. Findings also demonstrated that elective courses concerning German Language Teaching undergraduate programs in Turkey vary from university to university. It was concluded that most of the elective courses on the basis of universities are for the field of 'Other' (German learning / Teaching, Measurement and Evaluation), and the most courses for this field are offered by 'Hacettepe, Çukurova, İstanbul, Muğla Sıtkı Kocaman and Anadolu' universities. It was found that the second field following the field of "Other" is the area elective courses for 'Four Basic Skills'. It was revealed that German Language Teaching Undergraduate Programs of Uludağ, Trakya and Necmettin Erbakan Universities are the universities where these courses are given the most. Additionally, Dokuz Eylül and Marmara Universities are the universities with the highest number of elective courses in the field of "Country Knowledge-History-Culture". On the other hand, Ondokuz Mayıs University and Gazi University stand out in the field of "Translation". The universities with more area elective courses for the field of "Linguistics" appeared as "Marmara University" and "Hakkari University". In the field of "Literature", Marmara University stands out as the university with the highest number of area elective courses. It was highlighted in the results part that especially there is mostly lack of elective courses in the field of "Computer Assisted Foreign Language" in German Language Teaching Programs in Turkey. In 12 of the 14 universities examined, there were no courses offered regarding this field. As a result of data obtained and findings, it is recommended to conduct studies and train scientists to

fill the gaps observed in area elective courses. Furthermore, it is put forward that more cooperation would be important in determining area elective courses according to the student needs, which are distinctive for the teaching profession, by the coordination of the student faculty together with the relevant institutions. Finally, it is proposed that expanding the pool of area elective courses and presenting area elective courses from every field category as much as possible are very crucial in terms of training qualified field educators. It is also suggested that especially Computer and Media Assisted Area Elective courses should be increased in this context. Besides, Computer Literacy and Field Education courses should be particularly overlapped with the Area Elective courses, since it is beneficial and directly related with today's education policies.

1. GİRİŞ

Eğitim Fakültelerine bağlı anabilim dallarındaki ders programı ile öğrencilerin mesleki hayatlarındaki ihtiyacı olan yeterliliklerin kazandırılması amaçlanmaktadır. Her dersin kendine ait hedeflemiş olduğu kazanımları vardır. Alman Dili Eğitimi lisans programlarının misyon ve vizyonlarının da programda yer alan dersler çerçevesinde belirlendiği söylenebilir. Anabilim dalına ait ders programları YÖK'ün belirlediği dersler çerçevesinde uygulanmaktadır. 2018/2019 yılında ise yeni Almanca Öğretmenliği Programları uygulanmaya başlanmış ve alan seçmeli dersleri de YÖK'ün belirlediği yeni çerçeve içinde tüm fakültele eşit şekilde mecburi kılınmıştır. Anlaşıldığı üzere bir çerçeve ve/veya çakılı bir programdan bahsedilmektedir. Ders programlarında yer alan dersler Alan ve Alan Eğitimi dersleri, Öğretmenlik Meslek Bilgisi dersleri ve Genel Kültür dersleri olarak 3 ana kategoride sınıflandırılır. Zorunlu dersler tüm üniversitelerde aynı dönemlerde eş zamanda yürütülmektedir. Buna karşılık seçmeli dersler anabilim dalında yer alan öğretim elemanlarının uzmanlık alanlarına göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu bahsettiğimiz çerçeve programının ayırt edici dersleri bu durumda seçmeli dersler ve alan içi seçmeli dersleridir. Alan Seçmeli derslerinin bu özellikleri çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Çalışma ile Alman Dili Eğitimi Alan İçi Seçmeli Derslerinin belirlenmesi ve alanlarına göre analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Böylelikle üniversite bazında uzmanlık alanlarının belirlenmesi de gerçekleşecektir. Çalışmada Uludağ, Anadolu, Muğla Sıtkı Kocaman, On Dokuz Mayıs, Trakya, Çukurova, Hacettepe, Hakkâri, Marmara, Dokuz Eylül, İstanbul, Gazi, Atatürk ve Necmettin Erbakan Üniversitesi olmak üzere 14 Alman Dili Eğitimi programındaki alan içi seçmeli dersler tespit edilmeye çalışılmıştır. Programlardaki yapılan değişiklikler eğer web-sayfalarına ilgili anabilim dallarınca yansıtılmamışsa çalışmada buna bağlı gözükmemektedir. Bunun yanı sıra derslerin dönemleri ve alanları da çalışmanın diğer bir amacı olarak ele alınacaktır. Benzerlikler ve farklılıkların durumu da incelenmeye çalışılmıştır. Bu saydıklarımızdan yola çıkarak Alman Dili Eğitimi Lisans Programı müfredatına yönelik bir takım önceden yapılmış araştırmalar mevcuttur. Bunlardan bazıları;

oGenç, A. (2003). İlk- Ve Ortaöğretim Okullarında Almanca Öğretim Programları,

oUslu, Z. (2006). Almanca Öğretmenliği Lisans Programına İlişkin Öğrenci Görüşleri,

oDarancık, Y., & Uslu, D. (2016). Almanca Öğretmenliği Bölümlerinde Verilen Formasyon Ve Alan Derslerinin İlk Ve Orta Öğretime Uygunluğu, şeklinde sıralanabilmektedir.

Genç (2003) çalışmasında ilk ve orta öğretimde yer alan Almanca dersine yönelik müfredatın geçmişten günümüze kadar olan değişimini ele almaktadır. Sonuç olarak ise hazırlanan müfredatın hedef grubun özelliklerinin saptanması ve programın bu doğrultuda düzenlemesine vurgu yapmıştır. Uslu (2006) çalışmasında Alman Dili Eğitimi Lisans programının 2006-2007 yılları arasındaki değişimine değinmiştir. Sonuç olarak yeni programın öğrencilerin iyi bir Almanca bilgisinin olduğundan hareket ederek tasarlandığı ve mesleki derslerin ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Darancık & Uslu (2016) çalışmalarında lisans eğitimi derslerine ve yabancı dil öğretmeninde olması gereken yetilere değinmiştir. Sonuç olarak programda yapılan değişikliklerden öğretmen ve öğrencilerin olumsuz etkilendiğini ortaya koymuştur.

Seçmeli ders olarak Almanca Dersine yönelik yapılan literatur taramasında karşımıza aşağıdaki çalışmalar çıkmaktadır;

oGenç, A., Sarıçam, C., & Bakır, N. (2001). Alman Dili Eğitimi Anabilim Dallarında Okul Deneyimi-I Dersinin Uygulanması,

oÇetintaş, B., & Genç, A. (2005). Almanca Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Uygulaması Derslerine İlişkin Görüş Ve Deneyimleri, Ünver, Ş., & Genç, A. (2009). Proje Tabanlı “Karşılaştırmalı Ülke Bilgisi” Dersi,

oMollaoğlu, A., & Ceylan, Y. (2010). Die Integration der Grammatik und des Schreibunterrichts unter dem Aspekt der kreativen Schreibfertigkeit im ersten Studienjahr der Deutschlehrausbildung,

oÖrdek, E., & Tokat, H.-B. (2016). Yabancı Dil Öğretim Yöntemlerinin Turizm için Mesleki Almanca Öğretimindeki Yeterliliği’ sınıflandırılabilir.

Genç, vd. (2001) çalışmalarında YÖK tarafından 1997-1998 yılından itibaren yayımlanan Fakülte-Okul işbirliği kılavuzundan önerilen etkinlikleri Okul Deneyimi-I dersinde uygulamış ve öğretmen adaylarına uygunluğunu araştırmışlardır. Sonuç olarak bu ders ile ilgili dönem değişikliğini önermişlerdir. Ayrıca derse yönelik dönütlerin değerlendirilmesinin Almanca yapılması ile Almanca dersindeki konuşma becerisinin gelişebileceğini öne sürmüşlerdir. Çetintaş & Genç (2005) çalışmalarında Almanca Öğretmenliği bölümünde eğitim gören öğretmen adaylarının staj yaptıkları okullardaki deneyimlerini ve karşılaştıkları problemleri tespit etmişlerdir. Sonuç olarak Fakülte-Okul işbirliğinde karşılaşılan problemlere yönelik bir dizi yararlı önerilerde bulunmuşlardır.

Mollaoğlu & Ceyhan (2010) çalışmalarında dilbilgisi yöntemleri ve yaratıcı yazma derslerini birleştirerek 1. Sınıf öğrencilerinin dil becerilerinin gelişimini ve öğrenme motivasyonunun artmasını amaçlamışlardır. Sonuç olarak dil bilgisi dersinin yaratıcı yazma dersiyle daha etkili olduğu ve daha eğlenceli bir boyut kazandığını tespit etmişlerdir. Ördek & Tokat (2016) çalışmalarında turizme yönelik mesleki Almanca'nın bilgi ve beceri kazandırmadaki konumuna değinmişlerdir. Sonuç olarak; Turizm Meslek Almanca öğretimini ele alan kapsamlı bir öğretim programının geliştirilmesini, mesleki ders kitaplarının dört temel beceriyi göz önünde bulundurularak hazırlanmasını önerilmiştir.

1.1.Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı Türkiye'de bulunan Alman Dili Eğitimi (2006/2007 YÖK Programı) lisans programlarında bulunan 'Alan İçi Seçmeli' dersleri ve bu derslerin alanlarını tespit etmektir.

1.2. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, metinden çıkarılan geçerli yorumların bir dizi işlem sonucu ortaya konulduğu bir araştırma tekniğidir. Bu yorumlar, mesajın göndereni, mesajın kendisi ve mesajın alıcısı hakkındadır (Weber, 1989, s. 5' den Aktaran: Koçak & Arun, 2006, s. 22). Nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan içerik analizi, yazılı metinlerin bazı özelliklerini sayısal olarak belirten bir analiz yöntemi olup materyalin nitel analizi ve istatistiksel sonuçları arasında köprü görevi görmektedir (Bauer, 2003' den Aktaran: Göktaş, et al., 2012, s. 446-447). İçerik analizinin temel amacını toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmak olarak ifade eden Yıldırım ve Şimşek'e (2006) göre toplanan verilerin önce kavramsallaştırılması daha sonra da ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı bir biçimde düzenlenmesi ve buna göre veriyi açıklayan temaların saptanması gerekmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2006' den Aktaran: Sert, Kurtoğlu, Akıncı, & Seferoğlu, 2012, s. 313).

1.3.Evren Ve Örneklem

Çalışmanın evrenini Türkiye'deki 14 Alman Dili Eğitimi Lisans Programında yer alan seçmeli ders havuzları oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise 209 adet alan içi seçmeli ders olarak belirlenmiştir. Daha önce belirttiğimiz gibi eğer anabilim dalları seçmeli derslerdeki değişiklikleri web-sayfalarına yansıtmadıysa çalışmada bu değişiklikler veya yenilikler veri olarak kullanılamamıştır. Çalışma ulaşılabilen verilerden hareket edilerek hazırlanmıştır.

1.4. Verilerin Toplanması Ve Analizi

Çalışmada kullanılacak veriler Alman Dili Eğitimi Lisans programlarındaki alan içi seçmeli dersler olarak belirlenmiştir. Alan içi seçmeli derslere; Uludağ, Anadolu, Muğla Sıtkı Kocaman, On Dokuz Mayıs, Trakya, Çukurova, Hacettepe, Hakkari, Marmara, Dokuz Eylül, İstanbul, Atatürk, Gazi ve Necmettin Erbakan Üniversiteleri Alman Dili Eğitimi Anabilim dallarının internet sayfası üzerinden

erişilmiştir. Veriler 11 alan kategorisi içerisinde sınıflandırılmıştır. Bunlar Gramer, Ülke Bilgisi (Alman Tarihi ve/veya Kültürü), Bilgisayar Destekli Yabancı Dil, Çeviri, Edebiyat, Mesleki Almanca (Ticaret Almancası vb.), Sahne Sanatları (Drama vb.), Temel Dört Beceriye Yönelik Dersler (Okuma Becerisi vb.), Dilbilim, Felsefe, Medya- İletişim ve Diğer Kategorisi (Almanca Öğrenimi ve Öğretimine Yönelik Etkinlikler vb.) şeklinde sıralanmaktadır. Veriler her bir üniversite için birbirinden bağımsız olarak analiz edilmiştir. Analizde ders adı ve içeriği baz alınmıştır. Analiz edilen veriler grafik yardımıyla görselleştirilip yorumlanmıştır.

1.5.Alt Sorular

Türkiye’deki Alman Dili Eğitimi Lisans Programlarında;

Hangi üniversitelerde hangi alan içi seçmeli dersler yer almaktadır?

İlgili derslerin konu alanları nelerdir?

Alan içi derslerde eğilimler ne yöndedir?

Türkiye’deki Alman Dili Eğitimi bölümlerinde seçmeli ders olarak hangi alanda eksiklikler vardır?

2. TÜRKİYEDEKİ EĞİTİM FAKÜLTELERİNİN TARİHSEL SÜRECİ

Türkiye’de, günümüze gelinceye kadar öğretmen yetiştirme ile ilgili olarak farklı birçok uygulama olmuştur. 1982 yılında eğitim enstitüleri eğitim yüksekokullarına dönüştürülerek üniversitelere bağlanmıştır. Bu kurumların öğrenim süresi 1989’dan itibaren 4 yıla çıkarılmış, 1992 yılında ise eğitim fakülteleri haline dönüştürülmüştür. Daha sonra YÖK Yürütme Kurulu’nun ilgili kararı ile eğitim fakültelerinde yeni bir yapılanmaya gidilmiştir. Sonraki yıllarda değişiklikler ve düzenlemeler devam etmiştir. 2006-2007 akademik yılından itibaren programlardaki güncellemeler bunların öne çıkanlarındandır (YÖK, 2007). 2017 yılı itibari ile de bazı güncelleme çalışmaları devam etmektedir (Yılmaz, 2017). 2018-2019 eğitim öğretim yılından itibaren de yeni bir program uygulanmaya başlanmıştır. Bu programdaki seçmeli derslerin belirlenmesi YÖK genel çerçevesinde kati bir şekilde belirlendiğinden ve Üniversitelere geniş bir alan bırakılmadığından çalışmamızda yer verilememiştir. Yeni programlardaki alan seçmeli derslerinin dil öğretimi ile ilişkisi ve seçimleri bizce detaylı ayrı bir bilimsel çalışmanın kaynağını oluşturabilir.

3. ALMAN DİLİ EĞİTİMİ BÖLÜMÜ ÜZERİNE

Almanca Öğretmenliği lisans programı 4 yıldır, ancak hazırlık sınıfı ile birlikte 5 yıl sürmektedir. Buradaki genel fark programın Almanca ile veya başka bir dil ile de sınav koşulunu yerine getirip getirmemesine bağlı olarak değişmesidir. Almanca dışında kabul şartında başka bir yabancı dil ile alan programların hazırlık sınıfları mevcuttur. Genel itibariyle öğrenciler hazırlık sınıfında temel beceriler olan konuşma, okuma, yazma ve anlama becerilerinin dışında dil bilgisi ve benzeri ders ve ders içerikleri görmektedirler. Almanca Öğretmenliği bölümlerinin çoğu,

öğrencilerini üniversite sınavında İngilizce alanından almaktadır. Bu durumda üniversite sınavında Almanca ile karşılaşmayacak öğrencilerde Almanca ile ilgili bir önemsememe algısı oluşturmaktadır. Kırmızı'nın da (2011) de belirttiği gibi Almanca Öğretmenliği bölümünde öğrenim gören öğrencilerin bir kısmı, dil puanları bir İngilizce bölümüne yetmediği için zorunlu bir tercihle Almanca Bölümlerine yönelmişlerdir. Konu bağlamında Almanca Öğretmenliği Lisans programları ile ilgili kısa bir tarihsel gelişim ve bilgi aşağıda sunulmaya çalışılmıştır.

3.1. Alman Dili Eğitimi Bölümündeki Derslerin Tarihsel Gelişimi

Alman Dili Eğitimi ait farklı yöntemlerin etkilediği farklı programların varlığı bilinmektedir. Ancak çalışmamızda özellikle 2006-2007 Alman Dili Eğitimi Programına ve Alan İçi Seçmeli Derslere yoğunlaştık. Sebepleri kısaca yeni programın henüz mezunlarını vermemiş olması, alan seçmeli derslerin tüm anabilim dallarına eşit şart koşulması ve programın henüz yeni olması gibi nedenlerdir. 2006-2007 yılında Almanca Öğretmenliği müfredat programında yapılan değişikliklerle programa bazı dersler eklenmiş, bazıları da çıkartılmıştır. Uslu'nun (2006) da dikkat çektiği üzere öğrencilerin ilgi ve becerilerini geliştirmeye yönelik seçmeli dersler uygulanmamakta, ayrıca Almancanın anadil olarak konuşulduğu ülkeler hakkında ülke bilgisi dersleri de bulunmamaktadır. Özellikle Ülke Bilgisi dersinin beklentileri karşılamaya olumlu katkı sağladığının altı çizilmiştir. Son olarak 2018 yılında yeni bir program yayımlanmıştır. Uslu'nun (2006) dikkat çektiği üzere önceki programların etkisi özellikle seçmeli ders müfredatına yansımaktadır. Ana hatlarıyla özellikle seçmeli derslerin yeni programda daha çok önemsendiği söylenebilir. Kredi saatinde önemli bir değişikliklere olmasa da artan sayılara dikkat çekmiştir. Toplamda yedi olan seçmelilerden dördünün alan bilgisi ile alakalı olduğunu belirtmiştir.

3.2. Alman Dili Eğitimi Lisans Programı Alan İçi Seçmeli Derslerin İçerikleri

Alman Dili Eğitimi Lisans Programına ilişkin 'Alan İçi Seçmeli Derslerin' içerikleri hedeflenen kazanımlar doğrultusunda düzenlenmektedir. Alman Dili Eğitimi alan içi seçmeli dersler bu noktada dört temel başlık altında toplanmıştır[e4]

"Temel dil becerilerini Geliştirmeye Yönelik Dersler: Konuşma veya Okuma Becerileri vb. Genel Kültür Dersleri: Bu gruptaki dersler öğrencilerin dil kültür bağlantısını kurmalarını dile daha geniş bir açıdan bakmalarını sağlamayı amaçlamaktadır. Kısa Öyküler, Roman, Şiir ve Drama İncelemesi ve Öğretimi gibi dersler bu amaca yönelik derslerdir. Dil Öğretimine ve Eğitime Yönelik Dersler: Dil farklı yaş gruplarına, öğretimi konusunda teorik ve uygulamaya yönelik dersler bu grupta yer almaktadır. Ayrıca, çağdaş dil öğretiminin gerekliliği olan dil eğitiminde teknoloji kullanımını, öğretim malzemesi değerlendirmeyi ve uygulamayı ve sınav hazırlayıp

değerlendirmeyi içeren dersler de bu grubun içinde sayılabilir. Öğretmenlik Formasyonu Dersleri: Öğrencilerin öğretmenlik bilinci ve bilgisini arttırmaya yönelik Öğretimde Planlama ve Sınıf Yönetimi dersleri ve benzerleri. bu grupta sayılabilir” (www.anadolu.edu.tr). (Darancık & Uslu, 2016, s. 227)

4. BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde Üniversitelerin alan içi seçmeli ders havuzunda bulunan dersler kendi aralarında ‘alan uzmanlıklarına ve alan içi yakınlık derecelerine’ göre sınıflandırılmıştır. Alana yönelik sınıflandırma; Gramer, Ülke Bilgisi (Alman Tarihi ve/veya Kültürü), Bilgisayar Destekli Yabancı Dil Öğretimi, Çeviri, Edebiyat, Mesleki Almanca (Turizm, Ticaret), Sahne Sanatları (Sinema vb.), Dört Temel Beceri (Okuma becerisi vb.), Dilbilim, Felsefe, Diğer (Almanca Öğretimine yönelik etkinlikler/ vb.) olmak üzere 11 kategoride değerlendirilmiştir. Veri olarak sunduğumuz Alan Seçmeli Derslerini üniversitelerin web-sayfalarından elde ettiğimizi bir kez daha belirtmekte fayda görüyoruz. Bazen sadece ilgili programdan elde edilen veriler olduğunda, normalde var olan ama ilgili programda o dönemlerde açılmayan veya ayrıca alan seçmeli dersler havuzu verilmediğinden çalışmaya alınmayan bazı alan seçmeli derslerin olabileceği kanısındayız. Sadece elde edilen verilerden yola çıkabileceğimizden değerlendirmemizi ve tespitlerimizi de buna göre şekillendirdiğimizi belirtmeliyiz. Ayrıca veriler toplanırken özellikle Alan İçi Seçmeli kodları dikkate alınmıştır, sevhen yanlış kod verilip Alan İçi Seçmelisi diye eklenmiş derslerin de olabileceğinin de kanısındayız.

4.1. Uludağ Üniversitesine Yönelik Bulgular

Tablo 1. Uludağ Üniversitesinde ‘Alan İçi Seçmeli Ders’ olarak aşağıda yer alan dersler okutulmaktadır.

Yazışma Teknikleri	Kültürel Etkinlikler ve Değerlendirme
Dil ve İletişim	Kısa Metin Yorumlama
Uygulamalı Dilbilgisi I-II-III	Uygulamalı Dinleme Konuşma I-II-III
Alman Kültür Tarihi	Güncel Metin Çalışmaları
Almanca Ticari Yazışma	Çeviri
Sınav Hazırlama ve Değerlendirme	Alman Edebiyatı ve Sinema Uyarlama

Bu dersler alan olarak kendi içerisinde sınıflandırıldığı zaman en çok dört temel beceriye ve dilbilime yönelik alan içi seçmeli derslerin olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Dört temel beceriye yönelik derslere Yazışma Teknikleri ve Uygulamalı Konuşma örnek olarak verilebilir. Dilbilime yönelik dersler ise Uygulamalı Dilbilgisi olarak değerlendirilmektedir. Alan içi seçmeli ders havuzunda yer alan diğer dersler ise Ülke Bilgisi, Çeviri, Edebiyat gibi alanlara

dağılırken, bu alanlar içerisinde yer almayan ‘Bilgisayar Destekli Yabancı Dil Öğretimi’ kategorisi yer almaktadır. Buna göre seçmeli ders havuzunda ağırlıklı olarak Dört Temel Beceriye ve Dilbilimine yönelik derslerin yanı sıra ‘Bilgisayar Destekli Yabancı Dil Öğretimi’ ve ‘Felsefe’ hariç her bir alana yönelik alan içi seçmeli ders yer almaktadır.

4.2. Anadolu Üniversitesine Yönelik Bulgular

Tablo 2. Anadolu Üniversitesine Yönelik Seçmeli Dersler Aşağıda verildiği gibidir;

Alman Dil ve Kültür Tarihi	Roman İncelemesi ve Öğretimi
Kısa Öykü incelemesi	Sınıf İçindeki Söylemler I-II
Akademik Almanca I- II	Yazışma Teknikleri I- II
Metin Dilbilimi	Dil Öğretimi Semineri
Türkçe Metinlerde Çalışma Yöntemleri	Ticari Almanca I- II
Almancadan Akademik Çeviri	Yabancı Dil Öğretiminde Drama
Şiir İncelemesi	Almanca Yeterlilik Sınavı

Yukarıda verilen dersler alan bazında incelendiği zaman karşımıza en çok ‘Diğer kategorisi Alan İçi Seçmeli Dersler’ çıkmaktadır. Diğer kategorisinde alan dersler ise ‘Akademik Almanca’ ve ‘Dil Öğretimi Semineri’ benzeri derslerdir. Bununla birlikte ‘Edebiyat’ kategorisi listede karşımıza en çok çıkan ikinci alan olarak değerlendirilebilir. Edebiyat alanına yönelik derslere; ‘Roman İncelemesi ve Öğretimi’ ve ‘Kısa Öykü İncelemesini’ sayabiliriz. Yukarıda yer alan seçmeli dersler kategorisinde ‘Bilgisayar Destekli Yabancı Dil Öğretimi’, ‘Felsefe’ ve ‘Medya İletişim’ alanlarına yönelik dersler yer almamaktadır. Bu alanlar dışında yer alan derslerin kendilerine ait kategorileri mevcuttur.

4.3. Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesine Yönelik Bulgular

Tablo 3. Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesinin seçmeli ders havuzunda yer alan dersler aşağıda sıralandığı gibidir.

Karşılaştırmalı Türk-Alman Kültür Tarihi	Genel Çeviri (Almanca-Türkçe)
Kültürlerarası İletişim	Yabancı Dil Öğretiminde NLP Uygulamaları
Yabancı Dil Öğretiminde Medya Uygulamaları	İleri İngilizce II-III
Yabancı Dil Öğretiminde Drama	Toplum Dilbilim
Popüler Kültür	Mesleki Yabancı Dil Öğretme Stratejileri
Yabancı Dil Öğretiminde Proje Çalışmaları	Ders İçi Aktivite ve Öğretimi
Yabancı Dil Politikası	Medya Okuryazarlığı
Mitolojiye Giriş	Bilgisayar Destekli Almanca Öğretimi
Metin Türleri ve Öğretimi	Dil Öğretimi Stratejileri

Yukarıda seçmeli ders havuzunda yer alan 18 adet ders sıralanmıştır. Dersleri kendi aralarında alan bazında incelediğimiz zaman karşımıza çıkan sonuç derslerin çoğunluğunun ‘Diğer’ kategorisinde yer aldığıdır. Bu kategoride toplamda 7 ders yer almaktadır. Bu derslere Yabancı Dil Öğretiminde NLP Uygulamaları ve Yabancı Dil Öğretiminde Proje Çalışmaları sayılabilir. Devamında ise Ülke Bilgisi kategorisi ikinci sırada seçmeli derslerin en çok olduğu alandır. Bu alana yönelik derslere Kültürlerarası İletişim ve Popüler Kültür örnek verebiliriz. Bununla karşın seçmeli ders havuzunda (Edebiyat, Gramer ve Temel Dört Beceri) alanlarına yönelik dersler göze çarpmamaktadır.

4.4. Ondokuz Mayıs Üniversitesine Yönelik Bulgular

Tablo 4. Ondokuz Mayıs Üniversitesinin seçmeli ders havuzunda yer alan dersler aşağıda sıralandığı gibidir.

Güncel Türk Edebiyatından Seçmeler	Dil ve Kültür
Sözcük Bilgisi I-II	İleri Konuşma Becerileri I
Almanca-Türkçe Çeviri	Çeviri Yöntemleri
Türkçe-Almanca Çeviri	Çeviri Eleştirisi
Dünya Edebiyatından Seçmeler	Çağdaş Türk Tiyatrosu

Yukarıda yer alan alan içi seçmeli dersler incelendiğinde derslerin çoğunluğunun ‘Çeviri’ ve ‘Edebiyat’ alanlarına yönelik olduğu sonucu ortaya

çıkılmaktadır. Çeviriye yönelik dersler ‘Almanca-Türkçe Çeviri ve Çeviri Yöntemleri vb. dersleri şeklindedir. ‘Edebiyat’ alanına yönelik dersler ise ‘Güncel Türk Edebiyatından Seçmeler vb. dersler şeklindedir. ‘Bilgisayar Destekli Yabancı Dil Öğretimi, Mesleki Almanca, Medya İletişim, Diğer (yabancı dil öğrenme/öğretme)’ alanlarına yönelik seçmeli ders yer almamaktadır.

4.5. Trakya Üniversitesine Yönelik Bulgular

Tablo 5. Trakya Üniversitesinin seçmeli ders havuzunda yer alan dersler aşağıda sıralandığı gibidir.

Batı Kültür	Drama
Duyuma-Anlama Becerisi	Kelime-Hazinesi
Uzmanlık Metinleri Analizi	Yazılı Teknik ve Anlatım Uygulamaları
Yazınsal Metin Çevirisi	Çeviri Uygulamaları
Çocuk Gençlik Yazını	Proje Çalışması
Bilgisayar Destekli Dil Öğretimi	Çoklu Ortam Araçları Kullanımı
Hızlı Okuma Teknikleri	Kısa Öykü İncelemeleri
İkinci Yabancı Dil I-II-III	

Yukarıda yer alan derslerin alanlarını incelediğimizde derslerin çoğunun ‘Temel Dört Beceriye’ yönelik olduğu sonucu çıkmaktadır. Bu alan yönelik dersler (Duyuma-Anlama ve Kelime Hazinesi, gibi derslerdir. Bununla birlikte ‘Çeviri ve Bilgisayar Destekli Yabancı Dil Öğrenimi’ kategorisi listede ikinci sırada yer almaktadır. Çeviri alanına yönelik derslere Yazınsal Metin Çevirisi, vb. dersleri verebiliriz. Bilgisayar Destekli Yabancı Dil Öğretimine yönelik derslere ise Bilgisayar Destekli Dil Öğretimi ve Çoklu Ortam Araçları Kullanımı derslerini verebiliriz. Bunun dışında ders havuzunda ‘Gramer, Felsefe ve Medya İletişim’ alanları dışında diğer alanlara yönelik sayıları azda olsa dersler yer almaktadır.

4.6. Çukurova Üniversitesine Yönelik Bulgular

Tablo 6. Çukurova Üniversitesinin seçmeli ders havuzunda yer alan dersler aşağıda sıralandığı gibidir.

Oyunlarla Almanca Öğretimi I-II	Çeviri Alıştırmalar I-II
Almanca Dialoglar	Şarkılarla Almanca
Almanca Kısa Oyun Hazırlama I-II-III-IV	İleri Dilbilgisi Çalışmaları
Alman. Çevirilen Türkçe Eserlerden Seçmeler	Çocuk Edebiyatı I
Almanca Ders Sunumu	Yabancı Dil Öğrenme Kuramları
Almanca Kısa Metinler II	Sözdizim I-II
Karşılaştırmalı Yazınbilim I-II	Almanca Düşünce Tarihi I

Yukarıda yer alan ‘alan içi seçmeli derslerin alanları incelendiğinde, ‘Diğer’ kategorisinde yer alan derslerin çoğunluğu oluşturduğu ortaya çıkmaktadır. Bu alana yönelik derslere ‘Yabancı Dil Öğrenme Kuramları’ sayabiliriz. ‘Diğer’ alanının devamında ‘Edebiyat’ alanı seçmeli derslerde karşımıza en çok çıkan ikinci, alan olarak değerlendirilebilir. Bu alana yönelik derslere ‘Çocuk Edebiyatı I ve Karşılaştırmalı Yazınbilim I-II’ yi sıralayabiliriz. Seçmeli ders havuzunda Bilgisayar Destekli Yabancı Dil Öğretimi ve benzeri alanlara ait pek ders göze çarpmamaktadır.

4.7. Hacettepe Üniversitesine Yönelik Bulgular

Tablo 7. Hacettepe Üniversitesinin seçmeli ders havuzunda yer alan dersler aşağıda sıralandığı gibidir;

Almanca Öğretiminde Sınav Hazırlama ve Değerlendirme	Alman Kültür Tarihi
Dil Tarihi	Çeviri I-II
Etkili İletişim	Bilim Tarihi
Alman Medyasında Türkler	Almanya’da Türk Göçmenler
Alman Medyasında Türk Göçmenler	Sözlü Çeviri
Dünya Edebiyatı	Almanca Öğretim Programları
Karşılaştırmalı Ülke Bilgisi	Bilimsel Araştırma Yöntemleri
İleri Almanca Dilbilgisi	Almanca Öğretiminde Drama

Almanca Öğretiminde Müzik	Türkiye’de Yabancı Dil Öğretim Tarihi
Film İnceleme	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi
Ekonomi Almancası	Türk Kültürü
Alan Eğitiminde Eğilimler	Kültürlerarası Öğrenme ve Öğretme

Yukarıda yer alan dersler alanlarına göre incelendiğinde karşımıza ‘Ülke Bilgisi-Tarih-Kültür’, ‘Diğer alanına yönelik dersler sıkça çıkmaktadır. ‘Ülke Bilgisi-Tarih-Kültür’ alanına yönelik derslere ‘Alman Kültür Tarihi ve Dil Tarihini’ sıralayabiliriz. Diğer alanına yönelik dersler ise ‘Almanca Öğretiminde Sınav Hazırlama ve Değerlendirme’ vb. derslerdir. Her iki alandaki dersler listede sıkça belirlenmiştir. Listede ikinci olarak karşımıza çıkan alan ‘Medya-İletişim’ alanıdır. Bu kategoride yer alan derslere örnek olarak ‘Alman Medyasında Türkler ve Alman Medyasında Türk Göçmenler’ şeklinde verebiliriz. Bu verilerin dışında kalan alanlara yönelik daha az alan seçmelisi olduğu göze çarpmaktadır.

4.8. Hakkari Üniversitesine Yönelik Bulgular

Tablo 8. Hakkari Üniversitesinin seçmeli ders havuzunda yer alan ‘alan içi dersler’ aşağıda sıralandığı gibidir;

Karşılaştırmalı Ülke Bilgisi I	Çeviri Alıştırmaları II
Almanca Kısa Oyun Hazırlama	Yabancı Dil Öğrenme Kuramları I
Deyim Bilgisi I	Sözcük Bilgisi I
İleri Dilbilgisi Çalışmaları	Yazınbilim I
Almanca Kısa Metin İncelemesi	Toplum Dilbilimi
Karşılaştırmalı Yazınbilim	Sözdizimi

Yukarıda yer alan derslerin alanlarına göre incelendiğinde, karşımıza en çok çıkan alan ‘Dilbilim’ olarak değerlendirilebilir; bu alana yönelik derslere ‘Sözcük Bilgisi I ve İleri Dilbilgisi Çalışmaları’ni sayabiliriz. İkinci olarak karşılaştığımız diğer alanlar ise ‘Edebiyat’ ve ‘Diğer’ alanlarına yönelik derslerdir. Edebiyat alanına yönelik derslere ‘Yazın Bilim-I’, vb. dersleri sınıflandırılabiliriz. ‘Diğer alanlarına yönelik derslere ise ‘Almanca Kısa Oyun Hazırlama’ sayılabilir. Bu verilerin yanı sıra listede ‘Bilgisayar Destekli Yabancı Dil Öğretimi veya Felsefe grubu’ benzeri diğer alanlara yönelik alan içi seçmeli dersler yer almamaktadır.

4.9. Marmara Üniversitesine Yönelik Bulgular

Tablo 9. Marmara Üniversitesinin seçmeli ders havuzunda yer alan dersler aşağıda sıralandığı gibidir;

Kültürlerarası Yeterlilik	Kültür Tarihi
Mitolojiye Giriş	Almancadan Türkçeye Çeviri
Drama Eğitimi	Bilim Tarihi
Düşünce ve Kültür Tarihi	Türkçeden Almancaya Çeviri
Alman Şiirinin Didaktiği	Pragmatik
Lexikoloji	Semantik
Uygulamalı Dilbilimi	Alman Türk Çocuk Edebiyatı
Alman Türk Gençlik Edebiyatı	Alman Dil Tarihi
Metin Dilbilim	Alman Edebiyat Tarihi
Dünya Edebiyatından Seçilmiş Eserler	Karşılaştırmalı Edebiyat

Yukarıda yer alan ‘seçmeli dersler’ kategorisinde yer alan en çok ders ‘Ülke Bilgisi-Tarih-Kültür’, ‘Dilbilim’ ve ‘Edebiyat’ başlıkları altında yer almaktadır. Bu alanlara ‘Kültür Tarihi’ dersini sayabiliriz. ‘Dilbilim’ alanına ise Anlambilim dersi göze çarpmaktadır. Edebiyat kategorisinde yer alan derslere Alman Edebiyat Tarihi dersini sayabiliriz. Bununla birlikte ‘Gramer, Bilgisayar Destekli Yabancı Dil öğrenimi/Öğretimi, Mesleki Almanca, Dört Beceri ve Medya ve İletişim’ alanlarına yönelik listede ‘alan içi seçmeli ders’ yer almamaktadır. Bu alanların dışında kalan tüm alanlara yönelik seçmeli dersler listede yer bulmaktadır.

4.10. Dokuz Eylül Üniversitesine Yönelik Bulgular

Tablo 10. Dokuz Eylül Üniversitesinin seçmeli ders havuzunda yer alan dersler aşağıda sıralandığı gibidir;

Düşünce ve Uygarlık Tarihi	İleri Metin Analizi
Çeviriye Giriş	Dinleme ve Anlama I-II
Almanca Deyim ve Atasözleri	Dilbilimsel Hata Analizi
Özel Alan Çevirisi I-II	Dil Kültürü
Karşılaştırmalı Türk-Alman Felsefesi	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi
Çağdaş Alman Edeb. Seçmeler	

Yukarıda yer alan dersler alanlarına göre incelediğinde, en çok alan seçmeli dersin ‘ülke Bilgisi-Tarih-Kültür’ başlığı altında yer aldığı tespit edilebilir. Bu kategoriye yönelik dersler ‘Düşünce ve Uygarlık Tarihi ile Almanca Deyim ve Atasözleri’ni sayabiliriz. Listede yer alan derslere ilişkin karşımıza en çok çıkan ikinci alanlar ise ‘Dilbilim’ ve ‘Çeviri’ olarak sınıflandırılabilir. ‘Dilbilim’ alanına yönelik dersler; ‘İleri Metin Analizi, ve Dilbilimsel Hata Analizi’ şeklindedir. ‘Çeviri’ alanına yönelik dersler ise ‘Çeviriye Giriş, Öz Alan Çevirisi I-II’ olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra ‘Gramer, Bilgisayar Destekli Yabancı Dil Öğretimi/Öğrenimi, Mesleki Almanca, Sinema-Tiyatro, Medya-İletişim’ alanları dışında kalan tüm alanlara yönelik seçmeli ders/ dersler listede yer almaktadır.

4.11. İstanbul Üniversitesine Yönelik Bulgular

Tablo 11. İstanbul Üniversitesinin ders havuzunda yer alan ‘seçmeli dersler’ aşağıda verildiği gibidir;

Materyal Geliştirme ve Uyarlama	Metinlerle Kültür Çalışmaları
Çeviri	Edebi Metin İnceleme ve Öğretimi I-II-III
Almanca Öğretiminde Yeni Yönelimler	Çocuklara Yabancı Dil Öğretimi
Almanca Öğretiminde Sınav Hazırlama ve Değerlendirme Teknikleri I-II	Eğitimde Proje Çalışmaları
Almancanın İkinci Yabancı Dil Olarak Öğretiminde İlke ve Yöntemler	

Yukarıdaki listede yer alan dersler alanlarına göre değerlendirildiğinde, karşımıza çıkan en çok ‘Diğer’ alanına yönelik dersler olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu alana yönelik derslere; ‘Almanca Öğretiminde Yeni Yönelimler ve Almancanın İkinci Yabancı Dil Olarak Öğretiminde İlke ve Yöntemler’ derslerini verebiliriz. Bir başka alan ise ‘Dilbilim’dir. Bu alana yönelik ise Metinlerle Kültür Çalışmaları’nı sayabiliriz. Bu verilerle birlikte listede Medya-İletişim ve benzeri alanlar ait alan içi seçmeli derslere fazla rastlanamamaktadır.

4.12. Gazi Üniversitesine Yönelik Bulgular

Tablo 12. Gazi Üniversitesinin seçmeli ders havuzunda yer alan dersler aşağıda sıralandığı gibidir;

Dil Tarihi	Almanca-Türkçe Çeviri Seçmeli I
Türkçe- Almanca Çeviri Seçmeli II	Karşılaştırmalı Alman Edebiyatı
Karşılaştırmalı Dilbilgisi	İleri Sözlü Anlatım-II
İkinci Yabancı Dil-I (İngilizce) 5.Yarıyıl	İkinci Yabancı Dil-I (İngilizce) 6.Yarıyıl
Türkçe- Almanca Çeviri Seçmeli IV	Almanca-Türkçe Çeviri Seçmeli III
İkinci Yabancı Dil-I (İngilizce) 7.Yarıyıl	

Yukarıda yer alan dersler alanlarına göre incelendiğinde en çok alan seçmeli derslerin ‘Çeviri’ ve ‘Yabancı Dil’ alanında olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu alana yönelik dersler ‘Almanca-Türkçe Çeviri’, ‘Türkçe-Almanca Çeviri’ ve ‘İkinci Yabancı Dil’ olarak sıralanmaktadır. Bununla birlikte ‘Ülke Bilgisi-Tarih-Kültür, Edebiyat’ alanlarına yönelik seçmeli derslerde listede yer almaktadır. ‘Ülke Bilgisi-Tarih-Kültür’ alanına yönelik ‘Dil Tarihi’ edebiyat alanına yönelik ise ‘Karşılaştırmalı Alman Edebiyatı’ dersleri karşımıza çıkmaktadır. Listede yer alan verilere göre diğer belirlenen alan içi seçmelileri pek fazla göze çarpmamaktadır.

4.13. Atatürk Üniversitesine Yönelik Bulgular

Tablo 13. Atatürk Üniversitesinin seçmeli ders havuzunda yer alan dersler aşağıda sıralandığı gibidir;

Almanca Öğretiminde Edebi Metinler	Almanca-Türkçe Çeviri Seçmeli I
Türkçe- Almanca Çeviri Seçmeli II	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi
Türk Kültürü	Almanca Sözlü Anlatım
İleri Almanca Dilbilgisi	İkinci Yabancı Dil I-II

Yukarıda yer alan dersler alanlarına göre incelendiğinde en çok alan seçmeli derslerin ‘çeviri’, ‘kültür’ ve ‘yabancı dil’ alanında olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu alana yönelik dersler ‘Almanca-Türkçe Çeviri’, ‘Türk Kültürü’ ve ‘İkinci Yabancı Dil’ olarak sıralanmaktadır. Bununla birlikte ‘Temel Dil Becerilerine’ yönelik seçmeli alan dersleri listede yer almaktadır. Listede yer alan verilere göre diğer belirlenen Alan İçi Seçmelileri örneğin Bilgisayar Destekli Yabancı Dil Öğretimi gibi seçmelilere rastlanamamıştır.

4.14. Necmettin Erbakan Üniversitesi'ne Yönelik Bulgular

Tablo 14. Necmettin Erbakan Üniversitesi'nin havuzunda yer alan seçmeli dersler aşağıda sıralandığı gibidir;

Fonetik	Çeviri Yöntemleri	Kısa Hikaye İncelemesi
Almanca Sözcük Bilgisi	Almanca Metin Bilgisi	Konuşma Becerileri
Uygulamalı Dilbilimi	Metinlerle Dilbilgisi	İleri Yazma
Bilimsel Metinler	Türkçe-Almanca Çeviri	Almanca-Türkçe Çeviri
Girişimcilik Kültürü	İleri Konuşma Becerileri	Metin Analizi
Yazınsal Türler	Kültürlerarası İletişim	İletişimsel Yeti
Şiir İncelemesi	Anlam Bilim	

Yukarıda yer alan seçmeli derslerin alanları incelendiğinde, en çok 'Dört Temel Beceriye' yönelik derslerin olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu kategoriye yönelik derslere Fonetik ve Almanca Sözcük Bilgisi dersleri verilebilir. Bununla beraber en çok karşımıza çıkan ikinci alan ise 'Dilbilim' alanıdır. Bu kategoriye ait dersler; 'Almanca Metin Bilgisi ve Uygulamalı Dilbilimi' vb. derslerdir. Bu verilerin yanı sıra listede 'Bilgisayar Destekli Yabancı Dil Eğitimi veya Mesleki Almanca, diğer kategorilerine ilişkin seçmeli derslerin yer almadığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Alman Dili Eğitimi Programlarının alan içi seçmeli ders dağılımlarına detaylı bakışımızdan sonra tablolarda yer alan verilere göre en çok seçmeli dersin olduğu üniversite 24 adet dersle 'Hacettepe Üniversitesi'dir. Hacettepe Üniversitesi'ni 20 şer ders ile Marmara- ve Necmettin Erbakan Üniversitesi takip etmektedir. Bununla beraber diğer kalan üniversitelerde nicel olarak çok anlamsal farklara rastlanmamaktadır. Aslında burada açılan derslerin sayısından öte hedef grubuna ve ihtiyaçlarına ne kadar cevap verip vermediği önemlidir kanısındayız, ayrıca süreç içerisinde de değişiklikler olabileceğinden nicel veriler üzerinde çok durmamaktayız. Bu noktada özellikle öğrencilerin alan seçmeli derslerin belirlenmesinde daha etkin rol oynayıp üniversitelerinde bunu dikkate alması daha yararlı ve etkili olur kanaatindeyiz.

Elde ettiğimiz seçmeli derslerin eğilimlere göre dağılımlarına geçmeden yeni 2018 Almanca Öğretmenliği Programlarındaki alan seçmeli derslerinin bir tablosunu da çalışmamızın bu kısmında sunmak istiyoruz. Böylece dün ve bugün ile ilgili de bir pencere de açılmış olacaktır. Var olan yeni Alan İçi Seçmeli'ler tablosunda sunulmaktadır. Ayrıca bu derslerin dışında eğer varsa ilgili kurumlar tarafından okutulabilir dersler ise önerilip YÖK tarafından onaylanması ile alan İçi Seçmeli havuzuna eklenebilir.

Tablo 15: Yeni YÖK Almanca Öğretmenliği Alan Seçmeli Dersleri

Akademik Almanca	Almanca Öğretiminde Drama	Almanca Öğretiminde Materyal Tasarımı*
Almanca Öğretiminde Yeni Teknolojiler*	Almanca-Türkçe Çeviri	Türkçe-Almanca Çeviri
Dil Felsefesi*	İleri Almanca Dil Bilgisi*	Karşılaştırmalı Dil Bilgisi
Karşılaştırmalı Ülke Bilgisi	Kültürlerarası Öğrenme ve Öğretme	Sınıf İçi Öğrenmelerin Değerlendirilmesi*
Sosyodilbilimi ve Dil Öğretimi*		

Her ne kadar tabloda * ile belirtilen derslerin bire bir aynı isimli dersler daha önceden elde ettiğimiz Alan Seçmeli Dersler içerisinde rastlanmadıysa da, benzer isimli ders ve ders içerikleri mevcuttur. Ancak özellikle bu grup içerisinde ayrılan ve nispeten daha yeni Alan Seçmeli Ders havuzuna yerleşmiş olan ‘Dil Felsefesi’, ‘Sınıf İçi Öğrenmelerin Değerlendirilmesi’ ve ‘Sosyodilbilimi ve Dil Öğretimi’ gibi dersler dikkatimizi çekmiştir.

Tablo 16: Üniversitelere Göre En Çok Alan İçi Eğilimler

<i>Diğer (Almanca Öğrenimi/Öğretimi- Ölçme Değerlendirme)</i>	<i>Dört Temel Beceri</i>	<i>Ülke Bilgisi - Tarih - Kültür</i>	<i>Çeviri</i>	<i>Dilbilim</i>	<i>Edebiyat</i>
<i>Hacettepe</i>	Uludağ	Dokuz Eylül	Ondokuz Mayıs	Marmara	Marmara
<i>Çukurova İstanbul</i>	Trakya Necmettin Erbakan	Marmara	Gazi Atatürk	Hakkari	
<i>Muğla Sıtkı Kocaman</i>					
<i>Anadolu</i>					

Tablo 16’ de yer alan verilere göre Türkiye’deki Almanca Öğretmenliği lisans programına ilişkin seçmeli dersler Üniversiteden Üniversiteye farklılık göstermektedir. Üniversiteler bazında seçmeli derslerin çoğu ‘Diğer’ (Almanca öğrenimi/Öğretimi, Ölçme Değerlendirme) alanına yöneliktir. Bu alana yönelik en çok dersler ‘Hacettepe, Çukurova, İstanbul, Muğla Sıtkı Kocaman ve Anadolu’ Üniversitelerinde yer almaktadır. Bu eğilimin ortaya çıkması son derece doğaldır, çünkü bu dersler ‘Alan Eğitimi’ ile yakından ilgili, önemli ve ayırt edicidir. Bu alanı takip eden ikinci bir alan ise ‘Dört Temel Beceri’ ye yönelik alan içi seçmeli derslerdir. Bu alandaki eğilim yoğunluğu da beklentileri karşılamaktadır, öğreteceklerin öğretecekleri becerileri geliştirmeye yönelik ders sayılarının artırılmasına önem vermesi, özellikle hedef grupların bölümlere giriş özellikleri

dikkate alındığında doğaldır. Uludağ, Trakya ve Necmettin Erbakan Üniversitelerinin Almanca Öğretmenliği Lisans Programı bu derslerin en çok verildiği üniversiteler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte Dokuz Eylül ve Marmara Üniversiteleri ‘Ülke Bilgisi-Tarih- Kültür’ alanına yönelik seçmeli derslerin en çok olduğu üniversiteler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ondokuz Mayıs Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi ise ‘Çeviri’ alanında ön plana çıkmaktadır. Dilbilim alanına yönelik seçmeli derslerin fazla olduğu üniversiteler ise ‘Marmara Üniversitesi’ ve ‘Hakkari Üniversitesi’ olarak karşımıza çıkmaktadır. Edebiyat alanında ise ‘Marmara Üniversitesi’ seçmeli derslerin en çok olduğu üniversite olarak ön plana çıkmaktadır.

Tablo 17: Üniversitelere Göre Eksik Olan Seçmeli Ders Alanları

Alanlar Üni.	Gramer A.	Ülke Bilg. A.	Bilg. D. A.	Çeviri A.	Edebiyat A.	Mesleki Alm. A.	Sinema A.	Dört B. A.	Dilbilim A.	Medya İlet. A.	Diğer A.
Uludağ Üni.	x	x	yok	x	yok	x	x	x	x	x	x
Anadolu Üni.	yok	x	yok	x	x	x	yok	x	x	x	x
Muğla S.K.Ü.	yok	x	x	x	x	x	yok	yok	x	x	x
On Dokuz M.Ü.	yok	x	yok	x	x	yok	yok	x	yok	yok	x
Trakya Üni.	yok	x	x	x	x	yok	yok	x	x		x
Çukurova Üni.	x	x	yok	x	x	yok	yok	yok	x	x	x
Hacettepe Üni.	x	x	yok	x	x	x	x	yok	yok	x	x
Hakkari Üni.	x	x	yok	x	yok	yok	yok	yok	x	yok	x
Marmara Üni.	yok	x	yok	x	x	yok	yok	yok	x	yok	yok
Dokuz Eylül Üni.	yok	x	yok	x	x	yok	yok	x	x	yok	yok
İstanbul Üni.	yok	x	yok	x	x	x	yok	yok	x	yok	x
Gazi Üni.	x	x		x	x			x			
Necmettin Erbakan Üni.	yok	yok	yok	x	x	yok	yok	x	x	x	x
Atatürk Üni.	x	x	yok	x	x	yok	yok	x	yok	yok	x

Yukarıda verilen tabloda hangi üniversitede hangi alana yönelik seçmeli derslerin bulunmadığına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Buna göre Türkiye’deki

Almanca Öğretmenliği programında en çok ‘Bilgisayar Destekli Yabancı Dil’ öğretimi alanına yönelik seçmeli ders eksikliği ön plana çıkmaktadır. İncelenen 14 Üniversiteden 12’sinde bu alana yönelik herhangi bir ders yer almamaktadır. Bu verileri ‘Medya İletişim’ kategorisi de desteklemektedir. 8 üniversitede bu alana yönelik ders/dersler bulunmamaktadır. Pandemi sonrası yaşanan durumlar ise bu alanların ne kadar güçlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bu yüzden bu tespitin dikkate değer olduğunu düşünmekteyiz. Alan içi seçmeli ders kategorisinde karşımıza çıkan diğer bir eksik alan ise ‘Mesleki Almanca ve Felsefe’ kategorilerine aittir. Her iki kategoride 8 Üniversitede alana yönelik herhangi bir alan içi seçmeli ders yer almamaktadır. Bu verilerin karşısında sadece ‘Çeviri’ kategorisi tüm üniversitelerde ‘alan içi seçmeli ders’ olarak okutulmaktadır. Elde edilen veriler neticesinde alan içi seçmeli derslerde görülen boşluğu tamamlayacak ‘alan açıklarını kapatacak çalışmalar ve bilim insanları’ yetiştirilmesi tavsiye edilmelidir. Bununla birlikte alan içi seçmeli derslerin çeşitliliğinin belirlenmesinde öğrencilerin bilgi, beceri, tutumlarına başvurulması öngörülebilir. Ayrıca öğrenci ihtiyaçlarına göre ilgili kurumlar ile birlikte öğrenci fakülte koordinasyonu ile öğretmenlik mesleği için belirleyici olan alan seçmeli derslerin belirlenmesinde daha fazla işbirliğinin önemli olacağı kanısındayız. Bu kurulların alacağı tavsiye kararları akademik danışmanlar aracılığı ile daha rahat uygulanabilir olduğundan buna hassasiyet gösterilmesi yerinde olacaktır. Son olarak alan içi seçmeli ders havuzlarının genişletilmesi ve mümkün olduğunca her alan kategorisinden alan içi seçmeli ders sunulması nitelikli alan eğitimcisi yetiştirilmesi açısından oldukça önemlidir diye düşünmekteyiz. Özellikle Bilgisayar ve Medya destekli Alan İçi Seçmeli derslerinin bu bağlamda artırılması ve Bilgisayar Okur Yazarlığı ile birlikte Alan Eğitimi derslerinin özellikle Alan İçi Seçmeli derslerle örtüştürülmesi günümüz eğitim politikaları ile doğrudan ilişkili ve faydalıdır diye öngörmekteyiz. Ancak böylece ilgili kurumlar çağdaş, zengin alan çeşitliliğinde yetişmiş, günün ihtiyaçlarını gören ve cevap verebilen, aynı zamanda alanında yetkin öğretmen adaylarının yetiştirilmesinde daha etkin rol oynayabilir düşüncesindeyiz.

KAYNAKÇA

Çetintaş, B. & Genç, A. (2005). Almanca Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Uygulaması Derslerine İlişkin Görüş ve Deneyimleri. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 29 (29) , 75-84

Darancık, Y., & Uslu, D. (2016). Almanca öğretmenliği bölümlerinde verilen formasyon ve alan derslerinin ilk ve ortaöğretime uygunluğu. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 218-240.

Deregözü, A. (2020). Geçmişten Günümüze Almanca Öğretmenliği Lisans Programlarına İlişkin Karşılaştırmalı Bir Çalışma. *Diyalog Interkulturelle Zeitschrift Für Germanistik*, 85 Jahre Germanistik in der Türkei, 143-161. DOI: 10.37583/diyalog.802258

- Genç, A. (2003). İlk ve ortaöğretim okullarında Almanca öğretim programları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 186-195.
- Genç, A., Sarıçam, C., & Bakır, N. (2001). Alman Dili Eğitimi Anabilim Dallarında Okul Deneyimi-I Dersinin Uygulanması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41-51.
- Göktaş, Y., Hasańçebi, F., Varışoğlu, B., Akçay, A., Bayrak, N., Baran, M., et al. (2012). Türkiye'deki Eğitim Araştırmalarında Eğilimler: Bir İçerik Analizi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 443-460.
- Kaya, E. E. & Üstün, E. (2013). Üniversite Öğrencilerinin Seçmeli Müzik Derslerine İlişkin Görüşleri (Nevşehir Üniversitesi Örneği). *Sanat Eğitimi Dergisi*, 1 (1) , 14-29. DOI: 10.7816/sed-01-01-02
- Kırmızı, B. (2011). ALMANCA ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖĞRETMENLİK BECERİLERİ. ANADOLU UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES, 193-206.
- Kırmızı, B. (2009). ETKİLİ BİR ALMANCA ÖĞRETİMİ İÇİN ÖĞRETMEN BEKLENTİLERİ. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12 (22) , 268-280
- Koçak, A. & Arun, Ö. (2013). İçerik Analizi Çalışmalarında Örneklem Sorunu. *Selçuk İletişim*, 4 (3) , 21-28
- Mollaoğlu, A., & Ceylan, Y. (2010). Die Integration der Grammatik und des Schreibunterrichts unter dem Aspekt der kreativen Schreibfertigkeit im ersten Studienjahr der Deutschlehrausbildung. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 339-364.
- Ördek, E., & Tokat, H.-B. (2016). Yabancı Dil Öğretim Yöntemlerinin Turizm için Mesleki Almanca Öğretimindeki Yeterliliği. *Diyalog*, 104-115.
- Sert, G., Kurtoğlu, M., Akıncı, A., & Seferoğlu, S. S. (2012). Öğretmenlerin Teknoloji Kullanma Durumlarını İnceleyen Araştırmalara Bir Bakış: Bir İçerik Analizi Çalışması. *Akademik Bilişim '12 - XIV. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*, (s. 351-357). Uşak.
- Uslu, Z. (2006). ALMANCA ÖĞRETMENLİĞİ LİSANS PROGRAMINA İLİşKİN ÖĞRENCİ GÖRÜşLERİ. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 169-185.
- Ünver, ř., & Genç, A. (2009). PROJE TABANLI "KARşILAşTIRMALI ÜLKE BİLGİSİ" DERSİ. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 189-200.
- Yılmaz, K. (2017). Eğitim Fakülteleri Yeni Bir Eğitim Felsefesi Oluşturabilir Mi? *Türkiye Eğitim Dergisi*, 22-41.
- YÖK. (1998). *EGİTİM FAKÜLTESİ ÖĞRETMEN YETİşTİRME*. Ankara: YÖK.
- Yüksek Öğretim Kurulu*. (2018, Mayıs 13). Mayıs Pazar, 2018 tarihinde Yüksek Öğretim Kurulu: <https://yokatlas.yok.gov.tr/netler-tablo.php?b=10004> adresinden alındı.

**COVID 19'UN TÜRK HAVALİMANLARININ VERİMLİLİĞİNE
TAHMİNİ ETKİSİ: MALMQUIST TOPLAM FAKTÖR VERİMLİLİK
ENDEKSİ UYGULAMASI**

*THE ESTIMATED EFFECT OF COVID 19 ON THE EFFICIENCY OF TURKEY'S
AIRPORTS: APPLICATION OF THE MALMQUIST TOTAL FACTOR
EFFICIENCY INDEX*

Serdar ALNİPAK*, Sudi APAK**

*Geliş Tarihi: 15.08.2021
(Received)*

*Kabul Tarihi: 22.11.2021
(Accepted)*

ÖZ: Küresel ekonomi üzerinde önemli etkilere sahip olan havalimanları yolcuların ve yüklerin transferlerini, uçakların iniş ve kalkış yapmalarını sağlayan tesislerdir. 2009- 2019 yılları arasında küresel havacılık endüstrisindeki gelir % 5,3 oranında artarak 838 milyar ABD dolarına ulaşmış ve tarifeli yolcu sayısı 4,54 milyarı aşmıştır. Ancak COVID-19 salgınına ve bu tehlikeye karşı alınan önlemler nedeniyle havayolu taşımacılığına olan talep düşmüştür. Bu düşüş hava taşımacılığı endüstrisindeki birçok firmanın etkinliğini ve sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Bu süreçten havalimanlarının etkinliği büyük ölçüde etkilenmiştir. Bu çalışmada ülkemizde oluşan yolcu trafiğinin %95'ini oluşturan 16 ildeki havalimanlarının etkinlik değişimleri Malmquist Toplam Faktör Verimlilik (MTFV) endeksi ile analiz edilmiştir. Bu analizde 2020 yılı için gerçek veriler ve tahmini (beklenen) değerler kullanılmıştır. Tahmini değerlerin hesaplanmasına yönelik olarak çalışmaya dahil edilen havalimanlarının 2007-2019 yılları arasındaki istatistikleri doğrultusunda Double Exponential Smoothing yöntemi ile 2020 yılı için yolcu ve uçak trafikleri tahmin edilmiştir. Bulunan tahmini değerler ve 2020 yılında gerçekleşen reel değerler kullanılarak ayrı ayrı MTFV endeksleri (5 yıllık periyot için) hesaplanmış ve aradaki farklar analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre havalimanlarında yıllık %6'lık toplam verimlilik artışı beklenirken, pandemi etkisi ile % 41 oranında düşüş gerçekleştiği gözlemlenmiştir. İller bazında yapılan değerlendirmede etkinlik değişiminde en çok artış göstermesi beklenen Antalya, İzmir, Muğla ve Hatay gibi turistik yolcuların yoğun olduğu illerde pandeminin etkisi ile dramatik düşüşler yaşanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Havalimanı Yönetimi, COVID-19, Malmquist Toplam Faktör Verimlilik Endeksi (MTFVE), Lojistik Yönetimi

ABSTRACT: Airports, which have significant effects on the global economy, are the facilities that enable the transfer of passengers and cargo, and the landing and taking off of aircrafts. Between 2009 and 2019, revenue in the global aviation industry increased by 5.3% to US \$ 838 billion, and the number of scheduled passengers exceeded 4.54 billion. However, due to the COVID-19 epidemic and the precautions taken against this danger, the demand for airline transportation has decreased. This decline threatens the efficiency and sustainability of many companies in the air transport industry. The efficiency of airports are

* Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-5722-9960.

** Prof. Dr., İstanbul Esenyurt Üniversitesi, ORCID: 0000-0003-4333-8266.

greatly affected by this process. In this study, the efficiency changes of the airports in 16 provinces, which generate 95% of the passenger traffic of our country, have been analyzed with the Malmquist Total Factor Productivity Index (MTFPI). Actual data and estimated (expected) values for 2020 are used in this analysis. Passenger and airplane traffic were estimated for 2020 with the Double Exponential Smoothing method in line with the statistics of the airports between 2007-2019 included in the study for the calculation of estimated values. By using the estimated values and real values realized in 2020, individual MTFV indices (for a 5-year period) were calculated and the differences between them were analyzed. According to the findings, while an annual total productivity increase of 6 % is expected at airports, it has been observed that there has been a 41 % decrease due to the pandemic effect. According to the evaluation made on the basis of provinces, dramatic declines have been experienced with the effect of the pandemic in provinces such as Antalya, Izmir, Muğla and Hatay, which are expected to show the highest increase in activity change.

Key Words: Airport Management, COVID-19, Malmquist Total Factor Productivity Index (MTFPI), Logistics Management.

EXTENDED ABSTRACT

Airports are one of the most important components of the rapidly growing airline industry in recent years. The efficiency of airports, which have large economic and social contributions at both macro and micro levels, is of great importance both in terms of industry and academia. One of the fastest developing countries in the global airline industry is Turkey with advantageous geographical position in the world. However, the COVID epidemic that emerged at the end of 2019 and the measures taken against this danger significantly affected the demand for airline transport and the efficiency of airports. According to the report published by ICAO in 2021, it is estimated that there will be a 60% decrease in the total passenger traffic expected last year and a loss of approximately 371 billion USD. Our country has also been adversely affected by this situation. Depending on this period the analysis of the change in the efficiencies of the airports has gained more importance.

In the light of this information, the aim of this study is to investigate to what extent the efficiencies of the 16 cities with the highest passenger traffic and 95% of the total traffic are affected by the pandemic process. For this purpose, Malmquist Total Factor Productivity method, which is accepted as one of the best methods in measuring efficiency change, was used. In order to analyze the effects of the pandemic process, firstly the passenger and plane traffic forecasts for 2020 (expected values for 2020) were calculated by using the passenger and plane traffic statistics of the airports in these 16 provinces between 2007-2019. For this estimation, the STATA program was used and the Double Exponential Smoothing method was applied. It is aimed to increase the predictive power by using 13 years of data (2007-2019) for estimated values. In this analysis, the average MAPE (Mean Absolute Percentage Error) values which are used to measure the accuracy of the model for regression and time series were found to be 5.6% for passenger numbers and 6% for aircraft traffic. MAPE's being below 10% indicates that the method used has a "high accuracy" degree. Expected MTFP Indexes (MTFPI) for 2020 were calculated with these estimated values. In order to see the effects of the pandemic period on the change of

efficiencies, actual MTFPI were calculated with the actual number of passengers and aircraft realized in 2020 and compared with the expected MTFPI.

According to the findings, the estimated decrease in the number of passengers was 63% in total, while the decrease in flight traffic was 53%. These rates are in line with the estimates announced in different national and international sources. Also an increase has been observed for MTFPI every year until the pandemic on the basis of the relevant provinces. In this context, the highest rise was occurred in the period of 2016-2017 at 11%. Technological progress made the biggest contribution to this rise by an increase rate of 9%. With the estimated data, it could be predicted that this trend would continue in 2019-2020 (if there was no pandemic) and an increase of 3% would be observed. Depending on the pandemic this trend reversed and a decrease at 41% was experienced. When the average of all years is examined, an increase at 5% can be expected, while a decrease at 2% has been realized. When the findings are assessed in terms of the components of MTFPI, it was determined that the highest progress in technical efficiency was realized in the pandemic period at 19%. It is evaluated that the greatest increase in technological change (in line with the estimated values calculated with the assumption that the pandemic does not happen) could occur at 12% in the 2019-2020 period. The biggest decrease in technological change was observed in pandemic period at 45%. Also, in terms of MTFPI, while an average annual productivity increase at 6% is expected in the relevant provinces in the 2015-2020 period, a 41% decrease has occurred due to the pandemic. In the same period, while the change in technology is expected to increase at 3%, a decrease at 54% was occurred. Also the change in technical efficiency was expected to increase at 6% but it was observed that it was increased at 34%. In this context, the main reason for the 41% decrease in MTFPI is the 54% decrease observed in Technological Change.

According to the evaluation on the basis of provinces, dramatic declines were experienced with the effect of the pandemic in provinces with high tourist passengers such as Antalya (122%), İzmir (75%), Muğla (24%), Hatay (43%), which were expected to show the highest increase for efficiency change in the relevant period. Considering the actual data in the relevant period, it was observed that the MTFPI decreased in all provinces. In this context, the provinces that experienced the highest decrease in terms of productivity were respectively; İstanbul, Ankara and Antalya. When an evaluation has been made on the basis of provinces in line with the actual data, all provinces except İstanbul did not experience decreases in terms of technical efficiency. According to the analysis in terms of technological change, decreases were observed in all provinces including the provinces (Muğla, İzmir, Kayseri, İstanbul, Antalya) where increases were particularly expected. The provinces with the highest decrease in terms of technological change are respectively Ankara (71%), Erzurum (67%) and İstanbul (64%).

1. GİRİŞ

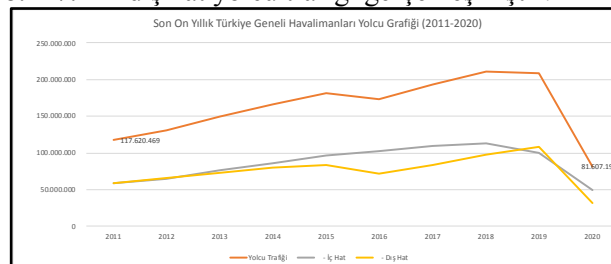
Havacılık endüstrisi dünya çapında hızlı bir şekilde büyümektedir (Kumar, Aswin ve Gupta, 2020: 103941). 2009- 2019 yılları arasında, küresel havacılık endüstrisindeki gelir yüzde 5,3 oranında artarak 838 milyar ABD dolarına ulaşmış ve tarifeli yolcu sayısı 4,54 milyarı aşmıştır (Statista, 2020). Havalimanı endüstrisi, küresel ekonomi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Baltazar vd., 2018:

790–799). Havalimanları yolcuların ve yüklerin karadan- havaya, havadan-karaya transferini ve uçakların kalkış ve iniş yapmalarını sağlayan havacılık endüstrisinin en önemli tesisleridir (Ngo ve Tsui, 2020:1-10). Yolcuların ve uçakların zamanında ve güvenli hareketleri için terminaller, kapılar, apron, pist ve taksi yollarından oluşan bu tesislerde verilen çok sayıda hizmet verimli ve etkin bir şekilde karşılanmalıdır (Kılış ve Kılış, 2016:248-250). COVID-19 salgını ve bu tehlikeye karşı alınan önlemler havayolu taşımacılığına (özellikle yolcu ve daha az ölçüde kargo taşımacılığında) olan talebi düşürmüştür. Bu düşüş sektördeki pek çok firmanın sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. 2019 yılına kıyasla 2020 yılı için tüm dünyada planlanan yolcu trafiği üzerindeki COVID-19 etkisi hizmete sunulan koltuk sayısında %50, yolcu sayısında %60 azalma ve havayollarının brüt 371 milyar USD işletme geliri kaybı olarak tahmin edilmektedir (ICAO, 2021). Aynı gerileme ülkemiz için de geçerlidir. 2020 yılında ülkemizdeki yolcu trafiği geçtiğimiz yıla göre %61, uçak trafiği %45 ve yük trafiği %41 oranlarında azalmıştır (DHMI, 2021). Pek çok nedenle havalimanlarının verimlilik ölçümü önemli bir konudur ve hava taşımacılığı ile ilgili akademik literatürün önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Havaalanı performans ölçümleri 1970'lerde sektörün ticarileştirilmesinin ilk aşamalarından, 1990'ların sonlarında ve sonrasındaki özelleştirme dönemine kadar pek çok açıdan ele alınmıştır (Chaouk vd., 2020:1-11). Havaalanlarının performansı genellikle etkinlik veya verimlilik açısından analiz edilmektedir (Wanke vd., 2016:9). Havalimanı endüstrisi ile ilgili olarak, çoğu Karar Verme Birimi (KVB) çok girdili ve çok çıktılı olarak kabul edildiğinden, verimliliği değerlendirmek için çeşitli ve karmaşık yöntemler kullanılmaktadır (Diana, 2010:310). Etkinlik ve verimlilik çalışmalarında kökleri doğrusal programlamaya dayanan Veri Zarflama Analizi (VZA) bu grupta ilk akla gelen yöntemdir. Bu çalışmada halen devam etmekte olan pandemi sürecinin 2020 yılında ülkemiz havalimanlarının etkinlik değerlerine etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaca yönelik olarak 2019 yılı verilerine göre toplam yolcu trafiğinin %95,22'sini oluşturan ve en çok yolcu trafiğine sahip 16 ilin 2015-2020 yıllarındaki etkinlik değişimleri Malmquist yöntemi ile analiz edilmiştir. Bu analizde, 2020 yılı için gerçek veriler ve ilgili yıla ait tahmini (beklenen) değerlere göre ayrı ayrı hesaplanan etkinlik değişimleri ortaya konmuş ve yorumlanmıştır. Çalışmanın konusunu oluşturan illerdeki havalimanlarının 2020 yılı için tahmini yolcu ve uçuş sayıları, bu havalimanlarının 2007-2019 yılları arasındaki verilerine Double Exponential Smoothing yönteminin uygulanması ile hesaplanmıştır. Çalışmamızın sonraki bölümleri sırası ile Türkiye'deki havacılık sektörü, literatür araştırması, metodoloji, uygulama, bulgular, sonuçlar ve önerilerden oluşmaktadır.

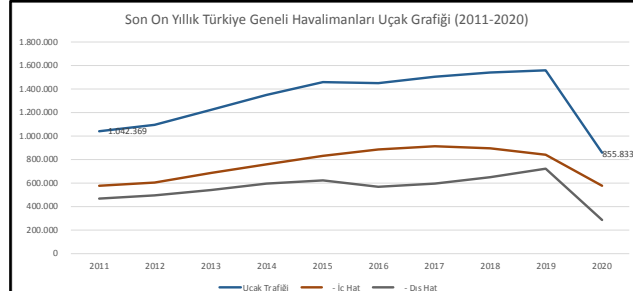
2. TÜRKİYE'DE HAVACILIK SEKTÖRÜ

Globalleşmeye bağlı olarak hızla artan ticaret hacmi, pek çok sektörü olduğu gibi ulaştırma ve ona bağlı olarak havacılık sektörünü de çok önemli bir konuma

getirmiştir. Türkiye son yıllarda sivil hava taşımacılık faaliyetlerinde büyük bir gelişim içindedir ve 2019 yılında Avrupa ağına (network) en çok katkıda bulunan ülke olmuştur. Bulduğumuz konumun avantajları ülkemizin hava ulaşım networkü içerisindeki önemini daha da arttırmıştır. Son dönemde yayınlanan göstergeler de bu yöndedir (DHMİ, 2019:4-24). Toplam uçuş hacmi 2019'da 20.344.300 değerine yükselmiş ve 2010 yılına göre yüzde 67,7 oranında artış göstermiştir. En büyük büyüme oranı yüzde 9,9 ile 2018 yılındaki dış hat uçuşlarında gerçekleşmiştir. 2019 yılında Türkiye'deki uçuşların %41'i iç hat, %35'i dış hat ve kalan bölümü ise over-flight uçuşlardan oluşmuştur. Ülkemizin 2003 ve 2019 yılları arasındaki havayolu yolcu trafiğindeki büyüme istatistikleri Şekil 1'de belirtilmiştir. Ülkemizde 55 adet sivil havalimanı faaliyet göstermekte ve bunların 23'ünde uluslararası uçuşlar gerçekleştirilmektedir. Güncel verilere göre 2018 yılında hizmete alınan İstanbul Havalimanı ülkemizde en çok yolcuya hizmet verilen havalimanıdır. 2018 ve 2019 yılları arasında Türkiye'nin başlıca havalimanlarına ait uçuş trafiği Şekil 2'de gösterilmiştir. 2016 yılında 102,5 milyon adet olan iç hat yolcu sayısı her sene artarak 2018 yılında 113 milyon adet olmuştur. Aynı artış trendi dış hat yolcu sayılarında da görülmektedir. 2016 yılında 71 milyon adet olan dış hat yolcu trafiği 2018'de 97,5 milyona çıkmıştır. Bu artış trendi 2019 yılında %11,1'lik değer ile devam etmiş ve 108,5 milyon adet dış hat yolcu hacmine ulaşmıştır. Aynı yıl iç hat yolcu sayılarında %11,5'lik düşüş gerçekleşmiştir. Direkt transit yolcular da dahil edildiğinde 2019 yılında yaklaşık 209 milyon adetlik yolcu trafiği oluşmuştur. 2019 yılında iç hat yolcu trafiğinin önemli bir bölümü İstanbul Sabiha Gökçen (%22), İstanbul (%13), Ankara Esenboğa (%11), İzmir Adnan Menderes (%9), Antalya (%7), İstanbul Atatürk (%4) ve Adana (%4) havalimanlarından gerçekleşmiştir. 2019 yılında, en fazla toplam dış hat yolcu trafiği, İstanbul (%36), Antalya (%26), İstanbul Sabiha Gökçen (%13), İstanbul Atatürk (%11), Muğla Dalaman (%3), İzmir Adnan Menderes (%3), Esenboğa (%2) ve Milas-Bodrum (%2) havalimanlarında gerçekleşmiştir. 2019 Yılında ise 85.315.082 tarifeli ve 23.112.042 tarifersiz olmak üzere toplam 108.427.124 dış hat yolcu trafiği gerçekleşmiştir.

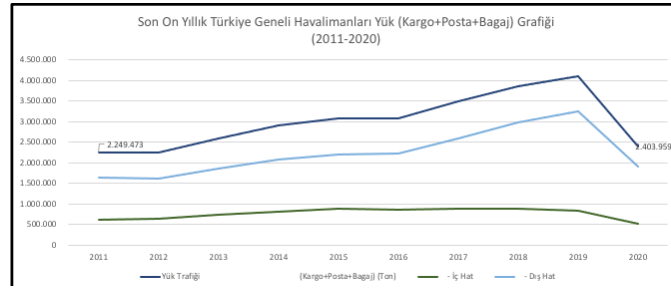

Şekil 1. 2011-2020 Yılları Arasında Türkiye Geneli Havalimanları Yolcu Trafiği (Adet) (DHMİ, 2021)

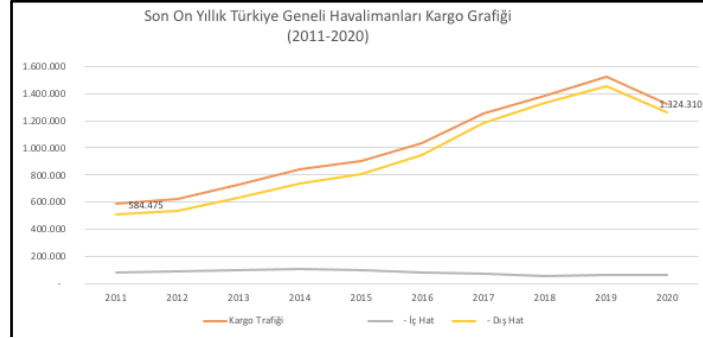

Şekil 2. 2011-2020 Yılları Arasında Türkiye Geneli Havalimanları Uçak Trafik (Adet) (DHMİ, 2021)

Kargo taşımaları 2019 yılında, iç hatlarda 65.667 ton ve dış hatlarda 1.456.737 ton olmak üzere toplamda %9,6 artış (2018 yılına göre) ile 1.522.404 ton olarak gerçekleşmiştir. Taşınan kargonun çok önemli bir kısmı İstanbul Atatürk Havalimanı ve İstanbul Havalimanı odaklıdır. Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü (SHGM) verilerine göre, 2018 yıl sonu itibarı ile Türkiye’de yolcu ve kargo taşımacılığı yapan 11 havayolu şirketinin toplam 515 olan uçaklarının 486’sı yolcu, 29’u ise kargo uçağıdır. 29 kargo uçağına ait toplam kargo kapasitesi 2.194.450 kilogramdır. Türkiye’nin, dünya coğrafyasındaki avantajlı konumu, Dünya hava ulaşım ağı içerisinde etkin ve söz sahibi olabilme avantajını da beraberinde getirmektedir (SHGM, 2019). 2011-2020 yılları arasında Türkiye geneli havalimanları yük (kargo+posta+bagaj) ve kargo trafikleri sırası ile Şekil 3 ve 4’te gösterilmiştir.

Şekil 3. 2011-2020 Yılları Arasında Türkiye Geneli Havalimanları Yük (Kargo+Posta+Bagaj) Trafik (Ton) (DHMİ, 2021)

Şekil 4. 2011-2020 Yılları Arasında Türkiye Geneli Havalimanları Kargo Trafik (Ton) (DHMI, 2021)

2019 Aralık ayında başlayan salgının en fazla etkilediği sektörlerden bir olan havayolu taşımacılığı ülkemizi de derinden etkilemiştir. 2020 yılında ülkemizin yolcu trafiği geçtiğimiz yıla göre %61, uçak trafiği %45 ve yük trafiği %41 azalmıştır (DHMI,2021). Bu düşüşler özellikle turist yoğunluğu yüksek havalimanlarımızda daha da fazla hissedilmiştir. En büyük düşüş % 73 ile Antalya’da yaşanmıştır. İstanbul ilimizde bu düşüşler %66 ile İstanbul Havalimanında ve % 52 ile Sabiha Gökçen Havalimanlarında gerçekleşmiştir. 2019-2020 yılları arasında havalimanlarımızda oluşan trafiğin karşılaştırılması Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. 2019-2020 Yıllarında Türkiye Geneli Havalimanları Uçak, Yolcu Ve Yük Trafikinin Karşılaştırılması (DHMI, 2021).

YILLAR	2019	2020	Bir Önceki Yıla Göre Değişim (2020/2019)
Yolcu Trafik (Direk Transit Dahil) (Adet)	208.911.338	81.657.070	-61%
Yolcu Trafik (Adet)	208.373.696	81.607.199	-61%
- İç Hat (Adet)	99.946.572	49.621.174	-50%
- Dış Hat (Adet)	108.427.124	31.986.025	-70%
Direk Transit Yolcu (Adet)	537.642	49.871	-91%
Tüm Uçak (Overflight Dahil)	2.034.430	1.057.247	-48%
Uçak Trafik (Adet)	1.556.417	855.833	-45%
- İç Hat (Adet)	839.894	575.262	-32%
- Dış Hat (Adet)	716.523	280.571	-61%
Overflight Uçak Trafik (Adet)	478.013	201.414	-58%
Yük Trafik (Kargo+Posta+Bagaj) (Ton)	4.090.168	2.403.959	-41%
- İç Hat (Ton)	833.768	502.265	-40%
- Dış Hat (Ton)	3.256.399	1.901.694	-42%
Kargo Trafik (Ton)	1.522.404	1.324.310	-13%
- İç Hat (Ton)	65.667	62.589	-5%
- Dış Hat (Ton)	1.456.737	1.261.722	-13%

3. HAVALİMANI ETKİNLİK ANALİZİ LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

VZA, havalimanı etkinliğinin ölçümünde yaygın olarak uygulanan, birden çok girdi ve çıktının kullanılmasına olanak veren doğrusal programlama temelli bir yöntemdir. Murillo-Melchor (1999) çalışmasında girdi odaklı VZA ve Malmquist indeksi yöntemlerini kullanarak 1992 ile 1994 yılları arasında 33 İspanyol havalimanındaki ölçek etkinliğini ve teknolojik değişiklikleri araştırmıştır. Bulgular, sadece iki havalimanının ölçek verimliliğine sahip olduğunu ve diğer iki havalimanının ölçeğe göre azalan getiri altında faaliyet gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca Malmquist indeksi, 1992-1994 yılları arasında toplam üretkenliğin düştüğünü göstermektedir. Barros ve Weber (2009)'da 2000/01 - 2004/05 döneminde 27 Birleşik Krallık havalimanı için girdi odaklı Malmquist toplam faktör etkinliği endeksini belirlemek için VZA'yı kullanılmıştır. Çalışmanın bulguları, belirtilen zaman aralığında havalimanlarında etkinlik düşüşü yaşandığını, daha az etkin hale geldiğini ve teknolojik gerilemeyle karşı karşıya olduğunu göstermiştir. Bu çalışmada sahiplik, üretkenlik artışı ve düzenlemeler (regulations) arasında net bir ilişkinin varlığını gösteren bir sonuç ortaya çıkmamıştır. Kirankabes ve Arıkan (2011) çalışmasında, 2009 yılında 36 Türk havalimanının verilerine CCR ve BCC VZA yöntemleri uygulanmıştır. Elde ettikleri sonuçlar, havaalanlarının pek çoğunun teknik olarak etkin olduğunu ancak ölçek etkinsizliği problemi yaşadığını göstermiştir. Psaraki-Kalouptsidi ve Kalakou (2011), 2004-2007 döneminde Yunan havalimanlarının verimliliğini değerlendirmek için VZA'yı kullanmış ve önce hava tarafı ve kara tarafı altyapısını ve ardından ekonomik etkinliğini analiz etmiştir. Wanke (2013) Brezilya havalimanlarının verimliliğini ölçmek için VZA yaklaşımını uygulayarak fiziksel altyapı, uçak operasyonları ve trafik hacimleri açısından uçuş konsolidasyon etkinliğini incelemiştir. Chang vd. (2013)'te 41 Çin havalimanının teknik etkinliğini incelemek için VZA'yı kullanmış ve ardından coğrafi özelliklerin ve hizmet stratejilerinin Çin havalimanlarının etkinliğini etkileyip etkilemediğini incelenmiştir. Baltazar vd. (2014)'te üç İber havalimanına MACBETH ve VZA yöntemlerini uygulayarak etkinlik açısından sonuçlarını karşılaştırılmıştır. Sonuçlar, MACBETH yaklaşımının, geleneksel olarak kullanımda olanlarla (VZA tabanlı modeller) karşılaştırıldığında elverişli görüldüğünü göstermiştir. Abbott (2015), Yeni Zelanda havalimanlarının etkinliklerini yapısal reformlar bağlamında incelemiştir. Malmquist Veri Zarflama Analizi, çalışmasının ilk bölümünde 1991/92 ve 2011/12 dönemlerinde ülkenin en büyük üç havalimanının verimlilik değişimini belirlemek için kullanılmıştır. Bulgular, büyük havalimanlarının küçük havalimanlarından daha etkin olduğunu ve ortak mülkiyetli (kamu-özel) havalimanlarının daha az etkin olduğunu göstermiştir. Çalışmada, en büyük üç havalimanında etkinlik ve üretkenliğin zaman içinde arttığı tespit edilmiştir. Ülku (2015)'te, AENA ve DHMI içindeki havalimanlarının 2009 ve 2011 yılları arasındaki nispi etkinliklerini karşılaştırmak

için VZA kullanılmıştır. Elde edilen etkinlik değerlerine göre, çeşitli yönetim stratejileri ve diğer dış faktörlerin verimsizliğe sebep olduğu görülmüştür. İspanyol havalimanlarında etkinliğin daha yüksek olduğu ancak özel sektör sermayeli Türk havalimanlarının etkinliği arttırdığı belirlenmiştir. Aynı çalışmada İspanya ve Türkiye'deki havalimanlarının çoğunun, artan ölçek getirisi altında faaliyet gösterdiği ortaya konulmuştur. Wanke vd. (2016)'da Nijerya havalimanları için girdi ve çıktı ölçümlerindeki belirsizliği tespit etmek için Bulanık-VZA yöntemi kullanılmıştır. Bu sonuçlar daha sonra, örneklere özgü rastgelelik etkilerini kontrol etmek için Bootstrapping regresyon analizine tabi tutulmuştur. Sonuçlar, kapasite maliyetinin tek önemli değişken olduğunu ve yüksek sabit maliyetlerin Nijerya havalimanlarının düşük etkinliğini açıkladığını göstermiştir. Fragoudaki ve Giokas (2016)'da veri zarflama analizi ile 38 havalimanının etkinliği ölçülmüştür. Bu çalışmada ayrıca Tobit regresyon modeli ile havalimanlarının verimliliğini etkileyen faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Pist uzunluğu, apron ve terminal alanı gibi değişkenler girdi olarak belirlenirken toplam kargo miktarı, toplam yolcu ve uçuş sayıları çıktılar olarak kabul edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre 11 havalimanının etkin olduğu tespit edilmiştir. Bulgular ülkede yaşanan ekonomik krizin havalimanı etkinliğini ve üretkenliğini -turizm sektöründeki büyümeye bağlı olarak- etkilemediğini göstermiştir. Lai vd. (2015)'te 24 büyük uluslararası havalimanı için girdi ve çıktı değişkenlerinin önem ağırlıkları AHP ile belirlenmiş ve bu değerler VZA-AR (Assured Region-Güven Bölgesi Yaklaşımı) yönteminde kullanılmıştır. Değişken setinde kullanılan girdiler; çalışan sayısı, kapı sayısı, pist sayısı, terminal alanı boyutu, pist uzunluğu, operasyonel harcamalar iken çıktılar; yolcu sayısı, kargo ve posta miktarı, uçak hareketleri ve operasyonel harcamalar'dır. Makalede önerilen AHP / DEA-AR modelindeki ayrıştırıcı gücün, havalimanlarının etkinliğini ölçerken temel DEA modellerinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ennen ve Batool (2018)'de Pakistan'daki 12 büyük havalimanı potansiyel maliyet verimsizlikleri açısından incelenmiştir. Bulgular, birçok havalimanında personel ve kapasiteye aşırı yatırımdan kaynaklanan maliyet verimsizlikleri olduğunu göstermektedir. Ayrıca çoğu havalimanının operasyonel ölçek verimliliğinin düşük olduğu, bu nedenle trafikteki artışların birim maliyetlerin düşmesine neden olacağı tespit edilmiştir. Hong ve Domergue (2018)'de Koreli düşük maliyetli taşıyıcıların panel veriler formunda göreceli etkinliğini hesaplamak için VZA-Pencere Analizini kullanılmıştır. Carlucci vd. (2018) bölgesel havalimanlarının etkinliği ve ekonomik sürdürülebilirliği üzerinde bir dizi faktörün nasıl etki ettiğini araştırmak için 2006-2016 döneminde 34 İtalyan havalimanının genel teknik, saf teknik ve ölçek etkinliğini analiz etmiştir. Bulgular; havaalanı büyüklüğünün, düşük maliyetli taşıyıcıların varlığının ve kargo trafiğinin İtalyan havalimanlarının teknik ve ölçek verimliliği üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Aynı çalışmada hava taşımacılığının

özelleştirilmesi ve deregülasyonunun, bölgesel havaalanı etkinliğini ve sürdürülebilirliğini olumlu yönde etkilediği belirtilmiştir. Chaouk vd. (2020) çalışmasında havaalanı etkinliğinin ulusal makro-çevresel faktörlerden ne ölçüde etkilendiği araştırılmıştır. Avrupa ve Asya-Pasifik bölgelerindeki 59 uluslararası havalimanı iki aşamalı analize tabi tutulmuştur. İlk aşamada, VZA yöntemi ile ilgili havalimanlarının etkinliği ölçülmüştür. İkinci aşamada, bir dizi makro-çevresel faktörün havaalanı etkinliğini ne ölçüde etkilediğini test etmek için Simar ve Wilson Truncated tekniğini içeren Bootstrapping Regresyon modeli kullanılmıştır. Sonuçlar; kurumsal kalite ve sağlamlığın, makro-ekonomik ortamın, emniyet ve güvenliğin ve insani gelişmenin havalimanlarının performansı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur.

4. YÖNTEM

Veri zarflama analizi (VZA), ilk olarak Charnes vd. (1978) tarafından geliştirilmiştir. Parametrik olmayan yöntemler içinde sık kullanılan yöntemlerden biri olan VZA, birden çok girdi ve çıktının mevcut olduğu durumlarda, karar birimlerinin göreceli etkinliklerinin ölçülmesinde kullanılan doğrusal programlama tabanlı bir analiz metodudur (Özdemir, 2019:33-45). VZA, birbirine benzeyen, karar birimlerinin etkinliklerinin ölçülebilmesi için ortaya çıkarılmış olan parametresiz bir etkinlik modelidir (Akyüz, Yıldız ve Kaya, 2013:117). VZA metodu, girdiye ve çıktıya yönelik olarak iki yönlü kullanılabilme özelliğine sahiptir. Girdiye yönelik VZA modelleri, belirli bir çıktı bileşimini en etkin bir şekilde üretebilmek amacıyla, kullanılacak en uygun girdi bileşiminin nasıl olması gerektiğini araştırır. Çıktıya yönelik VZA modelleri ise belirli bir girdi bileşimi ile en fazla ne kadar çıktı bileşimi elde edilebileceğini araştırmaktadır (Kula, Kandemir ve Özdemir, 2009:191). Temel VZA modelleri; CCR (Charnes, Cooper ve Rhodes) ve BCC (Banker, Charnes ve Cooper) modelleri olmak üzere iki grupta sınıflandırılabilir (Şahin, 2019:37). CCR modeli; ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında uygulanırken, BCC modeli ölçeğe göre değişen getiri durumunu ifade etmektedir. CCR ve BCC modellerinde her biri için girdiye ve çıktıya yönelik olarak uygulama yapılabilir. VZA ile her bir karar biriminin her bir dönem için teknik etkinlik değerleri hesaplanmaktadır. Teknik etkinlik, saf teknik etkinlik ve ölçek etkinliğinin bileşimidir. Saf teknik etkinlik yönetsel etkinliği, ölçek etkinliği ise firmanın uygun ölçekte üretim yapma düzeyini ifade etmektedir (Özdemir, 2019:33-45). VZA, statik bir analiz şekli olup, tek bir dönemde karar birimlerinin verilerini kullanarak bir yatay kesit analizi yapar. VZA ile etkinliği saptanmış bir karar birimi daha sonraki dönemlerde etkinliğini yitirebilir ve referans olma özelliğini kaybedebilir. Oysaki etkinlik değerlendirme sürecinde, zaman içinde etkinliğin nasıl gelişmekte olduğunu incelemek de önem taşımaktadır. Bunun için zaman boyutunu da içeren Malmquist Toplam Faktör Verimliliği (MTFV) Endeksi geliştirilmiştir (Sevim ve Bali, 2008:21-39).

4.1. Malmquist Toplam Faktör Verimliliği (MTFV) İndeksi

1953 yılında S. Malmquist tarafından ortaya konan Malmquist endeksi kavramı; çoklu girdi-çıktılı karar birimlerinin toplam faktör verimliliklerinin hesaplanmasında kullanılmaktadır. Bu endeks belli bir zaman aralığında karar birimlerindeki etkinlik/verimlilik değişimini incelemekte ve karşılaştırma sunabilmektedir. Belirli girdi seviyesinde, iki dönem arasındaki maksimum çıktı, çıktı odaklı verimlilik endeksini; belirli çıktı için minimum girdi gereksinimi, girdi odaklı verimlilik endeksini oluşturmaktadır. Bu yöntemde, bir karar biriminin verimliliğindeki toplam değişmeyi görmek için sınırdaki göreceli değişimle birlikte karar birimlerinin sınıra olan uzaklıkları kullanılmaktadır. Verimlilikteki değişim iki bileşenin, “yakalama” ve “sınır kayması” çarpımına eşittir. Yakalama, etkinlikteki iyileşmeyi ve kötüleşmeyi, sınır kayması, karar birimini saran etkin sınırdaki (yenilik, teknolojik gelişme vs) değişmeyi ifade etmektedir (Kale, 2009:113-114). Malmquist toplam faktör verimliliği (TFV) endeksi, ortak teknolojiye göre her bir veri noktasının farklarının oranlarını hesaplayarak, iki veri noktası arasındaki toplam faktör verimliliğindeki değişmeyi ölçer. Bu ölçüm için uzaklık fonksiyonu kullanılmaktadır. Çıktıya göre uzaklık fonksiyonu x ile üretilebilecek mümkün y lerin kümesi S ile gösterilmek üzere,

$$D_o^s(x, y) = \min\{\delta: (y/\delta) \in S\}$$

olarak tanımlanmaktadır. Uzaklık fonksiyonu $D_o^s(x, y)$ ‘nin alacağı değerler, y vektörü S sınırı (üretim sınırı) üzerinde ise 1.0; y vektörü S içindeki teknik etkin olmayan bir noktayı tanımlıyorsa >1.0 ; ve y vektörü S dışındaki mümkün olmayan bir noktayı tanımlıyorsa <1.0 ’dir. Bu bağlamda t ile $t+1$ dönemleri arasında belirlenen çıktılara göre Malmquist TFV değişim endeksi;

$$M_O(x^t, y^t, x^{t+1}, y^{t+1}) = \sqrt{\frac{D_o^t(x^{t+1}, y^{t+1})}{D_o^t(x^t, y^t)} * \frac{D_o^{t+1}(x^{t+1}, y^{t+1})}{D_o^{t+1}(x^t, y^t)}}$$

olarak hesaplanır.

Bu gösterimde, $D_o^t(x, y)$, $t+1$ dönemi gözleminin t dönemi teknolojisinden olan uzaklığını ifade eder. M_O fonksiyonunun değerinin 1.0’den büyük olması t döneminden $t+1$ dönemine TFV’de büyüme olduğunu, 1.0’den az olması ise aynı dönemler dikkate alındığında TFV’de azalma olduğunu göstermektedir. Denklem aşağıdaki gibi ifade edilebilmektedir;

$$M_O(x^t, y^t, x^{t+1}, y^{t+1}) = \frac{D_o^{t+1}(x^{t+1}, y^{t+1})}{D_o^t(x^t, y^t)} * \sqrt{\frac{D_o^t(x^{t+1}, y^{t+1})}{D_o^{t+1}(x^{t+1}, y^{t+1})} * \frac{D_o^t(x^t, y^t)}{D_o^{t+1}(x^t, y^t)}}$$

Bu denklemde karekök dışındaki oran t ve $t+1$ dönemleri arasındaki çıktı odaklı teknik etkinlik değişiminin ölçüsüdür. Karar birimlerinin kendi başarısı sonucu elde ettiği ve catch-up (yakalama etkisi) olarak tanımlanan etkinlik değişimlerini ifade etmektedir. Karakök içindeki ifade ise teknolojiye meydana gelen değişimi açıklamaktadır ki bu bütün birimleri etkileyen etkin sınırdaki

değişimi gösterir. Etkin sınırdaki kayma genellikle teknolojiye atfedilse de gerçekte bütün birimleri aynı şekilde etkileyen çalışma ortamını tanımlamaktadır. Buna göre;

$$\text{Etkinlikteki Değişim} = \frac{D_o^{t+1}(x^{t+1}, y^{t+1})}{D_o^t(x^t, y^t)}$$

$$\text{Teknolojik (Etkin Sınırdaki) Değişim} = \sqrt{\left[\frac{D_o^t(x^{t+1}, y^{t+1})}{D_o^{t+1}(x^{t+1}, y^{t+1})} * \frac{D_o^t(x^t, y^t)}{D_o^{t+1}(x^t, y^t)} \right]}$$

olarak hesaplanmaktadır (Kula, Kandemir ve Özdemir, 2009:193-194).

4. BULGULAR

Bu çalışmanın amacı, 2020 yılında başlayan pandemi sürecinin, en çok havayolu yolcu sayısına sahip illerdeki toplam faktör verimliliği endeksi ve bileşenlerine etkilerini belirlemektir. Çalışmada, en çok yolcu sayısına sahip ilk 16 il (ilgili illerdeki havalimanlarına ait istatistiklerin genel toplamı) dikkate alınmıştır. Bu 16 ilde oluşan yolcu ve uçak trafiği, 2007-2020 yılları arasında Türkiye'deki genel yolcu sayısının ortalama %95,3'ünü; toplam uçak trafiğinin ortalama %89,5'ünü oluşturmaktadır. Bu çalışmada öncelikle analize konu olan illerdeki havalimanlarının 2007-2019 yılları arasındaki yolcu ve uçak trafiği istatistikleri kullanılarak 2020 yılına yönelik olarak yolcu ve uçak trafiği tahminleri (2020 yılı için beklenen değerler) hesaplanmıştır. Bu tahminleme çalışması için STATA programı kullanılarak Double Exponential Smoothing yöntemi uygulanmıştır. Tahmini değerler hesaplanırken 13 senelik (2007-2019) verinin kullanılması ile tahmin gücünün artırılması amaçlanmıştır. Bulunan bu tahmini (beklenen) değerler ile 2020 yılı için tahmini TFVD (MTFVI)'ler hesaplanmıştır. Yaşanan pandemi sürecinin etkinlik değişimine etkilerinin görülebilmesi için 2020 yılında gerçekleşen yolcu ve uçak sayıları ile gerçek TFVD'ler de hesaplanarak, beklenen ve gerçek TFVD'lerin karşılaştırılması yapılmıştır. TFVD'lerin hesaplanmasında DEA-SOLVER PRO 15.1 kullanılmıştır. Bu çalışmada havalimanlarının etkinlik ölçümü için kullanılan girdi ve çıktılar; ilgili literatürde sıklıkla kullanılan parametrelere ve verilerin bulunabilirliğine bağlı olarak belirlenmiş ve Tablo 2'de belirtilmiştir. Analizlerde DHMİ'nin yayınladığı sektör raporları ve istatistikler kullanılmıştır.

Tablo 2. Çalışmada Kullanılan Girdi ve Çıktı Değişkenleri

Karar Birimleri (İller)			Girdiler	Çıktılar
1. İstanbul (Atatürk, Sabiha Gökçen ve İstanbul Havalimanlarının verilerini içermektedir)	6. Adana	7. Trabzon	☐ Pist Sayısı	☐ Yolcu Trafığı
2. Antalya (Antalya ve Gazipaşa Havalimanlarının verilerini içermektedir)	8. Gaziantep	9. Diyarbakır	☐ Personel Sayısı	☐ Uçak Trafığı
3. Ankara	10. Kayseri	11. Samsun	☐ Check In Sayısı	
4. İzmir	12. Van	13. Hatay	☐ Yolcu Terminali Alanı	
5. Muğla (Dalaman ve Bodrum Havalimanlarının verilerini içermektedir)	14. Konya	15. Ordu	☐ Yolcu Biniş Kapıları Sayısı	
	16. Erzurum	16. Erzurum	☐ Apron Sayısı	

İlgili illerdeki havalimanlarının 2007-2019 yılları arasındaki yolcu ve uçak trafiği verileri doğrultusunda Double Exponential Smoothing yöntemi ile elde edilen tahminler ve 2020 yılında gerçekleşen reel değerler Tablo 3'te belirtilmiştir. Bu analizde regresyon ve zaman serilerine yönelik olarak modelin doğruluğunu ölçmede kullanılan ortalama MAPE (Mean Absolute Percentage Error - Ortalama Mutlak Yüzde Hatası) değerleri, yolcu sayıları için %5.6 iken uçak trafiği için %6 olarak bulunmuştur. MAPE'nin %10'un altında olması kullanılan yöntemin "yüksek doğruluk" derecesine sahip olduğunu göstermektedir (Gökcel, 2009).

Tablo 3. 2020 Yılı Gerçekleşen ve Tahmini Uçak Ve Yolcu Trafığı Değerleri

İLLER	2020 Yılı Gerçekleşen Yolcu Sayısı (Adet)	2020 Yılı Tahmini (Beklenen) Yolcu Sayısı (Adet)	Yolcu Sayısındaki Tahmini Azalış (%)	2020 Yılı Gerçekleşen Uçak Trafığı (Adet)	2020 Yılı Tahmini (Beklenen) Uçak Trafığı (Adet)	Uçak Trafığındaki Tahmini Azalış (%)
İstanbul	40.375.704	108.061.311	63%	349.407	737.615	53%
Antalya	10.046.062	39.761.523	75%	73.818	246.575	70%
Ankara	5.056.451	13.207.947	62%	50.375	95.449	47%
İzmir	5.459.358	12.667.683	57%	45.997	86.982	47%
Muğla	3.120.157	9.987.270	69%	42.026	87.006	52%
Adana	2.506.995	4.799.666	48%	27.540	42.999	36%
Trabzon	1.789.153	4.044.467	56%	14.150	28.172	50%
Gaziantep	1.379.253	2.646.188	48%	14.586	22.201	34%
Diyarbakır	1.119.020	2.393.868	53%	7.972	12.396	36%
Kayseri	1.161.561	2.453.248	53%	9.297	18.961	51%
Samsun	868.141	1.728.832	50%	11.914	17.026	30%
Van	976.311	1.497.579	35%	13.368	16.717	20%
Hatay	635.458	1.262.396	50%	6.233	8.227	24%
Konya	495.861	1.248.978	60%	4.356	7.730	44%
Ordu	556.432	1.167.015	52%	5.005	8.837	43%
Giresun						
Erzurum	563.048	528.057	-7%	4.899	6.072	19%
TOPLAM	76.108.965	207.456.018	63%	680.943	1.442.965	53%

Tablo 3'te görüldüğü üzere yolcu sayısındaki tahmini azalış toplamda % 63 olarak gerçekleşirken uçuş trafiğindeki azalış % 53 olmuştur. Gerek tahmini yolcu sayısı gerek ise uçak trafiğinde en çok azalış Antalya, Muğla ve İstanbul illerinde gerçekleşmiştir. Pandemi sürecinde yolcu sayısı açısından sadece Erzurum ilinde artış görülmüştür. Tablo 4'te toplam faktör verimliliği endekslerinin dönemlere göre değişimi belirtilmiştir. Tahmini ve gerçek değerler ile hesaplanan iller bazındaki Malmquist TFV Endeksleri ve karşılaştırması Tablo 5'te gösterilmiştir. Tablolarda görülen kısaltmaların anlamları; TED: Teknik Etkinlikteki Değişim,

TD: Teknolojik Değişme ve TFVD: Toplam Faktör Verimliliğindeki Değişme şeklindedir. Tablodaki değerler yorumlanırken; değişim değeri>1 ise performans artmış, değişim değeri=1 ise performans sabit kalmış, değişim değeri<1 ise performans azalmış olarak kabul edilmektedir.

Tablo 4. Dönemlere Göre Ortalama Malmquist TFV Endeksi

DÖNEMLER	TED	TD	TFVD
2015-2016	1,13	0,93	1,03
2016-2017	1,02	1,09	1,11
2017-2018	1,12	0,96	1,04
2018-2019	1,04	1,01	1,05
2019-2020 (Beklenen)	0,92	1,12	1,03
ORTALAMA	1,05	1,02	1,05
2019-2020 (Gerçekleşen)	1,19	0,55	0,65
ORTALAMA	1,10	0,91	0,98

Tablo 4'e göre pandemi sürecine kadar her sene TFVD'de artış gözlenmiştir. Bu bağlamda en fazla artış %11 ile 2016-2017 döneminde gerçekleşmiştir. Bu artışta en büyük katkıyı %9'luk artış oranı ile teknolojik ilerleme sağlamıştır. Tahmini veriler ile bu trendin 2019-2020 yılında (pandemi olmasa idi) da süreceği ve %3'lük artış gözleneceği öngörülebilirdi. Ancak pandemi sürecine bağlı olarak bu trend tersine dönmüş ve %35'lik düşüş yaşanmıştır. Tüm yılların ortalaması incelendiğinde ise %5'lik artış beklenebilecek iken %2'lik azalış gerçekleşmiştir. Bulgular TFVD'nin bileşenleri açısından değerlendirildiğinde ise teknik etkinlikteki en fazla ilerlemenin %19 ile pandemi döneminde gerçekleştiği saptanmıştır. Teknolojik değişimdeki en büyük artışın (pandeminin gerçekleşmediği varsayımı ile hesaplanan tahmini değerler doğrultusunda) 2019-2020 döneminde %12 ile gerçekleşebileceği değerlendirilmiştir. Teknolojik değişimdeki en büyük azalış ise %55 ile pandemi döneminde gözlemlenmiştir.

Tablo 5. Gerçek Ve Tahmini (Beklenen) Değerler İle Hesaplanan Değerler (2015-2020)

İLLER	BEKLENEN DEĞERLER İLE HESAPLANAN			GERÇEK DEĞERLER İLE HESAPLANAN		
	TED	TD	TFVD	TED	TD	TFVD
İstanbul	0,50	1,19	0,60	0,76	0,36	0,28
Antalya	1,95	1,14	2,22	1,21	0,40	0,49
Ankara	0,91	0,99	0,90	1,35	0,29	0,40
İzmir	1,39	1,26	1,75	1,94	0,41	0,80
Muğla	0,68	1,83	1,24	1,16	0,44	0,51
Adana	0,95	0,84	0,80	1,12	0,45	0,50
Trabzon	1,47	0,78	1,15	1,81	0,39	0,70
Gaziantep	1,00	0,90	0,90	1,10	0,50	0,55
Diyarbakır	1,00	1,00	1,00	1,13	0,65	0,74
Kayseri	0,67	1,22	0,82	1,00	0,86	0,86
Samsun	0,96	1,05	1,01	1,31	0,47	0,62
Van	0,96	0,73	0,70	1,73	0,38	0,66
Hatay	2,03	0,70	1,43	2,03	0,38	0,77
Konya	1,00	1,00	1,00	1,00	0,56	0,56
Ordu-Giresun	1,00	1,00	1,00	1,00	0,46	0,46
Erzurum	0,55	0,85	0,47	1,83	0,33	0,60
ORTALAMA	1,06	1,03	1,06	1,34	0,46	0,59

Tablo 5’te görüldüğü üzere TFVD endeksine göre 2015-2020 döneminde ilgili illerdeki havalimanlarında yıllık ortalama %6 verimlilik artışı beklenirken, pandemi etkisi ile % 41 düşüş gerçekleşmiştir. Aynı dönemde teknolojiye ilişkin değişimin %3 artış göstermesi beklenirken %46 azalış; teknik etkinlikteki değişimin ise %6 artış yerine % 34 artış gösterdiği gözlemlenmiştir. Bu bağlamda TFVD endeksindeki %41’lik düşüşün temel sebebi Teknolojik Değişimde gözlemlenen %54’lük düşüştür. İller bazındaki değerlendirmeye göre ilgili dönemde etkinlik değişiminde en çok artış göstermesi beklenen Antalya (%122), İzmir (%75), Muğla (%24), Hatay (%43) gibi turistik yolcuların yoğun olduğu illerde pandeminin etkisi ile dramatik düşüşler yaşanmıştır. İlgili dönemde gerçek veriler dikkate alındığında tüm illerde TFVD endeksinin düştüğü gözlemlenmiştir. Bu bağlamda verimliliğinde en çok azalış yaşayan iller sırası ile; İstanbul, Ankara ve Antalya olmuştur. Gerçekleşen veriler doğrultusunda iller bazında değerlendirme yaptığımızda İstanbul dışındaki tüm iller teknik etkinlikte azalma göstermemiştir. Teknolojik değişim açısından incelendiğinde ise en çok artış beklenen iller (Muğla, İzmir, Kayseri, İstanbul, Antalya) dahil olmak üzere tüm illerde düşüş olduğu gözlemlenmiştir. Teknolojik değişim açısından en fazla düşüş yaşayan iller sırası ile Ankara (%71), Erzurum (%67) ve İstanbul (%64)’dur.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Son yıllarda hızla büyüyen havayolu endüstrisinin en önemli bileşenlerinden birisi havalimanlarıdır. Hem makro hem de mikro düzeyde ekonomik ve sosyal katkıları büyük olan havalimanlarının etkinliği sektörel ve akademik olarak önem taşımaktadır. 838 milyar ABD doları toplam hacime ulaşmış küresel havayolu endüstrisinin en hızlı gelişen ülkelerinden birisi Dünya coğrafyasındaki avantajlı

konumu ile Türkiye'dir. Ancak 2019 yılının sonunda ortaya çıkan COVID salgını ve bu tehlikeye karşı alınan önlemler havayolu taşımacılığına yönelik talebi ve havalimanlarının etkinliğini önemli ölçüde etkilemiştir. 2021 yılında ICAO tarafından yayınlanan rapora göre geçtiğimiz yıl beklenen toplam yolcu trafiğinde % 60 oranında azalma ve yaklaşık 371 milyar ABD dolarlık kayıp olduğu tahmin edilmektedir. Ülkemiz de bu süreçten olumsuz etkilenmiştir. Yaşanan bu süreçte havalimanlarının etkinliklerindeki değişimin analizi daha da önem kazanmıştır. Bu bilgiler ışığında bu çalışmanın amacı, en çok yolcu trafiğine sahip ve toplam trafiğin % 95 'ini oluşturan 16 ildeki havalimanlarının etkinliklerinin pandemi sürecinden ne ölçüde etkilendiğini araştırmaktır. Buna yönelik olarak etkinlik değişiminin ölçümünde en iyi yöntemlerden birisi olarak kabul edilen Malmquist Toplam Faktör Verimliliği yöntemi kullanılmıştır. Pandemi sürecinin etkilerini analiz etmek amacıyla öncelikle bu 16 ildeki havalimanlarının 2007-2019 yılları arasındaki yolcu ve uçak trafiği istatistikleri kullanılarak 2020 yılına yönelik olarak yolcu ve uçak trafiği tahminleri (2020 yılı için beklenen değerler) hesaplanmıştır. Bu tahmin için STATA programı kullanılmış ve Double Exponential Smoothing yöntemi uygulanmıştır. Tahmini değerler için 13 senelik (2007-2019) verinin kullanılması ile tahmin gücünün artırılması amaçlanmıştır. Bulunan bu tahmini (beklenen) değerler ile 2020 yılı için tahmini TFVD'ler hesaplanmıştır. Bu çalışmada TFVD'nin kullanılmasının ana sebebi bu yöntemin zaman içindeki etkinlik değişimlerini ölçmede kullanılan en iyi yöntem olmasıdır. Yaşanan pandemi sürecinin etkinlik değişimine etkilerinin görülebilmesi için 2020 yılında gerçekleşen yolcu ve uçak sayıları ile gerçek TFVD'ler de hesaplanarak, beklenen ve gerçek TFVD'lerin karşılaştırılması yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre yolcu sayısındaki tahmini azalış toplamda % 63 olarak gerçekleşirken uçuş trafiğindeki azalış % 53 olmuştur. Bu oranlar hem Dünya hem de ülkemiz için farklı kaynaklarda açıklanan tahminler ile uyumludur. Ayrıca TFVD'ne göre 2015-2020 döneminde ilgili illerde yıllık ortalama %6 verimlilik artışı beklenirken, pandemi etkisi ile % 41 düşüş gerçekleşmiştir. Endeksteki %40'luk düşüşün temel sebebi teknolojik değişimde gözlemlenen %54'lük düşüştür. İller bazındaki değerlendirmeye göre ilgili dönemde etkinlik değişiminde en çok artış göstermesi beklenen Antalya (%122), İzmir (%75), Muğla (%24), Hatay (%43) gibi turistik yolcuların yoğun olduğu illerde pandeminin etkisi ile dramatik düşüşler yaşanmıştır. İlgili dönemde gerçek veriler dikkate alındığında tüm illerde TFVD endeksinin düştüğü tespit edilmiştir. Verimliliğinde en çok azalış yaşayan iller sırasıyla İstanbul, Ankara ve Konya'dır. Bu çalışmada 2020 yılı için havalimanlarının maliyet ve gelirleri henüz açıklanmadığı için ilgili değerler analize dahil edilememiştir. Yakın gelecekte bu verilerin de açıklanması ile çalışmanın kapsamı genişletilecektir.

KAYNAKÇA

- Abbott, M. (2015). Reform and efficiency of New Zealand's airports, *Utilities Policy*, 36, s.1-9.
- Akyüz, Y., Yıldız, Y. ve Kaya, Z. (2013). Veri Zarflama Analizi (VZA) Ve Malmquist Endeksi İle Toplam Faktör Verimlilik Ölçümü: Bist'te İşlem Gören Mevduat Bankaları Üzerine Bir Uygulama, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(4), s.110-130.
- Baltazar, M.E., Jardim, J., Alves, P. ve Silva, J. (2014). Air transport performance and efficiency: MCDA vs. DEA approaches, *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 111, s.790-799. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.113>. (10.03.2021).
- Barros, C.P. ve Weber, W.L. (2009). Productivity growth and biased technological change in UK airports, *Transportation Research Part E*, 45, s.642-653.
- Carlucci, F., Cira, A. ve Coccorese, P. (2018). Measuring and Explaining Airport Efficiency and Sustainability: Evidence from Italy, *Sustainability*, 10 (400), s.1-17.
- Chang, Y.-C., Yu, M.-M. ve Chen, P.-C. (2013). Evaluating the performance of Chinese airports, *Journal of Air Transport Management*, 31, s.19-21.
- Chaouk, M., Pagliari, R. ve Moxon, R. (2020) The impact of national macro-environment exogenous variables on airport efficiency, *Journal of Air Transport Management*, 82, s. 1-11.
- DHMI, (2020). Annual Reports, <https://www.dhmi.gov.tr/Sayfalar/FaaliyetRaporlari.aspx>. (07.05.2021).
- DHMI, (2021). İstatistikler, <https://www.dhmi.gov.tr/Sayfalar/Istatistikler.aspx>. (07.05.2021).
- Diana, T. (2010). Can we explain airport performance? A case study of selected New York airports using a stochastic frontier model, *Journal Air Transportation Management*, 16(6), s.310-314.
- Ennen, D. ve Batool, I. (2018). Airport efficiency in Pakistan-A Data Envelopment Analysis with weight restrictions, *Journal of Air Transport Management*, 69, s.205-212.
- Fragoudaki, A., Giokas, D. ve Glyptou, K. (2016). Efficiency and productivity changes in Greek airports during the crisis years 2010-2014, *Journal of Air Transport Management*, 57, s.306-315.
- Gokcel, D. (2009). Perakende Sektöründe Kategori Bazlı Talep Tahmin Ve Sipariş Sistemi Uygulaması, Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi FBE Endüstri Mühendisliği ABD, İstanbul.
- Hong, S. J. ve Domergue, F. (2018). Estimations viability of LCCs business model in Korea, *Journal of International Logistics and Trade*, 16(1), s.11-20.
- ICAO (2021). Economic Impacts of COVID-19 on Civil Aviation, <https://www.icao.int/sustainability/Pages/Economic-Impacts-of-COVID-19.aspx>. (07.05.2021).
- Kale, S. (2009). Veri Zarflama Analizi İle Banka Şubelerinin Performansının Ölçülmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Finans Ve Bankacılık Doktora Programı, İstanbul.

- Kılış, Ş. ve Kılış, Ş. (2016). Benchmarking airports based on a sustainability ranking index, *Journal of Cleaner Production*, 130, s.248-259.
- Kirankabes, A. ve Arikan, F. (2011). Devlet hava Meydanlarının Etkinliğinin Veri Zarflama Analizi (VZA) ile Ölçülmesi, *Proceedings of the 12th International Symposium on Econometrics Statistics and Operations Research*, Pamukkale University, s. 39-50.
- Kula, V., Kandemir, T. ve Özdemir, L. (2009). VZA Malmquist Toplam Faktör Verimlilik Ölçüsü: İmkb'ye Koteli Çimento Şirketleri Üzerine Bir Araştırma, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(17), s.186 – 202.
- Kumar, A., Aswin, A ve Gupta, H. (2020). Evaluating green performance of the airports using hybrid BWM and VIKOR methodology, *Tourism Management*, 70, s.1-16.
- Lai, P-L., Potter, A., Beynon, M. ve Beresford, A. (2015). Evaluating the performance of airports using an integrated AHP/DEA-AR technique, *Transport Policy*, 42, s. 75-85.
- Murillo-Melchor, C. (1999). An analysis of technical efficiency and productivity changes in Spanish airports using the Malmquist index, *Int. Journal Transport Economics*, 16 (2), s.271-292.
- Ngo, T. ve Tsui, W.H. (2020). A data-driven approach for estimating airport efficiency under endogeneity: An application to New Zealand airports, *Research in Transportation Business & Management*, 34, s.1-10.
- Özdemir, L. (2019). BİST Sürdürülebilirlik Endeksinde Yer Almanın Verimlilik Üzerine Etkisi: VZA Malmquist Toplam Faktör Verimlilik Analizi, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: XII Sayı:Haziran-2019, s.33-45.
- Psaraki-Kalouptsidi, V. ve Kalakou, S. (2011). Assessment of efficiency of Greek airports, *Journal of Air Transport Management*, 5 (2), s.170-186.
- Şahin, İ.E. (2019) Türkiye'deki Havalimanlarının Veri Zarflama Analizi ve Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Endeksleri İle Finansal Etkinliklerinin Analizi, *Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der.*, (42), s.33-47.
- Sevim, C. ve Bali, Ö. (2008). Avrupa Birliği Üyesi Ve Aday Ülkelerin Tarımsal Etkinliklerinin Karşılaştırılması, *Verimlilik Dergisi*, 3, 21-39.
- SHGM, (2020). Annual Reports, <http://web.shgm.gov.tr/en>. . (07.05.2021)
- STATISTA, (2020).<https://www.statista.com/statistics/564717/airline-industry-passenger-traffic-globally/>. (07.05.2021)
- Ülkü, T. (2015). A comparative efficiency analysis of Spanish and Turkish airports, *Journal of Air Transport Management*, 46, s. 56-68.
- Wanke, P.F. (2013). Physical infrastructure and flight consolidation efficiency drivers in Brazilian airports: a two-stage network-DEA approach, *Journal of Air Transport Management*, 31, s.1-5.
- Wanke, P., Barros, C.P. ve Nwaogbe, O.R. (2016). Assessing productive efficiency in Nigerian airports using Fuzzy-DEA, *Transport Policy*, 49, s.9-19.

**KONUT KREDİSİ FAİZ İNDİRİMİ DUYURUSUNUN GAYRİMENKUL
YATIRIM ORTAKLIKLARININ PAY GETİRİLERİ ÜZERİNDEKİ
ETKİSİNİN ARAŞTIRILMASI**

*INVESTIGATION THE IMPACT OF MORTGAGE CREDIT INTEREST RATE
DISCOUNT ANNOUNCEMENT ON STOCK RETURNS OF REAL ESTATES
INVESTMENT TRUSTS*

Serkan Yılmaz KANDIR*, Gözde ELBİR MERMER**

*Geliş Tarihi: 07.02.2021
(Received)*

*Kabul Tarihi:22.11.2021
(Accepted)*

ÖZ: Bu çalışmanın amacı, 1 Haziran 2020 tarihli konut kredisi faiz oranı indirimi duyurusunun Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarının (GYO) pay getirileri üzerindeki etkisini incelemektir. Çalışmada, olay çalışması yöntemi kullanılmış ve olay penceresi -10,+10 olarak belirlenmiştir. Çalışmanın örnekleme 33 adet GYO'dan oluşmaktadır. Analiz sonuçları, konut kredisi faiz oranı indirimi duyurusunun GYO paylarında anormal getiriye neden olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Konut Kredisi Faiz İndirimi, Olay Çalışması Yöntemi, Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları, Pay Getirileri

ABSTRACT: Aim of this study is to examine the impact of mortgage interest rate discount announced on 1st of June 2020 on Real Estates Investment Trusts (REIT) stock returns. Event study method is employed, whereas event window is determined as -10,+10. A total of 33 REITS are comprised in the sample. Empirical findings imply that mortgage interest rate discount announcement seem to initiate abnormal returns on REIT stocks.

Keywords: Mortgage Credit Interest Rate Discount, Event Study Method, Real Estates Investment Trusts, Stock Returns

EXTENDED ABSTRACT

Real estate investment trusts (REITs) have an important role for economic development. Real estate investment trusts are generally thought to be safe investment instruments. Resulting from the rapid increase in the population, housing demands have expanded in direct proportion to real estate investment trusts. The Real Estate Investment Trusts industry has been one of the industries affected by the negative economic developments in the second half of 2018 and the first half of 2019. Interest discounts since the second half of 2019 have contributed to the mobilization of the industry. Credit support packages were announced by three public banks (Ziraat Bank, Vakıfbank and Halkbank) on 1st of June 2020. Aim of this article is to investigate the impact of mortgage interest rate discount announced on 1st June 2020 on Real Estates Investment Trusts stock returns. A total of 33 The Real Estate Investment Trusts are included in the sample. Daily data is obtained from IS Investment web site whereas BIST100 index data comes from investing.com web site. Although event study method is a common method in economics

* Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, skandir@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7686-1099.

** Arş. Gör., Çağ Üniversitesi, gozdeelbir1@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6463-9319.

and finance literature, limited number of studies employ event study methodology in the real estate investment literature. Event study method examines how fast stock prices adjust to specific economic or financial announcements. Also an event should be unexpected and the date of the event should be exact. In this study, reaction of investors to mortgage interest rate discount announcement made on 1st June 2020 is analyzed by employing the event study methodology. The basic steps of the event study were listed in general by Mackinlay (1997): 1) The event is defined. 2) The common stocks are sampled. 3) The event window is constructed. 4) Abnormal returns as well as *t*-statistics and *p*-values are calculated, 5) Findings are interpreted. The abnormal return represents the difference between the actual stock return and the normal return. The event window states the number of days before and after the event date. *x* represents the number of days before the event day and *y* represents the number of days after the event day. The event day is determined as zero (0) in the timeline. Calculating the days before the event day is a requirement for detecting any possible leak of information. Furthermore, the event study methodology examines the efficiency level of the market. According to the semi-strong form of market efficiency, investors can not earn abnormal returns by trading on the new information. Event windows is determined as ten days before the event and ten days after the event (-10,+10). In the timeline, the length of the event window (T_{event}) is 21 days for -10,+10. The length of the forecast period ($T_{forecast}$) and the pre-event window are 244 days. The total length of the period is determined as 255 days for -10,+10. The study consists of five sections. The first section explains aim and importance of the study. The second section reviews the relevant literature. The third section describes the data set and the research method. Empirical results are presented in the fourth section and section five concludes the study.

Empirical findings suggest that mortgage interest rate discount announcement seems to initiate abnormal returns on The Real Estate Investment Trusts stocks. The average abnormal return is found significant on the 3rd and 7th days before the event day, on the day of the event and on the 4th and 7th days after the event according to the *t*-statistic value and *p*-value (Sig.). These findings shed light on the issue of efficiency of the share market. This finding implies that Borsa Istanbul does not appear to be semi-strongly efficient. On the other days of the event window, abnormal returns are not found to be significant. This finding is in line with Sakarya (2011), Kaderli and Başkaya (2014) and Eyüboğlu and Bulut (2016). When *t*-statistics and *p*-values (Sig.) are examined, we find that there are positive returns before the event date. This finding implies that the mortgage interest rate discount announcement was used before it is shared with the public. Similar findings are obtained in Keown and Pinkerton (1981), Kavussanos and Tsounia (2007), Altıok-Yılmaz and Akben-Selçuk (2010) and Eyüboğlu and Bulut (2016).

1. GİRİŞ

Gayrimenkul yatırım ortaklıklarının, ülke ekonomilerinin gelişiminde önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Gayrimenkul yatırım ortaklıklarının amacı, gayrimenkul sektörüne kaynak oluşturmaktır. Gayrimenkul yatırım ortaklıkları, güvenli yatırım araçları olarak kabul edilmektedir (Brounen, Prado ve Verbeek, 2010:1). Ayrıca gayrimenkul yatırım ortaklıklarına yatırım yapılması yatırımcılara nakde çevrilebilirlik, sabit kar payı, yüksek getiri, düşük oynaklık ve çeşitlilik bakımından fayda sağlamaktadır (“REITs”, 2020).

1 Haziran 2020 tarihinde yapılan basın açıklamasında üç kamu bankası (Ziraat Bankası, Vakıfbank ve Halkbank) tarafından sunulacak olan kredi destek paketleri açıklanmıştır. Bu destek paketinde birinci el/sıfır konutlar için azami 12 ay ödemesiz dönemli, 15 yıla kadar vade ve aylık %0,64 faiz oranı ile finansman imkanı sunulacağı açıklanmıştır. Ayrıca, ikinci el konutlar için ise azami 12 ay ödemesiz dönemli, azami 15 yıl vade ve aylık % 0,74 faiz oranı ile finansman imkanı sunulacağı belirtilmiştir (Basın Açıklaması, 2020).

Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları sektörü, 2018 yılının ikinci yarısında başlayan olumsuz ekonomik gelişmelerin etkilediği sektörlerden biri olmuştur. 2019 yılının ikinci yarısından itibaren yapılan faiz indirimleri sektörün hareketlenmesini amaçlamıştır (TURK rating, 2020). Genel olarak, azalan faiz oranlarının, GYO sektörünü olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir (Mueller ve Pauley, 1995: 323).

Bu çalışmanın amacı, 1 Haziran 2020 tarihinde yapılan konut kredisi faiz indirimi duyurusunun GYO’ların pay getirileri üzerindeki etkisini araştırmak ve piyasanın yarı güçlü formda etkin olup olmadığı konusunu analiz etmektir. Çalışmada olay çalışması yönteminden yararlanılmıştır. 1999 yılında Reilly ve Brown tarafından yapılan çalışmada, olay çalışması yönteminin kamu ile paylaşılan bir bilginin pay getirileri üzerindeki etkisini analiz ettiği ifade edilmiştir. İlgili literatür incelendiğinde, faiz indirimi duyurularının pay getirileri üzerindeki etkisini araştıran çalışmaların sayısının sınırlı olduğu gözlenmektedir. Ayrıca faiz oranı indirimi duyularının GYO pay getirileri üzerindeki etkisini olay çalışması yöntemi kullanarak inceleyen çalışmaların Türkiye’de ve dünya genelinde oldukça sınırlı olduğu görülmektedir.

Çalışmada beş bölüm bulunmaktadır. Çalışmanın amacı ve önemi hakkındaki açıklamalar birinci bölümde yer alırken literatür taraması ikinci bölümde yer almaktadır. Üçüncü bölümde ise araştırmada ele alınan veriler ile araştırmada kullanılan yöntem açıklanmıştır. Ulaşılan bulgulara dördüncü bölümde yer verilmiştir. Çalışmanın sonucuna ait açıklamalar da beşinci bölümü oluşturmaktadır.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

Literatürde, gayrimenkul yatırım ortaklıklarını konu alan ve olay çalışması yönteminden yararlanan sınırlı sayıda araştırma mevcuttur. Huang ve Liu (2010), Avustralya gayrimenkul yatırım ortaklıkları pay getirileri ile nakit oranları değişikliklerini olay çalışması yöntemini ve çok değişkenli regresyon modelini kullanarak araştırmışlardır. Çalışma sonucunda, nakit oranı değişikliklerinin gayrimenkul yatırım ortaklıkları pay getirileri üzerinde pozitif ya da negatif bir etki oluşturmadığı belirlenmiştir. Hoesli, Milcheva ve Moss (2017), küresel mali kriz sonrasında yapılan yasal düzenlemelerin gayrimenkul şirketlerinin getirileri üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. Günlük veriler kullanılarak olay çalışması yöntemi uygulanmıştır. Çalışma sonucunda, çeşitli düzenlemelerin ele alınan şirketler üzerinde birbirinden farklı etkiler ortaya çıkardığı tespit edilmiştir. Çetin, Salur ve Akusta (2020), çalışmalarında XKURY ve XGMYO endeksinde yer alan şirketlerinin kurumsal yönetim notlarını kamuya açıklaması ile payları arasındaki ilişki araştırmışlardır. 2018 yılı ele alınmış ve olay çalışması yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, kurumsal yönetim notunun açıklanmasının şirketlerin pay getirilerini etkilediği tespit edilmiştir.

Gayrimenkul yatırım ortaklıklarının çeşitli ekonomik değişkenler ile ilişkisini farklı yöntemleri kullanarak yapılan çalışmalar da literatürde yer almaktadır. Mueller ve Pauley (1995), faiz oranı hareketlerinin gayrimenkul yatırım ortaklıkları üzerindeki etkisini incelemişlerdir. 1972 ile 1993 yılları arasındaki dönem ele alınmıştır. Gayrimenkul yatırım ortaklıklarına ait fiyat hareketlerinin düşük korelasyona sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Chen ve Tzang (1988), gayrimenkul yatırım ortaklıklarının faiz oranı değişikliklerine duyarlı olup olmadığını test etmişlerdir. Sermaye varlıklarını fiyatlama modelinden yararlanılmıştır. 1973-1979 ve 1980-1985 olmak üzere iki dönem değerlendirmeye alınmıştır. Gayrimenkul yatırım ortaklıklarının 1973-1979 döneminde uzun vadeli faiz oranlarındaki değişikliklere duyarlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 1980-1985 döneminde ise hem kısa vadeli hem de uzun vadeli faiz oranlarındaki değişikliklere karşı duyarlı olduğu tespit edilmiştir. Özdemir ve Türker (2007), faiz ve enflasyon oranlarının gayrimenkul yatırım ortaklıklarına etkisini analiz etmişlerdir. 2002 ile 2006 yılları çalışmaya dahil edilerek bu yıllardaki gayrimenkul portföy dağılımları kıyaslanmıştır. Araştırma sonucunda, ele alınan yıllarda uygulanmakta olan enflasyonu düşürme ve sabitleme programı sonucunda düşen faiz oranlarının gayrimenkul yatırım ortaklıklarının toplam portföy değerlerinin 2 katına çıkmasına yol açtığı belirtilmiştir.

3. VERİ VE YÖNTEM

Çalışmada, GYO'ların 1 Haziran 2020 tarihinde yapılan konut kredisi faiz oranı indirimi karşısında verdikleri tepki incelenmiştir. Bu sektörde yer alan 33 şirkete ait veriler İş Yatırım internet sitesinden ve çalışmada yer alan BIST100 endeksi verisi investing.com internet sitesinden elde edilmiştir. Çalışmada yer alan şirketlere ait bilgiler Tablo1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Çalışmadaki Şirketler ve Kodları

Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı (GYO)	
Akfen (AKFGY)	Nurol (NUGYO)
Akiş (AKSGY)	Özak (OZKGY)
Akmerkez (AKMGY)	Özderici (OZGYO)
Alarko (ALGYO)	Panora (PAGYO)
Ata (ATAGY)	Peker (PEKGY)
Atakule (AGYO)	Pera (PEGYO)
Avrasya (AVGYO)	Reysaş (RYGYO)
Deniz (DZGYO)	Servet (SRVGY)
Doğuş (DGGYO)	Sinpaş (SNGYO)
Emlak Konut (EKGYO)	Torunlar (TRGYO)
Halk (HLGYO)	Trend (TDGYO)
İdealist (IDGYO)	Tskb (TSGYO)
İş (ISGYO)	Vakıf (VKGYO)
Kiler (KLGYO)	Yapı Kredi Koray (YKGYO)
Körfez (KRGYO)	Yeni Gimat (YGGYO)
Martı (MRGYO)	Yeşil (YGYO)
Mistral (MSGYO)	

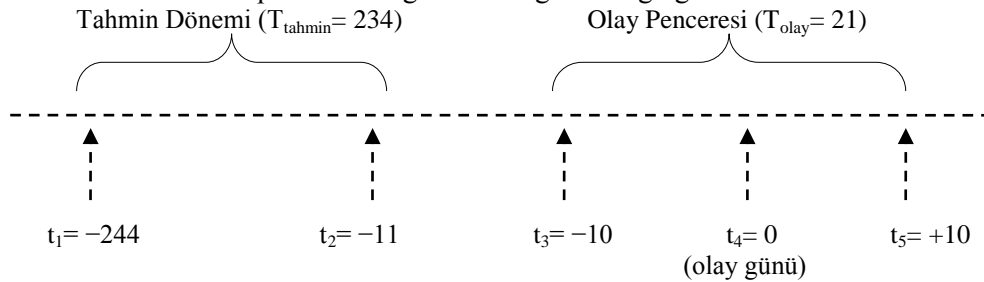
Olay çalışması yöntemi uygulanarak faiz oranı indiriminin yapıldığı gün, o günün öncesindeki ve sonrasındaki günlerde yatırımcıların ele alınan bu olay karşısında verdiği tepki analiz edilmiştir. Bu amaçla, 3 Haziran 2019 ve 8 Haziran 2020 tarihleri arasındaki dönem seçilmiş olup ortalama anormal getiriler, t_{sd} istatistiği ve p değeri hesaplanmıştır. Konut kredisi faiz indiriminin kamuoyuna duyurulduğu tarih, olay günü olarak belirlenmiştir.

Olay çalışması yöntemi ile bir olayın firma değeri üzerindeki etkisi finansal piyasalara ait veriler kullanılarak ölçülmektedir (Mackinlay, 1997: 13). 1997 yılında Mackinlay tarafından olay çalışmasının temel adımları genel olarak sıralanmıştır. İlk olarak çalışmada yer alan olay ve olay penceresi tanımlanmalıdır. Sonra, çalışmaya dâhil edilecek firmaların seçilmesi için gerekli olan kriterler belirlenmelidir. Gerçekleşen ve tahmin edilen getiriler arasındaki farkı gösteren anormal getiri hesaplanarak ulaşılan bulguların yorumlanmasıyla çalışmaya son bulmaktadır.

Olay penceresi, çalışmada belirlenen olay tarihinden önceki ve sonraki gün sayısını gösterir. $(-x,+y)$ gösteriminde x , olay tarihinden önceki günlerin sayısını simgelerken; y ise olay tarihinden sonraki günlerin sayısını simgelemektedir. Duyuru günü sıfır (0) olarak gösterilir. Duyurudan önceki günlerin hesaplanması da bilgi sızıntısının belirlenmesini sağlamaktadır (Konchitchki ve O'Leary, 2011: 102). Bundan dolayı, bir çalışmada belirlenen olay, yatırımcılar tarafından tahmin edilmemiş yeni bir bilgi olmalıdır. McWilliams ve Siegel (1997) tarafından, uzun olay penceresi kullanılmasının araştırmada yapılan testin doğruluğunu azalttığı belirtilmiştir ve bu durumun, incelenen olayın önemi hakkında yanlış bir sonuca ulaşılmasına neden olduğu ifade edilmiştir.

Bu çalışmada, olay penceresi olarak $-10,+10$ günleri seçilmiştir. Şekil 1'de duyuru gününden 10 gün önceki ve 10 gün sonraki dönem $(-10,+10)$ için gerekli bilgiler yer almaktadır. Ele alınan zaman çizelgesinde t simgesi, zaman aşamalarını göstermek için kullanılmıştır. Sıfır (0), olay gününü (olayın gerçekleştiği günü) simgelemektedir. Zaman çizelgesinde olay penceresinin uzunluğu (T_{olay}) 21 gün, tahmin döneminin (T_{tahmin}) uzunluğu ve olay öncesi penceresinin 244 gün olarak ele alınmıştır. Şekil 1'de gösterilen zaman çizelgesi incelendiğinde çalışmaya konu olan dönemin toplam uzunluğunun 255 gün olduğu görülmektedir.

Şekil 1: Olay Çalışmasında Zaman Çizelgesi $(-10,+10)$

Pay getirilerini hesaplamak için aşağıdaki formül kullanılmıştır (Mitchell ve Netter, 1994: 560; Patell, 1976: 253):

$$R_{id} = \ln \left[\frac{\text{Fiyat}_{i,d} + \text{Kâr payı}_{i,d}}{\text{Fiyat}_{i,d-1}} \right]$$

$$R_{id} = \ln \left[\frac{P_{i,d} + D_{i,d}}{P_{i,d-1}} \right]$$

R_{id} i payının d dönemi getirisini, $P_{i,d}$ i payının d dönemi fiyatını, $P_{i,d-1}$ i payının $d-1$ dönemi fiyatını, $D_{i,d}$ i payının sahiplerine d döneminde ödenen kâr payını simgelemektedir.

Sharpe (1963) çalışmasında beklenen getirilere, aşağıda formül ile gösterilen piyasa modeli tahmin edilerek ulaşıldığını belirtmiştir:

$$R_{id} = \alpha_i + \beta_i R_{md} + e_{id}$$

Bu denklemde R_{id} i payının d dönemi getirisini, R_{md} pazar portföyünün d dönemi getirisini, α_i sabit terimi, b_i sistematik riski ve e_{id} ise hata terimini ifade etmektedir.

Bir menkul kıymetin güncel getirisinden normal getirisinin (beklenen getiri) çıkartılmış hali olarak ifade edilen anormal getiri aşağıdaki formül yardımı ile hesaplanır (Pettengill ve Clark, 2001: 5; Bowman,1983:568):

$$AR_{id} = R_{id} - \alpha_i - \beta_i R_{md}$$

$$AR_{id} = R_{id} - (\alpha_i + \beta_i R_{md})$$

Bu denklemde AR_{id} i payının d dönem anormal getirisini, R_{id} i payının d dönemi fiili getirisini, R_{md} pazar portföyünün d dönemi getirisini, α_i sabit terim α_i için tahmin değerini ve b_i Finansal varlık getirisinin piyasa getirisine olan hassasiyetini (β_i için tahmin değeri) simgelemektedir.

Ortalama anormal getiri, toplam anormal getirilerin çalışmada yer alan firma sayısına bölünmesi ile ortalama anormal getiri (AAR) hesaplanır (Binder, 1998: 113):

$$AAR_d = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N AR_{id}$$

AR_{id} i payının d günü anormal getirisini, AAR_d d günü ortalama anormal getirisini, N ise d tarihinde örneklemedeki pay sayısını simgelemektedir.

Aşağıdaki formül yardımı ile sd serbestlik dereceli student t istatistiği değeri sonucuna ulaşılır (Jaffe, 1974: 418):

$$t_{sd} = \frac{AAR}{S(AAR_d)}$$

Formülde, sd serbestlik dereceli student t istatistiği t_{sd} , ortalama anormal getiri (AAR) ve d dönemdeki ortalama anormal getirinin standart sapması ise $S(AAR_d)$ olarak gösterilir.

d gününe ait anormal getirinin standart sapmasının hesaplanması için aşağıdaki formülden yararlanılır (Jaffe, 1974: 417):

$$S(AAR_d) = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^N (AR_i - AAR)^2}{N}}$$

Bu denklemde $S(AAR_d)$ d günü anormal getirisinin standart sapmasını, AAR_d d günü ortalama anormal getirisini, AR_i i payı anormal getirisini, AAR ortalama anormal getiriyi ve N ise d tarihinde örneklemedeki pay sayısını göstermektedir.

Etkin piyasalar hipotezine göre, piyasaların yarı güçlü formda etkin olabilmesi için 1 Haziran 2020 tarihinde yapılan konut kredisi faiz indirimi duyurusunun GYO'ların pay getirileri üzerinde istatistiksel bakımdan önemli bir etkisinin olmaması beklenmektedir. Çalışmada test edilen H_0 ve H_1 hipotezleri aşağıda gösterilmiştir:

H_0 : 1 Haziran 2020 tarihinde yapılan konut kredisi faiz indirimi duyurusunun GYO'ların pay getirileri üzerinde etkisi yoktur.

H_1 : 1 Haziran 2020 tarihinde yapılan konut kredisi faiz indirimi duyurusunun GYO'ların pay getirileri üzerinde etkisi vardır.

H_0 hipotezinin reddi halinde, anormal getiri elde edildiği, dolayısıyla piyasanın yarı güçlü formda etkin olmadığı sonucuna ulaşılabacaktır. H_0 hipotezinin reddedilememesi halinde ise, anormal getiri elde edilmediği, dolayısıyla piyasanın yarı güçlü formda etkin olduğu sonucuna ulaşılabacaktır.

4. BULGULAR

Çalışmadaki -10,+10 olay penceresine göre yapılan hesaplamalar sonucunda ulaşılan değerler sırasıyla Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: -10,+10 Aralığı İçin Hesaplanan AAR, t_{sd} İstatistiği ve p-Değerleri (Sig.)

Olay Günleri	Ortalama Anormal Getiri (AAR)	t_{sd} İstatistiği değerleri	p-değerleri (Sig.)
-10	-0.003	-0.616	0.542
-9	-0.011	-1.554	0.130
-8	0.008	1.760	0.088
-7	0.016	2.931	0.006
-6	0.007	1.559	0.129
-5	-0.001	-0.155	0.878
-4	-0.003	-0.719	0.478
-3	0.012	2.374	0.024
-2	-0.004	-0.682	0.500
-1	0.011	1.818	0.078
0	0.021	4.481	0.000
1	0.006	1.332	0.192
2	0.006	1.334	0.192
3	-0.004	-0.548	0.587
4	-0.010	-2.282	0.029
5	0.005	0.775	0.444
6	0.000	0.042	0.967
7	0.020	3.457	0.002
8	-0.002	-0.487	0.630
9	0.006	1.945	0.061
10	-0.001	-0.107	0.916

Tablo 2'de olay tarihi olarak kabul edilen 1 Haziran 2020 günü, firmaların duyurudan on gün öncesi ve on gün sonrası (-10,+10) için hesaplanmış olan ortalama anormal getirileri (AAR_d), t_{sd} istatistiği değerleri ve p-değerleri (Sig.) yer almaktadır. Tablo 2 incelendiğinde olay gününden önceki 3. ve 7. günde, olay gününde ve olay gününden sonraki 4. ve 7. günde ulaşılan ortalama anormal getirinin (AAR), ulaşılan sonuçlar açısından anlamlı olduğu belirlenmiştir. Ayrıca

ulaşılan bu sonuç, piyasanın yarı güçlü formda etkin olmadığını göstermektedir. Diğer günlerde ise anlamlı bir anormal getiri elde edilmemiştir. Elde edilen sonuçlar, 1 Haziran 2020 tarihinde yapılan konut kredisi faiz indirimi duyurusunun GYO'ların pay getirileri üzerinde etkisi vardır alternatif hipotezini (H_1) doğrulamaktadır. Çalışmada ulaşılan, "piyasanın yarı güçlü formda etkin olmadığı" sonucu Sakarya (2011), Kaderli ve Başkaya (2014) ve Eyüboğlu ve Bulut (2016) çalışmaları ile aynı yöndedir.

Çalışmada ulaşılan değerler, t_{sd} istatistiği ile p-değerleri (Sig.) incelendiğinde, olay tarihinin öncesinde pozitif getirilerin varlığı konut kredisi faiz indirimi duyurusunun kamu ile paylaşılmadan önce kullanıldığını göstermektedir. Benzer bulgular, Keown ve Pinkerton (1981), Kavussanos ve Tsounia (2007), Altıok-Yılmaz ve Akben-Selçuk (2010) ve Eyüboğlu ile Bulut (2016) çalışmalarında da elde edilmiştir.

5. SONUÇ

Çalışmada, Borsa İstanbul'da işlem gören GYO paylarının 1 Haziran 2020 tarihinde yapılan konut kredisi faiz indirimi karşısında verdikleri tepkiyi incelemek amaçlanmıştır. Çalışmada, olay çalışması yöntemi kullanılmıştır ve piyasanın yarı güçlü formda etkinliğin olup olmadığı analiz edilmiştir. Payları Borsa İstanbul'da işlem gören 33 GYO örnekleme dâhil edilmiştir. 1 Haziran 2020 tarihi olay günü olarak seçilmiş, on gün öncesi (-10) ve on gün sonrası (+10) ise olay penceresi olarak seçilmiştir. Çalışmada belirlenen tahmin dönemi ve olay penceresi (-10,+10) için günlük getiri oranları hesaplanmıştır. Firmaların 1 Haziran 2020 tarihi etrafındaki günlerde faiz indirimi duyurusu karşısında verdikleri tepkiyi ölçmek için anormal getiriler, t_{sd} istatistiği değeri ile p-değeri hesaplanmıştır. Anormal getiriler ise Sharpe modeli kullanılarak hesaplanmıştır.

Çalışmada -10,+10 olay penceresi için olay gününden önceki 3. ve 7. günde, olay gününde ve olay gününden sonraki 4. ve 7. günde ulaşılan ortalama anormal getirinin (AAR), ulaşılan sonuçlar açısından anlamlı olduğu belirlenmiştir. Chen ve Tzang (1988), Özdemir ve Türker (2007), Giliberto ve Shulman (2017) ile Afşar ve Karpuz (2019) da çalışmalarında, GYO'ların düşük faiz oranlarından önemli ölçüde etkilendiğini belirtmişlerdir. t_{sd} istatistiği değerinin ve p-değerinin (Sig.) anlamlı düzeyde elde edilmesi, yatırımcıların adı geçen tarihlerde daha çok kâr sağlayabileceklerini göstermektedir. Ayrıca gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre, Borsa İstanbul'un yarı güçlü formda etkin olduğunu ifade eden H_0 hipotezi reddedilerek, piyasanın yarı güçlü formda etkin olmadığını ifade eden H_1 alternatif hipotezi kabul edilmiştir.

Ulaşılan sonuçlar, pay piyasasının etkinlik düzeyi konusunda değerli bilgiler sunmaktadır. Bu çerçevede, finans literatürüne ve pay piyasası yatırımcılarına önemli bir katkı sağlaması beklenen bu çalışmada, konut kredisi faiz indiriminin

yalnızca gayrimenkul yatırım ortaklıkları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Yeni çalışmalarda faiz oranı indiriminin diğer sektörler üzerindeki etkileri de araştırılabilir.

KAYNAKÇA

Abigail McWilliams & Donald Siegel, "Event Studies in Management Research: Theoretical and Empirical Issues", *Academy of Management Journal*, 40(3), 1997, s. 626-657.

Aslı Afşar & Esra Karpuz, E. "Makroekonomik değişkenlerle borsa istanbul gayrimenkul yatırım ortaklıkları endeksi arasındaki ilişki", *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 2019, s. 52-64.

Arthur J. Keown & John M. Pinkerton, "Merger announcements and trading activity: An empirical investigation", *Journal of Finance*, 36(4), 1981, s. 55-869.

Ayşe Altıok-Yılmaz & Elif Akben-Selçuk. "Information Content of Dividends: Evidence From Istanbul Stock Exchange", *International Business Research* 3.3, 2010, s. 126-132.

Basın Açıklaması, https://www.ziraatbank.com.tr/tr/Bankamiz-ZB/basin-odasi/BasinBultenleri/ortak_basin_aciklamasi_88A06_01062020.pdf, (20.07.2020).

Bilal Özdemir & Fatma Türker, "2002-2006 Döneminde Türkiye'de Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarına Enflasyon ve Faiz Oranlarının Etkisi", 2007, http://www.akademiktisat.net/calisma/insaat_gmenkul/gmenkul_bozdemir_fturker.htm.

Bilal Özdemir B. & Fatma Türker. (2007). 2002-2006 Döneminde Türkiye'de Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarına Enflasyon ve Faiz Oranlarının Etkisi. file:///C:/Users/LENOVO/Downloads/ozdemir_turker%20(1).pdf, Erişim Tarihi: 20.04.2021

Chen, K. & Daniel Tzang, "Interest-Rate Sensitivity of Real Estate Investment Trusts", *Journal of Real Estate Research*, 3(3), 1988, s. 13-22.

Craig A. Mackinlay, "Event Studies in Economics and Finance", *Journal of Economic Literature*, 1997, s. 13-39.

Dirk Brounen, Melissa P. Prado & Marno Verbeek. "Real estate in an ALM framework: The case of fair value accounting." *Real Estate Economics*, 38.4, 2010, s. 775-804.

Frank K. Reilly & Keith C. Brown, *Investment Analysis and Portfolio Management*, Solutions Manual. Sixth edition, 1999: South-Western College Pub.

Glenn Mueller & Keith Pauley, "The Effect of Interest-rate Movements on Real Estate Investment Trusts", *The Journal of Real Estate Research*, 10(3), 1995, s. 319-325.

Glenn N. Pettengill & John M. Clark, “Estimating expected returns in an event study framework: Evidence from the dart board column”, *Q J BusEcon*, 2001, s. 3-21.

Hüseyin Çetin, Mehmet Nuri Salur & Ahmet Akusta, “Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notu İle Hisse Senedi Getirileri Arasındaki İlişki: BİST Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı Şirketleri Üzerine Bir İnceleme”, *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 3(1), 2020, s. 66-74.

James M. Patell, “Corporate Forecasts Earning Per Share and Stock Price Behavior: Empirical Test”, *Journal of Accounting Research*, 14(2), 1976, s. 246-276.

Jeffrey F. Jaffe, “Special information and insider Trading”, *The Journal of Business*, 47(3), 1974, s. 410-428.

John Binder, “The Event Study Methodology Since 1969”, *Review of Quantitative Finance and Accounting*, 1998, s. 11-137.

Kemal Eyüboğlu & Halil İbrahim Bulut, “Şirketlere Özgü Haberlerin Hisse Performansına Etkisi: BİST-30 Şirketleri Örneği”, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 2016, s. 113-138.

Kurumlar Vergisi Kanunu. (2006). 20 Temmuz 2020 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5520.pdf> adresinden erişildi.

Manolis G. Kavussanos & Anna Tsounia, “Merger announcements and insider trading activity: An empirical comparative investigation in LSE and ASE”, 2007, In 4th Applied Finance and Economics Conference (AFE).

Mark L. Mitchell & Jeffrey M. Netter, “The Role of Financial Economics in Securities Fraud Cases: Applications at the Securities and Exchange Commission”, *The Business Lawyer*, 49(2), 1994, s. 545-590.

Martin Hoesli, Stanimira Milcheva, S. & Alex Moss, “Is Financial Regulation Good or Bad for Real Estate Companies?—An Event Study”, *The Journal of Real Estate Finance and Economics*, 2017, s. 1-39.

Michael Giliberto & David Shulman, “On the interest rate sensitivity of REITs: Evidence from twenty years of daily data”, *Journal of Real Estate Portfolio Management*, 23(1), 2017, s. 7-20.

REITs: What They Are and How to Invest in Them, 2020, <https://www.nerdwallet.com/article/investing/reit-investing>, (25.01.2021).

Robert G. Bowman, “Understanding and Conducting Event Studies”, *Journal of Business Finance & Accounting*. 10(4), 1983, s. 561-584.

Sermaye Piyasası Kurulu, Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları Tanıtım Rehberi, 20 Temmuz 2020 tarihinde <https://www.spk.gov.tr/Sayfa/AltSayfa/409> adresinden erişildi.

Stephen J. Brown & Jerold B. Warner, "Using Daily Stock Returns: The Case of Event Studies", *Journal of Financial Economics*, 1985, s. 3-31.

Şakir Sakarya, "İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi Kapsamındaki Şirketlerin Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notu ve Hisse Senedi Getirileri Arasındaki İlişkinin Olay Çalışması (Event Study) Yöntemi İle Analizi", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 7(13), 2011, s. 147-162.

TURK rating. Nisan 2020. Sektör Raporları. Türkiye Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı Sektörü. 25 Temmuz 2020 tarihinde <http://turkrating.com/gayrimenkul-yatirim-ortakligi-gyo-nisan-2020-89726.html> adresinden erişildi.

Yan Huang & Chunlu Liu, "A-Reit Price Responses to Cash Rate Changes", in AUBEA 2010: Construction Management(s): Proceedings of the 35th Australasian Universities Building Education Association Annual Conference, AUBEA, Melbourne, 2010, A042-1 - A042-11.

Yaniv Konchitchki & Daniel E. O'Leary, "Event study methodologies in information systems research", *International Journal of Accounting Information Systems*, 2011, s. 99-115.

Yusuf Kaderli & Hatice Başkaya, "Halka açık firmalarda kâr payı dağıtım duyurularının hisse senedi fiyatlarına etkisinin ölçülmesi: Borsa İstanbul'da bir uygulama", *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 2014, s. 49-64.

William F. Sharpe "A Simplified Model for Portfolio Analysis", *Management Science*, 9(2), 1963, s. 277-293.

**EDİRNE KIRMIZISI'NIN EDİRNE İLİNE KENT KİMLİĞİ
KAZANDIRMASINDAKİ ROLÜ**

*THE ROLE OF EDİRNE RED IN ATTRACTING A URBAN IDENTITY TO
EDİRNE PROVINCE*

Orkun AKMAN*, Emel GÖNENÇ GÜLER**

*Geliş Tarihi: 16.09.2021
(Received)*

*Kabul Tarihi:22.11.2021
(Accepted)*

ÖZ: Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapan Edirne ili, tarihi ve kültürel miras açısından oldukça zengin bir kent konumundadır. Türkiye'deki turizm potansiyelinin yüksek olduğu kentlerin başında gelen Edirne ilinin sahip olduğu zenginlikler kente bir kimlik kazandırmaktadır. Jeopolitik konumu nedeniyle günümüzde Traklardan Osmanlılara kadar birçok medeniyetten izler taşıyan Edirne ili tarihi ve kültürel birikime sahip olmanın yanı sıra bünyesinde pek çok kültürel ve turistik öğeyi barındırmaktadır. Bu öğelerden biri de, tüm dünyada "Edirne" ismiyle anılan, kırmızı renginin bir tonu olan Edirne Kırmızısı'dır. Yurt dışında daha çok Fransızca ismi "Rouge d'Andrinople" olarak bilinen Edirne Kırmızısı, sadece bir rengi değil, kültürel bir değer olarak somut ve soyut kavramları da temsil etmektedir. Oldukça zahmetli bir boyama süreci sonrası elde edilen, uğrunda çokça emek ve paranın harcandığı tarihi bir renk olarak dikkat çeken Edirne Kırmızısı, Sanayi Devrimi sonrası endüstrideki makineleşmenin etkisiyle zamanla unutulmaya yüz tutmuştur.

Edirne'de 2017 yılında mahalli bir gazetede yayımlanan yazı dizisi sonrası tekrar gündeme gelen Edirne Kırmızısı ile ilgili yapılan çalışmaların Edirne ili kent kimliğine etkisinin ortaya konmasının amaçlandığı bu çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Edirne'de yaşayan ve kentsel turizmin gelişmesine katkıda bulunduğu düşünülen 20 temsilci belirlenerek kendilerine belirlenmiş açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Alınan cevaplar doğrultusunda Edirne Kırmızısı; bilinirlik, zaman, ürün çeşitlendirmesi, geleceğe yönelik olumlu ve olumsuz tahminler boyutunda değerlendirilmiş ve toplanan veriler MAXQDA 2020 programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Gelecekte Edirne Kırmızısı ile ilgili yapılacak faaliyetlerin planlanmasında tüm kent paydaşları tarafından kullanılabilir bu çalışmanın Edirne ilinin tanıtımına, kentsel kimliğine, turizmüne, kültürüne ve ekonomisine sürdürülebilir bir şekilde katkı sunması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kent Kimliği, Edirne, Edirne Kırmızısı

ABSTRACT: Edirne province, which has hosted many civilizations throughout history, is a very rich city in terms of historical and cultural heritage. The richness of Edirne, which is one of the cities with high tourism potential in Turkey, gives the city an identity. Due to its geopolitical location, Edirne, which has traces of many civilizations from the Thracians to the Ottomans, has historical and cultural accumulation as well as many cultural and

* Trakya Üniversitesi, orkunakman@trakya.edu.tr, 0000-0002-4308-7770.

** Prof. Dr., Trakya Üniversitesi, emelgguler@trakya.edu.tr, 0000-0002-3214-0206.

touristic items. One of these elements is Edirne Red, a tone of red, which is known as "Edirne" all over the world. Edirne Red, more commonly known as "Rouge d'Andrinople" abroad, represents not only a color but also concrete and abstract concepts as a cultural value. Edirne Red, which draws attention as a historical color obtained after a very laborious dyeing process and for which a lot of effort and money was spent, has been forgotten over time with the effect of mechanization in the industry after the Industrial Revolution.

Qualitative research methods were used in this study, which aimed to reveal the effect of the studies on Edirne Red, which after a series of articles published in a local newspaper in Edirne in 2017, on the urban identity of Edirne. 20 representatives living in Edirne who are thought to contribute to the development of urban tourism were determined and open-ended questions were asked to them. In line with the answers received, Edirne Red; awareness, time, product, positive and negative predictions for the future, and the collected data were analyzed through the MAXQDA 2020 program. It is aimed that this study, which can be used by all city stakeholders in the planning of future activities related to Edirne Red, will contribute to the promotion, urban identity, tourism, culture and economy of Edirne province in a sustainable way.

Key Words: Urban Identity, Edirne, Edirne Red

EXTENDED ABSTRACT

Tourism provides assistance to the city center from an economic, social and perspective. Urban identity, which is one of the important components of tourism, also creates a substructure for tourism-oriented activities in a destination. Destinations that have managed to preserve their identity or create a new identity for themselves provide significant income from tourism activities. The concept of colour is also an important component in the promotion of a destination as the concept of urban identity. Colours, which are used as an important tourism element in the city promotion, not only reflect the identity of a city, but also give some tips about its cultural accumulation.

Edirne, which has hosted many civilizations from the Thracians to the Ottomans throughout history with its geopolitical location, geographical features and natural components, has a significant historical and cultural accumulation. Edirne destination, where many historical and architectural monuments such as bridges, religious buildings, baths, fountains, and caravanserais are located, also hosts many cultural values such as Kirkpınar Oil Wrestling, Kakava and Hidrellez Festivals. All these features make Edirne an outstanding tourism destination and also give Edirne an urban identity. One of the cultural values that make up the urban identity of Edirne is Edirne Red, a tone of red, which is known as "Edirne Red" all over the world. Edirne Red, which is mostly known by its French name "Rouge d'Andrinople" abroad, draws attention as a historical colour obtained after a very laborious dyeing process, for which a lot of effort and money was spent. Edirne Red, which owes its existence to a natural dye such as madder, has been forgotten with the effect of mechanization in the industry after the Industrial Revolution.

Edirne Red, which was first known as Turkish Red in Europe, reached a great reputation first in Europe and then all over the world as a result of two dyers being taken from Edirne, which is famous for its dyers, to France. Edirne Red, which has become one of the most important figures of the European textile market especially in the 18th and 19th

centuries, has managed to preserve its mystery for many years based on the master-apprentice teaching. Edirne Red, which came up again after a series of articles published in a local newspaper in Edirne in 2017, is being tried to be brought back into the city's memory as a cultural value.

In this research, it is aimed to obtain the results that will provide the basis for the branding of Edirne Red by reintroducing it to the city identity of Edirne and creating competitive power in destination marketing. The study also aims to bring together the works carried out to bring Edirne Red to the urban identity and tourism and to put the colour on an institutional basis. This study, which is important in terms of contributing to the planning of activities to be carried out by all city stakeholders in the future in order to reveal the effect of Edirne Red on the urban identity of Edirne, is aimed to contribute to the identity, tourism, promotion, culture and economy of the city in a sustainable way.

Qualitative research methods were used, open-ended questions were asked to the participants who took an active role on Edirne Red studies, which has the authority to develop the concepts of urban identity and urban tourism in Edirne, and who are thought to contribute to future studies. The findings were supported by quotations reflecting the views of the participants, and Edirne Red was evaluated in terms of awareness, time, positive and negative predictions for the future, and product. The collected data were then analyzed in the MAXQDA 2020 qualitative data analysis program. In this research, the description of Edirne Red as a cultural element reveals the validity of the efforts to bring the colour into the identity of the destination.

The findings of the research show that Edirne Red, which came to the forefront of the city after a series of articles published in a local newspaper in 2017, was the subject of some professional projects and meetings, scientific studies and various communication tools, and that Trakya University's studies on this subject contributed to the awareness of Edirne Red.

The data reveal that Edirne Red covers more than one concept. In line with the answers received from the participants, it reflects that Edirne Red represents not only a colour but also concrete and abstract concepts. In particular, the fact that 30% of the participants stated Edirne Red as a cultural element coincides with the fact that the efforts to bring Edirne Red to the identity of the city have gained validity.

The first appearance of Edirne Red in a textile product had an impact on the participants as well. While almost all of the participants diversify Edirne Red with a textile product such as ties, shawls and scarves, it is meaningful that half of the participants say souvenirs. The data obtained from the research revealed that Edirne Red can also be used in the food industry. Participants stated that the colour tone of Edirne Red can be applied to products such as ice cream, Turkish delight and almond paste, and thus the variety of usage of the colour will increase. In addition, the participants who stated that Edirne Red can be used as a material for the automotive sector and public transportation stated that the use of the colour as a commercial product both locally and worldwide could become widespread.

The results of analysis reveal the importance of Edirne Red for the urban culture and economy. The fact that 55% (n=11) of the participants stated that Edirne Red will become a brand in the future also coincides with the "brand city" concept of Edirne. In

addition, this result can be interpreted as Edirne Red will contribute positively to the rebranding image of Edirne destination.

This research, which compiles the studies on Edirne Red, which is discussed in terms of urban identity and urban tourism, is important for guiding future studies. Cultural tourism and urban tourism will gain more importance within the framework of alternative tourism opportunities, replacing mass tourism. Edirne Red, with the historical, cultural, touristic and geographical features it represents, will contribute to making the city of Edirne one of the world's most preferred destinations.

1. GİRİŞ

Küreselleşmenin yaygınlaşması, seyahat etme imkânlarının artması ve bir yerden bir yere ulaşmanın kolay hale gelmesiyle birlikte kentler yeni turizm stratejileri geliştirerek daha fazla turist ağırlama hedefine girişmişlerdir. Sahip oldukları doğal, tarihi, kültürel ve mimari değerleri çeşitli yollarla tanıtılarak turizmden elde ettikleri geliri artırmayı hedefleyen kentler, var olan turizm potansiyellerini iyileştirmeye çalıştıkları gibi yeni turistik objeler de üretmeye başlamışlardır.

Bir kentin marka kimliğinin oluşmasında o kente özgü çok sayıda kaynak, değer, sembol, grafik, renk kullanılmaktadır (Meyers ve Lubliner, 2003; Rainisto, 2003; İçli ve Çopur, 2008). Kimi kentler tarihi ve kültürel kimlikleriyle, kimi kentler de renklerle özdeşleşmiştir. Dolayısıyla bazı kentler marka değeri oluştururken renk kavramını da kullanarak yeni bir imaj yaratma eğilimine girmişlerdir. Tarihi ve kültürel birikimi nedeniyle her yıl çok sayıda yerli ve yabancı turistini ziyaret ettiği Edirne ili bünyesinde somut ve somut olmayan birçok kültürel ögeyi barındırmaktadır. Tüm dünyada “Edirne” ön ismiyle bilinen bir renge sahip olan, kent kimliği ve renk kavramı bileşenlerinin doğal yollarla birlikteliğinin sağlandığı ender kentlerden biri olarak dikkat çeken Edirne ilinin sahip olduğu kültürel değerlerden biri de Fransızca “Rouge d’Andrinople” ismiyle bilinen Edirne Kırmızısı’dır.

Oldukça uzun ve zor bir süreçten geçtikten sonra doğal yöntemlerle elde edilen bir renk olan Edirne Kırmızısı, 18. yüzyıl ve sonrasında özellikle Avrupa’da oldukça revaçta olmakla birlikte Sanayi Devrimi sonrası endüstrideki makineleşmenin de etkisiyle birlikte sentetik boyaların üretilmesi sonucu zamanla unutulmaya yüz tutmuştur. Tanınırlığı ve bilinirliği oldukça kısıtlı olan Edirne Kırmızısı, 2017 yılında yapılan bir araştırma sonrasında yeniden gündeme gelmiştir. Resmi kurumların yanı sıra sivil toplum kuruluşlarının ve yerel esnafın da harekete geçmesiyle birlikte Edirne Kırmızısı ile ilgili çok sayıda çalışma hayata geçirilmiştir. Bu çalışmalar Edirne Kırmızısı’nı yeniden kent kimliğine kazandırma girişimlerini hızlandırmış ve rengin turizm faaliyetlerinde kullanılan bir obje haline dönüşmesine etki etmiştir.

Bu çalışmada, 2017 yılında mahalli bir gazetede yayımlanan yazı dizisi sonrası kent gündemine gelen Edirne Kırmızısı’nın Edirne kent kimliğine yeniden

kazandırılarak markalanması ve destinasyon pazarlamasında rekabet gücü oluşturmaya zemin sağlayacak sonuçların elde edilmesi amaçlanmıştır. Edirne Kırmızısı'nın bilinirliğini sağlayan çalışmaların tespitinde öncü olan bu araştırmanın Edirne ilinin kimliğine, tanıtımına, turizmüne ve ekonomisine olan etkisinin ortaya konması ve gelecekte planlanacak faaliyetlere rehberlik etmesi de hedeflenmektedir.

2. KENT KİMLİĞİ VE EDİRNE İLİNİN TURİZM POTANSİYELİ

Kent kavramı, bir kentte yaşayan insanları çevreleyen ve etkileyen geniş bir kavram olmakla birlikte insanın davranış ve düşüncelerini de etkileyen farklı bir sosyal düzeni de ifade etmektedir (Kavruk, 2002: 65). Tarih boyunca birçok anlamla ifade edilen kent kavramı dinamik bir kavram olup sürekli geçerli olabilecek bir tanıma sahip olmamıştır (Koyuncu, 2011: 32). Kent sözcüğü tarih boyunca kavramsal olarak pek çok değişime uğramıştır. Geçmiş dönemde "cite", "medine", "polis" ve "kent" gibi birbirleriyle ilintili olarak kullanılan kavramlar günümüzde "city", "ville", "bourg" ve "urban" gibi kelimelerle ifade edilmektedir (Topal, 2004: 277). Kent kimliği kavramı ise kentlerin kültürel, folklorik, sembolik kodlarıyla tıpkı bir insan gibi bir kimliği olduğu anlamı taşımaktadır. İnsanların kişilikleri, kimlikleri vardır ve insan toplulukları oldukları için şehirler vardır. Kent ruhu da insanlar ve yer arasındaki etkileşimlerden ortaya çıkan karmaşık kişilik olarak tanımlanabilmektedir (Landry ve Murray, 2017:2).

Bir kentin tarihi ve kültürel hafızasını yansıtan bir ifade olarak da tanımlanabilecek bir kavram olan kent kimliği, bir kente yüklenen soyut bir kavramdır ve bir kentin ayrıştırıcı özellikleri arasında gösterilmektedir. Bir kentin bir kimliğe sahip olması, kent sakinlerinin yaşadıkları kenti özümsemeleri ve sahiplenmeleriyle alakalıdır. Kent kimliği kısa sürede oluşan bir kavram değildir. Uzunca gözlemlenebilen bir süreci kapsamaktadır. Bir kentin kimliği tarihsel süreçle ilintili olmakla birlikte zaman içinde oluşur ve bu bağlamda değişim göstermektedir. Tarihi kentsel dokular, anılarla dolu olduğu için kuşaklar arasında manevi bir bağ kurmakta ve tarihi bilince kaynaklık etmektedir. Tarihi ve kültürel bir birikime sahip olan kentler farklı bileşenlerin de etkisiyle zamanla bir kimlik edinmektedirler. Bu kimlik, bir değişim içinde olan toplum ve insan ilişkilerinin yenilenmesini sağlamaktadır.

Kentlerdeki turizm hareketleri çok eskilere dayanmakla birlikte Mezopotamya'da Sümerlerden bu yana yaşanmaktadır (World Tourism Organization, 2012). Kentsel turizm, alternatif turizm türlerinden biri olmakla birlikte bir kentin sosyal ve kültürel hayatı hakkında bilgi edinmemizi sağlamaktadır. Bir kentin gelişmişlik düzeyi turistleri etkileyen önemli bir ölçüttür. Turizm hareketlerinin artmasına olumlu yönde etki eden kentsel gelişim, bir kentin alt yapı ve üst yapı özelliklerinin yanı sıra taşıdığı tarihi ve kültürel birikim ile alakalıdır. Kentlerin, tarihi, kültürel, doğal, coğrafi özellikleri de çeşitli turizm

faaliyetleri ile ziyaretçilere sunulmaktadır. Kentsel yaşam, içinde birçok unsuru barındırmaktadır. Tarih, kültür, mimari, sportif faaliyetler, sanatsal etkinlikler, sosyal hayat, yeme içme gibi birçok unsur kentsel yaşamı oluşturmaktadır. Bir kentin mimarisi, gastronomisi, sanatsal ve kültürel etkinlikleri, tarihi birikimi ve kültürel yapısı, insanları kentsel turizm deneyimine yönlendirmektedir. Dolayısıyla kentsel turizmi diğer turizm çeşitlerinden ayıran özelliklerin başında, ziyaretçilere sunulan farklı ürün ve hizmetleri içermesi ve pek çok turizm türünü bünyesinde barındırma özelliği gelmektedir (Özer, Uca, 2010: 160). Kent turizmi ya da kentsel turizm son dönemde ilgi çekiciliği yeniden artan, turizmin en eski türlerinden biri olarak dikkat çekmektedir (İçellioğlu, 2014: 42). Kent turizmine olan ilginin artmasının nedeni, kentleri insanların yemek yediği, alışveriş yaptığı ve vakit geçirdiği kültür ve rahatlatma merkezleri haline getiren davranışsal değişikliklerdir (European Commission, 2000).

Edirne ili, “kent kimliği” kavramının özelliklerini taşıyan şehirlerin başında gelmektedir. Çok sayıda savaş, göç ve mübadele olayına şahitlik eden Edirne ili, jeopolitik olarak önemli bir konumdadır. İki ülkeyle sınırı bulunan Edirne ili ayrıca UNESCO Kültür Mirası Listesi’nden somut ve somut olmayan eserlere sahiptir. Tüm bu özellikler Edirne iline kent kimliği unsuru kazandırmaktadır. Edirne ili, Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar Türk ve Müslümanların yanı sıra Yahudiler, Ermeniler, Rumlar, Pomaklar, Bulgarlar, Romanlar gibi pek çok farklı dine ve millete mensup toplulukların bir arada yaşadığı bir şehir olmuştur. Şalom Gazetesi’nde yer alan “Mevcudu kalmamış bir Yahudi Cemaati: Edirne” başlıklı makalede 1943 yılında Edirne’de iki bin civarında Yahudi cemaatine mensup insanın yaşadığı belirtilmektedir (Besalel, 2015). Günümüzde Yunanistan ve Bulgaristan gibi Avrupa Birliği üyesi iki ülkeye sınır komşuluğu yapan Edirne ili, Asya ve Avrupa kıtaları arasında bir köprü görevi üstlenmektedir. Bu durum, Edirne ilini jeopolitik ve stratejik açıdan önemli bir konumlamaya dâhil etmektedir ve Edirne iline bir sınır kenti kimliği kazandırmaktadır. Osmanlı Devleti’ne uzun yıllar başkentlik yapması, kültürel boyutlu en eski spor organizasyonları arasında gösterilen Kırkpınar Yağlı Güreşlerine 6,5 asırdan fazla ev sahipliği yapması da Edirne ilinin kültürel kimliğini artırmaktadır.

Bir kentin kimliğinin oluşmasında kültürel bileşenler kadar doğal özellikler ve mimari yapılar da ön plana çıkmaktadır. İçinden üç nehrin geçmesi ve başta Osmanlı dönemine ait olmak üzere pek çok medeniyete ait tarihi ve mimari esere de ev sahipliği yapması Edirne ilinin kent kimliğine değer katan etkenlerdendir. Meriç, Tunca ve Arda nehirleri, İzzet Arseven Edirne Kent Ormanı, Sarayıçi’nde bulunan Tavuk Ormanı gibi doğal alanlar Edirne ilinin doğal kimlik elemanları arasında yer almaktadır. Kent kimliğinde somut bileşenlerin yanı sıra soyut bileşenler de belirleyici etkindir. UNESCO’nun Somut Olmayan Kültür Mirası Listesinde yer alan Tarihi Kırkpınar Yağlı Güreşleri de Edirne’nin kimliğini

oluşturan kültürel bileşenlerden biridir. Öte yandan bir kentteki türküler, halk dili, bu halk dilinde kullanılan şive, birtakım inanışlar ve gelenekler de kent kimliğinin oluşmasına büyük katkılar sağlamaktadır. Trakya ve Balkanlar coğrafyası için geçmişten günümüze önemini yitirmeyen Edirne’de yerel halkın “h” harflerini söylememesi, günlük konuşma diline bazı kelimeler eklemesi ve kendine özgü bir aksan oluşturmasını da Edirne’nin kent kimliğinin yansımaları olarak gösterilebilir.

3. RENK KAVRAMI VE EDİRNE KIRMIZISI

Renk kavramı üzerine birçok tanımlama yapmak mümkündür. Teknik bir ifadeyle renk; ışığın, kendi öz yapısına veya cisimler tarafından yayılma şekline bağlı olarak göz üzerinde yaptığı etkidir (Meydan Larousse, 1992: 486). Renk isimleri dilden dile farklılık gösterse de görünüşleri dünyanın her yerinde aynıdır. Renklerin ifade ettiği anlamlar ise kişiden kişiye değişmektedir ve kültürel anlamda da yapılar da farklılık gösterebilmektedir. Aynı zamanda renklerin insanlar üzerinde psikolojik bir etkisi olduğu gerçektir. Her ne kadar kültürler arasında farklılık gösterse de renkler kısaca ışığın fizyolojimize yaptığı etki bakımından psikolojik olarak bir algı oluşturmaktadır. Her millet kendi anlamını belirlediği renkleri birtakım semboller ile birleştirmiştir (Dokumacı, 2020: 122). Renklere ilişkin farklı bakış açılarının oluşmasında ırk, coğrafya, iklim şartları, yaşam tarzları, ekonomik şartlar, siyaset, düşünce ve inanç gibi pek çok faktörün etkisi vardır (Eren, 2008: 32). Geçmişten günümüze aşk ile en çok bağdaştırılan kırmızı rengi gücü, neşeyi, mutluluğu ifade etmekte ve kullanıldığı ortamda dinamik bir etki oluşturmaktadır. Tarih boyunca pek çok alanda farklı yöntemlerle kullanılan kırmızı rengi, güneşin ve tüm savaş tanrılarının rengi olarak adlandırılmış ve ateşi, hükümdarlığı, aşkı, hazzı ifade etmiştir (Çoruhlu, 2000: 191).

“Kırmızı” sözcüğü kelime kökeni olarak, Arapçada “kırmız” adıyla bilinen ve kırmızı renkte boya veren bir böceğin adından türemiştir. Osmanlı Türkçesinde aynı rengi ifade etmek için Farsça kökenli “sürh”, Arapça kökenli “ahmer” ve Türkçe kökenli “al” ve “kızıl” sözcükleri de kullanılmıştır (Demir, 2015: 61). Ögel (1948), Türklerin “kırmızı” kelimesini Orta Çağ’dan itibaren kullanmaya başladığını, kırmızı yerine daha çok “kızıl” kelimesini tercih ettiklerini belirtmektedir.

Bilinen en eski renklerden biri olan kırmızıya ilk kez mağara resimlerinde rastlanılmaktadır. MÖ 15.000 ile 16.500 yıllarında Altamira mağarası ve İspanya’daki tarih öncesi mağara resimleri, aşiboyası ile yapılan resimlerin en erken örneklerinde kırmızı rengine rastlanılmaktadır (Çağlar, 2019). Tarihçi ve Araştırmacı Dominique Cardon (1995: 72), “Olabilirdiğince Kırmızı: Sonsuz Kırmızısı Arzusu Karşısında Boyamacının Sanatı” başlıklı makalesinde kırmızı renginden, “11. yüzyılda Eski Kahire’de bir tüccar boyamacısına ‘Bayım sizden istirham ediyorum, kırmızı olabildiğince kırmızı olsun’ diye yazıyordu. Kırmızı ve

yoğun kırmızı arzusu yeni değil: tarih öncesinden günümüze ulaşan kumaşlar üzerinde hala seçilebilen renkler sıklıkla kırmızıdır.” şeklinde bahsetmektedir.

Kırmızı rengi, yeni yıl için de sembolik bir anlam taşımaktadır. Örneğin, Çinliler yılbaşını Ekim ayında kutlamaktadırlar. Çin geleneğinde Nian (yıl) adlı bir canavarı korkutmak için kırmızıya boyanmış bambu dalları ve kâğıtlar yakılmaktadır. Böylece eski yılın kaçtığına ve yeni yılın geldiğine inanılmaktadır. Batı kültüründe ise kırmızı; uyarı, öfke ve ateşle ilişkilendirilmiştir. Ateşe karşılık gelen kırmızının bir türü de, Çin kırmızısı olarak da bilinen ve zincifre mineralinden üretilen “vermilyon¹”dur. Neşeyi ve iyi şansı sembolize eden kırmızı, astrolojide ise Çin takımyıldızlarının dört simgesinden biri olan ve alevlerle kaplı kırmızı bir kuş olarak tanımlanan “Vermilyon Kuşu²” ile temsil edilmektedir.

Kırmızının parlak bir tonu olan vermilyon, Orta Çağ’da en lüks keten örtülerin boyamasında kullanılmıştır. Bu tonla çoğu zaman karıştırılan ve adını Ermenistan kırmıziböceğinden ve etimolojik olarak “kırmız” kelimesinden alan “cramoisi” kırmızısı da hala günümüzde bilinmektedir. Neredeyse morlaşmış derin bir kırmızı olan “cramoisi” tonu, Cenova, Venedik ve Bursa kadifelerinde kullanılmıştır (Cardon, 1995: 72).

Kırmızı rengi birçok sektörde kullanılmakta olup kullanım alanına ve tonuna göre farklı isimlerle adlandırılmıştır. Alizarin rengi, horozibiği rengi, kiraz rengi, mercan kırmızısı, Hollywood kiraz rengi, nar rengi, kırmızı menekşe rengi, Venedik kırmızısı, Vermilion, İran kırmızısı, Karmen kırmızısı, Falu kırmızısı, kan kırmızısı, berry, scarlet, yakut kırmızı, tuğla kırmızısı, domates kırmızısı, vişne kırmızısı, crimson, ruj kırmızısı, terracotta, Kongo kırmızısı ve burgundy, farklı isimlerle anılan kırmızı tonlarına örnek olarak gösterilebilir.

EDİRNE KIRMIZISI

Türkler tarafından renk alan yazınına kazandırılan ve tüm dünyada bilinen iki renk vardır: Biri turkuaz diğer ise (Turkey Red) Türk Kırmızısı’dır. Türk Kırmızısı, Edirne Kırmızısı olarak da bilinir (Eng: Andrinople Red, Fr: Rouge d’Andrinople). 19. yüzyıla ait numune kitaplarında “Türk Kırmızısı” ve “Edirne Kırmızısı” terimleri aynı anda belirmektedir. Avrupa’da ilk başta Türk Kırmızısı adıyla bilinen Edirne Kırmızısı, boyacılarıyla meşhur Edirne’den iki boyacının Fransa’ya götürülmesi sonucu önce Avrupa’da, sonra tüm dünyada büyük bir üne ulaşmıştır (Yıldırım, 2014: 16-17). Özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa tekstil piyasasının en önemli figürlerinden biri haline gelen Edirne Kırmızısı, gizemini usta çırak öğretisine dayalı olarak uzun yıllar korumayı başarmıştır. Tekstil sektöründe, daha çok pamuklu ve ipek kumaşların boyamasında kullanılan kırmızı

¹ “Vermilyon” <https://tr.wikipedia.org/wiki/Vermilyon> (Erişim Tarihi: 20.05.2021).

² “Vermilyon Kuşu” https://tr.wikipedia.org/wiki/Vermilyon_Ku%C5%9Fu (Erişim Tarihi: 20.05.2021).

rengin bir tonu olan Edirne Kırmızısı, disiplinler arası bir kavram olup ziraattan kimyaya, tekstilden modaaya pek çok alanı içine çekmektedir. Uzun, karmaşık ve bir sır gibi saklanan Edirne Kırmızısı aslında pamuk boyama tekniğinden ibarettir. Bu teknik, pamuklu kumaş tuvali yağlama gibi birçok işlem sonucundan oluşmaktadır (Jacque, 1995: 10).

Yürek'e (2021: 59) göre kırmızı rengi aşkın, tutkunun, aynı zamanda gücün rengidir ve Edirne de tarih ve kültür açısından güçlü bir şehirdir. Edirne Kırmızısı da bu gücün simgesidir. 1993-94 yılları arasında Fransa'nın Mulhouse kentindeki sergiden esinlenerek Fransızca yazılan "Adrinople: Le Rouge Magnifique", "Muhteşem Edirne Kırmızısı" diye çevrilse de Fransızcadaki anlamı "Edirne: Muhteşem Kırmızı" diye geçmektedir. Bu durum, Edirne Kırmızısı'nın Edirne'ye ait bir renk olarak değil de Edirne'nin kendi başına bir renk olarak görüldüğü görüşünü ön plana çıkarmaktadır. Bazı Fransız kaynaklarında "Andrinople (Edirne)" kelimesinin "kırmızının bir tonu" diye açıklanması ve "Adrinople: Le Rouge Magnifique" kitabında "Edirne rengi" ifadesinin kullanılması da bu görüşü desteklemektedir.

19. yüzyılda yaşayan İskoç bilim insanı, doktor ve kimyager Andrew Ure (1844: 793) rengi "bilinen en hızlı renk" olarak yorumlamaktadır. Julie Wertz ise Türk Kırmızısı'nı bir "boyama sanatındaki en karmaşık ve meşakkatli operasyon" olarak tanımlamaktadır. Tekstil sektöründe, daha çok pamuklu ve ipek kumaşların boyamasında kullanılan kırmızının bir tonu olan Edirne Kırmızısı, oldukça zorlu ve uzun bir süreç sonrası elde edilmektedir. Pamuğun Rubia tinctorum L. olarak da bilinen kök boya ile 38 basamaklı yüksek değer ve renk tonundaki boyaması olarak bilinen Türk Kırmızısı veya Edirne Kırmızısı boyaması usta çırak öğretisine dayalı olarak gizemini ve gizliliğini uzun yıllar korumuştur (Karadağ, 2007). Edirne Kırmızısı, kumaş baskılarında farklılık göstermektedir. "Adrinople: Le Rouge Magnifique" kitabının editörü Jacqueline Jacque, Wescher'e dayandırdığı bilgiye göre bu durumu; "Avrupa'daki belli başlı boyama merkezleri üzerine 1860 tarihli bir rapora göre, Alsace yoğun kiraz ve kadifemsi bir kırmızı, İsviçre Ponceau'nun sarımsı tonunu yansıtan bir kırmızı, İngiltere hafif kahverengi bir ton kırmızı, Rouen ise Türk Kırmızısı'na çok yaklaşan daha yoğun bir kırmızı üretir." şeklinde açıklamaktadır.

4. EDİRNE KIRMIZISI'NIN KENT KİMLİĞİNE KAZANDIRILMASI ADINA GÜNÜMÜZE KADAR YAPILAN ÇALIŞMALAR

Edirne Kırmızısı'nın kamuoyunda yeniden gündeme gelmesi, Edirne'de günlük olarak yayımlanan yerel bir gazete olan Hudut Gazetesi'nde yer alan bir yazı dizisine dayanmaktadır. 20-21 ve 22 Mart 2017 tarihlerinde "Paylaşılmayan Kırmızı" başlığıyla yayımlanan yazı dizisi sonrası Edirne kamuoyu "Edirne Kırmızısı" ile tanışmıştır. Edirne'de oldukça ses getiren yazı dizisiyle birlikte Edirne Kırmızısı sonrası Edirne ilindeki resmi kurum ve kuruluşların yanı sıra sivil

toplum örgütleri tarafından hayata geçirilen çalışmalarla Edirne Kırmızısı'nın bilinirliği artmış ve renk daha geniş kitleler tarafından tanınmıştır.

Edirne Kırmızısı'nın kent kimliğine ve turizme kazandırılması adına özellikle Trakya Üniversitesi'nin önemli çalışmaları olmuştur. Rengin kent kimliğine kazandırılması için 2020 ve 2021 yıllarını kapsayan "Edirne Kırmızısı Stratejik Planı" oluşturan Trakya Üniversitesi, bu plan doğrultusunda birçok çalışmayı hayata geçirmiş ve halen projeler üretmeye devam etmektedir. Akademisyen ve araştırmacılar tarafından oluşturulan "Edirne Kırmızısı Stratejik Planı" dâhilinde beş ana başlıkta toplanan çalışmalar çeşitli alt gruplara ayrılmıştır. Farklı disiplinleri kapsayan stratejik plan, "Bilimsel ve Akademik Çalışmalar", "Kültürel ve Sanatsal Çalışmalar", "Tarih ve Araştırma Çalışmaları", "Ticari ve Yerel Ekonomiye Katkı Çalışmaları" ve "Diğer Çalışmalar" başlıklarından oluşmaktadır. Trakya Üniversitesi tarafından Edirne Kırmızısı ile ilgili yürütülen proje ve çalışmalar şu şekildedir:

- 1) "Andrinople: Le Rouge Magnifique" İsimli Kitabın Trakya Üniversitesi Kütüphanesine Kazandırılması (2017)
- 2) 1. Uluslararası Edirne Kırmızısı e-Sempozyumu (2020)
- 3) Rubia tinctorum L. Kök Boya Bitkisinin Yetiştirilmesi Projesi (2020)
- 4) Edirne Kırmızısı İnternet Sitesi (2020)
- 5) Edirne Kırmızısı Logo Tasarım Yarışması (2020)
- 6) Edirne Kırmızısı Kumaş Koleksiyonu (2021)
- 7) "2. Uluslararası Kültür, Sanat ve Edebiyat Kongresi" (2021)
- 8) "Edirne Kırmızısı'nın Kent Kültüründeki Yeri ve Önemi" Semineri (2021)
- 9) "Reng-i Edirne" Markası (2020)
- 10) "Edirne Kırmızısı" Tez Kapağı Uygulaması (2021)
- 11) Diğer Çalışmalar

Edirne Kırmızısı'nın kent gündemine gelmesiyle birlikte atılan ilk somut adımlardan biri, Fransızca yazılan "Andrinople: Le Rouge Magnifique" isimli kitabın Trakya Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'ne kazandırılmasıdır. Trakya Üniversitesi Kütüphane Dokümantasyon Daire Başkanı Recep Zogo'nun girişimleri sonucu kitap, yurt dışından getirtilerek 2017 yılı Kasım ayında Trakya Üniversitesi'nin "Edirne Kitaplığı" dökümüne 550. kitap olarak kayıt edilmiştir.

Edirne Kırmızısı Stratejik Eylem Planının "Bilimsel ve Akademik Çalışmalar" başlığının bir alt çalışması olan "1. Uluslararası Edirne Kırmızısı e-Sempozyumu" 20 Ekim 2020 tarihinde Trakya Üniversitesi ev sahipliğinde çevrim içi olarak düzenlenmiştir. Türkiye, Romanya ve Yunanistan'dan akademisyen ve araştırmacıların katılımıyla iki ayrı oturumda gerçekleşen sempozyumda Edirne Kırmızısı bilimsel açıdan değerlendirilmiştir. Edirne Kırmızısı renginin kentin markalanmasında önemli bir etken olduğunun vurgulandığı sempozyumda Edirne

Kırmızısı Müzesi ve Edirne Kırmızısı Sokağı gibi öneriler dile getirilmiştir. Sempozyumda ayrıca Edirne Kırmızısı'na rengini veren doğal kökboyanın gıda, kozmetik, eczacılık, nano-teknoloji gibi birçok alanda kullanımının yaygınlaştırılabileceği belirtilmiştir. Sempozyumdaki sunum ve bildiriler daha sonra bir kitapta toplanarak üniversite kütüphanesine kazandırılmıştır.

“Bilimsel ve Akademik Çalışmalar” başlığının bir diğer projesi, Edirne Kırmızısı üretiminde kullanılan bir kök boya bitkisi olan *Rubia tinctorum* L.'nin yetiştirilerek çoğaltılması adına başlatılan girişimler olmuştur. Havsa Meslek Yüksekokulu Müdürü Prof. Dr. Mustafa Tan öncülüğünde, Park ve Bahçe Bitkileri Bölümü'nden Dr. Öğr. Üyesi Sedat Karadavut ve Öğr. Gör. Adnan Çolak tarafından hazırlanan “Edirne Şartlarında Doğal Boya Bitkisi Kök Boyanın (*Rubia tinctorum* L.) Tarımsal Potansiyelinin Belirlenmesi” isimli proje dâhilinde Havsa Meslek Yüksekokulu'na ait bir alana 1000 adet *Rubia tinctorum* L. bitki kökü ekilmiştir. Edirne'de bulunan yerel popülasyonlar ile İran'dan getirtilen iki ayrı popülasyonun verim ve boya madde oranının Trakya'daki iklim ve toprak koşulları göz önünde bulundurularak araştırıldığı proje kapsamında ekilen kökler üç ay boyunca incelenmiştir. Proje kapsamında ayrıca kök bitkisinin, Edirne ili topraklarında tarımsal gelişme potansiyelinin ortaya konması ve üreticiler için alternatif bir ürün oluşturulması amaçlanmıştır. Projenin bir çıktısı olarak Trakya Üniversitesi Balkan Yerleşkesi içerisinde “Kök Boya Gen Bahçesi” oluşturulmuş ve Havsa'da yetiştirilen Edirne kökenli üç genotip ile İran kaynaklı iki genotipten oluşan 200 adet fide, bahçeye ekilmiştir. Yapılan bu girişimlerle birlikte Edirne'deki çiftçi ve üreticilerin yanı sıra genç girişimcilerin de ilgisinin *Rubia tinctorum* L. bitkisine yöneldiği gözlenmiştir.

Edirne Kırmızısı'nı kurumsal bir zemine taşımak amacıyla 6 Kasım-18 Aralık 2020 tarihleri arasında “Edirne Kırmızısı Logo Tasarım Yarışması” düzenlenmiştir. Yarışmaya 400'den fazla eser sahibi 703 çalışma ile başvurmuştur. Genel sunum, temaya bağlılık, özgünlük, estetik değer, renk uyumu ve eserin kompozisyonu parametrelerini esas alındığı yarışmanın birincisi, Özkan Keçili'ye ait tasarım olmuştur. Yarışmada sergilenmeye değer 30 eser çevrim içi bir sergi ile dijital ortama aktarılmıştır.

Edirne Kırmızısı'nı somutlaştırmak adına girişimlerden biri de, hazır giyimde Türkiye'nin önemli markalarından biri olan Kıgılı ile imzalanan protokol kapsamında oluşturulan ipek ve polyester kumaşlardan oluşan bir koleksiyon olmuştur. Şal, kravat ve mendilden oluşan koleksiyonun ilk parçası kent genelinde ilgiyle karşılanmıştır. Trakya Üniversitesi ve Kıgılı firmasının tekstil ürünlerinde başlattığı iş birliği akademik ortama da taşınmıştır. İki kurum temsilcileri tarafından hazırlanan “Edirne Kırmızısı'nın Çağdaş Yaklaşımlarla Tekstil Desen Çalışmalarında Kullanımı” başlıklı makale, 2. Uluslararası Kültür, Sanat ve Edebiyat Kongresinde yayımlanmıştır. Türkiye'nin yanı sıra İtalya, Hindistan,

Azerbaycan, Filipinler, İnan, Pakistan ve Kazakistan'dan akademisyen ve araştırmacıların katılımıyla gerçekleşen kongrede Edirne Kırmızıısı'nın tarihi, önemi ve tekstil desenlerinde kullanımı aktarılmıştır.

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin tezleri için Edirne Kırmızıısı temalı kapaklar hazırlatmıştır. Trakya Üniversitesi senatosuna sunulan öneri sonrası Temmuz 2021 yılı itibariyle yüksek lisans ve doktora tezlerini tamamlayan öğrenciler tez kapaklarını, Edirne Kırmızıısı renginin kullanıldığı bir tasarımla Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne teslim etmişlerdir.

Trakya Üniversitesi tarafından yürütölen çalışmalardan biri de Edirne Kırmızıısı'nın "Reng-i Edirne" ismi ile markalanması çalışması olmuştur. 5 şubat 2021 tarihinde 2021/19255 numaralı başvuruda 13 sınıfta rengin markalaşması sağlanmıştır. Ayrıca Trakya Üniversitesi tarafından Edirne Kırmızıısı ile ilgili hayata geçirilen çalışma ve faaliyetlerin kamuoyuna duyurulması için 2020 yılı Ekim ayında "www.edirmekirmizisi.trakya.edu.tr" internet sitesi kurulmuştur.

Kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla Trakya Üniversitesi tarafından her ay yayımlanan "Trakya Kampüs" gazetesi, 12. sayısını "Edirne Kırmızıısı'na ayırmıştır. Trakya Üniversitesi Basın Halkla İlişkiler Birimi tarafından yayına hazırlanan gazetenin Mart sayısında Edirne Kırmızıısı'nın kent kimliğine kazandırılması adına Trakya Üniversitesi tarafından yapılan çalışmalar aktarılmıştır.

Diğer yandan Trakya Üniversitesi Edirne Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından "Kent Söyleşileri" başlığı altında dzenlenen çevrim içi söyleşilerinde Edirne Kırmızıısı'na yer verilmiş olup "Edirne Kırmızıısı'nın Kent Kültüründeki Yeri ve Önemi" başlıklı bir seminer dzenlenmiştir. Ayrıca Trakya Üniversitesi Rektörlüğü tarafından Yüksek Öğretim Kurumu tarafından dört ayrı kategoride dzenlenen YÖK Üstün Başarı Ödüllerinin "Yerel Kalkınmaya Katkı Ödölü" kategorisine "Edirne Kırmızıısı'nın Kent Kimliğine, Turizme ve Kent Ekonomisine Kazandırılması" projesi ile başvurulmuştur.

Trakya Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen çalışmalara ilaveten Edirne Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Edirne Belediyesi, Trakya Tarımsal Araştırma Enstitüsü, Kırklareli Olgunlaşma Enstitüsü, Edirne Tanıtım ve Turizm Derneği gibi resmi kurum ve kuruluşlar ile sivil toplum kuruluşlarının yanı sıra yerel esnaf da Edirne Kırmızıısı ile ilgili çalışmalar yürütölmüştür. Bu alışmalar şu şekildedir:

- 1) "Edirne'yi Keşfet" Etkinliği (Edirne Belediyesi-2017)
- 2) Edirne Kırmızıısı alıştayı (Edirne Tanıtım ve Turizm Derneği-2018)
- 3) Tekstil Firmaları ile Edirne Kırmızıısı Buluşması (Edirne Tanıtım ve Turizm Derneği-2018)
- 4) Mulhouse Kentine "Edirne Kırmızıısı" Ziyareti (Edirne Tanıtım ve Turizm Derneği-2018)

- 5) Yerel Tarih Grubuna “Edirne Kırmızısı” Sunumu (Edirne Tanıtım ve Turizm Derneği-2019)
- 6) “Çargâh Makamı: Edirne Kırmızısının Hikâyesi” Tiyatro Gösterisi (İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü-2019)
- 7) Edirne Kırmızısı Renginde Boyanan Konak (Yerel Girişim-2019)
- 8) İşletmelerde Edirne Kırmızısı Önlüğü (Yerel Girişim-2019)
- 9) Kırklareli Olgunlaşma Enstitüsünün Çalışmaları (2019-2020)
- 10) “Edirne Kırmızısı” Romanı (Yerel Girişim-2021)
- 11) Uluslararası Sınırsız Dostluk Yarış Maratonu’nda Edirne Kırmızısı Teması (Türk-Yunan-Bulgar Dostluk Grubu Derneği-2021)

5. AMAÇ VE YÖNTEM

Araştırmanın amacı, Edirne ilinde 2017 yılından itibaren Edirne Kırmızısı ile ilgili hayata geçirilen çalışmaların bir araya getirilmesi ve bu çalışmaların Edirne ilinin kent kimliğine ve turizmüne olan etkisini ölçmektir. Edirne Kırmızısı ile ilgili yapılan çalışmaların envanterinin çıkarıldığı bu çalışmada kültürel bir miras ve turistik bir ürün olarak Edirne Kırmızısı’nın kentin tanıtımına ve turizmüne nasıl katkı sağlayabileceğinin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Renk konusunda yeni bir imaj yaratma gereksinimine ihtiyacın duyulmadığı Edirne ilinin kültürel değeri ve turistik bir objesi olan Edirne Kırmızısı renginin bilinirliğinin kısıtlı olması, bu çalışmanın yapılması gerekliliğini doğurmuş ve çalışmayı önemli bir hale getirmiştir.

Nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı çalışmada Edirne ilinde kent kimliği ve kentsel turizm kavramlarının gelişmesinde ve geliştirilmesinde yetkisi olan, Edirne Kırmızısı ile ilgili yapılan çalışmalara aktif rol alan ve ileride yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülen katılımcılar belirlenmiştir. Araştırmanın evrenini Edirne Kırmızısı ile ilgili çalışma ve faaliyet gerçekleştiren kurum ve kuruluşların temsilcileri oluşturmuştur. Edirne Kırmızısı ile verilerin kısıtlılığı nedeniyle araştırmanın örneklemini, renk hakkında bilgi sahibi olan kişiler oluşturmaktadır. Yerel yöneticiler, akademisyenler, sivil toplum kuruluşu temsilcileri, basın mensupları esnaf ve özel sektör çalışanları olmak üzere toplam 20 kişiyle görüşmelerin yapıldığı bu çalışmada araştırmanın amacı doğrultusunda soruların yönetildiği kişiler, yeterli cevapların alınacağı öngörülerek titizlikle tespit edilmiştir. Edirne Kırmızısı ile ilgili çalışmalar yapan ve gelecekte yapılacak faaliyetlerde görev alması muhtemel görülen kurum, kuruluş ve organizasyon temsilcileri de tespit edilerek bu çalışmaya dâhil edilmiştir.

Araştırmada katılımcılara açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Ön araştırma yapılarak hazırlanan araştırma soruları, çalışmanın daha iyi anlaşılabilmesi adına çeşitli örneklerle sorulmuştur. Her bir görüşme 12 ila 43 dakika arasında gerçekleşmiştir. Yüz yüze ve çevrim içi yapılan görüşmeler katılımcıların izni doğrultusunda kayıt altına alınmış ve alınan cevaplar, katılımcıların görüşlerini

yansıtan alıntılar ile desteklenerek Edirne Kırmızısı'nın bilinirliği ve ürün bazında çeşitlendirilmesi ölçülmüştür. Ayrıca Edirne Kırmızısı ile ilgili yapılan çalışmaların yeterli olup olmadığı ve Edirne Kırmızısı'nın kullanım alanları ile ilgili gelecekteki olumlu ve olumsuz tahminler değerlendirilmiştir. Toplanan veriler daha sonra MAXQDA 2020 nitel veri analiz programında analiz edilmiştir.

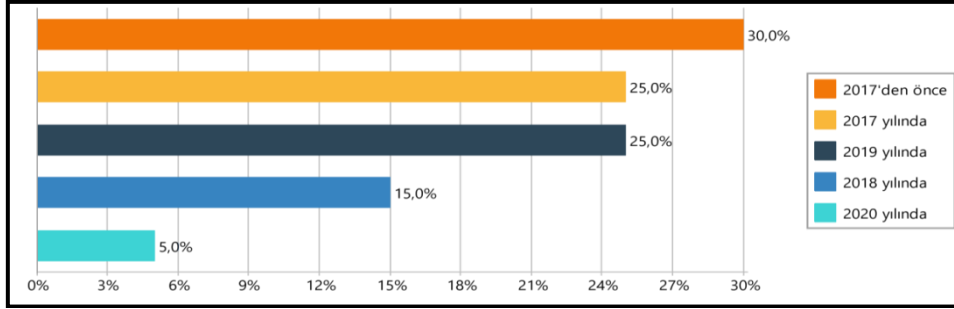
Bu araştırmada görüşlerine başvurulmuş katılımcıların Edirne Kırmızısı ile ilgili sorulara gerçekçi bir şekilde cevap vereceği düşünülmüştür. Ayrıca araştırmada katılımcıların araştırma evrenini temsil edecek düzeyde olduğu ve soruları kendi doğru bir şekilde algılayıp hür iradeleriyle cevaplayacakları varsayılmıştır. Araştırmanın yapıldığı sürecin küresel salgın dönemine denk gelmesi nedeniyle belirli sayıda kişiyle görüşme yapılmıştır. Salgın kapsamında uygulanan birtakım kısıtlamalardan dolayı görüşmelerin büyük bir bölümü internet üzerinden çevrim içi olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, Edirne'de yaşayan ve görev yapan katılımcılardan görüş alındığı için elde edilen veriler Edirne ilini kapsamaktadır. Yapılan alanyazın ve arşiv taramalarında Edirne Kırmızısı ile ilgili yapılan araştırma ve çalışmaların az sayıda olması, ayrıca bazı yerli ve yabancı kaynaklarda Edirne Kırmızısı'nın Türk Kırmızısı olarak anılması, konu hakkında bilgi sahibi olan katılımcılara ulaşmayı zorlaştırmıştır. Araştırmaya konu olan Edirne Kırmızısı'nın üretim aşamasının uzun ve zorlu bir süreçten geçmesi ve bu kapsamda somut anlamda üretilen objelerin yetersizliği de araştırmanın sınırlılıkları arasındadır.

6. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırma bulgularına göre Edirne Kırmızısı ile ilgili yapılan çeşitli çalışmalar tespit edilmiş ve bu konuda paydaşların görüşleri alınarak görüşmeler analiz edilmiş ve değerlendirilmiştir. Araştırmaya katılan kişilerle yapılan görüşmelerden elde edilen veriler doğrultusunda ortaya çıkan bulgular analiz sonuçlarına göre yorumlanmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda elde edilen bulgular gerekli yerlerde katılımcıların görüşlerini yansıtan doğrudan alıntılar ile desteklenerek sunulmuştur.

6.1. Edirne Kırmızısı'nın İlk Ne Zaman Duyulduğuna Dair Bulgular

Araştırmada, katılımcılara "Edirne Kırmızısı'nı ilk ne zaman duydunuz?" sorusu yöneltilerek rengin 2017 yılında mahalli bir gazetede yayımlanan yazısı dizisi ile bilinirliğinin artıp artmadığı ölçülmüştür. Edirne Kırmızısı'nın ilk ne zaman duyulduğuna dair beş cevap ortaya çıkmıştır Verilerin yüzdesi Grafik 1'de gösterilmiştir.

Grafik1: Edirne Kırmızısı'nın İlk Ne Zaman Duyulduğuna Dair Cevapların Yüzdeleri

Cevaplara bakıldığında “2017’den önce” cevabını veren katılımcı oranı %30 (n=6) olmuştur. “2017 yılında” cevabı veren katılımcı oranı %25 (n=5), “2018 yılında” cevabı veren katılımcı oranı %15 (n=3), “2019 yılında” cevabını veren katılımcı oranı %25 (n=5) ve “2020 yılında” cevabını veren katılımcı oranı ise %5 (n=1) olmuştur. Araştırmada ayrıca beş kadın katılımcıdan üçü Edirne Kırmızısı’nı ilk kez 2019 yılında duyduğunu belirtmiştir. Edirne Kırmızısı’nın 2017 yılından önce sınırlı sayıda tarihçi, araştırmacı ve konuya özel ilgi duyan akademisyenler tarafından bilindiği sonucuna ulaşmıştır. Alınan cevaplar, katılımcılardan %70’inin (n=14) Edirne Kırmızısı’nı 2017 yılı ve sonrasında duyduğunu göstermektedir. Bu oran, “Edirne Kırmızısı’nın 2017 yılından sonra bilinirliğinin artışı” iddiasını desteklemektedir ancak kent genelini yansıtmamaktadır.

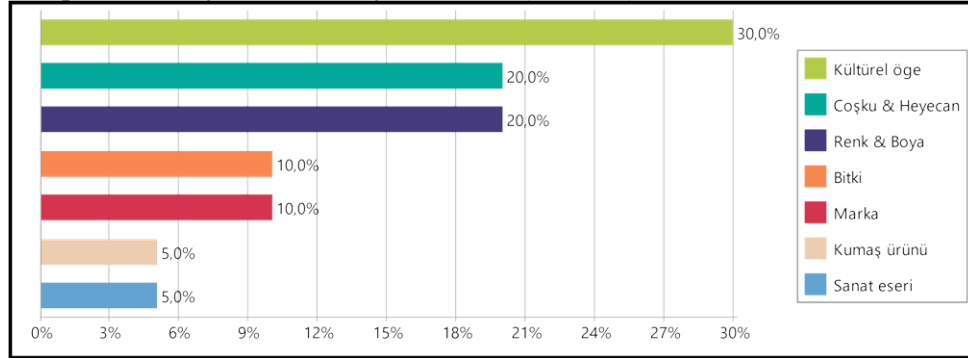
6.2. Edirne Kırmızısı’nın İlk Hangi Kaynaktan Duyulduğuna Dair Bulgular

Katılımcılara “Edirne Kırmızısı’nı ilk nereden duydunuz?” sorusu yöneltilerek rengin ilk hangi kaynaktan duyulduğu ölçülmüştür. Edirne Kırmızısı’nın ilk nerede duyulduğuna dair altı cevap ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan cevaplar incelendiğinde “mesleki proje ve toplantılar sayesinde” cevabını veren katılımcı oranı %30 (n=6) olmuştur. “Gazete aracılığıyla” ve “bilimsel çalışma esnasında” cevabını veren katılımcı oranları %20 (n=4), “Trakya Üniversitesi sayesinde” cevabını veren katılımcı oranı (%15 (n=3), “sosyal medya sayesinde” cevabını veren katılımcı oranı %10 (n=2), “halk arasında” cevabını veren katılımcı oranı ise %5 (n=1) olmuştur.

Araştırmanın bu bölümünde toplanan veriler, 2017 yılında mahalli bir gazetede yer alan yazı dizisi sonrası yeniden kent gündemine gelen Edirne Kırmızısı’nın birtakım mesleki proje ve toplantılara, bilimsel çalışmalara ve çeşitli iletişim araçlarına konu olduğunu, Trakya Üniversitesi’nin bu konuda yaptığı çalışmalar da Edirne Kırmızısı’nın bilinirliğine katkıda bulunduğunu göstermektedir. Araştırmaya katılanların %25’inin (n=5) akademisyen olması da Trakya Üniversitesi’nin Edirne Kırmızısı ile ilgili etkinliğini ortaya koymaktadır.

6.3. Edirne Kırmızısı'nın Ne İfade Ettiğine Dair Bulgular

Edirne Kırmızısı'nın neyi çağrıştırdığını tespit edebilmek adına katılımcılara “Edirne Kırmızısı sizin için ne ifade ediyor?” sorusu yöneltilmiştir. Verilen cevaplar sonucu yedi tema ortaya çıkmıştır (Grafik 2).

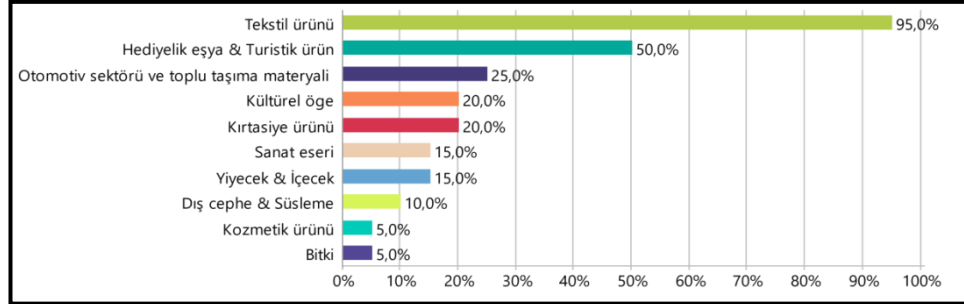
Grafik 2: Edirne Kırmızısı'nın Ne İfade Ettiğine Dair Cevapların Yüzdesi

Araştırmada bu kısımda Edirne Kırmızısı'nın “kültürel öge” temasını ifade ettiğini belirten katılımcı oranı %30 (n=6) olmuştur. Edirne Kırmızısı'nın “coşku ve heyecan” uyandırdığını ve Edirne Kırmızısı'nın “renk ve boya” temasını ifade ettiğini belirten katılımcı oranları (%20 (n=4) olmuştur. Edirne Kırmızısı'nın “bitki” ve “marka” temalarını ifade ettiği cevabını veren katılımcı oranları %10 (n=2), “kumaş ürünü” ve “sanat eseri” temalarını ifade ettiği cevabını veren katılımcı oranları ise %5 (n=1) olmuştur.

Bu kısımda toplanan veriler, Edirne Kırmızısı'nın birden fazla kavramı kapsadığını ortaya koymaktadır. 20 katılımcının yedi ayrı başlık altında yanıt vermesi, Edirne Kırmızısı'nın sadece bir renk olarak değil, somut ve soyut kavramları da temsil ettiğini yansıtmaktadır. Özellikle katılımcıların %30'unun Edirne Kırmızısı'nı kültürel bir öge olarak belirtmesi, Edirne Kırmızısı'nın kent kimliğine kazandırılması yönündeki çalışmaların geçerlilik kazandığı gerçeğiyle örtüşmektedir.

6.4. Edirne Kırmızısı'nın Ürün Olarak Çeşitlendirilmesine Ait Bulgular

Katılımcılara “Edirne Kırmızısı bir ürün olsa ne olurdu?” sorusu yöneltilerek Edirne Kırmızısı'nın ürün çeşitlendirilmesinin ölçülmesi hedeflenmiştir. Sorunun devamında ise katılımcılara Edirne Kırmızısı'nı hangi beş üründe görmek istedikleri sorulmuştur. Alınan cevaplar doğrultusunda 10 ayrı tema ortaya çıkmıştır. Katılımcılardan birden fazla cevap istendiği için toplamda 61 cevap alınmıştır.

Grafik 3: Edirne Kırmızısı'nın Ürün Olarak Çeşitlendirilmesine Verilen Cevapların Yüzdesi

Cevaplar analiz edildiğinde katılımcıların %95'i (n=19), Edirne Kırmızısı'nın bir tekstil ürünü olması gerektiği yönünde görüş bildirmiştir. Bir tek K2 kodlu katılımcı tekstil ürünü dışında yanıt vermiştir. Ayrıca K16 kodlu katılımcı Edirne Kırmızısı'nın her türlü üründe kullanılabileceğini belirtmiş fakat seçeneklerde özellikle tekstil ürünlerini içeren bir ürün ismi vermemiştir. K7 kodlu katılımcı ise Edirne Kırmızısı'nın tekstil ürünü dışında hiçbir yerde kullanılmaması gerektiğini belirterek tek bir ürün ismi vermiştir.

Katılımcıların %50'si (n=5) Edirne Kırmızısı'nı "hediyelik eşya ve turistik ürün" olarak çeşitlendirmiştir. Katılımcıların %25'i (n=5) Edirne Kırmızısı'nı "otomotiv sektörü ve toplu taşıma materyali", %20'si (n=4) "kültürel öge", %20'si ise (n=4) "kırtasiye ürünü" olarak yorumlamıştır. Ayrıca katılımcıların %15'i (n=3) Edirne Kırmızısı'nı "sanat eseri", %15'i (n=3) "yiyecek ve içecek", %10'u (n=2) "dış cephe ve süsleme", %5'i (n=1) "kozmetik ürünü" ve %5'i (n=1) "bitki" olarak çeşitlendirmiştir. Kadın katılımcıların tamamı Edirne Kırmızısı'nı bir tekstil ürünü, %80'i ise (n=20) turistik ürün veya hediyelik eşya olarak yorumlamıştır.

Edirne Kırmızısı'nın ilk olarak bir tekstil ürünüde ortaya çıkması, katılımcıların bu soruya verdiği yanıtlarda da etkisini göstermektedir. Katılımcıların tamamına yakını Edirne Kırmızısı'nı ağırlıklı olarak kravat, şal ve fular gibi bir tekstil ürünü ile çeşitlendirirken hediyelik eşya diyen katılımcıların oranı da yarı yarıya olarak dikkat çekmektedir. Edirne Kırmızısı ile ilgili kentte yürütülen çalışmaların başını çeken Trakya Üniversitesi de bu araştırmadan çıkan sonucu dikkate alarak Kiğili firması ile yapılan iş birliği kapsamında ipek ve polyester olmak üzere kravat, şal ve mendilden oluşan bir koleksiyon hazırlamıştır. Edirne Kırmızısı'nın otomotiv sektörü ve toplu taşıma materyali olarak da kullanılabileceği yönünde görüş bildiren katılımcıların oranı %25'tir. Rengin taksi ve bisiklet gibi ulaşım araçlarında kullanımı yerel pazarı, otomotiv sektöründen bir marka tarafından kullanımı ise global pazarı kapsamaktadır. Bu doğrultuda Edirne Kırmızısı'nın ticari bir ürün olarak hem yerelde hem de dünya çapında kullanımının yaygınlaşabileceği öngörülmektedir. Araştırmadan elde edilen veriler

Edirne Kırmızısı'nın gıda sektöründe de kullanılabileceğini ortaya koymuştur. Katılımcılar özellikle dondurma, lokum ve bademezmesi gibi ürünlere Edirne Kırmızısı'nın renk tonunun uygulanabileceğini ve bu sayede rengin kullanım çeşitliliğinin artacağı yönünde görüş bildirmişlerdir.

6.5. Edirne Kırmızısı ile İlgili Yapılan Çalışmaların Yeterliliğine İlişkin Bulgular

Edirne Kırmızısı ile ilgili yürütülen çalışmaların yeterli olup olmadığının ölçülebilmesi için katılımcılara “Edirne Kırmızısı'nın kent kimliğine kazandırılması yönündeki çalışmaları nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Cevaplar incelendiğinde “yeterli” cevabını veren katılımcı oranı %40 (n=8), “süreç yavaş” (cevabı veren katılımcı oranı ise %30 (n=6) olmuştur. Çalışmaları yetersiz bulan, Trakya Üniversitesi'nin bu çalışmalarda önemli bir rol üstlendiğini belirten ve çalışmalar hakkında bilgi sahibi olmadığını ifade eden katılımcı oranları ise %10 (n=2) olmuştur.

Edirne Kırmızısı ile ilgili yapılan çalışma ve faaliyetlere ilişkin ortaya çıkan en yüksek orana sahip “yeterli” teması ile “Trakya Üniversitesi'nin rolü” teması %50 (n=10) oranını bulmaktadır. Bu oran, Edirne Kırmızısı ile ilgili bugüne kadar yapılan çalışma ve faaliyetlerin verimliliğini ortaya koyduğu gibi akademik ve bilimsel çalışmalara ağırlık veren Trakya Üniversitesi'nin de önemli bir görev üstlendiği görüşünü doğrulamaktadır.

6.6. Edirne Kırmızısı'nın Yaygınlaştırılması ile İlgili Yapılan Önerilere Dair Bulgular

Edirne Kırmızısı isminin yaygınlaşması ve rengin kent kimliğine kazandırılması yönünde yapılabilecek faaliyet ve çalışmaların çeşitliliğinin artırılması adına katılımcılardan birtakım öneriler toplanmıştır. Her katılımcı birden fazla cevap verdiği için 11 tema oluşmuştur.

Ortaya çıkan temalara bakıldığında katılımcıların %29,4'ü “Edirne Kırmızısı Müzesi kurulması”, %23,5'i de “Edirne Kırmızısı Festivali düzenlenmesi” yönünde görüş bildirmiştir. “Tanıtım ve bilgilendirme yapılması”, “akademik çalışmaların yapılması”, “Edirne Kırmızısı'nın kent kültürü ve kimliğine kazandırılması” ve “Edirne Kırmızısı'nın renk analizinin yapılması” temalarının oranı %23,5'tir. “Edirne Kırmızısı'nı içeren ürün çeşitliliğinin artması” ve “Edirne Kırmızısı heykelinin yapılması” temaları oranı %17,6; “Edirne Kırmızısı'nın gıda ve hizmet sektöründe kullanılması” ve “Edirne Kırmızısı atölyesi kurulması” temaları oranı da %11,8'dir. “Taklit ve etik olmayan pazarlamanın önüne geçilmesi” temasının oranı ise %5,9'dur.

Edirne Kırmızısı'nın kent kimliğine kazandırılması çalışmalarında ortaya sunulan önerilerden en yüksek orana sahip olan “Edirne Kırmızısı Müzesi kurulması” teması, Grafik 7'de bahsedildiği gibi Edirne Kırmızısı'nın kültürel bir öğeyi ifade ettiği görüşünü desteklemektedir. “Edirne Kırmızısı Festivali

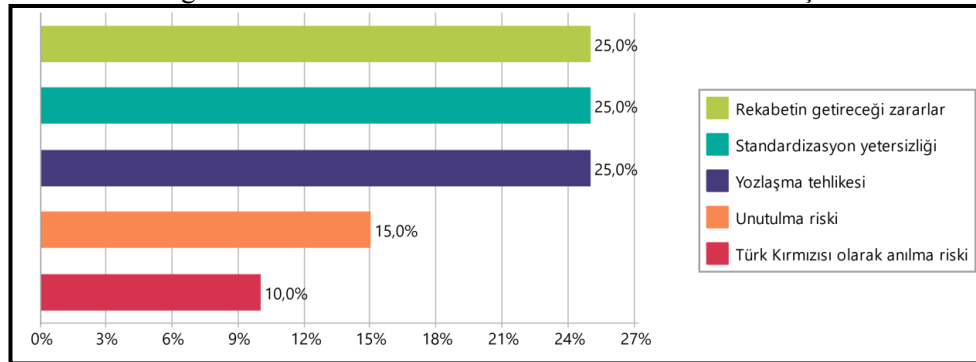
düzenlenmesi”, “Edirne Kırmızısı’nın kent kültürü ve kimliğine kazandırılması”, “Edirne Kırmızısı heykelinin yapılması” ve “Edirne Kırmızısı atölyesi kurulması” temaları da bu görüşü ayrıca desteklediği gibi rengin sürdürülebilirlik potansiyelini de ortaya koymaktadır.

6.7. Edirne Kırmızısı ile İlgili Gelecekteki Olumlu Tahminlere İlişkin Bulgular

Edirne Kırmızısı’nın gelecekte olumlu yönden neler beklediğinin ölçülmesi için katılımcılara “Edirne Kırmızısı kavramının gelecekte yerel ya da ulusal çapta kullanımı ile ilgili olumlu tahminleriniz nelerdir?” sorusu sorulmuş ve cevaplar doğrultusunda ortaya üç tema çıkmıştır. Ortaya çıkan temalara bakıldığında Edirne Kırmızısı’nın gelecekte bir marka haline geleceği temasını ifade eden katılımcı oranı %55 (n=11), Edirne Kırmızısı’nın ekonomiye katkı sunacağı temasını belirten katılımcı oranı %25 (n=5) ve Edirne Kırmızısı’nın ilgi ve merak uyandıracacağı temasını ifade eden katılımcı oranı %20 (n=4) olmuştur.

6.8. Edirne Kırmızısı ile İlgili Gelecekteki Olumsuz Tahminlere İlişkin Bulgular

Edirne Kırmızısı’nın gelecekte olumsuz yönden neler beklediğinin ölçülmesi için katılımcılara “Edirne Kırmızısı kavramının gelecekte yerel ya da ulusal çapta kullanımı ile ilgili olumsuz tahminleriniz nelerdir?” sorusu sorulmuştur.

Grafik 4: Edirne Kırmızısı ile İlgili Gelecekteki Olumsuz Tahminlere İlişkin Verilen Cevapların Yüzdesi

Temalar incelendiğinde “rekabetin getireceği zararlar” cevabı veren katılımcı oranı %25 (n=5), “standardizasyon yetersizliği” cevabını veren katılımcı oranı %25 (n=5) ve “yozlaşma tehlikesi” cevabını veren katılımcı oranı %25 (n=5) olmuştur. Edirne Kırmızısı’nın “unutulma riski” taşıdığını belirten katılımcı oranı %15 (n=3) ve Edirne Kırmızısı’nın “Türk Kırmızısı olarak anılma riski” ile karşılaşılacağını ifade eden katılımcı oranı ise %10 (n=2) olmuştur.

Edirne Kırmızısı ile ilgili gelecekteki olumsuz tahminlerin analizine bakıldığında birbiriyle ilintili olduğu saptanan “rekabetin getireceği zararlar”,

“standardizasyon yetersizliği”, “yozlaşma tehlikesi” ve “Edirne Kırmızısı’nın Türk Kırmızısı olarak anılma riski” temaları toplamda %85 (n=17) oranına ulaşmaktadır. Bu oran, Edirne Kırmızısı ile ilgili yapılan çalışmaların sürdürülebilir olmayacağı endişesini yansıtmaktadır.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kent genelinde sınırlı sayıda tarihçi, araştırmacı ve konuya özel ilgi duyan akademisyenler tarafından bilindiği gözlenen Edirne Kırmızısı’nın bilinirliği 2017 yılında Edirne Hudut Gazetesi’nde yayımlanan bir yazı dizisi sonrası artmıştır. 1999 yılında halk arasında konuşulan, 2005 yılında Edirne Valiliği tarafından çıkarılan bir dergide makaleye konu olan Edirne Kırmızısı’nın kent kimliğine kazandırılması yönünde birçok resmi kurum ve sivil toplum kuruluşu, 2017 yılından itibaren çalışmalar yürütmektedir. Bu kurum ve kuruluşların başında Trakya Üniversitesi ile Edirne Tanıtım ve Turizm Derneği gelmektedir. Bu çalışmalara yerel halk ve esnaf da dâhil olmuştur. 2017 yılından sonra Edirne Kırmızısı’nın mesleki proje ve toplantılara, bilimsel çalışmalara ve çeşitli iletişim araçlarına konu olması Edirne Kırmızısı’nın bilinirliğine katkıda bulunmuştur.

Edirne Kırmızısı sadece bir rengi değil, kültürel bir öge olarak somut ve soyut kavramları da temsil etmektedir. Bu çalışmada Edirne Kırmızısı’nı kültürel bir öge olarak betimlenmesi, rengin kent kimliğine kazandırılması çalışmalarının geçerliliğini ortaya koymaktadır. Trakya Üniversitesi’nin hayata geçirdiği çalışma ve faaliyetlerin Edirne Kırmızısı’nın tanıtımında çok büyük bir etkisi olmuştur. Bu durum, Trakya Üniversitesi’nin etkinliğini ve Edirne Kırmızısı konusunda lokomotif kurum olabileceğini göstermektedir.

Edirne Kırmızısı’nın ilk olarak bir tekstil ürününde ortaya çıkması, çalışmada sorular yöneltilen katılımcılar üzerinde de etkisini göstermektedir. Katılımcıların tamamına yakını Edirne Kırmızısı’nı kravat, şal ve fular gibi tekstil ürünleri ile çeşitlendirmiştir. Edirne Kırmızısı ile ilgili çalışmalarda öncü kurumlardan biri olan Trakya Üniversitesi de bu araştırma kapsamında bir giyim firması ile iş birliğine giderek kravat, şal ve mendilden oluşan bir koleksiyon hazırlamıştır. Trakya Üniversitesi’nin Edirne Kırmızısı üzerindeki yetkinliğini gösteren koleksiyon aynı zamanda bu araştırmanın da bir çıktısı olarak dikkat çekmektedir. Edirne Kırmızısı’nın ürün ve objelerde kullanımı ileriki süreçte kent ekonomisine katkı sağlayacağını göstermektedir. Bu araştırmanın en önemli sonuçlarından biri Edirne Kırmızısı’nın ticari bir ürün olarak hem yerelde hem de dünya çapında kullanımının yaygınlaşacağı, gelecekte büyük bir marka haline geleceği öngörüsüdür. Bu öngörü, Edirne ilinin “marka kent” kavramı ile de örtüşmektedir. 2019 yılında yaşanan, bütün dünya ekonomisini ve özellikle turizm sektörünü etkileyen Covid-19 küresel salgını turist beklentilerini ve algılarını değiştirmiştir. Kitle turizmi yerini alternatif turizm olanakları çerçevesinde kültür turizmi ve kent turizmi daha da önem kazanacağı görüşü ön plana çıkmıştır. Edirne

Kırmızısı da temsil ettiği tarihi, kültürel ve turistik özellikleriyle Edirne kentini dünyaca tercih edilen seçkin destinasyonlar arasına girmesine katkıda bulunacaktır.

Bilimsel araştırmaların yanı sıra Edirne Kırmızısı'nı yerel ekonomiyle bütünleştirecek çalışmaların yapılması, Edirne Kırmızısı'nın tüm üretim aşamalarının yer aldığı, kentsel turizmi de destekleyerek turistlerin farklı bir deneyim yaşayabileceği bir çalışma atölyesi kurulması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Özellikle boya ve tekstil firmalarının Edirne Kırmızısı rengini elde edebilmek için profesyonel çalışmalar yapması ve bu renkte üretilecek ürünleri belirli bir standardizasyona ulaştırması, Edirne Kırmızısı'nın yozlaşma tehlikesini ortadan kaldıracaktır. Trakya Üniversitesi ev sahipliğinde gerçekleştirilen kongre ve sempozyumlarda Edirne Kırmızısı'nın kullanılması, rengin ulusal ve uluslararası tanınırlığını farklı boyutlara ulaştıracaktır. Sosyal medya tanıtımının üzerine gidilmesi de Edirne Kırmızısı'nın daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Cardon D. (1995). "Aussi Rouge Que Possible: L'art Du Teinturier Face A L'eternel Desir Du Rouge". Adrinople: Le Rouge Magnifique, s.72-79, Paris.

Çoruhlu, Y. (2000). "Türk Mitolojisinin Anahtarları". Kabalcı Yayınevi, s.191-192.

Demir, R. (2015). "Divan Şiirinde Kırmızı Renk". Türkiyat Mecmuası, 25(1), 57-91.

Dokumacı, M. (2020). "Renklerin İnsan Yaşamındaki Etkileri ve Renklerin Tarih Boyunca Yolculuğu". Takvim-i Vekayi, 8(2), 120-131.

Eren, A. (2008). "Bâkî Divanı'nda Kırmızı Renk". Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 37, 31-68.

European Commission. (2000). "Towards Quality Urban Tourism, Integrated Quality Management (IQM) of Urban Tourist Destinations". Brussels: European Communities Publications.

İçli, G. E. ve Çopur, M. E. (2008). "Pazarlama İletişiminde Renklerin Rolü". Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(1), 22-33.

İçellioğlu, C. Ş. (2014). "Kent Turizmi ve Marka Kentler: Turizm Potansiyeli Açısından İstanbul'un Swot Analizi". Sosyal Bilimler Dergisi, (1), 37-55.

Jacque, J. (1995). "Introduction". Adrinople: Le Rouge Magnifique, s. 80-81. Paris.

Kavruk, H. (2002). "Anakente Bakış". Hizmet İş Sendikası Yayınları, s.65. Ankara.

Koyuncu, A. (2011). "Sosyoloji Kuramlarında Kent". Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, (25), 31-56.

Landry, C. ve Murray, C. (2017). "Psychology & The City: The Hidden Dimension". Gloucestershire: Comedia.

Yıldırım, L. (2014). “Avrupa Tekstil Baskıcılığının Gelişiminde Türk Kırmızısı'nın Rolü”, *Yedi*, (12), 11-22.

Meydan Larousse. (1992). *Sabah Gazetesi Yayınları*, Cilt 16, İstanbul.

Meyers, H. M. ve Lubliner, M. J. (2003). “Başarılı Ambalaj Başarılı Pazarlama”. (Çeviren: Z. Üsdiken), *Rota Yayınları*, İstanbul.

Ögel, B. (1984). “Türklerde Tuğ ve Bayrak”. *Türk Kültür Tarihine Giriş*, c. VI, s. 401. Ankara.

Özer, Uca, S. (2010). “Şehir Turizmi ve Kültür: Yabancı Turistlerin Kültürel Bir Destinasyon Olarak İstanbul'u Değerlendirmeleri Üzerine Bir Araştırma”. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm ve Otel İşletmeciliği Anabilim Dalı*. Eskişehir.

Topal, A. K. (2004). “Kavramsal Olarak Kent Nedir ve Türkiye’de Kent Neresidir?”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 6, s. 1, İzmir.

World Tourism Organization. (2012). “Global Report on City Tourism”. 6, Madrid.

Yürek, D. (2021). “Edirne: Muhteşem Kırmızı”. *Edirne Tanıtım ve Turizm Derneği Dergisi*. s.2, 56-59.

İnternet Kaynakları

Besalel, Y. “Mevcudu Kalmamış Bir Yahudi Cemaati: Edirne”. https://www.salom.com.tr/arsiv/haber-93789-mevcudu_kalmamis_bir_yahudi_cemaati__edirne.html. (Erişim Tarihi: 30.05.2021)

Çağlar, S. (2019). “Antik Çağdan Günümüze Kırmızı Rengin Tarihçesi”. <https://www.matematiksel.org/antik-cagdan-gunumuze-kirmizi-rengin-tarihcesi/> (Erişim Tarihi: 21.04.2021)

Karadağ, R. (2007). “200 Yıldır Kayıp Türk Kırmızısı Yeniden Doğdu”. <http://www.gazetevatan.com/200-yildir-kayip-turk-kirmizisi-yeniden-dogdu-1083059-pazar-vatan/> (Erişim Tarihi: 16.05.2021)

Ure, A. (1844). “A Dictionary of Arts, Manufactures, and Mines.” 3rd ed., New York: D. Appleton & Company, http://books.google.co.uk/books?id=6zEKAAAAIAAJ&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false. (Erişim Tarihi: 17.03.2021)

Wertz, J. (2014). “Turkey Red”. <https://indiastreetbazaar.net/stories/turkey-red/> (Erişim Tarihi: 13.02.2021)

**GAYRİMENKUL YATIRIM FONLARI ve GELİŞİMLERİNE YÖNELİK
ÖNERİLER: BİR ANKET ÇALIŞMASI¹**

*REAL ESTATE INVESTMENT FUNDS and SUGGESTIONS FOR
DEVELOPMENT: A SURVEY RESEARCH*

Ömür KAYA*, Murat AKBALIK**

*Geliş Tarihi: 13.04.2021
(Received)*

*Kabul Tarihi: 22.11.2021
(Accepted)*

ÖZ: Gayrimenkulün en önde gelen servet saklama aracı olması ile de ilişkili olarak gayrimenkul yatırım fonları (GYF) son yıllarda önemi hızla artan “alternatif yatırım araçları”nın önde gelenlerindedir. Gayrimenkul yatırımlarının bazı avantajları ve olumsuz özellikleri mevcut olup GYF’ler gayrimenkul yatırımlarının olumsuz özelliklerinden bazılarına çözüm içermektedirler. Çalışmamızın temel amacı, 2014’ten itibaren mevzuatımızda yer alan ve son dönemlerde sayısı ve fon toplamı hızla artan GYF’lerin gelişimine yönelik önerilerin ortaya konulmasıdır. GYF’lerin gelişimine yönelik öneriler, GYF kurucusu portföy yönetim şirketlerinin yöneticilerinden yüzü yüze gerçekleştirilen anket yöntemiyle temin edilen verilerin analiz edilmesiyle ortaya konulmuştur. Gerek pazarın neredeyse tamamını temsil eden şirketlerin araştırmaya dahil edilmesi gerekse katılımcıların GYF’ler konusundaki uzmanlık seviyeleri dikkate alındığında temin edilen verilerin ve araştırma sonuçlarının dikkate değer olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gayrimenkul, Gayrimenkul Yatırımı, Gayrimenkul Yatırım Fonu, Gayrimenkule Dayalı Menkul Kıymet, Gayrimenkulün Menkul Kıymetleştirilmesi.

ABSTRACT: Due to the fact that real estate is the leading store of wealth, real estate investment funds (REIFs) are among the leading "alternative investment instruments", which have rapidly gained importance in recent years. Real estate investments have some advantages as well as negative features to some of which REIFs provide solutions. The main purpose of our study is to put forward suggestions for the development of REIFs, which have been included in our legislation since 2014 and whose number and total fund value have increased remarkably in recent years. These suggestions have been established by means of analyzing the data obtained via face-to-face surveys among the executives of the portfolio management companies that found REIFs. Given both the comprehensive inclusion of the companies that represent almost the entire market into the research and the level of expertise of the participants on REIFs, our research data and results are significant.

Key Words: Real Estate, Real Estate Investment, Real Estate Investment Fund, Real Estate Based Security, Securitization of Real Estate.

¹ T.C. Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Tez Etik Kurulu’nun 29.03.2021 tarih ve 2021/07 No’lu değerlendirmesiyle kabul edilmiştir.

* Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, kayaomur@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-0122-5055.

**Prof. Dr, Marmara Üniversitesi, makbalik@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7955-3630.

EXTENDED ABSTRACT

It is estimated that the total value of real estates in the world is 3.5 times the global gross product and therefore real estate is by far the primary store of wealth. Since real estate is the leading store of wealth, real estate investment funds (**REIFs**) are among the leading "alternative investment instruments", which have rapidly gained importance in recent years. Real estate investments have some advantages and negative features to some of which REIFs provide solutions. REIFs have globally attracted considerable attention in the world recently and a growth in their net asset values has been observed. In the current situation where there are negative interest rates on major reserve currencies due to the economic measures taken against the Covid-19 Pandemic, it is likely that the interest in alternative investment instruments, and so in REIFs, will continue to increase.

REIFs were included in Turkish regulations at early 2014 and became widespread rapidly. The total value of REIFs in Turkey is steadily increasing. The fact that 78.3% of the survey participants have indicated that REIFs are the most important capital market institution/instrument for the future of the real estate sector in Turkey reveals their importance.

The main purpose of our study is to put forward suggestions for the development of REIFs, whose number and total value have increased rapidly in recent years. These suggestions have been established by means of analyzing the data obtained via face-to-face surveys among the executives of the portfolio management companies that found REIFs. Given both the comprehensive inclusion of the companies that represent almost the entire market into the research and the level of expertise of the participants on REIFs, our research data and results are significant.

In our survey of 41 questions, 27 questions are directly related to various suggestions for the development of REIFs. The data obtained through the survey have been analyzed with the SPSS program. For the development of REIFs there are 17 suggestions whose individual answers' arithmetic means are calculated to be less than 2, and consequently, are generally strongly supported by the participants. First 10 of these suggestions are given below, in an order of support that they receive from the participants:

1. Settling the VAT base as the remaining amount after deducting the purchase price in sale of a real estate, which is purchased by REIFs and sold without substantial changes in their qualifications

2. Tax exemption for investors (0% withholding tax rate) if REIF participation shares are sold after holding them 2 years or more

3. Avoiding any events that would negatively affect REIF investors' confidence in terms of return performance or other issues (including unexpected adverse legislative changes)

4. Similar to the exception for stock companies, introduction of VAT (when the transferee is a legal person) and title deed fee exemption in the transfer of real estates to REIFs as capital in kind.

5. Providing various incentives, especially tax, to REIFs and increasing the existing incentives by the state

6. Reducing the necessary investment amount from 500.000 USD to 250.000 USD for granting citizenship to foreign REIF investor as applied to foreigners who bought a direct real estate

7. Similar to the practice of granting citizenship rights to foreigners who bought direct real estate, granting the right of citizenship to foreigners who have bought a REIF

8. Taking measures to expand the withdrawal of loans by providing GYF contribution shares as collateral by investors

9. Positioning REIFs as an institutional alternative to housing investment in an amateur way in order to provide additional income for households

10. Disclosure to the public in a transparent and healthy way of the main information (especially those regarding the content of the portfolio, financial statements and performance) that are important for investors

The 41st question, which is the last and one of the open-ended questions of the survey, is "What are your other suggestions, if any, regarding the development of REIFs?" With this question, suggestions of the participants, which are not listed among the 27 suggestions of the survey, are asked. 34.8% of the participants (8 people) have answered the question "None". 13 participants have made 13 different suggestions, while 2 participants (8.7%) have suggested the following: "granting real estate development permission to REIFs". The fact that 34.8% of the participants have not specified additional suggestions to the ones in the survey and that there is no specific suggestion generally supported by the participants indicate that the suggestions in the survey largely suffice to cover the possible suggestions for the development of REIFs. At this point, one should keep in mind that the level of expertise of the participants on REIFs is significantly high.

The participants have also been asked for their opinions about the most important risk/danger regarding the development of REIFs and their suggestions to eliminate/reduce the most important risk/danger.

As the opinions of the executives of portfolio management companies that have established REIFs whose total size corresponds to 99.95% of the entire market are analyzed, the current study reveals that 17 suggestions are strongly supported and most of these suggestions are related to the regulations that can be implemented by the State, especially on tax and incentives. In addition, the suggestions indicated by the participants regarding the most important risk/danger on the development of REIFs are observed to concern the issues that can be handled by the State.

1. GİRİŞ

Dünyadaki gayrimenkullerin toplam değerinin global gayrisafi hasılanın 3,5 katı olduğu hesaplanmaktadır. Bu bağlamda, gayrimenkul açık ara en başta gelen servet saklama aracıdır. Gayrimenkulün en önde gelen servet saklama aracı olması ile de ilişkili olarak Gayrimenkul Yatırım Fonları (GYF) son yıllarda önemi hızla artan "alternatif yatırım araçları"nın önde gelenlerindedir. Gayrimenkul yatırımlarının bazı avantajları ve olumsuz özellikleri mevcut olup GYF'ler gayrimenkul yatırımlarının olumsuz özelliklerinden bazılarını çözümler içermektedirler. GYF'ler son yıllarda dünyada önemli ölçüde ilgi görmektedirler ve net varlık değerlerinde artış gözlemlenmektedir. Covid-19 Pandemisi'ne karşı

alınan ekonomik tedbirler çerçevesinde başlıca rezerv para birimleri için negatif faizlerin söz konusu olduğu bir ortamda alternatif yatırım araçlarına ve dolayısıyla GYF'lere olan ilginin artarak devam etmesi muhtemeldir.

GYF'ler, 03.01.2014 tarihinde SPK tarafından yayımlanan Gayrimenkul Yatırım Fonlarına İlişkin Esaslar Tebliği (**Tebliğ**) ile hukukumuzda yer bulmuş ve hızla yaygınlaşmıştır. Türkiye'de GYF'lerin toplam büyüklüğü istikrarlı şekilde artmaktadır. Anket katılımcılarının %78,3'ünün GYF'lerin ülkemizde gayrimenkul sektörünün geleceği açısından en önemli sermaye piyasası kuruluşu/aracı olduğunu belirtmesi GYF'lerin önemini ortaya koymaktadır.

Dergipark ve Google scholar internet sayfaları üzerinden gerçekleştirilen araştırma sonuçlarına göre GYF'ler hakkında sadece üç adet ulusal makale bulunmakta olup bunlardan ikisi 2020 yılında kaleme alınmıştır. Ulusal makale sayısının az olmasının başlıca iki sebebinin GYF'lerin ülkemizde hızla yaygınlaşmasına rağmen göreceli olarak yeni bir sermaye piyasası kuruluşu olması ve GYF'lere ilişkin bilimsel araştırma yapmaya elverişli veriye ulaşılmadaki güçlükler olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, çalışmamızın alanında öncü çalışmalardan olacağı ve literatüre katkı sunacağı umulmaktadır.

Çalışmamızın temel amacı, 2014'ten itibaren mevzuatımızda yer alan ve son dönemlerde sayısı ve fon toplamı hızla artan GYF'lerin gelişimine yönelik önerilerin ortaya konulmasıdır. Bu bağlamda, çalışmamızın cevap aradığı soru, "GYF'lerin ülkemizde gelişiminin sağlanması için neler yapılmalıdır?" olarak ifade edilebilir. GYF'lerin gelişimine yönelik öneriler, GYF kurucusu portföy yönetim şirketlerinin yöneticilerinden yüzü yüze gerçekleştirilen anket yöntemiyle temin edilen verilerin analiz edilmesiyle ortaya konulmuştur. Araştırmamızın bazı sonuçları daha önce ülkemizdeki GYF yöneticileri üzerine yapılan bir ulusal araştırmanın (Güneş ve Tanrıvermiş; 2020) bazı bulgularını destekler niteliktedir. Gerek pazarın neredeyse tamamını temsil eden şirketlerin araştırmaya dahil edilmesi gerekse katılımcıların GYF'ler konusundaki uzmanlık seviyeleri ile yapılan istatistiksel analizler dikkate alındığında temin edilen verilerin ve araştırma sonuçlarının dikkate değer olduğu düşünülmektedir.

2. ALTERNATİF YATIRIM ARACI OLARAK GAYRİMENKUL

2017 sonu itibarıyla, dünyadaki gayrimenkullerin toplam değeri bir yılda %6,2 artışla yaklaşık olarak 280,6 trilyon USD seviyesine ulaşmış olup, söz konusu seviye kayıtlara geçen en yüksek seviyedir. Söz konusu toplam değerin 220,6 trilyon USD'lik kısmını konutlar, 33 trilyon USD'lik kısmını ticari gayrimenkuller ve 27 trilyon USD'lik kısmını ise tarımsal ve ormancılık (forestry) gayrimenkulleri oluşturmaktadır. Toplam değeri global gayrisafi hasılanın 3,5 katı olan gayrimenkul, açık ara en başta gelen servet saklama aracıdır (<https://www.savills.com/impacts/market-trends/8-things-you-need-to-know-about-the-value-of-global-real-estate.html>, Erişim Tarihi: 22.12.2019).

Gayrimenkulün en önde gelen servet saklama aracı olması ile de ilişkili olarak GYF'ler son yıllarda önemi hızla artan "alternatif yatırım araçları"nın önde gelenlerindedir. Kaldıraç kullanılmaksızın yapılan hisse senedi ve tahvil-bono yatırımları geleneksel yatırımlar olarak tanımlanacak olursa, alternatif yatırımların ilk akla gelenleri GYF'ler, hedge fonlar ve özel sermaye fonlarıdır² (private equity funds). Alternatif yatırım fonları; geleneksel varlık sınıflarıyla düşük korelasyon göstermeleri, dinamik alım-satım (trade) stratejilerini içermeleri, geniş yelpazede tekniklerin ve araçların kullanımına elverişli olmaları vb. nedenlerle geleneksel yatırımlara önemli alternatif teşkil etmektedirler. Kurumsal yatırımcıların son dönemlerde alternatif yatırımlara gösterdikleri yoğun ilgi çerçevesinde portföylerinde alternatif yatırımların payı artmıştır (https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/esma50-165-1006_asr-aif_2020.pdf, 35, Erişim Tarihi: 21.03.2021; <https://www.handbook.fca.org.uk/handbook/PERG/16/2.pdf>, 11, Erişim Tarihi: 01.11.2020).

2018 yıl sonu itibarıyla Avrupa'da alternatif yatırım fonlarının net varlık değeri (NAV) toplamı 5.860 milyar EUR seviyesine ulaşmış olup 2017 yıl sonuna kıyasen %11 oranında artış gerçekleşmiştir. Artışın temel nedeni değerlendirme artışları değil yeni fonların ihraç edilmesidir. 2017 yıl sonu itibarıyla alternatif yatırım fonları AB fon endüstrisinin üçte birini teşkil etmekteyken, 2018 yıl sonu itibarıyla %40'ını teşkil etmektedir. 2018 yıl sonu itibarıyla GYF'lerin net varlık değeri toplamı 731 milyar EUR ile alternatif yatırım fonları toplamının %12,5'ini oluşturmaktadır. Avrupa'da GYF'lerin net varlık değeri toplamı 2018 yılında önceki yıla kıyasen %35 artış göstermiştir. Alternatif yatırım fonlarının büyük kısmı profesyonel yatırımcılara ait iken toplam net varlık değerinin %16'sı perakende yatırımcılara aittir. Perakende yatırımcıların en çok tercih ettiği fon türlerinden biri GYF'lerdir (https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/esma50-165-1006_asr-aif_2020.pdf, 4, 6, Erişim Tarihi: 21.03.2021). Covid-19 Pandemisi'ne karşı alınan ekonomik tedbirler çerçevesinde başlıca rezerv para birimleri için negatif faizlerin söz konusu olduğu bir ortamda alternatif yatırım araçlarına ve dolayısıyla GYF'lere olan ilginin artarak devam etmesi muhtemeldir.

Ticari gayrimenkuller emeklilik fonlarının büyük çoğunluğu tarafından yatırım yapılmış olan ve emeklilik fonlarının açık ara en fazla yatırım yaptığı alternatif varlık sınıfıdır (Cremers ve Lizieri, 2015: 23). Gayrimenkul ve GYF yatırımlarına artan ilginin de nedeni olan gayrimenkul yatırımının sağladığı

² Bu fonlar büyük satın alma fonlarını (large buy-out funds), orta ölçekli yatırım fonlarını (mid-cap investment funds) ve girişim sermayesi fonlarını (venture capital funds) içermektedir.

faydalar aşağıda verilmiştir (Baum ve Hartzell, 2021: 323, 505, 506; <https://www.afg.asso.fr/en/overview/>, Erişim Tarihi: 24.04.2020):

- Gayrimenkul portföylerde çeşitlendirme sağlayan bir varlık olarak görünmektedir. Gayrimenkulden elde edilen getiriler, yatırım portföylerinde bulundurulanan diğer tipik varlıklar olan hisse senedi, bono ve hazine tahviller ile düşük korelasyon sergileme eğilimindedir.
- Gayrimenkul enflasyona karşı koruma sağlıyor görünmektedir. Kiralar sıklıkla enflasyona veya başka bir ölçüye endekslidir.
- Gayrimenkul düşük veya orta seviyede riskli bir varlık olarak görünmektedir. Gayrimenkul fiyatlarındaki dalgalanma göreceli olarak düşüktür.
- Gayrimenkul genel olarak öngörülebilir nakit akışı yaratmaktadır.
- Bir ölçüde değerlendirme ile getiride çarpıtılma söz konusu olabilese de, gayrimenkulün bilinen performans tarihi düşük seviyede risk karşılığında orta seviyede getiriye işaret etmektedir.

Gayrimenkulün bir varlık sınıfı olarak olumsuz özellikleri veya problemleri aşağıda verilmiştir (Baum ve Hartzell, 2021: 9, 277, 300, 323, 505, 506):

- Gayrimenkul likit bir varlık değildir. Bir gayrimenkülü satmak aylarca hatta daha uzun sürebilir ki, bu süre zarfında piyasa koşulları önemli ölçüde değişebilir. Bu nedenle genellikle daha uzun süre elde tutulurlar (Cremers ve Lizieri, 2015: 23). Alım-satımı (trade) masraflıdır ve sonuçsuz masraf doğma riski yüksektir.
- Gayrimenkul varlıklar genellikle fiyat ve değer açısından büyüktürler. Söz konusu büyüklük nedeniyle kolay çeşitlendirilemeyen gayrimenkul portföyleri yüksek seviyede spesifik riske maruzdurlar.
- Mülk reel bir varlıktır ve zaman içinde yıpranmaktadır. Fiziksel yıpranma ve eskime birlikte amortismanı yaratmaktadır.
- Mülk tarafından sağlanan nakit akışı malik ve kiracı arasında kararlaştırılan kira kontratı tarafından kontrol edilmekte veya değiştirilmektedir.
- Mülk arzı, planlama ve imar düzenlemeleri tarafından kontrol edilmekte olup fiyata karşı yüksek derecede inelastiktir. Bu durum, mekân talebindeki bir patlamaya arz tarafının karşılık verebilmesinin ancak inşaat izni alınması halinde ve önemli ölçüde bir gecikmeyle mümkün olduğu anlamına gelmektedir.
- Mülkün sağladığı getiri muhtemelen önemli ölçüde, gerçekleşen işlem fiyatlarından değil değerlemelerden etkilenecektir. Bu durum değerlendirme düzleştirme (appraisal smoothing) kavramını gündeme getirmektedir.
- Gayrimenkul işlemlerinin büyük çoğunluğunda kaldıraç kullanılmaktadır. Bu durum bir gayrimenkul yatırımının getirisini ve riskini çarpıtmaktadır.
- Bir gayrimenkulün lokasyonu sabittir. Bu bağlamda risk ve getiride lokal etkenler daha belirleyicidir.

Yatırımcılar uzun zamandan beri gayrimenkulün yukarıda sayılan faydalarından gayrimenkulün olumsuz özelliklerine maruz kalmadan yararlanmanın yollarını aramışlardır. Bu bağlamda; çeşitlendirme, enflasyona karşı koruma ve düşük risk profili içeren, aynı zamanda likiditeyi mümkün kılan ve küçük tutarlarla yatırıma izin veren yatırım araçları sunmanın bir yolu gayrimenkule dolaylı yatırım olup GYF'ler gayrimenkule yatırımın faydalarını sunan ve sorunlarına veya sorunlarının bir kısmına çözüm içeren bir araç olarak değerlendirilebilir (Baum ve Hartzell, 2021: 300, 323, 324, 505, 506).

3. TÜRKİYE'DE GAYRİMENKULE DAYALI SERMAYE PİYASASI KURULUŞLARI ve ARAÇLARI

6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'na göre yatırım fonları ve yatırım ortaklıkları kolektif yatırım kuruluşlarıdır (Sermaye Piyasası Kanunu, md.3). Bu bağlamda GYF'ler ve gayrimenkul yatırım ortaklıkları gayrimenkule dayalı sermaye piyasası kuruluşlarıdır.

Sermaye piyasası araçları, 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'nun "*Kısaltmalar ve tanımlar*" başlıklı 3'üncü maddesinde; menkul kıymetler ve türev araçlar ile yatırım sözleşmeleri de dâhil olmak üzere Sermaye Piyasası Kurulu'nca bu kapsamda olduğu belirlenen diğer sermaye piyasası araçları şeklinde tanımlanmıştır. Bu bağlamda birer menkul kıymet olan gayrimenkul sertifikaları ve gayrimenkul kira sertifikaları gayrimenkule dayalı sermaye piyasası araçlarıdır.

İzleyen bölümde ayrı başlıklar altında sırasıyla; gayrimenkule dayalı sermaye piyasası kuruluşları olan GYF'ler ve gayrimenkul yatırım ortaklıkları ile gayrimenkule dayalı sermaye piyasası araçları olan gayrimenkul sertifikaları ve gayrimenkul kira sertifikaları kısaca ele alınarak başlıca farklılıkları ortaya konulmuştur.

3.1. Gayrimenkul Yatırım Fonu

Türkiye'de GYF'lere ilişkin yasal çerçeve, 2014 yılı Ocak ayında yürürlüğe giren "Gayrimenkul Yatırım Fonlarına İlişkin Esaslar Tebliği" ile belirlenmiştir (Kahraman, 2017: 31). Bir tür kolektif yatırım kuruluşu olan (Sermaye Piyasası Kanunu, md.3) GYF, Sermaye Piyasası Kanunu hükümleri uyarınca nitelikli yatırımcılardan katılma payları karşılığında toplanan para, gayrimenkuller, Tebliğ'in 18'inci maddesinin üçüncü fıkrasında belirtilen gayrimenkul projeleri kapsamındaki bağımsız bölümler veya gayrimenkule dayalı haklarla, pay sahipleri hesabına inançlı mülkiyet esaslarına göre tebliğin üçüncü fıkrasında belirtilen varlık ve işlemlerden oluşan portföyü işletmek amacıyla Sermaye Piyasası Kurulu'ndan faaliyet izni alan portföy yönetim şirketleri ve gayrimenkul portföy yönetim şirketleri ile gayrimenkul ve girişim sermayesi portföy yönetim şirketleri tarafından bir içtüzük ile süreli veya süresiz olarak kurulan ve tüzel kişiliği bulunmayan malvarlığıdır. Bununla birlikte, fon, tapuya tescil ve tescile bağlı

değişiklik, terkin ve düzeltme işlemleri ile sınırlı olarak tüzel kişiliği haiz addolunur (Tebliğ, md.4).

GYO'ların yanı sıra, GYF'ler de, gayrimenkullerin menkul kıymetleştirilmesi yöntemiyle, yatırımcıların büyük ölçekli gayrimenkul projelerine ortak olmasını sağlamaktadır. Türkiye'de yeni uygulama alanı bulan GYF'ler, bireysel tasarrufların bir araya getirilmesi ve toplu olarak gayrimenkul yatırımlarında değerlendirilmesini sağlayan kurumsal bir yapı olarak tanımlanabilir (Kahraman, 2017: 31).

Fon, bilgilendirme dokümanlarında belirtmek kaydıyla, belirli bir gayrimenkule yatırım yapmak ya da belirli bir sektörde faaliyet göstermek amacıyla kurulabileceği gibi amacında herhangi bir sınırlama olmaksızın da kurulabilir (Tebliğ, md.4). Fonlar, tebliğde sayılan varlık, hak ve işlemlerden oluşan portföyü işletmek amacı dışında herhangi bir işle uğraşamazlar (Tebliğ, md.4/3). Fon toplam değerinin en az %80'inin gayrimenkul yatırımlarından oluşması zorunludur (Tebliğ, md.19/1/a). Fonlar yurtdışında gayrimenkul alım, satım ve kiralama faaliyetinde bulunamazlar (Tebliğ, md.18/2/ğ).

3.2. Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı

Ülkemizdeki mer'î mevzuata göre, bir tür kolektif yatırım kuruluşu olan (Sermaye Piyasası Kanunu, md.3) gayrimenkul yatırım ortaklığı; gayrimenkuller, gayrimenkul projeleri, gayrimenkule dayalı haklar, altyapı yatırım ve hizmetleri, sermaye piyasası araçları, Takasbank para piyasası ve ters repo işlemleri, Türk Lirası cinsinden vadeli mevduat veya katılma hesabı, yabancı para cinsinden vadeli ve vadesiz mevduat veya özel cari ve katılma hesapları ile iştirakler ve SPK'ca belirlenecek diğer varlık ve haklardan oluşan portföyü işletmek amacıyla paylarını ihraç etmek üzere kurulan sermaye piyasası kurumudur (Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarına İlişkin Esaslar Tebliği, md.4). GYO'ların gelirleri kurumlar vergisinden istisna tutulmuştur (Kurumlar Vergisi Kanunu, md.5/1/d/4).

GYO'nun farklı bir tanımıysa şu şekildedir: GYO çok büyük sayıda yatırımcının pasif yatırımcı olarak gayrimenkul satın alımına katılmasını mümkün kılan bir kuruluştur. Yatırımcılar gayrimenkule doğrudan değil, gayrimenkule sahip olan GYO'nun hisselerini satın almak suretiyle sahip olmaktadır (Berges, 2004: 267). GYO'lar 1960 yılında ABD'de küçük yatırımcıların mülk piyasalarına katılımını ve kurumsal kalitede gayrimenkullere yatırım yapabilmelerini sağlamak amacıyla yaratılmışlardır (Baum ve Hartzell, 2021: 325).

Gerek GYO'lar gerekse GYF'ler gayrimenkule yatırım formlarıdır ancak GYO'lar ile GYF'ler arasında bazı temel farklılıklar mevcuttur. GYO'lar A.Ş. olup yatırımcılar A.Ş.'nin hisse senedini edinmektedirler. GYF'ler de ise diğer yatırım fonlarında olduğu gibi katılma payları söz konusudur. Türkiye'de kurulan GYF'lerin, GYO'lara göre farklı noktalarından bir diğeri ise, GYO'lar gayrimenkul geliştirme faaliyeti yapabiliyorken, fonun bu faaliyeti yapamıyor

olmasıdır. Bu bağlamda, GYF'ler yapı kullanım izni alınmamış ve kat mülkiyetinin tesis edilmemiş olduğu yatırımlarda bulunamamaktadır. Aynı zamanda, GYO'lar yurt dışındaki taşınmazlara yatırım yapabilirken, fonlar yurt dışındaki taşınmazlara yatırım yapamamaktadır (Kahraman, 2017: 32).

3.3. Gayrimenkul Sertifikası

Gayrimenkul sertifikası, ihraççıların inşa edilecek veya edilmekte olan gayrimenkul projelerinin finansmanında kullanılmak üzere ihraç ettikleri, gayrimenkul projesinin belirli bağımsız bölümlerini veya bağımsız bölümlerin belirli bir alan birimini temsil eden nominal değeri eşit sermaye piyasası aracıdır (Gayrimenkul Sertifikaları Tebliği, md.3/1/L).

Gayrimenkul sertifikası esas anlamda bireylerin gayrimenkul edinmeden proje değerine ortak olma fikrine dayanmaktadır. Bununla birlikte konut edinmek isteyen tasarruf sahipleri sahip oldukları sertifikaları dayanak göstererek konuta sahip olabilmektedirler. Aynı zamanda borsada kolaylıkla nakde çevirebildiği için likiditesi yüksek bir seçenektir. İnşaat ilerlemesine istinaden de konutun yapım maliyeti artmakta ve böylece tasarruflar konut maliyetinde yaşanan artışla birlikte enflasyona karşı korunmaktadır (Ersoy ve Gümrükçüoğlu, 2017: 46).

GYO'lar ve GYF'ler gayrimenkule yatırım formlarıyken gayrimenkul sertifikaları gayrimenkul projesi finansman aracıdır. GYF'lerden farklı olarak nitelikli yatırımcılar dışındaki yatırımcılar da gayrimenkul sertifikası alabilmektedirler. Projeye ilişkin geliştirme riskinin gayrimenkul sertifikası sahiplerini etkilemesi mümkündür.

3.4. Gayrimenkul Kira Sertifikası (Sukuk)

Kira sertifikası, her türlü varlık ve hakkın finansmanını sağlamak amacıyla varlık kiralama şirketi tarafından ihraç edilen ve sahiplerinin bu varlık veya haktan elde edilen gelirlerden payları oranında hak sahibi olmalarını sağlayan menkul kıymettir (Kira Sertifikaları Tebliği, md.3/1/h). İhraca dayanak varlığın gayrimenkul olması mümkün olup bu durumda aracın gayrimenkul kira sertifikası olarak adlandırılması yerinde olacaktır.

Kira sertifikalarına ilişkin ilk tebliğ 2010 yılında yayımlanarak yürürlüğe girmiş olup tebliğ ile özel sektör şirketlerinin kira sertifikası ihracı yoluyla sermaye piyasalarından fon temin etmelerine imkân sağlanmıştır. Böylece global bir yatırım aracı haline gelen ve "faizsiz tahvil" olarak da tanımlanan "Sukuk"a benzer bir enstrüman olarak kira sertifikası Türk sermaye piyasasına sunulmuştur ("Kira Sertifikalarına ve Varlık Kiralama Şirketlerine İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ" Hakkında Basın Duyurusu).

Gayrimenkulün alım satımına dayalı kira sertifikaları ile GYF'lerin en temel farkı, GYF'ler gayrimenkule yatırım aracı iken kira sertifikalarının borçlanma aracı oluşudur.

4. DÜNYADA GAYRİMENKUL YATIRIM FONLARI

4.1. Dünyada Gayrimenkul Yatırım Fonlarının Kapsamı ve İlgili Kavramlar

Dünyadaki çeşitli uygulamalar da dikkate alındığında GYF'nin geniş şekilde; paketleyici (wrapper) veya araç fonksiyonu gören, yatırımcıların içine sermaye koydukları ve akabinde gayrimenkule yatırım yapan tüzel kişi³ olarak tanımlanması mümkündür (Baum ve Hartzell, 2021: 522).

Yatırımcı doğrudan kendisi gayrimenkul edinmek yerine GYF ile dolaylı olarak gayrimenkul yatırımı yapmış olmaktadır. GYF borsaya kote ise halka açık (public, listed) GYF, değilse özel (private, unlisted) GYF söz konusu olmaktadır. Dünyadaki çeşitli uygulamalar çerçevesindeki geniş GYF tanımı dikkate alındığında, literatürde de geçen aşağıdaki kavramların GYF kapsamında kabul edilmesi yerinde olacaktır.

- Gayrimenkul yatırım fonu (Real estate investment fund)
- Gayrimenkul fonu (Real estate fund veya realty fund)
- Mülk yatırım fonu (Property investment fund⁴)
- Doğrudan mülk fonu (Direct property fund)
- Doğrudan mülk yatırım araçları (Direct property investment vehicles)
- Özel sermaye gayrimenkul fonu (Private equity real estate (PERE) fund) veya Gayrimenkul özel sermaye fonu (Real estate private equity (REPE) fund)

Türkçe'ye yine gayrimenkul yatırım fonu olarak çevrilebilecek olan ABD'deki "Real estate mutual fund-REMF"ın ise GYF kapsamı dışında olduğunun kabulü yerinde olacaktır. ABD uygulamasında "mutual fund" kendisi borsaya kote olan ve borsaya kote diğer menkul kıymetlere yatırım yapan menkul kıymet olarak tanımlanmaktadır (Baum ve Hartzell, 2021: 520). Anılan fonlar Birleşik Krallık'ta "investment trust" olarak, dünyanın geri kalanında ise daha ziyade "securities fund" olarak bilinmektedirler. Bu bağlamda, "Real estate mutual fund"ların ise kendisi borsaya kote olan ve borsaya kote gayrimenkule ilişkin menkul kıymetlere (başta hisse senedi) yatırım yapan fon olarak tanımlanması mümkündür. ABD uygulamasında "Real estate mutual fund"lar ağırlıklı olarak GYO hisse senetlerine yatırım yapmakta olup ayrıca otel işleten şirketlerin, konut dışı binaları işleten şirketlerin, gayrimenkul geliştirici şirketlerin, inşaat şirketlerinin vb. hisse senetlerine yatırım yapmaktadırlar (Chou ve Hardin, 2014: 380, 385, 397). Söz

³ Türkiye'deki mer'i mevzuata göre GYF tüzel kişiliği bulunmayan malvarlığıdır. Bununla birlikte, fon, tapuya tescil ve tescile bağlı değişiklik, terkin ve düzeltme işlemleri ile sınırlı olarak tüzel kişiliği haiz addolunur. Bakınız; Tebliğ, md.4

⁴ Property investment fund kavramının özellikle Birleşik Krallık'ta ve Avusturalya gibi eski sömürgelerinde yaygın olduğu gözlemlenmiştir.

konusu fonlar doğrudan gayrimenkule yatırım yapmadıklarından çalışmamızda GYF kapsamı dışında kabul edilmişlerdir.

Görüldüğü üzere dünyada GYF konusunda bir kavram ve özellik birliği bulunmamaktadır. Bu husus konuya ilişkin araştırmaların yürütülmesinde güçlüğü de neden olmaktadır.

4.2. Dünyadaki Gayrimenkul Yatırım Fonlarına İlişkin Bilgiler

Avrupa Fon ve Varlık Yönetimi Birliği'nin (EFAMA⁵) verilerine göre, 2016-2020 yılları arasındaki 5 yılda dünyadaki regüle ve açık uçlu (open ended) tüm yatırım fonlarının toplam net varlık tutarı %33,7 oranında, gayrimenkul fonlarının toplam net varlık tutarı ise %88,5 oranında artmıştır. 2020 yıl sonu itibarıyla toplam net varlık tutarı 1 trilyon EUR'u aşmış olan GYF'lerin, söz konusu 5 yılda dünyada en hızlı büyüyen yatırım fonu türü olduğu görülmektedir (EFAMA, 2016: 3; EFAMA, 2018: 3; EFAMA, 2019: 3; EFAMA, 2020: 3).

Yatırım fonlarının toplam net varlıklarının dünyadaki bölgeler arasındaki dağılımına ilişkin verilere göre, 2020 yıl sonu itibarıyla, toplam yatırım fonlarında ağırlık Amerika'dayken, GYF'lerde ağırlık Avrupa'dadır (EFAMA, 2020: 9). Regüle ve açık uçlu GYF'lerin toplam net varlık büyüklüğü açısından ilk 10 ülkeye ilişkin bilgiler izleyen tabloda verilmiş olup bu ülkelerin net varlık büyüklükleri toplamı dünya toplamının %95,8'sini oluşturmaktadır.

Tablo 1: GYF'lerinin Toplam Net Varlık Büyüklüğü Açısından İlk 10 Ülke

Sıra	Ülke	Toplam Net Varlık Büyüklüğü (Milyon EUR)	Net Büyüklüğünün Dünyadaki Payı (%)	Fon Sayısı
1	Almanya	228.306	21,4	556
2	Avustralya	202.054	19,0	-
3	Fransa	194.500	18,3	535
4	Hollanda	112.212	10,5	101
5	Lüksemburg	93.495	8,8	332
6	Güney Kore	84.773	8,0	2.117
7	İsviçre	39.494	3,7	31
8	Brezilya	25.587	2,4	577
9	Birleşik Krallık	20.509	1,9	27
10	İrlanda	19.004	1,8	299
Toplam		1.019.934	95,8	4.019

Kaynak: EFAMA, International Statistical Release (2020: Q4), <https://www.efama.org/sites/default/files/files/Statistics/12%20International%20Statistical%20Release%20Q4%202020.pdf>, (Erişim Tarihi: 02.05.2021), 16

⁵ European Fund and Asset Management Association

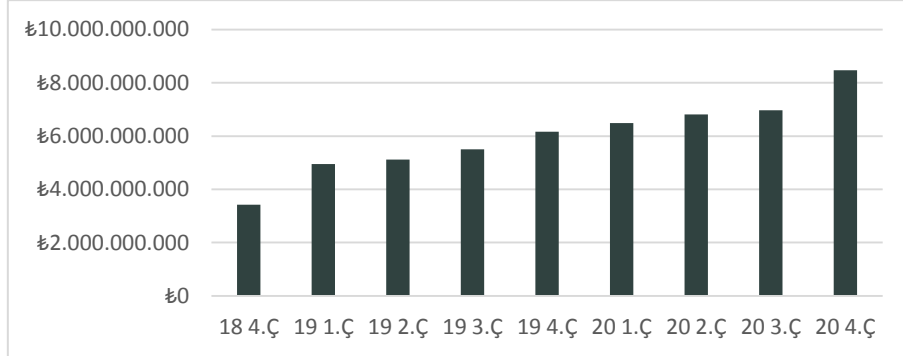
Tablodan da görüldüğü üzere ilk 5 ülkenin 4'ü Avrupa ülkesi olup bu 5 ülkenin net varlık büyüklükleri toplamı dünya toplamının %78,0'ını oluşturmaktadır. Sonuç olarak GYF'lerin ağırlıklı olarak Avrupa'da kurulduğunu ve pek çok finansal araç açısından önde gelen ABD'de -EFAMA istatistiklerinde yer alan- GYF bulunmadığını vurgulamakta yarar bulunmaktadır. Bu durumun temel nedeninin EFAMA istatistiklerinin sadece regüle ve açık uçlu GYF'leri kapsaması olabileceği düşünülmektedir.

5. TÜRKİYE'DE MEVCUT GAYRİMENKUL YATIRIM FONLARINA İLİŞKİN BİLGİLER

GYF'lerin 03.01.2014 tarihinde SPK tarafından yayımlanan Tebliğ ile hukukumuzda yer bulmuş ve hızla yaygınlaşmış olmasına rağmen, Türkiye sermaye piyasaları ve gayrimenkul sektörü açısından son derece önemli bir yatırım aracı olan GYF'lere ait toplulaştırılmış temel veriler kısa süre öncesine kadar herhangi bir kaynakta düzenli ve güncel şekilde yer almamıştır. Bu eksiklik Gayrimenkul ve Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları Derneği (GYODER)'nin çeyrekler itibarıyla yayımladığı "Gösterge Türkiye Gayrimenkul Sektörü Raporu" ile giderilmiştir. Bu bağlamda, "Gösterge 2020 Yılı Türkiye Gayrimenkul Sektörü 3. Çeyrek Raporu"ndan itibaren Gayrimenkul Yatırım Fonları Komitesi'nin katkılarıyla GYF'lere ilişkin veriler ilk defa yayımlanmaya başlanmıştır.

Aşağıdaki grafikte Türkiye'de GYF'lerin toplam büyüklüğünün gelişimi verilmiştir.

Şekil 1: Türkiye'de GYF'lerin Toplam Büyüklüğü

Kaynak: GYODER, Gösterge 2020 Yılı Türkiye Gayrimenkul Sektörü 4. Çeyrek Raporu, <https://www.gyoder.org.tr/yayinlar/gyoder-gosterge>, (Erişim Tarihi: 30.03.2021), 60

Yukarıdaki grafikten de görüldüğü üzere, Türkiye'de GYF pazar büyüklüğü 31.12.2020 tarihi itibarıyla 8,5 milyar TL seviyesine ulaşmıştır. Büyümenin istikrarlı şekilde devam ettiği görülmektedir. Anılan tarih itibarıyla Türkiye'deki GYF'lerin toplam büyüklüğü dünyadaki açık-uçlu ve regüle GYF toplam büyüklüğünün %0,09'u seviyesinde olup söz konusu oran oldukça düşük

seviyededir⁶. Türkiye’de 31.12.2020 tarihi itibarıyla, 16 adet GYF kurucusu portföy yönetim şirketi ve 47 adet kurulmuş GYF mevcuttur. Aynı tarih itibarıyla Borsa İstanbul Nitelikli Yatırımcı İşlem Pazarı’nda 7 adet GYF işlem görmektedir (GYODER Gösterge, 2020: 61, 63).

6. GYF’LERE İLİŞKİN LİTERATÜR

Muhtelif ülkelerde GYF uzun zamandır mevcut olup yabancı literatürde; getiri performansına etki eden olası faktörler (yönetimin yeteneği, çeşitlendirme, kaldıraç vb.), performansın sürekliliği veya yatırım stratejilerinin karşılaştırılması konularında araştırmalara rastlanmıştır. GYF’lerin gelişimine yönelik önerileri içeren yabancı makaleye rastlanmamıştır.

YÖK Ulusal Tez Merkezi’nin internet sayfasında yapılan aramalarda GYF’lere ilişkin olan ve içeriğine ulaşılabilen 4 adet yüksek lisans ve 1 adet doktora tezi tespit edilmiştir. Yüksek lisans tezlerinden 3’ünde anket yöntemiyle veri toplandığı ve istatistiksel bir analize yer verilmediği, gayrimenkul sertifikaları ve GYF’ler hakkındaki bir yüksek lisans tezinde istatistiksel analiz borsada işlem gören gayrimenkul sertifikası için yapıldığı, doktora tezinde ise örnek (sanal) gayrimenkul yatırım fonu oluşturulduğu ve fonun içindeki 14 adet bağımsız gayrimenkulün gelecekte sağlayacağı gelirlerin Gelir İndirgeme Yaklaşımı çerçevesinde indirgenerek sanal fonun değerinin hesaplandığı ve tezde istatistiksel bir analize yer verilmediği anlaşılmıştır.

Çalışmamızın tarihi itibarıyla GYF’lere ilişkin olarak sadece 3 adet ulusal makaleye⁷ rastlanmıştır. Bunlardan ilki olan Münyas’ın 2016 yılına ait çalışmasında

GYF’lerin yapısı, işleyişi ve faaliyet esasları ele alınmıştır (Münyas; 2016). Söz konusu çalışmada istatistiksel bir analize yer verilmemiştir.

Ulusal makalelerden ikincisi olan Güneş’in 2020 yılına ait çalışmasında Borsa İstanbul Nitelikli Yatırımcı İşlem Pazarı’nda işlem gören 4 adet GYF’ye ait Mayıs 2018 ile Mayıs 2020 tarihleri arasındaki 509 günlük veri incelenmiştir. Araştırma kapsamında 4 adet GYF için Sharpe, Treynor, Jensen, M² ve T² performans ölçütlerine göre analiz yapılarak, fonlar performanslarına göre sıralanmıştır. Araştırma sonucuna göre bütün performans ölçüm modellerinde

---

⁶ Hesaplama 8,5 milyar TL tutarı 31.12.2020 tarihli TCMB EUR döviz satış kuru olan 9,1329 kullanılarak EUR’a çevrilmiş ve bulunan 930 milyon EUR dünya toplamı olan 1.064.483 milyon EUR’a oranlanmıştır.

⁷ Söz konusu 3 ulusal makalenin dışında, Türk yazarlarca kaleme alınan ve yabancı bir dergide yayımlanan oldukça güncel bir çalışma daha mevcuttur. Anılan çalışmada Türkiye’deki GYF’lerin risk ve getiri performansı Ocak 2017-Aralık 2020 dönemi için Sharpe ve Treynor oranları uygulanarak BIST-100 endeksi ile karşılaştırılmıştır (Çamlıbel, Sümer, Hepşen 2021).

BIST100 endeksi olan pazar portföyü GYF'lerden daha yüksek performans göstermiştir (Güneş; 2020). Mevcut durumda borsaya kote GYF'lerin borsadaki işlem hacmi, işlem sıklığı ve işlem yapan taraflar dikkate alındığında oluşan fiyatların ne ölçüde alışıldık arz talep koşullarında oluştuğuna ilişkin tereddütler de hasıl olabilecektir. Bu durumun analiz sonuçlarına etki etme ihtimali de mevcut olabilir.

Güneş ve Tanrıvermiş'in "Türkiye'de Gayrimenkul Yatırım Fonu Yöneticileri Üzerine Bir Araştırma" başlıklı 2020 tarihli makalesinde; GYF'ler ve Türkiye'de GYF'lerin gelişimi ile mevcut durumu, ikincil veriler ve paydaş görüşmelerinin sonuçlarına dayalı olarak değerlendirilmiştir. Araştırma verilerinin toplanmasında derinlemesine görüşme tekniği kullanılmış, yüz yüze ve birebir görüşmeler neticesinde yöneticilere araştırma ile ilgili açık uçlu sorular yöneltilmiş, GYF ve Türkiye'deki uygulama sorunları, GYF'lerin ülke ekonomisine, inşaat ve gayrimenkul sektörüne olan katkıları, avantaj ve dezavantajları incelenmiştir. Araştırma kapsamında portföy yönetim şirketlerinden dokuzunun portföy yöneticisine ulaşıldığı ve 34 adet soru içeren soru formu kullanılarak derinlemesine görüşme yapıldığı anlaşılmaktadır. Görüşme sonuçlarının oran veya sayı olarak ifade edilmesi yerine üzerinde görüş birliği olan hususların vurgulanması ve görüş ayrılıklarının önemli görülmesi halinde ayrıca belirtilmesi yoluna gidilmiştir. (Güneş ve Tanrıvermiş; 2020). Araştırmaya katılan fon yöneticilerinin önerileri arasında; tek bir denetleyici ve düzenleyici kurulun kurulması, yeni vergisel teşviklerin getirilmesi ve yetersiz vergisel avantajların artırılması, gayrimenkul alım-satımında ödenen tapu harçlarına istisna getirilmesi, fona gayrimenkul alımlarında KDV istisnası uygulanması, sadece TOKİ-Emlak Konut projelerine değil devam eden tüm projelere bina tamamlama sigortası yapılması koşulu ile yatırım yapılabilmesi, GYF'lerin proje geliştirebilmesi, sadece Türkiye'de değil yurtdışında da gayrimenkul yatırımı yapılabilmesi yönünde öneriler mevcuttur. Bu öneriler anketimizde katılımcılara yöneltilen sorular içinde mevcuttur. Çalışmamızdaki önerilerden katılımcılar tarafından genel olarak güçlü şekilde desteklenen toplam 17 adet GYF'lerin gelişimine yönelik öneriye izleyen sayfalarda yer verilmiş olup özellikle vergisel teşviklere ve kolaylıklara ilişkin öneriler çalışmamızda güçlü şekilde desteklenmiştir.

GYF'ler hakkındaki mevcut ulusal makale sayısının azlığı, GYF'lere ilişkin bilimsel araştırma yapmaya elverişli veriye ulaşılmasındaki güçlükler, pazarın neredeyse tamamını temsil eden şirketlerin araştırmamıza dahil edilmiş olması ve katılımcıların GYF'ler konusundaki uzmanlık seviyeleri dikkate alındığında temin edilen verilerin ve araştırma sonuçlarının dikkate değer olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, çalışmamızın alanında öncü çalışmalardan olacağı ve literatüre katkı sunacağı umulmaktadır.

7. ANKET ARAŞTIRMASI ve ARAŞTIRMA SONUÇLARINA GÖRE GYF'LERİN GELİŞİMLERİNE YÖNELİK ÖNERİLER

7.1. Anketin Hazırlanma Süreci ve Örneklem Belirlenmesi

GYF'lerin gelişimine yönelik önerileri ortaya koymak amacıyla hazırlanan anket nihai halini almadan taslak anket hazırlanmış ve ön teste tabi tutulmuştur. Ön test sürecinde GYF'ler konusunda uzman kişilere yüz yüze görüşme yöntemiyle anket uygulanmış ve anketin yapısına ve sorularına ilişkin görüşleri alınmıştır (Baş, 2013: 76, 77). Ön test çerçevesinde yapılan her görüşmeden sonra anket sorularında revizyonlar yapılmış ve ankete yeni sorular eklenmiştir (Arıkan, 2013: 105). Ölçüm hatasından kaçınmak için sorular dikkatle hazırlanmış ve ön teste tabi tutulmuştur (Baş, 2013: 17).

GYF kurucusu olan ve kurduğu GYF aktif olan tüm portföy yönetim şirketleri hedef kitle (evren) olarak belirlenmiştir. 30.06.2020 tarihi itibarıyla GYF kurucusu olan ve kurduğu GYF aktif olan 14 adet portföy yönetim şirketi (PYS) mevcuttur. Bunlardan ilk 12'sinin kurduğu GYF'lerin toplam büyüklüğü tüm pazarın %99,95'ine tekabül etmektedir (GYODER Gösterge, 2020). Söz konusu 12 adet PYS'nin tamamının genel müdürleri, genel müdür yardımcıları ve Kamuyu Aydınlatma Platformu'na "Yönetimde Söz Sahibi Olan Personel" olarak bildirilen yetkilileri araştırmanın örnekleme olarak belirlenmiştir⁸. Bu unvanları taşıyan toplam kişi sayısı hedef kitlede 26, örnekleme ise 23 olup örnekleme yer alan kişilerin yönettikleri şirketler anılan tarih itibarıyla GYF pazarının neredeyse tamamına hâkimdir. Evren ile örneklem arasındaki farktan kaynaklanan örnekleme hatasından kaçınmak için hedef kitleye kıyasen örneklem sayısı oldukça yüksek tutulmuştur (Akalin, 2018: 82, 111; Arıkan, 2013: 124). Örneklem seçiminde "olasılık dışı örnekleme" metodlarından biri olan "amaçlı örnekleme" metodu kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme, kişilerin bir takım önemli bilgilere sahip olmalarından dolayı kasıtlı olarak seçilmesidir. Diğer bir anlatımla, sahip oldukları bilgiler çerçevesinde anket sorularına en doğru şekilde cevap vermesi beklenenlerden örneklem oluşturulmaktadır. Amaçlı örnekleme uzman görüşünün alınması gereken durumlarda kullanılmaktadır (Akalin, 2018: 103, 104).

Anılan nitelikleri taşıyan 23 yetkilinin tamamına, başta daha fazla ve kapsamlı bilgiler sağlaması (Akalin: 2018, 19) olmak üzere sahip olduğu avantajlar nedeniyle (Baş, 2013: 29; Arıkan, 2013: 41, 85), yüz yüze görüşme (Baş, 2013: 81, 82; Arıkan, 2013: 33) (18 adedinde COVID 19 pandemisinin de etkisiyle zoom programı ile bilgisayar destekli kişisel görüşme tekniği (Arıkan, 2013: 33) kullanılmıştır.) yöntemiyle anket uygulanmıştır. Yüz yüze görüşmeler 09.12.2020

⁸ Amacın özel bir konuda bilgi edinmek olduğu durumlarda konunun uzmanı kişilerden oluşturulan gruplarla yapılacak görüşmelerden sağlıklı sonuçlar elde edilebilmektedir. Bakınız; BAŞ, 2013: s.19

ve 13.02.2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşme süreleri toplamı 1.564 dakika olup süreler 40 ile 120 dakika arasında değişim sergilemiştir. Görüşme süreleri ortalaması yaklaşık 68 dakikadır. Belirlenen 23 kişinin tamamına anket uygulanarak ve tüm sorulara cevap alınarak cevaplanmama hatasından kaçınılmıştır (Baş, 2013: 16).

7.2. Anket Sorularının Yapısı

Anketin ilk 5 sorusu katılımcıyı tanıtan sorulardır. Takip eden 5 soruda, sorularda verilen 4 adet gayrimenkule dayalı sermaye piyasası kuruluşu/aracının ülkemizde gayrimenkul sektörünün geleceği açısından göreceli olarak taşıdıkları önem ile katılımcının GYF'lerin gelişiminden ne anladığının ortaya konulmasını teminen bir ekonomide GYF'lerin gelişmiş olmasının ölçütlerinin neler olduğu sorulmuştur.

Anketteki 27 adet soru doğrudan GYF'lerin gelişimine yönelik muhtelif önerilere ilişkin katılımcının görüşünü almaya yöneliktir. Söz konusu sorularda tutum ölçek (Baş, 2013: 233; Arıkan, 2013: 78) ve çoklu ölçek (Arıkan, 2013: 54) türlerinden 5'li Likert tipi ölçek (Arıkan, 2013: 68 vd.) kullanılmıştır. Anketlerin bitimine katılımcının anket içinde ifade edemediği, ek olarak belirtmek istediği düşünce ve fikirleri açıklamasına olanak veren, birkaç tane genel yorum isteyen açık uçlu sorunun eklenmesinin yararlı olacağı yönünde görüşler mevcuttur (Baş, 2013: 53). Bu bağlamda, anketin son sorusunda katılımcının GYF'lerin gelişimine ilişkin varsa diğer önerileri açık uçlu olarak (Arıkan, 2013: 96) sorulmuş böylece ankette yer verilen muhtelif önerilerin dışındaki öneriler tespit edilmiştir.

Ayrıca ankette GYF'lerin gelişimine ilişkin en önemli risk/tehlikenin ne olduğu ve katılımcının belirteceği riskin/tehlikenin ortadan kaldırılması/azaltılması için önerileri açık uçlu olarak sorulmuştur. Ankette toplam 5 adet açık uçlu soruya, 1 adet ise çoktan çok seçmeli soruya yer verilmiştir. Diğer sorular kapalı uçlu olup çoktan tek seçmelidirler. GYF'lerin gelişimine yönelik muhtelif önerilere ilişkin katılımcının görüşünü almaya yönelik olan kapalı uçlu sorularda "kararsızım" seçeneğine yer verildiğinden, bu sorularda zorlanmamış ölçek söz konusudur (Arıkan, 2013: 50). Anketteki sorular soru tipi olarak tasnif edildiğinde ilk 5 soru demografik sonraki sorular ise yargısal sorudur (Baş, 2013: 58 vd.).

7.3. Katılımcılara İlişkin İstatistikler

Anketin katılımcıyı tanıtan ilk 5 sorusuna verilen yanıtlara göre katılımcılara ilişkin bilgiler aşağıda verilmiştir.

- Katılımcıların tamamı GYF kurucusu şirkette genel müdür veya diğer üst düzey yöneticidir.
- Katılımcıların toplam iş tecrübesine ilişkin bilgiler aşağıda verilmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların toplam iş tecrübesi

Toplam İş Tecrübesi (Yıl)	Katılımcı Oranı (%)	Katılımcı Sayısı
0-10 yıl	13,0	3
10-15 yıl	0	0
15-20 yıl	8,7	2
20-25 yıl	56,6	13
25 yıldan fazla	21,7	5
Toplam	100	23

➤ Katılımcıların gayrimenkul alanındaki iş tecrübesine ilişkin bilgiler aşağıda verilmiştir.

Tablo 3: Katılımcıların gayrimenkul alanındaki iş tecrübesi

Gayrimenkul Alanındaki İş Tecrübesi (Yıl)	Katılımcı Oranı (%)	Katılımcı Sayısı
0-10 yıl	82,7	19
10-15 yıl	13	3
15-20 yıl	0	0
20-25 yıl	4,3	1
25 yıldan fazla	0	0
Toplam	100	23

➤ Katılımcıların öğrenim durumuna ilişkin bilgiler aşağıda verilmiştir.

Tablo 4: Katılımcıların öğrenim durumu

Öğrenim Durumu	Katılımcı Oranı (%)	Katılımcı Sayısı
Lisans	34,8	8
Yüksek Lisans	60,9	14
Doktora	4,3	1
Toplam	100	23

➤ Katılımcıların %47,8'i (11 katılımcı) bir bankanın doğrudan veya dolaylı iştiraki/bağlı ortaklığı olan bir portföy yönetim şirketinde yöneticidir.

7.4. Verilerin Analizi ve Araştırma Sonuçları

Yüz yüze görüşme yöntemiyle gerçekleştirilen anketle temin edilen veriler SPSS analiz programının 22'nci versiyonu kullanılarak analize tabi tutulmuştur. Aşağıda ayrı başlıklar altında sırasıyla; anketin güvenilirlik testi sonuçlarına, aritmetik ortalamalardan hareketle katılımcılarca en çok desteklenen GYF'lerin gelişimine yönelik önerilere ve gelişime ilişkin önemli risk/tehlikeye yer verilmiştir.

7.4.1. Güvenilirlik testi sonuçları

Sosyal bilim araştırmalarında kullanılan tüm ölçme araçlarında olduğu gibi, anket sonuçlarının da geçerli ve güvenilir olması son derece önemlidir. Anketin geçerli olması, araştırılan konuya ve hazırlanan sorulara uygun cevaplar alabilme gücü; güvenilir olması ise, anket uygulamalarının aynı yollarla tekrarlandığında

benzer sonuçlar elde edilmesi anlamlarına gelmektedir (Akalin, 2018: 161). Güvenilirlik (reliability), bir ölçme aracının tekrarlanan ölçümlerde aynı sonucu verme derecesinin göstergesidir (Akalin, 2018: 161; Arıkan, 2013: 101 vd.; Field, 2018: 1044 vd.; Baş, 2013: 234). Güvenilirlik, aynı şeyin bağımsız ölçümleri arasındaki kararlılıktır. Herhangi bir çalışmanın tekrarlanması halinde, aynı sonuçları vermesidir (Akalin, 2018: 162). Anket araştırması tamamlandıktan sonra, elde edilen veriler güvenilirlik analizine tabi tutulmaktadır. Bu analiz, yorum hatasına neden olan soruların ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Güvenirlik Cronbach's Alpha ile ölçülebilmektedir (Akalin, 2018: 163; Arıkan, 2013: 103; Field, 2018: 1045 vd.). Cronbach's Alpha ile anket sorularının aynı kavramı ölçüp ölçmedikleri test edilir. Cronbach's Alpha değerinin (+1) seviyesine yaklaşması nispetinde testin güvenilirliği artacaktır. Alpha değerinin düşük olması, testin homojen olmadığını, yani kullanılan değişkenlerin tek bir kavramı değil de, birden fazla kavramı ölçtüğü anlamına gelmektedir (Akalin, 2018: 167 vd.).

Anketteki doğrudan GYF'lerin gelişimine yönelik muhtelif önerilere ilişkin sorulara SPSS analiz programının 22'nci versiyonu kullanılarak güvenilirlik testi yapılmış ve Cronbach's Alpha (Pallant, 2016: 116 vd.; Cronk, 2020: 147) hesaplanmıştır. İlk önce Cronbach's Alpha'nın 0,684 olduğu, silinmesi halinde en yüksek Cronbach's Alpha'nın söz konusu olduğu soru (20'nci soru) silinerek hesaplama tekrarlandığında Cronbach's Alpha'nın 0,705 seviyesine yükseldiği görülmüştür (Field, 2018: 1048 vd.). 0,6-0,7 aralığındaki değer "kabul edilebilir" iç tutarlılığı ve 0,7-0,9 aralığındaki değer ise "iyi" iç tutarlılığı gösterdiği (Akalin, 2018: 170) dikkate alındığında anket güvenilirlik testini geçmiştir.

7.4.2. Verilerin Analizi ve En Çok Desteklenen Öneriler

"Hangi gayrimenkule dayalı sermaye piyasası kuruluşu/aracı ülkemizde gayrimenkul sektörünün geleceği açısından daha önemlidir?" sorusuna verilen cevapların %78,3'ü (18 katılımcı) GYF'lerin ülkemizde gayrimenkul sektörünün geleceği açısından daha önemli olduğunu ifade etmiştir. Gayrimenkul sektörü açısından önemlilik sıralaması sorulduğunda açık ara en çok belirtilen sıralama; "GYF, GYO, gayrimenkul sertifikası, kira sertifikası"dır (8 katılımcı, %34,8). Görüldüğü üzere katılımcılara göre, GYF'ler ülkemiz gayrimenkul sektörünün geleceği açısından en önemli sermaye piyasası kuruluşu/aracıdır.

Anketteki doğrudan GYF'lerin gelişimine yönelik muhtelif önerilere ilişkin 27 adet soruya yer verilmiştir. SPSS programına cevap seçenekleri için girilen sayısal değerler şu şekildedir: 1: Kesinlikle katılıyorum, 2: Katılıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılmıyorum, 5: Kesinlikle katılmıyorum. Bu bağlamda, gelişime yönelik herhangi bir öneriye verilen cevapların aritmetik ortalamasının (mean) 1'e yakın olması, katılımcıların ilgili önerinin GYF'lerin gelişimine katkı sağlayacağına büyük ölçüde kesinlikle katıldıkları anlamına gelmektedir (Arıkan, 2013: 68 vd.; Akalin, 2018: 65 vd.). Bu bağlamda verilen cevapların aritmetik

ortalaması 2'den küçük olan ve bunun sonucunda katılımcılar tarafından genel olarak güçlü şekilde desteklenen toplam 17 adet GYF'lerin gelişimine yönelik öneri bulunmakta olup söz konusu öneriler katılımcılar tarafından desteklenme sırasıyla aşağıda verilmiştir:

1. GYF'lerce alınarak vafında esaslı değişiklik yapılmaksızın satılan taşınmazların tesliminde KDV matrahının, alış bedeli düşüldükten sonra kalan tutar olarak belirlenmesi (Aritmetik ortalama (A.O.) 1,1739)

2. GYF katılma paylarının 2 yıl ve üzeri süre elde tutularak satılması halinde yatırımcılara vergi muafiyeti getirilmesi (stopaj oranının %0 olması) (A.O. 1,1739)

3. GYF yatırımcılarının getiri performansı ve diğer açılardan (beklenmedik olumsuz mevzuat değişiklikleri dahil) güvenini sarsıcı gelişmelerin yaşanmaması (A.O. 1,2174)

4. Şirketlerdeki istisnaya benzer şekilde, gayrimenkullerin aynı sermaye olarak GYF'lere devrinde KDV (devreden tüzel kişi olduğunda) ve tapu harcı istisnası getirilmesi (A.O. 1,2609)

5. GYF'lere devlet tarafından başta vergisel olmak üzere muhtelif teşviklerin sağlanması ve mevcut teşviklerin artırılması (A.O. 1,3043)

6. GYF edinen yabancılara vatandaşlık hakkı verilmesinde yatırım tutarının 500 bin USD'den gayrimenkul edinen yabancılara uygulandığı şekilde 250 bin USD'ye indirilmesi (A.O. 1,4348)

7. Gayrimenkul edinen yabancılara vatandaşlık hakkı verilmesi uygulamasına benzer şekilde GYF edinen yabancılara vatandaşlık hakkı verilmiş olması (A.O. 1,5217)

8. Yatırımcılar tarafından GYF katılma payları teminat verilerek kredi çekilebilmesini yaygınlaştıracak tedbirlerin alınması (A.O. 1,5217)

9. GYF'lerin hanehalkının ek gelir elde etmek için amatör şekilde konut yatırımına kurumsal alternatif olarak konumlandırılması (A.O. 1,5652)

10. Yatırımcılar açısından GYF'lere ilişkin önemli olan başlıca bilgilerin (başta portföyün içeriğine, mali tablolara ve performansa ilişkin olanlar) şeffaf ve sağlıklı şekilde kamuya ilan edilmesi (A.O. 1,6522)

11. Otomatik Katılım Sistemi (OKS) standart emeklilik yatırım fonlarına getirilen GYF'lere yatırım yapma zorunluluğunda asgari oranın %10'dan %15'e çıkarılması (A.O. 1,6522)

12. Başta BES yatırım fonları olmak üzere, çeşitli kurumsal yatırımcılar için portföylerinde GYF bulundurma zorunluluğu getirilmesi (A.O. 1,6522)

13. GYF'lere yatırım yapan BES fonlarının, hanehalkının ek gelir elde etmek için amatör şekilde konut yatırımına kurumsal alternatif olarak konumlandırılması (A.O. 1,6957)

14. İmar mevzuatına uyumlu olan ve böylelikle GYF portföyüne katılmaya elverişli özellikte gayrimenkul sayısının artması (Aritmetik ortalama 1,6957)

15. Türkiye Elektronik Fon Dağıtım Platformu (TEFAS)'nda GYF'lerin de yer alması (A.O. 1,7826)

16. Doğrudan gayrimenkul yatırımlarında, 5 yıl ve üzeri elde tutma süresi sonrasındaki satışlarda değer artış kazancı üzerinden elde tutma süresiyle ilişkili kademeli gelir vergisi alınması (A.O. 1,8261)

17. Münhasıran yabancı yatırımcılara satılan GYF'ler için bir sınırlamaya tabi olmadan, yerli yatırımcılara satılan GYF'ler için ise belirli oranlarda yurtdışındaki gayrimenkullere ve/veya gayrimenkul fonlarına da yatırım yapma imkânı tanınması (A.O. 1,9565)

Anketin son sorusu olan 41'inci soruda katılımcılara açık uçlu şekilde "*GYF'lerin gelişimine ilişkin varsa diğer önerileriniz nelerdir?*" sorusu yöneltilmiş ve böylece katılımcıların varsa ankette yer alan GYF'lerin gelişimine yönelik 27 adet öneri dışındaki önerileri sorulmuştur. Katılımcıların %34,8'i (8 kişi) soruya "Yoktur" cevabı vermiştir. 13 katılımcı 13 farklı öneri belirtmiş, 2 katılımcı (%8,7) ise "*GYF'lere gayrimenkul geliştirme izni verilmesi*"ni önermiştir. Katılımcıların %34,8'inin ankettekilerden farklı ilave öneri belirtmemesi ve katılımcıların genel olarak desteklediği belirli bir başka önerinin bulunmaması ankette yer verilen önerilerin GYF'lerin gelişimine yönelik olası önerileri çok büyük ölçüde içerdiğine işaret etmektedir. Bu noktada katılımcıların GYF'lere ilişkin uzmanlık seviyesinin oldukça yüksek olduğunu da hatırlatmakta yarar görülmektedir.

7.4.3. GYF'lerin Gelişimine İlişkin Önemli Risk/Tehlike

Anketin 39'uncu sorusunda açık uçlu şekilde "*GYF'lerin gelişimine ilişkin en önemli risk/tehlike nedir?*" ve 40'inci sorusunda açık uçlu şekilde "*Bir üstte yer alan soru için belirttiğiniz riskin/tehlikenin ortadan kaldırılması/azaltılması için önerileriniz nelerdir?*" soruları yöneltilmiştir. Söz konusu sorular doğrudan GYF'lerin gelişimine yönelik öneri içermemekle birlikte GYF'lerin gelişimi açısından önemlidirler. Burada gelişime ilişkin en önemli risk/tehlikenin katılımcının gerçekleşmesini beklediği veya gerçekleşeceğini öngördüğü risk/tehlike olmadığını, sadece teorik olarak gerçekleşmesi halinde gelişime zarar verecek nitelikte en önemli risk/tehlike olduğunu belirtmekte yarar görülmektedir. Sorulara katılımcılar tarafından verilen cevaplara göre açık arayla en önemli ilk üç risk/tehlike:

- GYF'leri ve/veya yatırımcıları olumsuz etkileyebilecek mevzuat değişikliği (6 kişi, %26,1),
  - Hızlı çıkış yaşanması durumunda likidite riski (6 kişi, %26,1),
  - Yatırımcıların zarar görmesi (6 kişi, %26,1)
- olarak belirtilmiştir. Belirtilen riskin/tehlikenin ortadan kaldırılması/azaltılması için başlıca öneriler ise aşağıda verilmiştir:
- Mevzuatta yatırımcıya güven verecek sürekliliğin sağlanması (5 kişi, %21,7)
  - Etkin denetim yapılması, şeffaflık ve kurumsallıktan taviz verilmemesi (5 kişi, %21,7)
  - Yatırımcıların fondan çıkışına sınırlamalar getirilmesi (3 kişi, %13,0)

8. SONUÇ

GYF'ler, 03.01.2014 tarihinde SPK tarafından yayımlanan Gayrimenkul Yatırım Fonlarına İlişkin Esaslar Tebliği ile hukukumuzda yer bulmuş ve hızla yaygınlaşmıştır. Türkiye'de GYF'lerin toplam büyüklüğü istikrarlı şekilde artmaktadır. Anket katılımcılarının %78,3'ünün GYF'lerin ülkemizde gayrimenkul sektörünün geleceği açısından en önemli sermaye piyasası kuruluşu/aracı olduğunu belirtmesi GYF'lerin önemini ortaya koymaktadır.

Çalışmamızın temel amacı, son dönemlerde sayısı ve fon toplamı hızla artan GYF'lerin gelişimine yönelik önerilerin ortaya konulmasıdır. Bu bağlamda, çalışmamızın cevap aradığı soru, "GYF'lerin ülkemizde gelişiminin sağlanması için neler yapılmalıdır?" olarak ifade edilebilir.

GYF'ler hakkındaki mevcut ulusal makale sayısının azlığı, GYF'lere ilişkin bilimsel araştırma yapmaya elverişli veriye ulaşılmasındaki güçlükler, pazarın neredeyse tamamını temsil eden şirketlerin çalışmamıza dahil edilmiş olması ve katılımcıların GYF'ler konusundaki uzmanlık seviyeleri dikkate alındığında temin edilen verilerin ve araştırma sonuçlarının dikkate değer olduğu düşünülmektedir. Çalışmamızla GYF'lerin gelişimine yönelik başlıca tüm öneriler konusunda görüşler alınmıştır. Bu bağlamda, çalışmamızın GYF'ler hakkında öncü çalışmalardan olacağı ve literatüre katkı sunacağı umulmaktadır.

Bu çalışmanın sonucunda, kurdukları GYF'lerin toplam büyüklüğü tüm pazarın %99,95'ine tekabül eden portföy yönetim şirketlerinin yöneticilerinin GYF'lerin gelişimlerine yönelik muhtelif önerilere ilişkin görüşleri analiz edildiğinde 17 adet önerinin önemli ölçüde desteklendiği, söz konusu önerilerin büyük bölümünün başta vergi ve teşvikler hakkındakiler olmak üzere Devlet tarafından hayata geçirilebilecek düzenlemelere ilişkin olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan katılımcılar tarafından belirtilen GYF'lerin gelişimine ilişkin en önemli risk/tehlikelere karşı alınabilecek önlemler hakkındaki öneriler için de Devlet tarafından gerçekleştirilebilecek hususların öne çıktığı görülmektedir. Mevcut durumda devam eden Covid-19 Pandemisi'nin gayrimenkul sektörüne

önemli ve kalıcı etkilerinin olacağı yönündeki görüşler de dikkate alındığında, pandeminin GYF'lere etkileri gelecekte araştırmaya değer bir konudur.

KAYNAKÇA

Akalin, M. (2018). *Örnek Açıklamalarıyla Sosyal Bilimlerde Araştırma Tekniği Anket*, 2. Basım, Ankara: Seçkin Kitapevi

Arıkan, R. (2013). *Anketler ve Anket Soruları*, 1. Basım, Ankara: Nobel Yayıncılık

Baş, T. (2013). *Anket*, 7. Basım, Ankara: Seçkin Kitapevi

Baum, A., Hartzell, D. (2021). *Real Estate Investment: Strategies, Structures, Decisions*, 2. Basım, Cornwall, Wiley

Berges, S. (2004). *The Complete Guide to Real Estate Finance For Investment Properties*, 1. Basım, New Jersey: Wiley

Çamlıbel, M. E., Sümer, L., Hepşen, A. (2021). Risk-return performances of real estate investment funds in Turkey including the Covid-19 period. *International Journal of Strategic Property Management*, 25(4), 267-277. 10.3846/ijspm.2021.14957

Chou W-H., Hardin III, W. G. (2014). Performance chasing, fund flows and fund size in real estate mutual funds, *Journal of Real Estate Finance and Economics*, 49, 379-412. 10.1007/s11146-013-9444-x

Cömert, İ. (2019). *"Türkiye'de kurulan gayrimenkul yatırım fonlarının gayrimenkul değerlendirme sektörüne etkisi"*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul

Cremers, M., Lizieri C. (2015). How active is your real estate fund manager?, *The Journal of Alternative Investments*, 18, 22-36. 10.3905/jai.2015.18.1.022

CRONK, B. C. (2020) *How to Use SPSS*, 11. Basım, New York, Routledge
EFAMA, International Statistical Release, (2016: Q4), https://www.efama.org/Publications/Statistics/International/Quarterly%20%20International/170327_International%20Statistical%20Release%202016%20Q4.pdf, (Erişim Tarihi: 21.03.2021).

EFAMA, International Statistical Release, (2018: Q4), https://www.efama.org/Publications/Statistics/International/Quarterly%20%20International/190327_International%20Statistical%20Release%20Q4%202018.pdf, (Erişim Tarihi: 21.03.2021).

EFAMA, International Statistical Release, (2019: Q4), <https://www.efama.org/Publications/Statistics/International/Quarterly%20%20International/20-03%20International%20Statistical%20Release%20Q4%202019.pdf>, (Erişim Tarihi: 21.03.2021).

EFAMA, International Statistical Release (2020: Q4), <https://www.efama.org/sites/default/files/files/Statistics/12%20International%20Statistical%20Release%20Q4%202020.pdf>, (Erişim Tarihi: 02.05.2021)

Erdoğan, B. (2018). “Türkiye’de gayrimenkul sektörü alternatif finansman araçları ve uygulamaları: gayrimenkul sertifikaları ve gayrimenkul yatırım fonları” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul

Ergin, M. A. (2018). “Gayrimenkul yatırım fonlarının gayrimenkul geliştirme sektörüne etkileri” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul

Ersoy M., Gümrükçüoğlu Z. Z. (2017). Bir Sermaye Piyasası Aracı Olarak Gayrimenkul Sertifikası: Park Maveria III Projesi Üzerine Bir İnceleme, *Yorum Yönetim Yöntem Uluslararası Yönetim Ekonomi ve Felsefe Dergisi*, C:5, S:2, 43-60. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/yorumyonetim/issue/32773/349037>

ESMA Annual Statistical Report EU Alternative Investment Funds 2020, https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/esma50-165-1006_asr-aif_2020.pdf, (Erişim Tarihi: 21.03.2021).

Field, A. (2018). *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics*, 5. Basım, Germany, SAGE Publications

Gayrimenkul Sertifikaları Tebliği (Sayı; VII-128.2), <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=18553&mevzuatTur=Tebliğ&mevzuatTertip=5>, (Erişim Tarihi: 02.01.2021)

Gayrimenkul Yatırım Fonlarına İlişkin Esaslar Tebliği, <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=19227&mevzuatTur=Tebliğ&mevzuatTertip=5>, (Erişim Tarihi: 02.01.2021)

Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarına İlişkin Esaslar Tebliği, <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=18404&mevzuatTur=Tebliğ&mevzuatTertip=5>, (Erişim Tarihi: 02.01.2021)

Güneş, G. Ş. (2020). Türkiye’de borsada işlem gören gayrimenkul yatırım fonlarının performans analizi, *BMIJ*, 8(5), 4438-4462. 10.15295/bmij.v8i5.1669

Güneş, G. Ş., Tanrıvermiş H. (2020). Türkiye’de gayrimenkul yatırım fonu yöneticileri üzerine bir araştırma, *Business & Economics Research Journal*, Vol. 11, Issue 2, 431-444. 10.20409/berj.2020.259

GYODER, Gösterge 2020 Yılı Türkiye Gayrimenkul Sektörü 4. Çeyrek Raporu, <https://www.gyoder.org.tr/yayinlar/gyoder-gosterge>, (Erişim Tarihi: 30.03.2021).

<https://www.savills.com/impacts/market-trends/8-things-you-need-to-know-about-the-value-of-global-real-estate.html>, (Erişim Tarihi: 22.12.2019).

Kahraman, D. (Güz 2017). Gayrimenkul Yatırım Fonları, *TSPB Gösterge Dergisi*, 31-41.

Kira Sertifikaları Tebliği (Sayı; III-61.1),
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=18451&MevzuatTur=9&MevzuatTertip=5>, (Erişim Tarihi: 02.01.2021)

Kira Sertifikaları Tebliğine İlişkin Basın
Duyurusu, <https://www.spk.gov.tr/Duyuru/Goster/20130607/0>, (Erişim Tarihi:
02.01.2021)

Kira Sertifikalarına ve Varlık Kiralama Şirketlerine İlişkin Esaslar Hakkında
Tebliğ" Hakkında Basın Duyurusu,
<https://www.spk.gov.tr/Duyuru/Goster/201041/0>, (Erişim Tarihi: 02.01.2021)

Kurumlar Vergisi Kanunu (13.06.2006 Tarih ve 5520 Sayılı),
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5520.pdf>, (Erişim Tarihi:
02.01.2021)

Münyas, T. (2016). Yeni sermaye piyasasının son düzenlemeleri
perspektifinde yeni bir yatırım aracı olarak gayrimenkul yatırım fonlarının yapısı,
işleyişi ve faaliyet esasları hakkında bir inceleme, *Banka ve Finans Hukuku
Dergisi*, Cilt:5 Sayı:19, 955–968.

Pallant, J. (2016). *SPSS Survival Manuel*, 6. Basım, China, McGraw Hill

Real estate funds – Overview, French Asset Management Association,
<https://www.afg.asso.fr/en/overview/>, (Erişim Tarihi: 24.04.2020).

Scope of the Alternative Investment Fund Managers Regime,
<https://www.handbook.fca.org.uk/handbook/PERG/16/2.pdf>, (Erişim Tarihi:
01.11.2020).

Sermaye Piyasası Kanunu (06.12.2012 Tarih ve 6362 Sayılı),
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6362.pdf>, (Erişim Tarihi:
02.01.2021)

Şengül, G. (2017). “*Gayrimenkul yatırım fonları ve türkiye'deki
uygulamalarının değerlendirilmesi*” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
Ankara Üniversitesi, Ankara

Yalçınkaya, A. O. (2018). “*Sermaye piyasalarında yeni bir yatırım
enstrümanı olarak gayrimenkul yatırım fonlarının yeri; Türkiye uygulaması*”
(Yayımlanmamış Doktora Tezi). Okan Üniversitesi, İstanbul

**S&P 500 ENDEKSİNDE TAKVİM ANOMALİSİ:
MARK TWAIN (EKİM) ETKİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**

*THE CALENDAR ANOMALY IN THE S&P 500 INDEX:
A STUDY ON THE MARK TWAIN (OCTOBER) EFFECT*

Ahmet Tuğberk ÇİTİLCİ*

*Geliş Tarihi: 18.04.2021
(Received)*

*Kabul Tarihi: 22.11.2021
(Accepted)*

ÖZ: Çalışmada, S&P 500 endeksinde Mark Twain (Ekim Etkisi) etkisinin olup olmadığını Ocak 1927 – Aralık 2020 dönemi arasındaki getiri verileri kullanılarak incelenmiştir. Takvim etkisi literatüründe yaygın olarak yer alan Ocak ayı etkisi yerine Ekim ayı anomalisi incelenmektedir. Etkinin sınanmasında, parametrik testlerden kukla değişkenli regresyon modelleri ve Mann Whitney U testi (parametrik olmayan test) kullanılmıştır. Çalışmanın neticesinde S&P 500 endeksinde ilgili dönem için Mark Twain etkisine rastlanmamıştır ve bu bulgu Mann Whitney U testi ile teyit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Piyasa Etkinliği, Takvimsel Anomaliler, Etkin Piyasalar Hipotezi, Mark Twain Etkisi, Ekim Etkisi, S&P 500 Endeksi,

ABSTRACT: In the study, it is investigated whether there is a Mark Twain (October Effect) effect on the S&P 500 index using the return data between January 1927 and December 2020. Instead of the January effect, which is common in the calendar effect literature, the October month anomaly is examined. Dummy variable regression models from parametric tests and Mann Whitney U test (nonparametric test) were used to test the effect. As a result, no Mark Twain effect was found for the relevant period in the S&P 500 index, and this finding was confirmed by the Mann Whitney U test.

Key Words: Market Efficiency, Calendar Anomalies, Efficient Markets Hypothesis, Mark Twain Effect, October Effect, S&P 500 Index,

EXTENDED ABSTRACT

Multidisciplinary studies, in which different perspectives have been synthesized in the field of science, come to the fore and bring a new perspective to science. The relevant studies support the participation of new studies in the literature, since it eliminates the criterion of limiting a single discipline.

Behavioral finance school is the cornerstone of finance as a result of the synthesis of finance and psychology sciences that human beings have been working on for centuries. Behavioral finance is finance discipline which examines homo economicus's decision making under risk & uncertainty and biases during decision making with integration of psychology, sociology, anthropology and other sciences.

Behavioral finance was on the rise with Kahneman and Tversky, who received the Nobel Prize in Economics in 2002 for "Prospect Theory". The orientation of psychology-

*Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, tugberk.citilci@nisantasi.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5054-0556.

based studies to the economy and finance continues. Behavioral finance disrupts the assumption that individuals are rational in all conditions. The individual who maximizes his pleasure - minimizes his pain is actually irrational, not rational. Psychological factors underlie this irrationality. Factors that disrupt rationality can be defined as bias.

In calendar anomalies, there are cases of anomalies in the prices of stocks due to the seasonal (calendar) effect. Day and month anomalies are the most common in pricing. In Day Anomalies, stock returns are generally negative on Mondays and positive on Fridays. While the January Anomaly is common in month anomalies, it indicates that stock prices provide higher returns in January compared to other months of the year. The January Barometer Anomaly assumes that the positive or negative rate of return in January will be a good indicator for predicting the returns for the remaining 11 months of the year. Instead of the January effect, which is one of the calendar anomalies commonly used in finance literature, October anomaly was examined.

What the hero named Pudd'nhead said in Mark Twain's "The Tragedy of Pudd'nhead Wilson" was "October. This is one of the peculiarly dangerous months to speculate in stocks. The others are July, January, September, April, November, May, March, June, December, August, and February." This was the reference of October effect. The Mark Twain (October Effect) effect assumes that October stock returns are lower than other months.

Since the October returns in the literature under the Mark Twain Effect (October Effect) are examined specifically, there are not enough studies in the literature for this month. Rather, the Mark Twain effect has been studied with the Halloween Effect more broadly as a whole.

While the Mark Twain effect was gained in the literature with the study conducted by Cadsby (1989), it was concluded that the October returns in the New York Stock Exchange in the period 1963-1985, compared to other months, created negative returns. Similarly, Mark Twain reached its effect within the Canadian Stock Exchange.

Plastun et al. (2019) could not reach the Mark Twain effect in the relevant exchanges as a result of their historical analysis (1693 - 2018 period) for the stock exchanges of USA, UK, Canada, France, Germany, Italy, Japan and Switzerland, with some exceptions.

It is aimed to contribute to the literature by analyzing the effect of Mark Twain (October Effect) instead of the January anomaly. In this context, the Mark Twain (October Effect) effect has been examined for the S&P500 stock market index.

The S & P500 stock market index, which is accepted as a reference in global markets, was chosen for the study. For the index, monthly returns were calculated by providing data between 1927 and 2020 from the Bloomberg terminal.

The natural logarithms of the returns have been calculated and made suitable for the relevant series analysis. Normal distribution and unit root tests were performed for the series, making it meaningful and suitable for regression analysis, which is widely used in parametric tests.

In order to test the effect of the analysis in two ways, 2 model assumptions were used in the regression analysis.

According to the first model, with the dummy variable regression model, a dummy variable was created for each month and the constant term was not included in order to solve the multicollinearity problem.

In the regression created according to the first model, the coefficients (β) were analyzed by including months as dummy variables.

It was found that they had a 5% significance level positive return in January - April - July - December. It was found that it had a negative return at a significance level of 5% for September. Since the p-value (0.6611) for the month of October, which is the subject of the study, was high at the 5% significance level, no significant return was achieved.

The second model is established with the dummy variable regression model, while the month of October is expressed as a constant term, and the dummy variable is defined for the months other than October. As a result of the regression analysis, the October returns could not be significantly lower compared to other months.

In the regression created according to the second model, October is expressed as a constant term. The October return, which is a fixed term for the Mark Twain effect, is expected to have a negative return at the 5% significance level, while the other months will have a positive return. However, in the regression results created according to the second model, it was concluded that the returns were not different because the p values were greater than 5% significance value.

The Mann-Whitney U test, one of the nonparametric methods, was used to confirm the results of the regression models used as one of the parametric methods. Similar to the regression results, in this method, which is used to statistically test whether there is a difference between the monthly returns, it could not be determined that October returns were lower than other months.

In the Mann Whitney U test results, the months in which there is a difference between the returns according to the 5% significance level; The months of October - September, August - December, July - September and September - December are determined.

The relevant month returns have been found to be different from each other.

In this context, the returns for the months of July (significant positive return), September (significant negative return) and December (significant positive return), which emerged in the first model regression results, were determined by the acceptance of the hypothesis that there is a difference between the returns in the relevant months in the Mann Whitney U test.

1. GİRİŞ

Etkin Piyasa Teorisi, 1965 yılında Eugene F. Fama tarafından geliştirilen ve hisse senedi fiyatlarının bilgiyi tam olarak yansıttığı varsayımı ile etkinlik kavramının mihenk taşı olarak kabul edilmiştir. Fama'ya göre etkin piyasa formları; zayıf form, yarı güçlü form ve güçlü form olmak üzere 3 forma ayrılmaktadır. Zayıf form, geçmiş dönem fiyat ve bilgi setini referans alırken, yarı-güçlü form ise ilave açıklanan bilgi setinin etkisinin olmadığını kabul etmektedir. Güçlü form ise tüm bilgi setinin kapsandığını en geniş form olarak yer almaktadır. Fama, formlar arasında yaptığı ampirik çalışmalarda zayıf form etkinliğini öne çıkarırken,

rasyonalite kavramı üzerinde durmaktadır. Teoriye ilişkin yapılan en önemli eleştirilerden biri ise rasyonalite kavramının tam olarak etkin olamayacağı ve bireylerin irrasyonel davranmalarının formların geçerliliğini bozacağı varsayımı gelmektedir. Özellikle hisse senedi getirilerinde Etkin Piyasa Teorisi'nin etkin olmadığı üzerine kapsamlı ampirik çalışmalar yapılarak literatürde yeni bir sayfa açılması tetiklenmiştir. Getirilerin irrasyonel davranış kalıplarından etkilenmesi ve bunların net olarak açıklanamaması, davranışsal finansın doğması için bir kapı aralamıştır. Davranışsal finans irrasyonel kararların altında yatan nedenleri yanlışlık ve hata bağlamında inceleyen geniş kapsamlı farklı disiplinlerin bir araya gelmesinden oluşan bir yaklaşımdır. Davranışsal finans tarafından yaygın olarak çalışılan anomalilerden biri takvimsel etkilerdir. Hisse senedi getirilerinde takvim etkisi nedeni ile getiri özelinde anomaliler gözükürken, gün ve ay anomalileri yaygın olarak literatürde yer almaktadır. Gün anomalilerinde Pazartesi günlerinde negatif – Cuma günlerinde pozitif getiri anomalileri öne çıkarken, takvim anomalisinde Ocak ayı yılın kalan diğer aylarına göre kıyaslandığında pozitif getirilerin daha fazla bir ay olarak literatüre dâhil olmaktadır. Ocak ayına ilişkin kapsamlı çalışmalar süregelirken, farklı aylar için benzer anomali sınamaları yapılmaktadır.

Mark Twain'in "The Tragedy of Pudd'nhead Wilson" adlı eserinde Pudd'nhead isimli kahramanın söylediği "Ekim. Hisse senetlerinde spekülasyon yapmak için özellikle en tehlike aylardan biridir. Diğerleri Temmuz, Ocak, Eylül, Nisan, Kasım, Mayıs, Mart, Haziran, Aralık, Ağustos ve Şubatır." Mark Twain'in 1894 yılında yayımlanan eseri ile Ekim Etkisi'nin ilk adımları atılırken, tarihsel olaylar finansal piyasalarda bu durumunun varlığını destekleyici yönde devreye girmiştir. 1903 yılı Ekim ayı, 1907 Ekim ayı, 1917 yılı 1.Dünya Savaşı dönemi, 1945 yılı Ekim ayı 2.Dünya Savaşı dönemi, 1990 yılı Ekim ayı, 1929 yılı Ekim ayı Büyük Buhran, 1987 yılı Ekim ayı Kara Pazartesi, 2007 yılı Ekim ayı ve 2008 yılı Ekim ayı sub-prime mortgage krizi öne çıkan tarihler olarak yer almaktadır. Mark Twain etkisi, borsa endekslerinde Ekim ayı getirilerinin diğer aylardan daha düşük olduğunu göstermektedir. (Oran,2019)

Bu çalışmada, S&P 500 endeksinin Ocak 1927 – Aralık 2020 dönemi için Mark Twain etkisi (Ekim Etkisi) sınaması yapılarak literatürde yaygın olan Ocak ayı etkisi çalışmalarından farklılaşmaktadır. S&P500 endeksinde Ekim ayı getirilerinin diğer aylardan daha düşük olup olmadığı analizinde kukla değişkenli regresyon modeli ve Mann Whitney U testi kullanılmıştır.

Çalışma dört bölümden oluşurken; giriş bölümü sonrasında ikinci bölümde Ekim etkisine ilişkin literatür taramasına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde araştırmanın kapsamı, veri seti ve metodolojisi belirtilmiştir. Dördüncü bölümde araştırmanın sonuçlarına ilişkin bulgular yorumlanmıştır. Son bölümde ise sonuç ve tartışmalar yer almıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde finansal varlıkların getirilerine ilişkin yaygın çalışmalar yer alırken, takvim anomalisine ilişkin literatürün temelleri ekonomist ve yatırım bankacısı olan Sidney B.Wachtel tarafından atılmıştır. 1942 yılında The Journal of Business of the University of Chicago dergisinden yayınlanan “Certain Observations on Seasonal Movements in Stock Prices” adlı eserinde Ocak ayı etkisi belirtmiştir. Çalışmasında 1927 – 1942 yıllarında ABD hisse senetleri piyasasında Ocak ayı getirilerinin diğer aylara kıyasla daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Ocak ayı etkisine ilişkin Wachtel’in çalışması referans olur, etkiyi araştıran çalışmalar sırasıyla; Rozeff ve Kinney (1976), Reinganum (1983), Gültekin ve Gültekin (1983) ve Balaban (1995) katkıları ile ilerleyerek günümüze kadar gelmektedir.

Ocak ayı etkisi finansal takvim anomalileri için mihenk taşı olurken, literatürde yer alan çalışmaların büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Çalışmalar farklı takvim anomalilerini kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Halloween Effect (Cadılar Bayramı Etkisi) olarak bilinen takvim anomalisi Bouman ve Jacobsen (2002) tarafından literatüre kazandırılmıştır. Çalışmada Mayıs-Ekim dönemine ait hisse senedi getirilerinin Kasım-Nisan dönemi getirilerinden daha düşük olup olmadığı araştırılırken, incelenen 37 piyasadan 36 tanesinden bu etki tespit edilmiştir. Halloween Effect (Cadılar Bayramı Etkisi) kavramında yatırımcıların varlıklarını Mayıs ayında satıp tekrar cadılar bayramına denk gelen Ekim ayında alma eğiliminde bulunurlar ve ortaya çıkan bu anomalinin cadılar bayramı ile anlamlı bir ilişkisi bulunmamaktadır. (Oran 2019)

Bu çalışmanın temelini oluşturan Mark Twain (Ekim Etkisi) Etkisinde spesifik olarak Ekim ayı getirileri incelendiğinden literatürde bu ay özelinde yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır. Mark Twain etkisi daha ziyade Halloween Effect (Cadılar Bayramı Etkisi) ile daha geniş kapsamda bir bütün olarak incelenmiştir.

Literatüre Mark Twain etkisi, Cadsby (1989) tarafından yapılan çalışma ile kazandırılırken, New York Borsası’nda 1963 – 1985 döneminde Ekim ayı getirilerinin diğer aylara kıyaslandığında negatif getiriler oluşturduğu sonucuna ulaşmıştır. Benzer şekilde Mark Twain etkisine Kanada Borsası içinde ulaşmıştır.

Mark Twain etkisi için yapılan çalışmalarda Balaban (1995) İstanbul Borsası için Mark Twain etkisine ulaşamamıştır. Floros (2008) Yunanistan Borsası için benzer şekilde Mark Twain etkisi bulamamıştır. Ahmed ve Boutheina (2017) Tunus Borsası için literatürde yer alan diğer çalışmalara benzer şekilde Mark Twain etkisine ulaşamamışlardır.

Balaban (1995) çalışmasında 1988 – 1993 döneminde İstanbul Borsası için aylık getirilerde Mark Twain etkisine rastlamazken, en çok ve anlamlı getirilerin Ocak - Haziran ve Eylül aylarında olduğunu göstermiştir.

Szakmary ve Kiefer (2004), S&P 500 endeksinde Mark Twain etkisinin 1993 yılından sonra etkinliğinin önemli ölçüde azaldığını göstermiştir.

Davidsson (2006), tez çalışmasında S&P 500 endeksi için 1970 – 2005 dönemi takvim anomalilerini incelemiştir. Aralık ayı için en yüksek getiri sonucunu Ocak ve Kasım ayları izlemiştir. Ocak ayı etkisine net olarak rastlamazken, Eylül ayı getirilerinin diğer aylar ile kıyaslandığında negatif olduğu tek ay olarak belirmiş ve Eylül etkisi olarak vurgulamıştır.

Marqueering, Nisser ve Valla (2006), çalışmalarında ABD borsa endekslerinde Mark Twain etkisinin olduğuna veya azaldığına ilişkin kanıtlayıcı literatür çalışmalarının olmadığını vurgulamışlardır.

Rossini ve Gunardi (2018), çalışmalarında İspanya, Fransa, Almanya ve İtalya borsalarında Mark Twain etkisine rastlamamışlardır. Norvaisiene, Stankeviciene ve Lakstutiene (2015) çalışmada Estonya Borsası için Mark Twain etkisine ulaşmışlardır.

Plastun ve diğerleri (2019) ABD, İngiltere, Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya ve İsviçre borsaları için yaptıkları tarihsel analizler (1693 – 2018 dönemi) sonucunda ilgili borsalarda Mark Twain etkisine bazı istisnalar hariç ulaşamamışlardır. İngiltere borsasında 1768 – 1792 döneminde Mark Twain etkisine rastlanırken, tüm borsaları kapsayan ortalama analizde 1816 – 1940 döneminden Ekim ayı getirilerinin ortalamadan yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. ABD borsasında (S&P500 endeksi) 1791 – 2015 dönemi için Mark Twain etkisinin hiç var olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Plastun ve diğerleri (2019) 1900 – 2018 döneminde ABD endekslerinden Dow Jones Sanayi endeksinde haftanın günü etkisi, ay dönümü etkisi, yıldönümü etkisi ve tatil etkisi gibi takvimsel anomalileri incelediklerinde, 20. Yüzyıl ortasında belirtilen anomalilerin altın çağ yaşadıkları belirtilmiştir. Fakat 2010 – 2018 dönemine ilişkin analiz sonuçlarında takvimsel anomalilerin varlığı tespit edilememiştir.

3. VERİ SETİ VE METODOLOJİ

Bu çalışmada, S&P500 endeksinin Aralık 1927 – Aralık 2020 dönemine ait aylık kapanış verileri kullanılmıştır. Veri seti, Bloomberg terminalinden aylık kapanış olarak sağlanmıştır. Parametrik test tarafında Regresyon analizinde Eviews programı, parametrik olmayan test tarafında ise Mann Whitney U testinde SPSS programında yararlanılmıştır. Literatürde takvim anomalilerini analiz etmek için parametrik yöntemlerde ANOVA, t - Testi, F – Testi, En Küçük Kareler Yöntemi, ve ARCH - GARCH uygulanırken, parametrik olmayan testlerde Kruskal Wallis testi uygulanmaktadır. Çalışmaya farklılık katmak adına regresyon analizleri ve Mann Whitney U testi seçilmiştir.

S&P500 endeksinin aylık getirilerini hesaplamak için aşağıda belirtilen formül kullanılmıştır.

$$R_t = \ln(P_t / (P_{t-1})) \quad (1)$$

Denklem (1)'de yer alan R_t , t ayındaki logaritmik getirisini, P_t t ayındaki kapanış fiyatını, P_{t-1} ise t-1 ayındaki kapanış fiyatını göstermektedir. Endeks verilerinin uç değerlerinin herhangi bir olumsuz sonuç yaratmaması için getirilerin doğal logaritmaları ($\ln$) alınarak hesaplanmıştır.

Aylık getirilerin açıklayıcı istatistikleri; gözlem sayısı, ortalama ve standart sapma olarak belirtilmiştir.

Literatürde yaygın olarak kukla değişkenli regresyon modelinde getirilerin normal dağılıma sahip olduğu varsayımı kabul edilmektedir. İlgili getiriler normallik sınamasına tabi tutularak araştırılmıştır.

Hipotezler;

H0: Veriler normal dağılıma uygundur.

H1: Veriler normal dağılıma uygun değildir.

Test sonucuna göre getiriler normal dağılım özelliklerine uymadıkları bulunmuştur.

Getiri serisi, normallik sınaması sonrasında birim kök olup olmadığı veya durağan olup olmadığı yönünde Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök testine tabi tutulmuştur.

Hipotezler;

H0: Birim kök vardır/durağan değildir.

H1: Birim kök yoktur/durağandır.

ADF testinde sıfır hipotezi getiri serisinin birim kök içerdiğini (durağan olmadığı) kabul ederken, test sonucuna göre %5 anlamlılık düzeyinde sıfır hipotezi ret edilmiştir. Buna göre getiri serisi birim kök içermediği ve durağan olduğunu göstermiştir.

Çalışmada, Mark Twain Etkisini test etmek için parametrik yöntemlerden olan ve takvimsel anomalilerin test edilmesinde yaygın olarak kullanılan kukla değişkenli regresyon modeli kullanılacaktır.

Regresyon, 2 model olarak oluşturulmuştur.

Birinci model, kukla değişkenli regresyon modeli ile her ay için kukla değişken oluşturulmuş ve çoklu bağlantılık sorununu çözmek adına sabit terim dâhil edilmemiştir (Çinko 2008, 50). Aşağıda belirtilen regresyon modelinde, D1, D2, D3, D4, D5, D6, D7, D8, D9, D10, D11, D12 değişkenleri Ocak, Şubat, Mart, Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül, Ekim, Kasım ve Aralık ayları için tanımlanmış kukla değişkenleri belirtmektedir. Örnek olarak ilgili ay Ekim ise 1 değeri, değil ise 0 değeri alan değişken olarak tanımlanmıştır.

$$R_t = \beta_1 D_1 + \beta_2 D_2 + \beta_3 D_3 + \beta_4 D_4 + \beta_5 D_5 + \beta_6 D_6 + \beta_7 D_7 + \beta_8 D_8 + \beta_9 D_9 + \beta_{10} D_{10} + \beta_{11} D_{11} + \beta_{12} D_{12} + \epsilon_i \quad (2)$$

İkinci model, kukla değişkenli regresyon modeli ile kurulurken Ekim ayı sabit terim ile ifade edilmiştir. Ekim dışında kalam aylar için kukla değişken

tanımlanmıştır. Aşağıda belirtilen regresyon modelinde, c sabit terim Ekim ayını belirtmektedir. D1, D2, D3, D4, D5, D6, D7, D8, D9, D11, D12 değişkenler Ocak, Şubat, Mart, Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül, Kasım ve Aralık ayları için tanımlanmış kukla değişkenleri belirtmektedir.

$$R_t = c + \beta_1 D_1 + \beta_2 D_2 + \beta_3 D_3 + \beta_4 D_4 + \beta_5 D_5 + \beta_6 D_6 + \beta_7 D_7 + \beta_8 D_8 + \beta_9 D_9 + \beta_{11} D_{11} + \beta_{12} D_{12} + \epsilon_i \quad (3)$$

Finansal piyasalara ilişkin veri setlerinden elde edilen getiriler genellikle normal dağılım şartına uymamaktadır. Normal dağılım şartları sağlanmadığı zaman parametrik olmayan test yöntemleri uygulanabilir (Freund vd. 1997). Çalışmaya konu olan getiri serisi normal dağılıma uymadığından dolayı parametrik testlerden biri olan kukla değişkenli regresyon modeli sonuçlarının parametrik olmayan testlerden biri olan Mann-Whitney U testi ile kıyaslanacaktır. Mann-Whitney U testi parametrik olmayan testlerde yaygın olarak kullanılmaktadır (Kasuya 2001). Testin amacı getirilerin hesaplandığı aylardan herhangi birinin diğer bir ay ile eşit olup olmadığını göstermektir. Test istatistiği Denklem 4 ve Denklem 5'te belirtildiği şekilde hesaplanmaktadır. Test için gerekli test istatistiği ortalaması, standart sapma ve Z istatistik değeri Denklem 6, Denklem 7 ve Denklem 8'de gösterilmiştir. (Nachar 2008, 15-16)

$$U_x = n_x n_y + ((n_x(n_x+1))/2) - R_x \quad (4)$$

$$U_y = n_x n_y + ((n_y(n_y+1))/2) - R_y \quad (5)$$

$$\mu_U = (n_x n_y) / 2 = (U_x + U_y) / 2 \quad (6)$$

$$\sigma_U = \sqrt{((n_x n_y)(n_x + n_y + 1)) / 12} \quad (7)$$

$$Z = ((U - (n_x n_y / 2)) / \sigma_U) \quad (8)$$

4. AMPİRİK BULGULAR

S&P500 endeksinin Aralık 1927 – Aralık 2020 dönemi için tanımlayıcı istatistikleri SPSS programı kullanılarak Tablo 1'de gösterilmiştir.

Getirilerde sıralama en yüksekte düşüğe göre yapılmıştır. Buna göre Temmuz, Aralık, Nisan, Ocak, Kasım, Haziran, Ağustos, Mart ve Ekim aylarında pozitif getiri ve kalan Şubat, Mayıs ve Eylül aylarında negatif getiri bulunmuştur. En yüksek getiri Temmuz ve Aralık aylarında oluşurken, en yüksek standart sapma Ekim ve Eylül aylarında oluşmuştur.

Tablo 1: Tanımlayıcı İstatistikler

Ay	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma
Ocak	93	,0111518926	,04699953289
Şubat	93	-,0020376596	,04359481871
Mart	93	,0031657602	,05405885291
Nisan	93	,0118593490	,05846203554
Mayıs	93	-,0022486237	,06088151424
Haziran	93	,0063721425	,05052612834
Temmuz	93	,0141492729	,05463698046
Ağustos	93	,0053182002	,05740957703
Eylül	93	-,0122014854	,06165057727
Ekim	93	,0024482961	,06282783992
Kasım	93	,0071153832	,05162742110
Aralık	93	,0125400072	,03712642111

Çalışmaya konu olan veri setinin normal dağılıma uyup uymadığını incelemek için normallik sınaması yapılmıştır. P değeri %5 anlamlılık seviyesinden küçük olduğu için “H0: Veriler normal dağılıma uygundur” hipotezi ret edilir ve verilerin normal dağılıma uymadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 2: Normal Dağılım

Mean	0,004803
Median	0,009066
Maximum	0,330294
Minimum	-0,355851
Std, Dev,	0,054067
Skewness	-0,614260
Kurtosis	10,26890
Jarque-Bera	2527,094
Probability	0,000000

Birim kök sınaması ADF (Augmented Dickey Fuller) testinde düzey seviyesinde sabitsiz, sabitli ve sabitli – trendli olmak üzere analiz edilmiştir.

ADF testi sabitsiz için p değeri (0,0000) %5 anlamlılık seviyesinden küçük olduğundan “H0: Birim kök vardır/durağan değildir” hipotezi ret edilerek birim kök olmadığı ve durağan olduğu neticesi ortaya çıkmıştır.

ADF testi sabitli için p değeri (0,0000) %5 anlamlılık seviyesinden küçük olduğundan “H0: Birim kök vardır/durağan değildir” hipotezi ret edilerek birim kök olmadığı ve durağan olduğu neticesi ortaya çıkmıştır.

ADF testi sabitli – trendli için p değeri (0,0000) %5 anlamlılık seviyesinden küçük olduğundan “H0: Birim kök vardır/durağan değildir” hipotezi ret edilerek birim kök olmadığı ve durağan olduğu neticesi ortaya çıkmıştır.

Tablo 3: ADF Sonuçları Sabitsiz, Sabitli ve Sabitli – Trendli

Sabitsiz		t-Statistic	Prob*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-30,52494	0,0000
Test critical values:	1% level	-2,567038	
	5% level	-1,941107	
	10% level	-1,616508	

Sabitli		t-Statistic	Prob*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-30,73418	0,0000
Test critical values:	1% level	-3,435999	
	5% level	-2,863922	
	10% level	-2,568089	

Sabitli - Trendli		t-Statistic	Prob*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-30,76665	0,0000
Test critical values:	1% level	-3,966299	
	5% level	-3,413848	
	10% level	-3,129002	

Çalışmada veri setinin normallik dağılımı ve ADF testleri yapıldıktan sonra regresyon modelleri oluşturulmuştur.

Birinci modele göre oluşturulan regresyonda, aylar kukla değişken olarak dâhil edilerek, katsayılar (β) incelenmiştir.

Ocak – Nisan – Temmuz – Aralık aylarında %5 anlamlılık düzeyinde pozitif getiriye sahip oldukları bulunmuştur. Eylül ayı için %5 anlamlılık düzeyinde negatif getiriye sahip olduğuna ulaşılmıştır. Çalışmaya konu olan Ekim ayı için p-değeri (0,6611) %5 anlamlılık seviyesinde yüksek olduğu için anlamlı getiriye ulaşamamıştır.

Birinci modele göre oluşturulan regresyon analizinin sonuçları Tablo 4’te belirtilmiştir.

Tablo 4: Model 1 Regresyon Sonuçları

Model 1 Regresyon				
Ay	β	t	p-değeri	%5
Ocak	0,011152	1,997575	0,0460*	Anlamlı Pozitif Getiri
Şubat	-0,002038	-0,36499	0,7152	
Mart	0,003166	0,567065	0,5708	
Nisan	0,011859	2,124298	0,0339*	Anlamlı Pozitif Getiri
Mayıs	-0,00249	-0,40278	0,6872	
Haziran	0,006372	1,141406	0,2539	
Temmuz	0,014149	2,534479	0,0114*	Anlamlı Pozitif Getiri
Ağustos	0,005318	0,952619	0,341	
Eylül	-0,012201	-2,18558	0,0291*	Anlamlı Negatif Getiri
Ekim	0,002448	0,438549	0,6611	Anlamlı Pozitif Getiri Yok
Kasım	0,007115	1,274539	0,2027	
Aralık	0,01254	2,24622	0,0249*	Anlamlı Pozitif Getiri

* 0,05 anlamlılık seviyesi

İkinci modele göre oluşturulan regresyonda Ekim ayı sabit terim ile ifade edilmiştir. Mark Twain (Ekim Etkisi) etkisi için sabit terim olarak yer alan Ekim ayı getirisinin %5 anlamlılık seviyesinde negatif getiri, diğer ayların pozitif getiriye sahip olması beklenmektedir. Fakat ikinci modele göre oluşturulan regresyon sonuçlarında p değerleri %5 anlamlılık değerinden büyük olduğu için getirilerin farklı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın kapsamını genişletmek için p değeri %10 anlamlılık değeri olarak referans alındığında Eylül ayı (p değeri: 0,0638) %10 düzeyinde getirinin farklı olduğuna ulaşılmıştır.

Ekim ayı getirisinde beklenen şekilde negatif değil pozitif olarak çıkmıştır. Bu durum Ekim ayı getirisinin diğer aylardan daha az değildir şeklinde yorumlanabilir.

İkinci modele göre oluşturulan regresyon analizinin sonuçları Tablo 5'te belirtilmiştir.

Tablo 5: Model 2 Regresyon Sonuçları

Model 2 Regresyon			
Ay	β	t	p-değeri
Ocak	0,008704	1,102398	0,2705
Şubat	-0,004486	-0,56819	0,57
Mart	0,000717	0,090874	0,9276
Nisan	0,009411	1,192004	0,2335
Mayıs	-0,004697	-0,59491	0,552
Haziran	0,003924	0,496995	0,6193
Temmuz	0,011701	1,482046	0,1386
Ağustos	0,00287	0,363502	0,7163
Eylül	-0,01465	-1,85554	0,0638
Kasım	0,004667	0,591134	0,5546
Aralık	0,010092	1,278217	0,2014
Ekim (Sabit)	0,002448	0,438549	0,6611

* 0,05 anlamlılık seviyesi

Mark Twain (Ekim Etkisi) etkisi iki ayrı regresyon modeli ile incelenmiş ve etkinin varlığını tespit edecek sonuçlara ulaşamamıştır. Regresyon analizlerinin sonuçlarını farklı açıdan değerlendirmek için Mann - Whitney U testi (parametrik olmayan) kullanılmıştır. Bunun nedeni olarak regresyon modellerinden normal dağılıma uymama durumunda analizin sonuçlarına ilişkin hatalar oluşabilir bu durumu ortadan kaldırmak için parametrik olmayan testlerde yaygın olarak kullanılan ve ay getirilerini sıralama yöntemi ile analiz eden Mann – Whitney U testi kullanılmıştır.

Mann Whitney U testi için aşağıda belirtilen hipotezler oluşturulmuştur.

Hipotezler;

H0: Getiriler arasında fark yoktur.

H1: Getiriler arasında fark vardır.

Mann Whitney U test sonuçlarında, %5 anlamlılık seviyesine göre getiriler arasında fark olmayan aylar; Ekim – Ocak, Ekim – Nisan, Ekim – Temmuz, Ekim – Ağustos, Ekim – Şubat, Ocak – Aralık, Ekim – Haziran, Ekim – Kasım, Ocak – Nisan ve Nisan – Temmuz ayları olarak bulunmuştur.

Mann Whitney U test sonuçlarında, %5 anlamlılık seviyesine göre getiriler arasında fark olan aylar; Ekim – Eylül, Ağustos – Aralık, Temmuz – Eylül ve Eylül – Aralık ayları olarak tespit edilmiştir. İlgili ay getirileri birbirinden farklı olarak bulunmuştur. Bu bağlamda, birinci model regresyon sonuçlarında ortaya çıkan Temmuz (anlamli pozitif getiri) , Eylül (anlamli negatif getiri) ve Aralık (anlamli pozitif getiri) ayları getirileri Mann Whitney U testinde ilgili aylarda getiriler arasında fark vardır hipotezinin kabulü ile tespit edilmiştir.

Mann Whitney U testi sonuçları Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6: Mann Whitney U Testi

Mann Whitney U Testi			
	Z istatistiği	p-değeri	Ho Hipotezi (Fark Yok)
Ekim - Ocak	-0,426	0,67	Kabul
Ekim - Nisan	-0,467	0,64	Kabul
Ekim - Eylül	-2,042	0,041*	Ret
Ekim - Temmuz	-0,759	0,448	Kabul
Ekim - Ağustos	-0,96	0,337	Kabul
Ekim - Şubat	-1,516	0,13	Kabul
Ağustos - Aralık	-1,837	0,066*	Ret
Ocak - Aralık	-0,024	0,81	Kabul
Ekim - Haziran	-0,522	0,602	Kabul
Ekim - Kasım	-0,252	0,801	Kabul
Ocak - Nisan	-0,094	0,925	Kabul
Nisan - Temmuz	-0,315	0,753	Kabul
Temmuz - Eylül	-2,902	0,004*	Ret
Eylül - Aralık	-0,379	0,001*	Ret

* 0,05 anlamlılık seviyesi

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Literatürde yaygın olarak incelenen takvim anomalilerinde Ocak Ayı etkisi öne çıkarken, bu çalışmada Mark Twain (Ekim Etkisi) etkisi araştırılarak katkıda bulunulmuştur. Çalışmada regresyon modelleri ve Mann Whitney U testi kullanılarak kapsamlı bir analiz yöntemi kullanılmıştır. Regresyon modellerinde kukla değişken ve sabit terim yöntemleri ile iki farklı regresyon modeli oluşturulurken, sonuçlar para metrik olmayan yöntemlerden Mann Whitney U testi ile sınanmıştır. Finansal piyasalarda getiriye odaklı analizlerde getirilerin normal dağılıma uyduğu varsayımı ile parametrik testlerden regresyon etkin olarak kullanılmaktadır. Fakat finansal piyasaların doğası gereği getirilerin normal dağılmadığı durumda regresyon sonuçlarının parametrik olmayan yöntemler ile sınanması analizin sonuçlarını güçlendirmektedir.

Birinci regresyon modeline göre, Mark Twain (Ekim Etkisi) etkisinin tespiti için kukla değişkenlerde Ekim ayının diğer aylara göre daha düşük getiriye sahip olması beklenirken, model sonucunda buna ulaşılamamıştır.

İkinci regresyon modeline göre, Mark Twain (Ekim Etkisi) etkisinin incelenmesinden sabit terim olarak belirtilen Ekim ayı getirisinin negatif diğer ayların pozitif olması varsayımı, model sonucunda buna rastlanılamamıştır.

Mann Whitney U testinde, “Ho hipotezinde getiriler arasında fark yoktur.” ve “H1 hipotezinde getiriler arasında fark vardır.” sınamaları ile getiriler test edilmiştir. Ocak ve Ekim ayları getirileri arasında fark bulunmazken, diğer aylar ile kapsamlı analizler yapılarak getiriler kıyaslanmıştır. İlgili kıyaslama Tablo 6’da belirtilmiştir.

Sonuç olarak S&P500 endeksinde Mark Twain (Ekim Etkisi) etkisinin bulunmadığına ilişkin analiz sonuçlarına ulaşılrken, literatürde yapılan az sayıda ki çalışmalar benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Plastun ve diğerleri (2019), ABD borsasında (S&P500 endeksi) 1791 – 2015 dönemi için Mark Twain etkisinin hiç var olmadığı sonucunu literatüre kazandırırken, bu çalışmada aynı sonuca ulaşarak katkı sağlamaktadır. Takvim anomalilerine ilişkin yapılan çalışmaların Ocak ayı dışına çıkararak farklı ay anomalilerinin güncel olarak araştırılması ve olası yeni anomalilerin kazandırılması ile literatüre katkılar sağlanabilir. S&P500 endeksi dışında Dow Jones, Nasdaq ve Russel başta olmak üzere diğer ABD endekslerine yapılabilecek uygulamalar çalışmanın kapsamının ilerlemesinde faydalı olabilir.

Son dönemlerde ampirik çalışmalar ve davranışsal finans yaklaşımı, takvim anomalilerinin finansal piyasalar üzerinde ki etkilerinin azaldığı ve piyasa aktörlerinin mevcut fiyatlama kalıplarından faydalanamadıklarını göstermektedir. Finansal piyasaların en önemli girdisi olan fiyatlama mekanizmasında rasyonel hareketlerden ziyade irrasyonel fiyatlama davranışları etkin olduğundan dolayı fiyat hareketleri geçmiş dönem fiyat hareketleri referansları ile aynı olmamaktadır. Bu durum finansa piyasaların teknoloji ile gelişerek daha fazla derinlik kazanması

olarak yansırken, piyasa aktörlerinin fiyatlama kalıplarını kendi avantajlarına çevirmelerini zorlaştırmaktadır. Ayrıca finansal piyasalarda küresel entegrasyon ile ortaya çıkan bulaşma etkisi ve haber kaynaklı fiyatlama reaksiyonları takvim anomalilerinin etkinliğine karşı soru işaretleri oluşturmaktadır. Piyasa aktörlerinin mevcut gelişmeler ışığında takvim anomalilerini dikkate almaları fakat piyasada herkesin aynı fiyatlama kalıplarına odaklanarak benzer getiriler elde etmeye çalıştıklarını unutmadan daha dinamik veya kısa dönemli takvim anomalilerine bakarak getiri maçlarını optimize edebilirler. Bilgisayarlı finansın gelişmesi ile takvim anomalilerinde zaman dilimi çok geniş kısımdan daha dar zaman dilimlerine indirebildiğinden daha dinamik ve kısa zaman dilimini kapsayan takvim anomalileri incelenerek gün içi işlem amaçlı faaliyetler uygulanabilir.

KAYNAKÇA

- Agrawal, A. ve Tandon, K. (1994). Anomalies or illusions? Evidence from stock markets in eighteen countries. *Journal of International Money and Finance*, 13(1), 83-106.
- Akbalık, M. ve Özkan, N. (2016). Haftanın günü etkisi : Bist 30 endeksi payları üzerine bir araştırma. *Finansal Araştırmalar Ve Çalışmalar Dergisi*, 8(14), 1.
- Ariel, R. (1987). A monthly effect on stock returns, *Journal of Financial Economics*, 18, 161-174.
- Balaban, E. (1995). January effect, yes! What about mark twain effect. *The Central Bank of The Republic of Turkey Research*, Discussion Paper No: 9509.
- Bouman, S. ve Jacobsen, B. (2002). The halloween indicator, "sell in May and go away": Another Puzzle. *The American Economic Review*, 92(5), 1618-1635.
- Cadsby, C.B. (1988), The CAPM and the calendar: A systematic treatment of empirical anomalies, *University of Guelph*, Discussion Paper 1988-9.
- Cadsby, C.B. (1988). Canadian calendar anomalies and the capital asset pricing model, *University of Guelph*, Working Papers 1988-12.
- Cadsby, C.B. ve F. Tapon, (1987). Risk and return on the Toronto Stock Exchange: January versus the rest of the year, *University of Guelph*, Discussion Paper 1987-1.
- Çinko, M. (2008). İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında Ocak ayı etkisi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(1), 47-54.
- Davidsson, M. (2006). *Stock market anomalies: a literature review and estimation of calendar affects on the S&P 500 index* (Yüksek Lisans Tezi). Jönköping International Business School, Jönköping.
- Dimson, E. ve Marsh, P. (1999). Murphy's law and market anomalies. *The Journal of Portfolio Management*, 25(2), 53-69.
- Dzhabarov, C. ve Ziemba, W. (2010). Do seasonal anomalies still work?. *Journal of Portfolio Management*, 36(3), 93-104.

- Fama, E. (1965). The behaviour of stock market prices, *Journal of Business*, 38(1), 34-105.
- Fama, E. (1997). Market efficiency, long-term returns and behavioral finance, *Journal of Financial Economics*, 49, 283-306.
- Freund, J. ve G. A. Simon, (1997) *Modern Elementary Statistics*, Prentice-Hall International Inc, 9. Edition, 571.
- Gu, A. Y. (2003). The declining January effect: evidences from the US equity markets. *The Quarterly Review of Economics*, 43(2), 395- 404.
- Guimaraes, R.M.C. Kingsman, B. G. ve Taylor, S.J. (1989). *A reappraisal of the efficiency of financial markets*. Berlin: Springer-Verlag.
- Gultekin, M.N. ve N.B.Gultekin, (1983), Stock market seasonality: international evidence, *Journal of Financial Economics*, 12, 469–81.
- Jacobsen, B. ve Visaltanachoti, N. (2006). The Halloween effect in US sectors. *Financial Review*, 44, 437-459.
- Jones, C. ve Lundstrum, L. (2009). Is sell in May and go away a valid strategy for U.S. equity allocation? *Journal of Wealth Management*, 12(3), 104-112
- Kasuya, E. (2001). Mann Whitney U test when variances are unequal. *Animal Behavior*, 61(6), 1247-1249.
- Lakonishok, J. ve Smidt, S. (1988). Are seasonal anomalies real? A ninety-year perspective. *The review of Financial Studies*, 1(4), 403-425.
- Mann, H. B. ve Whitney, D. R. (1947). On a test of whether one of two random variables is stochastically larger than the other. *Annals of Mathematical Statistics*, 18, 50-60.
- Marquering, W., Nisser, J., ve Valla, T. (2006). Disappearing anomalies: A dynamic analysis of the persistence of anomalies. *Applied Financial Economics*, 16 (4), 291– 302.
- Mehdian, S. ve M.J. Perry (2002). Anomalies in US equity markets: A re-examination of the January effect. *Applied Financial Economics*, 12, 141-145.
- Nachar, N. (2008). The Mann-Whitney U: A test for assessing whether two independent samples come from the same distribution. *Tutorials in Quantitative Methods for Psychology*, 4(1), 13-20.
- Oran, J. (2019). *Açıklamalı Davranışçı Finans Sözlüğü İngilizce-Türkçe, Türkçe – İngilizce*. İstanbul: Çağlayan Yayınevi.
- Özkan, N. ve Akbalık, M. (2018). Hicri takvim etkisi: Borsa İstanbul gıda-ıcecek, hizmetleri ve ulaştırma endekslerinde yer alan paylar üzerine bir araştırma. *Journal of Yaşar University*, 13(49), 9-21.
- Patel, N. ve Sewell, M. (2015). Calendar anomalies: a survey of the literature. *International Journal of Behavioural Accounting and Finance*, 5(2), 99-121.

Plastun, O., Sibande, X., Gupta, R., ve Wohar, M. E. (2019). Historical evolution of monthly anomalies in international stock markets. *SSRN Electronic Journal*, 1-42.

Plastun, O., Sibande, X., Gupta, R., ve Wohar, M. E. (2019). Rise and fall of calendar anomalies over a century. *SSRN Electronic Journal*, 1-44.

Santa, C. ve Valkanov, R. (2003). The presidential puzzle: political cycles and the stock market, *Journal of Finance*, 58, 1841-1872.

Szakmary, A. C. ve Kiefer, D. B. (2004). The disappearing January/turn of the year effect: evidence from stock index futures and cash markets. *Journal of Futures Markets*, 24, 755-784.

Thaler, R.H. (1987). Seasonal movements in security prices II: weekend, holiday, turn of the month, and intraday effects, *Journal of Economic Perspectives* Fall, 1, 169-177.

Thaler, R.H. (1987). The January effect, *Journal of Economic Perspectives* Summer, 1, 197-201.

Twain, M. (1998). *Pudd'nhead Wilson; Those extraordinary twins; The man that corrupted Hadleyburg*. New York: Oxford University Press.

Wachtel, S.B. (1942). Certain observations on seasonal movements in stock prices, *The Journal of Business, University of Chicago Press*, 15, 184-193.

**ANADOLU HALK EZGİLERİNDE KARAR VE PERDE
DERECELERİNİN ÖNEMİNDEN HAREKETLE
SINIFLANDIRILMASI**

*CLASSIFICATION OF ANATOLIAN FOLK TUNES BASED ON THE
IMPORTANCE OF DECISION AND PITCH DEGREES*

İlhami KAYA*

*Geliş Tarihi: 21.01.2021
(Received)*

*Kabul Tarihi: 22.11.2021
(Accepted)*

ÖZ: Makamsal bağlamda dokuzuncu yüzyıldan bugüne kadar yapılan nazari çalışmalar sınıflandırma bakımından farklı yaklaşımlarla birlikte açıklamalar ihtiva eder. Farklı anlayışlar ihtiva eden bu çalışmaların tümü bir külliyat oluşturur. İçeriklerinde yer alan farklılıklar belli anlayışın ya da ekolün (Pisagorcu, Sistemci Okul vb.) modeline karşılık gelir. Modeller incelendiğinde içerisinde değişik atılımların ve yaklaşımların olduğu görülsede sürekli artan bir makam ve terkip kavramları ile karşı karşıya kalınmaktadır. Halk müzikleri ise herhangi bir kurama bağlı olmayan yapıları ile dikkat çeker. Genellikle âşık ya da ozan adı verilen kişilerce irticalen tasarlanan ezgiler içerir. Bu nedenle ezgiler içerisinde kullanılan perdeler yardımı ile ortaya çıkan sıralı perdeler (cins, makam ya da diziler) halk tarafından verilen geleneksel isimler (ayak) dışında konu üzerine çalışmaları olan uzmanlarca (makam) tanımlanmaktadır. Fakat bu tür çalışmalarda ortak bir yöntem ya da metot kullanılmadığı gibi kuramsal temellerinin de tarihsel açıdan ele alınmadığı görülmektedir. Günümüzde ise makam ve ayak konusunda Halk müziği üzerine yazılan (makale, kitap, sempozyum vb.) ya da söylenen birçok çalışma mevcuttur. Halk müziği çalışmalarında ortak fikir olarak temel alınan ayak konusu olsa da bazı konularda makam olduğu öne sürülen farklı görüşlerin olduğu bilinmektedir. Bu çalışma; her iki görüşten hareketle farklı bir yöntem kullanılabileceği gibi göz ardı edilen yönlerin eksikliklerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Çalışmada literatür taraması ile birlikte halk müziği örneklemelerinde gösterilen ve bugünde çalgılarda kullanıldığı düşünülen perde analizlerine yer verilmiştir. Analizler için bugüne kadar kayıt altına alınmış ve Türkiye Radyo Kurumu (TRT) arşivlerinde yer alan tam olarak üç bin sekiz yüz seksen bir halk ezgisinin notası temel alınmıştır. Analiz edilen eserlerde genellikle belli bir diziyi ele alan sözlü ve sözsüz eserler bir arada ele alınmıştır. Çalışmanın yöntemi halk ezgi örneklemeleri ele alınarak incelenen eserler belirli bir perde sırasına göre sınıflandırmaktır. Çalışma kapsamında TRT halk müziği repertuarına göre performans örnekleri ile birlikte analiz edilmiştir. Analizler başlangıçta karar perdelerine dayanılarak yapılmış ve karar perdesine göre ses perdeleri pes taraftan tize doğru sıralanmıştır. Çalışmada kullanılan perdeler daha sonra karar perdesi temel alınarak herhangi bir değiştirici işaret (diyez veya bemol) alıp almadıklarına

*Doç. Dr., Batman Üniversitesi, ilhami.kaya@batman.edu.tr, ORCID:0000-0002-1831-3828

bakılmaksızın derecelendirilmiştir. Tanımlanan örneklerin daha ileri sınıflandırmalar için genel bir fikir ortaya koyacağı tahmin edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ayak, Makam, Dizi, Halk Müziği ve Halk Müziği Repertuarı

ABSTRACT: In maqam terms, theoretical studies from the ninth century up to the present in the theoretical context contain explanations with different approaches in terms of classification. Containing different insights, all studies constitute a collection. The differences in their contents may correspond to model of a particular understanding or ecole (Pythagorean, Systemist School, etc.). When the models are examined, it is seen that there are various initiatives and approaches, but there is a constantly increasing concept of maqam and composition. Folk music takes attention with its structures which are not connected to any theory. It usually includes melodies designed by people who are called âşık or bards. For this reason, apart from the traditional names given by the public (as ayak), the sequential pitch (type of maqam, maqam or scale) that emerge with the help of the pitch used in the melodies are defined by the experts (as maqam) who have studies on the subject. However, it is seen that a common method is not used in such studies and that the theoretical fundamentals are not discussed in a historical perspective. Today, there are many works written or said on folk music (articles, books, symposiums, etc.) about the maqams and ayak. Although the subject of ayak is taken as the common idea in folk music studies, it is known that there are different opinions which are suggested to be the maqam on some subjects. In the study, along with the literature review, pitch analyzes shown in folk music samples and thought to be used in instruments today are included. The analyses were based on approximately four thousand recorded folk notes (possessing lyrics or not) from the archives of Turkey Radio Corporation (TRT). The method of the study is to classify the analyzed works according to a certain pitch order by considering folk melodies samples. The scope of the study covered TRT folk music repertoire and analyses were carried out with the performance samples based on all provinces rather than the regions. The analyses have been initially based on tonic pitches, and a classification was made by ignoring the high or low pitches which were sorted in a sequence according to the tonic pitch. The pitches used in the work were then graded and checked to see if they took any changers (sharp or flat). It is anticipated that the described examples will provide a general idea for further classification.

Key Words: Ayak, Maqams, Scale, Folk Music and Folk Music Repertory

EXTENDED ABSTRACT

People who make folk songs living in Anatolia until today have created melodies by acting with a tradition rather than a theory. For this reason, melodies can be seen in similar motifs or patterns, rhythms, words or subjects belonging to various communities. It is seen that there are aspects that can be looked at in composition today, apart from the fundamentals of impromptu practice of folk melodies in Anatolia. However, when this understanding of composition is examined with the aspects accepted by the public, it acts with a master-apprentice relationship. For this reason, it can be said that the old tradition of a community is hidden in new creations with different melodies.

Final voice is of great importance that attract attention in the first of the structures which is in the examinations made on the examples of folk melodies in Anatolia. Due to the

different final voice it has been determined that the second structure moves over the tuning and different tuning. Due to having different tuning, the works are shaped with the timbre or colors used with the help of the attitude (beat patterns of plectrum). These beat patterns of plectrum are not only local but also personal. It is thought that the works shaped by different tuning and beat patterns of plectrum have the same pitch sizes. However, the size of pitches made of maqam, ayak or scale formed by the sequential pitch will differ in pitch degrees. This situation is not disturbing sensory and it can also allow different timbres together with different tuning made for works. However, this situation will not explain the reason for using different tuning and the relationship of different tuning with certain maqams. For this reason, the maqam, ayak or scale will contain differences according to the different tuning made. Thus, maqams, ayak or scales with the same pitch sizes will form different sets within themselves.

The differences in Anatolia folk melodies show themselves not only in the pitches used, but also in the order (different of chord) used. For this reason, although the pitch in the scale in question suggest that a previously known maqam is şeddi (recessed), it is seen that some of the pitch differ in their use according to the degrees of the main scale pitches. For example, the maqam of kurdilihicazkar, which is the wall of a hicazkâr work and decides on the pitch of rast; It is seen that the use of the hicaz pitch together with the kurdi pitch is more important than the pitch grades used in the main makam. For this reason, the strong pitch of the maqam may be of the third degree, and it suggests that more importance is given to the pitches that provide changes in its use. Thus, the importance of naming the makams with a single pitch and the importance of this pitch is particularly emphasized. In maqams are not thought to be effective (a secondary change on same pitch degree), which are thought to be temporary in addition to pitch and type of modes. However, all the different orientations will clearly reveal its difference from modal music that it will make in the same work will give the under maqams of this maqam. Therefore, the basis of the study has been the search for an analysis model that can be made by including all the varying pitches. But in this direction, the aim of the study is to reveal how folk melodies are completely ignored in maqam music, how they reflect the maqam characteristics without the need for any theory. For this reason, although the reasons for this were tried to be explained in addition to examining it under three headings as maqam, ayak or scale a proposal was presented without including the discussions on the subject.

As a result of the analysis, it was determined that there was no consistency in the number of pitches as well as the use of different pitch among the difficulties encountered. For this reason, since a single explanation is needed, it has been thought that the pitch degrees and variables as maqam, ayak or scale can be included in a common classification. Firstly, the decision pitch, then their numbers and then the pitch degrees with the varying pitches were determined. Then, the changed pitch degrees and samples were examined and evaluated in two different classes.

Contrary to the makam music, folk melodies have many works that are not eight and can be considered as a single type of mode. It should not be forgotten that there are examples in these works that show that the *şed* makams can be expressed in different decision pitches, as well as in different eight scales that can be considered simple in makam music today. For this reason, it is thought that all pitches and their variables have an equal importance in order to draw a conclusion from the analysis. In this direction, it has been seen that the variables that change together with the previously determined and determined pitches can be classified from the pitch grades. With this aspect, the study differs from other studies and also reveals its importance. In folk melodies, other than the use of *şed* makams, which are described or shown in makam music, there are examples of different decisions. Especially in fixed-fret instruments such as *baglama*, it becomes a tool to understand the maqam and structure. For this reason, the execution of different tuning in the same decisions is also examined.

Each of the pitches used in the works can be the decision pitch of another work or it can be a strong pitch. For this reason, it can be thought that the emphasis of words will make this a determining feature. However, it will be seen that dance figures will be decisive in non-verbal works. In this case, when the works using the hanging decision are ignored, it will be seen that the first change in the works using the same pitch is made in the degree of the strong pitch. Then the other pitches and pitch degrees changes will be seen. The second change will be in the directions of the expansion parts and the pitches used. Since the change of the strong pitch, the differences in the expansion parts and their directions will affect the maqam as a whole, attention has been paid to the analysis.

Even if the strings containing pitch that can be considered close to each other are ignored as a method, they are also considered as the sizes of the same type of mode from different pitch. For this reason, it has been determined that the type of mode have size differences both in different pitches and within themselves. In these analyzes eight works, which were structured on the basis of type of mode and strong pitches, based on the methods used by theorists before, were also examined. At this point, the first differences were seen that the strong pitch are the third, fourth, fifth and sixth frets of the pitch that make up the scale. Secondly, the existence of undefined simple makams in the makam music in different decision pitch (d, f#, vb. frets) has been determined.

As a result, since there may be examples where each curtain can be strong in unmeasured air, the studies were carried out on measured air. Detected; With the structuring of different type of mode, it was concluded that the type of mode could start from at least two pitch and reach more than three, four, five and six pitch. Secondly, in the analyzes to be made with the decision pitch and the pitch degrees, it will ensure that the curtain and its variables are gathered under a common roof. In this way, the features of the works can be revealed as well as they can be compared over different decision pitch. For this reason, although the sequential pitch sizes in different decisions are thought to be the same sensory, they differ in pitch sizes and strength, movement, etc. It has been determined that it continues in other makam characteristics as well. This proposal is based on some

findings in the literature and based on a certain principle which firstly decision pitch then then it was done by grading the determined pitch degree. It is thought that a classification in this way will enable us to reach the antecedents of the makam, as well as update the features of the makam.

1. GİRİŞ

Makam kuramı üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında; bazı tanımlamaların dokuzuncu yüzyıl öncesinden başlanarak bugüne dek sürdürüldüğü görülmektedir. Tanımlamalarla birlikte on altıncı yüzyıl sonrasında müzik eserlerinin müzik yazısı ile kâğıt üzerinde belli sembollerle ifade edilmesine çalışılmıştır. Son 100-110 yıl içerisinde müzik yazısı (Behar, 2019: 22) ile kayda alınan örneklerin bugünün repertuarını oluşturduğundan kayda alınanlar içerisinde Halk müziklerinin de yer aldığı görülür.

Kuramsal açıdan Halk müziği terminolojisinin son dönemlerde yetersiz olduğu düşünülse de yapılmış çalışmalarda kullanılmayan metotların izlenilmesi gereken eksikleri tamamlamaya bir adım olarak görülebilir. Rauf Yektâ Bey'in 1898 ve 1899 yıllarında İkdâm gazetesine yazdığı yazılarda (Deniz, 2018: 256-257), türkülerin müzik yazısına alınarak yayınlanması konusunda atılımları bulunsa da ilk derleme, toplama ya da tasnif çalışmaları Musa Süreyya yönetiminde gerçekleşmiştir (Yönetken, 1982: 5). 1916 yılında kurulma çalışmalarına başlanan ve 1917'de resmi olarak kurulan Darüelhan'ın kurulmasının ardından (Kolukırık, 2014: 486-488) ilk resmî derlemelerin 1923-1926 yılları arasında yapıldığı bilirse de (Özdemir, 2019: 2133) resmi anlamda ilk derleme çalışmasının bugün "Yurdumuzun Nağmeleri" adlı kitap olarak durmaktadır (Kolukırık, 2012: 802). Bu tarihlerden itibaren derleme çalışmaları 1967 yılına kadar kurumsal olarak sürdürüldüğü (Eke, 2016: 38) bireysel çalışmaların hala sürdürüldüğü bilinmektedir. Bu açıdan derlemeler; yalnız sözlü ya da sözsüz türkülerini kayıt altına alma çalışmaları olmasının yanı sıra kullanılan terimlerin yapılacak olan disiplinin terminolojisine katkı sağlayacağı düşünülebilir. Bunlar dışında Bela Bartok (Sipos: 2000: 10), Hubert Pernot ve Felix von Luschan gibi yabancı etno-müzikologların da ülkemiz ezgilerini fonograf ile kayıt altına aldığı çalışmalar ayrıca incelenmesi (Yavuz-Tahtaişleyen-Önder, 2020) 19-98) gereken kayıtlar olarak görülebilir.

Aktarım ve öğretim olarak Halk müziklerinde üsluplar, tavırlar ya da diğer yapıları usta-çırak ilişkisi içerisinde ilerleme kaydetmiştir. Ezgiler ya da tavırlar, yazılı olmaktan çok, istek, beceri ve hafıza sayesinde yaşatılarak bugüne kadar getirilmiştir. Sözlü bir kültür ürünü olan halk ezgilerinin yayılımı (Özbek, 1994: 64), âşık ya da ozanın müzikal hafızasına veya kültürüne bağlı olarak gelişme gösterir. Bu açıdan hafıza merkezli olan bu eğitimin (usta-çırak) bulunduğu alan ile

birlikte bir başka yere taşınır olması ve değiştirilerek ya da çeşitlenerek geliştirilebilir olması Halk ezgilerini anonimleştirerek bir millete özgü kılmıştır.

Derleme notalarına bakıldığında; müzik yazılarında daha sonraları değişiklikler yapıldığı görülmektedir (Güray, 2017). Bununla birlikte yeni perde değerlerinin yahut eklemelerin yapıldığı bilinmektedir (Özdemir, 2019: 2135-6). Bu değişimler müzik yazısında olduğu gibi (Behar, 2019: 124-141) bugünkü icrada kullanıldığı açık bir şekilde görülmektedir. Bu perde değişiklikleri kişisel becerilerden ve çalgı tınlarından da kaynaklanabilir. Bu durum; temel olarak belirlenen perdelerde yapılacak değişikliklerin, herhangi bir makam ya da ayağı duyumsal olarak etkileyip etkilemeyeceğine dair tartışmalara neden olacaktır. Özellikle Aydın yöresine ait olan “*Bozdoğan Türküsü*”nde olduğu gibi İsmail Hakkı Bey *Müsiki Tekâmül Dersleri* adlı kitabında yaptığı tarife göre bu dizi; hem Arap hem de Türk Çargâhının (Kaygusuz, 2006: 37) özelliklerini taşıdığı düşünülecektir. Eserde ele alınan si ve sib2 perdesinin iki farklı makamın birleşimi olarak dursa da karar perdesinin belirleyiciliği verilecek olan sonuçta etkin olabileceğine işaret edebilir.

Batı müziği kuramında akustik temelli aralık yahut perdelerin, Antik Yunanda Pisagor ve Pisagorcularla birlikte sayı ya da oranlar esas alınarak tanımlandığı bilinmektedir. Makam müziğinde ise aynı gelenek Antik Yunan metinlerinin tercümesi ile El-Kındi (801-873), Farabi (873-950) ve İbni Sina (980-1037) ile birlikte Urmevi gibi (1217-1294) vb. düşünürlerin ele alış biçimleri perde ile birlikte aralıkların sayı ya da oranlarla tanımlanmasını mümkün kılmıştır. Sistemci okul olarak anılan bu grubun bakış açısının yirminci yüzyılda Rauf Yekta (1871-1935) ve sonrasında etkileyerek devam ettiği görülmektedir. Böylelikle ortak bir terminolojide Makam müziğinin de ifade edilmesi mümkün kılınmıştır.

Osmanlı döneminden bu yana tıpkı Halk müziklerinde olduğu gibi usta-çırak metodu ile sürdürülen makamsal müzik geleneğinde makam tanımının; ilk kez on beşinci yüzyılda Abdülkâdir Merâgî (1360-1435) tarafından kullanıldığı düşünülmektedir (Kaçar, 2008: 148). Abdülkadir Merâgî dönemine dek makamlar sedd, devir vb kavramlar ile tarif edilse de neredeyse tüm kaynaklarda karşılaşılan makam kavramının farklı biçimde tanımlanmış olduğu görülür. Bu durum; daha sonraları makam nazariyesi üzerinde çalışan Abdülbaki Nasır Dede tarafından “musiki nazariyat dönemi” adı altında açıkça vurgulanmıştır. “... *Edvar-ı ezman, ebu'l hukema Fisagoras hâkime reside oldukda, hâkimi mezkûr kuvvet-i riyazat ile bu ilm-i musikiyi ihtira eyleyüb, kavanin-i külliye bast eyledi. Badehu, hukemadan Aristo[zen] ve Farabi, vesairlerinden Şeyh Safiyüddin Abdülmümin gibi, irtiyaz ve telahukk-ı efsar ile ziyade eylediler. Fe-amma akdemunun usul-i elhandan tertibatı başkadır (müellifin notu: Bu mahalde usul-i elhandan murad, niseb-i mabeyn-i negamat ve aksam-ı zi'l-erba ve aksam-ı zi'l-hamsedir). Ve kudemanın oniki makam, altı ve bir rivayetde yedi avaze, yirmidört şube ve terkibatı*

namütenahiyedir. Ve kudemaya nisbet ile müteahhirin yine oniki makam, lakin bazısını tard ve yerine yine matrudun ismi ile avazeden ve kendi muhteralarından ahz ve bakisinde başka itibarlar eylediler ve bu evza üzre yedi avaze ve dört şube ve terkibat-ı adide itibar ve ihtira eylediler” (Yarman, 2009: 3).

Nazariyatçıların bu farklı yaklaşımlarından dolayı edvâr kitaplarında makâm, âvâze, şûbe ve terkîb gibi terim tanımları, isimleri ya da sayıları ile birlikte açıklanmasına rağmen, bu terimlerin aynı isim ya da sayı ile verilmediği görülmektedir. Dönemlere göre terimlerin bazıları için yapılan tanım ve isimlerin zamanla değiştiği görülmüştür. Ayak konusunda ise yapılan tanımlamaların genellikle yirminci yüzyılda derleme çalışmalarının ardından olduğu görülmektedir. Bununla birlikte birden fazla anlamının olması, halk ezgilerinde yer alan dizilerin adlandırılması açısından önemli bir problem oluşturmaktadır.

2. MAKAM VE AYAK KONUSUNDA TESPİT EDİLEN TEMEL EKSİKLİKLER

Makam; kavramsal olarak birçok tanıma sahiptir. On beşinci yüzyıldan itibaren edvar yahut risale benzeri kaynaklarda karşılaşılan tanımlamaların ötesine geçememiştir. Yapılan tanımlar üzerinden hareket edildiğinde ortak görüşün temeli; karar perdesi, belirli kurallar çerçevesinde cinsler yardımı ile dizisi, güçlüsü, seyri gibi bazı özellikler içermesidir. Buna rağmen kuramsal olarak makam müziklerinde makamları ifade eden tek bir tanım hala mevcut değildir. Bu nedenle aynı makam gruplarında yer alan tüm makamsal eserlerde ezgilerin kullanılan perde değerleri, usulü, kullanım biçimi (şarkı, semai vb.), seyri, muhtemel ikincil durakları, güçlüsü (güçlüleri) ve genişleme kısımları dâhil tüm perdelerinde geçici olarak aldığı değiştirici işaretler temel alınarak ortak bir tanımlanma yapılması mümkün olacaktır. Böylelikle makamın tüm özelliklerini öğreneceğimiz gibi farklı ifade edilmesinin nedenleri ayrıca incelenmesi gereken konular arasında yer alacaktır.

Makam, Arapça kökenli kâme fiilinden türemiş, ayaküstünde durmak, kalkmak, dikilmek, yükselmek, kaldırmak, dikmek gibi anlamlar taşımaktadır. Aynı kökten, Türkçe’de kavim (akvâm), kayyûm, kıyâm, kıyâmet, kâ’im, ikâme, ikâmet, istikâmet, takvîm, takâvim, mukâvemet gibi kelimelerde kullanılmıştır (Kaçar, 2008: 145). Halk müziği içerisinde sıralı perdelerin oluşturduğu dizi kalıpları ise daha önce Rauf Yekta tarafından 1923 yılında yayınlanan “*Anadolu Halk Şarkıları*” adlı türkü defterlerinde olduğu gibi (Deniz, 2018: 260-264) kuramcılar tarafından tanımlanan makamlardan farklı olarak sonrasında “ayak” adı ile ifade edildiği görülmektedir.

Resim 1. Dârü'l-Elhân Külliyyatı Anadolu Halk Şarkıları 1. Defter, 1926: 13.

Ayaklar, diziler dışında halk müziğinde farklı anlamlar da ihtiva etmektedir. Buna rağmen ayaklar makama karşılık ifade edilse de günümüzde kabul görmemiş bir tanım olarak yer almaktadır. (Yener, 1991: 340). Ayak kelime anlamı itibariyle “herhangi bir şeyin yere basan ve üzerinde durduğu bölümü” olarak tanımlanmasına rağmen “kâfiye vermek, karâr perdesi, yer, zemîn, kalıp ezgi” gibi anlamlarla da ifade edilmektedir (Karaduman, 2014: 589). Bu tanımlar dışında ayak hakkında birçok tanım mevcut olmasının yanı sıra aynı bölgede farklı anlamlarda da (halk edebiyatında) kullanılabileceğini göz ardı etmemek gerekir. Tüm bunlarla birlikte ayak kavramını makam ile bağdaştırılan alan uzmanlarının yanı sıra dizi olarak ayrıca tanımlanmasını düşünenler yer almaktadır (Arel, 1991: 49).

Ayakların bir makam dizisine karşılık olduğu konusunda da yaygın bir fikir vardır. Bu nedenle kimi zaman âşık makamları olarak da ayrıca adlandırılmalarının yanı sıra gelenek mensubu kişilerce kullanıldığı bilinmektedir. Fakat yaygın olarak günümüzde “âşık makamları yerine hava terimi” kullanılmaktadır (Tutu, 2012: 99). Bu nedenle havalarda içerisinde de farklı adlandırmalar söz konusudur. Bununla birlikte makam kavramının, “âşık müziğinde kullanılan makam kavramları arasında farklılıkların” olduğu görülmektedir (Sümbüllü, 2015: 829). Gelenek mensubu kişilerce makam olarak adlandırılan ezgilerin bugünkü makam tanımlarına uygun düşmeyen yönlerinin olduğu tespit edilmektedir. Hatta “*usul değişikliklerinin dahi*” bu tür ezgilerin başka bir makam olarak adlandırılmasına neden olduğu düşünülmektedir (Karabulut, 1995: 56).

Makam ve ayak konusunda yapılan tanımlamalara göre ortak noktalarının olduğu söylemek mümkün olsa da yapısal farklılıkların unutulmaması

gerekmektedir. Buna karşın ortak makam ve ayakların olduğunu da göz ardı etmemek gerekir. Bu nedenle çoğu Anadolu'da icra edilen Türk Osmanlı müziği ile Halk müziği eserlerini belirli bir makam olarak tanımlamak mümkün olsa dahi terminolojik yetersizlik ve yapısal analiz eksikliği bugüne kadar genel bir tanımlama yapılmasını mümkün kılmamaktadır.

Günümüzde makam müziğinde temel alınan dörtlü ve beşli cinslerin ezgisel birleşimleri ile elde edilen sekizli örgütsel perdeleri esas teşkil eder. Makamları tanımlamak için birçok modelin kullanıldığı bilinmektedir. Kullanılan yöntemlerin farklı oluşu, bazı modelleri tespit etme olanağı sağlamaktadır (Öztürk, 2014: 7). Bu modeller; birer kaynak olarak teşkil edilse de devamlılığı ve sürekliliğine bakıldığında değişimlerin olduğu söylenebilir. Bu nedenle biri diğerinin devamı olmanın yanı sıra nazari farklılıklarını ve makamsal (makam, cins isimleri ile birlikte sayılarının) ifade farklılıklarını beraberinde taşımaktadır.

Halk ezgilerinin temel kavramlarına bakıldığında ilk olarak halk tarafından tarif edildiği daha sonrasında tariflerin eksik ya da yetersiz olsa da halk ağzı ile akademik bir dil kazandığı görülür. Bu tür benzerlikler analizler yardımı ile buldukları yerler hakkında fikirler öne sürmemize geleneği anlamamızı sağlar. Yöntem olarak kullanılan usta-çırak ilişkisinde makam yahut ayakların yanı sıra düzen ve akort farklılıklar analiz farklılıkları olarak ayrıca incelenmesi gereken veriler olarak tartışılabilir. Bu açıdan kayıtlar ya da müzik yazıları için Batılı veya yerel müzik insanlarının çabaları ile sınıflandırmaların yalnız yörelere göre yapıldığı (icra açısından fikir veren önemli bir yaklaşımdır) yapısal herhangi bir analizin yapılmadığını düşündürmektedir. Eğitim kurumları daha önceleri bir usta yardımı ile üslup, tavır ya da terminoloji hakkında bilgi sahibi olmuştur. Bu açıdan bakıldığında yapılan çalışmalar her ne kadar eksik ya da yetersiz olsa da tarif edilen temel terimler dayanak noktasını teşkil etmektedir.

Bugün Anadolu halk ezgileri için kullanılan tanımlamalara bakıldığında; âşıklar ve ozanlar dışında uzmanlarca yapılan isimlendirmelerle devam ettiği görülmektedir. Konu özelinde ortak bir noktanın olmaması temel nedenleri arasında tıpkı Türk Osmanlı müziğinde olduğu gibi Halk ezgileri için bugüne kadar yeteri kadar yazılmış herhangi bir edvar ve risale benzeri kaynakların bulunmaması gibi durmaktadır. Bunun dışında Makam müziği kuramına göre incelendiğinde bazı eserlerin yalnız üç, dört, beş, altı yahut yedi perdesinin kullanılması bir makam olup olamayacağını tartışılır kılmaktadır. Temel soru yapılan tariflere göre makamların tüm özelliklerinin genel olarak sağlama şartının olmamasındandır. Bu nedenle yalnız konu uzmanlarının görüşlerinden hareket etmenin yanı sıra analizlere yardımcı olabileceği düşünülen diğer noktalar ayrıca işaret edilmeye çalışılmıştır.

Halk müziklerinde ezgiler genel olarak ayak, makam ve dizi olarak üç ana başlıkta değerlendirilse de tam karşılığını bulamadığı üzerine yapılan tartışmalarla görülmektedir. Bunun temel nedeni; ezgileri yapan yahut türkü yakıcılar olan âşık, ozan vb. kimselerin ayak, makam ve dizi gibi kavramları düşünmemesidir. Buna rağmen halk ezgilerinde; tıpkı makam müziklerinde ele alındığı bir biçimde tarif edilmiş cins ya da makam tarifi olmasa da içerisinde buna benzer yapıları bulmak mümkündür. Fakat tam karşılığı olmayan örneklerin de ayrıca ele alınıp incelenmesi gerekmektedir. Bu temelde makam müziği üzerine yapılan çalışmalarda daha önce kullanılan terimler karşılık bulsa da bulmayanlar için yeni bir dile ihtiyaç duyulabilir.

Halk türkülerinde ezgi kalıbı ya da belirli bir ezgi üzerinde seyri makamın kendisi olup olmadığı tartışılan bir konudur. Bunun dışında yapılan geçici değiştiricilerin hiçbir etkisinin olmadığını, güçlülerinin farklı perdelerle ifade edilmesinin yanı sıra iki farklı güçlü perdesini kullanılabilir olması ve farklı genişleme alanları ile yönünün olmasının yanı sıra genişlemelerde farklı cinslerin varlığı analizlerin yapılmasını açık kılmaktadır. Bu açıdan Anadolu'da bulunan tüm ezgiler makamı tarif etmede bir söz sahibi olabilir. “*Halk bestekârları – makam- hususunda kendilerini bir takım ilmî kuyût ve şuyût ile bağlamadıkları gibi ika’ cihetini de gelişi güzel müsamaha etmişler, hatta iki satırlık küçük bir şarkıda birkaç –makam- ve –ika’- değiştirmeyi bile caiz görmüşlerdir. ... Bunların içinde bazan –makam itibariyle- sabit bir rengi olmayan bazı şarkılara da tesadüf ettik ki bunlara –fılan makamdandır- demek mümkün olamadı*” (Gazimihal, 2006: 84). Bunun temel nedeni ise ilk olarak makam tanımlamalarında halk ezgilerinin göz ardı edildiğini düşündürmektedir. Bugünkü yapılan çalışmalar bunların birer avaze, şube ya da terkip olması düşünülse de yetersiz kaldığı düşünülmektedir. “...âvâze ismi sekiz, beş, altı sesten husule gelenlere konulmuştur; misal olarak bu müellifler [eski nazariyeciler] bizim bu günkü rast dizimizi gerdaniye namile âvâzeler arasında yazmışlardır; mülayim ve müstakil olan bu diziyi on iki makamları sırasında söylemeyüpte âvâzeler arasında bahsedişlerinden onların indinde makam ile âvâzenin hususiyetleri olmadığı anlaşılıyor ...” (Ezgi, 1940: IV: 189). Âvâzelerin birer makam olmadığı yalnız sistemci okul tarafından beste aracı olarak kullanıldığı bilinmektedir (Kutluğ, 2000: 39, 41).

Halk ezgilerinde kullanılan diziler farklılık gösterip belli bir sayıya sahip değildir. Bu nedenle üç perdeye sahip halk ezgilerini bir makam ya da ayak kavramına dâhil etme kesinleşmiş bir konu olarak durmamaktadır. Eski nazariyat temelinde makamlar; bir sekizli daire ya da dizi oluşturulması esas teşkil etmiştir. Fakat oluşum tarzlarında bir düzen içerisinde makamlar, bir sekizli daire ya da diziden ziyade, bağlı buldukları düzen veya ezgi hareketlerine bağlı olacağını düşündürmektedir. Temel olarak alınan ise ses genişliklerinin bir düzen ya da ezgi hareketine bağlı olup olmadığıdır. Bu nedenle bazı makamların yalnız üç perde ile

bazılarının ise sekizli aralığı aşabilecek sınırlılıkla olabileceği düşünülmektedir. Bu durumda dikkate alınan, makamın düzenidir (Öztürk, 2014: 41).

Halk müziklerinde düzen yapılacak olan akorda eş değer olduğundan ortaya çıkan makamların her birinin, bir başka düzende duyum açısından benzer olabileceği görülebilir. Bozuk düzen üzerinde sol ya da re karar perdesine sahip çoğu eser bazı makamların icrasına imkân verse de diğer düzenler üzerinde (misket ya da do müstezat düzeninde hüseyini makamının icrası gibi) bu tür icraların doğru bir şekilde ifade edilemeyeceği bilinir. Bu nedenle her makam tüm düzenlerde icra edilemeyeceğinden düzenlere uygun makamların varlığı söz konusu olabilir. Halk ezgileri belli bir kurama tabii olmadıklarından kullanılan ezgilerin de belirlenmiş bir kuram üzerinden hareket etmediği görülmektedir. Karar perdelerinin farklı olması bir yana tek bir noktadan hareketle tüm diziler tanımlamak mümkün olmayıp düzenler ve uygulanan farklı akort sistemleri ile ifade edilmektedir. Bu düzenlerin belirli bölgelerce kullanımı kişiye özgü olarak değerlendirilebilir. Bunun dışında TRT repertuarına bakıldığında bazı eserlerin ise iki sesli olarak da kayıt alındığı bilinmektedir (Sarisözen, 1944: 6). Bu tür iki ayrı partide yazılmış eserler Tunceli dışında Erzurum ve Erzincan örneklerinde rastlamak mümkündür. Analizler sırasında müzik yazısında dikkate alınacak olan eserin bütünü olacağından belirlenecek düzen makam, ayak ya da dizi konusunda bizlerin fikir sahibi olmasını sağlayabilir.

Makam ya da ayak olarak tanımlanamamasının sebepleri sıralanacak olursa; analizlerde ilk olarak eserlerin belli bir dizi sıralanışına (cinslere) tabii olmaması gelmektedir. Bu nedenle iki perde ile birlikte üç, dört, beş, altı, yedi ve sekiz perdeli örnekler bulunmaktadır. Osmanlı müzik risaleleri ya da edvarlarında makamlar konusunda dikkat çeken iki perde ile birlikte üç, dört ve beş perdeli yapıların da değerlendirilmesidir (Öztürk, 2014: 113-114).

İkincisi, analizlerde belli bir dizi sıralanışı olsa dahi ezgisel hattın çizdiği yapıda güçlü perdesinin derece olarak üç, dört, beş ve altıncı perdelerinin yanı sıra bazı eserlerde iki ve yedinci perdesinin de güçlü özelliği gösterdiği düşünülmektedir. Bu nedenle her birinin göçürülmüş ya da bir bileşik makam olduğu söylenirse de farklı kararlar yer alan örnekler göz ardı edilmemelidir.

Üçüncüsü aynı perdelere sahip eserlerde yeden perdesinin yarım, tam ve kuramda olmasa dahi analizlerde çeyrek perdeleri kullandığı yahut hiçbirini kullanmadığı tespit edilmiştir.

Dördüncüsü; genişleme kısımlarının belli bir sayıda perde kullanmaktan ziyade farklılık göstermesinin yanı sıra her iki yönde de genişleyen ve eksik genişlemelerin olduğunu gösteren örneklerin varlığı söz konusudur. Bunlar dışında karar perdelerinin sahip olduğu perdelere göre iki, üç, dört ya da beşinci

perdelerinde esas karar perdesi yerine asma karar kullanılan örnekler de ayrıca mevcuttur.

Makam ifadesi âşıklık geleneğinde ilk olarak 1946 yılında Pertev Naili Boratav'ın Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği adlı kitabında rastlanır (Sümbüllü, 2015: 830). Bu dizilerin ezgisel hareketinden yola çıkılarak makam olup olmadığının tespiti belirlenecek olan kıstaslarla sağlanabilir. Makam, belirlenmiş perdeler üzerinde belli bir ezgi kalıbı örneğinin seyrine göre yapmış olduğu hareketi olarak da tanımlanmaktadır. Bir anlamda makam bu tür ezgi kalıplarından hareketle yapılan seyir biçimidir (Zeren, 2003: 95). Fakat âşıklar irticalen seçilen konu üzerine irticalen kullandıkları ezgileri ya öğrendikleri, ya da geliştirdikleri ritim kalıpları üzerinden hareket ederek icra ederler. Bu esnada öğrendikleri ezgilerin de seyrinin değişeceğini göz ardı etmemek gerekir.

Halk ezgilerinin günümüz makam müziği nazariyatına göre bire bir karşılık bulmadığı birçok kez dile getirilmiştir (Öztürk, 2009: 137). Halk müziği eserleri içerisinde kullanılan perdeler herhangi bir kuram çerçevesinde şekillenmediklerinden ezgilerle bütünleşen perde yapılarının bir dizisi olduğu varsayılabilir. Türkü yapıcılara bakıldığında ne bir kuram, ne bir perde, ne de bir makam üzerinden hareket ederler. İrticalen yapıldıklarından bilmedikleri bu terimler karşısında ozan veya âşık yalnız sahip oldukları bilgi ve birikimden hareketle yenilebilir ya da geliştirilebilir ezgiler meydana getirir. Ezgiler geleneğin devamı olabileceği gibi farklı yaklaşımları da ihtiva edebilir.

2.1. Halk Ezgilerinde Ayaklar ve Eksiklikleri

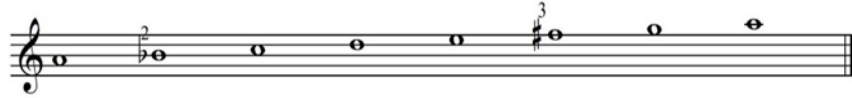
Ayak ve makam konusuna uygun örnekler incelendiğinde tanımlanmamış ayaklarla birlikte cinslerin olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte yalnız makama uygun sekiz sesli örnekler alındığında bazı perdelerde yapılan geçici değişikliklerin yanı sıra iki, üç, dört, beş, altı ya da yedi perdeli örnekler göz ardı edildiği görülmüştür. Bu doğrultuda daha önce ortak görüşten hareketle belirlenmiş on yedi ayak üzerinden incelemelere başlanılmıştır.

İlk olarak edebiyat alanında da tanımı bulunan maya ayağı örnekleri incelendiğinde perdeler açısından hüseyini beşlisi ile benzer olduğu tespit edilmiştir. Bu ayak yalnız belirlenen perdeler ile sınırlandırıldığından bu perdeler dışında kalanları ve karar perdeleri farklı olanları için herhangi bir tanımlama yapılmamıştır. Cinsler açısından bakıldığında ise hepsinin olmasa da bazılarının tanımlanmış olduğu görülmektedir. Bunlar dışında karar perdeleri farklı olanlar için de herhangi bir tanımlamanın yapılmadığı görülmüştür.

Şekil 1. Maya Ayağı.

Hüseyini ayağı veya Divan makam dizisi (Ekici, 2009: 35) olarak ele alınan örnekler incelendiğinde ise perdeler açısından Hüseyini, Muhayyer, Gülizar ve Tahir makamları ile benzer olduğu görülmektedir. Fakat Hüseyini ayağı için inici durumda alınan fa#3 perdesi çıkıcı durumda natürel olmaktadır. Bu durumda yalnız fa perdesi için diyez ya da natürel alanlar için herhangi bir ayak adı verilmemiştir. Bunlar dışında sib2 perdesi yerine si veya sib3 perdeleri ile birlikte karar perdeleri farklı olanlar için de herhangi bir tanım bulunmamaktadır.

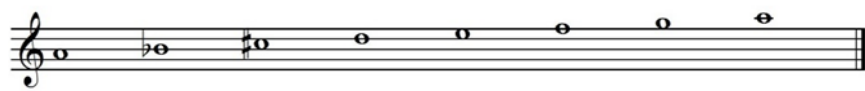
Şekil 2. Hüseyini Ayağı.

Engin hüseyini ayağı olarak ele alınan örnekler incelendiğinde perdeler açısından tıpkı Hüseyini, Muhayyer, Gülizar ve Tahir makamları ile benzerdir. Hüseyini makamı ile benzer olan engin hüseyini ayağı için inici durumda alınan fa#3 perdesi çıkıcı durumda natürel olmanın yanı sıra çıkıcı yönde la-sib2-do-re (uşşak dörtlüsü) perdeleri ile genişlemektedir. Tıpkı hüseyini ayağında olduğu gibi yalnız fa perdesi için diyez ya da natürel alanlar için herhangi bir ayak adı olmadığı gibi bazı eserlerin inici ya da her iki yönde genişlediği tespit edilmiştir. Bunlar dışında sib2 perdesi yerine si veya sib3 perdeleri ile birlikte karar perdeleri farklı olanlar için de herhangi bir tanım olmadığı gibi inici ya da çıkıcı yönde genişlemenin belli bir sabitlikte olmayıp farklı perdeleri kullandığı görülmektedir.

Şekil.3 Engin Hüseyini Ayağı.

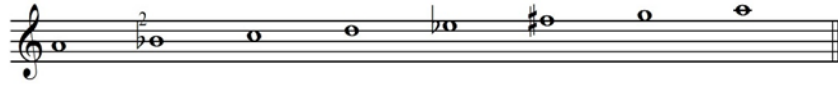
Garip ayağı olarak ele alınan örnekler incelendiğinde perdeler açısından Humayun makamı ile benzer olduğu görülmektedir. Garip ayağında fa# ve sol# perdeleri alanlar için herhangi bir ayak adı verilmemiştir. Bunlar dışında karar perdeleri, perde sayıları farklı olanlar ve inici yönde genişleme perdelerine sahip örnekler için herhangi bir tanımlama bulunmamaktadır.

Şekil 4. Garip Ayağı.

Âşık Kerem'e ait olduğu düşünülen (Özbek, 1998: 111) ve Kerem ya da Engin Kerem ayağı olarak ele alınan örnekler incelendiğinde perdeler açısından Karcıgar ve Basit Suzinak makamı ile benzer olduğu görülmektedir. Bunun dışında Uşşak, Bayati, Hüseyini, Muhayyer, Neva makamlarına karşılık bulunmaktadır. Tatvan makam dizisi (Ekici, 2009: 37) olarak adlandırılan bu iki ayakta, karar

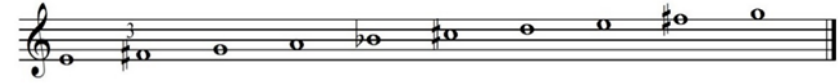
perdeleri farklı olanlar ve si natürel perdesi alanların yanı sıra çıkıcı yönde genişlemeye sahip örnekler için herhangi bir tanımlama bulunmamaktadır. Bunun dışında Kesik Kerem Ayağına uygun örnekler bulunamamıştır. Fakat bu ayağa benzer iki örnek tespit edilmiş olsa da tanımlanmış diziye uygun kırık hava mevcut değildir. Örneklerden birinin ikinci ve altıncı perdesinde geçici olarak değiştirici aldığı tespit edilmiştir. Bu ayak çok dikkatli incelendiğinde sol perdesi ana karar perdesi gibi durmaktadır.

Şekil 5. Kerem Ayağı.

Şekil 6. Engin Kerem Ayağı.

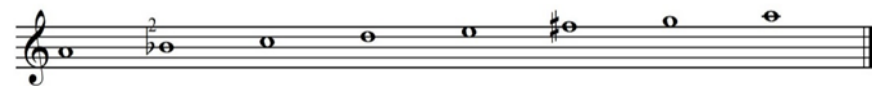
Şekil 7. Kesik Kerem Ayağı.

İbrahim ayağı tıpkı Engin Hüseyini ayağı ile benzerlik taşımakta olup aynı zamanda uzun hava ve kırık hava icrasını bir arada taşıyan Elezber makam dizisi (Ekici, 2009: 36) özelliklerine sahiptir. Bu ayağa benzer dizilerde si ve fa perdesinin farklı perde değerleri almanın yanı sıra inici ve her iki yönde genişleyenleri için herhangi bir tanım bulunmamaktadır.

Şekil 8. İbrahim Ayağı.

Lavik ayağı Hüseyini ayağı ile benzerlik gösterse de fa perdesinin aldığı perde değeri ile farklı olduğunu göstermektedir. Bu ayağa benzer dizilerde si ve fa perdesinin farklı perde değerleri almanın yanı sıra genişleme kısımları olanlar için herhangi bir tanım bulunmamaktadır.

Şekil 9. Lavik Ayağı.

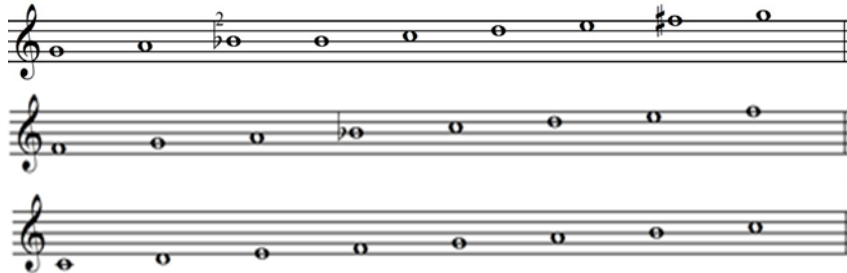
Türk halk müziğinin bir uzun hava türü olan Bozlak, Orta Anadolu, Doğu Anadolu'nun batısı ile Batı Anadolu'nun doğu kesimi ve Çukurova'nın bulunduğu geniş bir alanda kullanılmaktadır (Özbek, 1998: 31-32). Bozlak ayağı dizisine göre benzer bir makam yapılanması tespit edilememiştir. Fakat bu ayağa benzer ikinci,

beşinci ya da altıncı perdesinde geçici olarak değiştirici alanlarla birlikte inici, çıkıcı veya her iki yöne genişleyen örnekler bulunmaktadır. Bununla birlikte çoğu bozlak olarak tabir edilen uzun havalarda bu dizinin dışında yapılanmalar göz ardı edilmiştir.

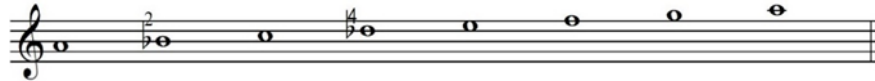
Şekil 10. Bozlak Ayağı.

Müstezat ayağı olarak ele alınan örnekler incelendiğinde perdeler açısından sol perdesi kararlı Rast, fa perdesi kararlı Acem aşiran, do perdesi kararlı olanlar ise Çargâh makamı ile benzer olduğu görülmektedir. Sol perdesi kararlı dizilerde lab, si, sib, do#, reb2, mib fa#3 ya da fa perdesi, do perdesi kararlı dizilerde ise mib, fa# ya da sib perdesi alanlar için herhangi bir tanım bulunmamaktadır. Fa perdesi kararlı tanımlanmış müstezat dizi için herhangi bir örnek tespit edilememiştir. Bunlar dışında her bir müstezat ayağı için inici, çıkıcı ya da her iki yönde genişlemeye sahip diziler için ayrı bir tanımlama bulunmamaktadır.

Şekil 11. Müstezat Ayağı.

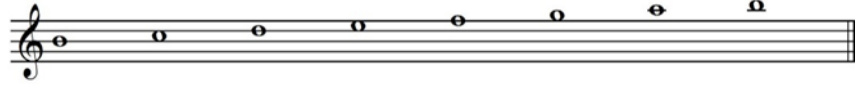
Kalenderi ayağı olarak ele alınan örnekler incelendiğinde perdeler açısından Dügâh, Küçek ve Muhayyer Sünbüle makamına benzer olduğu görülmektedir. Dizisine göre bir yapılanma tam olarak tespit edilememiştir. Fakat bu ayağa benzer dört, beş, altı ve yedi perdeli örnekler mevcuttur. Bunun dışında dördüncü perdesinde geçici olarak değiştirici alanlarla birlikte inici yöne genişleyen örnekler bulunmaktadır.

Şekil 12. Kalenderi Ayağı.

Azeri ayağı olarak ele alınan örnekler incelendiğinde perdeler açısından makamsal bir karşılık bulunmamaktadır. Dizisine göre bir yapılanma, tam olarak tespit edilememiştir. Fakat bu ayağa benzer beş, altı ve yedi perdeli örnekler

mevcuttur. Bunun dışında beşinci perdesinde geçici olarak değiştirici alanlarla birlikte inici yöne genişleyen örnekler bulunmaktadır. Bu ayak için tarif edilen perdeler dışında herhangi bir perdesinde arızı işaret alanların bazılarında makamsal tanım (Nişabur makamı gibi) olsa da tümü ayrıca bir tanım bulunmamaktadır. Ülkemizin Kuzeydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgesinin batı kesimlerinde görülen bu ayak için ayrıca makam tanımı kullanıldığı bilinmektedir (Şenel, 1991: 554).

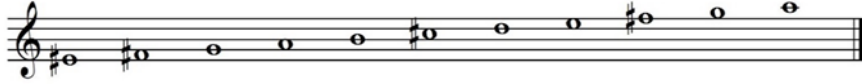
Şekil 13. Azeri Ayağı.

Yörük ayağı olarak ele alınan örnekler incelendiğinde perdeler açısından Nikriz makamına benzer olsa da tam karşılığı bulunmamaktadır. Dizi incelendiğinde üçüncü, dördüncü ve yedinci perdesinde geçici değiştirici almaktadır.

Şekil 14. Yörük Ayağı.

Misket (Karanfil) ayağı olarak ele alınan örnekler incelendiğinde perdeler açısından Rahatü'l Ervah ve Ferahnak makamına benzer olsa da tam karşılığı bulunmamaktadır. Dizi incelendiğinde do perdesi natürel olan eserler için bir tanımlama bulunmamaktadır.

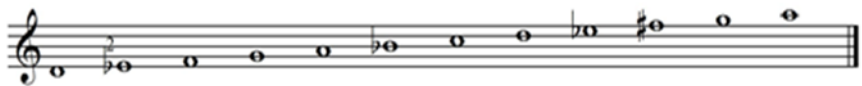
Şekil 15. Misket Ayağı.

Çubuk Uzun (Çiçekdağı) ayağı olarak ele alınan örnekler incelendiğinde perdeler açısından Lalegül, Sultani Segâh, Şerefnüma, Anbür Efşan gibi makamlara benzer olsa da tam karşılığı bulunmamaktadır. Dizi incelendiğinde inici yönde olan genişleme kısmına ait perdelerinde geçici olarak değiştirici almaktadır.

Şekil 16. Çubuk Uzun (Çiçekdağı) Ayağı.

Fidayda ayağı olarak ele alınan örnekler incelendiğinde perdeler açısından Lalegül, Sultani Segâh, Şerefnüma, Anbür efşan gibi makamlara benzer olsa da tam karşılığı bulunmamaktadır.

Şekil 17. Fidayda Ayağı.

3. TARİHSEL/TERMINOLOJİK EKSİKLİKLER VE GEREKSİNİMLERE GÖRE YAPILABİLECEK BİR SINIFLANDIRMA ÖNERİSİ

Perdeler açısından makamsal ezgilerden beklenen, belirli perdeler üzerinde konumlanmaya ve belli bir perdede bitişe sahip olmayı gerektirmektedir. Perde derecelerine göre sınıflandırma yapılmasının temel nedenleri arasında ilk olarak geçici değiştiricilerin bir makam özelliği olup olmadığının tespit edilmemesidir. İkinci olarak bazı örneklerin güçlü kabul edilebilecek perdelerinin farklı derecelerde ikinci bir karar kılması ve bazılarının ise genişleme kısımları ile birlikte ana perdelerinde farklı değiştirici (Çiçekdağı ve fidayda ayağı gibi) almasından kaynaklanmaktadır. Genel olarak üç, dört, beş ve altıncı perdelerinin güçlü olduğu tespit edilen örnekler dışında asma karar olmayıp nadir de olsa özellikle uzun havalarda ikinci ve yedinci perdesinde duraklama ya da dinlenme yapan örnekler de bulunur. Bunun dışında tespit edilen perdeler üzerinde karar perdesi belirlenenlerle birlikte düzenlerinin de göz ardı edilmemesini düşündürmektedir.

“*icrâ erbâbi nezdinde perde on iki makam olup Araplar bunları ‘şüdûd’ [şedler/diziler], Acemler ise ‘perde’ ve ‘makam’ diye adlandırmıştır. Bunlara ‘meşhur devirler’ de derler. Bilindiği gibi her birine, hususi bir isim de verilmiştir*” (Öztürk, 2014: 9). Perdeler önem arz ettiklerinden tarihsel olarak tüm nazari çalışmalarının da başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Bu nedenle yapılan nazari açıklamalar ve çalışmalarda ilk olarak perdenin dolayısı ile makamın önemi vurgulanmaktadır.

Makam tarihinde perde adlarında belli başlı yollar izlenilmiştir. Hatta düzenlerin de halk kültürüne çalgı pozisyonları açısından ihtiva ettiği saptanabilir (Öztürk, 2014: 43-46). Tek bir perdenin merkez olması yalnız karar perdesine değil, aynı zamanda düzenin (akorduna) kurulumuna ve bu düzenler üzerinde konumlanan perdelerle birlikte makamların keşfine büyük ölçüde yardımcı olabilir. Eski nazari kuramlarında perdeler ağaz (ses verme) durumlarına göre sıra sayılarına (pençgah, şeştgah vb.) göre daha sonra ise özel isimlerle makam olarak (neva, hüseyini vb.) ifade edilmişlerdir. Bu perdeler ya da makamlar, karar perdeleri (re, mi, fa, fa#, sol, la, hatta sib2, si, do, do# ve re) ve düzenlerin (re, mi, fa, fa#, sol, la, si, do ve re) aynı perde büyüklüklerini içermemesinden dolayı modlardan uzaklaşmaktadır.

Bağlama icrasında eserler; bağlamada bulunan tüm pozisyonlarda icra edilme imkânına sahip olsalar dahi, duyumsal (ifade ediliş tarzı) olarak aynı olduğunu söylemek güçtür. Düzenler; belli bir uyumu karar perdesine göre sağlar. Herhangi bir düzen içerisinde yazılmış bir eseri bozuk düzende icra etme imkânı

olsa da tının değiştiği çok açık bir şekilde görülecektir. Düzeni sağlayan en önemli faktörlerden biri karar sesi olup icracıyı belli perdelerde soluklanmasını (uyumlu aralıklarda) ve güzel olanı ortaya koymasına yardımcı olmaktadır. Batı müziğinde armoninin sağladığı güzellik halk müziklerinde düzen ile karşılık bulur. Bu nedenle sadece duyum ile hareket edilerek neredeyse birbirine benzer makamlar tespit edilebilir. Fakat düzenin farklı olması makamı etkileyeceğinden bu şekilde farklı düzenlere aktarılan ezgiler için yapılan duyumsal analizler bazen güvenilir bir lt olmayabilir. Aşağıda motifleri birbirine benzer kararları farklı olan “*Testi Doldurdum aydan*” ve “* Güzel Oturmuş İşkambil Oynar*” adlı eserler incelendiğinde; aynı düzende dahi matematiksel hesaplamalarla bu farklılıkların tespit edilmesi ile sıralı perdelerin bir başka karar gcrldğnde olan farklılıkları kuramsal olarak ifade edilebilir.

Resim 2. Motif rneği.

Tablo 1’de motiflerin benzerliği dışında değerleri verilen aralıkların kulağın duyum yetisini rahatsız etmeyecek şekilde yakındır. Aynı düzen içerisinde iki farklı kararlı olan motif örneğinde do# perdesi günümüz bağlamasının beş koma değerinde alınmıştır. Eğer  koma (256 sent) değerinde alınsa idi bu aralık bölünmesi duyum olarak rahatsız etmediği ifade edilse dahi farklılığı belirgin bir biçimde ortaya çıkacaktır. Bu durumda hicaz cinsine benzer olan bu motifin hicaz cinsine benzer birden fazla bölünme şeklinin olacağını göstermektedir. Düzenlerin ilk olarak önemi bu tür motiflerle beraberinde gelen tüm cinslerin farklılıklarına işaret etmektir.

Tablo 1. Oranlar.

Perdeler	Testi Doldurdum aydan		Perdeler	 Güzel Oturmuş İşkambil Oynar	
	Tel Boyu	Sent		Tel Boyu	Sent
La		99	Sol		
	18/17			35/33	102
Sib		309	Lab		
	4319/3613			6/5	306
Do#		90	Si		
	19/18			18/17	99
Re		204	Do		
	9/8			9/8	205

Mi			Re		
		702			712

“Makam konusunun salt dörtlü-beşli eklemlenmelerle açıklanmasındaki önemli yetersizlikleri ayrıntılı şekilde ele alıp; aslında çoğu makamın, “yapısal” eklemlenmiş bakımından ezgisel beşlilerde “4+2”, “2+4”, “3+3”; sekizlilerde ise “4+5”, “5+4”, “3+4+3”, “3+3+4”, “4+3+3” gibi seçeneklere de sahip olduğunu açık bir şekilde göstermiştir” (Oransay, 1966: 62). Bu açıklamadan hareketle tüm eserlerde mevcut bulunan ve kullanılan perdelerin bu tür eklemlerinin olabileceği ihtimali göz ardı edilmemelidir. Bu nedenle bir nazarıda tüm repertuar içerisinde bulunan (yazılı eserler olarak) perdelerin bir fikir aracı olacağı ve dikkate alınması gerektiği düşündürmektedir. Böylelikle; sekizli olan makam, ayak ya da dizinin sekizlisi olmayan eserlerle bir bağlantısı olduğu yahut kullanılacak olan düzenin belirlenmesinde önemli bir ölçüt olabileceği söylenebilir. Tablo 3’de yer alan örnekler incelendiğinde perde sayılarına bakılmaksızın her biri için aynı makam denebilir. Fakat küçük bir değiştirici işaret aldığı zaman yeni fikirler öne sürülebilir.

Tablo 3. Örnekler.

Üç Perdeli	Dört Perdeli	Beş Perdeli	Altı Perdeli	Yedi Perdeli	Sekiz Perdeli
La-sib2-do Siverek Yaş Üzümü (Diyarbakır)	La-sib2-do-re Gidiyor Musun Yarım (Çanakkale)	La-sib2-do-re-mi Ay Doğar Sini Sini (Eskişehir)	La-sib2-do-re-mi-fa Armut Dalda Dik Durur (Sakarya)	La-sib2-do-re-mi-fa-sol Dağdan Keserler Meşeyi (Eskişehir)	La-sib2-do-re-mi-fa-sol-la Çay Başına Bostan Ektim Yayıldı (Antalya)
Do-re-mi Evlerinin Önleri Sarı Karınca (Balıkesir)	Do-re-mi-fa Elinde Süt Küleği (Kayseri)	Do-re-mi-fa-sol Hambar Altı Kum Altı (Balıkesir)	Do-re-mi-fa-sol-la Mendili Astım Tele (Bilecik)		Do-re-mi-fa-sol-la-si-do Taşköprü Zeybeği (Kastamonu)
	Sol-la-si-do Mavi Çuha Giymiş Konakta Gezer (Tokat)	Sol-la-si-do-re Gelin Çıkma Kiraza (Artvin)	Sol-la-si-do-re-mi Vişne Dalı Eğilmiş (Balıkesir)	Sol-la-si-do-re-mi-fa Denizde Urganım Var (Bursa)	Sol-la-si-do-re-mi-fa-sol Sıra Sıra Siniler (Çanakkale)

Halk ezgileri örnekleri üzerinden yapılan incelemelerde; dikkat çeken yapıların başında karar sesi büyük bir önem arz etmektedir. Karar sesinin farklı olmasından dolayı ikinci yapının düzen ve akortları üzerinden hareket ettiği tespit edilmiştir. Örneğin Antalya Türküsü olan “Çekemedim Akça Kızın Göçünü” adlı eser do kararında çalınmak istendiğinde akort değişikliğini duyumsal olarak ihtiyaç

duyacaktır. Bu nedenle bu şekilde icra edilen do kararlı eserler yahut sol kararlı eserler aynı düzenin makamları olarak ayrıca tartışılması gereken bir konu haline gelecektir.

Eserler, sahip oldukları düzenin akort yardımı ile tını yahut renklerini kullanılan tavırla şekillendirmektedir. Bu tavırlar yöresel olmanın yanı sıra kişisel olarak da ayrı bir özellik taşımaktadır. Düzenlerle şekillenen eserlerde aynı perde büyüklüklerine sahip olan makam, ayak ya da dizi perdelerinin büyüklük dereceleri, yapılan akort ile farklılıklar gösterecektir. Bu durumda kulak duyumsal olarak rahatsızlık vermese de yapılan düzen ya da akorttan dolayı tınların buna müsaade etmeyeceği görülecektir. Bu nedenle yapılan düzene göre makam, ayak ya da dizi farklılıklar ihtiva edecektir. Böylelikle aynı perde büyüklüklerine sahip makam, ayak ya da diziler kendi içerisinde bulunan cinslerin büyüklüklerinin farklı olmasına neden olacaktır. Bunun yanı sıra hiç düzen değiştirilmeden eserin sahip olduğu akort üzerinden de hareket edilse dahi makam, ayak ya da dizilerin perde büyüklüklerinde farklılıklar olabilir. Kısacası la üzerinden bozuk düzende akort edilen ve hüseyni olarak tasarlanan bir makamın sol ya da re perdesi üzerinden aynı akort ile çalındığında oluşan tını değişikliği duyum açısından fark edilecektir. Bunun temel nedeni armonikler olup her perdenin temel bir ses gibi hareket etmesinden dolayı düzen ile birlikte yapılan akordu etkili kılmaktadır. Armonikleri harekete geçiren ise yöreye özgü kullanılan (tezeneli ya da tezenesiz) tavırlardır. Fakat aynı düzen içerisinde farklı akort yöntemleri kullanılan eserlerin rahatsız etmediği de görülebilir. Bu şekilde büyüklükler sahip tüm perdeler ayrıca tartışılması gereken bir konu olarak durmaktadır. Çünkü karar perdesi farklı olanın aynı makam ile ifade edilmesinin doğru olup olmadığı şed makamlar açısından günümüzde tartışmalı olduğu ortadır (Harmancı, 2013: 27-32). Genel farklılık ise büyüklükleri aynı olan makamların seyrinin farklı olmasının makamı farklı kıldığıdır.

Ezgiler bağlı buldukları merkez olan karar etrafında hem inici, hem çıkıcı hem de her iki yönde genişlemektedir. Karar perdelerinin, düzenin ve akortların farklı olması her bir perdeyi yapılan icraya göre merkez kılabileceğinden dolayı perdelerin önemli olduğunu göstermektedir. Bu durumda perdeler ve ezgiler içerisinde kullanılan her bir perdenin de önemi ortaya çıkacağından karar perdesinden itibaren her bir perde sıra sayısal olarak derecelendirilebilecektir. Bu perdelerin yalnız birinden yapılacak bir değişiklik duyumsal etkiyi etkileyeceğinden hangi perde derecesinde değişiklik olduğu tespit edilebilecektir. Böylelikle perdeler derece özelliği aldığından; yapılacak değişikliklerin her birinde bu özellikten yararlanılabilecektir.

Eserlerde kullanılan perdelerin her biri sıralı bir şekilde ele alındığında bir başka eserin karar perdesi olabileceği gibi güçlü perdesi de olabilir. Bu yönü ile modal bir özellik göstermiş olsa da modal müzik demek mümkün olmamaktadır.

Bu nedenle söz vurgularının bunu belirleyici özellik kılacağı düşünülebilir. Fakat sözsüz eserlerde dans figürlerinin belirleyici olacağı görülecektir. Bu durumda aynı perdeleri kullanan eserlerde asma kararlı eserler göz ardı edildiğinde ilk değişikliğin güçlü perdesinde, ikinci değişikliğin ise genişleme kısımlarının yönlerinde ve genişleme kısımlarında kullanılan perdelerde olacaktır. Bu açıdan tespit edilen eksikliklerden ayak, makam ve diziden hareketle bir yöntem belirlenmiştir. İzlenen yol içerisinde birinci olarak mevcut müzik yazıları tercih edilmiştir. Perdelerin bir şekilde uyarlanarak belli işaretlemelerle perde yüksekliklerinin ifade edilmesi birçok açıdan yetersiz olmasına rağmen, bilimsel çalışma için vazgeçilmez olan müziğin bir kaydını verir (Haydon, 1946: 221). İkinci olarak ise icra örnekleri ele alınmıştır. Geleneksel metot içerisinde usta-çırak ilişkisi ile yapılan ezgisel hareketlerde kullanılan dinamikler (hatta perde ve düzenler) değişken olsa da mukayeseler için olumlu yöntemleri ihtiva eder.

On sekizinci yüzyıldan itibaren karar perdesinin önemli bir unsur olduğu görülür (Öztürk, 2014: 9). Karar perdesini güçlü kılan esasında aynı karar perdesinin eserlerde oktavı ya da beşlisinin birlikte kullanılması ile tetiklenen ve nazariyatçıların da bir konusu olan uyum meselesidir. Bu nedenle eserlerde karar perdelerine göre ardından gelen perdeler çıkıcı olarak sıralanmıştır. Ezginin başlangıç ses perdesinin hareketi ne olursa olsun son noktası karar perdesi olduğundan karar perdesi en nihai nokta olarak kabul edilmiştir. Perde sayısına göre sekizli (oktavı) olmayan örneklerde genişleme pest tarafa, olanlarda ise hem pest, hem tiz, hem de her iki yönde genişleyen örnekleri tespit edilmiştir. Perde sayısına göre perde derecelerinde geçici değiştirici alanlar ayrıca sınıflandırılmıştır. Tüm bu işlemler sonunda eserler tek-tipli ezgi örnekleri, İki-tipli ezgi örnekleri, çok-tipli ezgi örnekleri ve herhangi bir ezgi örneği olup farklı perdeleri karar kılanlar olarak dört ana başlık tespit edilmiştir. Bunlar dışında ayrıca yeden perdelerinde de değiştirici alan örnekler de mevcuttur.

Tek tipli ezgi örnekleri karar perdesi üzerine ardışık olarak sıralan perdelerin sabit (herhangi bir perdesinde yeniden bir değiştirici almayanları) olup olmamasına göre değerlendirilmeye alınmıştır. Sabit olduğu tespit edilen örnekler tek tipli ezgi örnekleri altında (genişleme kısımları ayrıca yazılarak) incelenmiştir.

İki tipli ezgi örnekleri karar perdesi üzerine ardışık olarak sıralan perdelerin herhangi bir perdesinde değiştirici olup olmamasına göre değerlendirilmiştir. Bazı makamlar içerisinde makama özgü olmayan perdelerin kullanımı makamı değiştirmeyeceği düşünülmektedir (Karadeniz, 1984: 98). Buna rağmen bazı perdeler arasında perdelerin bulunduğunu ve bu perdelerin makamın havasını değiştireceği on beşinci yüzyıl sonlarında Kadızade Tirevî tarafından ifade edilmiştir (Uygun, 1990: 32). Bu açıdan ele alındığında perdeler arasında herhangi bir değişim ya da değiştirici kullanmanın makamın kimliğini değiştirmediği

düşünülse de bu makamın esasının hangi makam teşkil ettiğini söylemek güç olacaktır. Fakat tam perde arasında bulunan perdelerin, on sekizinci yüzyılda açıklanması gereken perdeler olarak makam konusunda ayrı bir önem arz ettiği ortadadır. Bu nedenle nazariyeler arası farklılıkların konuyu karmaşıklaştırdığı ve güvenilirliği sorgulayıcı hale getirmektedir.

İki tipli ezgi örnekleri karar perdesi üzerine ardışık olarak sıralan perdelerin herhangi iki veya daha fazla perdesinde değiştirici olup olmamasına göre incelenir. Farklı perdelerde karar verenler ise günümüz terminolojisine göre asma ya da askı kararlı olarak incelenir. Bu tür kararlı eserlerin dahi tek, iki ve çok tipli ezgi örneklerinin özelliklerini içerdiği tespit edilmiştir.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Ayaklar konusunda tanımlamalara bakıldığında; isimlendirmelerin karar perdelerine göre ve dizinin ilk dört perdesinden hareketle yapıldığı görülmektedir. Bu nedenle sekiz perdeli bir diziden ziyade sayıca fazla olan dört, beş, altı ve yedi perdeli dizilere göre isimlendirilmiş gibi durmakta olup sekiz perdeli olarak gösterilen dizi söz konusu ayağın yalnız havasını yansıtmaktadır. Bazı ayak örnekleri için oktavını tamamlayan eserler yok denecek kadar azdır. Bazıları ise bölgelerden ya da eserlerden yola çıkılarak isimlendirilmiş gibi durmaktadır.

Halk ezgilerinin bazılarını basit, şed (göçürülmüş), ya da birleşik makam türleri içerisine yerleştirmek mümkündür. Perde sayıları göz ardı edilmesine rağmen aynı perde dizilerine sahip eserlerin seyir, güçlü, yeden perdesi ve genişleme kısımlarının yapılan farklılıklar ile halk ezgilerini tanımlanmış makam dizilerinden uzaklaştırmaktadır. Bunun dışında bozlak ayağı gibi tam olarak makamsal tanımlanamayan diziler gibi bazı eserlerin genişleme kısımları tıpkı bu ayakta olduğu farklı cinslerle yapılmaktadır.

İncelemeler esnasında tespit edilenler; sekiz perdeli (oktavı tamamlamayan diziler) olmayan iki, üç, dört, beş, altı, yedi perdeli diziler, yeden perdesi olan ya da olmayanlar, güçlü perdesi değişenler ya da olmayanlar (özellikle üç, dört ve beş perdeli örnekler için), yalnız inici yönde genişleyenler (özellikle üç, dört, beş, altı ve yedi perdeli örnekler için), yalnız sekiz perdeli olanlar ile birlikte genişleme kısmında inici, çıkıcı ya da her iki yönde genişleyenler, belirli bir sayıda perde sahip olup kararı farklı olanlar, belirli bir sayıda perde sahip olup kararı iki, üç, dört veya beşinci perdesi olanlar (asma kararlı örnekler), sekiz perdeli olup oktavı farklı olan ve belirli perdelerinde geçici olarak değiştirici alan örnekler ile karşılaşmıştır.

Halk müziğinde düzenler kişi ya da yöreye özgü olarak değişiklik göstermektedir. Bu âşık ya da ozanın insiyatifi dışında beğeni ile kalıplaşmış ve yörenin tavrına, üslubuna, oyununa göre şekillenebilir. Bir anlamda düzen; tıpkı türkülerde olduğu gibi başka yörelere ya benzer, ya da tıpatıp uygunluk sağlayabilecek kalıpları alabilir. Böylelikle başka yörelerce benimsenmiş ya da

kullanılmış olup olmadığı tespit edilebilir. Bu durum; halk ezgilerinin taşınırken düzenini de beraberinde getirdiğini düşündürmektedir. Düzenler ezgilerin dolayısı ile akordunu, tavrı ile beraberinde taşıyabilir. Burada belirleyici olan hafıza olduğundan uygunluk gösterebilecek farklı akortların, taşınan ezgilerle birlikte büyüklük olarak perdelerini etkileyerek aynı makam benzerlerini oluşturabileceği ihtimalidir. Halk ezgilerinde karar ve düzen, perde büyüklüklerini dolayısı ile perdenin önemini ortaya koyacaktır. Aynı aralık kalıplarına sahip perdelerin çeşitli büyüklüklerle ifade edilmesinin ve aktarım esnasında karar perdesinin değişmesinin ya da göçürülmüş olmasının temel nedenin bu olduğu sonucu çıkarılabilir. Bu tür benzerliklerle saptanan makam takımları (aileleri) ya da cinsleri, makamları sınıflandırma da belirleyici rol olacağı gibi düzene ait makamların olup olmadığı hakkında fikir sahibi olmamızı sağlayabilir.

Halk ezgileri kişisel olmasının yanı sıra yöreye özgü özel sıralı perde yapılanmasına sahiptir. Bu sıralı perdeler yöre özellikleri dışında kişisel becerilerle farklı ifadelere sahip olabilir. Bu nedenle bugüne kadar yapılan tanımlamalar dışında herhangi bir terminolojik tanımlama yapılamamaktadır. Fakat tespit edilen eksiklikler üzerinde hareketle halk ezgilerini sınıflandırmak için ilk olarak karar perdesinin belirlenmesi öncelik arz etmektedir. Karar perdesi belirlenen örnekler perde sayılarına göre perde dereceleri ile sınıflandırılmalıdır. Perde dereceleri ile yapılan sınıflandırılmada geçici olarak değiştirici alan örnekler belirlenmelidir. Bu doğrultuda iki ana ilke doğrultusunda sıralı perdeler sınıflandırılabilir. Her bir örnek sahip olduğu ezgisel hareketlilikle; karar yahut perdelerine göre belli bir bölgeyi işaret etmediğinden bu iki temel ilke altında toplanan diziler için ortak bir dil kullanılmış olacaktır. İkinci olarak eserin düzen ve akordu tespit edilmelidir. Bunun dışında makam müzikleri birer perde müziği olduğundan perdelerin çizdiği ezgilerin birer perde müziği olduğunu unutmamak gerekir. Bu yüzden makam ve ayak konusunun yetersiz olduğu noktalarda her bir perdenin hem sayısal, hem de duyumsal olarak doğru tespiti yapılacak olan düzen ile belirlenecektir.

Halk müziği ana çalgılarından olan bağlama üzerinde yapılan ve bazı eserlerin içerdiği düzen (misket, müstezat vb.) başka bir makam ailesine yakınlığı olsa da içerdiği perdeler açısından hem konumları, hem de sayısal büyüklükleri açısından bir başka makama işaret edebilir. Bu tür düzenleri yakın makam ailelerine aktarılması mümkün olsa da havanın ve tınının değişeceğini her icracı bilir. Makam müziğinde bunlar bir terkip, şube ya da şedd olarak da değerlendirilebilir. Fakat bu eserlerin bu bilgi ya da birikimle yapıldığını iddia etmek mümkün olmamaktadır. Bu nedenle tüm eserler kendi içinde ayrıca sıra perde sayılarına göre sınıflandırılabilir.

KAYNAKÇA

- Arel, S. (1991). Türk Müsıkîsi Nazariyatı Dersleri. Ed: Onur Akdoğu. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Behar, C. (2019). Aşk Olmayınca Meşk Olmaz, Geleneksel Osmanlı / Türk Müziğinde Öğretim ve İntikal, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Deniz, Ü. (2018). "Rauf Yektâ Bey'in Türk Halk Müziği Hakkındaki Görüşleri", The Journal of Academic Social Science Studies. 71, 249-276.
- Eke, M. (2016). "Türk Halk Müziği Ezgilerindeki Motifler ve İşlevleri". Karadeniz, Sayı:32, 37-47.
- Ezgi, S. 1940. (1940), Nazarî Amelî Türk Müsıkîsi IV., Hüsnitabiat Matbaası, İstanbul.
- Gazimihal, M.R. (2006). Anadolu Türküleri ve Musiki İstikbalimiz (çev. Prof. M. S. E. – A. Ş. A.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güray, C. (2017). "Türk Halk Müziği Repertuarının Tespiti ve İcrası Açısından Darü'l Elhan Derlemelerine Yansıyan 'Makam' Algısının Tartışılması", Darülelhan Sempozyumu, İstanbul.
- Haydon, G. (1946). "Introduction to Musicology", USA: Prentice-Hall.
- Harmancı, A. B. İ. (2013), "Şed Makam Mı Şed İcrâ Mı", **Rast Dergisi**, Cilt1, Sayı 1, 22-77.
- Kaçar, G. Y. (2008). "Türk Müsıkîsinde Makam", İstem, Yıl:6, Sayı:11, s.145 – 158.
- Karabulut, M. (1995). Âşıklık Geleneğinde Söz ve Ezgi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karadeniz, E. (1984). Türk Musikisinin Nazariye ve Esasları. Ankara: İş Bankası Yayınları.
- Karaduman, İ. (2014). "Geleneksel Türk Halk Müziğinde Makâm Kavramının Kullanılmasına Edvâr Geleneği Açısından Bir Yaklaşım", Turkish Studies, Volume 9/8 Summer, s. 587-601.
- Kaygusuz, N. (2006). Muallim İsmail Hakkı Bey ve musiki tekamül dersleri: Muallim İsmail Hakkı Bey'in hayatı, sanatçı kişiliği, musiki tekamül dersleri, İTÜ Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Kolukırık, K. (2012). "Batı Anadolu'da 1925 Yılında Derlenmiş Zeybekleri İçeren "Yurdumuzun Nagmeleri" Adlı Kitap Üzerine Bir İnceleme", C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XVI, Sayı: 1 Sayfa: 787-803.
- Kolukırık, K. (2014). "Osmanlı Devleti'nde İlk Resmî Konservatuvar Olan Dârülelhanda Derleme ve Yayım Faaliyetleri", Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 35, 479-498.
- Kutluğ, Y. F. (2000). "Türk Musikisinde Makamlar İnceleme", Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Oransay, G. (1966). Die Melodische Linie und Der Begriff Makam. Ankara: Küğ Yayınları.
- Özbek, M. (1994). Folklor ve Türkülerimiz. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Özbek, M. (1998). Türk Halk Musikisi El Kitabı 1 Terimler Sözlüğü, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

Özdemir, U. (2019). “Notanın otoritesi, otoritenin notası: Türkiye’de nota-merkezli resmî halk müziğinin yapışökümü”, Rast Dergisi, Vol: 7, No:2, 2122-2148.

Öztürk, O. M. (2009). “Geleneksel Müzikte Pratik ve Teori İlişkisi: Kütahya Yerel Müziğinin Bir “Temsilci”si ve “Uygulayıcı”sı Olarak Hisarlı Ahmet”, Hisarlı Ahmet ve Kütahya Türküleri Sempozyumu, Kütahya.

Öztürk, O. M. (2014a). “Makam Müziğinde Ezgi Ve Makam İlişkisinin Analizi Ve Yorumlanması Açısından Yeni Bir Yaklaşım: Perde Düzenleri Ve Makamsal Ezgi Çekirdekleri”. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öztürk, O. M. (2014b). “Makam, Âvâze, Şûbe Ve Terkip: Osmanlı Musiki Nazariyatında Pisagorcu “Kürelerin Uyumu/Musikisi Anlayışının Temsili”, Rast Dergisi, Vol: 2, No:1, 1-49.

Sarısozen, M. (1944), “İki Sesli Halk Türküsü”, Ülkü Milli Kültür Dergisi, Ankara.

Sipos, J. (2000), In The Wake of Bartok in Anatolia, European Folklore Institute, Macaristan.

Şenel, S. (1991). “Aşık Musikisi”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (Cilt: 3, Sayfa: 553-556). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Sümbüllü, H. T (2015) “Aşıklık Geleneğinde Kullanılan “Makam” Kavramı Üzerine Müzikal Bir Değerlendirme”. Rast Dergisi. Vol:3, No:2,828-836.

Tutu, S. B. (2012). “Türkiye Sahası Aşıklık Geleneğinde Bir Terim Tartışması: Makam”. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi. Sayı: 163, Sayfa: 93-100

Uygun, M. N. (1990). Kadızâde Tirevî ve musiki risâlesi. (Yüksek Lisans tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Yarman, O. (2009), “Makam Kuyumcuları”, Saz ve Söz İnternet Dergisi, sayı 7.

Yavuz E. D.-Tahtaişleyen N.-Önder E. (2020). Fonograf Alanda Erken Dönem Karşılaştırmalı Müzikoloji Çalışmaları, Berceste Yayınları, İstanbul.

Yener, S. (1991). Bağlama Öğretim Metodu III, Trabzon: Karadeniz Gazetecilik ve Matbaa Sanayi.

Yönetken, H.B. (1982). “Türkiyede Müzik Folklorü Çalışmaları”, Musiki Mecmuası, Yıl. 35, No. 398, İstanbul: Atalay Matbaası.

Zeren, A. (2003). Müzik Sorunlarımız Üzerine Araştırmalar. İstanbul: Pan Yayıncılık.

T. C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ YAZIM KURALLARI

T. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi'nde, aşağıda belirtilen şartlara uyan eserler hakem değerlendirme sürecine alınmaktadır.

Çalışmalarını dergimize gönderen yazarlardan, Ana Makale Dosyası, Kapak Dosyası, İntihal Raporu ve Taahhütname Formu talep edilmektedir. Hakem değerlendirme sürecinin gecikmeye uğramaması ve sürecin derhal başlatılabilmesi için yazarların dosyalarını aşağıda belirtildiği şekilde yüklemesi önem arz etmektedir.

Yazarlara çalışmalarında Türk Dil Kurumu'nun İmlâ Kılavuzu'na uyması tavsiye edilmektedir.

Çalışmalar Word programına göre 11 punto, Times New Roman yazı karakteriyle, tek satır aralığında yazılmalıdır. Paragraf ve satır boşluğu bırakılmamalıdır. Dipnot yöntemi kullanıldığında dipnotlar iki yana yaslanmış olarak, 10 punto Times New Roman karakteri ile yazılmalıdır.

A4 kağıdına kenar boşlukları üst 6.2 cm, alt 5.5 cm, sağ ve sol 4 cm, üst bilgi 5.2 cm, alt bilgi 5 cm, cilt payı 0 cm olacak şekilde düzenlenmelidir. Varsa tablo, şekil vb. kenar boşluklarına uygun bir şekilde örnek makale dosyasında belirtildiği formatta düzenlenmelidir.

Çalışma 20 sayfayı geçmeyecek biçimde olmalıdır. 20 sayfayı geçen çalışmalar Dergimizde yayınlanamayabilir.

İngilizce Genişletilmiş Özet

Değerlendirilmek üzere Dergimize gönderilen tüm çalışmalar İngilizce genişletilmiş özet içermelidir.

Genişletilmiş özet 700-1000 kelimededen oluşmalı ve çalışmanın amacını, önemini, yöntemini ve sonuçlarını içermelidir. Genişletilmiş özete ana makale dosyasında İngilizce öz ve anahtar kelimelerden sonra yer verilmelidir.

Karar öncesi bir tarihte gönderilmiş, kabul edilmiş ve yayınlanmak üzere sıraya alınmış çalışmalar ile değerlendirme süreci devam ve Haziran 2021 sayımız ya da ileriki sayılarda yayınlanacak tüm çalışmalardan İngilizce genişletilmiş özet talep edilecektir.

Genişletilmiş özeti bulunmayan çalışmalar yayınlanmayacaktır.

Taahhütname formu

Taahhütname Formu dosyası Dergipark sistemi üzerinde yazarlara sunulmaktadır.

Taahhütname formu, tüm yazarlara ait bilgiler eksiksiz doldurulduktan sonra çıktı alınmalıdır. Form tüm yazarlar tarafından ıslak olarak imzalandıktan sonra taratılarak sisteme yüklenmelidir.

İntihal/Benzerlik Raporu

Yazarlar hazırlamış oldukları çalışmalarının iThenticate benzerlik raporunu sisteme eklemelidir.

Dergimiz yayın politikası gereği çalışmaların benzerlik oranı %15' in altında olmalıdır. Benzerlik raporları Editör Kurulu tarafından kontrol edilmektedir. %15 benzerlik oranının altında olsa dahi Editör Kurulu metin üzerinde değişiklik yapılmasını talep edebilir.

Kapak dosyası

Örnek kapak dosyası Dergipark sistemi üzerinde yazarlara sunulmaktadır.

Kapak dosyasında Türkçe ve İngilizce başlık verilmelidir. Çalışmaya ait Türkçe ve İngilizce özet ile birlikte anahtar kelimeler eklenmelidir.

Başlığın altına sağ tarafa hizalı bir şekilde yazarların adları virgül konarak yan yana yazılmalıdır.

Yazarların akademik ünvanı, çalıştığı kurum (üniversite, fakülte, bölüm veya diğer) adları, ORCID bilgisi * simgesi kullanılarak dipnot olarak eklenmelidir. Yazar ad/ları yazılırken herhangi bir akademik ünvan belirtilmemelidir.

Ana makale dosyası

Dergimizde kör hakemlik uygulaması yürütülmektedir. Hakem değerlendirme sürecinin tüm aşamalarında ana makale dosyasında yazar/lara ait kurum, kimlik ve unvan bilgisi yer almamalıdır.

Örnek ana makale dosyası Dergipark sistemi üzerinden yazarlara sunulmaktadır. Ana makale dosyası yazım kuralları ve örnek dosyaya uygun bir şekilde düzenlenmeyen çalışmalar hakem değerlendirme sürecine alınmaksızın, ön kontrol sürecinde reddedilmektedir.

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 10.07.2019 tarihi itibarıyla DOAJ'da taranmaktadır. Bu nedenle Türkçe ve İngilizce başlık, öz ve anahtar kelimelerin çevirisi önem arz etmektedir. 10.07.2019 tarihi itibarıyla Dergimize değerlendirilmek üzere gönderilen çalışmaların çevirilerinde hata tespit edilmesi durumunda çalışmalar ön kontrol aşamasında reddedilecektir. Bu tarih öncesinde dergimize gönderilmiş, hakem değerlendirme süreci devam eden çalışmalarda çeviri hatası tespit edilmesi durumunda ise yazar/lardan profesyonel çeviri desteği almaları

talep edilecektir. Bu çalışmalar hakem değerlendirme raporları doğrultusunda kabul edilmiş olsalar dahi çeviri güncellemesi yapılmaması durumunda yayınlanmayacaktır.

Ana makale dosyası Türkçe ve İngilizce başlık, öz ve anahtar kelimeler ve **İngilizce genişletilmiş özet** ile başlamalıdır. Yazarlara ait kurum ve kimlik bilgisi yazılmamalıdır.

Tüm paragrafların ilk satırı 1 cm içeriden başlamalıdır. Paragraf boşluğu ve satır boşluğu bırakılmamalıdır.

Ana başlıklar büyük harfle ve metin gövdesini ortalayacak şekilde, alt başlıklar ise her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde, 1 cm içeriden başlamalıdır.

Tüm başlıklar (Giriş'ten başlayarak Sonuç da dahil olacak şekilde) numaralandırılmalıdır. Her başlık altında açıklayıcı bir bölüm yazıldıktan sonra yeni bir başlık eklenmelidir.

Tüm tablo, şekil ve resimler numaralandırılmalı ve adlandırılmalıdır. Tablo adları üstte, şekil ve resim adları ise altta verilmelidir. Tüm tablo, şekil ve resim adları 1 cm içeriden başlamalı, 10 punto Times New Roman yazı karakteriyle yazılmalıdır. Kaynakları (varsa) altta, kaynakçadaki gösterilen uzun haliyle 9 punto Times New Roman yazı karakteriyle verilmelidir.

Tüm tablo, şekil ve resimler sayfa kenar boşluklarına uygun bir şekilde düzenlenmelidir.

Çalışmalarda “dipnot” veya “metin içi kaynak gösterim” yöntemleri kullanılabilir. Kaynakça kullanılan kaynak gösterme yöntemine uygun bir şekilde, tek bir başlık altında alfabetik olarak sıralanmalıdır.

Varsa ekler kaynakçadan sonra eklenmelidir.

Dipnot yöntemi

Bilimsel çalışmada kullanılan kaynakların künyesi dipnot olarak sayfa altında gösterilir. İstifade edilen kaynaklar ilk geçtikleri yerlerde ayrıntılı ve aşağıdaki örneklerde belirtilen sıralamaya uygun olarak verilir.

*Dipnotlar iki yana yaslanmış, 10 punto Times New Roman karakteri ile yazılmalıdır.

a. Kitaplar:

Yazar Adı, Soyadı, Kitap Adı (italik), Baskı Sayısı, Yayınevi, Yayın Yeri ve Yılı, Sayfa Numarası.

Örnek: Levent Doğan, Uygur Türkçesi Grameri, 2. Baskı, Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul, Eylül 2016, s. 33.

b. Makaleler:

Yazar Adı Soyadı, Makale Adı (tırnak içinde), Dergi/Kitap Adı (italik), Cilt No, Sayı, Yayın Yeri ve Yılı, Sayfa Numarası.

Örnek: M. Öcal Oğuz, “Terim Olarak Somut Olmayan Kültürel Miras”, *Milli Folklor Dergisi*, Cilt 25, 2013, s. 100.

c. Bültenler ve Yıllıklar:

Yayınlayan Kurum, Yayın Adı (italik), Yayın Yeri ve Yılı, Sayfa Numarası.

Örnek: Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1997*, Ankara 1998, s.17-21.

d. Tezler

Yazar adı soyadı, Tez başlığı (tırnak içinde), (Tez derecesi, Üniversite, Yıl), Sayfa Numarası

Örnek: Serdar Yılmaz, “Kazakistan’ ın Türkiye Politikası”, (Doktora tezi, Trakya Üniversitesi, 2016), s. 98.

e. İnternet Tabanlı Kaynaklar:

Yazar Adı ve Soyadı, Belgenin Başlığı, Eserin Başlığı (varsa), Edisyon veya Dosya Numarası (ilgili ise), Adres ve Erişim Yolu, Ziyaret Tarihi (parantez içinde) verilir. Varsa sayfa numarası belirtilir. İnternet ortamından yararlanılan kitap ve makalelerde normal atıf uygulamasına göre genel dipnot usulüne uyulur. Ancak belirtilen veri uygulamalarına da yer verilir.

Örnek: Mehmet Tez, “Avrupa’nın en kirli havası”, <http://www.milliyet.com.tr/Milliyet.aspx?aType=gundemYazarTumYazilarV4&AuthorID=479>, (15.11.2018).

Örnek: Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu, Avrupa Toplulukları Komisyonu, Brüksel, http://www.aggs.gov.tr/uploads/files/ilerleme_raporu_2004_tr.pdf (07.10.2005)

Metin İçi Gösterim Yöntemi

İstifade edilen kaynaklar metin içerisinde kaynakça bağlacıyla “yazar ve yıl” yöntemine göre, yazarın soyadı, basım yılı ve sayfa numarası verilerek yapılmalıdır.

a. Yazarın adı yazı içinde geçiyorsa, kaynağın yılı parantez içinde yazılmalıdır.

Örnek: Yıldırım (1966). ya da sayfa no vererek, Yıldırım (1966: 70-97).

b. Bazı durumlarda yazarın adı parantez içinde verilebilir.

Örnek: Bu alanda yeni gelişmeler kaydedilmektedir. (Raths, 1967: 40-85).

c. Aynı yılda aynı yazar tarafından yazılmış iki kaynak gösterilecekse, aşağıdaki şekilde verilir.

Örnek: Gates (1967a: 45-50; 1967b: 130-170).

d. Kaynak iki yazarlı ise yalnızca soyadları yazılır.

Örnek: Massialas ve Cox (1966: 37-66).

e. Soyadları aynı olan iki yazarın aynı yılda yayınlanmış eserleri, adlarının ilk harfleri ile ayırılır.

Örnek: Smith, O. ve Smith, B. (1958: 251-251).

f. Kaynağın yazarı ikiden fazla ise, birinci verilişte bütün soyadları yer alır.

Örnek: Bursalıoğlu, Aydın, Kaya, (1995: 120-145).

g. Daha sonraki verilişlerde “vd.” kullanılır.

Örnek: Bursalıoğlu vd. (1995: 120-145).

h. Bir dizi biçiminde verilen kaynaklar en yeni tarihli olandan eski olana doğru sıralanarak bir parantez içine alınır ve noktalı virgül ile ayrılır.

Örnek: Bu konudaki son gelişmelere göre (Cobb, 1972: 221; Flanders, 1970:124; Bursalıoğlu vd., 1995: 31).

i. Yazarı belli olmayan internet kaynaklarına atıf yapılırken, parantez açılır, söz konusu internet kaynağının başlığından birkaç kelime seçilerek tırnak içine alınır, daha sonra yılı yazılarak parantez kapatılır.

Örnek: (“İnternette 1 saniyede”, 2017)

Kaynakça düzenlemesi

Çalışmada yararlanılan kaynaklar, **tek bir Kaynakça başlığı altında**, aralarda paragraf ve satır boşluğu bırakılmadan verilmelidir. İnternet kaynakları da dahil olmak üzere tüm kaynaklar alfabetik olarak sıralanmalıdır.

İnternet kaynaklarına Erişim Tarihi: eklenmelidir.

Kaynakça hazırlanırken dipnot veya metin içi gösterim yöntemine göre aşağıdaki hususlara uyulur.

Dipnot yöntemi kullanıldığında: Yazarın Soyadı, Adı, varsa Makalenin Başlığı (tırnak içinde), Dergi veya Kitabın Adı (italik), varsa Derleyen veya Çevirenin Adı, Cildi, Sayısı, birden fazla basıldıysa kaçınıcı baskı olduğu, Basım Yeri ve Yılı, Makalenin bulunduğu sayfa aralığı biçiminde verilir. Aynı yazarın birden fazla eseri kaynak olarak kullanılmışsa basım tarihine veya alfabetik sıraya göre eskiden yeniye doğru dizilmelidir. Kaynakçada her kaynak 1 cm içeriden yazılmalıdır.

Örnekler:

Kitap: Doğan, Levent, *Uygur Türkçesi Grameri*, 2. Baskı, Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul, Eylül 2016.

Makale: Oğuz, M. Öcal, “Terim Olarak Somut Olmayan Kültürel Miras”, *Milli Folklor Dergisi*, Cilt 25, 2013.

İnternet kaynağı: Tez, Mehmet, “Avrupa’nın en kirli havası”, <http://www.milliyet.com.tr/Milliyet.aspx?aType=gundemYazarTumYazilarV4&AuthorID=479>, (15.11.2018).

Tezler: Yılmaz, Serdar, “Kazakistan’ın Türkiye Politikası”, (Doktora tezi, Trakya Üniversitesi, 2016).

Metin içi gösterim kullanıldığında: Sol girinti, ilk satır girintisinden 1 cm geride başlamak kaydıyla şu şablona uymalıdır:

Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. (Yıl). *İtalik şekilde kitabın adı*. Baskı Yeri: Yayınevi.

Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfleri. (Yıl, varsa ay). Makalenin adı yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük, geri kalanlar özel isim değilse küçük şekilde. *Derginin Adı İtalik ve Her Kelimenin İlk Harfi Büyük Şekilde, Cilt İtalik Şekilde* (Sayı), Sayfa Numara Aralığı. Doi numarası

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfleri. (Yazının yayım tarihi). Yazının adı italik olarak, yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük, geri kalanlar özel isim değilse küçük şekilde. Erişim tarihi: Gün Ay Yıl, yazının linki.

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfleri. (Yıl). Tezin adı italik olarak, yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük, geri kalanlar özel isim değilse küçük şekilde (Yayımlanmamış Yüksek Lisans/Doktora Tezi). Kurumun Adı, Kurumun Yeri.

Dipnot yöntemi için belirtilmemiş hususlarla ilgili olarak <http://dergipark.gov.tr/uploads/submissionfiles/14a9/d2bf/37da/595018dfe908c.pdf> adresine;

Metin içi gösterim yöntemi için belirtilmemiş hususlarla ilgili olarak https://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf adresine başvurulabilir.

Not: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yayın İlkeleri'nde bulunmayan hususlar için Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım İlke ve Kuralları'na bakılabilir.